III. ULUSLARARASI DEVELİ - ÂŞIK SEYRÂNÎ VE TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ

Develi Bildirileri



Cilt 1

KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
1869

III. ULUSLARARASI DEVELİ - ÂŞIK SEYRÂNÎ VE TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ

Develi Bildirileri

III. INTERNATIONAL DEVELİ - ÂŞIK SEYRÂNÎ AND TURKISH CULTURE CONGRESS

Develi Announcements

Cilt 1/ Volume 1



Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları	190
Kitap Adı	III. Uluslararası Develi - Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi / 1. Cilt “Develi Bildirileri”
Editör	Prof. Dr. Recep Özkan
Birinci Baskı	Mart 2023
ISBN	978-605-9117-76-0
ISBN Takım No	978-605-9117-75-3
Yayın Koordinatörü	Salih ÖZGÖNCÜ
Yayın Yürütme Kurulu	Erkan KÜP
	Mustafa ERDOĞDU
	Maide OLGUN
Tasarım	Ahmet Deniz DOĞAN
Kapak	Ali SARAÇOĞLU
Baskı ve Cilt	
Adres	Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı T. +90 352 220 70 90

Gözden Geçirenler

Muhammed KARADURMUŞ
Gülsema YURTTAŞ
Rumeysa ERSÖZLÜ
Mustafa ERGÜL
Tuğba KAYGISIZ
Sena BABUR TOK

Bu kitap KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ®'nin bir kültür hizmetidir.
Eserin tüm hakları saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler izin alınmadan kullanılamaz.

III. ULUSLARARASI DEVELİ - ÂŞIK SEYRÂNÎ VE TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ

1. CİLT
"DEVELİ BİLDİRİLERİ"

III. INTERNATIONAL DEVELİ - ÂŞIK SEYRÂNÎ AND TURKISH CULTURE CONGRESS

VOLUME 1
"DEVELİ ANNOUNCEMENTS"

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ vii

TAKDİM ix

ÖNSÖZ-2 xi

KURULLAR xiii

DEVELİ İLÇESİ TARIMSAL ÜRETİMİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME 21
Doç. Dr. Kazım Mavi

DEVELİ: KİMLİĞİNİ SELÇUKLUNUN İNŞA ETTİĞİ KENT 29
Prof. Dr. Alptekin Yavaş

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA ŞIHLI HAMİDİYE MEDRESESİNE DAİR YENİ BİLGİLER (ŞIHLI HAMİDİYE MEDRESESİ İNŞASI VE EĞİTİM FAALİYETLERİ) 35
Doç. Dr. Mehmet Süme
Prof. Dr. Recep Özkan
Ali Orhan

TURİSTİK BİR DESTİNASYON OLARAK SULTAN SAZLIĞI MİLLİ PARKININ EKOTURİZM POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 45
Arş. Gör Burak Atasoy
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit Akın

KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE MEYVE ÜRETİMİNE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 55
Prof. Dr Safder Bayazıt
Prof. Dr Oğuzhan Çalışkan

KIŞ TURİZMİNİN BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİLERİ: DEVELİ ÖRNEĞİ 63
Bilim Uzmanı Furkan Mustafa Onursoy
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit Akın

MÜBADELE SONRASI DEVELİ'YE YAPILAN GÖÇLER 73
Doç. Dr. Hacer Göl

DEVELİ OVASI TOPRAK TUZLULUĞUNUN BELİRLENMESİ VE COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ (CBS) KULLANILARAK HARİTALANMASI 87
Dr. Hasan Ali İrik

DEVELİ VE HAVALİSİNE İSKÂN EDİLEN ŞARK MÜLTECİLERİ 95
Hamza Yerli

IX. DÖNEM (22/05/1950-12/03/1954) KAYSERİ MİLLETVEKİLİ MEHMET ÖZDEMİR'İN MECLİS FAALİYETLERİ 103
İbrahim Öztürk

SANAL MEKÂNLARDA KÜLTÜR ÜRETİMİ VE AKTARIMI: DEVELİ FACEBOOK GRUPLARI ÖRNEĞİ 115
İlayda Yıldırım

DEVELİ'DE İZ BIRAKMIŞ KUVAYİMİLLİYECİ BİR KAYMAKAM: MEHMET ATIF TÜZÜN 129
İlhami Şekercioğlu

TÜRKİYE ÇİLEK TARIMINDA MEVCUT DURUM 149
Prof. Kazım Gündüz

DEVELİ VE YÖRESİ AĞIZLARINDA İSTEM DEĞİŞİMİ ÖRNEKLERİ 155
Doç. Dr. Ahmet Haşimi

DEVELİLİ ALİ CELALEDDİN'İN ŞİİRLERİNDE TARİH DÜŞÜRME SANATI 161
Kadir Özdamarlar
Kasım Kocabaş

DEVELİLİ ÂŞIK SEYRÂNÎ'NİN ŞİİRLERİNDE EŞYA ADLARI 169
Doç. Dr. Meryem Arslan

DEVELİ FARAŞA DEMİR MADENLERİNDEN İSTİFADE EDİLMESİNE DAİR KAYSERİ MİLLETVEKİLLERİNCE TBMM'YE VERİLEN TEKLİFLE İLGİLİ ARŞİV BELGELERİ 185
Prof. Dr. Muhittin Eliaçık

SULTAN IV. MEHMED DÖNEMİ BİR ARŞİV BELGESİNİN DEVELİ SİVA SİTTİ HÂTÛN CÂMİ HAKKINDA SÖYLEDİKLERİ 191
Dr. Öğr. Üyesi Murat Bıyıklı

TRABLUSGARP SAVAŞI, KORE SAVAŞI, KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI İLE MUHAREBE DIŞI ŞEHİT OLAN DEVELİLİLER (EVEREKLİLER) 197
Prof. Dr. Naci Şahin

MODERNLEŞME YOLUNDA BİR ANADOLU KASABASI: DEVELİ (1925-1935) 213
Doç. Dr. Nursal Kumaş

ANADOLU İNSANININ GÖZÜNDEN "KAYSERİ DEVELİ" 231
Nurşen Ünal
Nergis Ünal

MEYVECİLİKTE SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIM UYGULAMALARI 237
Prof. Dr. Oğuzhan Çalışkan
Arş. Gör. Derya Kılıç

AZERBAYCAN BAYATILARI, MAHNILARI: ONLARIN ANADOLU, KAYSERİ, DEVELİ MÂNİLERİ VE TÜRKÜLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI, BENZERLİKLERİ 245
Öğr. Üyesi Vüsale Memmedova

DEVELİYE ÖZGÜ TESCİLLİ ATA BUĞDAYI: DEVELİ GACERİ 251
Doç. Dr. Sancar Bulut

DEVELİ KIZIK HALK İNANÇLARINDA KUMAN/KIPÇAK İZLERİ 265
Dr. Öğr. Üyesi Yasin İPEK
Dr. Yaşar KALAFAT

STK'LAR VE İLETİŞİM BAĞLAMINDA İSTANBUL DEVELİ VE YÖRESİ KÜLTÜR DAYANIŞMA DERNEĞİ 273
Doç. Dr. Ali Korkmaz
Mustafa Öcal

KAYSERİ TÜRKÜLERİNDE "KADIN" 283
Prof. Dr. F. Gülay Mirzaoğlu
Nevin Büyükkaya

CIRLAVUKLU EFE MEHMET'İN TÜRKÜSÜ 297
Nursel DEMİRDEN
Prof. Dr. F. Gülay MİRZAOĞLU

ÖNSÖZ



Sevgili Kitapseverler!

Hayal etmenin ve özgürlüğün kaynağı, başarının sırrı, geçmiş deneyimlerin bilgisi ve hakikat arayışı okumaktan geçmektedir. Okumak ve kitap gönülden gönüle yoldur.

Okumakla aralanır perdeler, açılır ufuklar, aydınlanır karanlıklar, çözülür sırlar, anlaşılır insanlar. Okumak, bizi cehaletin karanlığından bilgeliğin felahına çıkarır. Yepyeni ufukları bize açan kitaplarla kültürel mirasımızı ve başka dünyaları okuruz. Her bir kitap yolculuğu ile zamanımızı ve dilimizi en doğru şekilde kullanıp hayattan ve zamandan kazanmış oluruz.

Kitap, tarihi bağlamda bir hafıza, kültürel anlamda bir geleneğin tevarüsü, sanatsal bakımdan insanlığa bırakılan mirasın geleceğe taşınması, medeniyet açısından ise zamanı ve mekânı belirleme unsurudur. Kitabı ve eseri olanlar insanlık tarihini yazarlar.

İlk çağlarda dahi taşlara, mağaralara yazan insanın amacı kendini ifade etmek ve iz bırakmaktır. Gerek tahtalara, ağaçlara, derilere yazılı olsun gerekse iki kapak arasında sahifelere yazılsın kitap, kültürel bir mirastır, toplumun hafızasıdır.

İlk emre muhatap olan insan, okur Yaratan Rabbi›nin adı ile kâinatı, kendini, Rabbini ve kitabı. Bu yönüyle kitap vahiydir, hakikattir, dünya ve ahiret mutluluğunun rehberidir.

"Eğitimi önemsiyoruz çünkü cehaletin düşmanıyız." sloganıyla hareket ettiğimiz güzel şehrimizde ulaşım, yol, su gibi ihtiyaçları şehircilik anlayışıyla görüp giderdiğimiz gibi, sosyal ve kültürel ihtiyaçları da dikkate almaktayız. Kitapları ve kitap yuvaları olan kütüphanelerimizi hemşehrilerimize sunma gayreti göstermekteyiz. Kayseri Büyükşehir Belediyesi olarak, siz kitapseverleri kitaplarla buluşturmak için elimizden geleni yapıyoruz. Gerek basılı, gerek e-kitaplar ile hayal etmeniz ve hayallerinizi gerçekleştirmeniz için kütüphanelerimize bekliyoruz.

Tarihsel ve coğrafi anlamda medeniyetlerin beşiği olan Kayseri'de tarihimizi, geleneğimizi, kültürümüzü ve sanatımızı yansıtan eserleri yayımlayarak halkımıza ulaştırma kaygısı taşıyoruz. Biliyoruz ki yayımladığımız eserler geleceğe bıraktığımız mirasımız, hoş bir sedamızdır. Açtığımız her bir kütüphane ve kültür merkezi, yayımladığımız her dergi ve kitap, memleketimize olan saygı ve sevgimizin somut bir göstergesidir. Akif'in dediği gibi: "Okuyorsa ahali, yapılamayacak ne var"...

Hayal eden, merak eden, araştıran ve okuyan neslimiz gelecek adına ümit vaat etmektedir. Kütüphanelerimizin raflarında okurlarıyla buluşmayı bekleyen her bir kitap bu anlayışla hareket eden hemşehrilerimizi beklemektedir. Unutmayalım ki bir insanın hayatta kendisine yapabileceği en büyük iyilik; iyi bir okur olmaktır.

Bir kütüphanenin rafında, bir kitabın sayfalarında, bir yazının satırlarında gönüllerimizin buluşması dileğiyle...

Dr. Memduh BÜYÜKKILIÇ
Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı

TAKDİM



İnsan denilen canlının diğer canlılardan ayrılan önemli özelliklerinden biri de kültür üreten bir varlık olmasıdır. İnsan ürünü olan kültür, aynı zamanda toplumsal kimliğin oluşmasında temel unsurdur. Toplumsal kimliğin belirleyicisi olan kültür, içinde yaşanılan toplumun binlerce yıldan beri nesiller arası aktarılarak gelen; inanç, gelenek, görenek, örf, adet, yaşam şekli, hayata bakışı, düşünme biçimi olup, kısaca yapıp ettiği, eylediği her şeydir.

Hayatta ve ayakta kalabilmek için bireylerin küçük yaştan itibaren, öncelikle yakın çevresinden başlayarak içinde yaşadığı toplumun kültürünü çok iyi öğrenmesi/öğretilmesi gerekmektedir. Kendi tarihini kendi nesline öğretemeyen milletlere, başkaları kendi istedikleri tarihi istedikleri şekilde öğretirler. Atsız'ında dediği gibi "Bir millete, geçmişini unutturmak, onu yok etmenin ilk şartıdır." Özelde bireyler, genelde ise toplumlar geçmişleriyle var olmaktadır. Geçmişini tanımayan toplumların uzun vadeli gelecek planlamaları mümkün değildir. Uzun vadeli gelecek planlamalarında toplumu oluşturan bireylere, toplumsal tarih ve kültürün tam anlamıyla benimsetilmesi gerekmektedir.

Toplumların ayakta ve hayatta kalabilmeleri bireylerine, toplumsal kültürü öğreterek kimlik ve kişilik sahibi olmalarını sağlamakla birebir ilişkilidir. Bunun içinde her bireyin önce en yakın çevresinden başlayarak uzak çevresini ve dünyayı çok iyi tanıması gerekmektedir. Özellikle de doğup büyüdüğü çevreyi ve o çevrenin kültürünü, tarihini tanıyarak aidiyet geliştirmesi gerekmektedir.

Üçüncüsünü düzenlediğimiz Uluslararası Develi Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi'nde de; özelde Develi ve Âşık Seyrânî, genelde ise Türk Kültürü ile ilgili çalışmaları bir araya getirerek gelecek nesillere kaynak bırakmak ve yeni nesillere bir nebzede olsa bilinçlenme sağlayarak yaşadıkları vatan toprağına aidiyet geliştirmelerine katkıda bulunmak amaçla birincisinin 4-5-6 Ekim 2018, ikincisinin 10-11-12 Ekim 2019 tarihlerinde gerçekleştirdiğimiz Uluslararası Develi-Âşık Seyrani ve Türk Kültürü Kongresinin üçüncüsü pandemi nedeniyle iki yıl aradan sonra 30 Haziran-2 Temmuz tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

30 Haziran - 2 Temmuz 2022 tarihleri arasında Kayseri Develi'de düzenlediğimiz 3. Uluslararası Develi Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi'nin ana teması ilk iki kongrede olduğu gibi; Develi, Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü olarak belirlenmiştir. Türk Kültürü, Develi ve Âşık Seyrânî ile ilgili bilimsel çalışmaları paylaşmayı, bu alanlarda çalışan bilim insanlarını bir araya getirerek işbirliğini sağlamayı ve yeni çalışma alanlarının oluşmasına katkıda bulunmayı amaçlayan Kongre; Develi, Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü ile ilgili paneller ve yine bu üç alanla ilgili hakem değerlendirme süreci sonucu kabul edilen bildirilerin sunulduğu paralel oturumlardan oluşmuştur. Kongre oturumlarında sunulan bildirilerin tam metinleri; Develi, Âşık Seyrani ve Türk Kültürü adıyla üç ayrı kitap haline getirilmiştir.

Üçüncü kongrede olduğu gibi bundan önceki ilk iki kongrede de; açılış töreni, davetli konuşmaları, açılış konferansı, Develi, Aşıklık Geleneği ve Âşık Seyranı ve de Türk Kültürü alanlarında davetli konuşmacıların katılımıyla gerçekleşen paneller ve katılımcıların bildirilerini sunduğu, tarihi öneme sahip Develi Lisemizde yapılan oturumlar gerçekleştirilmiştir.

1. Kongrede; 7 farklı ülkeden yaklaşık yüz bilim insanın katılımıyla, Âşıklık Geleneği ve Âşık Seyrani ile ilgili 33, Develi ile ilgili 23, Türk Kültürü ile ilgili 30 olmak üzere toplamda 86 bildiri, 2. Kongrede de 7 farklı ülkeden katılım gerçekleşmiş olup Develi ile ilgili 21, Seyrani ile ilgili 22, Türk Kültürü ile ilgili 91 olmak üzere toplam 134 bildiri kabul edilmiştir. Elinizdeki bu kitaplarda da 3. Kongreyle ilgili bildiriler yer almaktadır.

Her üç kongrenin düzenlenmesinde her türlü katkıyı sağlayan Develi Belediyesine, kongrenin her aşamasında desteklerini esirgemeyerek her türlü yardım ve katkıyı sağlayan düzenleme kurulu üyelerine ve kongrede sunulan makalelerin kitap haline gelmesini sağlayan Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Dr. Memduh Büyükkılıç'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Recep ÖZKAN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

ÖNSÖZ-2



Medeniyetler beşiği Anadolu'nun prototipi olan Develimiz sahip olduğu tarihi ve kültürel mirası ile birçok farklı çalışma alanlarına konu olmuş ve olmaya da devam etmektedir. 1871 yılından itibaren belediye hüviyetinde bulunan Develimiz tarih boyunca da jeopolitik öneme sahiptir.

Develimizin üzerinde bulunduğu eşsiz mirası ve sahip olduğu potansiyelleri özellikle yeni nesillere anlatmak ve tanıtmak için her türlü gayreti çok önemsiyor, bireysel ya da kurumsal yapılan bütün çalışmaların desteklenmesini üzerimize bir borç olarak görüyoruz. Develi Belediyesi olarak 2022 yılının 30 Haziran-2 Temmuz tarihleri arasında üçüncüsünü düzenlediğimiz ve gelenekselleşmesi için önemli bir adım daha attığımız Uluslararası Develi-Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi'nin Develimizin tanınmasında büyük katkı sağlamıştır.

Ülke içinden ve ülke dışından onlarca akademisyeni misafir ettiğimiz, Türk Kültürü ve Seyrânî ile alakalı tebliğlerin sunulduğu kongrede Develimiz hakkında da önemli bilgiler elde ettik. Kongrede yapılan birbirinden kıymetli bu bilimsel tebliğleri hemşerilerimizin ve Develimizi merak eden herkesin istifade edebilmesi için bu eseri diğer iki kongre sonrasında olduğu gibi yayın hayatına kazandırmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Develi ile ilgili merak edilen birçok şeyi kapsayan bu eser ilgilileri için kaynak bir eser niteliği taşımaktadır.

Bu eserin yayınlanmasında emeği geçen; evvela sunumlarıyla eşsiz katkı sağlayan değerli hocalarıma, her zaman bizlere destek olan Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanımız Sayın Dr. Memduh Büyükkılıç'a, kongre düzenleme kurulu başkanı değerli hocam Prof. Dr. Recep Özkan ve kurul üyelerine, tebliğlerin düzenlenmesinden basımına kadar emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Mehmet CABBAR
Develi Belediye Başkanı

KURULLAR

DÜZENLEME KURULU

ADI SOYADI	ÜNVANI	GÖREV YERİ
Recep ÖZKAN (Kongre Başkanı)	**Prof. Dr.**	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Mehmet Kemal ATİK	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi
Kadir ÖZDAMARLAR	**Dr. Öğr. Üyesi**	Erciyes Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi
Kenan GÜLLÜ	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Yusuf BENLİ	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Mehmet Akif BAKIR	**Prof. Dr.**	Gazi Üniversitesi
Mustafa ALKAN	**Prof. Dr.**	Gazi Üniversitesi
Asım YAPICI	**Prof. Dr.**	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Recep BOZDOĞAN	**Prof. Dr.**	İstanbul Üniversitesi
Hasan OKTAY	**Prof. Dr.**	Kuzey Makedonya-Gostivar Uluslararası Vizyon Üniversitesi
Leman SÜLEYMANOVA	**Doç. Dr.**	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Mehmet SÜME	**Doç. Dr.**	Bolu Abant İzzet Baysal üniversitesi
Ali ORHAN	**Kültür Müdürü**	Develi Belediyesi
İsmail ARSLAN	**Mali Müşavir**	
Mehmet Halit AKIN	**Dr. Öğr. Üyesi**	Erciyes Üniversitesi

SEKRETERYA

Mehmet Halit AKIN	**Dr. Öğr. Üyesi**	Erciyes Üniversitesi
Faruk YUMUŞAK		Develi Belediyesi

ONUR KURULU

Gökmen ÇİÇEK	Kayseri Valisi
Memduh BÜYÜKKILIÇ	Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı
Prof. Dr. Mustafa ÇALIŞ	Erciyes Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA	Kayseri Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Cengiz YILMAZ	Abdullah Gül Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Kerim GÜNEY	Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Fadıl HOCA	Kuzey Makedonya-Gostivar Uluslararası Vizyon Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Ömer CAMCI	Kıbrıs Batı Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Muhtar KAZIMOĞLU	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Mehmet CABBAR	Develi Belediye Başkanı

BİLİM KURULU

ADI SOYADI	ÜNVANI	GÖREV YERİ
Abdulkadir GÜLLÜ	**Prof. Dr.**	Gazi Üniversitesi
Abdurrahman GÜZEL	**Prof. Dr.**	Emekli öğretim üyesi
Ahmet GÜNŞEN	**Prof. Dr.**	Trakya Üniversitesi
Alemdar M. YALÇIN	**Prof. Dr.**	Gazi Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi
Ali GÖÇER	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Ali KORKMAZ	**Doç. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Ali ŞHAMİL	**Doç. Dr.**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
Ali YAKICI	**Prof. Dr.**	Gazi Üniversitesi
Alptekin YAVAŞ	**Prof. Dr.**	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Asım ÇELİK	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Erciyes Üniversitesi
Asım YAPICI	**Prof. Dr.**	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN	**Doç. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Atabey KILIÇ	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Atila KARTAL	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Akdeniz Üniversitesi
Aynur QƏZƏNFƏRQIZI	**Doç. Dr.**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
Aynur SƏFƏROVA	**Doç. Dr.**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
Ayşe İLKER	**Prof. Dr.**	Celal Bayar Üniversitesi
Ayten BEYLEROVA	**Doç. Dr.**	Azerbaycan MEA Dilcilik Enstitüsü
Baki KÜÇÜKER	**Doç. Dr.**	Sakarya Üniversitesi
Bayram POLAT	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Celil ARSLAN	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Cengiz KAYACILAR	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi
Eda TOK	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Düzce Üniversitesi
Elmira TÖLÖKOVA	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Kırgızistan Manas Üniversitesi
Elvan YALÇINKAYA	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Erdoğan ALTINKAYNAK	**Prof. Dr.**	Ardahan Üniversitesi
Ergun ACAR	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Sinop Üniversitesi
Fadıl HOCA	**Prof. Dr.**	Makedonya Vizyon Üniversitesi
Fatih YÜCEL	**Prof. Dr.**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Fatma ACUN	**Prof. Dr.**	Hacettepe Üniversitesi
Ferhat KOCA	**Prof. Dr.**	Hitit Üniversitesi
Feride MİRİŞOVA	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
Feyzan GÖHER	**Prof. Dr.**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Fidan QASIMOVA	**Doç. Dr.**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
Gadir GOLKARİAN	**Prof. Dr.**	KKTC Yakın Doğu Üniversitesi
Galip GÜNER	**Doç. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Gıyasettin AYTAŞ	**Prof. Dr.**	Gazi Üniversitesi

ADI SOYADI	ÜNVANI	GÖREV YERİ
Gül Banu ÜSTÜN DUMAN	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Bülent Ecevit Üniversitesi
Gülten KÜÇÜKBASMACI	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Kastamonu Üniversitesi
Hacer NURGÜL BEGİÇ	**Doç. Dr.**	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Hacı Osman YILDIRIM	**Uzman**	Başbakanlık Osmanlı Arşivi Uzmanı
Hale KOZLU	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Erciyes Üniversitesi
Hikmet KAVRUK	**Prof. Dr.**	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Hülya ARGUNŞAH	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
İbrahim BOZBIYIK	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Erciyes Üniversitesi
İbrahim ÖZTÜRK	**Doç. Dr.**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
İlhame GESEBOVA	**Doç. Dr.**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
İlhami ÇOLAK	**Prof. Dr.**	Nişantaşı Üniversitesi
İlhan GÜLLÜ	**Doç. Dr.**	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İlhan UÇAR	**Doç. Dr.**	Sakarya Üniversitesi
İlkay ŞAHİN	**Doç. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
İsa ÖZKAN	**Prof. Dr.**	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İsmail ACUN	**Prof. Dr.**	Osman Gazi Üniversitesi
Kadir ÖZDAMARLAR	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Emekli Öğretim Üyesi
Kemal GÖRMEZ	**Prof. Dr.**	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Kemalettin DENİZ	**Doç. Dr.**	Gazi Üniversitesi
Kenan GÜLLÜ	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Kerim TÜRKMEN	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Kudret ALTUN	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Kürşat ÖNCÜL	**Doç. Dr.**	Osmangazi Üniversitesi
Leman SÜLEYMANOVA	**Doç. Dr.**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
Levent DOĞAN	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Trakya Üniversitesi
Lütfullah CEBECİ	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Mahmut SARIKAYA	**Doç. Dr.**	Ahi Evran Üniversitesi
Mehmet Akif SÖZER	**Prof. Dr.**	Gazi Üniversitesi
Mehmet Halit AKIN	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Erciyes Üniversitesi
Mehmet Kemal ATİK	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi
Mehmet EKİZ	**Prof. Dr.**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Mehmet ERDOĞAN	**Prof. Dr.**	Marmara Üniversitesi
Mehmet GÖRMEZ	**Prof. Dr.**	Gazi Üniversitesi
Mehmet İNBAŞI	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Mehmet Sıtkı İLKAY	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Mehmet SÜME	**Doç. Dr.**	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Metin PARILDI	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Erciyes Üniversitesi
Muhammed BENLİ	**Doç. Dr.**	Bilecik Üniversitesi

ADI SOYADI	ÜNVANI	GÖREV YERİ
Muhtar KAZIMOĞLU	**Prof. Dr.**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
Mustafa ALKAN	**Prof. Dr.**	Gazi Üniversitesi
Mustafa ARGUNŞAH	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Mustafa ÖZKAT	**Dr. Öğrt. Üyesi**	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Mustafa TALAS	**Prof. Dr.**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Mustafa TATÇI	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Gazi Üniversitesi
Nazir AHMED	**Doç. Dr.**	Azerbaycan Atatürk Merkezi
Necati DEMİR	**Prof. Dr.**	Gazi Üniversitesi
Nedim BAKIRCI	**Prof. Dr.**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Neşe YILMAZ BAKIR	**Doç. Dr. Üyesi**	Erciyes Üniversitesi
Nevin GÜNGÖR ERGAN	**Prof. Dr.**	Hacettepe Üniversitesi
Nilay ÇORAĞAN	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Oğuz ÇETİN	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Onur KÖKSAL	**Prof. Dr.**	Selçuk Üniversitesi
Onur KÖKSAL	**Doç. Dr.**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Ömer Faruk TUTKUN	**Prof. Dr.**	Sakarya Üniversitesi
Özkan AYDOĞDU	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Cumhuriyet Üniversitesi
Özkul ÇOBANOĞLU	**Prof. Dr.**	Hacettepe Üniversitesi
Ramazan ACUN	**Prof. Dr.**	Hacettepe Üniversitesi
Ramazan KURTOĞLU	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Bozok Üniversitesi
Ramazan SEVER	**Prof. Dr.**	İnönü Üniversitesi
Recep ÖZKAN	**Prof. Dr.**	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Remzi AYDIN	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Erciyes Üniversitesi
Remzi KILIÇ	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Sadi Hıncal NAKİBOĞLU	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Saim SAKAOĞLU	**Prof. Dr.**	Emekli,öğretim üyesi
Sebine İSAYEVA	**Doç. Dr.**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
Səkina QAYBALIYEVA	**Doç. Dr.**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
Selahattin AVŞAROĞLU	**Prof. Dr.**	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Seyfeddin RZASOY	**Prof. Dr.**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
Sibel YILDIZ KISACIK	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Suat ÜNLÜ	**Prof. Dr.**	Akdeniz Üniversitesi
Sultan Murat TOPCU	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Tayip DUMAN	**Prof. Dr.**	Gazi Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi
Ülker ŞEN	**Doç. Dr.**	Gazi Üniversitesi
Ümit EKER	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Akdeniz Üniversitesi
Yasemin ÇELİK	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Mustafa Kemal Üniversitesi

ADI SOYADI	ÜNVANI	GÖREV YERİ
Yaşar BARUT	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Yusuf BENLİ	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Yüksel ÇELİK	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Erciyes Üniversitesi
Zehra KIMIŞOĞLU	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Kafkas Üniversitesi
Zekeriya KARADAVUT	**Prof. Dr.**	Akdeniz Üniversitesi
Zeynel Abidin KILINÇ	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Sakarya Üniversitesi

HAKEM KURULU

ADI SOYADI	UNVANI	KURUMU
Atabey KILIÇ	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Atila KARTAL	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Akdeniz Üniversitesi
Bayram POLAT	**Doç. Dr. Üyesi**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Celil ASLAN	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Cengiz KAYACILAR	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi
Elvan YALÇINKAYA	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Fadime ÖZLER KAYA	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Erciyes Üniversitesi
Fatih YÜCEL	**Prof. Dr.**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Fatma ACUN	**Prof. Dr.**	Hacettepe Üniversitesi
Feride MİRİŞOVA	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
Feyzan VURAL	**Prof. Dr.**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Fidan QASIMOVA	**Doç. Dr.**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
Galip GÜNER	**Doç. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Habib HAMURCU	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Erciyes Üniversitesi
Hülya ARGUNŞAH	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
İlhame GESEBOVA	**Doç. Dr.**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
İlkay ŞAHİN	**Doç. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
İsmail ACUN	**Prof. Dr.**	Osman Gazi Üniversitesi
Kadir ÖZDAMARLAR	**Dr. Öğr. Üyesi**	Erciyes Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi
Kemale EKBEROVA	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
Kenan GÜLLÜ	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi Turizm Fakültesi
Kerim TÜKMEN	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Kudret ALTUN	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Kürşat ÖNCÜL	**Prof. Dr.**	Osman Gazi Üniversitesi
Leman SÜLEYMANOVA	**Doç. Dr.**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü

ADI SOYADI	UNVANI	KURUMU
Mahmut SARIKAYA	**Doç. Dr.**	Ahi Evran Üniversitesi
Mehmet Akif SÖZER	**Prof. Dr.**	Gazi Üniversitesi
Mehmet Kemal ATİK	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi
Mehmet ARSLAN	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Mehmet EKİZ	**Prof. Dr.**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Mehmet İNBAŞI	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Mehmet Halit AKIN	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Erciyes Üniversitesi
Mehmet SÜME	**Doç. Dr.**	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Mustafa AKSOY	**Prof. Dr.**	Marmara Üniversitesi
Mustafa ARGUNŞAH	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Mustafa TALAS	**Prof. Dr.**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Nedim BAKIRCI	**Prof. Dr.**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Nilay ÇORAĞAN	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Onur KÖKSAL	**Doç. Dr.**	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Onur KÖKSAL	**Prof. Dr.**	Selçuk Üniversitesi
Osman ÖZSOY	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Ömer Faruk TUTKUN	**Prof. Dr.**	Sakarya Üniversitesi
Ramazan ACUN	**Prof. Dr.**	Hacettepe Üniversitesi
Ramazan KURTOĞLU	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Bozok Üniversitesi
Ramazan ŞENER	**Prof. Dr.**	Giresun Üniversitesi
Recep ÖZKAN	**Prof. Dr.**	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Remzi KILIÇ	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Rıdvan CANIM	**Doç. Dr.**	Trakya Üniversitesi
Rıdvan KARABULUT	**Doç. Dr.**	Kayseri Üniversitesi
Sabine İSAYEVA	**Doç. Dr.**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
Selahattin AVŞAROĞLU	**Prof. Dr.**	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Seyfeddin RZASOY	**Prof. Dr.**	Azerbaycan MEA Folklor Enstitüsü
Suat ÜNLÜ	**Prof. Dr.**	Akdeniz Üniversitesi
Sultan Murat TOPCU	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Tayip DUMAN	**Prof. Dr.**	Gazi Üniversitesi Emekli Üyesi
Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL	**Dr. Öğrt. Üyesi**	Akdeniz Üniversitesi
Yusuf BENLİ	**Prof. Dr.**	Erciyes Üniversitesi
Zekeriya KARADAVUT	**Prof. Dr.**	Akdeniz Üniversitesi
Ziya BAHADIR	**Doç. Dr.**	Erciyes Üniversitesi

DEVELİ İLÇESİ TARIMSAL ÜRETİMİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Kazım Mavi
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, kazimmavi@mku.edu.tr

Özet

Bu çalışmada Develi ilçesinin tarımsal üretim açısından mevcut durumu 2021 yılı tarım istatistik verileri üzerinden irdelenmiş ve ilçe tarımsal üretimi üzerine değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Develi kuzeyinde Kayseri, güneyinde Kayseri'nin Yahyalı ilçesi ve Adana'nın Feke ve Saimbeyli ilçeleri, doğusunda Kayseri'nin Tomarza ve Adana'nın Tufanbeyli ilçeleri, batısında ise Kayseri'nin Yeşilhisar ve İncesu ilçeleri ile çevrelenmiştir. İlçe kuzeyinde yer alan Erciyes Dağı, doğusunda yer alan Develi Dağı, güneybatıda yer alan Bakır Dağı ve doğuda bulunan Sümengen Dağları ile çevrelenmiştir. Toplam arazi varlığı 200133 hektardır. Toplam arazi varlığı içerisinde 85353 hektar tarım arazisi, 84363 hektarı çayır-mera, 21899 hektarı orman ve fundalık alan, 8518 hektarı tarım dışı alandır. Hayvansal üretimi açısından büyükbaş, küçükbaş, kanatlı ve arı yetiştiriciliği yapılmaktadır. İlçede sebzelerden en çok çerezlik kabak, meyvelerden ise en çok elma üretimi gerçekleşmektedir. Diğer taraftan tahıllardan en çok buğday, baklagillerden nohut, endüstri bitkilerinden şekerpancarı, yem bitkilerinden ise silajlık mısır yetiştirilmektedir.
Anahtar sözcükler: Hayvansal üretim, bitkisel üretim, Develi ilçesi

A GENERAL EVALUATION ON AGRICULTURAL PRODUCTION IN DEVELI

Abstract

In this study, the current situation of Develi in terms of agricultural production was examined through the agricultural statistics of 2021 and evaluations were made on the agricultural production of the district. Develi is surrounded by Kayseri in the north, Yahyalı district of Kayseri and Feke and Saimbeyli districts of Adana in shouth, Tomarza and Tufanbeyli districts of Kayseri in the east, Yeşilhisar and İncesu districts of Kayseri in the west. The district is surrounded by Erciyes Mountain in the north, Develi Mountain in the east, Bakır Mountain in the southwest and Sümengen Mountains in the east. Total land assets are 200133 hectares. Among the total land assets, 85353 hectares of agricultural land, 84363 hectares of meadow-pasture, 21899 hectares of forest and heathland, 8518 hectares of non-agricultural land. In terms of animal productions are carried out by cattle, sheep and goats, poultry and bee productions. In the district, most of the vegetables are zucchini for snacks, and the most of fruits are produced from apples. On the other hand, the most grown cereal is wheat, legume is chickpeas, industrial plant is sugar beet, and forage crop is silage corn.
Key words: Animal production, plant production, Develi district

GİRİŞ

Develi ilçesi Kayseri ilinin Akkışla, Bünyan, Felâhiye, Hacılar, İncesu, Kocasinan, Melikgazi, Özvatan, Pınarbaşı, Talas, Sarıoğlan, Sarız, Tomarza, Yahyalı ve Yeşilhisar'la birlikte 16 ilçesinden biridir. Develi çevresinde yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen kap kacak ve bunların üzerinde bulunan motifler, bölgenin tarihinin Eski Bronz Çağına (MÖ 2500-2000) kadar dayandığını göstermektedir. Grinwich Rasathanesi'ne göre 38° 27' kuzey enlemi, 33° 17' doğu boylamında konumlanmıştır. Erciyes Dağı'nın 5-6 km kadar güney doğusunda kurulmuştur. Develi, etrafı dağlarla çevrili, ortası çanak şeklinde kapalı bir havza durumundadır. Develi'nin kuzeyinde yer alan Erciyes Dağı, doğusunda yer alan Develi Dağı, güneybatıda yer alan Bakır Dağı ve doğuda bulunan Sümengen Dağları Develi'nin diğer önemli dağlarıdır. Havzanın etrafını çevreleyen dağların yanında irili ufaklı tepeler de mevcuttur. Bunlar, Develi'nin doğusunda İlibe ve Haç Dağı, güneyinde ise Büyük ve Küçük Karnıyarık, Beşparmak ve Kartın Tepesidir. Bu tepelerin yanı sıra Erciyes Dağı çevresinde Tekir, Beleşme ve Kartınardı Yaylaları bulunur (Süme, 2008). Develi kuzeyinde Kayseri, güneyinde Kayseri'nin Yahyalı ilçesi ve Adana'nın Feke ve Saimbeyli ilçeleri, doğusunda Kayseri'nin Tomarza ve Adana'nın Tufanbeyli ilçeleri, batısında ise Kayseri'nin Yeşilhisar ve İncesu ilçeleri ile çevrelenmiştir (Şekil 1).

Develi'de karasal iklimi hâkimdir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve kar yağışlı geçmektedir. Yıllık ortalama yağış miktarı 300-500 mm arası değişmektedir. Yağışlar genellikle ilkbahar aylarına dağılmaktadır (Anonim, 2019).

Develi ilçesinin güneyinde yer alan Develi Ovası, Yukarı Kızılırmak bölümünün en büyük, Türkiye'nin büyük ovalarından biridir. Büyük bir bölümü çorak toprak yapısı itibarıyla, bir bölümü de bataklık olduğu için tarım faaliyetleri yapılamamaktadır. Ancak büyük ve küçükbaş hayvancılık için geniş mera alanları sunmaktadır. Bu ova etrafında Sultan Sazlığı ve Soysallı pınarları tarafından beslenen sulak alanlar ile çevrilidir. Develi sınırları içinden geçen Zamantı Irmağı ve Ağçaşar sulama göleti ise bölge tarımının önemli sulama kaynaklarıdır (Anonim, 2021).

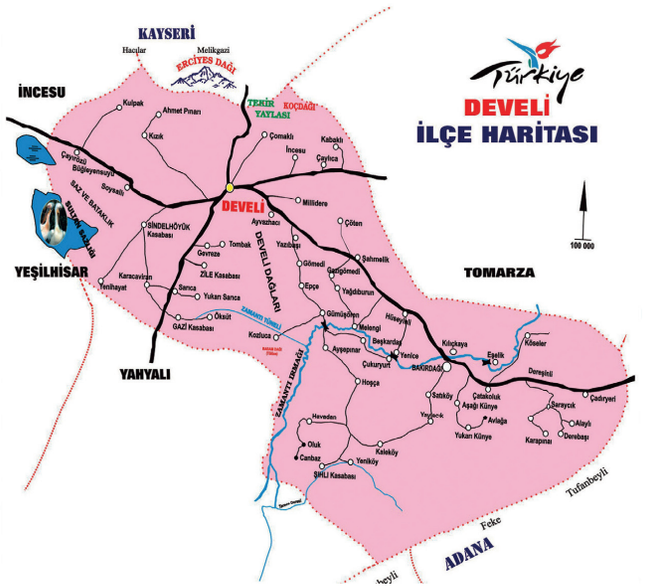

Şekil 1. Develi İlçesi Sınırları ve Mahallelerinin Yerleşim Haritası

Develi ilçesinin nüfusu, 2021 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 66507 kişidir. Toplam nüfusun 43429 kişisi ilçe merkezinde yaşarken, 23078 kişisi taşradaki mahallelerde yaşamaktadır. İlçe merkezinde yaşayanların oranı %65.3, taşra mahallelerde yaşayanların oranı %34.7'dir. İlçe merkezde 26 mahalle, taşrada 51 mahalle olmak üzere toplam 77 mahalleden meydana gelmiştir. Merkezde 5010 kişi ile Yeni Mahallesi, taşrada 1620 kişi ile Sindelhöyük Camikebir Mahallesi en yüksek nüfusa sahiptir (Şekil 1) (TÜİK, 2021).

Kayseri ili Develi ilçesinin farklı özellikleri daha önceki çalışmalarda önemli araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir. Tarım, üretime ve sanayiye sağladığı ham madde açısından ülkemiz insanlarının beslenmesine ve ticarete konu önemli bir faaliyet ve istihdam alanıdır. Bu çalışma ile de Develi ilçesinin tarımsal özellikleri ve yapısı Türkiye

İstatistik Kurumu ve Tarım ve Orman Bakanlığı verileri dikkate alınarak irdelenmesi hedeflenmiştir.

DEVELİ İLÇESİNİN TARIMSAL ÜRETİMİ

İlçenin toplam yüz ölçümü 2072 Km² olup, rakımı 1225 metredir (Anonim, 2019). Toplam arazi varlığı 200878 hektardır. Toplam arazi varlığı içerisinde 85353 hektar tarım arazisi, 84363 hektarı çayır-mera, 21899 hektarı orman ve fundalık alan, 9263 hektarı tarım dışı alan olup Develi Ovası'nın kuzeydoğu ucunda yer almaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Develi ilçesinin arazi kullanım durumu ve oransal dağılımları

Arazi Kullanım Durumu	Alan (ha)	Toplam Araziye Oranı (%)
Tarım Arazisi	85353	42.5
Çayır- Mera	84363	42.0
Orman ve Fundalık	21899	10.9
Tarım Dışı Arazi	9263	4.6
Toplam	200878	100

Toplam tarım arazisi içerisinde ise 738430 da alan tarla bitkilerine ayrılırken, bunun yıllık 170705 dekarı nadasa ayrılmakta, 567725 dekarı ise ekilmektedir. Geriye kalan 115100 da alanda ise bahçe bitkileri tarımı gerçekleştirilmektedir. Bu alanında 107450 dekarında sebze yetiştiriciliği, 5650 dekarı meyve yetiştiriciliği ve 2000 dekarında bağ yetiştiriciliği yapılmaktadır (Anonim, 2019). Kayıtlı çiftçi sayısı 3.418'dir.

İlçemiz toplam tarım arazisinin 300000 dekarının sulanabilecek özelliklerde olmasına rağmen, toplam 170660 dekarı sulanmaktadır. Sulanan alanlarında 147100 da DSİ (Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü) imkânları ile 23560 da çiftçilerimizin kendi imkânları ile sulanmaktadır (Anonim, 2019).

Hayvansal Üretim

Develi ilçesi hayvancılığına genel olarak bakıldığında, 32363 kültür ırkı, 19783 melez, 2784 yerli ırk ve 1278 manda olmak üzere toplam 56213 adet büyükbaş, 49668 koyun, 10745 keçi (kıl) olmak üzere toplam 67121 küçükbaş, 31400 yumurta tavuğu, 1600 hindi, 1550 kaz, 630 ördek olmak üzere toplam 35180 kanatlı hayvan varlığına sahiptir (Çizelge 2).

İlçede büyükbaş hayvancılıkta 100 ve üzeri kapasiteye sahip 25 işletme mevcuttur. Bunların en büyüğü olan Saray Çiftliği'nde toplam 3800 adet büyük baş hayvan mevcut olup, bunların 3250 adedi dişi ve 550 adedi erkek hayvandır. Günlük süt üretiminin 450 ton, yıllık et üretiminin 8170 ton ve ilçe dışına sevki yapılan aylık et miktarının 1400 ton olduğu bildirilmiştir (Anonim, 2019).

İlçemizde 1888-1903 yıllarında 44668- 66923 adet arasında değişen koyun, 8085-14898 arasında değişen kıl keçisi varlığı bildirilmiştir (Süme, 2008). Bu rakamlar günümüz küçükbaş hayvan sayılarına çok yakın olmasına rağmen ilçe nüfusundaki artış ile oranlanarak değerlendirildiğinde günümüzde küçükbaş hayvan sayılarının gerilediği görülmektedir. Büyükbaş hayvan varlığı açısından ise 1904 yılında 8476 adet inek ve 880 adet manda varlığı bildirilmiştir. Günümüzde ise manda hariç büyükbaş hayvan varlığının 1900'lü yılların başına göre önemli ölçüde artmıştır. Manda sayısında ise daha düşük oranlı bir artış olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Develi ilçesi hayvan varlığı sayısal verileri (TÜİK, 2021)

CİNSİ		Sayısı (Adet)
Büyükbaş	**Yerli**	2784
	Melez	19783
	Kültür	32368
	Manda	1278
Büyükbaş Hayvan Toplamı		**56213**
Küçükbaş	**Koyun**	49668
	Keçi (Kıl)	10475
Küçükbaş Hayvan Toplamı		**60143**
Kanatlı	**Yumurta Tavuğu**	31400
	Hindi	1600
	Kaz-Ördek	2180
Kanatlı Toplamı		**35180**
Arı Kovanı		9000

Ticari olarak ayrıca 88 arıcımızda 8500 yeni tip ve 500 eski tip olmak üzere toplam 9000 adet fenni arı kovanı bulunmaktadır. Bu kovanlardan 110 ton bal ve 4.75 ton balmumu üretilmektedir (TÜİK 2021).

Bitkisel Üretim

Tarla bitkileri üretimi değerlendirildiğinde 17 farklı türde üretim yapıldığı görülmektedir. Toplam tarla bitkileri üretimi 609781 dekar alanda, 495710 ton olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Develi ilçesi tarla bitkileri üretimi sayısal verileri (TÜİK, 2021)

ÜRÜNÜN ADI	EKİLİŞ ALANI (da)	DEKARA VERİM (Kg)	TOPLAM ÜRETİM (Ton)
Arpa	62000	209	12987
Ayçiçeği (Çerezlik)	850	232	197
Buğday	239000	204	48788
Gacer	500		100
Çavdar	44000	329	14462
Fasulye	1900	185	351
Fiğ + Macar	11000	1250	13750
Korunga	400	2000	800
Mercimek	450	93	42
Mısır	400	350	140
Silajlık Mısır	29000	5293	153500
Nohut	4080	100	406
Patates	5500	4906	26983
Sorgum	30	3000	90
Şekerpancarı	24000	6618	158822
Tritikale	1100	491	540
Tritikale (Yeşilot)	500	1300	650
Yonca	14000	4500	63000
Yulaf	350	280	98
Lavanta	16	250	4
Nadas	170705		
TOPLAM ARAZİ	609781	**TOPLAM ÜRETİM**	495710

Üretilen türler içerisinde en fazla üretimi yapılan türlerin başında şeker pancarı (158882 ton), silajlık mısır (153500 ton), yonca (63000 ton), buğday (48788 ton) ve patates (26983 ton) gelmektedir. Üretim alanı açısından ise buğday, arpa, çavdar, şeker pancarı ve silajlık mısır en fazla alanda üretilen türlerdir (Çizelge 3).

Buğday üretiminde modern çeşitler yoğunlukla yetiştirilmekle birlikte, adı yok olmaya yüz tutmuş bir çeşit olan Gacer üretimi ilçede üretiminde uzun yıllardır devam etmektedir. Başta Epçe Mahallesi olmak üzere Develi'ye bağlı dokuz mahallede 500 dekar alanda 100 ton civarında Gacer buğdayı üretimi halen yapılmaktadır. Kavuzlu bir buğday olup, *Triticum dicoccum* türünün Develi'ye has yerel bir çeşididir. Protein içeriği (%17-20) yüksek ve obezite ile mücadelede önemli olabileceği düşünülmektedir. Gacer'deki verim düşüklüğünün arttırılmasına yönelik çalışmalar yapılması ekiliş alanlarının arttırılması için bir gerekliliktir. Genetik kaynak olması ve besleyici özelliği ise vazgeçilemez bir tarım ürünü olduğunu göstermektedir.

Sebze yetiştiriciliği açısından ilçe değerlendirildiğinde yazlık ve kışlık sebze türlerinden 16 farklı türün ilçe sınırları içerisinde yetiştirildiği görülmektedir. Bu türlerden toplam 117376 dekar alanda, 12414 ton üretim gerçekleştirilmektedir. Toplam sebze üretim alanın 115000 dekarlık kısmında çerezlik kabak yetiştiriciliği yapılmaktadır. Çerezlik kabak üretimi tüm sebzeler içerisinde en yüksek (5750 ton) üretim gerçekleştirilen tür olmuştur. Bunu 3600 ton üretim ile karpuz ve 1575 ton üretim ile domates izlemiştir. Verim açısında karpuz ve domates verim değerlerinin Türkiye ortalamasının üzerinde olması ilçemiz sebzeciliği açısında önemlidir (Çizelge 4; TÜİK, 2021).

Çizelge 4. Develi ilçesi sebze üretimi istatistiksel verileri (TÜİK, 2021)

ÜRÜNÜN ADI	TOPLAM ALANI (da)	DEKARA VERİM (Kg)	TOPLAM ÜRETİM (Ton)
Biber	130	1300	169
Domates	450	3500	1575
Hıyar	125	2504	313
Fasulye (Taze)	102	1294	132

ÜRÜNÜN ADI	TOPLAM ALANI (da)	DEKARA VERİM (Kg)	TOPLAM ÜRETİM (Ton)
Ispanak	36	1806	65
Kabak (2019 Öncesi)	110000	40	4400
Kabak	115000	50	5750
Karpuz	1200	3000	3600
Kavun	230	3000	690
Lahana	8	1250	10
Marul	20	900	18
Maydonoz	14	786	11
Nane	5	800	4
Pırasa	14	2000	28
Sarımsak	15	533	8
Soğan	27	1519	41
Toplam Sebze	**117376**		**12414**

Ülkemizde toplam olarak 866682 dekar alanda 64861 ton çerezlik kabak üretim yapılmaktadır. Çerezlik kabak üretiminin neredeyse tamamı Çizelge 5'de verilen 10 ilimizde gerçekleşmektedir. Çerezlik kabak yetiştiriciliğinde Develi en fazla üretim alanına sahip iki ilçeden biridir. Develi 115000 dekarlık çerezlik kabak üretimi ile en fazla üretim yapılan illerden Konya ilinin bile önüne geçmektedir. Ancak hem il olarak hem de ilçe olarak çerezlik kabak üretiminde en düşük (44.12 kg/dekar) ve ülkemiz ortalamasının oldukça altında verime sahiptir (Çizelge 5, TÜİK, 2021). Develi ilçesi bu verim düşüklüğüne rağmen çerezlik kabak toplam üretimi açısından en fazla üretim yapılan iller sıralamasındaki Aksaray ilinin tamamından daha fazla üretimi ile dikkat çekmektedir.

Çizelge 5. Ülkemizde çerezlik kabak üretimi yapan il 10 ile ait üretim verileri ve Develi ilçesi ile karşılaştırılmaları (TÜİK, 2021)

ÜRETİM YAPILAN İLLER	TOPLAM ALANI (da)	TOPLAM ÜRETİM (Ton)	DEKARA VERİM (Kg)
Kayseri	372716	16446	44.12
Nevşehir	234225	20325	86.78
Develi	**115000**	**5750**	**50.00**
Konya	84790	10376	122.37
Aksaray	48130	5544	147.76
Eskişehir	37520	4117	109.73
Ankara	23121	1561	67.51
Karaman	14050	1546	110.04
Sivas	13940	1444	103.59
Niğde	13740	1152	83.84
Afyonkarahisar	6940	823	118.59
TOPLAM	**849172**	**63334**	**Ortalama 99.43**

Meyvecilik son 5 yılda artış göstermiştir. Bağ alanları dışında kalan meyve dikili alan 6127 dekardır. Bu alanın 5150 dekarında 219200 adet meyve veren yaşta elma yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bu alandan toplamda 7064 ton elma üretimi gerçekleşmiştir. Son yıllarda kurulan elma meyve bahçeleri tam ve yarı bodur anaçlar üzerine kurulmuş modern bahçelerdir. Çilek 688 ton üretimle en fazla üretimi yapılan diğer bir meyve türüdür. İlçe çilek fidesi üretimi açısından da önemli bir merkez durumundadır. İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü tarafından destek kapsamına alınan meyve bahçesi 5000 dekardır. İlçede kereste üretimi için 65.6 dekar alanda kavak üretimi ve 3.3 dekarlık alanda da meyve fidanı üretimi yapılmaktadır (Çizelge 6). İlçe çilek fidesi üretim miktarları konusunda TUİK'ten verilere ulaşılamamakla birlikte, ülkemiz çilek fidesi üretiminin %50'sinin ilçede üretildiği tahmin edilmektedir.

Çizelge 6. Develi ilçesi meyve, bağ, fidan ve kavak üretimi istatistiksel verileri (TÜİK, 2021)

ÜRÜNÜN ADI	MEYVE VEREN AĞAÇ SAYISI (da)	DİKİLİ ALANI (da)	TOPLAM ÜRETİM (Ton)
Armut	11000	120.0	330
Ayva	2500	-	55
Badem	1700	-	10
Ceviz	1300	180.0	52
Çilek	550	550.0	688
Elma	219200	5150.0	7064
Erik	3000	-	90
Kayısı	6150	28.0	256
Kiraz	4200	30.0	210
Şeftali-Nektarin	1950	-	59
Vişne	1000	-	40
Fidanlık	-	3.3	0
Kavaklık		65.6	0
Bağ Yetiştiriciliği			
Üzüm	-	1140	479
TOPLAM MEYVE	**252550**	**7267**	**9333**

Bağ alanlarının 1000 dekarında kurutmalık üzüm çeşitlerinin yetiştiriciliği yapılırken, 140 dekarında ise sofralık üzüm çeşitlerinin yetiştiriciliği yapılmaktadır. Çeşitlerin geneli kurutmalık olmasına rağmen bağ bozumu ile birlikte pekmez, köfter, cevizli sucuk ve pestil geleneksel yöntemler ile üretilmektedir. İlçemizin bağcılığı Özdamarlar (2011) tarafından önemli çalışılması gereken zenginliklerden biri olarak ifade edilmiştir. Orun ve Karaburcu çeşitlerinin aksi iddia edilinceye kadar Develi coğrafyasının çeşitleri olduğunu bildirmiştir. Yılmaz (2020) doktora çalışmasında Develi ilçesinden seçtiği 10 üzüm çeşidi içerisinde Orun ve Karaburcu'ya yer vermiştir.

SONUÇ

Develi tarımsal üretimi denildiğinde öne çıkan konuları hayvancılık, bitkisel üretim, sulama, tarımsal mekanizasyon ve kooperatifleşme temel başlıkları altında özetlemek mümkündür. Hayvancılık konusunda et ve süt üretimindeki gelişmeler ilçe adına sevindiricidir. Organize hayvancılık sanayi bölgesinin kurulacak olması hayvancılığın daha hızlı gelişmesini sağlayacaktır. Hayvancılık açısından kooperatifleşmenin arttırılması, küçük aile işletmelerinin desteklenmesi, bazı özel türlerin et ve süt üretimi açısından ilçede denenmesi ve manda yetiştiriciliğinin de destek kapsamında tutulması önerilebilir.

Develi ilçesi 1900'lerin başında olduğu gibi küçükbaş hayvancılık ticaretinde, güzergâh olarak belgelenmiş üç rotadan birisinin, Adana-Niğde-Develi-Erciyes'ten, Kayseri-Ankara – İstanbul ve diğer iller olduğu kayıtlarda bulunmaktadır (Süme, 2008). Bu nedenle bugün aylık ilçe dışına gönderilen 1400 ton et canlı hayvan olmasa da karkas olarak önemli bir ticaret kapısı olduğunu göstermektedir.

Bitkisel üretim sulama, ilaçlama, gübreleme gibi kültürel işlemlere gereksinim gösteren bir tarım koludur. İlçemiz sulanan tarım alanı oranında Yeşilhisar ilçesinden sonra %35'lik oranla ikincidir. Develi 2. merhale sulama projesi tamamlanmıştır. Bu sayede sulu tarım artacak, verim artışına da katkı sağlanacaktır. Ancak burada vahşi sulama dediğimiz salma sulama yöntemlerinden vazgeçilmesi, damla ve yağmurlama sitemlerinin yaygınlaştırılması gereklidir.

Tarımsal mekanizasyon açısından ziraat alet ve ekipman imalat sektörünün ilçede gelişmesi memnuniyet vericidir. İlçede Uğurlu, Özkılıç ile Özkan Tarım Makineleri faaliyet göstermekte olup, her üç fabrika yıllık toplam 450 adet tarım aleti üretmektedirler. Bunun % 30'u ihraç edilmektedir.

Tarla bitkileri üretimi değerlendirildiğinde 17 farklı türde üretim yapıldığı görülmektedir. Develi 48788 tonluk buğday üretimi ile Kayseri'nin tahıl ambarıdır. Bu üretim içerisinde modern çeşitler yoğunlukla yetiştirilmekle birlikte, adı yok olmaya yüz tutmuş bir ata tohumluk olan ilçede Gacer adı ile bilinen çeşitlerde yetiştirilmektedir.

Bu çeşit ata tohumluklar genetik materyal ve yöresel tatlar açısından çok değerlidir. Coğrafi işaretle korunması yolunda başvuru yapılarak (C2021/030 dosya numarası, 26.01.2021 başvuru tarihi) önemli bir adım atılmıştır.

Meyve yetiştiriciliği açısından geniş bir tür çeşitliliğinde üretim yapılması, modern ve kapama bahçelerin sayısının artması meyve yetiştiriciliğinin yanı sıra meyveye bağlı lisanslı depoculuk, kurutma, meyve suyu ve reçel sanayisinin de gelişmesinde etkili olacaktır. Elma, armut, kiraz ve kayısı gibi türler yerli ürün olarak her zaman revaçta olmuştur. Özellikle kuru meyve üretiminde modern kurutma tesislerinin kurulması ve hijyen kurallarına uyulması aflatoksin gibi insan sağlığına zararlı maddelerin kurutulan bu ürünlere bulaşmasının önüne geçecektir.

Meyve yetiştiriciliği içerisinde çilek üretimi ve çilek fidesi üretimi ilçe tarımının son yıllardaki parlayan yüzü olarak görülmektedir. İlçemiz topraklarının hafi bünyeli yapısı ve yüksek rakımda yer alması çilek fidesi üreticileri için çok önemli iki özelliği bir araya getirmektedir. İlçemizde üretilen fidelerin yurtdışına ihraç ediliyor olması çok önemlidir. Çilek üretiminin aile işletmeciliğine en uygun türlerden birisi olması da zaman içerisinde yetiştiriciliğinin daha da artma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Modern ve yüksek verimli çeşitlerin denenmesi nispeten düşük görünen verimini arttırmada önemli bir rol oynayacaktır.

Develi 115000 dekarlık çerezlik kabak üretimi ve 5750 ton üretim ile ülkemiz çerezlik kabak yetiştiriciliğinde çok önemli bir yere sahiptir. Ancak hem il düzeyinde hem de ilçe düzeyinde birim alandan verimin Türkiye ortalamasının çok altında olması üreticimizin birim alandan daha fazla kar elde etmesini sınırlamaktadır. Özellikle sulama imkânlarının arttırılması, yüksek verimli çeşitlerin denenmesi ve gübreleme gibi kültürel işlemlerin düzenli yapılması verimi kademeli olarak arttırabilecektir.

Üzüm yetiştiriciliği konusunda kurutmalık ve sofralık olarak önemli bir üretime sahiptir. İlçemiz bağcılık açısından çok az değerlendirilmiştir. Develi üzüm çeşitlerinin ampelografik özelliklerinin belirlenmesi sonucunda Orun ve Karaburcu gibi farklı yerel çeşitlerimiz ülkemiz genetik koleksiyonuna kazandırılabilecektir. İlçede eski bağcılık dediğimiz sistemlerin yaygın olarak kullanılması bağcılığın geleneksel olarak yapılmaya devam ettiğini göstermektedir. Modern bağ alanlarının demostrasyon amaçlı tesis edilerek üreticilere eğitimlerin verilmesi bağ alanlarından verimin yükselmesinde etkili olacaktır.

Sonuç olarak Develi ilçesi tarımsal üretimi hem ülkemiz genetik çeşitliliğine katkı sağlayabilecek, hem de ilçe tarımsal tüketiminde kendi kendine yeterliliğini sağlayabilecek seviyededir.

KAYNAKLAR

- Anonim, (2019). Develi Belediyesi Stratejik Planı.
- Anonim, (2021). Develi Kaymakamlığı resmi web sitesi.
- Özdamarlar, K. (2011). Develi'de bağlar ve üzüm çeşitleri. Çağdaş Develi Gazetesi.
- Süme, M. (2008). Develi Kazası (1839-1910). Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Bilim Dalı, ANKARA.
- TÜİK, (2021). Türkiye İstatistik Kurumu istatistik verileri.
- Yılmaz, G. (2020). Kayseri'deki yerel asma genetik kaynaklarının toplanması, morfolojik, moleküler karakterizasyonu ve muhafazası. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 140 s.

DEVELİ: KİMLİĞİNİ SELÇUKLUNUN İNŞA ETTİĞİ KENT

Prof. Dr. Alptekin Yavaş
Prof. Dr. Onsekiz Mart Üniv. İnsan ve Toplum Bilimleri Fak. Sanat Tarihi Böl. 17100 Kampüs-Çanakkale e-mail: alptekinyavas@hotmail.com
Orcid No: 0000-0003-3081-4462

Türk sanatı, tarihin en uzun soluklu biçim yaratış hikâyesidir. Bu uzun yolculukta geçirdiği aşamalar girdiği kültürel ortaklıklar Türk sanatına ayrıcalıklı hususiyetler kazandırmıştır. Türk sanatı, Asya'da her biri büyük kültürleri yutmuş kadim medeniyetlerle karşılaşıp her etkileşimin neticesinde yeni sentezler üretebilmeyi başarabilmiştir. Türklerin tarih sahnesine çıktığı ilk coğrafya bugünün Moğolistan'ı ve kuzeyindeki alandır. Buradaki üretimleri el zanaatı işi tanımlamasının çok üzerinde hususiyetlere sahip olup içinde anıtsal ürün olarak nitelendirilebilecek eserleri ihtiva eder. Bu coğrafyada komşusu Çin ile uzun yıllar süren kültürel etkileşiminin karşılıklı olduğu görülür. Örneğin Türklerin Tabgaçlar adıyla Çin'i yönettiği yıllarda daha öncekilere benzemeyen yeni bir saray tipinin önce Çin'de sonra bölgede moda haline geldiği biliniyor.[1] Aynı şekilde Uygur kültüründe Maniheist, Şamanist, Budist dini temaları, Çin-Hint-Sogd gibi kültürlerin kuvvetli tesirleri tespit edilir. Nihayetinde bu karşılıklı bir etkileşimdir.

Türk sanatının ikinci büyük medeniyet etkileşimi Horasan Maveraünnehir coğrafyasındadır. Selçuklu kimliğiyle nihayetlenecek bu dönemde, bölgeye Uygur birikimleriyle gelen Türkler, buradaki Greko-Baktriya-Sogd-Sasani-Hint kültürlerinin birikimlerinden oluşan geniş bir kültür havuzuyla karşılaşmış, bunu hızla tevarüs edip yepyeni bir hissedişle yorumlamış bir kez daha özgün yeni bir sentez gerçekleştirebilmiştir. Anadolu'ya giren Türk Sanatı burada bir diğer kadim medeniyet Antik Yunan ve Roma medeniyetiyle karşılaşacaktır. Horasan'da şekillenmiş Selçuklu kültürü burada Roma etkileşimiyle bambaşka bir hüviyet kazanır. Anıtsal mimari veya süsleme, kap-kaçak gibi üretimin birçok sahasında önce Selçuklu sonra Osmanlı hüviyetiyle anılacak yeni bir biçim duygusunun ürünleriyle yerel Roma (Bizans) mirasını hem etkilemiş hem de ondan etkilenmiştir. Türk Sanatı farklı isimli siyasi hanedanlıklara rağmen birbirini

1 T.D. Baykuzu "Bir Hun Başkenti: T'ung-wan Ch'eng", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. VI, S. 3: s. 110-126.

ikmal ederek gelişen bir süreklilik içindedir. Bunun en iyi örneği Selçuklu kültürünün devamcısı Osmanlıdır. Bugün sanki birbirinden kopuk ve farklı iki siyasi hanedanlık gibi telakki edilen veya ettirilmek istenen bu iki dönemde, aynı ortak kültür haznesinde harman olmuş, fakat kendi çağının biçim duygusunu ortaya koyan üretimler görülür.

Malazgirt sonrası Anadolu'nun Türkleşmesi tarihin en hızlı dönüşümlerinden biridir. Devlet dili Latince yerine eski dilleri Yunancadan vazgeçmeyen Romalı yerli halkın Malazgirt'ten hepi-topu bir yüzyıl sonra Türkçeyi ve Türkleri benimsemesi ve *Diyar-ı Rum*'un artık '*Türkiye*' şeklinde anılmaya başlanması nadir görülebilecek bir dönüşümün hikâyesidir. Nitekim 1220'deki Latince antlaşmanın kopyasında Selçuklu Sultanına "*Türkiye'nin yüce Sultanı Hükümdar Alâeddin Keykubad*" (*Altınentis, Felicis, Magni Generis, Magni Sultani Turchia Domini Alatini Caicopadi*)[2] olarak hitap edilmesi bunun çok açık ifadelerinden biridir. Bugünkü Türkiye'nin temelini atan Selçukluların bir grup barbar göçebe olarak gelmediği; büyüyen dalgalar halinde, uzun zaman içinde ve gittikçe artan sayılarda kentli, teknisyen, sanatçı ve filozof gibi grupların da Anadolu'ya aktığı ve doğu medeniyetlerinden pek çok deney ve bilgiyi beraberinde getirdiği, böylece yerlilerle kaynaşıp yeni bir medeniyet dünyası yaratan imar ve örgütlenme hamlesine giriştiği anlaşılmaktadır. Tarihi kaynaklar incelendikçe, Anadolu'nun çok kısa zamanda ticaret yolları, sigorta sistemi, eğitim örgütü ile donatılmış, Türkçe konuşulan bir ülke niteliğini kazandığı; Malazgirt'ten 20 küsur yıl gibi pek az süre sonra 300-400 bin kişilik Haçlı Ordularını pek de telefat vermeden savuşturacak bir varlık haline gelebilmeyi başardığı görülür.

Bütün bunlar, sayıca ve kültürce aşağı bir topluluğun, yabancı bir ülkede sağlayamayacağı başarılardır. Bu yüzden Türklerin Anadolu'da yekpare bir kültür çevresinde birleşmiş, kalkınmış ve yüksek nüfuslu bir toplumla karşılaşmadığı; "kırk yamalı bohça" denilebilecek dağınık, kalite ve sayıca çeşitli seviyelerde gruplarla karşılaştığı ve bu harap olmuş, ışıltılı yunan ve roma yıllarını çoktan unutmuş diyarda Türklerin gelişinin bir nimet olduğu kabul edilir. Bu şartlar altında Anadolu'da yeni bir sentezin oluşmaya başladığı; hem Anadolu'nun Türkleştiği hem de Türklerin Anadolulaştığı açıktır. Sanat eserlerinde de bunu açıkça izleyebiliyoruz. Selçuklu çağının ilk yaratışlarından itibaren, daha önce Anadolu'da benzeri olmayan tipte binalar, çiniler, oymalar üretilir. Bunların Asya'daki gelişmelerden kaynaklandığı açıkça bellidir. Ama aynı zamanda bu eserler, malzeme, teknik ve stil bakımından Anadolu'nun fethinden önceki Türk-İslam Sanatı özelliklerinden de farklar göstermekte; yalnız Anadolu'daki Türk devrine has nitelikler yansıtır. Daha sonra bu yeni sentezin tamamlanıp olgunlaşması ve Osmanlıların haşmet devrinde (16.yy) "Klasik Osmanlı Sanatı" dediğimiz evrensel boyutlara yükselmesi adım-adım izlenebilir.

Kuşkusuz Selçukluların Anadolu'ya taşıdığı grupların içinde göçebeler de vardı. Ancak hatırı sayılır ölçüde Anadolu'ya giren kentli, çeşitli derecelerde tarım, ticaret, fen ve sanat erbabı olan Selçuklu gruplarının, bu yeni sentezin ana nüvesini teşkil edecek bir uygarlık düzeyi ile geldikleri açıktır. Selçuklu ülkesi, neredeyse yüzyıl süren var olma yok olma mücadelesini geride bırakırken, kültürel olarak yeni bir etkileşim sürecinin taze ürünlerine ev sahipliği yapar. Siyasi mücadelelerin bitişiyle, hür ve güven içinde mal-mülk edinme, seyahat ve alış-veriş yapabilme gibi Ortaçağ için az bulunur nimetlere kavuşan Anadolu, hızla bir çekim merkezine dönüşür. Venedik ve diğer tüccar devletlerle yapılan cazip anlaşmalar, Anadolu'yu dünya ticaretinin büyük bir pazarına

2 Dimitri Korobeinikov, "Doğunun ve Batının Sultanı: Müslüman ve Hristiyan Kaynaklarında Selçuklu Hanedanlığına dair Kavram ve Unvanlar", *Anadolu Selçukluları – Ortaçağ Ortadoğusunda Saray ve Toplum*, (Ed. A.C.S. Peacock-Sara Nur Yıldız), çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.74.

dönüştürür. Devletin uluslararası ticareti çekmeye yönelik diğer çabalarıyla Konyalı tüccarlar İstanbul'da Chonae'de Aziz Mihail fuarına katılırken, Kayseri-Pazar Ören'deki Yabanlu Pazarı[3], Mardin'in güneyindeki Dunaysar Pazarı, Kırşehir ile Kayseri arasındaki Ziyaret Pazarı ve Germiyan'daki Âlemüddin Pazarı gibi fuarlar dünyanın dört yanından tüccar konuklarını ağırlamaya başlar. Anadolu hızla bu büyük ticari potansiyeli ağırlayabilecek yollar ve kervansaraylarla donatılır. Selçuklu kentleri yüz binli rakamlardaki büyük nüfusları barındıran yerlere dönüşür. Büyük şehirlerin, örneğin Konya ve Kayseri'nin bazı mahallelerinde Pizzalı, Cenevizli ticari kolonileri oluşur. Hollandalı seyyah Rubruck 1250'lerde gezdiği Konya'da birçok Frank'a ve Ceneviz tüccarına rastladığını anlatır[4].

Ticaret belirli alanlara ayrılır. Örneğin atölye ustaları "*ehl-i küll-i sınae*" ve meslek grupları "*taife*" birbirinden ayrıdır. Kuyumcuların dükkânlar dizisinin, pamuklu dokuma "*bezzaz*" tüccarlarınınkinden ayrı olması gibi... Aynı şekilde At Pazarı veya Buğday Pazarları da bu ihtisasa göre tanzim edilirdi.

Selçuklular, Anadolu'da yerli Romalı halkın da gönül rızasıyla katıldığı, hukuk teminatı altına alınmış bir toplumsal yapıyı inşa ederler. Hukukun şehirdeki uygulayıcısı kadılardır. Devrin en önemli fıkıhçılarının deruhte ettiği kadılık kurumu adalet önünde herkesin eşit olduğu, gerektiğinde sultanın bile hesap vermek zorunda olduğu bir makamdır. Nitekim Selçuklu tarihçisi İbn Bibi, sarayda, yılda bir defaya mahsus olmak üzere sultanın halka açık suçlamalara karşı kendisini savunduğu bir toplantı yapma geleneği olduğunu yazar. Kadının altında çalışan muhtesipler, kamu ahlâkı, gayrimüslimlerin denetimi ve ticaretin kurallara uygun işlemesinden sorumludur. Anadolu'da Türkiye Selçuklularıyla birlikte bu görev kurumsal bir niteliğe kavuşur. Ahi teşkilatı 13.yüzyılda Halife en-Nasır'ın güçlüyü güçsüzü bünyesinde birleştiren bir toplumsal yapı tesis etmek için kurduğu *fütüvvet* örgütlenmesinden doğar[5]. Bağdat'ın elçisi Ömer Sühreverdi'nin Konya ziyareti sonrası Türkiye Selçuklularında da tesis edilen bu kurum Avrupa'daki emsallerinden yıllar önce kurulmuş çok yönlü bir mesleki örgütlenmeydi. Ancak diğer İslam ülkelerinin aksine Anadolu'da fütüvvet teşkilatının kendine has ve kurumsal bir niteliğe vardı. Toplumun en önemli ekonomik örgütlenmesi olmasının yanı sıra gerektiğinde şehri koruyacak bir askeri sorumluluğa da sahipti. Nitekim Anadolu şehirlerinde bilhassa merkezi idarenin zayıfladığı Moğol saldırı yıllarında güvenliğin Ahiler tarafından sağlandığı, örneğin Kayseri ve Konya'nın bizzat Ahi teşkilatının örgütlediği bir savunma tertibatıyla Moğol kuşatmasına karşı koyduğunu tarihi kayıtlardan öğreniyoruz. Ahi teşkilatlanması bir dini örgütlenme değil toplumsal amaçlara dayalı bir meslek örgütüydü. Bu teşkilat öylesi güçlüydü ki zaman zaman toplumsal çıkarların hilafına hareket eden sultan ve emirlerle dahi çatışabiliyordu. Örneğin Moğollarla ittifak yapan Sultana karşı Karamanlılarla hareket eden Konya Ahileri, Selçuklu tahtına kendi şehzadelerini çıkarmayı başarabilmişti. Ancak Ahilerin esas gücü, ekonomi ve toplumsal yapı içindeydi. Meslekî uygulamalara ilişkin belirledikleri bir takım katı kurallar dizisi aynı zamanda *Ahlâk* kavramını öne çıkaran Anadolu'ya özgü bir *Hayat Tarzı'nın* çerçevesini belirliyordu. Ekonomi, bilhassa da alışveriş dünyasına getirdikleri ahlâkî kurallar ve bunların uygulanmasındaki katı tutumları Selçuklu kent yaşamını şekillendirir. Ahiler, Batı veya İslam dünyasında benzeri görülmemiş bu istisnai yapısıyla biriciktir ve bize mahsustur.

3 Ayrıntılı bilgi için bkz. F.Sümer, *Yabanlu Pazarı (Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar),* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı İstanbul 1985.

4 W.Rubruck, *The Journey of Wil.Rubruck* (Terc. W.Rockhill), London 1900, s.277.

5 Z.Kazıcı, "Ahîlik", *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.I., s.540-542.

13. yüzyıl Türkiye'sinde sultanların, vezirlerin ya da emirlerin şair ve filozoflardan oluşan geniş bir entelektüel çevresi vardı. Rükneddin Süleyman Şah'ın filozof Şehâbeddîn Sühreverdi ile yakınlığı, I. Alâeddin Keykubad'ın Mevlâna ailesini Türkiye'ye getirterek onlara ülkenin gerçek sultanlarıymış gibi davranması, III. Keyhüsrev'in yetişmesinde Kadı Nureddin gibi bir bilim adamının büyük rol oynaması, ünlü Selçuklu veziri Sahib İsfahanî'nin meclisinde Tebrizli Mevlâna Taceddin ile her ilimden konuşmalar yapması sonra Tebrizli hattat Veliyüddin ile saatlerce hat çalışması bu konuda kaynaklardan öğrendiğimiz birkaç örnek... İbn'ul-Arabî'nin, I. İzzeddin Keykâvus'a şehzadeliği sırasında yazdığı nasîhatnâme niteliğindeki mektup da bunlara eklenebilir.

Buna karşın 13.yüzyıl Türkiye'sinde Selçukluların tesis ettiği bilim iklimi, sadece saray ve çevresinden ibaret değildi. Doğa bilimlerini matematiğin kurallarıyla yorumlayan işrakî meşrebin kurucusu Şihabeddin Suhreverdi, Alâeddin Keykubad'ın sultan olduğunda Konya'ya davet ettiği[6] fütüvvet ekolü ve Ahi teşkilatının kurucusu aynı zamanda saray muallimi, *Lala-i Sultanî* Hace Nasîrü'd-din Mahmud bin Ahmed el-Hoyi, matematik ve riyazât biliminin kutbu kabul edilen Kutbeddin Şirazî, Vahdet-i Vucud kuramının sahibi İbnü'l Arabî ve onun üvey oğlu irfanî ilmin zirvesi kabul edilen Sadreddin Konevî, otuz yıl Konya kadılığı yapan mantık ve usûl konusunda devrin en önemli isimlerinden Siraceddin Urmevî ve sufî-mistik şairi Mevlana Celaleddin Rumi aşağı yukarı aynı tarihlerde Konya sokaklarında gezip medreselerinde ders veriyordu. Ressam Aynüddevle Sultan Keyhüsrev'in eşi Gürcü Hatun için Mevlana'nın portresini çiziyordu[7]. Uygulamaya yönelik kitaplar Türkçe yazılmaya başlanmıştı. Örneğin Hekim Bereke ilk kez Oğuz Türkçesiyle bir tıp kitap yazar. Bu zengin entelektüel ortam farklı bakış tarzlarına mensup isimlerin birbirini tanıma, etkilenme yeni perspektifler geliştirme şansını da doğurur. Bu zirve isimler farklı mahfillerde bir araya gelir hatta birbirinden ders alırlar. Hür düşünce ortamının varlığı, Dârü'l-Mülk'teki birçok medrese sofasında günlerce süren nazari tartışmaların yapılabilmesine imkân verir. Sarayın açık maddi desteği her fikrin özgürce çalışılıp yazılabilme imkânı sunarken Anadolu'yu ve özelde Konya'yı dünyanın dört bir yanından ilim adamlarının ya bizzat gelerek ya da mektup yoluyla yeni bilgi ve birikimlerini paylaştığı bir merkez haline getirir.

Bazı kentlerin tarihsel kaderi başkent olmakla tayin edilmiştir. Ne konumunun stratejik önemi ne iklimsel hususiyetleri ne de diğer örnekler için mühim olabilecek diğer başka ölçütler, bu kentler için geçerli değildir. Kayseri, Anadolu'nun ortasındadır, iki kıtayı birbirine bağlamaz, çok değerli maden yatakları da yoktur. Ama ilk kurulduğu yıllardan bu yana kentin hamuru sultanlarla-krallarla yoğrulmuştur. Onun hemen yanı başındaki Develi ise çok önemli politik vakaların gerçekleştiği, bu önemine paralel bir kültürel dekorun geliştiği yer olmuştur. Develi'nin şehir olarak imajını Selçuklu Devri şekillendirmiştir.

Develi Bizans'ı, Yukarı Mahalledeki kalede şekilleniyor olmalı. Selçuklu bu korunaklı kalede bölgedeki yaygın castron (kale-kent) modelli bir yerleşim teşekkül ettirir. Develü Kalesi aşağı-yukarı 1067'lerde fethedildiğinde bölgedeki korunaklı kalelerden biridir. Bu özelliğiyle IV. Kılıçarslan gibi birçok sultan ve emirin kaçıp sığındığı bir yer olur[8]. Ayrıca Ermeni Kilikyası'na yapılan sefer için önemli bir yol güzergâhı ve taht kavgasının yenilmiş tarafının Türkmen ve sahil kentlerine kaçışı için bir geçiş noktasıdır. Bugün harap durumdaki kalenin içinden bir

6 M.Bayram, *Selçuklular Zamanında Konya'da Dini ve Fikri Hareketler*, İstanbul 2008, s.57.

7 Ahmet Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, Hürriyet Yay. İstanbul 1973, s.400.

8 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1999, s.474.

mimari anıtı bilmiyoruz. Belki de Moğol saldırılarından kaçan Selçuklu emir ve sultanlarının peşindeki Moğolların Develi Kalesi'inde yaptığı tahribat buna neden olmuş olabilir. Gerçekten de 12. yy. sonlarında teşekkül etmiş Develi'nin Selçuklu kimliğini oluşturan yapıtların tamamı kale dışında ve Moğol tahakkümünün arttığı 13.yy. 3. çeyreğine ait yapıtlardır. Hatıroğlu İsyanı ve 1277 Elbistan Savaşında yenilgiye uğrayan Moğolların, Memlukluların bölgeyi terk etmesinden sonra burada yeni bir tedhiş ve korku ortamı yaratmasının neticesi olarak nüfus hareketliliği de gerçekleşir. Nitekim Develi'deki bazı eserlerde bunu doğrular. Örneğin Irak coğrafyasından gelen Göçer ailesine mensup Arslanoğlu Nasreddin ve Said kızı Sivasî Hatun'un yaptırdığı Ulu Camii, Rufai şeyhi Seyyid Zahid Şerif'e ait türbe bu dönemdendir.

Tahrip olmuş asli özelliklerini büyük ölçüde yitirmiş eski eserlerin sanat karakterini en çok süsleme unsurlarından anlayabiliyoruz. Develi yapılarına baktığımızda Anadolu Selçuklu sanatının 13. yy. ikinci yarısına ait eserlerin genel süsleme karakterine hâkim olan dışa taşkın, kabarık, yüksek kabartma şeklinde işlenmiş plastik hatta bir heykel gibi işlenmiş üsluba rastlıyoruz. Ulu Camii'nin mihrabında karşımıza çıkan yüksek kabartma şeklinde biçimlendirilmiş kavsaradaki palmet-rumiler, kavsaranın kemerini iki yandan kavrayan sütuncelerin gövdesindeki profilli zik-zak süslemesi dönemin karakteristik üslubunu yansıtır[9]. Hızır İlyas Türbesindeki sütunce ve palmet-rumi dizgesinden oluşan yüksek kabartma süsleme aynı karakterdedir. Aynı karakterdeki süsleme portal bordüründe yer alır.

Sanattaki gelişmeler kuşkusuz bilgi ve görgü değişimleriyle alakalıdır. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Horasan ve Türkistan coğrafyasında olduğu gibi Anadolu'da da doğayı matematikle algılama temeli İşrakî düşüncesinin, onun öncülü meşşaî, mutezile veya ihvanü's sefa görüşlerinin sanata, biçime duygu ve düşünce dünyasına yansımaları, bugün karşımıza değişen biçimler olarak bu yapılarda ortaya çıkmaktadır. Develi'deki bu yapılar Selçuklunun 13. yy. da Anadolu'da tesis ettiği Rönesans'ın (aydınlanmanın) birer canlı kanıtı olarak karşımızda durmaktadır.

9 Ş. Dursun, "Süsleme Özellikleriyle Develi'deki İki Türbe Seyyid-i Şerif Ve Hızır İlyas Türbeleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.33, Vol.7/33, s.513-529 (527).

KAYNAKLAR

- AHMED EFLAKÎ, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, Hürriyet Yay. İstanbul 1973.
- BAYKUZU T.D. "Bir Hun Başkenti: T'ung-wan Ch'eng", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. VI, S. 3, s.110-126.
- BAYRAM, M., Selçuklular Zamanında Konya'da Dini ve Fikri Hareketler, İstanbul 2008.
- DURSUN, Ş., "Süsleme Özellikleriyle Develi'deki İki Türbe Seyyid-i Şerif ve Hızır İlyas Türbeleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.33, Vol.7/33, s.513-529.
- KAZICI, Z., "Ahîlik", *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C.I., İstanbul 1992, s.540-542.
- KOROBENİKOV, D., "Doğunun ve Batının Sultanı: Müslüman ve Hıristiyan Kaynaklarında Selçuklu Hanedanlığına dair Kavram ve Unvanlar", Anadolu Selçukluları – Ortaçağ Ortadoğusunda Saray ve Toplum, (Ed. A.C.S. Peacock-Sara Nur Yıldız), çev. A. Sait Aykut, *Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul, 2017, s.74.
- RUBRUCK, W., The Journey of Wil.Rubruck (Terc. W.Rockhill), London 1900, s.277.
- SÜMER, F., Yabanlu Pazarı (Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar), *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, İstanbul 1985.
- TURAN, O., Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1999.

FOTOĞRAF LİSTESİ



Foto 1: Develi Ulu Camii Mihrabı



Foto 2:- Develi Ulu Camii Mihrabının süsleme bordüründen detay



Foto 3: Develi Ulu Camii Mihrabının süsleme bordüründen detay

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA ŞIHLI HAMİDİYE MEDRESESİNE DAİR YENİ BİLGİLER (ŞIHLI HAMİDİYE MEDRESESİ İNŞASI VE EĞİTİM FAALİYETLERİ)

Doç. Dr. Mehmet Süme
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sume_m@ibu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-0450-3372

Prof. Dr. Recep Özkan
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, recepozkan33@hotmail.com
Orcid ID: 0000-0003-1915-2365

Ali Orhan
Develi Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, aliorhan@develi.bel.tr

Özet

Sultan II. Abdülhamid'in devlet hayatını ilgilendiren çok çeşitli alanlarda yaptığı çalışmalar, ona atfen "hamidiye" olarak adlandırılmıştır. Şıhlı Hamidiye Medresesi de bunlardan biridir. Hamidiye Medresesi II. Abdülhamid'in eğitimi tabana yayma çalışmasının bir sonucu olarak inşa edilmiştir. Bu çalışmada Şıhlı Hamidiye Medresesine ait Osmanlı arşivlerinin çeşitli fonlarında yer alan belgelerden yararlanılarak medresenin inşasına ve eğitim faaliyetlerine ilişkin yeni ve orijinal bilgiler verilmeye çalışılacaktır.
Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Hamidiye Medresesi, Develi, Şıhlı, Kılıçzade Ali Rıza Efendi

NEW INFORMATION ABOUT THE ŞIHLI HAMIDIYE MADRASA IN THE LIGHT OF ARCHIVE DOCUMENTS (CONSTRUCTION AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE ŞIHLI HAMIDIYE MADRASA)

Summary

Sultan Abdülhamid II's works in a wide variety of fields concerning the state life were named as "hamidiye". The word "hamidiye" was attributed to Sultan Abdülhamid II. Şıhlı Hamidiye Madrasa is one of these works. This Hamidiye Madrasa was built as a result of Abdülhamid II's efforts to spread education. In this study, new and original information will be given about the construction of the madrasa and educational activities by making use of the documents in various areas of the Ottoman archives belonging to the Şıhlı Hamidiye Madrasa.
Keywords: Abdülhamid II, Hamidiye Madrasa, Develi, Şıhlı, Kılıçzade Ali Rıza Efendi

GİRİŞ

Arapça ders kökünden türeyen medrese kelimesi talebenin kendisinde ilim öğrendiği yer anlamında kullanılan bir mekân ismidir. Medrese sıbyan mektebinin üstünde eğitim ve öğretim yapılan orta ve yükseköğrenim kurumlarına karşılık gelmektedir (Baltacı, 1976: 25). İslam dünyasında, başlangıçta eğitim öğretim faaliyetleri mescitlerde yapılıyordu. Bu faaliyetlerinin örgün nitelik kazanması, medreselerin kurulmasıyla başlamıştır. 1067 yılında Bağdat Nizamiye Medresesi'nin kurulmasıyla hızla yayılan medreseler, özellikle Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Medreseleri için örnek teşkil etmiştir (Zengin, 2008: 211, 212).

Medreseler genel olarak bir dershane ve etrafında yeteri kadar talebe hücrelerinden meydana geliyordu. Tesis edenin anlayış ve mali gücüne göre bunların dışında imaret, kütüphane, hamam vs. ilave edilmiştir. Medreseyi kuran ister bir devlet büyüğü, ister başka bir şahıs olsun, her medresenin bir vakfiyesi bulunur ve medresenin nasıl işleyeceği ve görevlilerinin yevmiyeleri bu vakfiyede belirtilirdi (Baltacı, 1976: 25). II. Mahmud Devrinde (1808-1839) Evkaf Nezareti kurulmuş (1826) ve vakıfların idaresi ve gelirleri bu nezarete bağlanmıştır. Tanzimat Dönemi'nde evkaf hazinesi maliye hazinesine devredilmiş ve vakıf giderleri için her ay belirli bir miktar ayrılmıştır. Vakıf kurumuyla alakalı meydana gelen bu gelişmeler medreseler ve mensupları açısından önemli ekonomik sıkıntılar yol açmıştır. Vakıf gelirlerinin büyük oranda genel bütçe açıklarını kapatmak üzere kullanılması, birer vakıf kurumu olan medreseleri maddi açıdan sıkıntıya düşürmüştür (Kanal, 2014: 259, 260). Bu yüzden II. Abdülhamid Dönemi'nde inşa edilen medreselerin büyük bir bölümünün masrafları Hâzine-i Hâssa-i Şâhane (padişahın özel hazinesi), Maliye Nezareti veya hayırsever vatandaşlar tarafından karşılanmıştır. Şıhlı Hamidiye Medresesi Sultan II. Abdülhamid'in özel hazinesinden tahsis edilen bütçe ile inşa edilmiştir.

Hamidiye; Sultan II. Abdülhamid'e atfen, çeşitli alanlarda isim olarak kullanılan bir kelimedir. Bir başka deyişle onun zamanında askeriyeden, eğitime, eğitimden, sağlığa çok çeşitli alanlarda ihdas edilen pek çok kuruma Hamidiye adı verilmiştir. Hamidiye Alayları, Hamidiye Etfal Hastanesi, Hamidiye Ziraat Mektebi ve Hamidiye Medreseleri bunlara örnek olarak verilebilir.

II. Abdülhamid'in otuz üç yıllık saltanatı süresince gerçekleştirdiği icraatlar olumlu ve olumsuz birçok değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ancak onun eğitim alanında yaptığı çalışmalar göz ardı edilemez. Bu dönemde bir yandan geleneksel medrese eğitimi sürdürülürken, diğer yandan modern olarak adlandıran okullar açılmıştır.

Eğitimde modern manada ilk merkez ve taşra teşkilatı II. Abdülhamid Dönemi'nde kurulmuş ve günümüze kadar esaslarını korumuştur. Maârif Nezâreti çatısı altında ilkokul, ortaokul ve lise müdürlükleri tesis edilmiş, taşraya ilk ve ortaöğretim kurumları ve öğretmen okulları bu dönemde götürülmüştür. Böylece Tanzimat Dönemi'nin sadece İstanbul'u hedefleyen merkezi eğitim anlayışı terk edilerek eğitim ülke geneline yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır (Kodaman, 1991:164). Ayrıca Kozan, İçel ve Cebel-i Bereket (Osmaniye) sancakları dahilindeki kazaların ilk okul bulunmayan mahallerinde okulların açılması ve Müslüman çocuklarının yabancı okullara gönderilmemesi yönünde karalar alınmıştır (BOA. MF. MKT.314-47). Bu çalışmada ele alacağımız Şıhlı Hamidiye Medresesi de II. Abdülhamid'in eğitimi tabana yayma çalışmalarının bir sonucu olarak kurulmuştur. Çemişgezek (BOA. DH. MKT.160-13), Gerze (BOA. Y. MTV.1183-5), Mudurnu Kozyaka, (BOA. Y. MTV.258-12), Görele (BOA. DH. MKT.351-2), Avanos (BOA. BOE. 412-30847) ve Geyve Harka (BOA. DH. MKT.741-46) Hamidiye Medreseleri bu çabanın diğer örnekleri olarak gösterilebilir.

Hamidiye Medresesi'nin yapıldığı dönemde Şıhlı idari açıdan Feke kazasının Rum nahiyesine bağlıydı. Belgelerde bu idari yapı yukarıdan aşağıya şu şekilde sıralanmaktadır; "*Adana Vilayeti, Kozan (Sis) Sancağı, Feke Kazası, Rum Nahiyesi, Şeyhli (Şıhlı) Karyesi*" (BOA. İ. HUS. 134-4). Coğrafi ve iklim şartlarına bağlı olarak yöre halkı Feke kaza merkezine ulaşmakta güçlük çekiyordu. Bundan dolayı Şıhlı ve havalisindeki ahali her türlü ihtiyacını Develi'den karşılama yoluna gitmiştir. Halkın istekleri de göz önünde bulundurularak Şurayı Devletin aldığı bir karar gereğince 1908 yılı itibarıyla Rum nahiyesi ve nahiyeye bağlı yerleşim birimleri Develi kazasına bağlanmıştır (BOA. DH. MKT. 2768-41). Bu gelişmeler sonucunda Şıhlı Hamidiye Medresesi de Develi'ye bağlı bir eğitim kurumu haline gelmiştir.

Bu güne kadar Şıhlı Hamidiye Medresesi üzerine yapılan çalışmaların yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Hatta çeşitli kaynaklarda verilen genel ve yüzeysel bilgileri bir kenara bırakacak olursak, Yusuf Kılıç tarafından yayınlanan, "*Şıhlı Hamidiye Medresesi*" (Kılıç, 1985), Yıldıray Özbek tarafından yapılan "*Şıhlı Kasabasında Bulunan Türk Mimarlık Eserleri*" adlı yüksek lisans tezi ve buna bağlı olarak Vakıflar Dergisi'nde yayınlanan "*Son Dönem Osmanlı Medreselerine Bir Örnek: Şıhlı Hamidiye Medresesi*" adlı makalenin medrese üzerine yapılan ilk müstakil çalışmalar olduğunu söyleyebiliriz (Özbek, 1991). Şıhlı Hamidiye Medresesi üzerine daha sonra yapılan neredeyse bütün çalışmalarda bu son makaleye atıf yapılmaktadır.

1990'lı yıllardan günümüze Osmanlı arşivlerinde katalog çalışmaları hızla devam etmekte, dolayısıyla daha çok belge araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır. Bu belgelerden yararlanılarak Şıhlı Hamidiye Medresesi'nin inşasına ve eğitim faaliyetlerine ilişkin yeni bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

1. ŞIHLI HAMİDİYE MEDRESESİ'NİN İNŞASI

Tarihi eserlerin giriş kapıları üzerinde yer alan ve eserin kimin tarafından ne zaman yapıldığını bildiren, aynı zamanda dekoratif bir unsur olarak yapının estetiğini tamamlayan, mimari elemanlara kitabe adı verilir (Alparslan, 2002,76). Şıhlı Hamidiye Medresesi'nin giriş kapısı kuzey cephesinin ortasında yer almakta olup duvarlardan iki kat daha yüksek inşa edilmiştir. Kemerli giriş kapısının üzerinde beş beyitlik bir kitabe yer almaktadır (Özbek, 1994: 165; Çayırdağ, 1997: 52; Erkiletlioğlu, 2006: 578)). Kitabede inşa tarihi gün ve ay verilmeden 1309 olarak belirtilmiştir. Medrese üzerine yapılan bütün çalışmalarda bu tarih genel eğilimin bir sonucu hicri olarak ele alınmış buna istinaden medresenin inşa tarihi miladi 1891/1892 olarak gösterilmiştir. Ancak medrese inşaatı devam ederken inşaatın gidişatına dair yapılan bir keşifte, medresenin ana mekânının ihtiyaç duyulduğunda cami olarak kullanılabilmesi yönünde karar alınmıştır. Ayrıca hücre ve dershanelerin önüne birer sofa ilave edilmesi düşünülmüştür. Keşif zamanına kadar sürdürülen çalışmalar için 88.172 kuruş harcama yapılmış, inşaatın bir an evvel tamamlanabilmesi için 57.465,5 kuruşa daha ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Adana Vilayet Meclisi ilgili keşfin sonuçlarını Hâzine-i Hâssa-i Şâhaneye bildirmiş, hazine de ilgili meblağın kullanımına izin verilmesi için padişahtan izin istemiştir. Belgenin altına düşülen tarih R. 24 Mayıs 1309/ M. 5 Haziran 1893'tür (BOA. HH. İ. 84-45). Talep edilen paranın tahsis edilip kullanılması için R. 28 Mayıs 1309/ M. 9 Haziran 1893'te izin verilmiştir (BOA. HH. İ. 84-45) Bu bilgilere istinaden kitabe de belirtilen 1309 tarihi hicri değil Rumi olarak alınmalıdır ki miladi karşılığı 1893/1894'tür. Ayrıca medrese inşasına dair bir başka belgede, medrese için tahsis edilen 99.950 kuruşun 85.000 kuruşunun havale edildiği kalan 14.500 kuruşun dersaadette yaptırılacak olan tarih taşları (kitabe) ve nakliye masrafları için ayrıldığı bu işlemler tamamlan-

dıktan sonra kalan para olursa onun da havale edileceği R. 31 Temmuz 1309/ M. 12 Ağustos 1893 tarih ve 247 numaralı tahrirat ile Adana valiliğine bildirilmiştir. Adana valiliği ise R. 24 Mayıs 1310/ M. 5 Haziran 1894 tarihli Hazine-i Hassaya gönderdiği bir yazı ile kitabelerin Adana'ya geldiği ve inşaat mahalline ulaştırılmak üzere yola çıkarıldığı belirtilmektedir. Kitabeler 5 Haziran 1894'te Adana'dan Şıhlıya gönderildiğine göre medresenin açılış tarihi 1894 yılı olmalıdır. Kitabe metninin transkripsiyonu şu şekildedir;

"Fahrü'l-mülûk Hazret-i 'Abdü'l-hamîd Han
Ol sâye-i huceste-i eltâf-ı Kirdigâr
Hazırladı ulûm u fünûn vesâitin
Her sınıf ahaliye o şeh-i ma'delet-şi'âr
İkdâmı sâyesinde o şâh-ı mu'azzamın
Dâru'l-ulûm şöhretini aldı her diyâr
Ez cümle işbu medreseyi ehl-i ilm içün
Bünyâd-ı adl u dâd gibi kıldı pâyidâr
Tarihi çıkdı evc-i semâvâta Feyziyâ
Bânîsidir bu medresenin şâh-ı kâmkâ
Sene 1309" (Özbek, 1994:166)

Günümüz Türkçesi ile kitabede yer alan bilgiler ise şöyledir; "*Hükümdarların övüncü Hazreti Abdülhamid han ki o, Allah'ın lütuflarının uğurlu* gölgesidir. *O adaletiyle tanınmış padişah, halkın her sınıfı için, ilimlerin ve fenlerin vasıtalarını hazırladı. O yücelik sahibinin gayretleri sayesinde memleketin her yeri bir ilim yurdu şöhretini kazandı. Bu medreseyi de ilim adamları için adalet binası gibi sonsuza kadar payidar kalacak şekilde yaptırdı. Ey Feyzî tarihi göklerin zirvesine çıktı. Bu medreseyi yaptıran mesut olan padişahtır. Sene 1309*"

Arşiv belgeleri bir yana bırakılacak olursa Hamidiye Medresesi hakkında bilgi veren ilk basılı kaynak H. 1309 tarihli Adana Vilayet Salnamesidir. Salnamedeki medreseye ilişkin bilgi şöyledir. "*Memâlik-i mahrûse-i şâhânelerinin her kûşesini envâ-i hayrât ve meberrât ile ânbean ihya buyurmakta olan Halife-i Farûk Siret, velînîmet bi minnet Gazi Sultan Abdülhamid Han-ı Sâni Efendimiz Hazretleri bu kaza dâhilinde vâki Şeyhli karyesine bir mâ-i leziz icrâsıyla beraber mükemmel ve müteaddid hücreleri şamil birde medresenin inşâ ve ikmaline ceyb-i hümâyun-ı mülâkânelerinden miktar-i kâfi meblaiğ ihsan buyurmasıyla emr-i inşâât derdest-i ikmaldir*" (Salnâme-i Vilâyet-i Adana, 1309: 151). Her ne kadar salnamede verilen bilginin sonunda inşaatın "der dest-i ikmal" olduğu yani tamamlandığı yazıyorsa da yukarıda arşiv belgelerinden yararlanılarak ortaya konulan bilgilere istinaden inşaatın henüz tamamlanmadığı anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle inşaat tamamen bitirilmiş medrese eğitim faaliyetlerine başlamış olsaydı salnamede inşaat bahsine hiç girilmez doğrudan doğruya medresenin eğitim faaliyetleri dile getirilirdi. Kuvvetle muhtemel salnamenin verdiği H. 1309/ M. 1891 tarihinde medresenin kaba inşaatı bitmişti fakat resmi açılışı yapılıp eğitim öğretim faaliyetine başlamamıştı.

Ali Rıza Yalman (Yalgın) 1928 yılında folklor araştırmaları sırasında uğradığı *Şıhlı'yı* genel olarak tanıttıktan sonra, "*Kılınçoğlu'nun yaptırdığı medreseyi gördüm. Köyde suyu bir olmak üzere Hoca üç çeşme yaptırmış ve üçüne de aynı kitabeden birer tane astırmıştır. Medrese kâgirdir, bir camii, 24 hücresi vardır. Medresesinin giriş kapısının üzerinde şu kitabe vardır." diyerek kitabenin Farsça metnine ve açıklamasına yer vermektedir*. (Yalgın: 1993: II. 160).

Hâzine-i Hâssa-i *Şâhane* Medresesi'nin inşa masraflarının yürütülmesi i*çin bir komisyon kurulması*nı istemiş, ancak bu komisyon kurulamamıştır. Kozan mutasarrıfının, "*Rum Nahiyesinde inşaattan anlayan komisyon üyesi olabilecek kimse yok. Kozan ile nahiye arasındaki mesafe 40 saat kimseyi maaşsız nahiyeye gönderemeyiz. Hoca Efendi emniyetimizi kazanmış tecrübeli ve güvendiğimiz bir kimsedir paraları ona verelim ne yaparsa yapsın.*"

diyerek itimadını bildirmesi üzerine Ali Rıza Efendi bir irâde-i seniyye[1] ile medresenin yapımı için inşaat nazırı atanmıştır (BOA. ML. EEM. 69. 1-5). Böylece Ali Rıza Efendi medresenin yapımında en yetkili kişi olarak görev yapmış, tamamlandıktan sonra ise müderris sıfatıyla medresenin hem idari hem de eğitim işlerini yürütmüştür.

1.1-Şıhlı Hamidiye Medresesi İnşasında Kullanılan Malzeme ve Tutarı

Medresenin temel yapımında adi taş, alçı, kum ve kireç karışımından harç elde edilmiş, elde edilen bu harçla temeller doldurularak üzerine duvar örülmüştür. Temel dolgusu için 6321 kuruş 24 para sarf edilmiştir. Duvarların yapımında da elde edilen harç kullanılmış, duvarların yüzleri yonu taşı ile arka kısımları ise adi taşla örülmüştür. Duvarların yapımı 29803 kuruş 2 paraya mal olmuştur. Hücrelerin arasında inşa edilmiş olan 28 adet bölme için 5775 kuruş harcanmıştır. Hücrelerin önüne yapılmış olan kemer ayaklarının yerleştirilmesinde adı geçen harç kullanılmıştır. Bu işlem için yapılan harcama 417 kuruş 30 paradır. 24 adet olan yekpare sütun taşlarının yapımında kullanılan demir için 2340 kuruş kullanılmıştır. Sütunların üzerine yapılan kemerler için 6114 kuruş harcanmıştır. Üstteki dershaneye çıkmak için yapılacak merdivenin oturtulacağı duvar için yapılan masraf 950 kuruştur. Adı geçen duvar üzerine oturtulacak 48 ayak merdiven için yapılacak olan demir parmaklık için 880 kuruş harcama yapılmıştır. Yukarıda bulunan oda ve önünde bulunan kerte için yapılan masraf 1743 kuruş 30 paradır. Pencerelere yapılan cam ve demir masrafı 971 kuruş 10 paradır. Hücre, dershane ve mescit için tahtadan yapılan kapılara harcanan miktar 1466 kuruş 16 paradır. H*ücreler üç adet dershane ve* mescidin *döşemesi için yapılan masraf 6860* kuruştur. *Üç* adet abdesthane için 500 harcanmıştır. *İnşa edilen üç adet çeşme ve çeşmelerin* aralarında bulunan 1500 arşın mesafe için döşenen künk masrafı 10500 kuruş, çeşmeler için yapılmış 10000 m. olan suyolu *için yapılan* masraf ise 35000 kuruş tutmuştur (BOA. ML. EEM. 69. 1-2).

1.2-Şıhlı Hamidiye Medresesinde Çalışan Yapı Ustaları

Medresenin inşaatı sırasında Feke kazası mal müdürü Necip Efendiye, sahte belge düzenleyerek medreseye tahsis edilmiş paradan 2500 kuruş zimmetine para geçirdiğine dair *şuç* isnad edilmiştir. Bu konuyu araştırması için görevlendirilen Ser Mühendis Mustafa Efendi konuya ilişkin raporunu hazırlarken vaktiyle medresenin inşaatında çalışan usta kalfa ve amelelerle görüşme yaparak onlara "*İsmin nedir? Babanın ismi ve lakabın nedir? Hangi köydensin? Medresede ne kadar çalıştın? Ne kadar yevmiye aldın?*" şeklinde sorular yöneltmiştir (BOA. ML. EEM. 69. 1-5). Bu sorulara verilen cevaplardan yaralanarak tespit edilen bazı usta kalfa ve diğer isimler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Şıhlı Hamidiye Medresesi'nde Çalışan Yapı Ustaları

Sıra	Çalışanın Adı	Baba adı	Kazası/ Köyü	Zanaatı/ Sınıfı	Yevmiyesi
1	Vasil	Nikola	Endürlük	Kalfa	15 krş.
2	Matyos	Keşiş Nikola	Satı	TaşYonu-tucusu	10 krş
3	İstahyosi	Berdedosi	Satı	TaşYonu-tucusu	maktuan
4	Kırcı Mustafa	Süleyman	Sulucaova	Kireççi	maktuan
5	Heci Usta	(Lakabı) İngili-zoğlu	Sulucaova		14 krş
6	Nibayo Usta	Kusnati	Sulucaova		16-18 krş
7	Kuzma	Todori	Sulucaova		16-18
8	Asos	Yorgi	Sulucaova		10-12
9	Yani	Mihael	Sulucaova	Yapıcı	11-13 krş
10	İstahyosi	(Lakabı) Kara-başoğlu	Satı	Taşçı	Maktuan

1 **İrâde-i seniyye**: Padişahın yazılı veya sözlü emirlerine irâde-i seniyye adı verilir (Ünal, 2011: 350).

Tabloda yer alan isimlerden anlaşılacağı üzere medresede çalışanların büyük bir bölümü gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Bunların çalışma süreleri uzun bir zamana yayıldığı için başlangıçtaki yevmiyeleri ile iş bıraktıkları zaman dilimindeki yevmiyeleri farklılık arz etmektedir. İlgili raporun sonuç *bölümünde medrese çalış*anlarının çoğunluğunun Kayseri sancağı ve Konya vilayetinden oldukları belirtilmektedir. Tabloda yer alan çalışan sayısı az olsa da bu hususta bir ipucu vermektedir. Bu dönemde Endürlük karyesi Kayseri sancağına bağlı iken Satı karyesi Feke kazasına bağlıdır. Çalışanların *çoğunluğu*nun Sulucaova karyesinden olduğu görülmektedir. Adana vilayeti ve Kayseri sancağı dahilinde Sulucaova adında bir yerleşim birimi bulunmamaktadır. Adı geçen Sulucaova karyesi muhtemelen Çamardı kazasına bağlı Sulucaova karyesidir ki bu dönemde Sulucaovanın idari yapısı yukarıdan aşağıya "*Konya Vilayeti, Niğde Sancağı, Çamardı kazasına bağlı Sulucaova karyesi*" şeklindedir ki bu husus raporda yer alan çalışanların bir *bölümü Konya vilayetindendir* bilgisini teyit etmektedir.

2. MEDRESENİN PERSONEL VE İAŞE İHTİYACI

Ocak 1896 tarihi itibarıyla Müderris Ali Rıza Efendi Hamidiye Medresesi ve çeşmeler için bir ihtiyaç raporu hazırlanmıştır. Feke kaza meclisince onaylanan rapor sadaret makamına gönderilmiştir. Bu raporda yer alan ihtiyaç listesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (BOA. ML. EEM. 69. 1-17).

Tablo 2: Şıhlı Hamidiye Medresesinin Personeli ve Maaşları

Sıra	İhtiyaç Kalemi	Gerekli Olan Miktar (Aylık/Kuruş)
1	Çeşme ve suyollarının bakımı için görevli tayini	250
2	İki yüz ellinin üzerindeki öğrencinin iaşesi ve öğrenci hücrelerinin aydınlatılmasının sağlanması amacıyla öğrencilere günlük ikişerden 500 krş.	15. 000
3	Medresenin üzerini kar ve yağmurdan korumak amacıyla bir loğkeş (dama bakan kişi)	250
4	Medresenin temizliğini yapmak üzere bir hademe	250
5	Talebelerin elbiselerini temizlemek üzere bir hademe	200
6	Talebenin yemeğini pişirmek üzere bir aşçı	200
7	Muallim-i evvel (Birinci muallim)	700
8	Muallim-i sani (İkinci muallim)	500
9	Çeşme ve suyollarının tamiri için	300

2.1-Medrese Müderrisi Kılınçzade (Kılıçlı) Ali Rıza Efendi

Müderris Ali Rıza Efendi, "İsmim Ali Rıza Efendidir ve lakabım Kılınçzadedir, Şıhlı karyesinde inşâ olunan Hamidiye medresesinin bâ irâde-i seniyye müderrisiyim ve mezkur karyede mutavattınım." (BOA. ML. EEM. 69. 1-5), demek suretiyle kısaca kendisini tanıtmaktadır. Bazı belgelerde "*Kılıçlı Ali Rıza Efen*di" veya "Şeyh Efendi" şeklinde de anılmaktadır (BOA. ML. EEM. 69. 1-5). Medrese ile ilgili resmi yazışmalarda ise isminden önce fazilet *sıfatı getirilip "Müderris* Faziletlü Ali Rıza Efendi" şeklinde yazılmıştır (BOA. ML. EEM. 645-37). Hamidiye Medresesi müderrisi sıfatıyla onayladığı bazı belgelerin altında yer alan mührünün üzerinde "*es-Seyyid Ali Rıza*" yazısı okunmaktadır ki, bu ibare kendisinin seyyid[2] olduğuna

2 Seyyid: Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile Hz. Fatıma'dan doğan torunlarıyla onların soyundan gelenler için unvan olarak kullanılmıştır (Küçükaşçı, 2009: 40). Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere "Seyyid" Hz.Hasan'ın soyundan gelenlere

delalet eder (BOA. ML. EEM. 69. 1-5). İlmine izafeten halk arasında "Büyük Hoca" olarak anılmıştır. *Müderris A*li Rıza Efendi'ye aylık 250 kuruş maaş tahsis edilmiş ve Hazine-i Hassa-i Şahaneden karşılanmıştır (BOA. ML. EEM. 549.95.14).

Şıhlı karyesinde doğan Ali Rıza Efendi küçük yaşta Kur'an-ı Kerim eğitimi aldı. 1868-1880 yılları arasında Kayseri'de medreseye devam etti. Medreseden icazet aldıktan sonra köyüne döndü. Dini konularda halkı aydınlatmaya çalıştı. 1883'te İstanbul'a giden Ali Rıza Efendi, burada ulema ile tanıştı ve çeşitli camilerde vaazlar verdi. Verdiği vaazlar ilgi ile karşılandı (Işık, 2015:189). Devrin padişahı II. Abdülhamid'in huzuruna çıktığı, padişahın Yıldız Camii'nde irad ettiği vaazını çok beğendiği için bir dileğinin olup olmadığını sorması üzerine, "Köyüme bir medrese yaptırıp *ehl-i sünnet yoluna hizmet etmek isterim*." diyerek dileğini padişaha arz ettiği rivayet edilmektedir (Satoğlu, 2002: 260). Bu istek karşısında Padişah da nakdî ihsanda bulunup Hazine-i Hassa-i Şahaneden Şıhlıya bir medrese yapımı için para tahsis etmiştir. Bu parayla Kılıçlı Hoca, nezaretinde Şıhlı'ya bir medrese ve üç çeşme inşa edilmiştir. Medresenin adı II. Abdulhamid'e izafeten "Hamidiye Medresesi" olmuştur (Işık, 2015: 189).

Medresede başta Şıhlı olmak üzere civar köy, nahiye ve kazalardan onlarca öğrenci öğrenim görerek icazet aldılar. Bunlar arasında Şıhlı'dan Bekir oğlu Yusuf Hoca, Hacı Hamdi Efendi, Kılıçlı Hoca'nın oğulları İmam Efendi, Mehmed Efendi ve Cafer Efendiler bulunmaktadır. Ayrıca Adana'nın Ceyhan ilçesinden Kösreli Hoca da buradan icazet aldı ve Kılıçlı Hoca'nın damadı oldu. Bunlardan İmam Efendi, Mehmed Efendi, Cafer Efendi ve Kösreli Hoca, medresenin dört köşesindeki birer odada müderrislik faaliyetlerini sürdürdüler (Işık, 2015:189). Kuvvetle muhtemel belgelerde geçen muallim-i evvel ve muallim-i sani olarak tanımlanan görevler bu kişiler tarafından yerine getirilmişti (BOA. ML. EEM. 69. 1-17). Kılıçlı Ali Hoca, derslerini medresenin ikinci katında bulunan ve "dershane" olarak adlandırılan mekânda okuttu (Işık, 2015: 189). Ömrünü ilim ve ibadetle geçiren Müderris Kılıçlı Ali Rıza Efendi 1917 yılında vefat etti (Satoğlu, 2002: 260).

3. ŞIHLI HAMİDİYE MEDRESESİNDE EĞİTİM ÖĞRETİM FAALİYETLERİ

3.1 Medresedeki öğrenim süresi

Genel olarak Kanun-ı evvel ayının başlangıcında toplanan öğrenciler eğitim- *öğreti*m faaliyetlerine başlıyorlar. Nisan veya mayıs sonlarına kadar yaklaşık beş altı ay eğitim- *öğretim devam ediyordu* (BOA. ML. EEM. 69. 1-4). *Örnek vermek gerekirse* R.1321 / M.1905 öncesinde genellikle yılda altı ay ders yapılırken R.1321/ M.1905 ve R.1322/ M.1906 senelerinde 5 ay ders yapılmıştı (BOA. ML. EEM. 69. 1-4). Klasik medrese eğitiminde sınıf geçmeden ziyade dersleri geçip icazet alma söz konusu olduğu için medreseden kaç yılda mezun olunduğuna dair kesin bir zaman verilememektedir. Bu husus kimi zaman öğrencinin kabiliyet ve azmine bağlıydı.

3. 2 Medresedeki öğrenci sayısı

Müderris Ali Rıza Efendi'nin beyanına göre medresede 21 hücre ve üç dershane bulunmaktadır. Her bir hücre altı öğrencinin iskân*ına* kafi gelmektedir. Dört oda dershanede ise yedişerden 28 toplam 154 öğrenci iskân edilebilmektedir. 1904 yılında 94, 1905 te 100 1906 da ise 120 öğrenci öğrenim görmüştür. Bazı medreseler sıbyan mekteplerinin üstünde ortaokul ve lise düzeyindeki çocuklara eğitim vermiştir. Medresede bulunan bazı öğrencilerin askerlik celbi gelmesi üzerine Feke'deki askerlik şubelerine gitmelerinden *Şıhlı Hamidiye Medresesi*'nin yükseköğrenim düzeyinde bir eğitim kurumu olduğu anlaşılmaktadır (BOA. ML. EEM. 69. 1-5).

ise "Şerif" unvanı verilmiştir. Geniş bilgi için bkz. (Kılıç, 2012)

3. 3 Öğrencilerin geldikleri kaza ve köyler

1907 yılı itibarıyla medresede *öğrenim gören öğrencilerin 55*'i *Şıhlı köyünden geriye kalan 83 talebe ise Aziziye (Pınarbaşı)*, Develi, Haçin (Saimbeyli) gibi diğer kaza ve köylerindendi. Erzakları tükendiğinde öğrenciler erzak temini için evlerine gidebiliyorlardı. Müderris Ali Rıza Efendi'nin kendisine yöneltilen "*Şıhlı köyünden olan öğrenciler akşamları evlerine gidebiliyorlar mı?*" sorusuna, "*Dakika hanelerine ruhsat vermem şayet misafir olarak giden olursa onlara izin veririm.*" şeklindeki cevabından *Şıhlı köyünden olan öğrencilerin de medresede yatılı kaldıklarını öğreniyoruz* (BOA. ML. EEM. 69. 1-5).

SONUÇ

Osmanlı tarihi söz konusu olduğunda 19. yüzyıl yaşanan ağır siyasi, ekonomik ve askeri sorunlar nedeniyle, "*İmparatorluğun en uzun yüzyılı*" olarak nitelendirilir. Bu yüzyılın kendi içinde en zor yılları ise II. Abdülhamid (1876-1909) D*önemine tesadüf eder.* II. Abdülhamid'in sorunları çözmek adına almış olduğu tedbirler olumlu ve olumsuz çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak onun eğitim alanında yaptığı yenilikler göz ardı edilemez.

II. Abdülhamid'in eğitim alanında yaptığı yenilikler genelde modern eğitim olarak nitelendirilir. Sıbyan mektebinden başlayarak ülkenin dört bir yanında rüştiye ve idadi mektepleri *açılmıştır.* Bununla birlikte onun zamanında açılan ve bizzat adına izafeten Hamidiye olarak adlandırılan çok sayıda medrese de bulunmaktadır. *Şıhlı* Hamidiye Medresesi bunlardan biridir.

Şıhlı Hamidiye Medresesi üzerine yapılan çalışmaların yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Medreseye ilişkin var olan çalışmalar konuya daha çok sanat tarihi açısından yaklaşarak mimari yönünü ön plana çıkarmaktadırlar. Yapmış olduğumuz bu çalışma ile Şıhlı Hamidiye Medresesi'nin inşasına ve eğitim faaliyetlerine ilişkin yeni ve orijinal bilgiler elde ettik. Bunların başında medresenin açılış tarihi gelmektedir. Bu tarih 1891/1892 olarak belirtilmekteydi. Arşiv belgelerinden yaralanarak bu tarihin 1894 yılı olduğunu tespit ettik. Bu konuda bir diğer orijinal bilgi medresenin inşasında kullanılan harcın nasıl elde edildiğinin tespitidir. Medresenin hücreleri ve medrese ile birlikte yapılan çeşmeler dair bilgiler de ön plana çıkarılabilir. Bunların yanında görevli personel, personel maaşları, medresenin açık olduğu zaman dilimi ve öğrenci sayısına dair veriler de Şıhlı Hamidiye Medresesine dair elde edilen yeni bilgiler arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Alparslan, A. (2002). Kitabe, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA*), 26, 76-81.
- Baltacı, C. (1976). *XV. ve XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul.
- BOA, Osmanlı Arşivi, Maliye Nezareti Mektubi Kalemi, (MF. MKT), No.314, Gömlek No, 47; 160-13; 351-2; 741-46; 2768-41.
- BOA. BOE (Bâb-ı âli Evrak Odası Evrakı), 412-30847.
- BOA. İ. HUS. (İrade Hususi), 134-4.
- BOA. HH. İ. (İradeler), 84-45.
- BOA. ML. EEM (Maliye Evrak-ı Emiriye *Müdüriyeti*), 69.
- BOA. Y. MTV (Yıldız Mütenevvi Maruzât),1183-5; 258-12
- Çayırdağ, M.(1997)."Kayseri'de Sultan II. Abdülhamit Dönemi Bina ve Kitabeleri", *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (*11-12 Nisan 1996*), Kayseri, 44-58.
- Erkiletlioğlu, H. (2006). *Kayseri Tarihi*, Bel-Sin Vakfı Kültür Yayını, Kayseri.
- Işık, M.(2015).Kılıçlı Ali Rıza Efendi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, *Kayseri Ansiklopedisi*, 4, 188,189.
- Kanal, H. (2014).II. Abdülhamid Devrinde İstanbul Medreselerindeki Öğrencilerin Cerr Faaliyetleri: *Avrasya İncelemeleri Dergisi* (*AVİD*), III/2, 251-294
- Kılıç, R. (2012).*Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Küçükaşçı, M. S. (2009). Seyyid, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA*), 37, 40-43.
- Özbek, Y. (1991). Şıhlı *Kasabasında Bulunan Türk Mimarlık Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara.

- Özbek, Y. (1994). *Son Dönem Osmanlı Medreselerine Bir Örnek:* Şıhlı *Hamidiye Medresesi,* Vakıflar Dergisi, S.XXIV, Ankara, 165-176.
- Salnâme-i Vilâyet-i Adana, 1309: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), Erişim Tarihi: (25.05.2022)
- Satoğlu, A. (2002). *Kayseri Ansiklopedisi,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ünal, M.A. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Yalman (Yalkın), A.R. (1993). *Cenupta Türkmen Oymakları*, (Haz. Sabahat Emir), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Zengin, Z.S.(2008). *Medreseden Üniversiteye,* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8 (2), 211-221.

EKLER

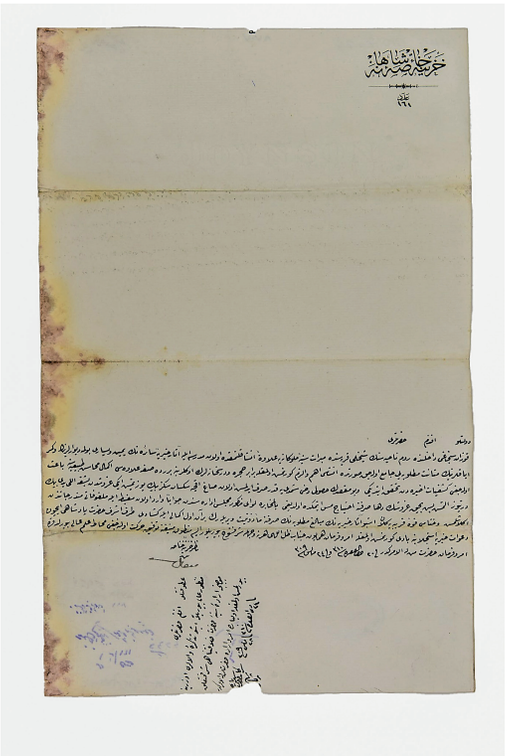

EK 1: Şıhlı Hamidiye Medresesi Ana Mekânının Gerektiğinde Cami Olarak Kullanılabilecek Şekilde İnşa Edilmesine Dair
BOA. HH. İ. (İradeler), 84-45.



EK 2: Hamidiye Medresesi Müderrisi Kılıçzade Ali Rıza Efendi'nin Hazine-i Hassa-i Şahaneden Karşılanan Maaşının 1905 Yılı Eylül-Ekim Aylarına Ait Senedi
BOA. ML. EEM (Maliye Evrak-ı Emiriye Müdüriyeti), 549.95.14.

TURİSTİK BİR DESTİNASYON OLARAK SULTAN SAZLIĞI MİLLİ PARKININ EKOTURİZM POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE ECOTOURISM POTENTIAL OF SULTAN MARSHES NATIONAL PARK AS A TOURISTIC DESTINATION

Arş. Gör Burak Atasoy
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Rehberliği, burakatasoy@subu.edu.tr, 0000-0002-9742-8112

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit Akın
Erciyes Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği, halitakin@erciyes.edu.tr, 0000-0002-9455-0323

1. GİRİŞ

Turizm endüstrisi, boş zaman artışı, çalışma sürelerinin kısalması, sivil uçuşların artması ve teknolojinin itici gücü nedeniyle milyarlarca insanın hareketliliğinden oluşan bir küresel döngü haline gelmiştir. Özellikle iletişim ve ulaşım teknolojilerinde görülen gelişmelerin doğru bilgiye hızlı bir şekilde erişmeyi ve destinasyonlar arasında daha kolay seyahat yapmayı sağlaması, bu turizm hareketliliğini daha da artırmıştır (Akın, 2021). Gelişen ve büyüyen turizm endüstrisi, toplumlar üzerinde sosyo-kültürel, psikolojik, çevresel ve ekonomik etkiler oluşturmaktadır. Konaklama, yeme-içme, ulaşım gibi çok farklı hizmetleri bünyesinde barındırması bu etkilerin hem olumlu hem de olumsuz sonuçlarını ortaya çıkarmaktadır. Çünkü turizmin arzı ve talebini oluşturan temel unsur, insandır. Dolayısıyla insanların tüketim biçimleri, sıklıkları, beklentileri, motivasyonları, tercihleri ve yaşam şekilleri gibi konularda ortaya çıkan yenilikler, turizm endüstrisini yakından ilgilendirmektedir.

Hem arz hem de talebin insan eliyle sunulduğu turizm endüstrisinde küresel gelişmeler, büyük etkiler oluşturmakta ve gelişmelere hızlı tepki verilmektedir. Örneğin insanların tüketim biçimlerinin farklılaşması, küresel turizmin farklı kollarının gelişmesine neden olmuştur. Değişen turizm tercihleri, destinasyonların turizm kaynaklarını gündeme getirmiştir. Çünkü insanoğlunun birbirinden ayrışan motivasyon ve beklentileri, sunulan turizm kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi görüşünü ortaya çıkarmıştır. Küresel turizm pazarının yıkıcı rekabet atmosferi, bu gerekliliği sağlayamayan destinasyonlara

olan hareketliliği azaltmıştır. Ayakta kalma ve devamlılık, rakipler karşısında bir üstünlük kurmayı gerektirmiştir. Bu durum destinasyonların sahip olduğu sosyal, mimari, tarihi, kültürel ve doğal kaynakların daha çok öne çıkarılması görüşünü geliştirmiştir. Önceleri kitle turizm olarak da ifade edilen deniz-kum-güneş üçlemesine bağlı olarak gelişen turizmi, alternatiflerin üretildiği ve insanların özel ilgilerine hitap eden bir olguya dönüşmüştür. Turizmin yıkıcı rekabet ortamında destinasyonlar, sahip olduğu kaynaklara odaklanarak turistik ürünlerini çeşitlendirme yoluna gitmiştir. Turizm endüstrisinin arz tarafında görülen çeşitlilik, turistik talebin bir kitle olarak üst çatısını oluşturan alternatif turizmi ortaya çıkarmıştır.

Alternatif turizm, kitle turizmden bir kaçıştır. Destinasyonların tanınırlığını arttıran kendine özgü çekicilikleri ve turistik ürünlerini belirtir (Şeyhanlıoğlu ve Kıngır, 2021). Bu kaynaklar; sağlık, kültür, doğa, spor, inanç, etkinlik ve gastronomi temelli olabilir. Özellikle doğa içerisinde ele alınan ekoturizm, günümüz turist profilinin rağbet gösterdiği alanlardan biridir. COVID-19 sonrası doğaya, yeşile ve sakinliğe artan ilgi ekoturizm hizmeti sunan destinasyonları öne çıkarmıştır. Bir doğa harikası ve ülkemizin yedi önemli sulak alanından biri olan Sultan Sazlığı Milli Parkı, her yıl binlerce ziyaretçiyi bu kapsamda ağırlamaktadır (Atasoy, 2019). Ancak henüz hak ettiği rağbeti görememiştir. Bundan dolayı Sultan Sazlığı'nın sahip olduğu çekiciliğin farkındalığını sağlamak, tanıtım-pazarlama süreçlerini yönetmek ve bu yaklaşımları sürdürülebilir kılmak oldukça önemlidir. Bu çok yönlü katılım ve yönetişim ilkesini gerektiren anlamlı bir çabadır. Bölgedeki her paydaşın katkısıyla Sultan Sazlığı Milli Parkı'nın üstünlüğü, fırsatları rekabet gücüne dönüştürülebilir diğer yandan zayıflık ve tehditleri de iyileştirilebilir. Bu boşluğu gidermek adına çalışmada, Sultan Sazlığı Milli Parkı'nın SWOT analizi gerçekleştirilmiştir. Çıkarımlar doğrultusunda bilim dünyasına ve bölge turizm uygulayıcılarına yönelik yaygın etkinin ve önemli katkıların sağlanması hedeflenmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sultan Sazlığı Milli Parkı

Sultan Sazlığı; Kayseri ilinin Develi ve Yeşilhisar ilçelerinin sınırları içerisinde yer almaktadır. Türkiye'nin A sınıfı sulak alanlarından biridir. Tatlı ve tuzlu su ekosistemini bünyesinde barındırır. Sultan Sazlığı, Avrupa Konseyi tarafından 1994 yılında 17.200 hektar alanıyla RAMSAR sahası olarak ilan edilmiştir. Çünkü Sultan Sazlığı bazı özelliklere sahiptir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir;

- Phalacrocorax pygmeus, Oxyura leucocephala, Oxyura leucocephala ve Otis tarda gibi nesli tehdit altında olan türlerin bu alanda üremesi,
- Phoenicopterus ruber, Platalea leucorodia, Grus grus, Larus genei ve Glareola pratincola gibi türlerin sazlık içerisinde yuva yapması,
- Kış mevsiminde Phoenicopterus ruber, Aythya ferine, Aythya fuligula, Aythaya nyroca ve Netta rufina türleri başta olmak üzere 130.000 civarında su kuşunun bu alanda bulunması,
- 251 farklı kuş türüne ev sahipliği yapması.

Step ekosistemi içerisinde tatlı ve tuzlu su göllerine sahip olması, nesli dünya ölçeğinde tehlike altındaki türleri barındırması; biyocoğrafik su kuşu popülasyonun %1'den fazla olması; 20.000'nin üzerinde su kuşunun bulunması ve bağımsız popülasyonunun %1'den fazla olması; Avrupa ölçeğinde "*Korunmada Öncelikli Türlerin*" bulunması gibi unsurlar, parkın temel kaynak değerleridir (Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü). Sahanın öneminin ortaya çıkmasıyla Sultan Sazlığı 1971 yılında Kara Avcılığı Kanunu'na dayanılarak Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığınca Su Kuşları Koruma ve Üretme Sahası, 1998 yılında da Tabiatı Koruma Alanı ve 1993 yılında da



Fotoğraf 1: Sultan Sazlığı (Kaynak: Develi Belediyesi)

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunca Birinci Derece Doğal Sit Alanı olarak ilan edilmiştir (KTB).

Yarı kurak iklim karakterine sahip olan yörede step ya da bozkır bitkileri bulunmaktadır. Havza tabanında seyrek bitkilerden oluşan bir bozkır manzarası görünmektedir. Çöl Gölü'nün doğusunda, Yay Gölü çevresinde ve güneydeki Örtülüakar Sazlığı'nda bataklık bitkileri geniş yer tutmaktadır. Havzadaki bozkır bitkilerinin büyük bölümü kısa ömürlüdür. Tatlı ve tuzlu su ekosistemleri, çayır ve meralar, tarım alanları ve stepler gibi farklı ekolojik karakterdeki habitatların varlığı, alanda zengin bir floranın oluşmasını katkı sağlamaktadır (develi.gov.tr).

Alternatif Turizm

Bugün milyarlarca insan, ikametgâh ettikleri bölgelerden geçici süreliğine başka bölge veya ülkelere seyahat etmektedir. Bu seyahatler, dinlenme, eğlenme, rutinden uzaklaşma, öğrenme ve merak gibi farklı isteklerden kaynaklanmaktadır (Yıldız & Kalağan, 2008). İnsanların bu isteklerinin değişmesi ve kitle turizm hareketlerinin sıradanlaşması, turistik ürünlerin değişimini gündeme getirmiştir. Yeni ve farklı turistik ürünleri deneyimleme arzusu, insanların turizmin alternatif kaynaklarına yönelmesine neden olmuştur. Sonuç olarak alternatif turizm olarak ifade edilen bir turizm hareketliliği ortaya çıkmıştır (Kılıç & Kurnaz, 2010).

Alternatif turizm; doğaya duyarlı ve sürdürülebilir ilkelere göre gelişen kitle turizminin zıttı bir felsefedir. Bölgede turizm faaliyetleri gelişirken tüm paydaşların katılımın sağlanmasını belirtir (Baytok., Pelit & Soybalı, 2017). Çelik (2018), insanların turizm eylemlerinin dar kalıplarından sıyrılarak kişisel ilgi alanlarına yönelik turizm yaklaşımlarına katılmasından alternatif turizm olarak söz eder. Başka bir anlatımda alternatif turizm; turist ve ev sahibi arasındaki kurulan etkileşimin karşılıklı yarar sağlamasını ön gören turizm yaklaşımı şeklinde tanımlanmaktadır (Lyons & Wearing, 2008).

Kitle turizminin çevresel, kültürel ve sosyal zararlarını azaltmak maksadıyla gelişen alternatif turizm, çok farklı yaklaşımlara sahiptir. Destinasyonun sahip olduğu kaynakları korumak, turizmin mevsimselliğini azaltmak ve turizm gelirlerinden tam anlamıyla yararlanmak, alternatif turizmin özellikleri arasında yer alır (Arslaner & Erol, 2017). Öte yandan alternatif turizm türleri içerisinde; ekoturizm, kırsal turizm, agro-turizm, çiftlik turizm, deniz turizmi, akarsu turizmi, yayla turizmi ve mağara turizmi gibi çok farklı türler bulunmaktadır (Çoban & Karakuş, 2019). Bu araştırmada ise araştırmanın uygulama alanı ile ilişkili olduğu düşünülen alternatif turizm faaliyeti olarak ekoturizm kavramı ele alınmıştır.

Ekoturizm

Küreselleşme ve teknoloji, insan yaşamının birçok alanında köklü değişikler ortaya çıkarmıştır. Bu alanlardan biri de insanların turizm davranışlarıdır. Artık insanlar, kalabalık ve alışagelmiş turizm merkezlerinden ziyade alternatif turizmin bir kolu olan ekoturizme yönelmektedir (Ahmadova & Akova, 2016). Artan çevre duyarlılığı ve çevreyi koruma isteği, insanların turizm eylemlerini gerçekleştirirken bazı sorumluluklarını öne çıkarmıştır. Bu durum turizm endüstrisinin, çevre bilincine sahip bir turist kitlesine hizmet vermesini gerektirmiştir. Bu kitle, doğayı bozmadan ve kaynakları tüketmeden bir turizm yaklaşımı benimseyerek, alternatif turizmin bir kolu olan ekoturizmi geliştirmiştir (Sezen, Yılmaz & Külekçi, 2012).

Ekoturizm genel olarak doğayı ve doğadaki canlı türleri tanımayı, yeşili korumayı, sürdürülebilir çevre oluşturmayı amaçlayan bir turizm anlayışıdır (Şahin, 2009). Başka bir tanımda ekoturizm; doğal ve kültürel çevrenin korunarak yerel halka fayda sağlayacak turistik kaynakların tercih edildiği seyahatler şeklinde ifade edilmektedir (Ahmadova & Akova, 2016). Benzer şekilde ekoturizm, doğa ve kültürel mirası temel alan, hem turisti hem de yerel halkın menfaatini gözeten, korumacı ve eğitsel bir turizm türüdür. Bu yaklaşımın belirli hedefleri vardır (Turoğlu & Özdemir, 2005):

- Doğal ve kültürel kaynakların korunması,
- Yerel halkın refah seviyesini arttırmak,
- Bölgenin turistik çekiciliklerini tanıtmak,
- Bağımsız turistlere iyi imkânlar sunmak,
- Turistik kaynak kayıplarını azaltmak,
- Yerel halkı turizm yönetimine dâhil etmek,
- Turisti ve yerel halkı geliştirmektir.

3. YÖNTEM

Bu araştırma, ekoturizm açısından önemli bir destinasyon olan Sultan Sazlığı Milli Parkı'nın potansiyeli SWOT analizi tekniğinden yararlanılarak incelemektedir. Yapılan analizlerle Sultan Sazlığı'nın güçlü yönlerinin öne çıkarılması, fırsatlarının belirlenmesi, zayıf yönlerini değerlendirilmesi ve olası tehditlerin öngörülmesi amacıyla çeşitli çıkarımların elde edilmesi, değerlendirilmelerin ve önerilerin sunulması amaçlanmaktadır.

SWOT analizi ilk olarak Prof. Heinz Weihrich tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada dile getirilmiştir. SWOT; Üstünlükler (Strenghts), Zayıflıklar (Weaknesses), Fırsatlar (Oppurtunities) ve Tehditler (Threats) kavramlarının İngilizce baş harflerinden oluşmaktadır (Cebecioğlu, 2006). SWOT analizi, işletme, kurum, destinasyon ve benzeri unsurların başarısını etkileyen faktörleri tespit

etmek ve stratejik kararların alım sürecinde yararlanmak suretiyle yorumlamayı belirtir. Bu süreçte yakın ve uzak çevre incelenerek rekabet gücü oluşturacak faktörler tespit edilir (Dinçer, 2004). SWOT analizi dört ana soruya cevap arar. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Mugabi., Kayaga & Njiru, 2007):

- Stratejik planlamaya ihtiyaç duyulan yer neresidir?
- Stratejik planlamaya ihtiyaç duyulan konu nedir?
- Stratejik planlamaya ihtiyaç duyulan yerin potansiyeli nedir?
- Stratejik planlama sürecinin başarıya ulaşması için neler yapılmalıdır?

Turizm yazını incelendiğinde birçok araştırmada SWOT analizi gerçekleştirilmiştir. Bu irdelemelerin önemli bir kısmı alternatif turizm (Durgun, 2007; Yeşiltaş, Çeken & Öztürk, 2009; Güllü, 2018), şehir turizmi (İçellioğlu, 2014), sağlık turizmi (Şahin & Şahin, 2018), kış turizmi (Özbay, 2018), kırsal turizm (Surat & Dinç, 2020), ekoturizm (Kızılaslan & Ünal, 2014) ve mağara turizmi (Arpacı, Zengin & Batman, 2012) gibi farklı konuları içermektedir. Bu araştırmaların, turizm sektörünün yapısını, mevcut turizm yatırımlarını, destinasyonların turizm potansiyellerini ve rekabet güçlerini ele aldığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında Sultan Sazlığı Milli Parkının ekoturizm potansiyeli, SWOT analizi ile ortaya konulmak istenmiştir. Bilimsel veriler, literatür taraması, SWOT analizi formu ve saha gezilerinden elde edilmiştir. SWOT matrisi, çevrimiçi form olarak tasarlanmış ve dolayısıyla veriler çevrimiçi olarak toplanmıştır. Zincirleme örneklem metodundan yararlanılarak bölge yerel yöneticileri, sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları, turizm işletmeleri ve yerel halka ulaşılmıştır. Soru formuna n=38 katılımcı destek vermiştir. Araştırma konusu olarak Sultan Sazlığı Milli Parkı'nın seçilme nedeni, bölgenin tam anlamıyla keşfedilmemiş bir ekoturizm potansiyeline sahip olduğunun düşünülmesi ve bu düşüncenin bilimsel gerçeklerle desteklenmesi olarak ifade edilebilir. Bölge turizminin desteklenmesine yönelik değerlendirme ve önerilerin, hem sektör uygulayıcılarına hem de yerel yönetimlere yönelik anlamlı çıkarımlar üreteceği varsayılmıştır.

4. BULGULAR

Çalışma kapsamında ulaşılan bulgular, Sultan Sazlığı Milli Parkı'nın bir ekoturizm destinasyonu olarak çeşitli avantaj ve dezavantajlara sahip olduğunu göstermektedir. Belirleyici olan etmenler, bölge sahasının iç ve dış koşullarından ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Sultan Sazlığı'nın rakipleri karşısında üstünlükleri, zayıflıkları, fırsatları ve tehditlerinin olduğu açıkça söylenebilir (Tablo 1). Elde edilen bulgular, yorumsamacı bir yaklaşımla aşağıda başlıklar halinde değerlendirilmektedir.

4.1. Üstünlükler

Sultan Sazlığı Milli Parkı, sahip olduğu özellikleriyle ekoturizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Bölgenin koruma altında olması, Erciyes Dağı'nın arka yüzünde yer alması, Aladağlar ve Develi'nin kaynak sularıyla beslenmesi destinasyonun biyoçeşitliliğini zenginleştirmektedir (Tablo 2). Sultan Sazlığı, tatlı ve tuzlu su ekosistemini bir arada barındırmaktadır. Bu durum biyoçeşitlilik açısından avantaj oluşturmaktadır. Özellikle endemik bitki türleri ve canlıların tespit edilip, kuş gözlemciliği ve ekoturizm ile ilgilenen turistlere sunulması anlamlı bir üstünlük oluşturabilir. Bu bağlamda göl içerisine kuş gözlem kuleleri ve yaban hayatı izlemeye imkân veren doğaya uygun yapıların oluşturulması ehemmiyeti olan bir konudur. Fotoğrafçılık amacıyla bölgeye gelen ziyaretçiler için flora ve faunanın yanı sıra manzara çekimleri için imkânların geliştirilmesi de önemlidir. Bu çabalar, bölgeye gelen ekoturistler için anlamlı bir değer üretecektir.

Foto safari, göl yürüyüş patikaları, kamp ve karavan sahaları, bisiklet güzergâhları, at biniciliği etkinlikleri gibi imkânlara sahip olması, bölgeye olan turizm talebini

canlandıracaktır. Dolayısıyla bu turistik ürünlerin, geliştirilmesi uzun vadede destinasyonun rekabet gücünü arttıracaktır. Bölgenin RAMSAR sözleşmesi kapsamında A sınıfı koruma altında olması da sürdürülebilir turizm açısından değer üretmektedir. Yabani hayvanların avlanılması veya endemik bitkilere zarar verilmesinin yasaklanması ve bölgenin ilgili sözleşme gereğince korunarak turizme hizmet vermesi bir üstünlük atfetmektedir.

Tablo 2: Sultan Sazlığı Milli Parkının Üstünlükleri

Üstünlükler
Zengin doğal çekiciliklerin bulunması ve ekoturizm faaliyetlerin hâlihazırda gerçekleşmesi
Keşfedilmemişliği ve buna bağlı yapılaşmamış, doğal ve temiz çevresi
Sosyal imkânların varlığı (dinlenme, konaklama, piknik alanları, eğlence vb).
Kapuzbaşı şelalesi ve Kapadokya bölgesine olan yakınlık
Kayseri iline ve diğer destinasyonlara yakınlığı, ulaşım ağlarının gelişmişliği
Erciyes Kayak Merkezine yakınlığı
Yöresel el sanatları (hasır, kilim dokuma)
Güvenli bir destinasyon olarak kabul edilmesi
Kırsal alanlarda etkinliklerin düzenlenmesi
Bölgenin akademisyen, bürokrat ve iş insanları gibi yetişmiş insan kaynağının varlığı
Ekoturizme entegre edilebilecek yerel kültürün bulunması
Kent yaşamından uzak olması
Alternatif turizm etkinlikleri açısından çeşitlilik
Milli Park statüsünde yer alması
RAMSAR Sözleşmesine tabii olması
Yerel yönetimlerin desteği ve ilgisi
Bölge sınırları ve çevresinde yer alan yaylalar ve mevsimlik şelaleler
Zamantı tüneli ile destekleniyor olması
Destinasyon içerisinde zengin manzara seyir sahalarının bulunması
Saz ve kamış ile üretilen ürünlerin ekonomiye katkı sağlaması
Doğal kaynakların korunması ve bozulmamış çevreye sahiplik
Yaban hayatı ve ziyaretçilerin gözlem fırsatına sahip olması
Bitki çeşitliliği ve çok sayıda endemik bitkilerin olması
Yedi önemli sulak alanlarından biri olması ve kuş göç yollarında yer alması
Farklı rekreasyonel etkinliklere sahip potansiyel alanların bulunması
Kültürel kaynakların çeşitliliği ve turizme kazandırılması
Foto safarilerin düzenlenerek, yarışmaların yapılması, atlı turlar ve jeep safari gibi farklı etkinlerin bulunması
Yerel gıdalar ve yemeklerin turistlere sunulması

4.2. Zayıflıklar

Gelişmekte olan turizm destinasyonlarının endişe duyduğu konuların başında yeterli turistik imkanların sunumu gelir. Çünkü turizm olgusunun bir bölgede gelişebilmesi sadece sahip olunan turistik ürün ile mümkün değildir. Yanı sıra gerekli alt ve üst yapı imkânlarının geliştirilmesi de hayati önem arz eder. Bu koşullar şüphesiz Sultan Sazlığı Milli Parkı içinde geçerlidir.

Sultan Sazlığı Milli Parkı, geniş bir havzadan oluşmaktadır. Bölgedeki konaklama, yeme-içme, dinlenme ve eğlence merkezleri nicel ve nitel olarak henüz arzu edilen seviyede değildir. Konu bu açıdan ele alındığında kamu idarecileri ve yerel girişimcilere büyük görev düşmektedir. Kamunun alt yapı imkânlarını desteklemesi aynı zamanda bölgenin turizm işletme türleri ve sayılarının gelişmesine imkân tanıyacaktır. Dolayısıyla hem kamu yöneticilerinin hem de bölge halkının bilinçli bir şekilde turizm süreçlerini yönetmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bölgenin kontrolsüz gelişimi ve doğal hayatın tahribi, ekoturizm açısından kaynakların sürdürülebilirliğini engelleyecektir. Bu durum ciddi bir zayıflık oluşturabilir. Bölgenin zayıf kaldığı koşullar iyileştirilirken sorumluluk tüm paydaşlara ait olmalıdır. Yönetişim ilkesi çerçevesinde Sultan Sazlığı Milli Parkı'nın tüm aktörleri sürece dâhil edilerek bir turizm plan ve politikası oluşturulmalıdır.

Bir diğer zayıflık, tanıtım ve medya süreçlerinin yeterli düzeyde gerçekleştirilmemesidir. Rekabetin yıkıcı olduğu turizm endüstrisinde yeterli bilginin ekoturizm pazarına ulaştırılamaması bir zayıflık olarak kabul edilebilir. Develi ve Yeşilhisar ilçelerinin yanı sıra Kayseri'nin Sultan Sazlığı Milli Parkı'nın tanıtım, reklam ve pazarlama aksiyonlarını

istenilen düzeyde gerçekleştirmediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda ekoturizm potansiyelini vurgulamak üzere Sultan Sazlığı Milli Parkı'nın turistik imajı geliştirilmelidir. Bu stratejiler, rakipler karşısında ayırt ediciliği öne çıkaran faktörleri içermelidir. Örneğin flamingo gibi nadir görünen kuş türlerinin vurgulanması veya Erciyes Dağı ve göl manzarasından oluşan bir manzara fotoğrafçılığının takdimi gibi eylemler, tanıtma süreçlerinde fayda üretecektir.

Tablo 3: Sultan Sazlığı Milli Parkının Zayıflıkları

Zayıf Yönler
Turizm alt ve üst yapı imkânların yeterli olmaması
Bölge halkının turizm açısından yeterli bilgiye sahip olmayışı
Tanıtım ve pazarlama süreçlerinin yetersizliği
Destinasyon hakkında uzmanlaşmış turist rehberi sayısının çok az olması
Tarihi, kültürel ve doğal kaynakların tahribatı
Profesyonel bir yönetime sahip olmaması
Eğlence ve sosyal imkânların yeterince gelişmemesi
Çevre düzeninin sağlanmamış olması
Kamu ve özel sektörün koordinasyon sorunu
Ekoturizm kapsamında yer alabilecek unsurların yetersiz tanıtımı
Tarımsal üretimi açılmış olması ile sulak alanların daralması
Turistik tesislerin gerekli donanımlara sahip olmaması
Konaklama ve hizmet anlayışının yeteri düzeyde gelişmemesi
Turizm hareketliliğinin bazı bölgelerde nispeten yeni görülmesi ve hizmet kalitesinin yetersizliği
Bölge el sanatlarının yeterince tanıtım ve sunumunun yapılmaması
Bölgeye turist çekebilecek Kapuzbaşı Şelalesi'nin arzu edildiği gibi tanıtım süreçlerinin olmayışı
Ekoturizm faaliyetleri için eğitimli personel eksikliği
Tur firmalarıyla etkin iletişimin kurulmaması
Ekoturizm hakkında arzu edilen bilinç düzeyinin gelişmemesi

4.3. Fırsatlar

Sultan Sazlığı Milli Parkı'nın ekoturizm potansiyelini belirlemek üzere yürütülen araştırma kapsamında bölgenin çeşitli fırsatlara sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

İlk bahsedilmesi gereken unsur, devlet tarafından kırsal ve ekoturizme yönelik verilen ilgisinin artmasıdır. Merkezi yönetimlerin bölgesel kalkınmaları desteklemek adına turizme ağırlık vermesi Sultan Sazlığı açısından bir fırsattır. Kayseri özelinde Erciyes Master Planının uygulanması, Erciyes Dağı'nda bisiklet yarışlarının düzenlenmesi ve Kapuzbaşı Şelalesi'ne giden gezginlerin Sultan Sazlığı güzergâhından geçmesi turizm entegrasyonuna imkân sağlamaktadır. Kapadokya bölgesinin yakınlığı ve bölgeye erişimin karayolu nezdinde kolay olması bölgeye gelen ziyaretçi sayısını destekleyen etmenler arasındadır. Bununla birlikte Erciyes A.Ş tarafından ulusal ve uluslararası alanda yürütülen tanıtma ve reklam etkinliklerinde Sultan Sazlığı'na yer verilmesi turizm talebini arttıracaktır. Diğer yandan bölge içerisinde doğup-büyüyen siyasi, akademik ve iş insanı varlığı, bölgenin gelişimine yönelik çabaları destekleyecektir. Bir diğer fırsat, COVID-19 pandemisi sonrasında küresel turizm talebinin ekoturizm destinasyonlarına yönelik eğilimidir. Kalabalıktan uzak, sakin, doğa içerisinde bulunmanın pandemi sonrası güvenli olarak algılanması, Sultan Sazlığı Milli Parkı için bir fırsat oluşturmaktadır.

Tablo 4: Sultan Sazlığı Milli Parkı'nın Fırsatları

Fırsatlar
Turizme artan ilgiyle gelişen turizm bilinci ve bölgesel kalkınma amacıyla turizme verilen desteklerin artması
Kapuzbaşı şelalesine giden turistlerin güzergâhlarında ilgili destinasyonun yer alması
Etkin ve doğru bir pazarlama stratejisiyle talebin artması ihtimali
Destinasyonun, ekoturizm türleri açısından potansiyelinin yüksek olması
Pandemi sonrası kırsal turizm destinasyonlarına olan aşırı talep
Bulunduğu bölgede eşsiz olması
Erciyes Master planıyla bölge turizminin hareketlenmesi
Kapadokya bölgesi ve Kapuzbaşı Şelalesi'ne yakın olması
Entegre bir turizm ürünü olarak sunulmaya yatkın olması
Organik tarım yapılması ve ürünlerden ekoturizm pazarlarının kurulması
Yurtiçi ve dışında yaşayan bölge halkının destinasyona yatırım yapmak istemesi
Ekoturizm kapsamında alt ve üst yapı yatırımlarının gelişmesi için bölgenin geniş ve düz olması
Sulak alanların korunmasına yönelik bazı özel projelerin uygulanması

4.3. Tehditler

Sultan Sazlığı Milli Parkı, konumu itibariyle bazı fırsatlara sahip olmakla birlikte diğer yandan bazı tehditlilerle de karşı karşıyadır. Bu tehditlerin bir kısmı dışsal kaynaklara bağlıdır. Şüphesiz en tehlike arz eden unsur, bölgesel kuraklıktır.

Sultan Sazlığı'nı besleyen su kanallarının tarım arazilerinden geçmesinden dolayı bir tehdit söz konusudur. Çiftçiler, kaynak sulardan yararlanarak tarımsal sulama yapmaktadır. Bu durum step iklime sahip bölgenin, daha az su miktarıyla desteklenmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte küresel ısınma ve iklim değişikliği hissedilen kuraklığı derinleştirmektedir. Yağış miktarının azalması, mevsimlerin değişmesi ve hava sıcaklıklarının artması bölge için ciddi tehditler olarak söylenebilir. Bu koşullara bağlı olarak ortaya çıkan kuraklık, destinasyonun flora ve fauna çeşitliliğine zarar vermektedir. Çünkü ortaya çıkan yangınlar, sazlık alanları büyük ölçüde yok etmektedir. Dolayısıyla göllerin içerisinde barındırdığı bitki türleri ve yaban hayatı da yok olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında turistik kaynakların yok edilmesi, turizm olgusunun bölge için sonlanması anlamına gelecektir. Bir diğer endişe çevre kirliliğidir. Göllerin kirlenmesi ve ziyaret edilen alanlara bırakılan atık maddeler muhtemel tehditler açısından ele alınabilir. Aslında turizm olgusu geliştiği bölgeler için bu zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda bölgenin turizm faaliyetleri gerçekleştirilirken temiz kullanılmasına özen gösterilmelidir. Bunun için alanın sürekli takibi ve temizlenmesi ehemmiyet arz eden bir konudur.

Tablo 5: Sultan Sazlığı Milli Parkı'nın Tehditleri

Tehditler
Küresel ısınma, artan kuraklık ve insanoğluna bağlı tehditler
Destinasyonu besleyen su kaynakları üzerine kurulan tarımsal sulama barajları
Plansız gelişen turizm faaliyetleri
Doğal kaynakların bozulması
Kontrolsüz avlanma
Yangınlardan dolayı sazlık alanların tahribi ve yaban hayatının yok olması riski
Göl ve çevresinin kirliliği
Tarımın kontrolsüz yapılması ve su kaynaklarının kesilmesi
Bölgede genç nüfusun şehirlere göç etmesi
Kontrolsüz ve bilinçsiz yapılaşma
Turizm yatırımlarının yetersizliği ve gereken özenin gösterilmemesi
Bölgesel turizm teşviklerinin azalması veya sınırlılığı

5. SONUÇ VE ÖNERİ

Bu araştırma, ülkemizin yedi önemli sulak alanından biri olan Sultan Sazlığı Milli Parkı'nın ekoturizm potansiyelini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi çerçevesinde elde edilen bulgular, her yıl binlerce yerli ve yabancı turisti ağırlayan Sultan Sazlığı'nın büyük bir ekoturizm potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Ancak destinasyonun mevcut potansiyelinin altında bir turizm hareketliliği gerçekleşmektedir. Bundan dolayı arzu edilen turizm arz ve talebini sağlamak maksadıyla bir dizi çabaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu mücadelenin hedeflerine ulaşması adına paydaş iş birliği oldukça önemlidir.

Bünyesinde barındırdığı biyoçeşitlilik, eşsiz doğal güzelliği ve kuşların göç yolu üzerinde konumlanmasından dolayı Sultan Sazlığı, ekoturizm açısından oldukça önemli bir potansiyeldir. Bu bağlamda alt ve üst yapı yatırımlarının geliştirilerek bölgenin turizme kazandırılması, bölgesel kalkınmayı destekleyecektir. Pansiyonlar, restoranlar ve kafe işletmelerinin sayısı arttırılabilir ve mevcut işletmeler iyileştirilebilir. Sultan Sazlığı havzasında at biniciliği, cirit oyunları, doğa yürüyüşleri, foto safari vb. etkinlikler çeşitlendirerek alternatif turizm pazarına hitap edilebilir. Bölgenin sığ kalan ve yeterince önem verilmemiş alanlarında uygun ekoturizm etkinliklerinin tespiti önemlidir. Daha sonra bu aksiyonları paylaşmak adına turizm şirketleriyle görüşülmelidir. Bölge halkının sahip

olduğu kültürel miras da bir turistik çekicilik unsurudur. Bu yüzden el sanatları, yerel gıdalar, geleneksel kıyafetler ve yöresel danslar, bu kapsamda dikkate alınmalıdır. Özellikle sazlıkların kesimi, işlenmesi ve sergilenmesi ziyaretçilerin en ilgi duyduğu bölge halkının el sanatlarından biridir. Bölgede tarımsal faaliyetler sonucunda elde edilen her türlü sebze ve meyve de ekoturizm pazarları oluşturularak ziyaretçilere sunulmalıdır. Bu strateji, yerel halkın kazancını destekleyebilir diğer yandan ziyaretçilerin ilgisini çekebilir. Benzer olarak Atasoy & Serdaroğlu (2021), turistlerin destinasyonları ziyaretleri sırasında yerel ürünleri tercih ettiğinden söz etmektedir.

Sultan Sazlığı Milli Parkı'nın rakipleri karşısında fırsatlarını iyi değerlendirerek bir ekoturizm destinasyonuna dönüştürülebilir. Bugün hükümetler tarafından turizm, bölgesel ve ulusal kalkınmanın bir aracı olarak değerlendirilmektedir. Konumu itibariyle Kapadokya, Aladağlar ve Erciyes'e olan mesafesi, Sultan Sazlığı'nın turistik turlara entegrasyonuna zemin hazırlamaktadır. Erciyes kayak merkezine yönelik uluslararası tanıtma çabaları aynı zamanda bölge turist sayısının artışına da imkân verecektir. Yerel idarecilerin bu ziyaretçilere yönelik bilgilendirme süreçlerinde Sultan Sazlığı Milli Parkına yer verilmelidir. Öte yandan yerel halk, turizm açısından eğitilmelidir. Etkin bir turizm yaklaşımı ancak yerel paydaşların katılımıyla söz konusudur. Bölge halkına yönelik akademisyenler ve yerel idareciler tarafından turizm bilincini desteklemek üzere eğitimler verilmelidir. Yürütülecek reklam ve tanıtım çabaları gerçekçi olmalıdır. Rasyonel bir pazarlama yaklaşımı, mevcut turizm potansiyelinden uzun süreli faydalanmanın anahtar koşulu olabilir. Arzu edilen ziyaretçi sayısı, konaklama süreci, harcama miktarının sağlanması ve bölgesel kalkınma, alternatif turistik ürünlerin etkin bir pazarlamasıyla mümkün görünmektedir.

Her araştırma gibi bu çalışma içinde bazı kısıtlar söz konusudur. Araştırma verilerinin küçük bir gruptan elde edilmesi bu kapsamda ele alınmalıdır. Gelecekte yürütülmesi planlanan araştırmalar, daha çok örneklem grubunu kapsayabilir. Özellikle nitel yaklaşımlar benimsenerek bölgede mevcut turizm kaynaklarının nasıl gerçekleştiği hakkında detaylı bilgiler elde edilebilir. Yerel halk ve kamu denetçileriyle görüşmeler yapılarak bölge turizmine yönelik izlenen politikalar ortaya konabilir. Turizmin multidisipliner bir alan olduğu dikkate alınarak, Sultan Sazlığı'na yönelik coğrafya, biyoloji, ornitoloji, sosyoloji gibi farklı alanlardan yararlanılarak kapsamlı araştırmalar yürütülebilir. Bu çalışmalar bölgenin ekoturizm potansiyeline yönelik değerli bilgiler üretebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmadova, S. & Akova, O. (2016). Türkiye'de Organik Ekoturizm Çiftlikleri Üzerine Bir Araştırma. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (1), 14-29.
- Akın, M. H. (2021). Sağlık Turizmi Alanyazının Bibliyometrik Analizi (2015-2020). Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10 (3), 2026-2036.
- Arpacı, Ö., Zengin, B. & Batman, O. (2012). Karamanın Mağara Turizmi Potansiyeli ve Turizm Açısından Kullanılabilirliği. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2012 (2), 59-64.
- Arslaner, E. & Erol, G. (2017). Alternatif Turizmin Bazı Türleri Üzerine Bir Değerlendirme. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 422, 438.
- Atasoy, B. (2019). Alternatif Turizm Kapsamında Sultan Sazlığı Ziyaretçilerinin Memnuniyet Düzeylerinin İncelenmesi. II. Uluslararası Develi-Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi, 125-131.
- Atasoy, B. & Serdaroğlu, Y. (2021). Ziyaretçilerin Gastronomi Etkinliği Motivasyonları, Deneyim ve Davranış Niyeti İlişkisi, 5. Uluslararası Gastronomi Turizmi Araştırmaları Kongresi, 7-8 Ekim 2021.
- Baytok, A., Pelit, E. & Soybalı, H. H. (2017). Alternatif Turizm Mi Turizmde Çeşitlilik Mi? Kavramsal Bir Değerlendirme. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1-14.
- Cebecioğlu, C. (2006). SWOT Analizi ve Bir İşletme Üzerine Uygulama. Gebze İleri Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Gebze.
- Çelik, S. (2018). Alternatif Turizm. Journal of International Social Research, 11 (56).

- Çoban, Ö. & Karakuş, Y. (2019). Doğa Temelli Alternatif Turizm Türleri. İçinde: Aydın, Ş. & Eren, D. (Ed.). Alternatif turizm. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Develi Kaymakamlığı (Nisan, 2022), Develi Sultan Sazlığı, http://www.develi.gov.tr/sultan-sazligi5, Erişim Tarihi: 15.04.2022.
- Dinçer, Ö. (2004). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (Nisan 2022). Sultan Sazlığı Milli Parkı, sultansazligi.tabiat.gov.tr, Erişim Tarihi: 01.04.2022.
- Durgun, A. (2007). Isparta Turizminin SWOT Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (5), 93-109.
- Güllü, K. (2018). Bir turizm destinasyonu olarak Develi'nin turizm potansiyelini belirlemeye yönelik bir swot analizi. Business & Management Studies: An International Journal, 6 (4), 862-877.
- İçellioğlu, C. Ş. (2014). Kent Turizmi ve Marka Kentler: Turizm Potansiyeli Açısından İstanbul'un Swot Analizi. Sosyal Bilimler Dergisi, (1), 37-55.
- Kılıç, B. & Kurnaz, A. (2010). Alternatif Turizm ve Ürün Çeşitliliği Oluşturmada Ekolojik Çiftlikler: Pastoral Vadi Örneği. İşletme Araştırmaları Dergisi, 2 (4), 39-56.
- Kızılaslan, N. & Ünal, T. (2014). Tokat İlinin Ekoturizm/Kırsal Turizm Potansiyeli ve Swot Analizi. Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, (9), 45-61.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB), (Nisan, 2022). Sultan Sazlığı, https://kayseri.ktb.gov.tr/TR-183204/sultan-sazligi.html, Erişim Tarihi: 17.04.2022.
- Lyons, K. D. & Wearing, S. (2008). Volunteer Tourism as Alternative Tourism: Journeys Beyond Otherness. Journeys of Discovery in Volunteer Tourism: International Case Study Perspectives, 3-11.
- Mugabi, J., Kayaga, S. & Njiru, C. (2007). Strategic Planning for Water Utilities in Developing Countries. Utilities policy, 15 (1), 1-8.
- Özbay, G. (2018). Alternatif Turizm Politikaları İçerisinde Kış Turizmi: Türkiye>ye Yönelik Swot Analizi. The Journal Of International Lingual Social And Educational Sciences, 4 (2), 203-213.
- Sezen, I., Yılmaz, S. & Külekçi, A. E. (2011). Ekoturizm için Öneri Alanlarıyla Bayburt. Kahramanmaraş: I. Ulusal Akdeniz Çevre ve Orman Sempozyumu, 26-28.
- Surat, H. & Dinç, C. (2020). Gevaş İlçesinin Kırsal Turizm Potansiyelinin SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi. Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (2), 23-36.
- Şahin, Ö. U. & Şahin, M. (2018). Türkiye'de Sağlık Turizminin Potansiyeli ve Geleceği: Swot Analizi. Journal of Awareness, 3 (5), 287-300.
- Şeyhanlıoğlu, H. Ö. & Kıngır, S. (2021). Ağrı Destinasyonunun Alternatif Turizm Potansiyeline İlişkin Yerel Paydaşların Bakış Açısı. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10 (1), 619-634.
- Turoğlu, H. & Özdemir, H. (2005). Bartın İlinin Ekoturizm Potansiyelinin Belirlenmesi. Doğu Coğrafya Dergisi, 10 (13), 97-116.
- Yeşiltaş, M., Çeken, H. & Öztürk, İ. (2009). Karadeniz Bölgesindeki Turizm Olanaklarının Swot Analizi ile Değerlendirilmesi. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (3), 250-269.
- Yıldız, Z. & Kalağan, G. (2008). Alternatif Turizm Kavramı ve Çevresel Etkileri. Yerel Siyaset Dergisi, 35, 42-44.

KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE MEYVE ÜRETİMİNE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

GLOBAL CLIMATE CHANGE AND EVALUATION OF ITS EFFECTS ON FRUIT PRODUCTION

Prof. Dr Safder Bayazıt
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Bahçe Bitkileri Bölümü), sbayazit@mku.edu.tr, 0000-0003-4619-3891

Prof. Dr Oğuzhan Çalışkan
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Bahçe Bitkileri Bölümü), ocaliskan@mku.edu.tr, 0000-0002-2583-9588

1. GİRİŞ

Küresel iklim değişikliği, en yaygın olarak insan kaynaklı nedenlerden dolayı iklimlerdeki yerel, bölgesel veya küresel ölçekteki değişiklikler olarak tanımlanmaktadır. Nedeni ise sanayi devriminden bu yana özellikle fosil yakıtların kullanılması ve ormanların ortadan kaldırılması sonucu atmosferde karbondioksit (CO_2), su buharı (H_2O), metan (CH_4), diazot monoksit (N_2O) vb. gibi sera gazlarındaki artış olarak bilinmektedir. Bu gazlar küresel ısınmaya neden olmaktadır. Özellikle karbondioksitin artışı dikkat çekmektedir. Nitekim, atmosferdeki karbondioksit konsantrasyonu sanayi öncesi dönemde 280 ppm civarındayken, 2020 başlarında gerçekleştirilen ölçümlerde 414 ppm olarak belirlenmiştir. Bu karbondioksit konsantrasyonu atmosferde karbondioksit oranının ölçüldüğü yıllar içerisindeki en yüksek değer olarak belirlenmiştir. Bilim adamları ise küresel ısınmayı stabilize etmek için 2100 yılına kadar 350 ppm'lik güvenli bir konsantrasyona geri dönmemiz gerektiğini bildirmişlerdir (Anonim, 2022).

Sera gazı emisyonları sektörlere göre farklılık göstermektedir. Nitekim, 2019 yılında en büyük payı %72 ile enerji kaynaklı emisyonlar alırken bunu sırasıyla %13,4 ile tarım, %11,2 ile endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı ve %3,4 ile atık sektörü takip emiştir. Sera gazı emisyonlarının yıllara göre de artış gösterdiği gerçekleştirilen ölçümler neticesinde anlaşılmaktadır. Enerji sektörü emisyonları

1990 yılına göre 2019 yılında %161 artarken endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı emisyonları 1990 yılına göre %147,1 oranında artış göstermiştir. Sera gazı salınımlarının gerçekleştiği önemli sektörlerden olan tarım sektörü emisyonları ise 1990 yılına göre 2019 yılında %47,7 oranında artmıştır (Anonim, 2022).

İklim değişikliğinin temel nedeni atmosferin ısınmasıdır. İnsan faaliyetleri sonucu açığa çıkan karbon dioksit (CO_2), metan (CH_4), kloroflorokarbon (CFC), ozon (O_3) gibi sera gazlarının atmosfere salınması ve birikmesi ise küresel ısınmanın kaynağını oluşturmaktadır. Yerkürenin sıcak yüzeyinden salınan uzun dalgalı yer ışınımının bir bölümü, uzaya kaçmadan önce atmosferde bulunan çok sayıdaki doğal sera gazı tarafından emilir ve sonra tekrar salınır. Doğal sera gazları bu özelliği ile yerkürenin ısınmasını sağlayarak dünyayı yaşanabilir hale getirmektedir. Ancak sera gazları emisyonlarında meydana gelen aşırı artış yerkürenin normalden daha fazla ısınmasına neden olmaktadır (Türkeş vd., 2000).

Bu insan faaliyetleri sonucu kontrolsüz olarak artan sera gazı emisyonları atmosferin olması gerekenden fazla ısınmasına neden olmakta ve bu aşırı ısınma ise yağış, nem, hava hareketleri gibi diğer iklim elemanlarını da değiştirmektedir. Bu da "küresel iklim değişikliği" olarak karşımıza çıkmakta (Öztürk, 2002) ve binlerce yıldır bulundukları ekolojik koşullara adapte olmuş tüm canlılar için potansiyel tehlike oluşturmaktadır. Bu nedenle, 1980'li yılların sonlarında hükümetler arası bir kuruluş olan IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) dünya genelinde iklim değişimi çalışmalarına başlamış ve iklimin neden ve nasıl değiştiği, etkileri ve alınması gerekli önlemler üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Gelinen nokta, önemli artışların olduğu sera gazı salınımlarının yavaşlatılması, durdurulması, hatta azaltılması gerektiğidir (Saylan, 2007).

2.KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN MEYVE ÜRETİMİNE OLASI ETKİSİ

Tarımsal üretimin ekonomik olarak gerçekleştirilebilmesi ve sürdürülebilir olması iklim ve toprak özelliklerinin uygunluğuna bağlıdır. Bu faktörler içerisinden iklimin değiştirilebilmesinin mümkün olmaması nedeniyle iklime uygun meyve tür ve çeşitlerin üretiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, gerek ülkemizde ve gerekse öteki ülkelerde meyve üretimi ile ilgili tüm yatırımlar uzun yıllardır bilinen iklim koşulları dikkate alınarak gerçekleştirilmektedir. Son yıllarda gerçekleşen iklimlerdeki değişiklikler meyve bahçelerinde ürün miktarını ve kaliteyi düşürmektedir. Yaşamın her alanını etkileyen iklim değişikliğinin etkilerinin sera gazları salınımı kontrol altına alınsa dahi uzun yıllar devam edeceği de bilinen bir gerçektir.

Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana sanayisini geliştirme ve sanayisi gelişmiş ülkeler arasında yer almaya gayret etmektedir. Buna karşılık, dünya üzerinde bulunduğu kuşak, iklim ve toprak özellikleri açısından bir tarım ülkesidir ve sanayisinin önemli bir kısmı da tarıma bağlıdır.

Avrupa ile Asya kıtaları üzerinde ve Akdeniz kuşağında bulunan Türkiye, 780 bin km^2'lik yüzölçümü içinde 9 tarım bölgesine ayrılmaktadır. Türkiye'de tarım, hem ekonomik hem de sosyal açıdan önemli bir sektördür. Türkiye'de nüfusun %17'si tarımla uğraşmakta ve tarım GSYİH'nın %9'unu ve ihracatın %9'unu oluşturmaktadır (TÜİK, 2019a).

Tarımsal üretimde amaç birim alan ve zamanda en fazla ve kaliteli ürünü elde etmek, uygun koşullarda muhafaza etmek ve işleyerek daha değerli ve kullanışlı hale getirmek ve ürünün kullanım alanını artırmaktır. Bu amaçlar için tarım bilimciler tarafından uzun yıllardır araştırmalar devam ettirilmekte ve bu araştırmalar ekolojik koşulların değiştirilememesi nedeniyle özellikle verim

ve kaliteli ürün eldesinde yoğunlaşmaktadır. Verim ve kaliteli ürün verimli çeşitlerin uygun ekolojik koşullarda yetiştirilmesi ile mümkün olabilmektedir. Bu koşulların belirlenmesi için gerçekleştirilen çalışmalara adaptasyon çalışmaları adı verilmektedir. İnsan ve hayvan beslenmesinde kullanılan kültür bitkileri genetik yapılarının gereği olarak belli ekolojilerde evrimleşmiş, o bölgelere adapte olmuş ve çok uzun yıllardır o ekolojilerde yetişmektedir. Bu süreç çerisinde verim ve kaliteyi etkileyen hastalık-zararlı, gübreleme, sulama, budama, hasat vb. uygulamalar tarım bilimciler tarafından optimize edilmiştir. Artan nüfusun besin ihtiyacını karşılayabilmek için ıslah çalışmaları gerçekleştirilmiş, verimli, hastalık ve zararlılara dayanıklı yeni çeşitler geliştirilmiş, mekanizasyonda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Üretim alan ve zamanını artırabilmek için iklim ve toprak isteğinin kontrol edilebildiği sera vb gibi yapılar geliştirilmiş, yılın her dönemi üretim gerçekleştirilebilmiştir. Ancak son yıllarda hissedilen iklim değişikliği hastalık ve zararlıların zamansız çıkışı ve çeşitlenmesi, yüksek sıcaklılar, yağış rejimlerindeki düzensizlikler nedeniyle su kaynaklarının azalması gibi problemleri beraberinde getirmiştir. Küresel ölçekte gerçekleşen ve ülkemizi de etkileyen iklimdeki bu değişiklikler tarım üzerinde olumsuz etkilere neden olmakta ve bu da nihayetinde dünyadaki gıda arzını etkilemektedir (Afroza vd., 2010; Pathak vd., 2012).

İklim elemanlarındaki değişiklikler tek yıllık ve çok yıllık kültür bitkilerinin üretimini etkileyen en önemli faktörlerdir. İklimlerdeki değişiklikler bitkilerin yetişme ortamı olan toprak üzerine olumsuz etki etmektedir (Uzunoğlu vd., 2015). Kar ve yağmur yağışlarındaki düzensizlikler yer altı ve yer üstü su kaynaklarının azalmasına neden olmaktadır. Özellikle kar yağışlarındaki azalma yer altı su kaynaklarının azalmasına neden olurken, kısa sürede aşırı miktarlarda yağan yağmurlarda tarımsal faydadan öte yıkıma neden olmaktadır. Bu durum son yıllarda dünyanın birçok ülkesinde sıklıkla karşılaşılan bir durum halini almıştır. Kısa sürede gerçekleşen şiddetli yağışların en önemli etkilerinden birisi toprak erozyonu olarak kendini göstermektedir.

İklim değişikliğinin en önemli belirtilerinden bir diğeri sıcaklık değişiklikleri ve yüksek sıcaklıklardır. Yüksek sıcaklıklar bitkilerde farklı fizyolojik etkilere neden olurken, toprak üzerine de olumsuz etki etmektedir. Yüksek sıcaklıklar buharlaşmayı artırarak toprak suyunun buharlaşmasına neden olmaktadır. Bu buharlaşma esnasında su içerisinde erimiş halde bulunan tuz su ile birlikte toprak yüzeyine çıkmakta ve suyun buharlaşması ile birlikte toprak yüzeyinde birikmektedir. Bu durum yetiştiriciliği için 30-60 m toprak derinliği isteyen birçok kültür bitkisinin üretim alanını azaltmaktadır. Toprakta bulunan besin maddeleri bitkiler tarafından su içerisinde çözünmüş halde alınmaktadırlar. Su azlığı veya toprak içerisindeki bulunma düzensizliği besin maddesi alımını etkilemekte ve bitkilerin beslenmesini engellemektedir.

Türkiye topraklarının %26'sını ormanlar, %16'sını çayır ve mera alanları, %35'ini tarım alanları oluşturmaktadır. Türkiye'de 2020 yılı itibariyle tarımsal üretim için ekilen alan 24,3 milyon hektar olup bu alanın sadece 5,1 milyon hektarı sulanmaktadır. Toplam tarım arazisinin yaklaşık %80 kadar bir bölümünde kuru tarım yapılmaktadır. Bir başka ifadeyle, tarımsal üretim doğrudan yağışa bağlıdır (TÜİK, 2019).

Gerek kuru, gerekse sulu tarım yapılabilmesi için mutlak surette suya ihtiyaç duyulmaktadır. İklim değişikliğinden en fazla etkilenecek ülkeler arasında yer alan ülkemizde yağış rejimlerinin düzensizleşmesi ve miktarının azalması son yıllarda kendini hissettirmektedir. Su sorunu 2000'li yılların başından itibaren Türkiye'nin birçok bölgesinde görülmeye başlamıştır. Nitekim, ülkemizde 2007 yılında gerçekleşen kuraklık neticesinde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2007 yılı 3. tahminlerine

göre buğdayda % 13.9, arpada % 23.5, çavdarda % 11.2, yulafta % 8.4, mısırda % 7.2, çeltikte % 6.9, bezelyede % 19.9, nohutta % 8.4, fasulyede %21.3, mercimekte % 12.4, fiğde % 48.4, şeker pancarında % 14.1, pamukta % 10.8, ayçiçeğinde % 23.6, susamda % 24.6, soyada % 35.2, zeytinde % 39.1, antep fıstığında % 33.3, fındıkta % 19.8, üzümde % 9.7 ve incirde % 27.6 oranında ürün kaybı meydan gelmiştir (Çakmak & Gökalp, 2011). Genelde kuru koşullarda yetiştirilmeleri bedeniyle verilen meyve türlerden zeytin ve antepfıstığındaki rekolte düşüklüğü doğrudan yağışlardaki azalmanın neticesinde gerçekleştiği için dikkat çekmiştir. Bu sonuç yeraltı su kaynaklarının da tükendiği durumda nasıl bir sonuçla karşılaşılacağının da bir ön göstergesidir.

İklim değişikliği sonucu sıcaklıkların artması ve yağışların azalması veya yağış rejimlerindeki düzensizlikler insan beslenmesinin temel maddesini oluşturan tahıl üretimimizin olumsuz etkileneceğini göstermektedir. Nitekim, en fazla buğday üretimimizin gerçekleştirildiği Konya Ovası, Çukurova, Amik Ovası, Harran Ovası gibi ovalarımızın içinde yer aldığı tarım havzalarında öngörülen sıcaklık artışları ve yağışlarda beklenen düşüşler tahıl üretimimizi düşürecektir (Bayazıt vd., 2014). Belirtilen alanlar önemli miktarlarda tahıl üretilen alanlar olmakla birlikte son yıllarda önemli miktarlarda meyveciliğinde yapıldığı alanlara dönüşmektedir. Bunun en büyük nedeni ise meyve türlerinin birim alandan getirisinin daha yüksek olmasıdır.

Tahılların yanı sıra insan beslenmesinde bitkisel protein, yağ, karbonhidrat ve vitamin kaynağı olan meyvelerin yetiştirilebilmesi de suyun varlığına bağlıdır. Antepfıstığı, badem, zeytin, incir gibi bazı meyve türleri kurak koşullara nispeten dayanıklı olsa da, tüm meyve türleri çiçeklenme, meyve irileşmesi, meyve olgunlaşması gibi farklı fizyolojik dönemlerde önemli miktarlarda suya gereksinim duymaktadırlar. Tarımda kullanılan sulama suyu yağmur, kar gibi yağışlar sonucu oluşan yüzey sularından (dere, ırmak, baraj, gölet v.b) veya yine yağışlara bağlı yer altı sularından karşılanmaktadır. Yağışlardaki azalma, yağış rejimindeki düzensizlikler sulama suyu noktasında da ülkemizi sıkıntıya sokacaktır.

Turunçgiller, zeytin, incir, muz gibi Akdeniz iklim meyvelerinin dışında kalan ve elma, armut, kayısı, kiraz, şeftali, erik, ceviz, antepfıstığı badem gibi yaprağını döken meyve türlerinin çiçek açıp meyve verebilmeleri için kış döneminde 7 ^{0}C'nin altında belli bir süre kalmaları gerekmekte ve bu değer belirtilen meyve çeşitlerinin erkenci ve geççi çeşitlerine göre 100 saat ile 3000 saat arasında değişmektedir. Yükselen kış sıcaklıklarının bu meyve türlerinin soğuklama gereksinimlerinin karşılanmasında yeterli olmaması muhtemeldir. Bununla birlikte kış soğuklarının bahar aylarına kayması ve bahar aylarında gerçekleşen extrem düşük sıcaklıklar meyve üretiminde çiçek ve küçük meyvelerin zarar görmesine sebep olmaktadır. Dünyanın en fazla kayısı üreten ili Malatya'da 2014 yılı ilkbaharında kayısıların zarar görmesi, Türkiye genelinde neredeyse tüm meyve türlerinin soğuktan etkilenmesi bunun en bariz örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda çiçek ve meyve döneminde gerçekleşen don olayları, dolu yağışları sıklaşmış, meyve ve sebze üretimimizi olumsuz etkilemiştir (Bayazıt vd., 2014). Benzer şekilde daha önceki yıllarda hiç görülmemiş şekilde ve mevsim normallerine aykırı olarak Kayseri'nin Pınarbaşı, Develi, Bünyan, Tomarza, Talas ilçelerinde 25 Mayıs 2020 tarihinde gerçekleşen don olayı (Anonim, 2022b) iklim değişikliğinin ne denli tehlikeli boyutlara ulaştığını göstermektedir.

Küresel ısınmanın tarım üzerine olumlu etkilerinin de olacağı aksine bir görüş olarak belirtilmektedir. Bu tez, atmosferde biriken yüksek CO_2 oranından dolayı fotosentezin yani ürünün artacağı şeklinde temellendirilmektedir (Türkeş, 2014). Bu durum sıcaklığın aşırı şekilde

artacağı tahmin edilen bölgeler için mümkün olmamakla birlikte, yeterli su kaynaklarına sahip ve sıklık artışlarının makul ölçülerde kaldığı alanlar için geçerli olabilir. Ancak, bu denli alanlar dünya tarım alanları içerisinde çok çok küçük bir alanı kapsamaktadır.

Atmosferde CO_2 artışına bağlı olarak verimin artacağı öngörüsü ülkemiz açısından değerlendirildiğinde, bitkilerin daha erken ekiminin ve daha geç hasadının olabileceği yani yıl içerisinde uzun süre ürün alınabileceği tahmin edilmektedir. Ülkemizde iç bölgelerde de ikinci ürün alınabileceği, Akdeniz iklimine uyum sağlamış meyve türlerinin yetiştiriciliğinin iç bölgelere kadar genişleyebileceği, Akdeniz şeridinde tropik bitkilerin yetiştirilebileceği ileri sürülmektedir (Gönültaş vd., 2008). Ancak bu öngörüler sıcaklık artışına paralel olarak su artışı ile mümkün olabilir. Oysa su kaynaklarında beklenen azalma, yağış rejimindeki düzensizlikler uzun vejetasyon süresi içerisinde bitkilerin ihtiyaç duydukları suyu karşılayamadığı gibi, uzun süren sıcaklıklar gerek bitkilerin terlemesiyle, gerekse topraktan buharlaşma yoluyla su kaybına neden olacak, bitkinin strese girmesi sonucu verim ve kalite düşecektir. Ayrıca bir ürünün üretim alanının genişlemesinin salt fayda gibi değerlendirilmesi de yanlıştır. Çünkü sıcaklık artışına bağlı olarak Akdeniz iklimine adapte olmuş meyve türlerinin sahil kuşağından iç kesimlere kayması bu bölge üretim deseninde değişikliklere neden olacaktır. Bu durum gerek bitkisel üretimde, gerekse hayvansal üretimde üretim tekniğinin ve üretimde kullanılan tür ve çeşit deseninde değişiklerin yanı sıra üretim alanların değişmesine de yol açabilecektir. Bu değişiklilerin yıllardır belirli tarımsal ürünlerin yetiştiriciliğinde uzmanlaşmış üreticileri zora sokacağı belirli oranlarda üretimden vazgeçireceğini düşündürmektedir (Bayazıt vd., 2014).

Günümüze kadar artan nüfusu beslemek için tarımsal üretim yapılan alanlar arttırılmış, verimli çeşitler geliştirilmiş, gübreleme, sulama, kimyasal ilaç kullanımı gibi önlemlerle bu sorun aşılmıştır. Ancak, tarım alanlarının genişletilme olanağının kalmaması ve kullanılan tarım arazilerinin erozyon, yanlış sulama, gübreleme, üzerine yol, bina yapımı gibi nedenlerle azalması gelecekte artan ülke nüfusunu beslemekte sorun oluşturacaktır. Bu durum tarımsal üretimimizin geleceği konusunda düşünmemiz gereğini ortaya koymaktadır.

3. SONUÇ

Sağlık, güvenlik, mimari gibi insan yaşamının öteki alanlarında olduğu şekilde tarımda iklim değişikliğinden doğrudan etkilenecek sektörlerin başında gelmektedir. Milli gelir ve ihracatta önemli bir paya sahip olan tarım sektörü insan yaşamı için zorunlu olan gıda temini, tarıma dayalı sanayiye hammadde sağlaması ve istihdam açısından önemli bir sektördür. Birim alandan getirisinin yüksek olması nedeniyle meyve yetiştiriciliği de genel tarım içerisinde önemli bir yere sahiptir. Tarımsal üretimin garanti edilmesi ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden en az düzeyde etkilenmek için,

- İklim değişikliği ile ilgili uluslararası alınan kararlar doğrultusunda ülkemizin üzerine düşeni yerine getirmesi gerekmektedir.
- İklim değişikliğinin olağan etkileri göz önünde bulundurularak tarım ve gıda güvencesi politikalarının geliştirilmesi, ön görülen iklim değişikliklerinin gerçekleşmesi durumunda da tarımsal üretim yapılabilmesi için Ar-Ge çalışmalarının ve bilimsel çalışmaların yapılması ve yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.
- Ülkemiz 9 tarım bölgesine ve 30 tarım havzasına ayrılmıştır. Bu bölgelerde yetiştirilen meyve tür ve çeşit deseni iklim değişikliği nedeniyle etkilenecektir. Bu nedenle, yetiştirilecek ürün deseninin tahmin edilmesi gereklidir.
- İklim değişikliğinde ana sorun sıcaklıkların artması ve yağışların azalması ve yağış rejimlerindeki düzensizliklerdir. Bu nedenle tarım uzmanları tarafından sıcak ve

kurak koşullara uygun çeşit geliştirme çalışmalarına vakit geçirilmeden başlanılması şarttır.

- İklim değişikliğinden meyve genetik kaynaklarımızda etkilenmektedir. Bu nedenle insanların beslenmesinde doğrudan etkili kültür çeşitlerin ıslahında önemli olan bu genetik kaynaklarımızın korunması gerekmektedir. Çocukluğumuzda tükettiğimiz bazı meyve çeşitlerinin şuan pazarlarda olmaması, büyük oranda tek çeşitle yetiştiriciliğin yapılıyor olması konunun önemini net bir şekilde vurgulamaktadır.
- Hastalık ve zararlı tahmini ve mücadelesine yönelik çalışmaların artırılması gerekmektedir.
- İklim değişikliğine bağlı olarak yağış rejiminde değişiklikler ve su miktarında önemli oranlarda azalmalar beklenmektedir. Su fakiri ülkeleri ülkeler arasında yer alan Türkiye'de toplam suyunda büyük çoğunluğu tarımsal üretimde kullanılmaktadır. Bu nedenle; iklim değişikliklerinin bitkinin gelişimine, su tüketimine etkilerinin araştırılması, sulama ile ilgili kuruluş ve organizasyonlar için farklı iklim senaryoları hakkında su yönetim rehberlerinin oluşturulması, alternatif su kaynaklarının (atık suların geri kazanımı, yüzey sularının suyun kıt olduğu alanlara yönlendirilmesi, su tasarrufu sağlayan sulama yöntem ve tekniklerinin geliştirilmesi, atık sulardan ve drenaj sularından yararlanma olanakları) geliştirilmesi, sulama yöntemlerinin değiştirilerek ülke bazında salma sulamanın kesinlikle yasaklanması ve yerine damla sulama sisteminin kullanımının zorunlu hale getirilmesi gerekmektedir. Çiftçilerin su tasarrufu konusunda bilinçlendirilmesi de önemlidir.
- İklim değişikliğine bağlı olarak küresel ısınma ve yağışların azalacağı öngörüsü sosyal boyuta da kendini hissettirmeye başlamıştır. Bu durum, sosyal huzursuzluk, tarım faaliyetlerini gerçekleştirildiği kırsal alanlardan kentlere göç, kentlerde aşırı yığılma sonucu yaşamın olumsuz etkilenmesi, yoksullukta artış, işsizlik vb. şekillerde kendini göstermektedir. Bu nedenle tüm toplumun bilinçlendirilmesi, kaynakların kullanımında tasarruflu davranılması gerekmektedir. Orta Asya'da yer alan Türk Cumhuriyetlerinde tarım alanları bulunmaktadır. Kan ve dindaş olduğumuz bu toplumlara tarımsal teknolojinin götürülmesi ve ülkeler ve bölgeler bazında tarım tekniklerinin ortak çalışmalarla geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü gelecek yıllarda gıda temininde sorunlar yaşanacağı, gıdaya sahip ülkelerin bunu bir çıkar malzemesi olarak kullanacağı bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Afroza, B., Wani, K.P., Khan, S.H., Jabeen, N., Hussain, K., Mufti, S. & Amit, A. (2010). Various technological interventions to meet vegetable production challenges in view of climate change. *Asian journal of Horticulture,* 5 (2), 523-529.
- Anonim.(2022).Karbondioksit ve Metan Seviyelerinde Rekora Koşuyoruz. https://ekoiq.com/2022/01. Erişim; 26.08.2022.
- Anonim, (2022b). Kayseri'de Zirai Don. https://kayseri.tarimorman.gov.tr/Haber/1578. Erişim tarihi; 26.08.2022
- Bayazıt, S., Mavi, K. & Gündüz, K, (2014). Küresel iklim değişikliği ve Türk tarımına olası etkileri. *Türk Dünyası Araştırma Vakfı 12. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi,* 1. Cilt, 30 Ağustos-6 Eylül, Kazan/Tataristan 47-55.
- Çakmak, B. & Gökalp, Z. (2011) İklim Değişikliği ve Etkin Su Kullanımı. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi* 4 (1), 87-95.
- Gönültaş, G., Boyacı, H. & Uygan, D. (2008) Küresel Isınma Gerçeği Çerçevesinde Türk Tarımı. *Türktarım Dergisi*, 179, 8-12.
- Öztürk, K. (2002) Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye'ye Olası Etkileri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (1),47-65.
- Pathak, H,, Aggarwal, P.K. & Singh, S.D. (2012). Climate change impact, adaptation and mitigation in agriculture: Methodology for assessment and applications. Indian Agricultural Research Institute, New Delhi, 1-302.
- Şaylan, L. (2007) Küresel İklim Değişikliği ve Kyoto Protokolü, Tarım Sektörüne Etkileri. *Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi*, 33-37.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2019). Dış Ticaret ve

İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr, Erişim tarihi: 01.08.2022.

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2019). Bitkisel Üretim İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr, Erişim tarihi: 01.08.2022.
- Türkeş, M., Sümer, U. M. & Çetiner, G. (2000) Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri, Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları (13 Nisan 2000, İstanbul Sanayi Odası), 7-24,
- Uzunoğlu, F., Bayazıt, S**.** & Mavi, K., (2015). Küresel İklim Değişikliğinin Süs Bitkileri Yetiştiriciliğine Etkisi. *MKÜ Ziraat Fakültesi Dergisi,* 20 (2), 66-75.

KIŞ TURİZMİNİN BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİLERİ: DEVELİ ÖRNEĞİ

Bilim Uzmanı Furkan Mustafa Onursoy
Erciyes Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Kayseri, e-posta: furkanonursoy@erciyes.edu.tr,
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1599-4012

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit Akın
Erciyes Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Kayseri, e-posta: halitakin@erciyes.edu.tr,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9455-0323

Özet

Alternatif turizm faaliyetleri içerisinde arz ve talep açısından önemli bir potansiyele sahip olan kış turizmi, son yıllarda özellikle bölgesel kalkınmanın sağlanması bakımından ciddi bir araç olarak görülmekte ve kış turizmi destinasyonlarının sayısı günden güne artış göstermektedir. Bu araştırma kapsamında, Türkiye'nin önemli bir kış turizmi destinasyonu olan Erciyes kış sporları ve kayak merkezi temelinde, Develi'nin kış turizminin bölgesel kalkınmaya yönelik etkilerinden faydalanabilmesi amacıyla benzer yapıya sahip kış turizmi destinasyonları örneğinde önemli uygulamalar ve önerilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, dünyadan ve Türkiye'den farklı kış turizmi destinasyonlarının bölgesel kalkınmaya yönelik etkilerinin saptanabilmesi amacıyla ikincil veri kaynaklarından yararlanılmış, bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için benimsenmesi gereken yaklaşımlar ve yürütülmesi gereken uygulamalar saptanmıştır. Develi'de bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için çekiciliği artıracak etkinliklerin yapılması, yöresel ürünlere yönelik faaliyetlerin geliştirilmesi, seyahat acenteleri ile anlaşma yaparak bölge bilinirliğinin artırılması gibi uygulamaların yürütülmesi gerektiği tespit edilmiştir.
Anahtar Kelime: Bölgesel kalkınma, Kış turizmi, Develi.

THE EFFECTS OF WINTER TOURISM ON REGIONAL DEVELOPMENT: THE EXAMPLE OF DEVELI

Abstract

Winter tourism, which has an important potential in terms of supply and demand among alternative tourism activities, has been seen as an important tool especially in terms of regional development in recent years, and the number of winter tourism destinations is increasing day by day. Within the scope of this research, on the basis of Erciyes winter sports and ski center, which is an important winter tourism destination in Turkey, it is aimed to determine important applications and suggestions in the example of winter tourism destinations with a similar structure so that Develi can benefit from the effects of winter tourism on regional development. For this purpose, secondary data sources have been used in order to determine the effects of different winter tourism destinations from the world and Turkey on regional development, and also the approaches to be adopted and practices to be carried out in order to ensure regional development have been determined. It has been determined that in order to ensure regional development in Develi, it is necessary to carry out activities that will increase attractiveness, to develop activities for local products, to increase awareness of the region by making agreements with travel agencies.
Keywords: Regional development, Winter tourism, Develi.

GİRİŞ

Hizmet sektörü olarak varlığını devam ettiren turizm, insanların dinlenme, eğlenme, konaklamalarının yanı sıra sağlık, spor, iş, kongre gibi amaçlar doğrultusunda çeşitli seyahatler gerçekleştirmesine imkân sağlamaktadır. Bu durum, turizmin zaman içerisinde klasik görüntüsünden uzaklaşarak farklı bir boyuta yönelim göstermesine ortam hazırlamıştır. Diğer bir ifadeyle kitle turizminden alternatif turizm olarak isimlendirilen turizm faaliyetlerine yönelimler başlamıştır. Alternatif turizm, geleneksel kitle turizminin olumsuz sonuçlarını en aza indirgemek için oluşturulmuş, yeni turistik ürünlerin birleştiği turizm çeşididir (Kahraman, 2019). Alternatif turizm kavramının meydana gelmesini etkileyen temel faktörler (Yıldız & Kalağan, 2008, s. 43), turizmin günden güne artış gösteren olumsuz çevresel etkilerinin fark edilmesi, yeni aktiviteler arayışında olan turistlerin sayısındaki artış, ekonomik ve çevresel etkenlerin değer kazanması ve turizm pazarındaki genel eğilimlerin alternatif turizm çeşidine doğru yönelmesi olarak sayılmaktadır.

Etkin bir şekilde planlanması ve organize edilmesi sürdürülebilirlik yaklaşımı bakımından önem arz eden alternatif turizm (Öztürk & Yazıcıoğlu, 2002, s. 194), insanların farklılaşan istek ve ihtiyaçlarına yönelik olmak üzere ortaya çıkmaktadır. İnsanların ihtiyaç duyduğu ve yönelim gösterdiği en önemli alternatif turizm türlerinden birisi ise kış turizmidir. Kış turizmi, şehir hayatından uzakta sessizliği tercih edenler için elverişli bir ortam sunarak karlı ortamlarda kış sporlarına dayalı turizm hareketlerini sunan bir alternatif turizm faaliyetidir (Korgavuş, 2017). Türkiye'de henüz yeni ilerleme göstermekte olan kış turizminden elde edilen gelir, genel olarak diğer turizm türlerine kıyasla daha fazla olmaktadır. Bu açıdan kış turizmi, bulunduğu bölgeye yatırım ve yöre halkına gelir kazandıran önemli bir araç olarak görülmektedir (Kara, 2020, s. 9). Sezonda kış turizmi aktivitelerinin merkezi konumunda yer alan bölgelerden, sezonun bitmesiyle kırsal turizm, yayla turizmi, festival ve şenlikler, off-road yarışları vb. etkinlikleri düzenlemek amacıyla da yararlanılmaktadır. Bu şekilde kış turizmi destinasyonları, turizm faaliyetlerinin on iki aya kadar genişlemesine olanak sağlamaktadır (Ağger, 2011, s. 6). Kış turizmi kapsamındaki bu faaliyetlerin dünya çapında talipleri bulunmaktadır. Bu kişiler, her yıl dünyanın çeşitli bölgelerine seyahat etmektedirler. Seyahatlerinin bir sonucu olarak dünyadaki kış turisti sayısı ortalama 125 milyon kişi bandına ulaşmış ve yılda 400 milyona yakın ziyaret gerçekleşmiştir (Vanat, 2018, s. 15).

Sahip olduğu turizm potansiyelinden daha fazla verim alınabilmesi için alternatif turizm hareketlerinin hayata geçirilmesi, Türkiye adına zaruri hale gelmiştir (Tür, 2018, s. 11). Bu bağlamda Türkiye'de son yıllarda alternatif turizm olarak, kış turizmine yönelik yatırımların artış gösterdiği ve kayak merkezlerinin sayısının gün geçtikçe arttığı görülmektedir. Türkiye Seyahat Acentaları Birliğinin en son yayınlamış olduğu "Kış Turizmi Raporu" verilerine göre Kültür ve Turizm Bakanlığı'na kayıtlı kayak merkezlerinin sayısı 29, buna Turizm Bakanlığı belgeli olmayan ancak diğer idareler aracılığıyla kayak merkezi olarak tanımlanan ya da hedef gösterilen alanlar da eklenince bu sayı 52 olmuştur. Turizm Bakanlığı belgeli 29 tesiste halihazırda toplam 11 bin 459 yatak kapasitesi vardır. Bu merkezler aşağıda yer alan haritada gösterilmektedir. Türkiye kış turizmi kapsamında dünyada 18. sırada bulunmaktadır. Turistlerin ucuz tatil istekleri komşu ülkelerde Türkiye'nin alternatif kış turizmi merkezi olarak tercih edilmesine neden olmaktadır. Bu kapsamda kış turizminde önemli bir destinasyon olma özelliğine sahip olan Türkiye'de, kış turizmi merkezi sayısı ve bu merkezlere olan talepler zaman geçtikçe artarken bir yandan da ileriye dönük yatırımlar da planlanmaktadır. Ancak mevcut potansiyelin ortaya çıkarılması konu-

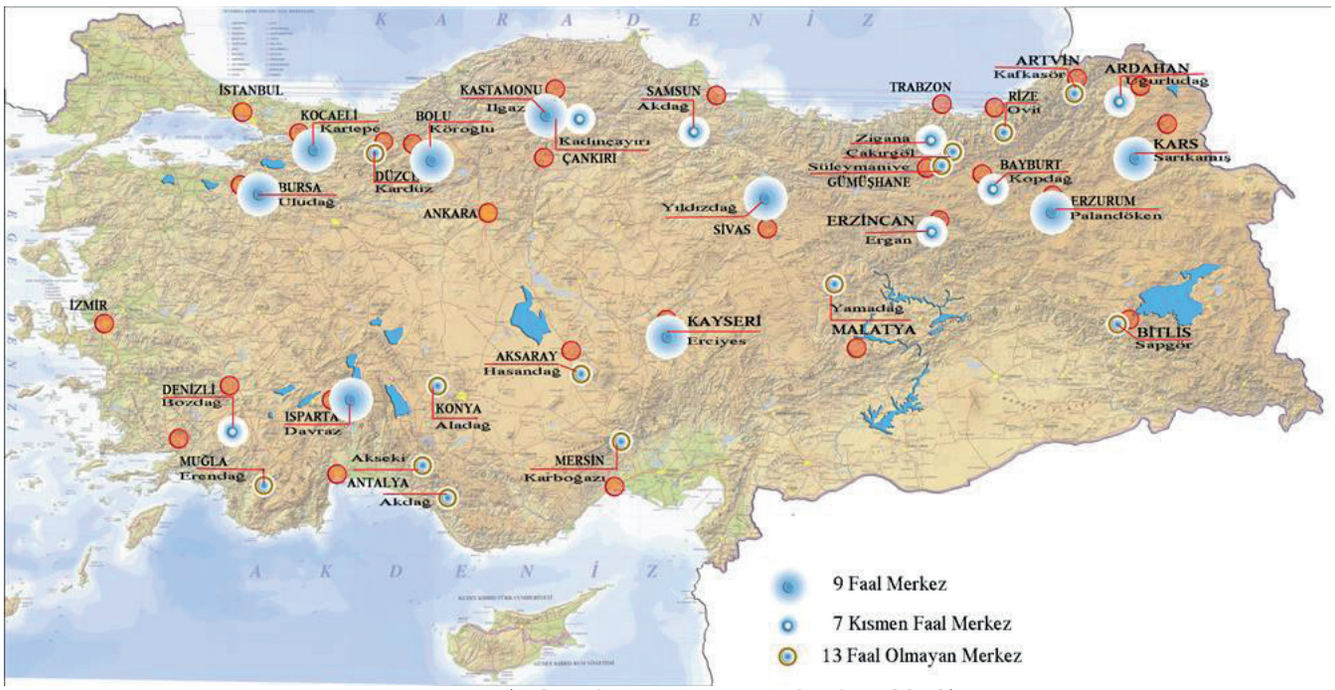

Kaynak: (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018)

sunda etkisiz kalındığı da bilinmektedir (Ardıç Yetiş & Çokal, 2018, s. 40).

Türkiye'de bölgesel kalkınmaya dair birden fazla proje hayata geçirilmiş ancak GAP projesi dışındaki diğer projelerden tam anlamıyla istenen verim alınamamıştır (Dedeoğlu, 2009, s. 248). Ancak bu durum yeni kalkınma projelerinin önünde bir engel teşkil etmemektedir. Ülkelerin ekonomik yapıları, sanayileşme, askeri yapı ve toplumsal gerçekler gibi birçok hususta etkilenen kalkınma gerçekleştirilebilmesinde (Yavilioğlu, 2002, s. 62-63), özellikle Türkiye'nin konumu göz önüne alındığında kış turizminin önemli bir araç olabileceği aşikardır. Diğer bir ifadeyle kış turizmi temelli bölgesel kalkınmanın planlanarak uygulamaya geçirilmesi, bu noktada önemli bir örnek olacaktır.

Bölgesel kalkınma kavramı, bir bölgenin iş birliği içerisinde kalkınması anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla kış turizmi temelli kalkınma projelerinin gerçekleştirilebilmesi için bütün paydaşların katılımının sağlanması gereklilik arz etmektedir. Diğer taraftan küreselleşme ile dünyada ekonomik bağlamda yeni rekabet ortamların ve değişimlerin ortaya çıkması, ülkelerin kış turizmi temelli birbirleriyle rekabet etme gücüne erişmelerini gerekli kılmaktadır. Bu noktada ise özellikle bölgesel kalkınmaya yönelik politikalar gerekli hale gelmektedir. Diğer bir ifadeyle özellikle ülkelerin ulusal kalkınmayı başarabilmeleri için yerel kalkınmanın ilk adım olduğu gerçeği göz önüne alındığında, ülkelerine özellikle çözüm ve yerel halkın yaşam standartları odaklı bölgesel kalkınma politikalarını uygulamaları gerektiği öne çıkmaktadır (Aydemir & Karakoyun, 2011, s. 10).

Kış turizmi bakımından önemli bir konuma sahip olan ve bu çalışmada turistik bir destinasyon olarak ele alınan Erciyes kış sporları ve kayak merkezi, dağcılık, yaz sporları, doğa aktiveleri gibi faaliyetlerle turizm sektörünün önemli destinasyonlarından birisidir. Bu merkezde 1450 yatak

kapasitesinin yanında iki yöresel ürünler çarşısı, yiyecek-içecek işletmesi ve pek çok kayak ekipmanları işletmesi de yer almaktadır (Kayseri Erciyes A.Ş., 2021). Erciyes Kayak Merkezi konumu itibariyle Kayseri'nin Develi ilçesinin merkezine yaklaşık 20 kilometre uzaklıktadır. Kayseri ilinin il merkezinden ardından en büyük yerleşim yeri olup, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde yer almaktadır (Develi Belediyesi, 2022). Develi, Erciyes Kayak Merkezine olan yakınlığına rağmen kış turizminin sağlamış olduğu bölgesel kalkınma unsurlarından tam anlamıyla yararlanamamaktadır. Bu durum araştırmanın temel problemini ortaya koymaktadır.

Konumu itibariyle kış turizminin merkezinde yer alan Develi'nin tanıtım ve tesisleşme faaliyetlerinin eşgüdümlü bir çalışma sonucunda planlanarak, doğru vakitte uygulamaya geçilmesi ile ülke ekonomisine katkı sağlayacak ve bölgesel kalkınmaya zemin hazırlayıp bununla birlikte geniş istihdam ağı oluşturacağı düşünülmektedir. Bu bilgiler ışığında, araştırmanın amacı Develi'nin kış turizminin bölgesel kalkınmaya yönelik etkilerinden faydalanabilmesi amacıyla benzer yapıya sahip kış turizmi destinasyonları örneğinde önemli uygulamalar ve önerilerin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, dünyadan ve Türkiye'den kış turizmi destinasyonlarının bölgesel kalkınmaya yönelik etkilerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiş olan araştırmalar belirlenmiş, bu araştırmalar incelenerek Develi'ye yönelik değerlendirmeler yapılmış ve öneriler geliştirilmiştir.

YÖNTEM

Kış turizminin bölgesel kalkınmaya etkilerine yönelik Develi ilçesi temelinde değerlendirmelerin yapılması ve çözüm önerilerinin ortaya konması amaçlanan bu araştırmada, tümevarımcı yaklaşım ve nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda ilgili literatüre yönelik yapılan tarama ile ikincil veri kaynakları belirlenmiş, bu kaynaklara dayalı olarak literatür değerlendirmeleri ve incelemelerle kış turizminin bölgesel kalkınmaya etkisiyle ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu araştırmanın önemi kış turizminin bölgesel kalkınmaya etkileri hakkında literatürde yer alan diğer çalışmaların değerlendirmelerini ele alarak Develi ilçesine yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi noktasında ortaya çıkmaktadır.

BULGULAR

Araştırmanın amacı doğrultusunda ilgili literatüre yönelik yapılan tarama ile Türkiye'den ve dünyadan farklı kış turizmi destinasyonlarına yönelik yapılmış olan araştırmalar belirlenmiş, bu araştırmalarda kış turizminin bölgesel kalkınmaya yönelik etkileri ile ilgili elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve bu doğrultuda, bir kış turizmi destinasyonu olarak Develi'ye yönelik değerlendirmeler yapılarak öneriler sunulmuştur. Yerel bölgesel kalkınmada önemli doğal avantajlara sahip olan Bursa şehir merkezine 30 km uzaklıkta bulunan en popüler kış sporları merkezi olan Uludağ'da kış turizminin önemini ortaya koymak ve kış turizmi ile ilgili tespit edilen sorunlara çözüm önerileri sunmak amacıyla yapılan bir çalışmada, Uludağ'a gelen ziyaretçilere yönelik bir saha araştırması yapılmıştır. Kış turizmi için Uludağ'ın tercih edilmesinde ulaşımın kolay ve rahat olması büyük ölçüde önemli görülmüştür. Son dönemde yapılan otoyol ve teleferik yatırımlarının rol oynadığı düşünülmektedir. Kolay erişim, ziyaretlerin yarısından fazlasının günlük ziyaretler olmasına yol açmıştır. Ayrıca Bursa'nın Uludağ'a gidiş güzergahında olması, ziyaretçilerin konaklama zamanlarında gezi yerine kış sporlarına ağırlık vermelerine neden olmuştur. Buna rağmen Bursa'yı gezmek ve Bursa'nın yerel lezzetlerini tatmak için gidenler de olduğu tespit edilmiştir. Nitekim bütün bu sonuçlar, kış sporlarına dayalı Uludağ kış turizminin yerel kalkınmada önemli bir yere sahip olduğunu, ancak mevcut avantaj ve potansiyelinden yeterince yararlanamadığını ve diğer kış turizmine göre rekabet gücünün azaldığını

göstermektedir. Uludağ'ın yerel ekonomik kalkınmaya daha fazla katkı sağlaması ve rekabet gücünü artırması için çözüm önerileri şu şekildedir:

a. Bursa ve Türkiye dışından da konaklamalı turist sayısı artırılmalıdır, bunun için turizm tanıtımlarına ve yoğun pazarlama faaliyetlerine ağırlık verilmelidir.
b. Bursa, doğallığı ile özellikle yabancı ziyaretçiler için cazip bir yerdir, Uludağ'dan Bursa şehir merkezine turizm organizasyonları planlanarak Bursa şehrinin daha fazla ziyaretçi çekmesi sağlanmalıdır.
c. Günübirlik ziyaretçilerin ihtiyaçlarını daha uygun fiyatlarla karşılayabilmeleri için fırsatlar yaratılmalıdır.
d. Kış turizminin kış sporlarına bağlı olduğu Uludağ›da kış sporlarıyla ilgili konulardan memnun olmayanların sayısı oldukça düşüktür, bu durumdan daha fazla yararlanabilmek için ulusal ve uluslararası spor organizasyonları düzenlenmelidir.
e. Otopark sorunu çözülmeli, doğal güzelliklerin araç trafiğinin gerisinde kalması engellenmelidir (Ay, Karakurt Tosun, & Yildirir Keser, 2016, s. 109).

Sarıkamış Kayak Merkezine yönelik yapılan bir araştırmada, son yıllarda Doğu Ekspresi ve kayak merkezinin tıpkı Uludağ gibi doğallığı sayesinde bölgenin kış turizmi potansiyelinde bir artış gözlemlenmiş ve bölgeye hareketlilik kattığı ortaya konmuştur. 2018 kasım ile 2019 nisan dönemleri arasında kış sezonu boyunca belirli aralıklarla tatil için Sarıkamış Kayak Merkezinde yer alan tesislerde konaklayan turistlerin kişi başı ayırdıkları ortalama toplam bütçenin 2350,00 TL olduğu ve bu rakamın sezonda yaklaşık 73.5 milyon TL'ye denk geldiği görülmektedir. Bu rakamlar, bölgeye ziyarete gelen turistlerin harcama konusunda cüretkâr davranmadıklarını göstermektedir ki, katılımcılar bu durumun aksi yönde tayin edilebilmesi için alt ve üst yapıların iyileştirilmesi, çocuk kulüplerinin oluşturulması ve çocuklara kayak eğitiminin verilmesi, bölgesel kültürü yaşatacak etkinliklerin düzenlenmesi, kayak dışı etkinliklerle çekiliğin artırılması gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedirler (Polat, 2019, s. 87-89). Dolayısıyla bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi bölgesel gelişmişliğin yanı sıra kış turizmine yönelik talebin artmasına imkân sağlayacak ve dolayısıyla bölgesel kalkınmaya ciddi düzeyde katkı oluşturacaktır.

Kış turizminin yerel kalkınmaya etkilerini belirlemek için Ordu ilinde faaliyet gösteren Çambaşı Kayak Merkezi üzerinde yapılan diğer bir çalışmada, turizm ve kış turizmi faaliyetlerinin son yıllarda gittikçe yükselişe geçmesine karşın yabancı turist sayısının hala tatmin edecek seviyeye ulaşmadığı gözlemlenmiştir. Konaklama ve rekreasyon işletmelerinin nitelik ve kapasite açısından yetersizliği, sosyo-kültürel aktivitelerin sınırlı olması, bölgenin turistik açıdan markalaşamaması, altyapı yetersizliği, yerel halkın olumsuz tavırları, mevsim ve iklimin elverişsiz olması, hizmet kalitesi ve kalifiye eleman eksikliğinin olduğu tespit edilmiştir. Kış turizmi kapsamında bölgeyi ziyaret eden turist sayısını yükseltmek için reklam, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin etkili olabileceği ortaya konmuştur. Kış turizmi faaliyetlerinin bölgede yaygınlaşması adına altyapı çalışmalarına önem gösterilmesi gerektiği ve eksikliklerin tamamlanması halinde kış turizmi faaliyetlerine katılan kişi sayısının azımsanamayacak seviyede bir yükseliş içerisinde olacağı planlanmaktadır. Araştırma kapsamında bölge halkının emeği sonucunda ortaya çıkarmış olduğu organik doğal ürünler, otantik değerler, el sanatları ve hediyelik eşya satışının gerçekleştirilmesiyle bölgesel kalkınmaya ek olarak katkı yapacağı ortaya konmuştur. Elde edilen farklı bir sonuç ise bölgedeki kış turizminin gelişim göstermesi, diğer sektörlerinde gelişmesine etki edeceği düşünülmektedir (Kara, Dalgın, & Çeken, 2021, s. 1335-1336).

Kış turizminin yerel kalkınma açısından en aktif görev alan kayak merkezlerinin önem ve gelişim rolünün art-

ması adına yapılan bir araştırmada, Yunanistan'ın Fthiotida Bölgesi›nde 1750-1950 metre rakımda bulunan ve başta Atina›dan ve aynı zamanda ülkenin dört bir yanından gelen ziyaretçilerin katıldığı "ulusal öneme sahip kayak merkezlerine" ait olan Parnassos Kayak Merkezi'nde bireylerin kayak merkezini ziyaret etmelerinin ana nedenleri kayak egzersizi ve doğa sevgisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Parnassos Kayak Merkezine ziyaret sıklığının meslek türüne, ziyaret maliyetine, Parnassos Kayak Merkezi ile ikamet yeri arasındaki kilometre cinsinden mesafeye ve kayak merkezine erişim zamanına bağlı olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu değişkenlerin dolaylı bölgesel kalkınmayı etkileyen faktörler olduğu görülmüştür. Parnassos Kayak Merkezi'nde kış turizmi açısından talebin artırılmasına diğer bir ifadeyle bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik önerilerden bazıları:

a. Yol koşullarının iyileştirilmesi ve trafik kontrol önlemlerinin alınması,
b. Kayak pistlerinin aydınlatılması,
c. Potansiyel ziyaretçilere bilgi sağlamak için bir radyo istasyonunun işletilmesi,
d. Komşu bölgelerde konferans ile turizm hareketlerinin genişletilmesi ve geliştirilmesi,
e. Bölgede iç turizmin geliştirilmesi ve reklam ile tanıtımı,
f. Düşük maliyetli konaklamayı içeren bölgeye yönelik tatil paketi teklifleri şeklinde ortaya konmuştur (Christopoulou, Arabatzis, & Polyzos, 2007, s. 164-165).

Kış turizminin yerel kalkınmaya etkilerinin tespiti için Slovakya'nın Žarnovica kasabasında yapılan bir çalışmada, bölgede yer alan üç kayak merkezinin ziyaretçilerine, işletme sahiplerine ve yöneticilerine anketler uygulanmıştır. Anketlerden elde edilen veriler, kayak merkezlerinin bölge üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini hesaplamak için kullanılmıştır. Kayak merkezleri, ziyaretçilerden elde edilen gelirler ve kayak merkezleri ile ilgili işletmelerin gelirleri, ücret ve çeşitli sosyal avantajlar şeklinde bölge sakinlerine geri verildiği için bölgeye önemli bir ekonomik katkı sağladığı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada yapılan bazı çıkarımlarda ise kayak merkezlerini işletmek için iyi koşullara sahip bölgeler büyük bir avantaja sahip olduğu, yılın çok önemli bir bölümünde ekonomiye katkı ve yerel nüfusa mevsimlik istihdam sağladığı ortaya konmuştur. Oldukça küçük olan üç kayak merkezi, bölge ve nüfusa yaklaşık 2,5 milyon €'luk ekonomik değer katabiliyorsa bu durum bölgesel kalkınma üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (Bieliková, 2013, s. 407-408).

Dünyanın önemli kayak merkezlerinin yer aldığı İsviçre'de kış turizminin bölgesel kalkınmaya olan etkisinin incelendiği bir araştırmada, ekonominin büyük çoğunluğunu ülkedeki en önemli üç endüstriden birisi olan turizm sektörü gelirleri oluşturduğu görülmektedir. İsviçre, Alp Dağları'nın merkezinde konumlandırılan ülke olması nedeniyle kış turizmine son derece elverişli bir alanda yer aldığı gözlemlenmiştir. Çalışmanın sonucunda, olumsuz kar koşulları kayak turizmi talebini doğrudan etkilediği ortaya çıkarılmıştır. Bazı bölgelerde ziyaretçi sayısında kar seviyesine bağlı olarak ciddi düşüşler olduğu ortaya konmuştur. Aynı bölgeye yapılan farklı bir çalışmada ise, İsviçre'yi kayak için en fazla ilgiyi Almanlar tarafından gördüğü tespit edilmiştir. Alman turistlerin yanında kayak sporundan istifade etmek için İsviçre'ye giden bir diğer turist grupları ise İngilizler ve İtalyanlar olmuştur. Bu turist gruplarını bölgeye taşıyan ve Alplerde kış turizmini geliştirerek çeşitlendirme amacı olan tur operatörleri, kış turizmi faaliyetlerinde rol oynayan birçok giyecek ve spor malzemelerinin üreticisi ve satıcıları ile iş birliği içerisindedirler. Birliktelik sonucu satışlarda yüzde 10'luk bir artış ortaya çıkarmaktadır (Mursalov, 2009, s. 37). Bölgesel kalkınmaya katkı sağlayan bu gibi atılımlar ülke ekonomisi ve yerel kalkınma açısından son derece önem arz etmektedir.

Kayak merkezlerinin bulundukları bölgelerin kalkınmalarına etkilerine yönelik yapılan incelemelerde, kayak merkezlerinin koşulların nitelikli olmasıyla bölgesel kalkınmanın eş değer olduğu görülmektedir. Geniş çapta yürütülen faaliyetlerin bölge halkı tarafından da destek görmesi bu çalışmaları daha da elverişli kılacaktır. Bu noktada Türkiye'de bulunan kayak merkezleri özelinde ön plana çıkan en önemli konu ise birçok zenginliği içerisinde barındıran bu coğrafyanın destinasyon yönetiminde yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir. Dünyada yer alan kayak merkezlerinin bölgenin kalkınmasına ve ülke ekonomisine ciddi anlamda katkısı gözlemlenirken, Türkiye'de bu durumun aynı şekilde ilerlemediği ve geliştirmeye açık olduğu ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son zamanlarda bölgeler arası istikrarsızlık tüm dünyanın en önemli problemleri başında gelmektedir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler bu problemi çözebilmek adına çeşitli alternatif yöntemleri denemektedirler. Bu yöntemlerden biriside turizm sektörüdür. Ekonomik anlamda büyümeye ve kalkınmaya ciddi anlamda katkı veren turizm sektörü sanayi ve tarımı gelişmemiş ülkeler bakımından son derece önem arz etmektedir. Turizm sektörü büyük ölçekte bölgesel kalkınmayı kolaylaştırarak ülkenin ekonomik büyümesinde etkin rol oynamaktadır. İhracat özelliği bulunan turizm, ödemeler dengesine de artı değer katmaktadır. Küçük ölçekte ise turizmin bölgede istihdam oluşturduğu ve ilgili olan bütün diğer sektörlerin kalkınmasına ve gelir dağılımı adaletsizliğinin azaltılmasına destek olduğu görülmektedir. Turizm, kazandırmış olduğu ekonomik etkilerinin haricinde altyapı, sağlık, eğitim ve kültürel faaliyetlerinin gelişim göstermesine de imkân sağlamaktadır (Bahar, 2007, s. 6). Yaşam standardının artması insanların zihninde yazın tatile çıkmanın yanı sıra kışın da turistik bir faaliyet içerisinde yer alma düşünmesi yer almaktadır. Bunun sonucunda insanlar, temiz havalı ve bol oksijenli mekanlarda bulunmak için, karlı ve dağlık alanlara yönelmeye başlamış ve bu bölgelere seyahat etme istek ve arzusu içerisinde olmuşlardır. İnsanların, karlı ve dağlık alanlara yapılan seyahatlerle doğa araştırmalarına, gezilere, yürüme, tırmanma ve kış sporları gibi faaliyetlere rağbet göstermesiyle bu aktivitelerin merkezinde yer alan kış turizminin de gelişmesine sebep olmuşlardır (Tür, 2018, s. 11). Kış turizminin gelişim göstermesi, ekonomik ve bölgesel kalkınmayı olanaklı kılacak şartları yerine getirecektir.

Kış turizmi merkezlerinde oluşan bölgesel kalkınmayı etkileyebilmesi adına birçok geliştirilebilir politikanın olduğu konusu çok açık bir şekilde ortadır. Bu araştırma kapsamında kış turizminin merkezi olarak değer kazanan kayak merkezlerine yönelik incelemeler neticesinde, dünyada ve Türkiye'deki diğer kayak merkezleri örneği üzerinde yapılan çalışmalarda bu merkezlerin bölgesel anlamda kalkınma sağlayabilmesi için geliştirilebilir öneriler şu şekilde ele alınmıştır:

- Sarıkamış, Uludağ, Çambaşı ve Parnassos Kayak Merkezlerinde yapılan çalışmalarda da tespit edilen bir sorun olan bölgedeki alt yapı ve üst yapı eksikliklerinin giderilmesi,
- Kayak merkezlerinin bölgesel kalkınmaya etkilerini maksimize etmek için pazarlama stratejilerinin de gelişmesi gerektiği çalışmaların sonuçlarında ortaya konmuştur. Bu sebeple bölgenin tanıtımı ve pazarlamasında etkin rol oynayacak bir strateji belirlenmesi, bölgenin de içerisinde yer aldığı kısa metrajlı Erciyes Kayak Merkezi tanıtım filmleri çekilerek, turistlere yönelik barko vizyonlarda gösterilmesi ve sosyal medya kanalları aracılığıyla kayak merkezlerinin tanıtımında mevcut bölgenin de etkin bir şekilde tanıtılması,
- Bir diğer pazarlama ve tanıtım faaliyeti kapsamında bireyde ilgi uyandırmayı hedeflemek maksadıyla kış sezonunda Erciyes Kayak Merkezinde düzenlenen

veya düzenlenecek olan mimarlarının emeği sonucunda ortaya çıkmış kar heykellerinin ilçe merkezinde de sergilenmesi, ilçenin merkezine minyatür buz pistinin inşa edilmesi, Erciyes Kayak Merkezinde sık kullanılan alanlara ilçenin veya ilçeye ait destinasyonların adının verilerek turistlerde ziyaret etme ilgisinin uyandırılması, Erciyes Kayak Merkezinde hizmet vermekte olan teleferiklere Develi ilçesinin çekiciliklerine ait resimler ile kaplama yapılması ve teleferik içerisinde ekranlarda ilçeye ait görsel videoların oynatılabilecekleri alanlar oluşturarak turistlerin görsel hafızalarında da çağrışımın yapılması ve kayak merkezini ziyarete gelen geniş hayran kitlelerine sahip kişilere ulaşılarak, bölgeye davet edilmesi kitlelerin ilgisiyle birlikte bölgede sunulan ürün veya hizmetlerin popülaritesinin artırılması,

- Ay, Karakurt Tosun ve Yildirir Keser (2016) tarafından Uludağ Kayak Merkezinde yapılan çalışma sonucunda sunulan ulusal ve uluslararası spor organizasyonları düzenlenme önerisi, Develi bölgesine de uygulanarak kış sezonu süresince gerçekleştirilen festivaller ve şenliklerin sayısı arttırılmalı, çeşitli sosyal aktivelerin yer aldığı tesislerin açılarak birçok organizasyona ev sahipliğinin yapılmasını sağlanması,
- Parnassos Kayak Merkezinde Christopoulou, Arabatzis ve Polyzos (2007) tarafından yapılan çalışmada ortaya çıkarılan komşu bölgelerde konferans ile turizm hareketlerinin genişletilmesi ve geliştirilmesi önerisi kapsamında kış turizmine yönelik yapılan bilimsel çalışmalara destek verilmeli bölge tanıtım belgeleri farklı alanlarda kullanılmak üzere çeşitlendirilerek akademisyenlere sunulması ve ilçede bilimsel kongreler düzenlenerek hareketliliğin artırılması sağlanmalı,
- Çambaşı Kayak Merkezinde araştırma kapsamında bölge halkının emeği sonucunda ortaya çıkarmış olduğu organik doğal ürünler, otantik değerler, el sanatları ve hediyelik eşya satışının gerçekleştirilmesiyle bölgesel kalkınmaya ek olarak katkı yapacağı düşüncesi ışığında Develi Belediyesi tarafından kayak merkezi istikametinde bölge halkının organik doğal hasatlarını, el işçiliği sonucu yapmış oldukları hediyelik eşya vb. ürünlerini satışa sunabilecekleri stantların tesis edilmesi,
- İsviçre Alplerde yapılan çalışmada turist gruplarını bölgeye taşıyan ve Alplerde kış turizmini geliştirerek çeşitlendirme amacı olan tur operatörleri, kış turizmi faaliyetlerinde rol oynayan birçok giyecek ve spor malzemelerinin üreticisi ve satıcıları ile iş birliği içerisinde olduğu ve bu birliktelik sonucu satışlarda yüzde 10'luk bir artış ortaya çıkmasına istinaden Develi ilçesi içinde böyle bir alt yapı hazırlanmalı ve Erciyes Kayak Merkezine turist taşıyan seyahat acenteleri ile görüşme sağlayıp ilçeye tur programları ve turistlerin eğlenceli vakit geçirebilecekleri rekreasyon alanları tasarlanmalı,
- Kış turizminde ürün çeşitliliğinin bölgesel kalkınmaya etkisi, incelenen birçok çalışmada ortaya konmuştur. Ürün çeşitliliği kapsamında bölgede faaliyet gösteren turizm işletmeleri hizmet kalitesi üzerinde durmalı ve turistik ürün çeşitliliğinin oluşması adına çalışmalar yapması ve kayak merkezi ziyaretçilerine sunulmak üzere, ilçenin bütün turizm destinasyonlarının yer aldığı ve bu destinasyonların konumlarına karekod aracılığıyla rahatça ulaşılabildiği gezi notlarının tasarlanması,
- Christopoulou, Arabatzis ve Polyzos (2007) çalışmalarında düşük maliyetli konaklamayı içeren bölgeye yönelik tatil paketi teklifleri sunulmasını önermişlerdir. Bu öneri doğrultusunda ilçe merkezinde orta ve alt gelir düzeyine de hitap eden konaklama tesisleri inşa edilerek, her türlü hedef kitlenin dikkatinin çekilmesi,

- Bölgedeki yatırımların artması adına girişimciler desteklenerek yol gösterici politikaların yerel yönetimler tarafından ortaya konulması da bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacaktır.

Merkezlerin bölgesel anlamda turizm sektörü genelinde kalkınma sağlayabilmesi için geliştirilebilir diğer öneriler ise şu şekilde ele alınmıştır:

- İlçeye yaklaşık 50 km uzaklıkta yer alan Homurlu Şelalesi'ne cam teras ve patika yolu yapılarak sosyal alanların oluşturulması,
- İlçede belirli periyotlarda turizm çalıştayları düzenlenerek, topyekûn bir turizm master planı ortaya konmalı ve bütün paydaşlar ile fikir alışverişinde bunulması,
- İlçe meydanını trafiğe kapatılarak, Beyoğlu temsili kısa hat üzerinde bir tramvaya sisteminin oluşturulması,
- İki katlı ilçe turları için otobüslerin faaliyete geçirilerek, otobüsü kullanacak olan turistlerin şehrin bütün çekici turistlik yerlerini gezmesinin sağlanması,
- Bölgede yerel halkın turizm bilincini ve eğitimini yükseltmek amacıyla lisans düzeyinde programlar açılması,
- Avrupa Bisiklet Rotaları Ağına üyeliğin gerçekleştirilmesi.
- Avrupa Bisiklet Rotaları Ağı: EuroVelo, Avrupa'da sürdürülebilir bisiklet turizmi oluşturmak için Avrupa Bisiklet Federasyonu'nun (ECF) tasarlamış olduğu bir projedir. Avrupa'da yıllık yaklaşık olarak 60 milyon bisikletli seyahat yapmakta ve bisiklet turizmi her yıl 63 milyar avroluk bir ekonomi yaratmaktadır. Avrupa Bisiklet Federasyonu, bisikletin küresel manada 150 milyar avroluk ekonomik katkısı bulunduğunu ön plana sunmuştur (EuroVelo, 2021, s. 3-5).

Dünyada ve Türkiye'deki diğer kayak merkezlerinin bölgesel kalkınmaya etkilerine yönelik çalışmalar incelendiğinde yukarıda verilen önerilerin gerçekleştirilmesi, bu araştırma kapsamında değerlendirildiğinde Develi ilçesinin ekonomik ve bölgesel kalkınmasında önemli derecede katkısı olacaktır. Bölgenin kış turizminden daha fazla pay alabilmesi ve yeni bir ilgi odağı olması bakımından halkın hayata olan bakışında ve yaşam tarzında çeşitli yenilikler getirecektir. Yeni istihdam olanakları açılarak, bölgesel ve ulusal düzeyde gelişmişlik seviyesine çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağger, V. (2011). *Üniversite 2011 Kış Oyunlarının Erzurum Kış Turizmi Potansiyeline Etkileri.* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ardıç Yetiş, Ş., & Çokal, Z. (2018). Kış Turizmi Alanında Yayımlanan Makalelerin Bibliyometrik Profili. *Journal of Recreation and Tourism Research, 5* (1), 38-52.
- Ay, S., Karakurt Tosun, E., & Yildirir Keser, H. (2016). Uludag Winter Tourism and Its Importance in The Economic Development. *13th International Scientific Conference on Economic and Social Development*, (s. 101-111). Barcelona.
- Aydemir, C., & Karakoyun, İ. (2011). *Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı ve Kalkınma Ajansları Karacadağ Kalkınma Ajansı Örneği.* Bursa: Ekin Yayınları.
- Bahar, O. (2007). Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Açıdan Yeri ve Önemi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1* (19), 1-19.
- Bieliková, H. (2013). The Impact Of Wınter Tourism On Regional Development: Case Study Of Zarnovica Region. *Mendelnet*, 405-408.
- Christopoulou, O., Arabatzis, G., & Polyzos, S. (2007). Ski–Resort and Regional Development: Profile of Visitors and Appraisal of Demand in Parnassos Ski-Resort. *Tourism Today-Fall*, 150-176.
- Dedeoğlu, E. (2009). Türkiye'de Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Üzerine Bir Tartışma. *Bölgesel Gelişim ve Bölge Planlamada Yeni Yaklaşımlar* (s. 246-258). İstanbul: Atak Yayınları.
- Develi Belediyesi. (2022). *Develi Belediyesi*. Mayıs 25, 2022 tarihinde Develi Belediyesi: https://www.develi.bel.tr/develi adresinden alındı
- EuroVelo. (2021). *2021 EuroVelo Press Kit*. Haziran 15, 2022 tarihinde EuroVelo: https://eurovelo.com/download/document/EV-PressKit-January2021_pdf.pdf adresinden alındı
- Kahraman, O. C. (2019). Turist deneyimi ve tekrar ziyaret etme niyeti arasındaki ilişkide kişilik özelliklerinin aracı rolü: Alternatif turizm türlerine katılan turistler üzerine bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.
- Kara, E., Dalgın, T., & Çeken, H. (2021). Ordu Çambaşı Kayak Merkezindeki Kış Turizmi Faaliyetlerinin Yerel Kalkın-

maya Etkisi. *Journal of Yasar University, 16* (63), 1318-1337.

- Kayseri Erciyes A.Ş. (2021). Haziran 16, 2022 tarihinde Kayseri Erciyes A.Ş.: https://www.kayserierciyes.com.tr/Home/Erciyes adresinden alındı
- Korgavuş, B. (2017). Erzurum Palandöken'in Kış Turizmi Açısından Değerlendirilmesi. *ATA Planlama ve Tasarım Dergisi*, *1* (1), 13-23.
- Mursalov, M. (2009). *Bir Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Olarak Kış Turizmi ve Kış Turizmi Açısından Azerbaycan'ın Guba Turizm Bölgesinin Arz Potansiyeli.* DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir: Yayımlanmış Doktora Tezi.
- Öztürk, Y., & Yazıcıoğlu, İ. (2002). Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 2* (10), 183-195.
- Polat, M. Ş. (2019). *Bölgesel Kalkınmada Kış Turizminin Önemi: Sarıkamış Kayak Merkezi Örneği.* Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2018). *Kış Sporları Turizmi Temalı KTKGB'ler*. Haziran 20, 2022 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: https://yigm.ktb.gov.tr/TR-10176/kis-sporlari-turizmi-temali-ktkgb39ler.html adresinden alındı
- Tür, E. (2018). Türkiye ve İsviçre'nin Kış Turizmi Faaliyetleri Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Çalışma. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi, 2* (1), 11-31.
- Vanat, L. (2018). *2018 International Report On Snow and Mountain Tourism.* Haziran 15, 2022 tarihinde 2018 International Report On Snow and Mountain Tourism: http://www.vanat.Ch/RmWorld-Report-2018-vanat.pdf adresinden alındı
- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlam Bilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3* (1), 59-77.
- Yıldız, Z., & Kalağan, G. (2008). Alternatif Turizm Kavramı ve Çevresel Etkileri. *Yerel Siyaset Dergisi* (35), 42-44.

MÜBADELE SONRASI DEVELİ'YE YAPILAN GÖÇLER

Doç. Dr. Hacer Göl
Bitlis Eren Üniversitesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi, hacergol@gmail.com, orcid: 0000-0003-2371-7947

Öz

Kayseri, geniş arazisi, tarım ve hayvancılığa uygun toprakları hem merkezinde hem de kırsalında bazı nedenlerle yerleşim yerlerinin boşaltılmış olmasından dolayı tarih boyunca göç almıştır. Osmanlı Devleti zamanında özellikle 1856 Kırım Savaşı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşları sonrası Balkanlar ve Kafkasya'dan gelen göçmenlerin iskân edildikleri bir bölgedir. Bu durum Cumhuriyet'in kuruluşu sırasında ve sonrasında da devam etmiştir. 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan'da imzalanan "Türk-Rum Ahalinin Mübadelesine ilişkin Sözleşme ve Protokol" gereğince Kayseri'de bulunan Rumlar Yunanistan'a; Yunanistan'da bulunan Türkler ise Türkiye'ye göç ettirilmişlerdir. Bulgaristan'da Türk varlığına son vermek isteyen Bulgar zulmü karşısında pek çok Türkün de Türkiye'ye göç ettirildiği ve Kayseri'nin de içinde bulunduğu çeşitli illere yerleştirildiği bilinmektedir. Daha sonraki dönemlerde Rus zulmünden kaçan Çeçen ve Çerkezler de çeşitli zamanlarda bölgeye yerleştirilenler arasındadır. Son dönemlerde ise Suriyeli göçmenler bölgede görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nden itibaren gelen bir iskân politikası olarak göçmenlerin şehirlerden ziyade köylere dağıtılmış olduğu, hatta kabul ettikleri takdirde kendilerine birer köy kurabilecekleri yerler verildiği bilinmektedir. Kayseri'nin yoğun göç alan bir yerleşim yeri olduğu düşünüldüğünde konunun sınırlanması zorunluluğu nedeniyle mübadeleden sonraki zaman diliminde Develi merkezli göçlerin incelenmesi çalışmamızın temelini oluşturacaktır.

Anahtar kelimeler: Göç, Mübadele, Develi, Göçmen

IMMIGRATIONS TO DEVELI AFTER THE EXCHANGE

Abstract

Kayseri has received immigration throughout history due to its large lands suitable for agriculture and animal husbandry, and the evacuation of settlements for some reasons both in the center and in the countryside. It is a region where immigrants from the Balkans and the Caucasus were settled, especially after the 1856 Crimean War, the 1877-1878 Ottoman-Russian War, and the 1912-1913 Balkan Wars during the Ottoman Empire. This situation continued during and after the establishment of the Republic. In accordance with the "Convention and Protocol on the Exchange of Turkish-Greek Populations" signed in Lausanne on January 30, 1923, the Greeks in Kayseri were sent to Greece; Turks living in Greece were immigrated to Turkey. It is known that many Turks were made to immigrate to Turkey and settle in various provinces, including Kayseri, in the face of the Bulgarian persecution who wanted to end the Turkish presence in Bulgaria. Chechens and Circassians who escaped from Russian persecution in later periods are among those who were made to settle in the region at various times. Recently, Syrian immigrants have been seen in the region. It is also known that as a settlement policy from the Ottoman Empire, immigrants were distributed to villages rather than cities, and, in fact, if they accepted, they would be given places where they could establish a village. Considering that Kayseri is a settlement that receives intense immigration, the examination of Develi-centered migrations in the time period after the population exchange forms the basis of our study due to the necessity to limit the subject.

Keywords: Immigration, Exchange, Develi, Immigrant

1.GİRİŞ

Göç kavramı tarihin en eski devirlerinden başlayarak günümüze kadar gelen bir olgudur. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "Siyasal, toplumsal ya da ekonomik nedenlerle bireylerin ya da toplulukların bulundukları, oturdukları yerleşim yerini bırakarak başka bir yerleşim yerine ya da başka bir ülkeye gitme eylemi." olarak tanımlanmaktadır (tdk.gov.tr 2022). Uluslararası bir kavram olarak ise bir kişinin veya bir grup insanın süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi suretiyle ortaya çıkan nüfus hareketlerini ifade eder. Buna mültecilerin, yerinden edilmiş kimselerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir (https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf, 2022). Anlaşılacağı üzere göç, kavram olarak önceden bir yer değiştirme hareketi ya da daha müreffeh bir yaşam için başka memleketlere gitme olarak görülürken zaman içerisinde evrilerek kapsamı genişlemiş, evlilik, sığınma, siyasal baskılardan, savaştan kaçma, can güvenliği için yer değiştirme gibi hakları da içermiştir. Bu anlam genişlemesi, göç olgusunun yapısına da yansımış birçok ekonomik, sosyal, dini, siyasal, kültürel olguyu ve sorunu gündeme getirmiştir (İnce, 2018, s.2). Bu sorunları çözmek işi ise birçok ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşa bırakılmıştır. Burada kullanılan göç kavramı sömürgecilik döneminde iş gücüne duyulan ihtiyaçtan dolayı gerçekleşen nüfus hareketliliği ile karıştırmamalıdır. Batının gelişmesine paralel olarak sanayisinde çalıştırma ihtiyacından dolayı çeşitli bölgelerden getirdiği kişileri yerlerinden ederek kendi sanayisinde kullanması sonucu oluşan bu hareketler göç kavramı içerisinde değerlendirilmemektedir (Öztürk & Tekiner, 2017, s.144).

Osmanlı Devleti üç kıtaya hükmeden büyük bir devlet kurmuştu. Zaman içerisinde yaşanan toprak kayıpları, işgaller ve savaşlar sırasında daha önce bu bölgelere yerleştirdiği pek çok aşiret ve grup Osmanlı içlerine göçe zorlandı. Başka devletlerden göçler de aldı. Osmanlı'ya yapılan göçler içerisinde, Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nda meydana gelen ayaklanmalar sonucunda gelen pek çok Leh ve Macar mülteci, Kırım'daki karışıklıklar sonrasında Çeçen ve Tatar mülteci, Rus işgal ve zulmü karşısında Kafkaslar'dan ve Doğu Anadolu'dan gelen mülteciler ve göçmenler bunlardandı (Yaman 2018, s.118). Ayrıca Balkan Savaşları sonrasında gelen göçmenler de önemli yer tutmaktaydı.

Bu nüfus hareketliliği Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuyla da devam etmiştir. Bunlar içerisinde Balkanlar'dan gelen mübadiller büyük bir ayrıcalık taşır. Çünkü Osmanlı Devleti'ne çeşitli nedenlerle göç eden kişiler göçmen, iltica, mülteci, sığınmacı, yurtsuz (haymatlos), kaçak gibi çeşitli kavramlarla ifade edilmekteyken; mübadele ile gelenler ise "mübadil" olarak adlandırılmıştır. Bunlar göçmen statüsünde değerlendirilmeyip Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak işlem görmüşlerdir. Mübadiller dışında çeşitli ülkeler içerisinde yaşayan etnik, dini, milli bağlarından dolayı Türkiye'yi tercih eden göçmenler de vardır. Kırgız Türkleri gibi Erciş'te Ulupamir bölgesinde bir köye yerleştirilen Türkler bunlar arasında sayılabilir (Öztürk, 2018, s.167-169). Son yıllarda çoğunlukla Ahlat'a yerleştirilen Ahıska Türkleri, ülkelerindeki baskıcı yönetimden kaçan Afgan göçmenleri, savaş ve baskılardan yılan Çerkez, Çeçen, Uygur, Iraklı ve Suriyeliler de önemli yer teşkil etmektedir.

Günümüzde Kayseri'nin bir ilçesi olan Develi de tarih içerisinde çeşitli zamanlarda göç alan yerleşim yerlerinden biri olmuştur. Lozan Antlaşmaları sırasında imzalanan "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Sözleşme ve Protokol" kapsamında buraya mübadiller de yerleştirilmiştir. Konu, Develi'ye mübadelenin imzalanması ile yapı-

lan göçleri kapsamaktadır. Konunun kaynakları Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgeleri esas alınarak incelenmiştir.

2. BALKANLAR'A TÜRKLERİN YERLEŞMESİ

Mübadele sonrası Develi'ye yapılan göçlerin incelenebilmesi için öncelikle Türklerin Balkanlar'a ne zaman ve nasıl yerleştirildiğine, buradan gelen mübadil sıfatı kazanmış unsurların kimler olduğuna değinmek gerekir. Türk tarihine bakıldığında Hunların 350-800 yıllarını kapsayan "Kavimler Göçü" en büyük göçlerinden biridir. Bu göç hareketi ile yeni bir vatan arayışına giren Türkler, daha zengin ve bolluk içinde yaşamayı hedefleyen büyük kitleleri göçe sürüklemiş ve dünya haritasını değiştiren büyük bir hareketlilik meydana getirmiştir. Türklerin sahip oldukları "Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi" gibi cihan-şümul idealleri de onları yayılmacı bir politikaya yöneltmiştir. Gittikleri ve fethettikleri yerlere yerleşerek zamanla büyük bir devlet meydana getirmişlerdir (Turan, 2003, s.22).

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren Selçuklu kurumlarını miras almıştı. Onlardan kendilerine intikal eden Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi ve buna eklenen gaza ülküsü ile 700 yıllık tarihinde pek çok yeri ele geçirerek genişlemiş, üç kıtada at koşturmuştu. "Düşmanla savaşmak, cenk etmek" demek olan gaza ülküsü Anadolu uç boylarında yaşayan Türkmen beyleri ve derviş toplulukları arasında bir motivasyon unsuru olmuştu. Bu ülkü İslâmiyet'i yaymak ve nüfuz alanını genişletmek gayretlerini ifade ediyordu (Kafadar 1996, s.427). Zaman içerisinde toprakların genişlemesi ile ele geçirilen yerleri kaybetmemek için birtakım yollara başvurmuştu. Sözlük anlamı "meylettirme, cezbetme, gönül alma" olan istimâlet politikası bunlardan biriydi. Bu politika halkı ve özellikle gayrimüslim tebaayı gözetme, onlara karşı hoşgörülü davranma gibi anlamlar içeriyordu. Vergide kolaylık, dinde serbestlik gibi unsurlara dayanıyordu. Esas neticeleri Trakya ve Balkan fetihleri sırasında ortaya konulmuş, buralarda yaşayan yerli Hristiyan halkın himayesi, haklarının iadesi, vergi muafiyeti gibi ısındırıcı unsurlar esas alınmıştı (İnalcık 2001 s. 362). Bu politika ile Müslüman olmayan ahali çeşitli vaatlerle kazanılarak Osmanlı'nın hükmettiği alan genişletilmişti. Osmanlı Devleti bu tedrici fetih politikasını 16.yy'a kadar sürdürmüştü.

Osmanlı Devleti'nin ele geçirdiği topraklardaki hâkimiyetini kaybetmemek için izlediği bir diğer politikası ise iskân idi. Özellikle fethettiği bölgelere Anadolu'nun içlerinden getirilen birçok Türk boyunu yerleştirerek burada kendine bağlı bir yönetim oluşturuyordu. Rumeli'nin fethi sırasında da bu yöntem izlenmişti. Anadolu içlerinden getirtilen pek çok Türk aşiret ve boyu bu bölgelerde iskân edilmiş ve böylece buralar Türkleştirilmişti. Rumeli'ye bu şekilde yerleşen bütün Türk boylarına genel olarak "evlâd-ı fatihan" denilmekteydi ve daha sonra bu isim altında özel bir teşkilât bile kurmuşlardı. Bunlar bildiğimiz Türkmen ve yörük gruplarından oluşuyordu. Ofçabolu Yörükleri, Naldöken Yörükleri, Selanik Yörükleri, Kocacık Yörükleri ve Tanrıdağı (Karagöz) Yörükleri vb. bulundukları yerin ismiyle anılmıştı. Yörüklerin askeri bir yapıya sahip oldukları ve eşkinci olarak sefere katıldıkları da bilinmekteydi. Böylece Osmanlı bölgedeki asker ihtiyacını bu şekilde karşılamış oluyordu. (Halaçoğlu, 1995, s. 524-525). Bu yörük ve Türkmenlerin yerleşik hayata geçmeleri için teşvik edildiği de bilinmekteydi (Aydın& Çiftçi, 2021, s.57-59). Balkanlar'a göçler genel olarak şu şekillerde yapılmıştı:

a. Yerleşik hayata geçemeyen konar-göçer (yayla hayatı süren) gruplar buralara gitmeleri için teşvik edilmişti.
b. Sürgün metodu ile özellikle ayaklanma ihtimali olan aşiretler köprü ve geçitlere yerleştirilerek, devlete sadık gruplar elde edilmişti. Böylece stratejik noktalar bunlar sayesinde kontrol altında tutulmuştu. Aynı zamanda da ayaklanma ihtimali olan bu grupları

bulundukları yerden başka bir yere taşımak suretiyle bu tehlike bertaraf edilmişti.

c. Gönüllü olarak gidenler bu bölgeye yerleştirilmişti (Barkan, 1953, s.227).

Balkanlar'dan başka Girit Adası'na da bu şekilde göçler olmuştu. Bu nedenle bu bölge tarihleri incelenirken değişik bölgelere iskân edilen bu Türk boylarının kültürleri, isim benzerlikleri, boy, aşiret, cemaat adları ile bunların karşılaştırılması tarihimizin aydınlatılması açısından oldukça önemli yer tutmaktadır.

Osmanlı Devleti 1402'de Timur'un ordularının saldırıları karşısında Ankara Savaşı'nı kaybetmiş ve Anadolu'daki Türk siyasi birliği bozulmuştu. Fetret Devri olarak tarihe geçen bu döneme Çelebi Mehmet tarafından 1413'te son verildi. Bu yaşanan iç mücadele ve karışıklıkların Rumeli topraklarındaki sağlam Türk yerleşimi sayesinde atlatılabilmiş olması, Osmanlı Devleti'nin izlediği isabetli siyaseti göstermesi açısından önemliydi. Bundan sonra da Rumeli'ye iskân siyaseti devam etmişti. 1418'de İskilip yöresindeki Tatarlar Filibe civarındaki Koyulhisar'ın etrafına yerleştirilmiş, Anadolu'nun muhtelif bölgelerinden getirilen Türkler de yeni fethedilen bölgelere yerleştirilerek boş yerler doldurulmuştu. Böylelikle hem farklı kültürden milletlerin kaynaşması hem de merkezi idareyi kuvvetlendirmek hedeflenmişti. Ayrıca demografik olarak üstünlük kurularak devlet yönetimi güçlü tutulmaya çalışılmıştı (Başar, 1995,s. 480).

II. Murat Dönemi'nde Venediklilerle yapılan mücadele sonunda Serez (Siroz), Selânik ve Yanya'nın Osmanlı topraklarına katılması (1430), ardından gelen Varna Savaşı'nın kazanılması ile Haçlı Ordusu'nun ağır bir yenilgiye uğratılması, Fatih Sultan Mehmet zamanında İstanbul'un fethi (1453) bunu takip eden Eflak, Boğdan, Bosna ve Hersek'in de alınarak Osmanlı topraklarına katılması ile Balkanlar'da Türk egemenliği tamamlanarak iyice perçinlenmişti. Bunu takip eden süreçte de birçok Türk boyu fethedilen yerlere iskân edildi.

MÜBADELE ÖNCESİ DEVELİ'YE GÖÇLER

Mübadele öncesinde Osmanlı Devleti'ne ve sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne birtakım göçler oldu. Bu göçler genel olarak çeşitli toprak kayıpları, savaşlar ya da felaketler sonucunda meydana gelmişti. Genel olarak 1912-1923 arasında gelen göçmenler daha ziyade Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları ya da yaptığı savaşlar sonucunda gelen kişilerdi ve şu şekilde sınıflandırılabilir (İskân Tarihçesi, 1932, s.54-56):

1. Balkan Harbi'nden 1. Dünya Savaşı'na kadar olan zaman zarfında gelenler (1912-1914).
2. Birinci Dünya Savaşı'ndan 4 Kasım 1923'e kadar gelenler. Genel olarak istilâzede ve harikzedeler (evi veya eşyası yanmış kimse, yangına uğramış, yangından zarar görmüş) olarak adlandırılmaktadır (Develioğlu, 2001, s.331). Bu kesimin göçleri ise 3 kısımda incelenebilir:

a. Rusların doğu vilayetlerini istila etmesi üzerine dâhile iltica edenler. Bunlar mülteci sıfatıyla iskân edildi.

b. Yunan istilası ve harp dolayısıyla meskenleri tahrip edilenler. Bunların muhtaç olanları tercihan mütegayyip eşhas emvalinde iskân edilirler. Bariz surette muhtaç olmayanlar işgal ettikleri emval-i metrukeden derhal çıkarılırlar.

c. Harp dolayısıyla Kıbrıs, Halep, İskenderun, Antakya, Suriye, Kafkasya Rusya, Irak ve diğer İslâm memleketlerinden iltica edenler.

3. 4 Kasım 1923 tarihinden sonra gelenler. Bu tarihlerden sonra gelen göçmenler ise daha ziyade mübadele gibi bir antlaşma çerçevesinde gelenler ya da baskı ve zulümden kaçarak Türkiye Cumhuriyeti'ne sığınan çeşitli ülkelerden gelen kişiler niteliğindedir.

Devlet arşivlerinde bulunan belgeler Balkan Savaşları sonrası Balkan Devletleri'nin baskı ve kötü muamelesine

dayanamayan ve Develi'de iskân edilen az sayıda da olsa İşkodra mültecileri olduğunu göstermektedir. Balkan Harbi'ni müteakiben İşkodra'dan Develi'ye gelenlere ilişkin örnek verecek olursak; posta ve telgraf müdürü Mehmet Şükrü'nün diğer muhacirlere verildiği gibi kendisine de bir hane verilmesi talebinin kabul edilmediğine dair olan kayıttır (BDA, BCA, 272.0.0.12/36.11.10).

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ise Develi, şark mültecileri adı verilen grupların iskân edildiği bölgelerden biri oldu. Dönemin savaş koşullarına bağlı olsa gerek Tercan mültecisi Mecid, Eleşkird mültecisi Musa, Karakilise mültecisi Rıza, Pasinler mültecisi Osman, Tortum mültecisi Ahmed, Bayburd mültecisi İbrahim, Erzincan mültecisi Hasan, Erzurum mültecisi Osman, Batum mültecilerinden Tevfik tarafından Develi'den, Dâhiliye Nezaretine, Kayseri Mutasarrıflığına Bayezıd ve Erzincan mebusları Şefik ve Halet beylere telgraflar çekilmiş ve iaşe yardımının yetersizliğinden bahsedilerek her gün açlıktan 15 kişinin öldüğü dile getirilmiştir (BDA, BCA, 272.0.0.12/12-37-12,3). Tahammül edemeyecek derecede perişan kaldıklarını, bu durum devam ederse hepsinin öleceğini yazmışlardır. Buradan hareket ederek başka yere gitmelerine izin verilmesini istemişlerdir (BDA, BCA, 272.0.0.12/12.37.12). Develi'den bir başka şikâyet de Tercan muhacirlerinden Çadırcızâde Ali'nin maruzatını bildiren telgrafıdır. O da Erzincan Mebusu Halet Bey'den yardım istemiştir (BDA, BCA, 272.0.0.12/12.37.20,3; BDA, BCA, 272.0.011/12.3712,5). Telgraf çekerek şikâyette bulunan kişilerin geldikleri yerlere bakıldığında çeşitlilik göze çarptığı görülmektedir. Ayrıca bunların yurt içinde yer değiştirme hareketi olmasına rağmen mülteci olarak değerlendirilmesi de dikkat çekicidir. Savaş koşullarından mağdur olan bu kişilerin mülteci sıfatı ile Anadolu içlerine kaçtıkları, buralara sığınarak korundukları görülebilir. Duruma kayıtsız kalınmayarak Develi yöneticilerine gerekli tedbirlerin alınması söylenmiştir (BDA, BCA, 272.0.0.12/12.37.12). R. 30 Mart 1334/ M. 30 Mart 1918 tarihinde Kayseri Mutasarrıflığına Develi'deki mültecilerin iskân ihtiyaçları ve aldıkları yevmiyelerde olabilecek noksanlıkların giderilmesi için tahrirat gönderilmiştir (BDA, BCA, 272.0.0.12/12.37.20,1). Bunlardan başka R. 7 Mart 1334/ M. 3 Mart 1918 tarihinde Eleşkirt mültecilerinden Ahmet Paşazade Şakir ile Kasım ve zevcesi Sultan'a eşraf maaşı verilmesi yönünde çıkan kararla da bu mültecilerin statülerinin korunduğu görülebilir. Yani rütbeli kişilere verilen maaş olan eşraf maaşının kendilerine verilerek mağduriyetleri giderilmiştir (BDA, BCA, 272.0.0.12/38.31.14).

4. MÜBADELE

Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinin ilk devresinde 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan hükümetleri tarafından "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Sözleşme ve Protokol" kabul edildi. Bu sözleşme ile Batı Trakya'daki Türklerle İstanbul'daki Rumlar hariç-bunlar yerleşik halk olarak yani etabli olarak değerlendiriliyordu- Yunanistan sınırları dâhilinde bulunan İslâm dinine mensup Türk vatandaşları ile Anadolu'da ikamet eden Ortodoks Rum ahalinin karşılıklı olarak ilk kez zorunlu mal ve yer değişimi esasına dayanıyordu (İskân Tarihçesi 1932, s.8-9; Çelebi, 2006, s.36). Ayrıca mübadelenin yürürlüğe konmasından itibaren bir ay zarfında Yunan ve Türk tarafından yani her iki taraftan dörder ve1914-1918 harbine iştirak etmemiş hükümetler arasından Cemiyet-i Akvam tarafından seçilecek üçer azadan müteşekkil muhtelit bir komisyon kurulacaktı. Komisyon başkanlığını ise tarafsız bir aza yürütecekti. Bu zorunlu yer değişimi işi Türkiye'de 13 Ekim 1923'te 352 sayılı kanunla Mübadele İmar ve İskân Vekâleti ile gerçekleştirildi (İskân Tarihçesi, 1932, s.9-10).

Mübadillerin iskân edilmesi ve geride bıraktıkları malların karşılığını alabilmeleri için "Muhtelit Mübadele Komisyonu» kuruldu. Bu komisyonda görev yapacak olan

personel "Mübadele-i ahali ve emval hakkında mün'akid mukavelenamenin sûret-i tatbikiyesini mübeyyin talimatnamenin ikinci maddesi mucibince 8/8/39 tarihinde" teşekkül etti. Başkan olarak Dâhiliye Vekâletinden Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti Vekili Doktor Tevfik Rüşdü atandı. Delegeliklere ise: Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâletinden Erzincan Mebusu Hamdi (Mehmet Hamdi Arpağ), mülga Muhacirin Müdiriyet-i Umumiyesi Müdürü Hamdi, Maliye Vekâletinden Maliye Müfettişi İhsan, Evkaf Vekâletinden Lozan Konferansı'nda evkaf mes'elesiyle iştigal eden Seniyyüddin ve müşavirliklere de: Hariciye Vekâletinden Haydar ve İktisâd Vekâletinden Harun Aliçe Beyler seçildi ve tayin edildi (BDA, BCA, 30.18.1.1/7.28.1). İşlemler bu komisyon ve buna bağlı tali komisyonlar aracılığıyla yürütüldü.

Türkiye'ye gelecek mübadillerin yerleştirileceği yerler 5. TBMM Hükümeti İskân Vekâleti tarafından vilayetlerden istenen boş yerlerin kapasitesi hakkında bilgilere dayanılarak belirleniyordu. Yunanistan'dan gelen göçmenler bölge ve meslek grupları esas alınarak sınıflandırılıyordu. Geldikleri yerlere benzer ya da yakın bölgelerde iskân ediliyor ve mesleklerini icra edebilecekleri ortam oluşturulmaya çalışılıyordu: Örneğin Girit, Midilli gibi bölgelerden gelenler Edremit, Ayvalık iskân bölgesine, Preveze-Yanya göçmenleri Silifke'ye, Selanik-Kavala'dan gelenler ise Manisa ve İzmir'e yerleştirildiler. Balkanlar'dan gerçekleşen göçler ise yaklaşık yüz yıldır devam etmekteydi. Temeli ise çok uluslu imparatorlukların tek milletli ulus-devlete dönüşmesine dayanıyordu. Yunanlılar ise 1820'lerde "Yunanistan Yunanlarındır" sloganıyla faaliyete geçince bölgede Türkleri barındırmama politikası izlediler. Dehşet verici olayların yer aldığı Türklerin Rumeli'den göç ettiği tarihe bakıldığında mübadele ayrı bir önem taşımaktaydı. Çünkü mübadele en insanca, en düzenli ve başarılı bir göç şekliydi. Türkiye'de ise Türk nüfusunun artmasına katkı sağlamıştı (https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mubadele-ve-mubadiller/?pdf=3446).

Yunanistan'dan gelen mübadiller emval-i metrukenin verilmesi yöntemi ile yani topraklarını terk eden Ermeni ve Rumlardan kalan yerlere yerleştiriliyordu. Tasfiye talepnamelerine göre bunlara ne kadar toprak verileceği belirleniyordu. Mübadeleye tabi muhacirler 2 kısma ayrılmıştır (İskân Tarihçesi, 1932,s.54):

1. Lozan Muahedesinin akdinden evvel gelenler
2. Lozan Muahedesinin akdinden sonra gelenler

Anlaşılacağı üzere, Lozan Muahedesi'nden önce Yunanlıların baskı ve zulümlerinden kaçarak Anadolu'ya sığınan göçmenler vardı. Bunlara da Lozan'dan sonra gelenlerle aynı muamele uygulanmış ve mübadil sayılarak aynı haklar kendilerine de verilmişti. Komisyon tarafından gönderilen telgraflarla zaman zaman Türkiye ile Yunanistan arasında paylaşılan ve Türkiye'ye düşen masraflar istendi. Bunlardan birine göre Türkiye'ye düşen masrafın 5000 İngiliz lirası olduğu anlaşılmaktaydı (BDA, BCA, 30.10.0.0/121.864.3; BDA, BCA. 30.18.1.1/7.37.1; BDA, BCA, 30.18.1.1/7.37.1,2, BDA, BCA, 30.18.1.1/7.37.11,1). Muhtelit Mübadele Komisyonu, İsmet Paşa tarafından 14.10.39 tarihli bir telgrafla özellikle vakıflar hakkında dikkatli olunması konusunda uyarılmıştı. Bilindiği üzere özellikle Filorina ve Kavala'da Mısırlıların ve Osmanlıların mühim vakıfları vardı ve bunlar tasfiye edilecekti. Heyetin bu tasfiyeler esnasında dikkatli olması ve vakıfların değerlerinden ödün verilmemesi konusunda uyarıldığı görülmekteydi (BDA, BCA, *30.10.0.0/123.876.2*).

Yunanistan I. Dünya Savaşı'nın galip devletleri arasında görülmüş ise de aslında o da bu savaştan çok yara almıştı. Deniz ötesinde her ne kadar kralı ve ordusu yenilmiş ise de asıl yenilgisi Megalo ideasının çökmesi ve Hellenizm'in başarısızlığı oldu. (Castellan, 1993,s. 440). Bu nedenle de daha sert ve saldırgan bir politika izledi.

Mübadelenin gerçekleşmesi sırasında izlediği politika da Türkiye'de protestolara neden oldu. İzmir'de bulunan muhâcir, mahalli halk ve civar kazalardan gelenlerden oluşan yüz bine yakın halk kitlesi hükûmet konağı önünde büyük bir miting düzenledi. Yunanlılar tarafından İslâm ahalisine gösterilen kötü ve tahammül edilemez mülkü hukuku tasarruf hakkı, baskı ve mezâlim alenen protesto edildi. Milli hükûmetin antlaşma akdine göre Türk ahalinin hukukunu ve haklarını koruması istendi. Bu durum eğer mümkün değilse de misli bir muamele gösterilmesi talep edildi (BDA, BOA, HR.İM 42/39-3).

İskân müdürlükleri ve değişik kaynaklardan edinilen bilgilere göre mübadillerden istenilen belgeler şunlardı:

1. Nüfus cüzdanı
2. Tasfiye Talepnamesi: Tasarruf belgeleri (tapu senetleri) doğrultusunda düzenlenen mal beyannamesidir. Köyün ihtiyar heyeti tarafından onaylanmış, mübadilin yaşadığı yerdeki tapularını gösteren belgelerdi. Tapuların işleniş şekli ise ikiye ayrılıyordu. Bunlardan kıymetli tapular ya da gerçek tapular olarak ifade edilen tapusu olan kişilerin belgeleriydi. Kıymetsiz tapu belgeleri ise şifaen söylenen, ihtiyar heyeti tarafından o kişinin sahip olduğu araziyi onaylayan belgelerdi.

Bunlar tefviz komisyonlarında incelenerek değerlendiriliyordu. Türk vatandaşlığına alınan göçmenler aile efradı ile birlikte iskân defterlerine kayıtları yapılarak kendilerine barınacakları ev, ziraat yapacakları toprak, zirai aletler, yemeklik ve tohumluk buğday veya nakit para gibi yardımlar verilmiş olup bunlar da defterlere işleniyordu. Böylelikle göçün vermiş olduğu sıkıntılar azaltılarak onların da üretici bir konuma gelmeleri hedeflendi. Ayrıca göçmen dosyasında emniyetle olan işlemleri, beraberinde getirmiş oldukları eşyaları ve vergi muafiyetine dair belgeler de mevcuttu.

5. MÜBADELE VE SONRASINDA DEVELİ'YE GÖÇLER

Develi eski çağlardan bu yana yerleşim yeri olarak kullanılmaktadır. En eski sakinlerinin Hititler olduğu bilinmektedir. Özellikle Bizanslılar için Hıristiyanlığı yaymak için kullanılan yerlerden biri oldu. 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun Türkleşmesi ile Türkler tarafından iskân edildi. Osmanlı Dönemi'nde uzun yıllar Niğde'ye bağlı olmasına rağmen daha sonra Kayseri'ye bağlı bir ilçe oldu. Erciyes Dağı'nın güneydoğusunda kurulmuş olan bölgeye mübadeleden önce de pek çok göç olduğu bilinmekteydi. Devlet arşivlerinden tespit edilen tasfiye talepnamelerine göre mübadeleden sonra Develi'ye iskân edilen mübadiller şunlardır:

Timur oğlu Nuri (Topçular-Kozana-Manastır)(BDA, BCA, 221/459-1)

Süleyman oğlu Mehmet Emin (Serfiçe-Kozana-Manastır)(BDA, BCA, 280/832-2)

Zenbilci Hasan oğlu Hayri (Serfiçe-Kozana-Manastır) (BDA, BCA, 280/838-8)

Feyzullah oğlu Latif (Serfiçe-Kozana-Manastır)(BDA, BCA, 280/838-1)

Yasin eşi Kadriye (Serfiçe-Kozana-Manastır)(BDA, BCA, 280/838-4)

Süleyman eşi Ayşe (Serfiçe-Kozana-Manastır)(BDA, BCA, 280/838-3)

Yusuf evlatları: Ethem, Ahmet, Nebiye (Serfiçe-Kozana-Manastır)(BDA, BCA, 280/838-9)

Mustafa kızı Şefika (Serfiçe-Kozana-Manastır)(BDA, BCA, 280/838-5)

Sarı Hüseyin kızı Hatice (Serfiçe-Kozana-Manastır) (BDA, BCA, 280/838-7)

Ahmet oğlu Behzat (Serfiçe-Kozana-Manastır)(BDA, BCA, 281/844-3)

Kara Osman oğlu Fethi (Serfiçe-Kozana-Manastır) (BDA, BCA, 285/864-21)

Hacı Osman oğlu Mehmet (Serfiçe-Kozana-Manastır) (BDA, BCA, 285/867-13)

Ahmet oğlu Ali (Serfiçe-Kozana-Manastır)(BDA, BCA, 285/864-17)

Latif oğlu Ahmet (Serfiçe-Kozana-Manastır)(BDA, BCA, 283/851-9)

Osman oğlu Veli (Serfiçe-Kozana-Manastır)(BDA, BCA, 285/864-13)

Çatak Mümin oğlu Mehmet (Serfiçe-Kozana-Manastır) (BDA, BCA, 286/872-8)

Ahmet oğlu Celil (Serfiçe-Kozana-Manastır)(BDA, BCA, 279/832-20)

İvaz eşi Mehmet kızı Nazmiye (Serfiçe-Kozana-Manastır)(BDA, BCA, 282/847-4)

Yukarıda yazılanlardan da anlaşılacağı üzere genel olarak Serfiçe, Topçular, Kozana ve Manastır bölgelerinden gelen mübadiller Develi'ye yerleştirildi. Bunlar geldikleri yerlere benzer ve mesleklerine uygun bölgelere yerleştirilerek, bir an önce üretime geçmeleri sağlanmaya çalışıldı.

Develi'ye bilindiği üzere sadece mübadiller yerleştirilmemişti. Bölgede yapılan iskân çalışmaları sırasında birtakım hareketlilikler meydana geldi. Bunlardan biri emlâk-ı metruke ile alakalı olması açısından önemlidir. Atatürk Dönemi'nde izlenen bir politika olarak bir türlü yerleşik hayata geçmeyen çeşitli aşiretler boşalan arazilere yerleştirilerek tarım ve hayvancılığa geçmeleri teşvik olunuyordu. 1916'da Taşhan ve Söğütlü köylerinden giden Ermenilerin yerine Aydınlı Aşireti'nden 92 hanenin bu şekilde yerleştirildiğini görüyoruz. Fakat Ermenilerin geri dönmesi ve topraklarını istemesi üzerine çıkan karışıklık, Aydınlı Aşireti'nin hazine arazisine yerleştirilmesi ile giderildi. Aydınlı Aşireti'nden 193 nüfuslu 40 hane Taşhan karyesinde ve 266 nüfuslu 52 hane Söğütlü ve Tomarza karyelerinde arsa ve arazi verilmek suretiyle iskân edildi. 114 nüfuslu 13 hane hazine arazilerine yerleştirildi (BDA, BCA, 272.0.0.11/49.103.2). Anlaşılacağı üzere, Ermeniler bir süre sonra terk ettikleri bölgelere geri dönmüşlerdi. Türkiye Devleti Ermeni vatandaşlarını da mağdur etmeyerek eski topraklarını onlara verdi ve Aydınlı Aşireti'ni hazine arazisine yerleştirerek 17 Ekim 1926 tarihinde bu sorunu çözdü.

Yukarıdakilerden anlaşılacağı üzere mübadillerin yerleştirildikleri Develi'deki bu nüfus hareketliliği bölgenin göç kapasitesini anlamak açısından önem taşır. Aynı zamanda da Develi'nin sadece dışarıdan değil içeriden de göç alan önemli bir göç merkezi olduğunun göstergesidir. Buna benzer bir örnek ise Karaevli Aşireti'nin Develi'ye yerleştirilmeleri taleplerine ilişkindir. Taşhan köyünde iskân edilmeleri için 26.6.1928'de talepte bulundukları anlaşılmaktadır. Fakat iki sene kadar bu talepleri cevaplandırılmamıştır (BDA, BCA, 272.12.59.162.25/1,2,3,4,5).

Develi ve Feke ile sınır komşusu olması nedeni ile burada bulunan mübadiller ile şark mültecisi olarak da adlandırılan yani I. Dünya Savaşı sırasında Rus zulmünden kaçan mülteciler arasında zaman zaman sorunlar da yaşanmıştır. Genel olarak topraklarını ihlalden kaynaklanan bu sorunlar kimi zaman devlet mekanizmalarını işgal etmiştir (BDA, BCA, 272.0.0.12/45.74.3)

Develi'de iskân edilen mübadiller bazen çeşitli gerekçelerle yer değişikliğinde bulunmak istemişlerdir. Bunlardan eşi olmayan Serfiçe mübadillerinden Ali İvaz eşi Nazmiye'nin Torbalı'da bulunan kardeşinin yanına gitmek istemiş ve bu isteği yerine getirilmiştir (BDA, BCA, 272.0.0.12/49.98.22). Serfiçe muhacirlerinden Mümin oğlu Mehmet Ali'nin Konya'da iskânına da müsaade edilmiştir (BDA, BCA, 272.0.0.12/47.89.39). Bir başka yer değiştirme talebi de Serfiçe mübadillerinden Ahmet oğlu Celil'in sağlık sorunları nedeniyle Adana'da iskânı ile ilgilidir (BDA, BCA, 272.0.0.12/54.134.21).

Türkiye'ye 1936-1950 arasında Bulgaristan ve Romanya'dan gelen göçmenler iskân edilmişlerdir. Bu

göçmenlerin yerleştirildiklerin yerler arasında Develi'nin de bulunduğu bilinmektedir. Gelenlerin bir kısmı iskânlı, bir kısmı da serbest göçmen statüsündedir. Develi'ye gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun mesleğini çiftçilik oluşturmaktadır. Az sayıda bakkal, şekerci, makinist gibi mesleklere de rastlanmaktadır. Göçmenlere geldiği ülke tarafından ya pasaport verilmiş ya da pasaport yerine geçen bir belge ile Türkiye'ye Beyannamesi verilerek Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı yapılmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına alınma işlemi; 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 6/B maddesi uyarınca Bakanlar Kurulunun vereceği tarih ve sayılı kararına göre Türk vatandaşlığı kazanmaktadır. Bunlar haricinde Romanyalı, Yugoslav ve daha sonraki dönemlerde Suriyeli göçmenlerin Kayseri'ye yerleştirildiği bilinmektedir. Son döneme ait olan işlem kayıtları özel kişilik haklarına ilişkin olduğu gerekçesi ile araştırmacılara sınırlı bilgi verilmektedir. Bu konuya ilişkin belgeler genel olarak varislerin taleplerine bağlı olarak incelemeye açıktır. Bu nedenle de çalışmada Develi'ye yerleşen göçmenler mübadele kapsamıyla sınırlı tutulmuştur. Bölgedeki demografik yapının anlaşılması açısından da diğer göçmenlerle ilgili bilgi verilmiştir.

6. SONUÇ

Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinin ilk devresinde 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan hükümetleri tarafından "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Sözleşme ve Protokol" kabul edildi. Bu mübadele sözleşmesi ve protokolü Batı Trakya'daki Türklerle İstanbul'daki Rumlar Yunanistan sınırları dâhilinde bulunan İslâm dinine mensup Türk vatandaşları ile Anadolu'da ikamet eden Ortodoks Rum ahalinin karşılıklı olarak zorunlu yer değişimini kapsıyordu. Bu mübadele yürürlüğe konmasından itibaren bir ay zarfında Yunan ve Türk tarafından yani her iki taraftan dörder ve 1918 harbine iştirak etmemiş hükümetler arasından Cemiyet-i Akvam tarafından seçilecek üç azadan müteşekkil muhtelit bir komisyon aracılığı ile yürütülecekti. Komisyon başkanlığını ise tarafsız bir aza yürütecekti. Bu zorunlu yer değişimi işi Türkiye'de 13 Ekim 1923'te Mübadele İmar ve İskân Vekâleti ile gerçekleştirilmişti. 5. TBMM Hükümeti İskân Vekâleti tarafından vilayetlerden istenen boş yerlerin kapasitesi hakkında bilgilere dayanılarak belirleniyordu. 10 vilayet belirlenmişti ki bunların arasında Kayseri de vardı. Emval-i metrukenin verilmesi yöntemi izlenerek yani topraklarını terk eden Ermeni ve Rumlardan kalan yerlere Yunanistan'dan gelen mübadiller yerleştiriliyordu. Tasfiye talepnamelerine göre Develi'ye genel olarak yerleştirilenler arasında Serfice, Kozana ve Manastır bölgelerinden gelen mübadiller vardı. Bunlar tasfiye talepnamelerine göre emlak-ı metruke adı verilen Rum ve Ermenilerin terk ettikleri arazilere yerleştiriliyordu. Bölge sadece dış değil iç göç de alıyordu. Buradaki nüfus hareketliliğini göstermesi açısından göçler önemlidir. Bölgede göçmenler ve mübadiller arasında yaşanan sorunlar ise genel olarak yer değiştirme ya da toprak ihlalinden kaynaklıdır.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Devlet Arşivleri (*BDA*), *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (*BOA*), Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR. İM) 42/39-3)
- BDA, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 272.0.0.12/36.11.10
- BDA, BCA, 272.0.0.12/12-37-12,3
- BDA, BCA, 272.0.0.12/12.37.12
- BDA, BCA, 272.0.0.12/12.37.20,3
- BDA, BCA, 272.0.0.12/12.37.12
- BDA, BCA, 272.0.0.12/12.37.20,1
- BDA, BCA 272.0.011/12.3712,5
- BDA, BCA, 221/459-1
- BDA, BCA, 280/832-2
- BDA, BCA, 280/838-8
- BDA, BCA, 280/838-1
- BDA, BCA, 280/838-4

- BDA, BCA, 280/838-3
- BDA, BCA, 280/838-9
- BDA, BCA, 280/838-5
- BDA, BCA, 280/838-7
- BDA, BCA, 281/844-3
- BDA, BCA, 285/864-21
- BDA, BCA, 285/867-13
- BDA, BCA, 285/864-17
- BDA, BCA, 283/851-9
- BDA, BCA, 285/864-13
- BDA, BCA, 286/872-8
- BDA, BCA, 279/832-20
- BDA, BCA, 282/847-4
- Aydın, S. & Çiftçi, E. (2021). İmparatorluğun Son Aşiret Sayımı Fihristü'l Aşair, Yorumlar ve Çeviriyazım. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Barkan, Ö. L. (1953). Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 15/1-4, 209-237.
- Başar, F. (1995). "Fetret Devri" İslam Ansiklopedisi (XII), 480-482, İstanbul.
- Castellan, G. (1993). Balkanların Tarihi. (Çev: Ayşegül Yaraman Başbuğu), *Milliyet Yayınları*, İstanbul.
- Çelebi, E. (2006). Mübadillerin Yunanistan'daki Mal Kayıtları Ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi. 12, 35-46.
- Devellioğlu, F. (2001). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. *Aydın Kitabevi*, Ankara.
- Halaçoğlu, Y. (1995). Evlâd-ı Fâtihân, İslam Ansiklopedisi (XI), 524-525, İstanbul.
- İnalcık, H. (2001). İstimâlet, İslam A*nsiklopedisi*, (XXIII), 362, İstanbul.
- İnce, C. (2018). Uluslarası Göç Bağlamında Türkiye'de ki Suriyeli Göçmenlerin Mekansal Yoğunlaşması, İKSAD yayınları
- Kafadar, C. (1996). Gazâ, İslam A*nsiklopedisi,* (XIII), 427-429, İstanbul.
- Öztürk, C. & Tekiner, M. Ali (2017). Stratejik Göç Yönetimi Çerçevesinde Türkiye'de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün Konumu, *Güvenlik Çalışmaları Dergisi, 19* (1), 143-159.
- Öztürk, C. (2018). "Van'daki Ulupamir Kırgızları: Genel ve Yönetsel Durum" Gobi'den Tuna'ya Türk Dünyası İncelemeleri, *Nobel Yayınları,* Ankara, 167-189.
- Turan, O. (2003). Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi. Ötüken *Neşriyat*, İstanbul.
- Uluslararası göç hukuku göç terimleri sözlüğü, (ed: Richard Perruchoud- Jillyanne Redpath), *Uluslararası Göç Örgütü yayınları.*
- Yaman, F. (2018). Göç ve Toplum: Dünyada ve Türkiye'de Değişen Nüfus Hareketleri, *Ketebe Yayınları,* İstanbul.
- İskân Tarihçesi, (1932). *Hamit Matbaası,* İstanbul.
- https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf, Erişim Tarihi: 20.06.2022
- https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mubadele-ve-mubadiller/?pdf=3446, Erişim Tarihi: 20.06.2022
- http://www.kayseri.gov.tr > develi, Erişim Tarihi: 09.07.2022.
- www. tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 20.06.2022

Ek 1: Süleyman Kavasoğlu Mehmet Emin'e ait tasfiye talepnamesi ve transkripsiyonu (BDA, BCA 130.280.838.2/1)

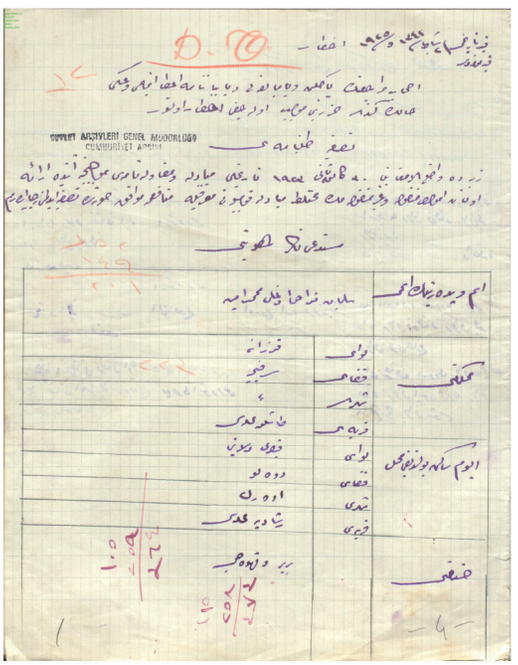

[Numune: 1] Kayıt Tarihi : 2 Şubat 1341ve 1925
Kayıt Numarası :

İhtar

Ashab-ı müracaatın yanlış veya mübalağalı beyanname i'ta etmemesi ve aks-i hâlin kendi zararını mûcib olacağı ihtar olunur.

Tasfiye Talepnamesi

Zirde vâzı'ü'l-imza ben fi 30 Kanun-ı Sani 1923 tarihli Mübadele Mukavelenamesi Mûcibince âtide irae olunan emval-i menkule ve gayr-ı menkulemin Muhtelit Mübadele Komisyonu ma'rifetiyle men'âfiime muvafik suretde tasfiye edilmesini rica ederim.

Müsted'inin Hüviyeti

İsim ve pederinin ismi	SÜLEYMAN KAVAS OĞLU MEHMET EMİN	
Memleketi	**Livası**	Kozana
	Kazası	Serfiçe
	Şehri	Serfiçe
	Karyesi	Taşlık Mahallesi
El-yevm sakin bulunduğu mahal	**Livası**	Kayseri Vilayeti
	Kazası	Develi
	Şehri	Everek
	Karyesi	Reşadiye Mahallesi
San'atı	Berber ve kahveci	

Ek 2: Süleyman Kavasoğlu Mehmet Emin'in Yunanistan'dan Türkiye'ye hareketi sırasında memleketinde bıraktığı mallarının kayıtları ve transkripsiyonu (BDA, BCA.130.280.838.2/2)

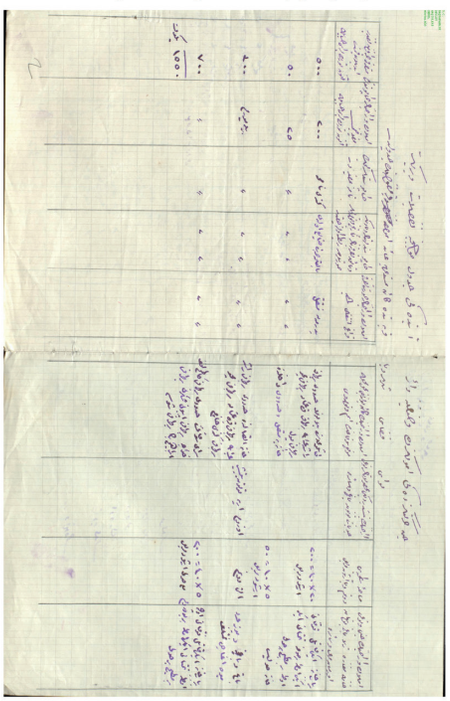

Hîn-i hareketinizdeki Emvâlinizin Vaz'iyyetine Dâir. Âtideki Cedvel Mûcibince Tafsilat Veriniz

.....Livası .....Kazası .....Şehir veya Karyesinde kâin müsted'iye ait emvâl-i gayr-ı menkûlenin cedvelidir.

Emlâk ve arazinin cinsi ve nev'i (hane, mağaza, tarla, bağ, bahçe, orman gibi) ve vaziyeti	Mesaha-i sathiyesi (metre murabbaı veya dönüm veya arşın murabbaı)	Arazinin yetiştirdiği mahsulâtın nev'i (hubûbat, üzüm bağ v.saire	Emlâk ve arazinin kâin olduğu mahal, mahalle, merkez, sokağın ismi ve numarası	Emlâk ve arazinin sureti tasarrufu (kendisine ait olup olmadığı)	Tapu senedinin veya diğer vesaik-i tasarrufiyenin tarih ve numarasıyla sureti-i rabt olunmaktadır	Tapu senedi kimin namına muhayyetdir.	Emlâk ve arazinin tapu senedinde muhayyet kıymeti Altın Türk Lirası hesabıyla	Müstasarrifi tarafından takdir edilen kıymet Altın Türk Lirası hesabıyla
Bir îbâb hane iki katlı, fevkanî iki oda bir sofa tahtanı iki oda bir mutbah bir tavlu	20x10=200 Adsım murabbaı.		Taşlık Mahallesinde, bilâ numara	Pederimden mûntekil.	Balkan Harbi tahte zayi oldu	Kendi namıma	200	500
Hane bahçesi	10x5=50 Adsım murabbaı.		Hüdâvendigâr Caddesi Reşat Abdullah, bir tarafı Kara Osman, bir tarafı Ahço, bir tarafı Hasçe ve mütevvel ve hudûdu dahilinde.	Pederimden mûntekil.	Balkan Harbinde zayi oldu	Kendi namıma	25	50
Bağ ve bahçe ve yüz adet meyve ağacı muhtelif	Altı dönüm	Üzüm, erpa, tütün yetişir.	Hüdâvendigâr Caddesi Reşat Abdullah, bir tarafı Kara Osman, bir tarafı Ahço, bir tarafı Hasçe ve mütevvel ve hudûdu dahilinde.	Pederimden mûntekil.	Balkan Harbinde zayi oldu	Kendi namıma	300	300
Bir îbâb hane iki katlı fevkanı üç oda tahtanı iki oda bir bodrum bir mutbah bir tavlu	5x40=200 Adsım murabbaı.		Saray Sokağı nda Hüdâvendigâr Tarafı Kâzım Efendi Hoca, bir tarafı Beşiş Şükrü, bir tarafı İbrahim Bey, bir tarafı şose.	Pederimden mûntekil.	Balkan Harbinde zayi oldu	Kendi namıma	700	Bilemiyorum.
							1550 kuruş	1550 kuruş

(1) Sureti mûsted'inin mubhatif şehirlerde emvâli, var ise her mahaldeki emvâli için ayrı beyanname i'tası lâzımdır.
(2) Tapu senedlerinin sebeb-i mevcudiyeti halinde hulâsa-i tasarrufiyesinin ne suretle sabit edileceği izah ve müfîdan hudûdu tayin olunmalıdır.

Ek 3: Süleyman Kavasoğlu Mehmet Emin'in terk ettiği emlak ve transkripsiyonu (BDA, BCA.130.280.838.2/4)

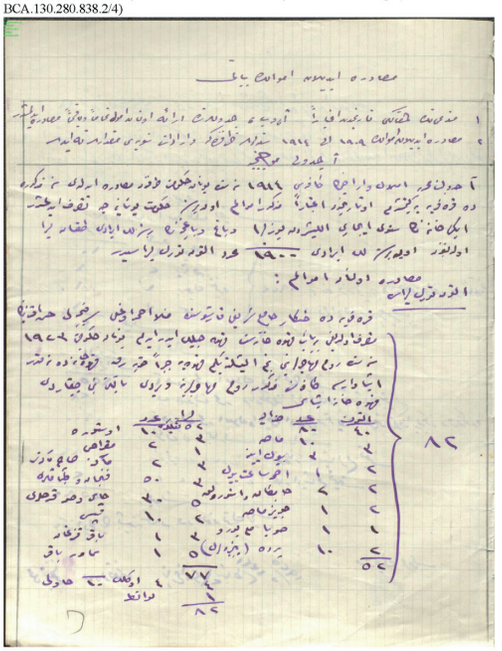

Müsted'inin Terkeylediği Emvâl-i menkûle

Eşya-yı beytiyye (Altun Türk Lirası üzerinden mecmu'-ı kıymeti)	Eşya-yı ticariyye muhtasaran beyanı ve altun Türk Lirası üzerinden kıymet-i mecmuası	Hayvânât		
		Adedi	Cinsi	Altun Türk Lirası üzerinden kıymet-i mecmuası
Adet 5 10 yastık 4 ot minderi 5 2 kilim 5 4 yorgan 10 4 yatak 3 3 sandık --- 28	Yoktur		Yoktur	

Müsadere Edilen Emvâlin Beyanı

1)Müsted'inin hangi tarihten itibaren A ve B cetvellerinde irâe olunan emvâli tamamen veya kısmen müsadere edilmiştir?
2)Müsadere edilen emvâlin1909 ila1914 seneleri zarfindaki vâridat-ı seneviyesi miktarı ne idi?

A cetveli mûcebince

A cetvelinde muharrer emlak ve arazinin kâffesi 1914 senesinde Yunan Hükûmeti tarafından müsadere edildi. Sene-i mezkûrda Karaferye'ye gitmiştim. O tarihten itibaren mezkûr emvâlim on bir sene Hükûmet-i Yunaniyece tasarruf edilmiştir. İki hanenin senevi icarı ellişerden yüz lira ve bağ ve bahçenin bir senelik iradı doksan lira olduğundan on bir senelik iradı 1900 adet altun ve Türk Lirasıdır.

Müsadere olunan emvâlim:

Karaferye'de Hünkâr Camii Şerifi karşusunda Molla Ahmet oğlu Serfiçeli Hasan Efendi'nin mutasarrıf olduğu bir bab kahvehanesinde kahvecilik eder idim.Yunan Hükûmeti 1923 senesinde Rum muhacirlerini benim işlettiğim kahveye cebren koyarak kahvehanede ne kadar eşya varsa kaffesini mezkur Rum muhacirlerine verdi. Yalnız beni çıkardı.

Kahvehane eşyası

Altun	Adet		Lira (Nakl-i yekûn)	Adet	
40	80	Sandalye	52	10	Ustura
	10	Masa	3	2	Mikras
3	3	Büyük ayna	3	2	Makine Saç Makinesi
2	1	Asma saat büyük	3	50	Fincan ve tabakları
2	2	Camekan ve usturalık	5	30	Çay ve su kadehleri
2	1	Ceviz masa	2	10	Tepsi
1	1	Soba maa boru	3	1	Bakır kazgan
2	10	Perde (pencerelerin)			
---			5	1	Semaver bakır
52			---		
			77		
			4	4	Önlük 10 havlu
			1		Lavanta

			82		

Altun Türk Lirası : 82

Ek 4: Süleyman Kavasoğlu Mehmet Emin'e ait 18 Teşrin-i Evvel 1912 tarihinden beri istimlâk edilmiş olan emlâk ve transkripsiyonu (BDA, BCA.130.280.838.2/5)

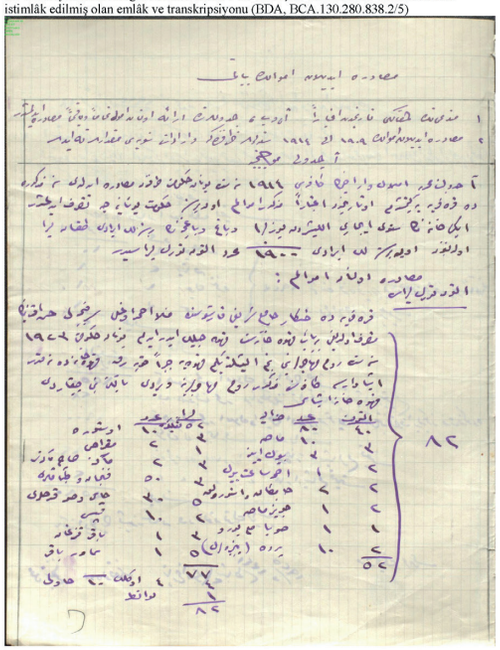

Ek 5: Süleyman Kavasoğlu Mehmet Emin'in 8 Teşrin-evvel 1912 tarihinden beri istimlak edilmiş olan emlâk ve transkripsiyonu (BD, BCA.130.280.838.2/7)

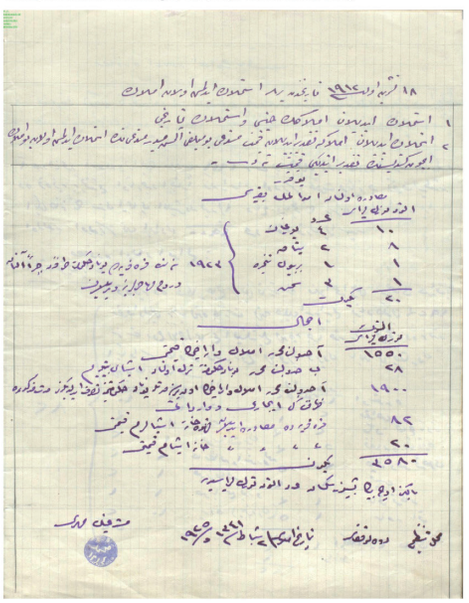

18 Teşrin-i Evvel 1912 Tarihinden Beri İstimlâk Edilmiş Olan Emlâk

1)İstimlâk edilen emlâkin cinsi ve istimlâk tarihi
2İstimlâk edilen emlâka takdir edilen kıymet. Müsted'i bu meblağı almış mıdır?
Müsted'inin istimlâk edilmiş olan bu emlâk için kendisinin takdir ettiği kıymet nedir?

Yoktur

Müsadere olunan emvalimin bakiyesi

Altun Türk Lirası	Adet
10	4 Yorgan
8	2 Yatak
1	1 Bir büyük tencere
1	3 Sahan

---
20 Yekûn

1923 senesinde Karaferye'de Yunan Hükümeti tarafından cebren alınan ve Rum muhacirlerine verilen

İcmal

Altun Türk lirası	
1550	A cetvelinde muharrer emlâk ve arazinin kıymeti
28	B cetvelinde muharrer Yunan Hükümetine terk olunan eşya-yıbeytiyem
1900	A cetvelinde muharrer emlâk ve arazide on bir sene müddetle Yunan Hükümetince tasarruf edildiğinden müddet-i mezkûre zarfındaki icarı ve varidatı
82	Karaferye'de müsadere edilen kahvehane eşyalarım kıymeti
20	Karaferye'de müsadere edilen hane eşyam kıymeti

3580 Yekûn
Yalnız üç bin beşyüz seksendir. Altun Türk Lirasıdır.

Mahall-i tanzim : Develü kazası

Tarih-i imla: 2 Şubat 1341 ve 1925

Müsted'inin mührü

Mehmet

İşbu tasfiye talepnamesi sahibinin ifadesiyle imla olunduğu ve mündericatı hakkında evvelce talepname verilmemiş olduğu tasdik kılınır
Fi 5 Şubat 341

Develü İskânMüdürü
Ali

180-16-13-02 280-838-2

DEVELİ OVASI TOPRAK TUZLULUĞUNUN BELİRLENMESİ VE COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ (CBS) KULLANILARAK HARİTALANMASI

Dr. Hasan Ali İrik
Erciyes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, hasanirik@erciyes.edu.tr

GİRİŞ

Çoraklaşma (tuzlanma) ve alkalileşme, tarımsal alanların miktarını ve üretkenliğini azaltan zaman ve mekân boyutunda değişken dinamik toprak bozulma süreçleridir. Alkalileşme ise sodyum iyonlarındaki zenginleşmeyi içine almaktadır. Kimyasal ve fiziksel özelliklerine dayalı olarak genellikle tuzdan etkilenmiş üç tip toprak bulunmaktadır:

- Tuzlu topraklar,
- Tuzlu-sodyumlu topraklar ve
- Sodyumlu topraklar

Dünyadaki toplam alanın yaklaşık %46'sını kurak ve yarı kurak bölgeler kaplar. Bu iklim bölgelerinde sulanan alanların yaklaşık %50'sinde ise değişik düzeylerde tuzluluk sorunu vardır. Türkiye'nin sulamaya açılan tarım alanlarında tuzluluk ve sodyumluluk, ciddi bir sorun haline gelmiştir. Ülkedeki tarım topraklarının yaklaşık 1,5 milyon hektarında tuzluluk ve sodyumluluk, 2,7 milyon hektarında ise ıslaklık sorunu olmak üzere toplam 4,2 milyon hektar tarım alanında drenaj ve arazi ıslahı sorunu bulunmaktadır.

Yanlış sulama uygulamaları da özellikle drenaj koşullarının kötü olduğu yerlerde tuzluluğa sebep olabilmektedir.

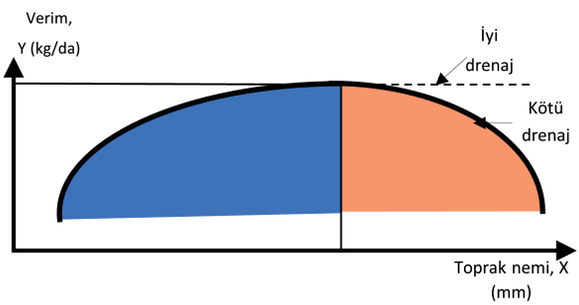

Şekil 1. Su verim ilişkisi

Yapılan bu tez çalışması ile yakın zamanda havzalar arası su transferi yoluyla sulamaya açılacak Develi

Ovası'nın tuzluluk tipi, tuzluluk derecesi ve dağılımının belirlenmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma Kayseri ilinde Develi Ovası'nda gerçekleştirilmiştir. Ovada düzenli ızgara örnekleme sistemi oluşturulmuştur. Düzenli ızgara örnekleme sisteminde noktalar arası mesafe 1500 m'dir. Düzenli ızgara sisteminin oluşturulmasında Erciyes Üniversitesi Harita Mühendisliği bölümünden temin edilen 1/25000 ölçekli sayısallaştırılmış topoğrafik haritalar kullanılmıştır. Düzenli ızgaraların oluşturulmasında ArcGIS 9.3 programından yararlanılmıştır.



Şekil 2. Örnekleme alanı

Develi Ovası Kayseri ilinin yaklaşık 45 km güney batısında bulunmaktadır. Develi, kuzey ve kuzeydoğuda Kızılırmak Havzası, doğuda ve güneyde Seyhan Havzası ve batıda Konya Havzası ile çevrili bir kapalı havzadır. Develi Kapalı Havzası 3190 km^2 olup bu alanın 800 km^2'si Develi Ovası ile havzanın ortasında bulunan göl alanlarıdır. Ovanın deniz seviyesinden yüksekliği 1070 m ile 1150 m arasında değişmektedir. Develi Ovası'nda çeşitli kuşların rahatça yaşayabilmesine imkân veren Türkiye'nin ve dünyanın sayılı kuş cennetlerinden olan Sultan Sazlığı ve Yay Gölü bulunmaktadır. Ovadaki bu göller Soysallı, Çayırözü, Dündarlı ve Yahyalı dere ve pınarları ile beslenmektedir. Ovada ayrıca Zamantı Irmağı, Develi Çayı ve Elbiz-Köşkpınar akarsuları yer almaktadır.

$$SAR = \frac{Na}{\sqrt{\frac{Ca + Mg}{2}}} \qquad (3.1)$$

Eşitlikte:

SAR: Sodyum Adsorpsiyon Oranı

Na: Saturasyon süzüğü Na miktarı (me/l)

Ca + Mg: Saturasyon süzüğü Ca + Mg miktarı (me/l)

TOPRAK ÖRNEKLERİNDE YAPILAN ANALİZLER

Toprak Tuzluluğu (EC): Saturasyon çamurundan elde edilen süzüklerden EC metre (Schott Instruments Lab 960 marka) ile okunmuştur.

Tablo 1. : Tuzlu toprakların sınıflandırılması

Tuzluluk Sınıfları	EC (dS/m)	pH	SAR
Tuzsuz	<4	<8,5	<15
Tuzlu	>4	<8,5	<15
Tuzlu-Alkali	>4	>8,5	>15
Alkali	<4	>8,5	>15

Toprak reaksiyonu (pH): Toprak pH tayini cam elektrotlu Thermo Orion 3Star marka dijital pH metre ile ABD Tuzluluk Laboratuvarı metot 21a kullanılarak yapılmıştır

SAR: SAR değeri sodyum miktarının, kalsiyum ve magnezyum miktarları toplamının yarısının karekköküne bölünmesiyle bulunmuştur (Richards, 1954; Ayyıldız, 1990).

Tablo 2. : Develi Ovası toprakları tanımlayıcı istatistik sonuçları

EC						
Derinlik	N	Min	Mak	Ortalama	Standart Sapma	Standart hata
0-30	312	0.28	109.1	6.75	11.8	0.66
30-60	290	0.23	71.4	7.64	11.56	0.68
60-90	244	0.32	59.2	7.65	11.37	0.73
Ortalama	312	0.32	109.1	7.66	11.69	0.66

pH						
Derinlik	N	Min	Mak	Ortalama	Standart Sapma	Standart hata
0-30	312	6.99	9.98	8.34	0.39	0.022
30-60	290	5.45	9.95	8.3	0.44	0.026
60-90	244	7.46	9.85	8.23	0.40	0.025
Ortalama	312	6.76	9.48	8.31	0.35	0.02

SAR						
Derinlik	N	Min	Mak	Ortalama	Standart Sapma	Standart hata
0-30	312	0.05	1698.92	25.4	102.7	5.81
30-60	290	0.21	263.57	22.11	33.42	1.96
60-90	244	0.06	233.42	19.43	30.24	1.94
Ortalama	312	0.22	1678.92	26.96	100.16	5.67

HARİTALARIN OLUŞTURULMASI

Çalışma alanından alınan toprak örneklerine ait laboratuvar analiz sonuçları excel programında girilmiş ve xls formatında kaydedilmiştir. Her noktaya ait veri değerlerini içeren bu dosya ArcGIS9.3' de hazırlanan veri katmanları ile ilişkilendirilmiştir. Böylece tablosal değerlerin veri tabanına aktarılması sağlanmıştır.

Öz nitelik tablosunda bulunan tuzluluk değerleri her bir derinlik için ayrı ayrı ele alınmış ve CBS' nin analiz fonksiyonlarından yararlanılmak suretiyle değerlendirilmiştir. Noktasal özellikte olan tuzluluk gözlem değerleri Inverse Distance Weight (IDW) enterpolasyon yöntemi kullanılarak enterpole edilmiş ve bütün derinlik sınıflarına ait veri katmanları üretilmiştir.

ARAŞTIRMA SONUÇLARI

Develi Ovası toprakları için yapılan istatistik analizine göre 0-30 cm derinlik için ortalama Ece değeri 6,75 dS/m olup en az 0,28 dS/m ve en yüksek 109,1 dS/m arasında değişim göstermiştir. Bu katman için standart sapmanın 11,8 olması tuzluluğun son derece değişken olduğunu belirtmektedir. Toprak reaksiyonu ortalama değeri pH= 8.32 olup toprak reaksiyonu en az 6.99 ve 9.98 arasında değişim göstermiştir. Bu tabaka için standart sapma 0.39 olup toprak reaksiyonu oldukça değişkendir. Bu tabakanın ortalama SAR değeri 25.4 düzeylerinde oldukça yüksektir. SAR değerleri 0.05-1699 arasında dalgalanmakta olup 102.7 standart sapma değeri ile son derece değişken bir durum arz etmektedir.

ARAŞTIRMA ALANI TOPRAKLARININ EC'YE GÖRE ALANSAL DAĞILIMI

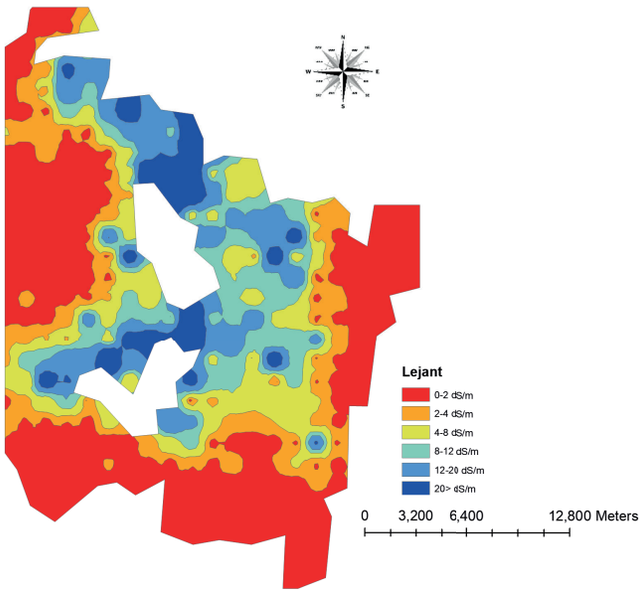

Şekil 3. 0-30 cm derinlik için EC_e haritası

Tablo 3. : Develi Ovası'nda 0-30 cm toprak derinliği için çeşitli toprak tuzluluğu sınıfları tarafından kaplanan alan ve yüzdesi

	0-30cm Derinlik EC_e		
EC sınıfları*	**EC aralığı (dS/m)**	**Alan (ha)**	**Yüzde (%)**
I	0-2	28,842.35	40.41
II	2-4	10,262.62	14.38
III	4-8	10,424.29	14.61
IV	8-12	8,699.74	12.19
V	12-20	8,772.78	12.29
VI	20>	4,365.42	6.12
Toplam		71,367.2	100

*Sınıflama tarafımızdan yapılmıştır.

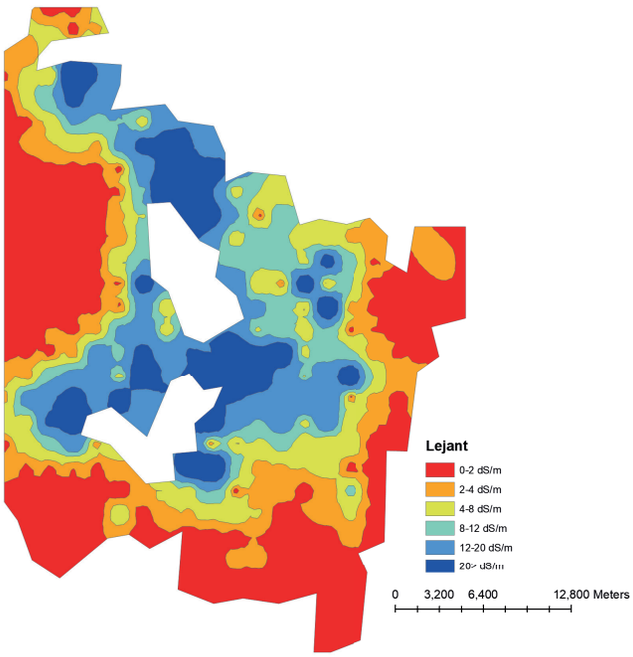

Şekil 4. 30-60 cm derinlik için EC_e haritası

Tablo 4. : Develi Ovası'nda 30-60 cm toprak derinliği için çeşitli toprak tuzluluğu sınıfları tarafından kaplanan alan ve yüzdesi

EC sınıfları*	EC aralığı (dS/m)	Alan (ha)	Yüzde (%)
I	0-2	23,257.85	32.59
II	2-4	11,591.19	16.24
III	4-8	10,007.1	14.02
IV	8-12	8,046.44	11.27
V	12-20	10,755.32	15.07
VI	20>	7,709.31	10.80
Toplam		71,367.2	100

*Sınıflama tarafımızdan yapılmıştır.

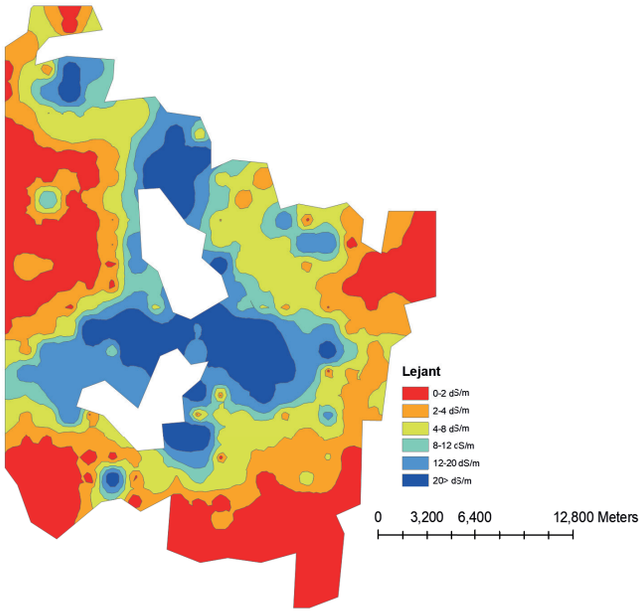

Şekil 5. 60-90 cm derinlik için ECe haritası

Tablo 5. : Develi Ovası'nda 60-90 cm toprak derinliği için çeşitli toprak tuzluluğu sınıfları tarafından kaplanan alan ve yüzdesi

EC sınıfları*	EC aralığı (dS/m)	Alan (ha)	Yüzde (%)
I	0-2	18,394.32	25.77
II	2-4	14,010.01	19.63
III	4-8	14,613.36	20.48
IV	8-12	7,054.09	9.88
V	12-20	9,463.5	13.26
VI	20>	7,831.93	10.97
Toplam		71,367.2	100

*Sınıflama tarafımızdan yapılmıştır.

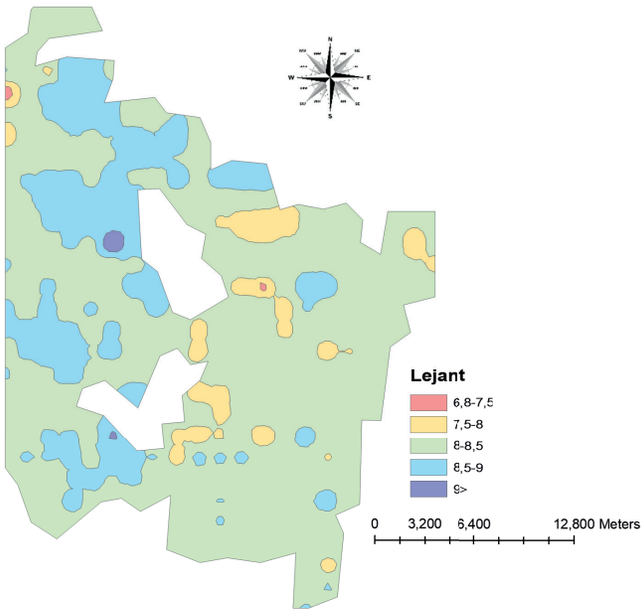

Şekil 6. 0-30 cm derinlik için pH haritası

Tablo 6. : Develi Ovası 0-30 cm toprak katmanı için çeşitli pH sınıfları tarafından kaplanan alan ve yüzdesi

pH sınıfları*	pH aralığı	Alan (ha)	Yüzde (%)
I	6.8-7.5	55.81	0.08
II	7.5-8	4,142.71	5.80
III	8-8.5	51,705.02	72.45
IV	8.5-9	15,263.95	21.39
V	9>	199.71	0.28
Toplam		713672	100

*Sınıflama tarafımızdan yapılmıştır.

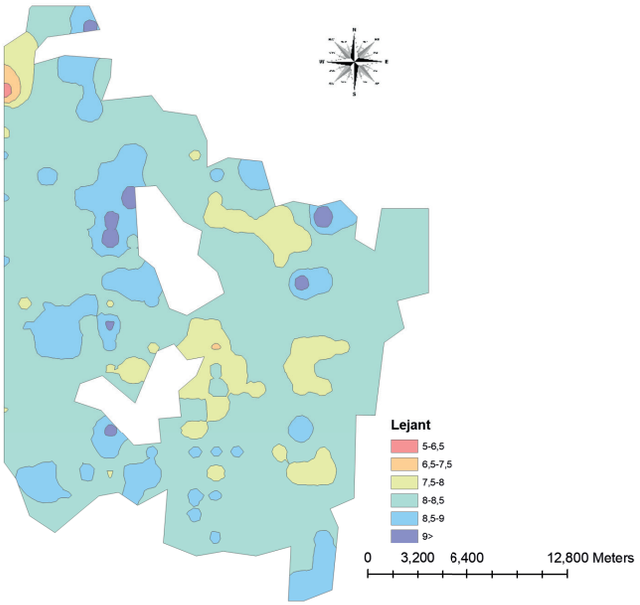

Şekil 7. 30-60 cm derinlik için pH haritası

Tablo 7. : Develi Ovası'nda 30-60 cm toprak derinliği için çeşitli pH sınıfları tarafından kaplanan alan ve yüzdesi

pH sınıfları*	pH aralığı	Alan (ha)	Yüzde (%)
I	5-6.5	42.99	0.06
II	6.5-7.5	226.13	0.32
III	7.5-8	7,198.57	10.09
IV	8-8.5	52,556.11	73.64
V	8.5-9	10,608.28	14.86
VI	9>	735.13	1.03
Toplam		71,367.21	100

*Sınıflama tarafımızdan yapılmıştır.

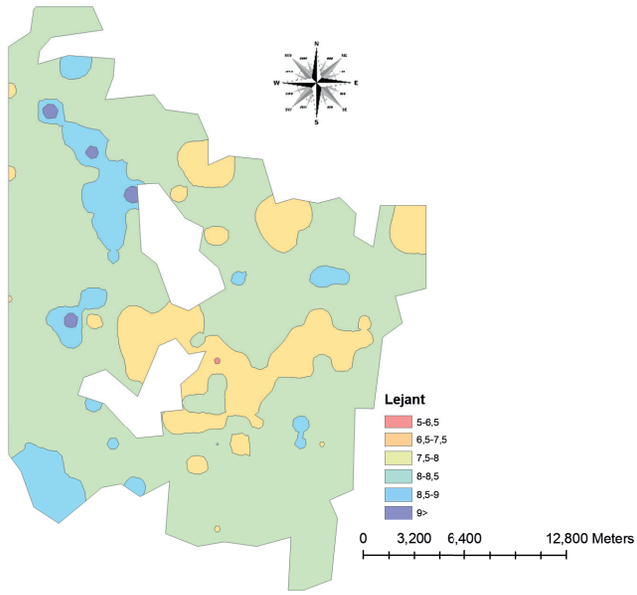

Şekil 8. 60-90 cm derinlik için pH haritası

Tablo 8. : Develi Ovası'nda 60-90 cm toprak derinliği için çeşitli pH sınıfları tarafından kaplanan alan ve yüzdesi

pH sınıfları*	pH aralığı	Alan (ha)	Yüzde (%)
I	7-7.5	13.78	0.02
II	7.5-8	10767	15.09
III	8-8.5	54,039.37	75.72
IV	8.5-9	6,225.09	8.72
V	9>	321.97	0.45
Toplam		71,367.2	100

*Sınıflama tarafımızdan yapılmıştır.

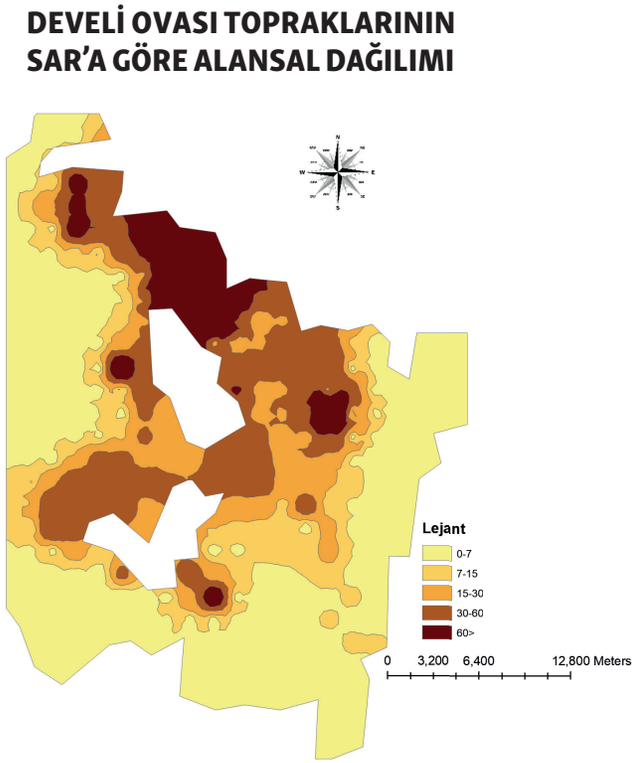

Şekil 9. 0-30 cm derinlik için SAR haritası

Tablo 9. : Develi Ovası 0-30 cm toprak katmanı için çeşitli SAR sınıfları tarafından kaplanan alan ve yüzdesi

SAR sınıfları*	SAR aralığı	Alan (ha)	Yüzde (%)
I	0-7	32,684.06	45.80
II	7-15	9,926.85	13.91
III	15-30	9,572.26	13.41
IV	30-60	13,567.23	1901
V	60>	5,616.8	7.87
Toplam		71,367.2	100

*Sınıflama tarafımızdan yapılmıştır.

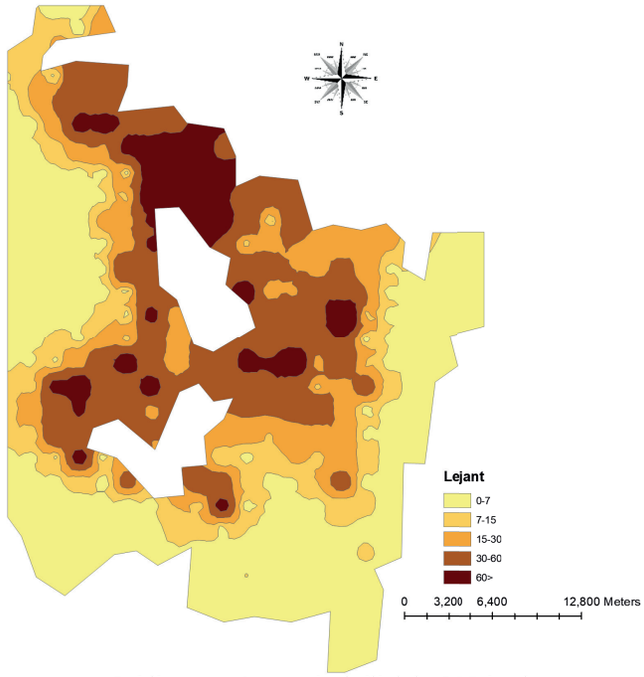

Şekil 10. 30-60 cm derinlik için SAR haritası

Tablo 10. : Develi Ovası 30-60 cm toprak katmanı için çeşitli SAR sınıfları tarafından kaplanan alan ve yüzdesi

SAR sınıfları*	SAR aralığı	Alan (ha)	Yüzde (%)
I	0-7	28,259.13	39.60
II	7-15	9,469.06	13.27
III	15-30	10,565.95	14.81
IV	30-60	17,305.89	24.25
V	60>	5,767.18	8.08
Toplam		71,367.21	100

*Sınıflama tarafımızdan yapılmıştır.

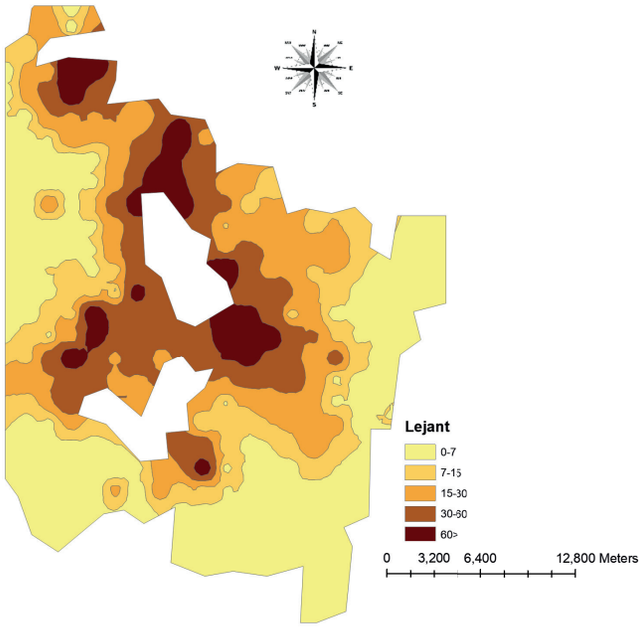

Şekil 11. 60-90 cm derinlik için SAR haritası

Tablo 11. : Develi Ovası 60-90 cm toprak katmanı için çeşitli SAR sınıfları tarafından kaplanan alan ve yüzdesi

SAR sınıfları*	SAR aralığı	Alan (ha)	Yüzde (%)
I	0-7	27,370.62	38.35
II	7-15	11,629.57	16.30
III	15-30	14,579.57	20.43
IV	30-60	13,034.07	18.26
V	60>	4,753.36	6.66
Toplam		71,367.2	100

***Sınıflama tarafımızdan yapılmıştır.**

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ovanın %50.13'ünde tuzluluk problemi görülmemektedir (EC_e<4dS/m). Bu alanlarda her türlü bitki yetiştirilebilir fakat elma, kiraz, kayısı, üzüm, fasulye, bezelye, biber, patlıcan, marul, soğan, kavun, karpuz, patates, mısır, ıspanak, havuç domates ve yonca gibi hassas bitkiler ve orta derecede hassas bitkilerin yetiştirilmesinde verim düşüşlerini engellemek veya en aza indirmek için sulama ve tuzluluk yönetimi dikkatle uygulanmalıdır. Sulamada kullanılan suyun tuzluluğu, yıkama miktarı ve zamanlaması, yetiştirilecek bitki tipi ve drenaj şartları dikkate alınmalıdır.

%12.88'lik bir alanda ise hafif tuzluluk problemi (4dS/m<EC_e<8dS/m) mevcuttur ancak bu alan bitki yetiştiriciliği açısından orta derecede toleranslı ve toleranslı bitkilerin yetiştirilmesine uygundur. Bu bitkiler arasında ovada yaygın şekilde yetiştirilmekte olan buğday, arpa, çekirdeklik kabak, pancar sayılabilir. Ayrıca tritikale, fiğ, sorgum, soya fasulyesi gibi yem bitkileri yetiştirilebilir.

Ova topraklarının %22.04'ünde ise orta derecede tuzluluk problemi (8dS/m<EC_e<16dS/m) tespit edilmiştir. Bu alanlarda şeker pancarı, otlak ayrığı, arpa, sorgum gibi tuzluluğa toleranslı bitkilerin yetiştirilmesi durumunda kısmen verim kayıpları oluşacaktır. Ova topraklarının %14.94'ünde ise çok fazla tuzluluk sınıfına (ECe>16dS/m) giren alan mevcuttur. Bu alanlarda ekonomik üretim yapmak mümkün görülmemektedir. Sadece halofit türü bitkiler yaşamlarını sürdürebilecektir. Bitki yetiştiriciliği yapılan alanların tamamında mutlaka sulama ve tuzluluk yönetimine dikkat edilmelidir.

Çok tuzlu alanlarda mutlaka ıslah programı oluşturulmalıdır. Tüm ıslah çalışmalarında doğal ve yapay drenaj sistemlerinin uygunluğu mutlaka dikkate alınmalıdır. Ovada zaten yüksek olan tuzluluk probleminin ovanın büyük bir kısmı sulamaya açıldıktan sonra şiddetlenmemesi için bilinçli bir şekilde sulamalar yapılmalıdır. Ovanın büyük bir kısmının sulamaya açılması ile birlikte sulama kayıpları neticesinde oluşacak fazla suyun drenajı son derece önemlidir. Bu ovada drenaj sistemlerinin planlanması ve projelendirilmesinde Sultan Sazlığı Milli Parkı alanı mutlaka dikkate alınmalıdır.

DEVELİ VE HAVALİSİNE İSKÂN EDİLEN ŞARK MÜLTECİLERİ

Hamza Yerli
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi, hmzyrl18@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-3861-051X

Özet

Son yıllarda adını çokça duyduğumuz göç kavramı, hem coğrafyamız hem de toplumumuz açısından bizlere yabancı sayılmaz. Anadolu coğrafyası konum itibariyle göç yolları üzerine kurulmuş, bu sebeple birçok göçe maruz kalmıştır. Türkler ise anayurtları olan Orta Asya'da göçebe bir hayat sürmüşler, Anadolu'ya geldiklerinde yerleşik düzene geçmeye başlamışlardır. Anadolu'yu yurt tutan Türkler Osmanlı zamanında devletin sınırlarının genişlemesiyle birlikte yeni fethedilen yerlere göç etmiş, böylece göçün seyri içten dışa bir hal almıştır. Fakat 1683 yılında Viyana Kuşatması'nın başarısız olması neticesinde başlayan geri çekilme ve 18. yy. sonrasında özellikle Müslümanların yaşadığı toprakların kaybedilmeye başlanmasıyla bu göç hareketi dıştan içe doğru dönmüştür. Toprak kayıplarına paralel olarak artan bu göç dalgası 19. yy.'da ciddi boyutlara ulaşmıştır. Özellikle Balkanlar ve Kafkasya'dan Osmanlı sınırlarına büyük göç hareketleri yaşanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin maruz kaldığı göçlerin sonuncusu I. Dünya Savaşı'yla başlamıştır. Bu yıllarda düşman işgaline uğrayan bölgelerden Osmanlı Devleti'nin elinde kalan topraklara büyük göçler yaşanmıştır. Bu süreçte göç edenlerin sayısı milyonlara ulaşmıştır. Bu göçmenlerin doğu illerinden gelenlerine "Şark Mültecileri" denilmiştir. Rusların topraklarını işgal etmesi ve Ermenilerin zulümleri neticesinde göç etmek durumunda kalan şark mültecileri Anadolu'nun birçok bölgesine yerleştirilmiştir. Develi ve havalisi ise hem konumu hem de nüfus yapısı sebebiyle mülteciler için önemli merkezlerden birisi olmuştur.

Bu çalışmada Develi ve civarına gelen şark mültecileri konu alınmıştır. Genellikle arşiv belgelerine dayanan bu çalışmada bölgeye gelen mülteci sayıları, daimi olarak iskân edilen mülteci sayısı, yaşanan sorunlar ve mültecilerin 1923 sonrası yaşadıkları incelenmiş, elde edilen bilgiler titizlikle incelenerek araştırmaya konu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Develi, Kayseri, Şark Mültecileri, İskân, Göçmen.

EASTERN REFUGEES SETTLEMENTED IN DEVELI AND ITS SURROUNDINGS

Absrtact

The concept of migration, which we have heard a lot about in recent years, is not foreign to us in terms of both our geography and our society. Anatolian geography was founded on migration routes due to its location, so it was exposed to many migrations. The Turks, on the other hand, led a nomadic life in their homeland, Central Asia, and when they came to Anatolia, they began to settle down. The Turks, who settled in Anatolia, migrated to the newly conquered places with the expansion of the borders of the state during the Ottoman period, so the course of migration took a turn from the inside out. However, the retreat that started as a result of the failure of the siege of Vienna in 1683 and the 18th century, especially with the loss of lands inhabited by Muslims, this migration movement turned from outside to inside. This wave of migration, which increased in parallel with the loss of land, reached serious dimensions in the 19th century. There were great migration movements, especially from the Balkans and the Caucasus to the Ottoman borders.

The last of the migrations that the Ottoman Empire was exposed to began with the First World War. In these years, there were great migrations from the regions occupied by the enemy to the lands remaining in the hands of the Ottoman Empire. During this period, the number of immigrants reached millions. Those who came from the Eastern provinces of these immigrants were called "Eastern Refugees". Eastern refugees, who had to migrate as a result of the Russian occupation of their lands and the persecution of the Armenians, were settled in many regions of Anatolia. Develi and its surroundings have become one of the important centers for refugees due to both its location and population structure.

In this study, the eastern refugees who came to Develi and its surroundings were discussed. In this study, which is generally based on archival documents, the number of refugees coming to the region, the number of refugees permanently resettled, the problems experienced and the experiences of the refugees after 1923 were examined, the information obtained was meticulously examined and the subject of the research.

Keywords: Develi, Kayseri, Eastern Refugees, Settlement, Immigrant.

GİRİŞ

Göç: Ekonomik, siyasi ve toplumsal sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işine denir (Yerli, 2017). Bununla birlikte sebepleri ve sonuçları açısından bakıldığında göçün birçok çeşidi vardır. Göç eden kişiler ise göçmen, muhacir veya mülteci gibi adlarla isimlendirilmişlerdir. Mülteci kavramına gelince: Irkı, dini, milliyeti, belli bir toplumsal gruba üyeliği ya da siyasi düşünceleri sebebiyle bir takibata uğrayacağından korktuğundan, vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa veya önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönemeyen yabancıya denir (Savar-Kedikli, 2016).

Osmanlı Devleti, Türk topraklarına iltica edip Osmanlı tabiyetine dahil olmayı talep eden kişiye mülteci demiştir. Tabi oldukları devletin izni ile gelenlere ise muhacir demiştir. Ayrıca I. Dünya Savaşı esnasında mülteci kelimesi savaş hali sebebiyle düşman işgaline uğrayan Türk topraklarından dahile, yani sınırın gerisine iltica eden ahali için kullanılmıştır. Genel tabirle; istila olmasından dolayı Osmanlı sınırları dahiline ilticaya mecbur kalan, ancak bu yerlerin alınmasıyla yurduna geri dönmek temayülünde bulunan kişiye mülteci demiştir (İpek, 1994).

1. Şark Mültecileri

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları'nda çok büyük göçlerle karşı karşıya kalmıştı[1]. Bu göç süreci hem devleti hem de Osmanlı halkını oldukça yordu. Balkan Savaşları'ndan hemen sonra da I. Dünya Savaşı başlamıştı. Birçok cephede girdiği bu savaşta Osmanlı Devleti'nin en çetin savaşları Doğu Cephesinde yaşanıyordu. Savaş başladığında Ruslar hızla doğu illerine taarruza başladılar ve kısa zaman içerisinde Van, Bitlis, Muş, Erzurum, Trabzon, Gümüşhane ve Erzincan havalisi Ruslar tarafından işgal edildi. Ardından bu bölgelere Rus kazakları yerleştirildi. Ruslar bu sayede bölgeyi bir Rus ili haline getirmeyi amaçlamışlardı (İpek, 1994). Bölgede oluşan boşluktan faydalanan ve kendi emellerine ulaşmak isteyen Ermeniler de bölge halkı üzerinde baskı kurdular. Böylece bölgede etnik bir katliam başladı. Hatta bu süreçte bölgede bir milyondan fazla Müslüman katledildi. Bu baskı ve katliamlardan kurtulabilenler ise can, mal, namus ve güvenliğini temin amacıyla çareyi iç bölgelere iltica etmekte buldu (Öğün, 2004).

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nın başladığı tarihten itibaren, Doğu illerinden devletin iç bölgelerine ve savaşın yaşanmadığı yerlere sığınanlara "şark mültecileri" adını verdi. Şark mültecileri savaşın ilk yıllarında Rusların hızla ilerlemelerine paralel olarak iç bölgelere göç etmeye başladılar. Genelini çocuk, yaşlı ve asker ailelerinin oluşturduğu bu göçmen grupları yollarda zor şartlar altında göçe maruz kaldılar (İpek, 1994). Osmanlı Devleti, savaşın ağır şartlarına rağmen göçmenlerin ihtiyaçlarına cevap vermek için bir dizi program uyguladı[2].

Savaşın yaşandığı bölgelerin hemen ötesinde geçici iskân yerleri oluşturularak mülteciler karşılanmaya çalışıldı. Fakat zaman içerisinde göç edenlerin sayısı artınca devlet mültecilerin iç bölgelere geçişine izin verdi. 1916 yılı kasım ayı itibariyle 800.000 mülteci Osmanlı sınırla-

1 Osmanlı Devleti, büyük toprak kayıplarına paralel olarak büyük göç dalgalarına maruz kalmıştı. I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nde yaşanan büyük göç hareketleri için ayrıca bkz.: İpek, 1999. Saydam, 2010.

2 Devlet bu konuyla ilgili olarak durumu olmayan mülteciler için bir tahsisat ayırdı ve onlara nakdi yardımda bulundu. Ayrıca I. Dünya Savaşı yıllarında paranın değeri hızla düştüğü için bu tahsisatı belli aralıklarla artırdı. Mültecilerin iskân edildikleri yerlerde eytam haneler açarak yetim-öksüz çocuklara destek olmaya çalıştı. Bazı geçici iskân bölgelerine hastaneler açılarak mültecilere sağlık hizmetleri verildi. Mültecilerden çiftçi olanlarını köylere, memur vb. meslek kollarında olanlarını şehirlere yerleştirmeye gayret etti. Ayrıca vergi, askerlik gibi bazı yükümlülükleri de mülteciler üzerinden kaldırdı (İpek, 1994).

rına iltica etmişti. Osmanlı sınırlarında 24 Mart 1918 tarihi itibariyle Trabzon, Van, Erzurum ve Bitlis'ten olmak üzere toplam 825.991 mülteci bulunmaktaydı. Fakat dönemin Aşair ve Muhacirin Müdür-ü Umumisi Hamdi Bey, resmi sayıların haricinde de ciddi manada iltica eden olduğunu ve bunların dikkate alındığında sayının 1.5 milyona ulaşacağını belirtmiştir (İpek, 1994). Ayrıca göç yollarında vefat eden mülteci sayısının da bir milyona yakın olduğu göz önüne alınınca sayının 2.5 milyon civarında olduğu görülmektedir (Şener, 2021).

Osmanlı Devleti, doğu illerinden hareket eden mültecilerin sevk ve iskânını gerçekleştirmeye çalıştı. Bölgeden gelen mültecileri öncelikle savaşın yaşanmadığı fakat göç edilen bölgelere uzak olmayan yerlere iskân etmeye çalıştı. Fakat gelenlerin sayısının beklenenden çok fazla olması mültecilerin iç bölgelere sevkini mecbur kılmıştı.

2. Develi ve Havalisine Sevk Edilen Mülteciler

Orta Anadolu'nun önemli yerleşim yerlerinden olan Kayseri ilinin Osmanlı Devleti'nde göç ve iskân konularında adı ön planda olmuştur[3]. Aynı şekilde I. Dünya Savaşı yıllarında da mültecilerin iç bölgelere sevkiyle şark mültecilerinin önemli durak noktalarından birisi haline gelmiştir. Kayseri'nin ilçesi olan Develi bölgesi de birçok göçmen ve mülteciye ev sahipliği yapmıştır.

Bu dönemde Osmanlı Devleti mültecilerin sevk, iaşe, iskân ve diğer ihtiyaçlarını düzene koymak için bir talimatname yayınlamıştır. Bu talimatnamede mültecilerin hangi yollar üzerinden nerelere iskân edileceği veya hangi geçici iskân bölgelerinde bekletileceği belirlenmiştir. Ayrıca İskân-ı Aşair ve Muhacirin adıyla bir komisyon kurarak mültecilerle alakalı düzenlemelerin yapılması görevini bu komisyona vermiştir. Bu komisyonun hazırladığı talimatnamede, Kayseri ili Kürt mültecilerin[4] iskân edileceği bir yer olarak belirlenmişti (İpek, 1994). Fakat muhacir ve mültecilerin tamamının Kayseri merkezde iskan edilmesi veya geçici olarak bekletilmesi zordu. Bu yüzden mülteciler Kayseri ve kazalarına dağıtıldı. Develi ve havalisi ise Kayseri ilinin, şark mültecilerinin yerleştirilmesi için en uygun olan kazalarından biriydi. Çünkü bu bölgede önemli sayıda Ermeni nüfus yaşamaktaydı. Bunların büyük kısmı 1915 yılı itibariyle tehcir kanunu gereği göç ettirilince onlardan boşalan emval-i metrukelere[5] göçmenler iskân edilmeye çalışıldı.

Kayseri'ye I. Dünya Savaşı yıllarında birçok mülteci gelmişti. Aşağıdaki tabloda 1918 yılı itibariyle gelenlerin sayıları verilmiştir.

3 Osmanlı'da göç ve göçmen meselelerinin ciddi boyutlara ulaştığı 1860 yılından başlayarak 1989 yılına kadar geçen süre içerisinde Kayseri farklı bölgelerden göç almıştır. Balkan-Kafkas göçleri, Şark mültecileri, mübadele ve son zamanlarda Bosna'dan yaşanan göçlerde Kayseri ön planda olmuştur (Selçuk, 2011).

4 İskan-ı Aşair ve Muhacirin İdaresinin hazırlamış olduğu talimatnamede Kürt ve Türk mülteciler iskan konusunda farklı değerlendirilmiştir. Bundaki amaç Kürtlerde aşiret yapısını kırmak ve henüz yerleşik hayata geçememiş olanların yerleşmelerini sağlamaktır. Bunu sağlamak için de iskân edilirken bazı tedbirler alınmaya çalışılmıştır (Şener, 2021). Aynı durum aşiret yapısı devam eden Türkler için de geçerli olmuş ve onlar da farklı bölgelere dağıtılmışlardır. Bu karara rağmen dönemin şartları ve savaş hali dolayısıyla hem Kayseri için hem de diğer bölgeler için bu tarz kurallara tam anlamıyla uyulamamıştır.

5 Emval-i metruke, tehcir neticesinde Ermeniler'den kalan ev-tarla gibi taşınmazları ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. Ayrıca 1923 yılında başlayan Türk-Rum nüfus mübadelesinde, Rumların Anadolu'da kalan taşınmazları için de kullanılmıştır.

Tablo 1: Kayseri'ye Gelen Muhacir ve Mülteci Sayıları (BOA, Muhacirin, 37-22-12)

	Hane Miktarı	İnas (Kadın)	Zukur (Erkek)	Yekun (Toplam)
Mülteci (Türk)	4,011	10,469	7,443	17,912
Mülteci (Kürt)	1,301	3,974	2,688	6,662
Kafkas Muhaciri	618	1,634	998	2,632
Rumeli Muhaciri	957	1,737	1,397	3,134
İslam Muhaciri	115	---	115	1,10[6]
Umumi Yekûn				30,455

Bu tabloya baktığımızda 1918 yılı itibariyle Kayseri'ye gelen mülteci ve muhacir sayısının 30.000'in üzerinde olduğu, toplam mülteci sayısının ise 24.000'in üzerinde olduğu görülmektedir. Kayıtlı olmayanların da eklendiğinde bu sayının ciddi boyutlara ulaşacağı söylenebilir.

Tablo incelendiğinde bölgeye gelen mültecilerden kadın nüfusun erkek nüfusa oranla fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da bize istilaya uğrayan bölgelerdeki insanların yaşadıkları yerleri savunmaya çalıştığını ve bu amaçla erkek nüfusun büyük bölümünün bu mücadeleyi devam ettirdiğini göstermektedir. Fakat çoğunluğu kadın olmak üzere yaşlı ve çocukların da bölgeden uzaklaşmak durumunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca Kayseri ve civarına Kürt mültecilerin yerleştirilmesi için karar alınmasına rağmen savaş şartları sebebiyle bu karar tam anlamıyla uygulanamamış, bölgeye Türk mülteciler de yerleştirilmiştir.

Kayseri merkez mültecilerin iskânı için yeterli gelmeyince mülteciler civar kazalara yönlendirilmiştir.

Develi ve havalisi, şark mültecilerinin iskânı için en uygun bölgelerden birisiydi. Çünkü Osmanlı Devleti, 1915 yılında çıkarılan tehcir neticesinde sürülen Ermenilerden arta kalan evlere şark mültecilerini yerleştirerek onların barınma ihtiyaçlarını karşılamak istemekteydi. Develi ise Ermeni nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir bölgeydi. Bu nedenle tehcir sonrası Ermenilerden kalan emval-i metrukelere şark mültecileri iskân edilmeye çalışıldı.

Develi ve havalisine 1918 yılı itibariyle yerleştirilen muhacir ve mültecilerin sayıları da önemli boyutlara ulaşmıştır. Aşağıdaki tabloda 1918 yılı itibariyle bu bölgeye yerleştirilen mülteci ve muhacirlerin sayıları verilmiştir.

Tablo 2: Develi ve Havalisine İskân Edilen Mülteciler (BOA, Muhacirin, 37-22-12).

Mahal-i İskânı	Mülteci	Rumeli Muhaciri	Muhtelif İslamlar	Yekûn (Toplam)
Kayseri Merkez	1,690	150	30	1,870
Develi Kazası	2,442	81	31	2,554
Bünyan	2,574	68	-	2,642
İncesu	16	-	-	16
Umumi Yekun	6,722	299	61	7,082

1918 Yılı itibariyle Kayseri ve civarında iskân edilen mülteci sayılarının verildiği bu tabloda 7.000'in üzerinde mültecinin iskân edildiği görülmektedir. Ayrıca Develi'ye iskân edilen mülteci sayısının Kayseri merkezden fazla olması Develi'nin bu bölgede mülteci iskânı yapılan en önemli yer olduğunun göstergesidir. Develi'ye bu denli fazla mülteci yerleştirilmesinin en önemli sebebi ise, bölgede yaşayan Ermeni nüfusun fazlalığı ve tehcir neticesinde onlardan kalan emval-i metrukelerin de aynı şekilde çok olmasıdır.

Mültecilerin yerleştirildiği önemli yerleşim yerlerinden birisi Develi'ye bağlı İncesu karyesidir. İncesu karyesi Ermeni nüfusun çoğunlukta olduğu bir yerdi. 1875 yılında yapılan nüfus sayımına göre burada yaşayan Türk sayısı

6 Kayseri'ye gelen muhacir ve mülteci sayısını gösteren bu cetveli düzenleyen görevli burada hem hane sayısı, hem de erkek sayısını aynı yazmıştır. Genel toplamda da yazdığı sayıyı toplamıştır. Bu nedenle sadece İslam Muhaciri sayısında küçük de olsa bir eksiklik veya fazlalık olabilir, ama bu durum genele etki edecek boyutta değildir.

72 iken Ermeni sayısı 243 idi (Süme, 2018). Osmanlı Devleti tarafından çıkarılan tehcir kanunu ile burada yaşayan Ermeni nüfus Aksaray'a sevk edildi (BOA, DH.EUM 2. Şb, 8-21). İskan-ı Aşair ve Muhacirin Komisyonunun yapmış olduğu çalışma neticesinde İncesu köyüne 160 kadar hane mülteci ve muhacirin iskan edilebileceği rapor edilerek mülteci ve muhacirlerin bölgeye sevkine izin verilmiştir (BOA, DH.ŞFR, 476-50).

Derevenk karyesi de İncesu gibi Ermeni nüfusun yaşadığı bir yerdi. Tehcirle birlikte köy boşaltılmış ve buraya İslam muhacirinin iskânlarının uygun olduğu belirtilmiştir (BOA, DH.ŞFR, 54-380). Ardından Derevenk karyesine 30 kadar hanenin sevk ve iskânı için onay verilmiştir (BOA, DH.ŞFR, 479-26).

2.1. Yaşanan Sorunlar

Göçler toplumların zor durumlar halinde ve çoğunlukla baskı altında vermiş olduğu kararlardır. Özellikle savaş hali sebebiyle olanlar büyük yokluklar ve sıkıntıları da beraberinde getiriyordu. Bunun yanında gelen göçmenlerin toplum tarafından kabul edilmemeleri de ayrıca bir sıkıntıydı. Kültür uyuşmazlığı, ortak alanların kullanımı, vb sorunlar ortaya çıkan problemlerin temel kaynağıydı. Kayseri ve havalisinin halkı her ne kadar göçmenlere karşı hoşgörülü yaklaşmış ve onlara destek olmuşsa da (Öğün, 2004) bazı problemlerin çıkmasına engel olamamıştır.

Osmanlı Devleti göçmenlerin hem sevk ve idaresini hem de iskânlarını belli bir düzene göre sağlamak istemiştir. Kendi kontrolü haricinde olan durumlara müdahale etmiştir. Örneğin mültecilerin bir yerden başka bir yere gitmelerine müsaade etmemiştir (BOA, Sevkiyat, 74-11-160, BOA, Sevkiyat 74-16-2, BOA, Sevkiyat 74-16-11). Fakat çoğu zaman göçmenler devletten habersiz olarak bulundukları yeri terk etmiştir. Bu durum devletin göçmenlere sağladığı yardımların ulaşmasını engellemekle kalmamış, göç ve iskân meselelerini bir düzene göre yapmak isteyen Osmanlı Devleti'nin işini zorlaştırmıştır.

Mültecilere gönderilen yardımların kullanımı ve dağıtımında yolsuzluk yaparak görevini kötüye kullanan memurlar da olmuştur. Örneğin hesap ve tevzi (yardımları dağıtan kişi) memurunun yolsuzlukları anlaşılarak görevlerine son verilmiştir (BOA, DH.ŞFR, 84-126). Bu ve buna benzer durumlar da devletin mültecilere gönderdiği yardımların gecikmesine ve mültecilerin mağdur olmalarına sebep olmaktadır.

Zaman zaman mülteciler ile halk veya diğer muhacirler arasında sorunlar ortaya çıkmıştır. Örneğin 1925 tarihli bir belgede, Develi'ye sınır olan Feke'de iskân edilen mübadeleyle gelmiş muhacirler ile şark mültecileri arasında, temeli merayla alakalı sorunlar yaşanmıştır (BCA, Muhacirin,45-74-3).

3. 1923 YILI SONRASI MÜLTECİLERİN DURUMU

Yeni kurulan Türk Devleti Lozan Görüşmeleri'nin devam ettiği süreçte Yunanistan'daki Türklerle Türkiye'deki Rumların mübadelesine dair, bazı detaylar haricinde, anlaşmaya varmıştı. Yeni bir göç meselesi ile karşı karşıya kalan Türk Hükümeti hâlihazırdaki göç-göçmen meselelerini çözmek istiyordu (Yıldırım, 2004). Bu meselelerden en önemlisi ise şark mültecileriydi.

Şark mültecileri göç ederken geri dönmeyi düşünerek hareket etmişler, savaş bittiğinde anayurtlarına dönmek fikri taze kalmıştı. Bu yüzden 1918 yılı itibariyle şark mültecilerinin büyük kısmı memleketlerine döndü (İpek, 1994). Türk Hükümeti bu süreçte ise dönmek isteyip de dönemeyenlere yardım etmek veya dönmek istemeyenleri uygun yerlere iskân etmek için çalışmalara başladı.

Mübadele meselesi gündeme gelince bu kez Rumların malları üzerinden yeni bir emval-i metruke durumu ortaya çıktı. Develi ve havalisinde 1914 yılı itibariyle 2085 Rum nüfus yaşamaktaydı (Süme, 2018). Dolayısıyla Develi ve havalisinde hem tehcirle başka bölgelere sevk edilen Ermenilerden hem de mübadele ile Yunanistan'a gönderi-

len Rumlardan kalan emval-i metrukelere, civar bölgelerden iskân edilemeyen mülteciler yerleştirilmeye başlandı.

Feke, Saimbeyli ve Kadirli Develi'ye yakın olan yerleşim yerleriydi. Buralara da göçmen ve mülteciler gelmiş, fakat daimi iskânları yapılamamıştı. Mübadele süreci ve sonrasında yapılan incelemelerle birlikte Feke, Saimbeyli ve Kadirli'de mülteci iskânı için müsait hane olmadığından buradaki mültecilerin Develi'ye sevk edilip uygun olan emval-i metrukelere iskân edilmeleri bildirilmiştir (BCA, Muhacirin, 53-123-15).

Kayseri merkezde de bir miktar mülteci açıkta kalmış ve iskânları yapılamamıştı. Bu mültecilerin de Develi başta olmak üzere Bünyan, İncesu ve Aziziye kazalarında Rum ve Ermenilerden kalan emval-i metrukelere iskan edilmelerine dair karar alınmıştır (BCA, Muhacirin, 54-130-7).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son döneminde Anadolu coğrafyası birçok göç dalgasına maruz kalmıştı. Bunların en önemlilerinden ve sonuncusu olan ise I. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan şark mültecilerinin göçüydü. Rus ve Ermenilerin baskılarıyla doğu sınırlarından Anadolu içlerine gelenlere şark mültecisi diyen Osmanlı Devleti, içerisinde bulunduğu ağır savaş şartlarına rağmen göçmenlere kapılarını açtı. Onların iç bölgelere sağ-salim gelmeleri için gerekli yardımları yapmaya çalıştı, sevk ve nakil sürecinde onlara destek oldu. Fakat savaş şartlarının ağır olması sebebiyle birçok olumsuzluk da ortaya çıktı. Yollarda kalan, zor şartlar altında hareket eden, aç, susuz ve barınma ile güvenlikten yoksun olan birçok göçmen bu yolculukta vefat etti.

Develi ve havalisi göçmenlerin konakladığı önemli merkezlerden birisi olmuştu. Sayı itibariyle ciddi boyuta ulaşan göçmenleri güler yüzle karşılayan bölge halkı genel anlamda göçmenlere destek oldu.

Osmanlı Devleti, tehcir neticesinde Ermenilerden boşalan ev ve mülklere şark mültecilerini yerleştirmeyi düşünmüştü. Develi ve civarında Ermeni nüfusun fazla olması bölgeye gönderilen göçmen sayısını artırmıştı. 1918 yılı itibariyle I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle mültecilerin büyük kısmı anayurtlarına dönmek üzere yola çıktılar. Bu süreçte Develi ve havalisinden birçok mülteci göç ettikleri yerlere geri döndüler. Dönemeyen veya dönmek istemeyenlerin ise iskânları yapıldı. Develi, 1918 sonrasında mültecilerin önemli iskân noktalarından birisi oldu. 1915 yılındaki Ermeni tehciri sonrası Ermenilerden ve 1923 yılında başlayan mübadele neticesinde Rumlardan kalan emval-i metrukelerin Develi ve havalisinde fazla olması, bölgeye iskân edilen mülteci sayısını artırmıştır.

KAYNAKÇA

- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), DH, Şfr (Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı).
- BOA, Sevkiyat.
- BOA, DH., EUM (Emniyet-i Umumiye Nezareti).
- BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), Muhacirin.
- Aslan, Z.& Güveloğlu, G.(2016). Ermeni Emval-i Metrukelerine Dair Alınan Kararlar ve Ermeni Cemaati İle İlişkiler (1923-1938), Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XVI (33), 163-182.
- İpek, N. (1994). Birinci Dünya Savaşı Esnasında Karadeniz ve Doğu Anadolu'da Cereyan Eden Göçler, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,12 (1), 167-253.
- İpek, N.(1999). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Öğün, T.(2004). *Unutulmuş Bir Göç Trajedisi Vilayât-ı Şarkiye Mültecileri (1915-1923),* Babil Yayıncılık, Ankara.
- Savar, E. Kedikli, U.(2019). Türkiye'de Mülteci ve Sığınmacılara Sağlanan İmkanlar ve Uyum Sorunları: Çankırı Örneği, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,* 15 (4). 1118-1142.
- Saydam, A.(2010). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Selçuk, H. (2011). Balkanlar ve Kafkasya'dan Kayseri'ye Gelenler: *Türk Yurdu,* 31 (292).247-254.
- Süme, M.(2018). *XIX. Yüzyılda Orta Anadolu'da Bir Osmanlı Kazası: Develi*, Akademisyen Kitabevi, Ankara.
- Şener, M. (2021). *20. Yüzyılın İlk Çeyreğindeki Göçler Ve*

Anadolu'nun Sosyo-Kültürel Yapısına Etkileri: Sivas Örneği, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.

- Yerli, H.(2017). *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Sonrası Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler Ve Göçlerin Yol Açtığı Sorunlar* (*1877-1900*). Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Bolu.
- Yıldırım, A.(2004). *Cumhuriyet Dönemi İskan Politikaları* (*1923-1952*), Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskişehir.

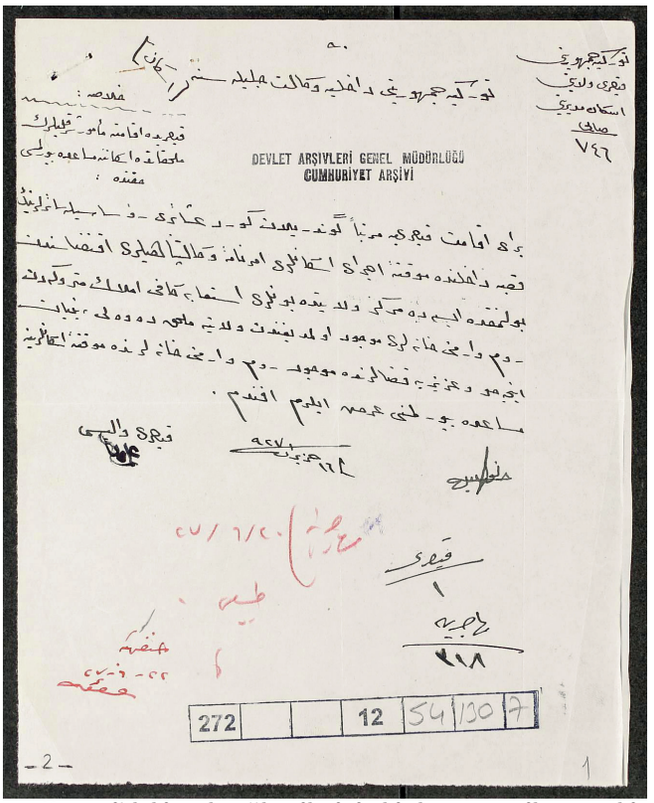

Kayseri'deki şark mültecilerinin bir kısmının vilayette, bir kısmının da kazalarda iskânına dair

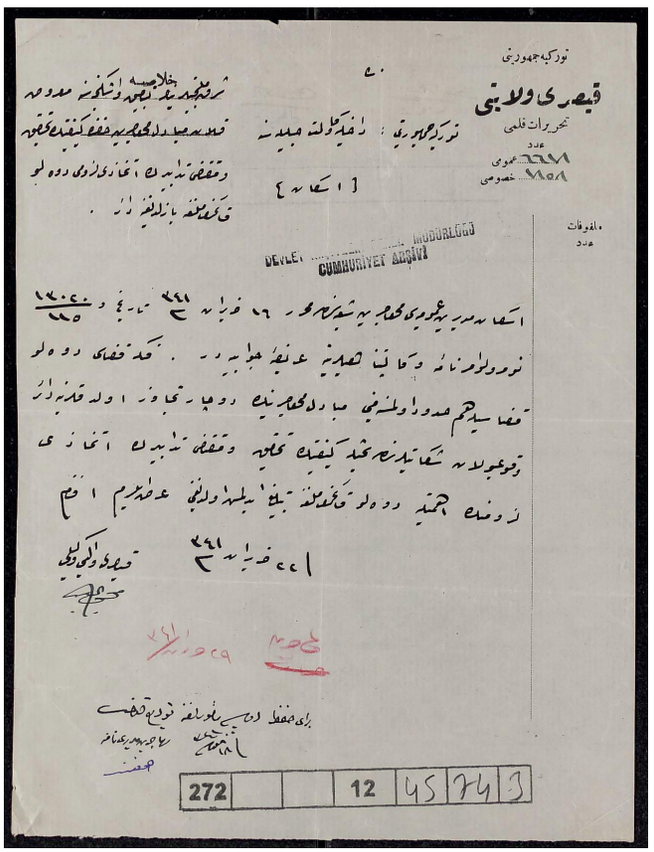

Mübadil muhacirler ve mülteciler arasında yaşanan soruna dair

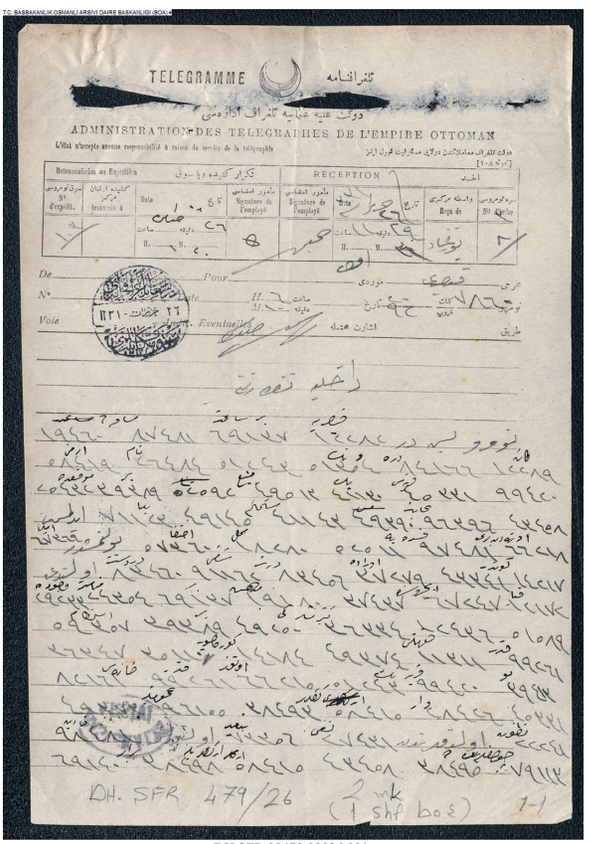

DH.ŞFR.00479.00026.001

Derevenk karyesine mülteci ve muhacir yerleştirilmesine dair

IX. DÖNEM (22/05/1950-12/03/1954) KAYSERİ MİLLETVEKİLİ MEHMET ÖZDEMİR'İN MECLİS FAALİYETLERİ

İbrahim Öztürk
Doç. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, iozturk@ohu.edu.tr
Orcıd Id: 0000-0003-0431-9433.

Öz

Bu bildirinin konusu, Türkiye Büyük Millet Meclisinin IX. döneminde Demokrat Parti'den Kayseri milletvekili seçilen Mehmet Özdemir'in kısa özgeçmişi ve meclis faaliyetleridir. Bildiride, bu meclis faaliyetleri kapsamında dönemin şartları hakkında bilgi edinmek ve meclis çalışmalarının neler olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Bildirinin kaynakları, TBMM Meclis Tutanakları başta olmak üzere, TBMM Milletvekilleri Albümü ve Mehmet Özdemir tarafından kaleme alınmış olan Milli Mücadele'de Develi eseridir. Araştırma sonucunda elde edilen bilgi ve belgeler ışığında Mehmet Özdemir'in kısa biyografisi, siyasi faaliyetleri ve TBMM kürsüsünde yapmış olduğu toplam 29 konudaki konuşması tespit edilmiştir.
Anahtar kelimeler: TBMM, Demokrat Parti, Kayseri, Develi, Mehmet Özdemir

IX. PERIOD (22/05/1950-12/03/1954) PARLIAMENTARY ACTIVITIES OF MEHMET ÖZDEMIR, MEP IN KAYSERI

Abstract

The subject of this paper is the IX. It is the life and political activities in Turkish Parliament of Mehmet Özdemir, who was selected as a Kayseri parliamentarian from the Democratic Party during his term. In the paper, it is aimed to obtain information about the conditions of heperiod and to reveal within contributions of Mehmet Özdemir to the legislative activities. On the subject of the research, especially the Parliamentary Minutes of the Turkish Grand National Assembly, the Album of the Parliamentarians and the Develi in the National Struggle, which was written by Mehmet Özdemir, were used. In the light of the information and documents obtained as a result of the research, Mehmet Özdemir›s biography (short), political activities and a total of 53 speeches he made at theTurkish Grand National Assembly were determined.
Keywords: Turkish Grand National Assembly, DemocraticParty, Kayseri, Develi, Mehmet Özdemir

1. GİRİŞ

Mehmet Özdemir 1913 yılında Develi'de Yukarı Fenese Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Develi'de belediye başkanlığı da yapmış olan Osman Bey'dir. Annesi ise Hafize Hanımdır (TBMM Arşivi, Hal Tercümesi, NSD 1750). İlköğrenimini Develi'de tamamlamış, lise eğitimine Kayseri Lisesi'nde başlamış; ancak lise eğitimine bir yıl devam eden Özdemir, öğrenimini yarıda keserek Ziraat Bankasında stajyer muhasiplik, Bozdoğan İncir Tarım Satış Kooperatifi Müdürlüğü, Mersin'de İthalatçı-İhracatçı birliklerinde Muhasebe Muamelat Büroları Şefliği, İthalat Bürosu Mersin Müdürlüğü Büro Şefliği görevlerini icra etmiştir. 1938 yılında Selimiye Kışlası'nda er olarak vatani görevini yerine getiren Özdemir, 1940 yılında Türkan Hanım ile evlenmiştir. Bu evliliğinden Onur, Osman Yaşar, Rüstem, Fergat ve Şefika Aslı isimli çocukları olmuştur[1]. İkinci Dünya Savaşı ortamının getirdiği zorunluluklar dolayısıyla 1941 yılında yeniden silahaltına alınmış ve görevini yerine getirmiştir (Öztürk, 1950: 657).

Mehmet Özdemir, Mersin İthalat Bürosu lağvedildikten sonra memleketi Develi'ye dönmüş ve çiftçilik mesleğini icra etmeye başlamıştır. Tarım ile ilgilendiği bu yıllarda Demokrat Parti'ye katılmış ve siyasete girmiştir. Demokrat Parti'den milletvekili adayı olan Özdemir, 1950 yılı genel seçimlerinde Kayseri'den milletvekili seçilmiştir. Yapılan seçimlerde 98,473 oy aldığı tespit edilmiştir. Mehmet Özdemir TBMM'de Tarım ve Sayıştay Komisyonlarında görev almıştır. Bu komisyonların dışında Orman Genel Müdürlüğü Teşkilatı ve İskân Kanunu konularında kurulmuş olan geçici komisyonlarda da görev almıştır. Milletvekilliği yalnızca 9. Yasama Dönemi ile sınırlı kalmıştır. Vekilliği sonrasında Petrol Ofisi Genel Müdürlüğü'nde müşavirlik yapmıştır. 1963 yılında ise yerel siyasete geçiş yapan Mehmet Özdemir; 1963-1968 yılları arasında Adalet Partisi'nden, 1973-1977 yılları arasında ise bağımsız olarak Develi Belediye Başkanlığı görevini icra etmiştir. Milli Mücadele'de Develi isimli yapıtı kaleme alan Mehmet Özdemir, 9 Ağustos 1986 tarihinde hayata gözlerini kapamıştır (Öztürk, 1950: 657-658).

Mehmet Özdemir'e ait olan Milli Mücadele'de Develi isimli eserinde, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle bölgeye gelen Kılıç Ali Bey ile tanışmasından bahsettiği olay önemli görülmektedir. Mehmet Özdemir bu olayı şöyle nakletmiştir:

"*Mustafa Kemal'in emir ve talimatile, Kılıç Ali'nin Develi'ye geldiği günleri hatırlıyorum. Taybabası denilen Tekir Yolu üzerindeki bir mevkide, Kaymakam, Şube Reisi, Jandarma komutanı, babam, atlarına binerek Kılıç Ali'yi karşıladılar. Gölemen bağları yanından, dere yollarını geçerek, adeta gizlice bizim eve geldiler. Kılıç Ali'nin yanından ayırmadığı Kazım Çavuşu, Kılıç Ali'nin heybetli şahsını hatırlıyorum. Sabahları bu kıymetli misafirlerin eline su dökmek için ibrik, leğeni bizzat kendim götürür, onu tecessüs ve dikkatle tetkik ederdim. Kılıç Ali'nin yüzünü çevreleyen gür siyah sakalı su ile sıvazlanırken, bir hışırtı olur, fakat dik bıyıkları hiçbir zaman aşağıya sarkmazdı. On günden fazla misafir kalan bu sayın kişiyi hayalimizde ne kadar yüceltmek mümkünse, o kadar yüceltiyor, ona efsanevi sıfatlar izafe ediyorduk. Mustafa Kemal 50 bin kişilik ordu gönderecekmiş. Kılıç Ali bu ordunun öncüsü imiş Gavurları o zaman görürler günlerini. Mustafa Kemal yenilmez bir kumandan imiş. Kılıç Ali'ye kurşun geçmezmiş. Mustafa Kemal'in gizli emirleri, Kılıç Ali'nin atının nalları arasında saklı imiş onun için Kazım Çavuş, gece, gündüz göz kulak oluyormuş. Kılıç Ali'den her sabah birkaç çift söz dinlemek için sabırsızlanırdım.*" (Özdemir, 1973: 9).

1 Mehmet Özdemir'in TBMM Milletvekilleri Albümünde 4 çocuk sahibi olduğu belirtilmiştir. Bkz: (TBMM Milletvekilleri Albümü (1950-1980),Cilt 2, s. 575). Ancak Kazım Öztürk'ün eserinde 5 çocuk sahibi olduğu belirtilmiştir. Bkz: (Öztürk, 1950: 657).

2. MECLİS FAALİYETLERİ

Meclis faaliyetleri çerçevesinde Mehmet Özdemir'in Meclis Tutanaklarına giren çeşitli kanun teklif ve tasarıları ile çeşitli konulara üzerine aldığı sözler ile yaptığı konuşmalar değerlendirilmiştir.

2.1- Askerlik kanununun beşinci maddesinin değiştirilmesi ve bu kanuna geçici bir madde eklenmesi hakkındaki kanun münasebetiyle

"*Efendim, askerliğe çağrılma ve kıtaya iltihak tarihleri arasında herhangi bir sebeple 15 günden fazla müddet geçerse, bu geçmiş günlerin, askere çağrılan vatandaş lehine olarak hizmetten sayılmasını teklif ediyorum.*" (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.I, 20. Birleşim, 11.07.1950: 528:529).

Konuşmada askerlerin bazı sebeplerden birliğine geç katıldığını fakat bunun vatandaşın lehine olmadığını ve bunun vatandaşın lehine olmasını istemiştir.

2.2- Bazı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun münasebetiyle

"*28 Şaban 1342 sayılı Muhamat Kanunudur. Bu kanunla 20 - 25 sene evvel bir kısım dâvavekillerinin avukatlık yapmaya mahsus ruhsatnameleri ellerinden alınmıştır. Bunlara tekrar hak vermek gibi yanlış bir yola gidiyoruz.*"(Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.I, 23. Birleşim, 14.07.1950, s. 713).

Konuşmada 25 yıl önce avukatlık ruhsatnamesi iptal edilen kişilere geri bu hakkın verilmemesini savunmuştur.

2.32- 5237 sayılı belediye gelirleri kanununun 9. maddesinin 1. fıkrasının değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifi münasebetiyle

"*Zengin ve fakir birçok vatandaşların orada büyük ve küçük bağ evleri vardır. Bu evler Kayseri'ye bir iki saat mesafede bulunmaktadır. Şayet Sıtkı Yırcalı ve diğer arkadaşların teklif ettiği bu kanun tasarısı kabul edilmezse, bu vatandaşlar, her iki yerden de vergi vermekle mükellef tutulacaktır.*" (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.IV, 27. Birleşim, 08.01.1951, s. 95).

Konuşmada şehir merkezinden uzak sayfiye evlerinden vergi alınmamasını talep etmiştir.

2.4.-Hatay milletvekillerinin seçim tutanakları hakkındaki tutanakları inceleme komisyonu raporu münasebetiyle

"*Hiç kimse müracaat etmiyor, yok böyle bir müracaat. İ*şaret ettim diye arz ediyorum. İ*ki partili mebus arkadaş arasındaki miktar farkı 2 binden ibarettir deniliyor. Bendeniz noterden imza alma hareketini çok müteâmel, çok müteal, çok haklı bir vaziyet diye tavsif etmedim, ama onun yanında 800 imzayı toplayıp buraya göndermeyi de hiç akletmedim. O nasıl vatandaşmış, nasıl elçi imiş ki 800 kişi ona gelmişler ben gelmedim, ben gelmedim, demişler, inanıyor musunuz buna arkadaşlar? Vicdanınıza hitap ediyorum. Bendeniz inanmıyorum. Hâkim olarak inanmıyorum*.

Ordu Milletvekili olan Hamdi Şarlan'ın *Hatay Milletvekillerinin seçim tutanakları hakkındaki Tutanakları İnceleme Komisyonu raporu münasebetiyle ilgili mecliste yaptığı bu konuşmaya yönelik Özdemir'in, cevabı ise şöyle olmuştur: Niçin inanmıyorsunuz?"*(Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.IV, 27. Birleşim, 08.01.1951, s. 106-107).

Bu konuşmada Mehmet Özdemir Bey söylenenlerin doğru olmadığını, resmi belgeler mevcutsa sunulmasını talep etmiştir.

2.5.-Hastane, okul, park, meydan, cadde, stadyum ve emsali müessese ve yapılara, yaşayan kişi adlarının konmaması hakkındaki kanun teklifi münasebetiyle

"*Arkadaşlar, bu kanun, bu memlekette büyük Türk Milletinin iradesiyle buraya gelen bizlere ihtisas etmiştir. Artık bundan sonra şahıslara tabasbus ve riyakârlık karşılığı menfi yollara gidilmeyecektir. Ve onlara yaranmak kabilinden bu gibi heykel ve* âbideler *dikilmeyecektir*[2]. *Onlar da tarihimize karışan birer leke olarak kalacaktı? Sözlerim şimdilik bu kadardır, madde üzerindeki konuşmamı sırası geldiğinde yapacağım.*" (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.IV, 35. Birleşim, 26.01.1951, s. 391-392).

Bu konuşmada Mehmet Özdemir Bey Atatürk haricinde kişilerin isimlerinin meydanlara verilmemesi, heykellerinin yapılmamasını istemiştir.

2.6.- Diyanet İşleri Başkanlığı 1951 yılı bütçesi münasebetiyle

"*Rüştiye mektebini bitirdim - rüştiye mektebinin son sınıfına kadar din dersleri vardı ve mecburi olarak okutuluyordu -. Liseye geldiğimiz zaman Cumhuriyet ilân edilmişti ve bambaşka bir devir açılmıştı. Orada bir hoca karşımıza çıktı: Edebiyat ve Türkçe hocası. İsmini bahsetmiyeyim, bu hoca, genç dimağlarımıza dinin ve Allahınhâşa, hâşa safsata olduğunu, yalan olduğunu telkin ediyordu. İşte bu cereyan bu korkunç yola yıllarca devam edildi."* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.V, 48. Birleşim, 22.11.1951, s. 455).

Bu konuşmada din bilgisi zayıf gençler varsa bunun sebebi Halk Partisidir, demiştir.

2.7.- Savunma Bakanlığı 1951 yılı Bütçesi münasebetiyle

"*Muhterem arkadaşlar; benim bazı temennilerim vardır: Köylerimizde bilhassa okuyup yazma bilmeyenler eskisine nazaran azalmış değildir. Mekteplerimize karşı bir lâkaydi vardır. Bugün okuma yazma bilenlerin adedini çoğaltmak maksadı ile 3 - 5 sınıflı köy ve şehir ilkokul-*

2 Özdemir'in bu konuşmasında geçen anektotların hem dönemin görüşlerini hem de Atatürk'e olan bağlılığı göstermesi açısından burada verilmesi gerektiği düşünülmüştür: Muhterem arkadaşlar; memlekette şimdiye kadar dikilmiş ve dikilmekte olan heykeller üzerinde hepimizin acı tatlı hâtıralarımız vardır. Bu mevzu ele alınmışken geçmiş olan bir hâdiseyi heyeti muhteremenize arz edeceğim: 30 sene evvel bu yurdun heyeti umumiyesi itibariyle arz ettiği manzarayı hepimiz hatırlıyoruz. Bu memleket isti'aya uğramış ve Kuvayi Milliye hali devam etmekte idi. Ben o zaman 8-10 yaşında idim. Fakat Anadolu'nun ortasına kadar düşman istilâsı baş göstermişti. Develi'ye dört saat mesafeye kadar Fransızlar işgal etmişti. Eski ismi Haçin ve şimdiki ismi Saimbeyli kasabası olan yerde bir isyan vukubulmuştu. Bu isyanda 9 ay devam eden kanlı mücadelelerden sonra belki üç bin, beş bin Türkün kanı, müslümanın kanı orada akıtılmıştı arkadaşlar. Zaman geçti Millî Eğitim Bakanlığı Türk Millî tarihine ait vesika ve eşyayı toplamak yoluna girdi. O zaman, ben de Kuvayi Milliye Kumandanlarından olan babamdan kalma bâzı eşyayı ve vesikayı Millî Eğitim Bakanlığına gönderdim ve akabinde dedim ki, Saimbeyli›de şehit olan vatandaşlarımız namına bir meçhul kahramanlar âbidesi dikilmesini rica ediyorum. Millî Eğitim Bakanlığına yazdığım o yazımda vakayii tafsilen anlattım, ve hiçbir şey yapılmamıştır, oraya bir âbide rekzediniz, o kahramanların şehit ruhları da taziz edilmiş olsun dedim. Aldığımız cevap: Tahsisatımız olmadığından dileğiniz yerine getirilememiştir, gönderdiğiniz vesikalar ayrıca teşekkür ederizden ibaretti. Gelelim diğer safhaya: Kayseri'de Atatürk namına Talas bucağında bir köşk yapılıyordu. Bu köşk yapılırken, yapılmakta iken tam altı ay oranın öğretmenleri maaş alamadılar. Hattâ o zaman cesur bir öğretmen arkadaş, Atatürk'e telgraf çekti ve dedi ki, namınıza yapılan köşkten dolayı altı aydır maaş alamıyoruz. Atatürk'ün, köşkü satınız ve maaşlarınızı alınız, diye bir cevap verdiğini duyduk. Muhterem arkadaşlar, dünyada inandığım bir ideal varsa şahsan o da Atatürk'ün meydana getirdiği inkılâp eserleridir. Ve ölünceye kadar bunlara şahsen bağlı olan bir insanım. Atatürk için canımı da feda ederdim. Bu millet memleket onun namına heykeller dikti, meydanlar yaptı, her şeyi yaptı. Fakat Atatürk öldükten sonra onu taklit etmek istayen bir devlet başkanı, çıktı başımıza bir tanedir. Atatürk'tür iki tane Atatürk yoktur. İnönü de bir Atatürk olamazdı. Daha açık konuşayım; fakat İnönü'nün onu taklit etmek için birçok zoraki hareketler, hattâ cebrî hareketler oldu. Onun da namına heykeller dikildi, bahçeler tanzim edildi ve saire oldu. İşte o zaman uyanan reaksiyon bugün müzakere olunmaktadır. Arkadaşlar, bu kanunun künhüne, ruhu itibariyle tamamıyla mutabıkım.

*lar*ından mezun olanlar kanunla tesp*it edilen askerlik hizmet müddetlerinde 3 - 5 ay evvel terhis edilir ve böyle bir hak tanınırsa bu suretle hemen hemen köyümüzde okuyup yazma bilmeyen kalmayacaktır. Bu cihetin nazarı itibara alınmasını; 2. : Erlere, onbaşılara, çavuşlara verilen aylıklar çok azdır, hiçbir şey ifade etmez. En az ere ayda 10 lira, onbaşına 15 lira, çavuşa da 25 - 30 lira para tahsis edilmesi çok yerinde olacaktır*." (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.V, 49. Birleşim, 23.11.1951, s. 560-561).

Bu konuşmada Mehmet Özdemir Bey askerlik süresinin kısalmasının eğitime katkısını ve askerlerin maaşlarının artırılmasının yerinde bir karar olacağını söylemiştir. Bununla ilgili, okuma yazma bilen askerlerin terhis süresinin 3-5 ay arasında azaltılarak köy ve şehir okullarında görevlendirilmelerini; ere ayda 10 lira, onbaşıya 15 lira, çavuşa da 25-30 lira arasında para tahsis edilmesi gerektiğini önermiştir.

2.8.- İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı 1951 yılı bütçeleri münasebetiyle

"*Bir münasebetle bir ilçede emniyet komiserliğine gitmiştim. Orada gördüm ki: İfademi zabdedecek* kâğıtları, şeritleri yoktu. Cebimden para verdim. Bana acı acı dert yandılar. Buraya gelip vaziyeti bildirdim. Emniyet dairesinin şerefiyle otoritesiyle mütenasip bir tahsis yapılmasını rica ettim." (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.V, 50. Birleşim, 24.11.1951, s. 666).

Bu konuşmada Emniyet Genel Müdürlüğü'nün bütçesinin çok az olduğunu ve acilen bütçenin artırılması gerektiğinin önemine değinmiştir.

2.9. Bayındırlık Bakanlığı ve Karayolları Genel Müdürlüğü 1951 yılı bütçeleri münasebetiyle

"Yeşilhisar ilçesi merkezi ve Başköy istasyonu arasında takriben 500 - 600 bin dönüm miktarında çok mümbit bir arazi bomboş yatmaktadır. Hudutlarını verdiğim bu araziye Sultansazı denilir. Halen bu arazinin bir kısmı istifade edilir bir durumda, bire 30 - 15,0 verecek kadar mümbittir. İkinci kısım, sazlık ve bataklık bir haldedir... Ayda 30 lira almakta bulunan ve ekserisinin doğru ve düzgün okuyup yazması dahi bulunmayan bu eğitmenler köylü çocuklarımıza istenilen faydayı temin etmekten çok uzaktır." (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.V, 51. Birleşim, 25.11.1951, s. 850-851).

Bu konuşmada bataklıkların kurutulup tarım arazisine çevrilmesinin bölge halkı ve ülke için çok kazançlı olacağını vurgulamıştır.

2.10. Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1951 yılı bütçeleri münasebetiyle

"Memlekette sayısı bini geçen gezici başöğretmenler vardır. Bu gezici başöğretmenlerin menşeleri çeşitli olmakla beraber eğitmenli okulların da zamanla azalmış bulunmaları ve her sene mühim miktarda tasfiyeye tâbi tutulmaları karşısında gezici başöğretmenlerin de vazifeleri azalmakta ve tabiatiyle mevcudiyetlerine lüzum görülmemektedir. Ayda 30 lira almakta bulunan ve ekserisinin doğru ve düzgün okuyup yazması dahi bulunmayan bu eğitmenler köylü çocuklarımıza istenilen faydayı temin etmekten çok uzaktır."(Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.V, 51. Birleşim, 25.11.1951, s. 790-791).

Bu konuşmada çalışmayan öğretmenlerin fazlalığı ve bütçeye çok yük olduğundan bahsedip bunların bir an önce görevlerine son verilmesini istemiştir.

2.11. Çiftçi mallarının korunması hakkındaki kanunun 4. maddesine bir fıkra eklenmesine dair kanun münasebetiyle

"Teklif edilen beşinci maddenin tadili hakkındaki teklif, bu mühim dâvada atılan ilk adımdır ve yerindedir. Belediye meclisi üyesi sıfatıyla seçtiğimiz bu koruma heyetinin herhangi bir sebebe mebni o belediye meclisi ayrıldıktan sonra; bur koruma heyetinin vazife başında kalması, aklen ve mantıken caiz değildir." (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XI, 17. Birleşim, 14.12.1951, s. 188).

Bu konuşmada çiftçi mallarının korunması hakkında yapılacak değişikliklerin önemine vurgu yaparak kanunun kabulünü istemiştir.

2.12. İl idare kanununun 6. maddesinin ikinci fıkrasının yorumu münasebetiyle

*"Muhterem arkadaşlar, benim bu mevzuda fazla bir sözüm yok. Yalnız demokrasi rejiminin kökleşmiş olduğu memleketlerde ve milletlerde valilerin intihapla yapıldığını da biliyoruz. Binaenaleyh ilerde belki biz de intihap yoluna gideceğiz. Bu itibarla valilerde ihtisas ve menşe aramak gibi hatalı d*üşüncemiz caiz değildir. Maruza*tım bundan ibarettir."* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XI, 17. Birleşim, 14.12.1951, s. 178).

Bu konuşmada demokrasi rejiminin kökleşmiş olduğu ülkelerde valilerin de seçimle iş başına geldiğini vurgulamıştır.

2.13. Memleketimize ithal edilen traktör, biçerdöver, pulluk ve mümasili ziraat aletlerinin zirai donatım kurumu vasıtasıyla satışı esnasında hangi esasların nazarı dikkate alındığına ve zirai istihsalâtımızın inkişaf ve kalkınması için bu kurumun çalışma sistemi hakkında ne düşünüldüğüne dair sorusu münasebetiyle

"*Zirai Donatım Kurumu son aylar içinde aldığı bir kararla ihtiyaç sahiplerini hakikaten müşkül bir duruma sokmuştur. Bu karara, göre kurumdan traktör ve biçerdöver ve diğer alet talebinde bulunan herhangi bir müstahsilden berveçhi peşin bir pey akçası talep olunmaktadır. Pey akçası talep olunurken diğer taraftan şimdi bir suretini okuyacağım taahhütnamenin de imza edilmesi şart koşulmaktadır.*" (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XI, 18. Birleşim, 17.12.1951, s. 202-204).

Bu konuşmada Zirai Donatım Kurumu'nun çiftçilere haksızlık ettiğini daha önceden sözle başvuru alınırken şu anda peşinatla çalıştığını bu kurumun amacının çiftçiye yardımcı olmaktır demiştir. Özdemir'in bu sorusu karşısında Tarım Bakanı Nedim Ökmen, tarımla ilgili sorunların olduğu, çiftçilerin sıkıntılarının giderilmesi için gerekli tedbirlerin alınmakta olduğunu ifade etmiştir.

2.14. Tarım Bakanlığı, Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü ile Orman Genel Müdürlüğü 1952 yılı bütçeleri münasebetiyle

*"Efendim, k*üçük çiftçiye bir kredi sağlanması düşünülüyor mu? Meselâ koşum hayvanları için pulluk, mibzer gibi aletleri sağlamak hususunda Ziraat Bankasından kredi almaları düşünülüyor mu?" (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XIII, 50. Birleşim, 28.11.1952, s. 1134).

Bu konuşmada çiftçiye destek verilmesi gerektiğini belirtmiş ve bununla ilgili çalışma olup olmadığını sorgulamıştır.

2.15. Gayrimenkule tecavüzün def'i hakkındaki kanun münasebetiyle

"*Bu kanundan mütevellit birçok mağdurlar meydana getirmiş olacağız. Zilyedlik* müddetinin aranması olmadığı takdirde tapu aranması, daha olmadığı takdirde hususi alım, satım gibi vesika aranması iktiza eder kanaatindeyim. M*aruzatım bundan ibarettir." (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XVI, 55. Birleşim, 31.03.1952, s. 128).*

Bu konuşmada 3-5 sene kendi arazisini ekmeyen veya ekemeyen insanların yerine başkalarının ekim yaptığını ve gerçek tarla sahibinin geri geldiği zaman mahkemelik oldukları için bu durumun zilyetlik müddeti ile çözülmesini istemiştir.

2.16. Köy kanununa bazı maddeler eklenmesine ve 46. maddesinin değiştirilmesine ve bu kanunun bazı maddelerinin kaldırılmasına dair 5672 sayılı kanunun ek birinci maddesinin birinci fıkrası ile geçici maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanunun öncelik ve ivedilikle müzakeresine dair önerge münasebetiyle

*"Efendim, y*üksek *meclise gelen kanun tasarısı yerindedir. Köy muhtar heyetleri seçimi şimdiye kadar şubatta yapılıyordu. Kış mevsimine tesadüf etmiş olmasından birçok meşkülatamaruz kalınıyordu. Bunu önlemek içini gelen tasarının müzakere ve kabul edilmesi yerinde olacaktır."* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XIX, 23. Birleşim, 05.01.1953, s. 8).

Bu konuşmada muhtar heyetleri seçiminin şubatta yapılmasının kış mevsiminde olunmasından dolayı zorluklar yaşandığı kasım ayında yapılması durumunun daha isabetli bir karar olduğunu söylemiştir.

2.17. Kayseri vilâyeti dâhilinde bulunan Sultan Sazlığı bataklığının kurutulması için şimdiye kadar ne gibi işler ve etütler yapıldığına ve bu bataklığın kaç yılda kurutulabileceğine dair sorusu münasebetiyle

"Buranın 150 sene evvel işletilmekte olduğu bilinmektedir. Şimdi atıl bir vaziyette bırakılmıştır. Bu vaziyette bırakılmış olması hem sıhhi ve hem de zirai bakımdan birçok kayıplara sebebiyet vermiştir. Sultansazı civarında halen işlemekte olan bazı yerlerde tecrübi mahiyette yapılan ekimlerde bire 100 - 150 alınmıştır. O civarda topraksız halkın gösterdiği yakın ilgi ve alâka dolayısıyla bu sözlü sorumu getirdim." (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XIX, 32. Birleşim, 26.01.1953, s. 429).

Bu konuşmada Sultan Sazlığı bataklığının ne kadar önemli bir arazi olduğunu ve ıslah işlemlerinin ivedilikle yapılması gerektiğini belirtmiştir.

2.18. Zamantı Irmağı üzerinde yapılacak şişirmelerle etrafında bulunan 300 bin dönüme yakın arazinin sulanmasını temin için lüzumlu tesislere ne zaman başlanacağına ve bu tesislerin kaç yıl zarfında ikmal olunacağına dair sorusu münasebetiyle

"Münferit sulama konuları arasında, Hükümet programına dâhil bulunan Zamantı Irmağı üzerinde yapılacak şişirmelerle etrafında bulunan 300 bin dönüme yakın arazinin sulanmasını temin için lüzumlu tesislere ne zaman başlanacak ve kaç yıl zarfında bitirilecektir." (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XIX, 32. Birleşim, 26.01.1953, s. 429-430).

Bu konuşmada Zamantı Irmağı'nın da Sultan Sazlığı kadar önemli olduğunu ve civardaki köyler için çok gerekli olduğunu, bu projenin bir an önce hayata geçirilmesini söylemiştir.

2.19. Zamantı Irmağı üzerindeki hidroelektrik işinin daha ne kadar müddetle tetkika tâbi tutulacağına, şimdiye kadar yapılan etütlerin teknik ve iktisadi bakımlardan ne gibi neticeler verdiğine dair sorusu münasebetiyle

"13 - 14 seneden beri tetkik edilmekte olan Zamantı Irmağı üzerinde ve Develi'nin Faraşa Köyü mevkiindeki hidroelektrik işi daha ne kadar müddetle tetkika tâbi tutulaca*ktır? Şimdiye kadar yapılan etütler teknik ve iktisadi bakımlardan ne gibi neticeler vermiştir? Şayet yapılan tetkikler müspet neticeler vermiş ise bu işe ne zaman başlanacaktır?"* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XIX, 32. Birleşim, 26.01.1953, s. 434-435).

Bu konuşmada bayındırlık vekilinin bu konuda gerekli hassasiyeti göstermediğini ve projenin birçok kişiyi ilgilendirmesine rağmen tetkiklerin uzun sürdüğünü belirtmiştir.

2.20. Millî Korunma Kanununun kiraya taallûk eden maddelerinin tadili hakkındaki Kanun münasebetiyle

*"Allah'a şükürler olsun ki, memleketimiz tam mana*sıyla *bir terakki yolundadır; Her sahada geniş ölçüde işler yapılmakta ve inkişaflar kaydolunmaktadır. Böyle bir memlekette ahvali fevkalâdenin mevcut olduğunu söylemek caiz değildir. Bugünkü normal ve hatta normalin üstünde terakkiler kaydeden bir memlekette böyle bir kanunun tatbiki fiilen güçleşmiş bulunduğundan dolayıdır ki, Büyük Meclisimizde 30 ncu maddenin kaldırılması veya ahval ve şartlara daha uygun bir şekilde tadili hususunda büyük bir arzu ve kanaat belirmiş bulunmaktadır."* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XX, 37. Birleşim, 04.11.1953, s. 86).

Bu konuşmada mülk edinebilmenin zorluğunu kiracıların çok düşük bedellerde kira ödediğini ve kira bedellerinin serbest bırakılmasını, mülk sahibi ile kiracının arasında anlaşmasının gerekliliğini belirtmiştir.

2.21. Diyanet İşleri Reisliği 1953 yılı bütçesi münasebetiyle

*"Diyanet İ*şleri Bütçesi komisyonda konuşulurken lâzım *gelen alâkayı gösterdik, fikirlerimizi orada dermeyan ettik. Demin konuşan Arif Nihat Asya, Abdullah Aytemiz, Ömer Bilen arkadaşlarımız bizim Diyanet İşleri Bütçesi üzerine konuşulmasın gibi bir takrir verdiğimiz yolunda bir söz söylediler. Biz bu havayı yaratmak için bu takriri vermiş değiliz. En az kendileri kadar dinimiz, diyanetimiz üzerinde hassasiyet gösteren insanlar olarak takriri verdik... Fakat daha evvelleri Halk Partisi zamanında oruç tutan, namaz kılan ve ibadet eden kimseler adeta yobaz olarak telâkki ediliyordu. Bunun birçok misalleri vardır arkadaşlar. Mekteplerde dahi hocalar gelip çocuklara, dinin aslı olmadığını, bunların bir safsatadan ibaret olduğunu söylüyorlardı. Bu yanlış anlayışın bir neticesidir ki, dine karşı bir cephe alınmış, adeta Hükümet lâyîkliği din düşmanlığı gibi bir vaziyete getirmiş bulunuyordu. Hamdolsun bu, geçmiştir. Benim temennim şudur, kısaca arzedeyim, dini mevhum bir halde olmaktan kurtarmak lâzımdır. Aklın, mantığın kabul ettiği her şeyi bizim dinîmiz kabul eder."* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XX, 47. Birleşim, 19.11.1953, s. 521; Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XX, 48. Birleşim, 20.11.1953, s. 547).

Bu konuşmada insanların artık oruç tuttuğu namaz kıldığı için eleştirilmediğini bunun da vicdan hürriyetiyle tesis edildiğini, dini işlerin Allah ile kul arasında olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Diyanet İşleri hacca gideceklerin malî, sıhhi durumlarını sıkı bir kontrol altında bulundursun, bu şekilde iki defa gitme vaziyetinde olanlara müsaade edilmesin diye belirtmiştir.

2.22. Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü 1953 yılı bütçeleri münasebetiyle

"Muhterem arkadaşlar, memleketimizin en mühim dert ve meselelerinden biri de şüphesiz tapu ve kadastro işidir. Tapu olmamasından kavgalar çıkmakta, ihtilâflar zuhur etmekte, cinayetler yapılmakta velhasıl birçok karışıklıklar vâki olmaktadır." (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XX, 48. Birleşim, 20.11.1953, s. 562-564).

Bu konuşmada tapu işlerinin hızlıca halledilmesi gerektiğini ve bu yönde bütçenin artırılmasının çok doğru bir karar olduğunu belirtmiştir.

2.23. Millî Eğitim Vekâleti, Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1953 yılı bütçeleri münasebetiyle

"Efendim, ben ilköğretime dair bazı sual ve temennilerde bulunacağım. Şehir ve kasabalarda vazife gören öğretmenlerin köylere de gönderilerek köy çocuklarının kültür seviyelerinin yükseltilmesi yolunda daha evvel temennilerde bulunmuştum. Bu hususta Vekâletin düşüncesi nedir?" (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XX, 53. Birleşim, 25.11.1953, s. 954-955-990).

Bu konuşmada vekâletin özellikle denetmenlerin ücretlerinin yetersiz olduğunu ve bununla ilgili ne gibi çalışmalar yapıldığını ve ne kadar eğitmenin işine son verildiğini sormuştur.

2.24. Bayındırlık Vekâleti, Karayolları Genel Müdürlüğü 1953 yılı bütçesi münasebetiyle

"Efendim, Bünyan kazasının Sarıoğlan nahiyesi vardır. 1948 de nahiyeyi sel bastı. Nahiye sakinlerinden 20 hane kendi parası ile sel mıntakasından evlerini başka yere naklettiler. 50 hanesi de, o zamanki iktidarın yardımı ile nakledildi. Geri kalan 50 hane şimdi orada, selin yağmurun içinde ve felâket ihtimalleri karşısında oturmaktadır." (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XX, 55. Birleşim, 27.11.1953, s. 1316).

Bu konuşmada kalan 50 hanenin taşınması için rica edilen 50 bin liranın vatandaşın lehine olduğu hâlde neden reddedildiğini sormuştur.

2.25. Köy kanunu lâyihası münasebetiyle

"Muhterem arkadaşlar, 767 bin kilometre karelik topraklarımızın % 68 nispetindeki parçası üzerinde kurulmuş 40 bin köy ile bu köylerde yaşıyan tahminen 15 milyon insanı ilgilendiren bu kanunun ehemmiyeti aşikâdır... Köylüyü yerinde saydıran, onun ilerlemesine mâni olan esbap üzerinde evvel emirde ciddiyetle durmamız icabeder...Muhtarlar, nahiye müdürlerinin ve jandarmaların âdeta seyisleri ve hizmetkârları gibi kullanılmış ve türlü hakaretlere maruz kalarak birtakım zulümler yapılmıştır." (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XXII, 83. Birleşim, 15.05.1953, s.268-269).

Bu konuşmada köylünün önemini, onun ilerlemesine engel olan nedenlerin ortadan kaldırılması gerektiğini ve özellikle resmî işlerde yaşadıkları sıkıntılardan bahsetmiştir. İdari bir ıslaha gerek olduğunu söyleyip köylü ile karşı karşıya gelinmemesini söylemiştir.

2.26. Kastamonu vilâyetine bağlı Kargı kazasının Çorum vilâyetine bağlanması hakkındaki kanun münasebetiyle

"Muhterem arkadaşlar, Kargı kazasının Çorum vilâyetine bağlanması münasebetiyle bu hususun lehinde ve aleyhinde bir fikir söylemek üzere huzurunuza gelmiş değilim. Yalnız Türkiye idari taksimatının bir keşmekeş içinde olduğunu arz etmek istiyorum." (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XXIV, 109. Birleşim, 15.07.1953, s. 692-693).

Bu konuşmada ülkenin ne kadar kazaya ne kadar vilayete ihtiyacı var konusunda bir çalışma yapılmadı-

ğından bahsedip bu meselenin ilim adamları, idareciler, teknisyenler ve uzmanlardan oluşan bir heyetin idari taksimat konusunda bir karara varıp uygulaması gerektiğini belirtmiştir. Aksi durumda bu konuların vekiller açısından büyük sıkıntılar çıkaracağını söylemiştir.

2.27. Orman kanunu lâyihası ve teklifleri münasebetiyle

"Arkadaşlar, Orman Kanunu'nun ehemmiyeti aşikârdır. Bu mevzula şimdiye kadar meşgul olmuş arkadaşların birçokları meclis dâhilinde görülmemektedir. Müsaade buyurulursa kanunun müzakeresine başlamadan evvel bunun önümüzdeki açılış devresine bırakılmasını arz ve teklif etmekteyim." (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XXIV, 109. Birleşim, 15.07.1953, s. 711).

Bu konuşmada 150 maddelik kanun tasarısını konuşmanın müzakere etmenin sadece başlangıç olarak kalacağını ve uygulamaya konulamayacağını belirtmiştir.

2.28. Devlet memur ve hizmetlilerine tahsisat verilmesi hakkındaki kanun münasebetiyle

"*Efendim, benim mâruzâtım ikramiye kanununda işçilerin bulunmamış olmasından, onlar hakkında konuşma şeklinde olacaktı."* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XXVI, 21. Birleşim, 23.12.1953, s.407).

Bu konuşmada maliye vekilinin işçilere ait kanun tasarısının meclise geleceğini ifade ettiği için şikâyetlerini tasarıdan sonra aktaracağını belirtmiştir.

2.29. Sermayesinin tamamı devlet tarafından verilmek suretiyle kurulan iktisadi teşekküllerin teşkilâtı ile idare ve murakabeleri hakkındaki kanunun 45. maddesinin 3 ve 4. bentlerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bir madde eklenmesine dair kanun münasebetiyle

"Arkadaşlar; memurlara ödenmekte olan tahsisatın işçilerimize de teşmilini temin için Hükümet tarafından ihtiyar olunan fedakârlığı şükranla karşılıyorum, işçilerin tâbi oldukları statüye rağmen hususi bir kanunla kendilerine bu suretle tahsisat, ikramiye ödenmiş olması, işçilerimizin istikballerinin teminat altına alınmış olduğunun bir delili addetmekteyim." (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu Dönem Meclis Tutanakları, C.XXVI, 23. Birleşim, 28.12.1953, s.478-484).

İşçilerin yaşama şartlarının iyi bir seviyeye getirilmesini ve işçilerin serbest iş sahasında daha kazançlı işler temin edeceklerini vurgulamıştır.

3. SONUÇ

Mehmet Özdemir Bey'in IX. dönem meclis konuşmaları ele alındığında görev yaptığı 22/05/1950-12/03/1954 tarihleri arasını kapsayan TBMM'nin IX. döneminde etkin ve aktif bir şekilde çalışmalar yaptığı ve meclis içerisinde de yapılan veya yapılacak olan çalışmalara meclis içindeki konuşmalarından da anlaşıldığı üzere aktif olarak katıldığı görülmüştür. Bu konuşmalarında ise genel itibariyle ülke sorunlarının yanında bölgesel sorunlar ya da çalışmalar konusunda da aktif rol oynamıştır. Bu nokta da özellikle bölgesel bazda köylülerin ve işçilerin haklarını savunurken ülke bazında da özellikle vatansever bir politika izlemiştir. Geçmiş iktidar döneminde laikliğin dinsizlik gibi uygulandığını belirterek din eğitimin sağlıklı olarak verilmesini istemiştir. Kendi partisinin bakanlarına bölge ve ülke sorunları ile ilgili sorular ve eleştiriler yöneltmiştir. Tarımda makineleşmenin devam ettiği günlerde köylünün korunmasını ve desteklenmesini istemiştir.

Mehmet Özdemir Bey'in IX. dönem meclis konuşmaları ele alındığında görev yaptığı 22/05/1950-12/03/1954 tarihleri arasını kapsayan TBMM'nin IX. döneminde genel kurulda 29 ana başlık altında farklı konularda konuşmalar

yaptığı görülmüştür. Yasama dönemi IX. dönemle sınırlı kalan Mehmet Özdemir Bey, vekilliğinin ardından ise 1954-1955 yılları arasında Petrol Ofisi genel müdürlüğünde müşavirlik yapmış daha sonra ise 1963-1968 ve 1973-1977 tarihlerinde Develi Belediye Başkanlığında bulunmuştur. Emeklilik yaşamını sürdürürken 9 Ağustos 1986 yılında vefat etmiştir.

Mehmet Özdemir Bey'in vekillik sürecindeki aktif durumunun yanında ise yine ülke ve bölge hizmetine ek olarak bilim alanında da "Millî Mücadelede Develi" adlı eseri bulunup bilim hayatına da bu çalışmasıyla önemli katkı sağlamıştır.

Araştırmanın sonuç kısmında öncelikle araştırmanın amacı ve süreci hakkında kısaca bilgi verilmelidir. Sonuç bölümünde araştırma sorusu veya hipotezlerinin her biri tek tek açıklanmalı ve ilgili sonuçlar ile tartışma yapabilmek için alan yazından karşılaştırmalar verilmelidir. Sonuç bölümünde elde edilen sonuçlara ilişkin öneriler gerekirse maddeler halinde verilmelidir. Son olarak araştırmanın kısıtları ve gelecek çalışmalar için önerilerde bulunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- TBMM Arşivi, Hal Tercümesi, NSD 1750 (Mehmet Özdemir)
- Özdemir, M. (1973). Milli Mücadele'de Develi. Sümer Matbaası.
- Öztürk, K. (1950). Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX Dönem Biyografiler (1950 - 1954). TBMM Vakfı Yayınları.
- TBMM Meclis Albümü 1920-2020. (587). (1950-1980) IX. Yasama Dönemi Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1950-1954). TBMM Albümü.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem

SANAL MEKÂNLARDA KÜLTÜR ÜRETİMİ VE AKTARIMI: DEVELİ FACEBOOK GRUPLARI ÖRNEĞİ

CULTURE PRODUCTION AND TRANSFER IN VIRTUAL SPACES: THE EXAMPLE OF DEVELI FACEBOOK GROUPS

İlayda Yıldırım
Gaziantep Üniversitesi /Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı /Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Öğrencisi/
yildirimilayda408@gmail.com/ 0000-0002-4339-7891

1 GİRİŞ

Walter Ong, 'Sözlü ve Yazılı Kültür' kitabında, yazı ve matbaayı temel alarak birincil ve ikincil sözlü kültür kavramlarını ileri sürer. Ona göre yazı ve matbaa kavramlarının varlığını bile bilmeyen, iletişimin yalnız konuşma dilinden oluştuğu kültürler birincil sözlü kültür kategorisinde değerlendirilebilir. Buna karşılık günümüz ileri teknolojisiyle yaşantımıza giren telefon, radyo, televizyon ve diğer elektronik araçların sözlü nitelikleri, üretimi ve işlevi önce yazı ve metinden çıkıp sonra konuşma diline dönüştüğü için ikincil sözlü kültürü oluşturur (Ong, 2003: 23-24). Birinci sözlü kültür ortamında insanların bellekleri önemli ve tek kaynak olarak varlık gösterirken, yazının ve matbaanın ortaya çıkmasıyla başlayan süreçte ise bellek ve hatırlama olguları farklı boyutlar almıştır. Günümüz ileri teknolojisinin hüküm sürdüğü 21. yüzyılda var olan elektronik kültür ortamında ise dijital belleklerin mevcudiyeti görülmektedir. Ancak bu kültür ortamını ve belleğini tam olarak anlamak için yazılı kültür ortamının önemini de göz ardı etmemek gerekir. Bireyin dijital belleği kullanma serüveninin görünür kılınması adına anlaşılması gereken meselelerden birisi de, yazılı kültür ortamında iletişimin dayanağı olan yazı ile birlikte bellek işleyişinin ne yönde bir seyir izlediğidir (Erdem, 2019). Nasıl ki yazılı kültür sözlü kültürden beslenerek yeni ve farklı bir terkip oluşturmuşsa, dijital kültür de yazılı kültürden faydalanmış aynı zamanda onu dönüştürmüştür.

İletişim ve medya araçlarının hızla geliştiği yeni dünya biçiminde geleneksel medya araçlarının (gazete, dergi, radyo, televizyon vb.) yanında altyapısını internet ve internet teknolojilerine dayandıran; akıllı cep telefonlarından internet gazeteciliğine veya online eğitimden elektronik postaya kadar geniş bir alanı kapsayan yeni medya araçları da varlığını göstermektedir. Geleneksel medya araçlarının tek kanallı yapısına karşılık yeni medya

araçları karşılıklı alışverişi ve iletişimi sağlamasıyla daha interaktif bir yapı sağlamaktadır.

Çift taraflı iletişimin sağlandığı yeni medya araçları içerisinde bulunan sosyal medya, günümüz bireylerinin yaşayış ve davranış biçimlerini etkileyen ve yönlendiren en önemli mecra haline gelmiştir. İçerisinde her ne kadar medya olsa da geleneksel medyadan farklı olarak kullanıcıların katkı sağlaması ve kendisi içerik oluşturabilmesidir. Çevrimiçi medyanın sunduğu fırsatları değerlendiren Mayfield (2010) bunları şu şekilde sıralamaktadır (Aktaran Vural & Bat, 2010):

Katılımcılık: Katılımcılardan geri bildirim alma özelliği sosyal medya kullanımını olumlu yönde etkilemektedir.

Açıklık: Geri bildirim özelliği kullanıcılarına açıkça oylama, bilgi paylaşma ve yorum yapma olanağı sunmaktadır.

Konuşma: Geleneksel medyada sadece alıcı konumunda olan bireyler, sosyal medyanın iki yönlü kullanımı ile konuşma ve kişisel fikirleri dile getirme imkânı sunmaktadır.

Toplum: Topluluklara etkili ve hızlı oluşum olanağı tanıyan sosyal medya, ortak noktalarda kolayca bulunulmasını sağlamaktadır.

Bağlantılılık: Sosyal medya farklı sitelere linkler aracılığı ile kullanıcılarını bağlamakta ve kişilerin ilgi duydukları alanlara kolayca erişmelerini sağlamaktadır.

Geri bildirim ve kolay erişim fırsatlarının yanı sıra sosyal katılım yoluyla kimlik oluşturmada sosyal medyanın önemi günümüzde daha önemli hale gelmiştir. Kimlik inşası açısından önemli olan davranışlar bireyin sosyal yapı içinde yer aldığı konum ve rollerle alakalıdır (Acun, 2011). Bir bireyin kimlik değişimiyle ilgili olarak vurgulanması gereken nokta ortak bir mekânı veya konuyu paylaşan çoklu kimliklerdir. Bu ortaklığı paylaşan kimlikler, bu ortaklığın sürekliliği için birbirlerini etkilemektedir. Bu noktada bu çoklu ve sosyal kimliklerin bir araya geldiği fiziksel veya sanal mekânları incelemek yerinde olacaktır. Sosyal kimliklerin ortaya çıktığı bu mekânlarda belirli kişiler tarafından oluşturulmuş belirli gruplar mevcuttur. Çoğu zaman cemaat, aşiret vb. adlarla anılan bu grupları bir araya getiren olgular arkadaşlık, akrabalık, hemşehrilik, ortak kültürler, iş vb.dir. Bir faaliyet olarak bir araya gelmek, gruplaşmak ve örgütlenmek insanın olduğu her ortamda ve de her zaman ortaya çıkan bir olgudur.

Çalışmamızda da ele alınan hemşehrilik ve buna bağlı olarak gelişen ortak kültür, bireyleri grup yapan en önemli faktörlerdendir. Hemşehri, aynı coğrafi kökenden gelenlerin kentte aidiyet, kimlik ve dayanışma ihtiyacını giderme amacıyla birbirlerini tanıtma sıfatı olarak kullandıkları bir kavramdır. Hemşehriliğin fiziki bir mekânla kesiştiği noktada memleket özlemini gidermek amacıyla kurulan hemşehri dernekleri önemli bir işleve sahiptir. Hemşehrilik ilişkilerinin yetersiz kalması ya da kentlileşmenin zorlaması sonucu ortaya çıkan hemşehri dernekleri, çoğunlukla "dernek/vakıf" türü modern kentli yapılar biçiminde örgütlenmiştir (Özdemir, 2013). Özellikle kentte kurulan bu dernek/vakıfların o gruba ait olan geleneksel kültürü aktarmadaki rolü göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Bu gruplar fiziki mekânlarda yaşadığı duyguyu ve yaşattığı kültürü internet ile birlikte zaman ve mekân sınırlarını aşarak devam ettirmektedirler. Sadece hemşehrilik kavramı çevresinde bir araya gelen gruplar değil, ortak bir noktada buluşan tüm bireylerin oluşturduğu gruplar da aynı işlevleri görmektedir.

İnternet teknolojisinin hızla ilerlediği günümüz dünyasında en çok kullanıcı sayısına sahip olan platform Facebook'tur. Çalışmamız açısından da örneklem olarak seçilen Facebook, 4 Şubat 2004 tarihinde Harvard Üniversitesi 2006 devresi öğrencisi Mark Zuckerberg tarafından kurulmuştur. Öncelikle Harvard öğrencileri için kurulan Facebook, daha sonra Boston civarındaki okulları da içine almış, iki ay içerisinde Ivy Ligi okullarının tama-

mını kapsamıştır. İlk sene içerisinde de; Amerika Birleşik Devletleri'ndeki tüm okullar Facebook'ta mevcuttu. Üyeler önceleri sadece söz konusu okulun e-posta adresiyle (.edu, .ac.uk vb.) üye olabiliyordu. Daha sonrasında da ağ içine liseler ve bazı büyük şirketler de katıldı. 11 Eylül 2006 tarihinde ise Facebook tüm e-posta adreslerine, bazı yaş sınırlandırmalarıyla açıldı. Kullanıcılar diledikleri ağlara; liseleri, çalışma yerleri ya da yaşadığı yerler itibarıyla katılım gösterebilmektedirler. Ayrıca Facebook, dünyanın en fazla ziyaret edilen sitelerinden biridir (URL1). Bir sosyal ağ olarak Facebook, geleneksel toplulukların burada örgütlenmelerine, kaybolmuş ve kopmuş bağlarını yeniden kurulmalarına, uzaktaki üyeleri arasında kan bağı dayanışmanın yeniden sağlanmasına ve tarihsel olarak bu kimliğin yeniden üretilmesine olanak sağlamıştır (Biçim, 2021). Bu geleneksel topluluklar yok olmak yerine Facebook'taki bu sanal mekânlar üzerinden kendi kimliklerini ve kültürlerini yaşatma olanağı bulmuşlardır.

Sanal mekânlar etrafında meydana gelen bu grup üyelerinin oluşturduğu topluluklar sanal, siber, dijital, sanal cemaat vb. adlarla anılmaktadır. Rheingold, "sanal/siber cemaat" (virtual community) deyimini ilk kullanan ve tanımlayan (1993) kişidir. Rheingold sanal toplulukları, "Yeterli sayıda bireyin internet aracılığıyla, siber uzayda insani duygulara dayalı kişisel ilişki ağları oluşturmak üzere, yeterli sürelerde devam ettirdikleri halka açık tartışmalarıdır." (1993) şeklinde tanımlamıştır. Bu tanıma göre sanal cemaatin oluşabilmesi için;

- Aracı olarak internetin kullanılması
- İlişkilerin siber uzayda gerçekleşmesi (sanal olması)
- Topluluk oluşturacak yeterlilikte katılımın olması
- İlişki ağının kişiler arasında kurulması ve açık olması
- İlişkilerin belli bir süreyi kapsaması gerektiği vurgulanmaktadır (Yiğit, 2020).

Dolaylı ve doğrudan sanal cemaat olarak ikiye ayrılan gruplardan dolaylı cemaat toplumdaki gerçek cemaatler üzerinde yükseldiği için, varlığını sürdürmeleri de onların yaşamasına bağlıdır. Bu tür cemaatler asıl güçlerini fiziki ilişkilerden almaktadır; doğrudan sanal cemaatler ise somut bir toplumsal birlikteliği olmayan insanların, ağ üzerinde herhangi bir ortak paydada buluşarak oluşturdukları yapılardır. Bu kişilerin aynı ağda buluşmasını sağlayan unsur spor, marka, teknoloji, sanat gibi paylaşılan konular olabileceği gibi; inanç, kültür gibi ortak değerler de olabilir (Yiğit, 2020).

İnsanların bir araya gelerek oluşturduğu mekânsal cemaatler ile fiziksel bir çatı altında olmadan meydana gelen "siber cemaatler" birçok farklı disiplin tarafından ele alınmıştır. Bu konuyla diğerlerine göre daha geç ilgilenen folklor disiplini, "dijital folklor" başlığı altında değerlendirilen çalışmalarda "siber cemaatler" konusuna yer vermiştir. Folklorun bir disiplin olarak ortaya çıktığı zamandan günümüze kadar gelen süreç içerisinde "halk" kavramının birçok farklı tanımı yapılmıştır. 19. Yüzyıl halk tanımlamalarına bakıldığı zaman çoğuz kez başka kümelerden oluşan gruplara karşı tezat olarak bağımlı bir yapı olarak tarif edilmiştir. "Halk" vahşi ve medeniler arasında medeniyeti henüz tam keşfetmemiş grupları ifade etmiştir. Bu tanımlarda "halk" köylü, alt sınıf, eğitim görmemiş, gelişmeye kapalı bir sınıftır. Ancak Alan Dundes'in "halk" ve "folklor" kavramlarına getirdiği yeni tanımlar folklor disiplininde çok büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Dundes'e göre halk "ortak bir faktörü" paylaşan, "kendine has geleneklere" sahip olan bir insan grubudur. Burada bir grup üyesinin diğerlerini tanımasına gerek yoktur, gruba ait geleneklerin özünü bilmesi halkı oluşturması için yeterlidir (Dundes, 2006). Ortak bir faktörü paylaşan iki kişinin bile bir halk grubunu oluşturduğunu ifade eden Dundes'in bu görüşlerinden sonra halk biliminin araştırma sahası doğal olarak genişlemiş ve "grup folklorunun" varlığı gün yüzüne çıkmıştır.

Kent folkloru, meslek folkloru, çocuk folkloru, kadın folkloru, aile folkloru, takım folkloru, internet folkloru (netlore) vb. birçok farklı grubun ürettiği kültür ve bu kültürün ürünlerinin, uygulama sahalarında sayıları her geçen gün artarken teorik zeminde aynı durum söz konusu değildir. "Eğer zaten bir grubun folkloru olabileceğini kabul etmiş ve bu kabulün üstüne belli bir grubun folklorunu incelemişsek vardığımız nokta nedir? Söz konusu alanda, özellikle Türkiye'de yapılan uygulama çalışmalarının sonucunda ele alınan grubun (aile, iş grubu, okul takımı, dernek vb.) bir folkloru olduğu sonucuna varılıyor; oysa bu zaten baştaki kabulün ta kendisi. Bir zamanlar köylere yollanan folklorcular şimdi kente dağılıp durmadan farklı grupların folklorunu derliyorsa başladığımız noktaya geri dönmenin tehlikesi yok mu?" (Erdem, 2012).

Belli gruplar üzerine yürütülen halk bilimsel çalışmalarda üzerinde durulması gereken önemli nokta, grup içerisinde ortaya çıkan ve aktarılan kültürdür. Küçük grupların kültürleri ve folklorlarıyla ilgili çalışmalar yapan Amerikalı sosyolog Gary Alan Fine, grup folkloru çalışmalarında öne çıkan ve "ideoculture" adını verdiği öz kültürden sıkça bahsetmekte ve vurgu yapmaktadır. "İnteraktif gruplar üzerine yoğunlaşırken her grubun bir ölçüde kendi kültürünü yarattığını öne sürüyorum ki bu kültürü ideoculture olarak adlandırabilirim. Ideoculture, interaktif bir grubun üyelerinin paylaştığı; daha ileri etkileşimler için bir zemin olarak başvurabildiği bilgiler, inançlar, davranışlar ve gelenekler sistemidir. Üyeler, ortak deneyimler paylaştıklarını fark ederler. Bu ortak deneyimler onları diğer üyelerce de anlaşılacakları beklentisine sevk eder ve bundan da ötede bu deneyimlere bir sosyal gerçeklik kurmak için başvurulabilir."(Fine, 1979). Bahsedilen "ideoculture"ün yapılanması için beş temel başlık belirlenmiştir:

- Kültürlerin Belirliliği
- Grubun Karşılaştırmalı Analizi
- Toplulukların ve Alt Toplulukların Kültürel Yaratımları ve Yayılımı
- Kültürel Birimler Olarak Gruplar
- Çevre ve Eylem Arasında Bir Arabulucu Olarak Kültür

Farklı başlıklar altında ele alınan ve grup folklorunun çekirdeğini oluşturduğu iddia edilen "ideoculture", halk biliminin değişen tanımları sonrasında yoğun olarak çalışılan grup folkloru çalışmalarına da bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu noktada halk bilimi araştırmalarında değişen zamana ve mekâna bağlı olarak alan/saha kavramı da genişlemeye ve değişmeye başlamıştır. Erken dönem halk bilimi çalışmalarında halk bilgisini derleme yeri olarak alan/saha, folklor malzemesinin çıplak gözle izlenebildiği ve tasnif edilebildiği sosyal ve fizikî mekânlarken, teknoloji ve sosyal değişme, folklor unsurlarına günümüzde yeni yaşam koşullarında, yeniden üretilme ve aktarılma ortamları ortaya çıkarmıştır (Ersoy, 2012). Böylelikle folklorik bir hareketin ortaya çıkması için iki sosyal şartın var olması gerektiği görüşünü savunan Dan Ben Amos'un "Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru" makalesinde, bir komünikasyon olarak folklorun insanların birbirleriyle yüz yüze karşılaştıkları ve birbirlerine doğrudan hitap ettikleri durumda meydana geldiğini ifade ettiği görüşünün de farklılaştığını bizlere göstermektedir (Ben Amos, 2003). Böylelikle Öcal Oğuz'un "Folklor ve Kültürel Mekân" başlıklı makalesinde de belirtiği üzere folkloru eski köyde eski ürün olarak tanımlayan ve çalışanların, eski halk eski eski şeyleri üretmemesiyle folklorun sonunun geldiği düşünceleri de değişmiştir (Oğuz, 2007). Süreç içerisinde halkın var olduğu her alan folklorun da inceleme alanına girmiş, farklı mekânlarda farklı kültürel ürünler yaratılmaya ve aktarılmaya devam etmiştir. Alan Dundes da yeni gruplar ortaya çıktığı sürece, yeni halk bilgisinin oluşmaya devam edeceğini ve endüstrileşmenin halk gruplarını yok

etmediğini aksine bilgisayar halk bilgisi gibi yeni bir halk bilgisi yarattığını belirtmiştir (Dundes 2003).

Sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarını bir arada yaşatması, kültür ürünlerini ve gelenekleri sunması ve yenilerini yaratması, özellikle de interneti yaşam şekline dönüştüren günümüz toplumunu yansıtması nedeniyle internet, folklorun araştırma alanları arasındaki yerini sağlamlaştırmıştır. Ruhi Ersoy'un da belirttiği gibi, sözlü bir ortam araştırmacı için nasıl ki alan/saha olabiliyorsa, yazılı ve elektronik kültür ortamları da aynı şekilde alan olarak görülebilir (Ersoy, 2012). İnternet üzerinde, ortak bir amaç için bir araya gelen topluluklar; elektronik postalar, sosyal ağlar, forumlar, bloglar ya da sohbet siteleri yoluyla iletişime geçerek yarattıkları kültür ve geleneklerle, sanal alanın gerçek alandan bir farkı olmadığını göstermekte ve folklor için bir inceleme sahası daha oluşturmaktadır. "Sözlü kültür, yazılı veya elektronik kültürden daha değerli değildir. Başka bir ifadeyle herhangi bir kültür ortamının bilgisi diğerinden daha değersiz değildir. Kültürel dönüşümler, geleneksel dönüşümler doğurur. İnternetin yaygınlaşmasıyla geleneksel bilgi ve deneyimlerin dönüşümü hızlanmıştır." (Bars, 2022).

Günümüze kadar çoğunlukla etnografik yöntemlerle incelenen folklor ürünleri, sanal/dijital ortamda "netnografi" adı verilen yeni bir yöntemle incelenmektedir. Netrografi kavramı ilk olarak pazarlamacılar tarafından kullanılmıştır. Sözcük "net" ile "etnografi" sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelmektedir. Netrografi, sanal dünyada etnografik araştırma ve inceleme yöntemlerini kullanmaktır. Sanal toplulukların incelenmesi için kullanılan yeni tekniklere verilen addır. Halk bilimcilerin kültürel değerlerin sanal dünyada dönüşüm şekillerini, çevrim içi âlemde geçirdiği değişim/dönüşümleri kavramasını sağlar (Bars, 2018). Bu tanımlardan yola çıkarak, netnografik bir çalışma yapılabilmesi için en önemli unsurların, internet ortamında bir araya gelen sanal topluluklar ve bu toplulukların yarattığı kültür olduğu söylenebilir.

Birinci sözlü kültür ortamında derleme yapan bir araştırmacı ile ikinci sözlü kültür ortamında derleme yapan araştırmacının sahip olması gereken özellikler de mekânsal ve kültürel farklılığa bağlı olarak değişmektedir. "Bir sosyal paylaşım sitesinde çalışma yapan kişi; o ortamın gereklerini bilmek, o ortamı kullanabilecek teknik donanıma sahip olmak ve hatta katılımcı olduğu durumlarda uygun jargonu kullanmak ve o atmosfere bütün boyutlarıyla dâhil olmak durumundadır." (Ersoy, 2012). Derlemecinin sahip olması gereken özelliklerin yanı sıra netnografik yöntemin kullanıldığı çalışmalarda bağlam da tartışılan bir konudur. Etnografik yöntemlerin kullanıldığı bağlam merkezli bir alan araştırmasında kaynak kişilerin jest ve mimikleri, dinleyici ve izleyicilerin ürüne etkisi önemli rol oynamaktadır. Bu unsurların etkisiyle ürün her seferinde yeniden üretilmektedir. Sanal mekânlarda sadece sözlü yaratmaların değil, sözlü, yazılı, görsel ve işitsel ürünlerin de var olduğu görülmektedir. Bu durumda bakıldığı zaman sanal mekânlarda paylaşılan bir sözlü kültür ürününün bağlamından kopuk olduğu düşünülebilir ve sadece metin odaklı bir çalışma yapılabileceği düşünülebilir. Ancak internet üzerinde üretilen folklor ürünleri de ürünün sunulduğu ve aktarıldığı bağlam açısından değerlendirilebilir, paylaşıldıkları internet sayfasına göre şekillendiği bilinmelidir. Grupta bulunan kişilerin yaşına, mesleğine, cinsiyetine, memleketine veya hangi başlık altında kurulmuşsa onun özelliğine göre paylaşılan içeriklerin farklılaştığı unutulmamalıdır. Böylelikle dijital ortamlarda üretilen ve aktarılan folklor ürünlerinin de bağlam merkezli ele alınabileceği söylenebilir.

Netnografik yöntemle çalışmalarını sürdüren halk bilimciler için artık sorulması gereken sorunun, folklorik mahiyetli geleneklerin sanal ortamda yeniden üretilmesi veya deneyimlenmesinin mümkün olup olmadığı değil,

sözlü kültür ortamına özgü olduğu düşünülen folklorik unsurların sanal kültür ortamında hangi parametreler ve dinamikler özelinde üretilebildiği ve deneyimlenebildiği olduğu görüşünü vurgulayan Erol Gülüm, bu parametreleri; "Sanal ortamın, kültürel üretime imkân tanıyacak bir mekânsallık, bu mekânsallık dolayımında inşa edilebilecek tanımlı sosyaliteler, sosyaliteyi yeniden üretecek iletişimsel ve etkileşimsel stratejiler ve bu türden stratejilere dayalı, tekrarlı ve varyantlaşabilen pratiksel dizgelerin kültürel icralara evirilmesine imkân tanıyabilecek tekno-sosyo iletişimsel bir altyapı." (Gülüm, 2018) olarak açıklamaktadır.

Bu noktada "Sanal Mekânlarda Kültür Üretimi ve Aktarımı: Develi Facebook Grupları Örneği" başlıklı çalışmamızda yukarıda açıklanan yöntemler ve parametreler doğrultusunda inceleme yapılmış, dijital teknolojilerin ve sanal ortamın sunduğu olanakları etkin ve yaratıcı şekillerde kullanan kullanıcıların zaman ve mekân sınırı olmadan bir araya gelip folklorik mahiyetli olanlar da dâhil olmak üzere Develi ilçesine ait birçok farklı kategoride ele alınan kültürel olguları üretip ve aktardıkları saptanmıştır. Çalışmanın temel amacı sanal ortam ve fiziki uzam ilişkisi bağlamında gerçek dünyada benzer coğrafi mekânları paylaşan insanların veya ortak bir yere (Develi) ait olma duygusuyla yer cemaatinden; hemşehrilerini anlamak, kimi zaman da aramak yönelimiyle kan cemaatinden, bunları kültürel-zihinsel bir ortaklaşmayla yapmak yönünden de fikir cemaatinden izler taşıyan insanların, sanal gruplar üzerinden bir araya gelip, geleneksel bilgi ve kültürlerini aktardıklarını halk bilimsel bir bakış açısıyla incelemektedir.

2 KAVRAMSAL/KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın kavramsal çerçevesini elektronik kültür ortamı, siber ağlar, sosyal medya, netnografi, netlore oluşturmaktadır. Çalışma Develi kültürünü aktarmada daha fazla üye sayısına sahip ve aktif paylaşım yapan 12 Facebook grubu ile sınırlandırılmış olup elde edilen veriler dayanışma, duyuru, anma/kutlama/kınama, taziye, yerel tarih, coğrafya ve Develi kültürüne ait folklor unsurları başlıkları altında tasnif edilip değerlendirilmiştir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesini ise giriş bölümünde geniş olarak yer verilen dijital ortamda alan araştırması yapma fırsatını veren netnografiksel kuramlar oluşturmaktadır. Bu kuramların kullanım amacı dijital ortamda paylaşılan kültürel ve folklorik bilgileri, etnografik alan çalışmalarındakine benzer şekilde derleyip değerlendirmektir. Birçok bilimsel çalışmaya yön veren netrografik araştırma yöntemi, teknolojik gelişmelerin ilerlemesine ve farklı kültür yatarım, aktarım mekânlarının oluşumuna paralel olarak değişen halk biliminin alan/saha kavramına yöneliktir. Netrografi, Simon J. Bronner, Gail Arlene De Vos, Marilyn Dyrud, Maria Gasouka, Zoi Arvanitidou, Robert Glenn Howard, Nebi Özdemir, Erol Gülüm, Mehmet Emin Bars gibi birçok farklı folklor ve kültür araştırmacısı bilim insanı tarafından kullanılmıştır.

3 YÖNTEM

Çalışmanın yöntemi sanal dünyada etnografik araştırma, inceleme fırsatı sunan netnografi yöntemi olup bu yöntemle birlikte kültürel değerlerin sanal dünyada dönüşüm şekillerini, çevrim içi âlemde geçirdiği değişim/dönüşümleri kavranması amaçlanmıştır. Katılımlı ve katılımsız netnografi yöntemi olarak ikiye ayrılan yöntemde katılımsız netnografi kullanılmıştır. Aynı zamanda Facebook gruplarından elde edilen veriler doküman analizi kullanılarak da tasnif edilip değerlendirilmiştir. Seggie ve Bayyurt, doküman analizi yönteminde genellikle ilk akla gelen dokümanlar, sosyal olguların ardında kalan "yazılı kanıtlar" olmakla birlikte, günümüz teknoloji olanakları düşünüldüğünde bugün artık en az yazılı kaynaklar kadar görsel/ işitsel kanıtların da incelenmesi, izlenmesi gerektiğini (Seggie &Bayyurt, 2017) ifade ederler.

4 BULGULAR

Değişen şartlara ve zamana bağlı olarak Develi ilçesinden göç etmiş, ailenin diğer büyük fertlerinden Develi hakkında bilgisi olan veya hâlen Develi'de yaşayan kişilerce kurulan Facebook grupları, hemşehriler arasında dayanışma birliğin sağlandığı, sosyal organizasyonların, taziyelerin, kutlama ve kınamaların gerçekleştiği, Develi tarihine ve coğrafyasına ait arşiv bilgilerinin depolandığı, Develi esnafı ve ekonomisine dair paylaşımların yapıldığı, Develi folkloruna ait ürünlerin paylaşıldığı bir sanal mekân oluşturmaktadır. Çalışma içerisinde yer verilen gruplar:

- Genç Develi'ler Derneği-İstanbul (URL2)
- Everek'li (Develi) Âşık Seyrânî (URL3)
- Develimiz (URL4)
- Develi Havadis (URL5)
- Develi'ye Sevdalılar (URL6)
- Develi-Kültür&Sanat Grubu (URL7)
- Develi Gazi Mahallesi Arşiv (URL8)
- İstanbul Develi ve Yöresi Kültür ve Dayanışma Derneği (URL9)
- Sevdamız Kayseri Develi Köyleri Birlikteyiz (URL10)
- Develi'de (Eskiler) Kim Kimdir (URL11)
- Kayseri Develi Epçe Köyü Kültür Ve Dayanışma Derneği (URL12)
- Develi Gurbetçileri (URL13)

İncelenen gruplardan Develiye Sevdalılar grubu kapalı bir grup olmakla birlikte diğer 11 grup herkese açık bir şekilde faaliyet göstermektedir. Develi'ye Sevdalılar grubuna sayfa yöneticiyle konuşulduktan sonra erişim sağlanmış olup, üye sayısı fazla ve aktif olan Develiliyiz Köylerimiz gruplarına girmek için yapılan istek grup yöneticisi tarafından geri çevrilmiştir. Kayseri Develiler Derneği gruba erişim talebinden sonra Develili olup olmadığımız hakkında bir anket yapılmış ve bilimsel bir araştırma yapıldığı belirtilerek gruba erişim sağlanmıştır.

Grupların ana sayfalarında bulunan "hakkında" bölümünde grubun neden var olduğu, amaçları ve sınırlılıkları, grup yöneticisinin kim olduğu, iletişim numarası ve üye sayısı hakkında bilgiler yer almaktadır. Örnek olarak seçilen gruplar arasında 3500 üye sayısıyla Develi Gazi Mahallesi Arşiv grubu en fazla üye sayısına sahip olan gruptur. Develi – Kültür & Sanat grubu ise 774 üyesi ile en az üye sayısına sahip gruptur. Yukarıda da belirtildiği gibi erişim sağlanamayan kapalı bir grup olan Develiliyiz Köylerimiz grubunun üye sayısı 5700 kişidir. Grupların kurulma amacına yönelik verilen bilgiler arasında bazıları şu şekildedir:

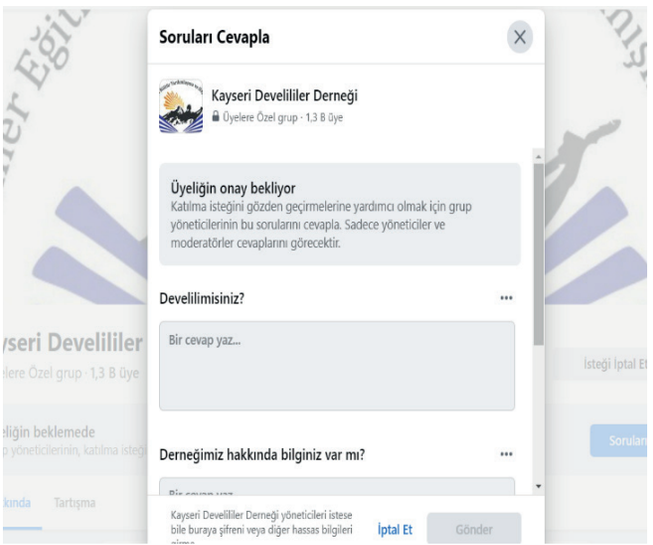

"Develimiz grubu, Develili hemşehrilerimizin Develi'ye ait gelenek görenek ve kültürel verilerin paylaşımı geçmişten geleceğe ışık tutan bilgilerin ve görsellerin sunulduğu bilgi paylaşımlarının aktarıldı bir sitedir. Yorumlarımızda saygısız yaklaşımı ve küfürlü yazışması olanların yorumları silinecektir. Saygı ve sevgi çerçevesinde güzel paylaşımlar dileğiyle."

"Develi'ye Sevdalılar Grubu, Develi' de doğup büyüyen, Develi'de yıllar yılı diğer illerden gelip görev yapan

gurbette develi sevdasıyla yanan tüm kardeşlerimizin buluşma noktası."

"Değerli hemşehrilerimiz sayfamız; sanatı sanat tadında yaşayabileceğimiz, şarkı, şiir, dans, edebiyat ve görsel sanatlarla ilgili kaliteli paylaşımlar ve bilgi aktarımı yapabileceğimiz ve develi kökenli şair, edebiyatçı, sinema ve tiyatro sanatçıları, ses sanatçıları, ressam ve heykeltıraşlar sanatın her dalındaki sanatçılarımızı tanıma ve tanıtma, eserlerini ve görselleri paylaşabileceğimiz bir kültür ve sanat ortamıdır."

"Develi Gurbetçileri Grubu, güncel fotoğraf ve videolar içermektedir. Özel günlerde belirli haftalarda ve sıradan zamanlarda kaydedilmiş Develi'yi anlatan fotoğraf, video ve paylaşım sayfasıdır. Katkıda bulunabilir, düşüncelerinizi sayfada paylaşabilir ya da paylaşılmış resim veya videolara yorum yapabilirsiniz."

a. Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma ile İlgili Paylaşımlar

Grup üyeleri arasında dayanışmanın ve yardımlaşmanın sağlandığı paylaşımlar incelenen tüm gruplarda mevcut olmakla birlikte genellikle ihtiyaç sahibi kişilere yapılan veya yapılacak olan yardımlar paylaşılmaktadır. Paylaşımların yorumları üzerinden de örgütlenme sağlanarak belirlenen yardımlar yapılmaktadır.



Kayseri'ye ve Develi ilçesine ait futbol takımlarına verilen destek birçok grupta öne çıkmaktadır. Yerel takımlara verilen destek ile yine grup üzerinden örgütlenme ile futbol maçlarına fizikî katılımda gerçekleşmektedir.





b. Duyurular ile İlgili Paylaşımlar

Grup üyelerine genellikle sosyal etkinliklerin duyurusunu yapmak amacıyla gönderiler paylaşılmaktadır. Amaçsal örneklem olarak seçilen grupların hepsinde bu tür duyurular var olmakla birlikte dijital ortamdan iletilen duyuru ile birlikte birçok grup üyesi fizikî mekânda bir araya gelmektedir.





c. Anma/Kutlama/Kınama ile İlgili Paylaşımlar

Sadece Develi ile ilgili olmayıp aynı zamanda toplumsal konuları ilgilendiren farklı konularda ve belirli özel günlerde destek veya kınama amacıyla paylaşımlar yapılmaktadır. Tüm gruplarda özellikle dinî ve milli bayramlarda bayram tebriği paylaşımları yapılmakta, belirlenen saatte ve yerde bayramlaşmak üzere anlaşılmaktadır. Böylece bayramlarda birbirinden uzakta bulunan akrabalar ve hemşehriler sanal ortamın sağladığı imkânlar sayesinde paylaşım altındaki yorumlarda bayramlaşmaktadır. Belirli gün ve haftalar da grubun sosyolojik ve siyasi yapısına göre kutlanmaktadır. Yine benzer şekilde toplumsal bir

olayı, terörü vb. kınama gönderileri de sosyolojik ve siyasî yapıya göre paylaşılmaktadır. Her grubun farklı bir üye kitlesi olduğunu düşünülerek paylaşımlarda da aynı oranda değişiklik görülmektedir.













d. Taziye Paylaşımları

Türk kültürünün üçüncü geçiş dönemi olan ölüm etrafında gelişen taziye, ölen kişinin ailesine ziyaret olarak fizikî bir şekilde gerçekleşirken günümüz dünyasında kısa mesaj ile de taziye dilekleri iletilmektedir. Bunun yanında sosyal medyada da vefat eden kişinin hem haberinin verilmesi hem de başsağlığı dilekleri ile gruplar içerisinde gönderiler paylaşılmaktadır. Develi'ye ait gruplar içerisinde de hemşehrilerin memleketlerinden birisinin vefatını öğrenmesi ve acılı aileye destek amaçlı paylaşımlar çok sık şekilde yapılmaktadır.

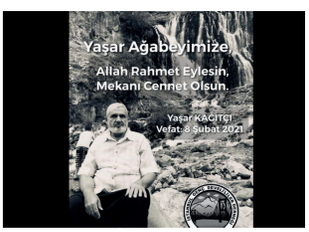



e. Develi Coğrafyası ve Tarihi ile İlgili Paylaşımlar

Günümüzde sosyal medya platformları, aşiret gibi















topluluklara kaybolmakta olan kendi yerel tarihlerini yeniden üretmeleri için hatırı sayılır bir alan sunmaktadır. Bir sosyal ağ olarak Facebook'taki hemşehri sayfalarından bölgenin yerel tarihine ilişkin hikâyeler, müzikler veya eski resimler gibi görsel paylaşımlar yapılmaktadır. Facebo-

ok'taki paylaşımlardan yola çıkarsak yerel tarihsel aşiret kimliğini sosyal medya üzerinden yeniden üretmeyi ve üyelerine tarihsel bir kimliğin derin köklerini gösterme çabası içinde oldukları sonucuna varılabilir. Diğer yandan binlerce kişi tarafından görülen bu paylaşımlar, çeşitli nedenlerle aşiret ilişkisinden çıkmış veya kopmuş ya da bu ilişkilere yeni dâhil olmuş mensuplarına aşirete bağlılık duygusunu yeniden canlandırmak gibi bir işlevleri de yerine getirmektedir. Gruplarda aynı zamanda Develi ilçesine ait dağ, köy vb. coğrafik fotoğraflar da paylaşılmaktadır. Grubun yaygınlık gösterdiği coğrafi yerlerle ilişkisini sürdürmesine olanak tanımakta, grup üyelerine unuttukları, koptukları, gidemedikleri köylerine, ovalarına, dağlarına duydukları duygusal bağlara yeniden kavuşmasını sağlar. Birçok grup üyesi, grubun yayıldığı köylerin isimlerini, köylerdeki fiziksel değişimleri, aşiret sınırlarındaki her türlü mimari veya coğrafi yapılara dair bilgiyi Facebook'taki bu sayfalar sayesinde edinmektedir. Köylerin coğrafyasına dair söz konusu bu paylaşımlar, mekân ve insan ilişkilerin sosyal ağ platformuyla yeniden kurulduğu şeklinde okunabilir (Biçim,2021).

f. Ekonomik Dayanışma ile İlgili Paylaşımlar

Kentsel ekonomik dayanışma tarzlarını oluşturan öğeler; grup içinde alış-veriş yapma- genellikle hemşehri işyerleri gibi-yeni açılan üye mensuplarının işyeri tanıtma, kentte iş fırsatlarından hemşehri ilişkilerinde faydalanma gibi özellikler sıralanabilir. Böylelikle bu paylaşımlar sonucunda sosyal paylaşım ağlarında ekonomik dayanışma görüntüleri ortaya çıkmıştır.

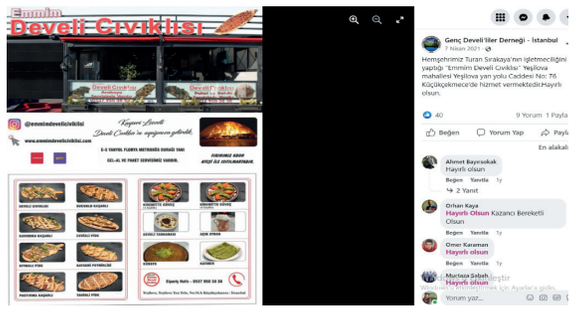

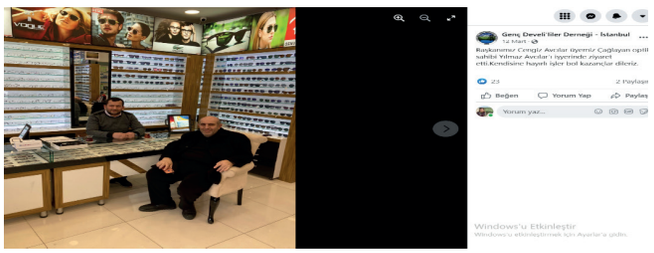

g. Develi Folkloru ile İlgili Paylaşımlar

Develi folkloruna ait paylaşımların birçoğu Âşık Seyrânî üzerine yoğunlaşmaktadır. 19. yüzyılda yaşamış âşık edebiyatının ünlü şairi Seyrânî'nin asıl adı Mehmet'tir. Kayseri'nin Develi ilçesinde doğmuştur. Doğumu ile alakalı farklı rivayetler bulunmasına karşın en ağırlık kazanan görüşe göre 1800 yılında dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini babasının yanında alan Seyrânî, daha sonra Halasiye Medresesi'ne gitmiştir. Fakat buradaki eğitimini yarıda bırakmıştır. Yazmış olduğu şiirlerde bu medresede aldığı eğitimin izleri görülür. Gençlik yıllarını Develi ve çevresinde geçirmiştir. Genç yaşta şiire başlamış ve ünü kısa zamanda çevreye yayılmıştır. İstanbul'a kaç yılında gittiği ve orada kaç sene kaldığı tam olarak bilinmemekle beraber sözlü kaynaklara göre 1832'de İstanbul'a gittiği anlaşılmaktadır (Yıldız, 2020).

Her grup içerisinde mutlaka Seyrânî'ye yer verilmiş olup gerek şiirleri, gerek hayatı üzerinde paylaşımlar yapılmaktadır. Grupların yanı sıra Everekli Âşık Seyrânî, Âşık Seyrânî, Develili Âşık Seyrânî gibi isimlerle parodi hesaplar açılmakta, bu hesaplar üzerinden Âşık Sey-


Everek'li (Develi) Aşık Seyrâni
15 Ağustos 2016
İşte bizim Seyrâni'miz...
YOUTUBE.COM
Anadolu'nun ulu ozanlarından Seyrâni


Everek'li (Develi) Aşık Seyrâni
11 Eylül 2015
Seyrani'nin gözü gamla yaş imiş
Benim derdim her dertlere boş imiş
Ben bağrımı toprak sandım, taş imiş
Meğer taşa tohum eklimez imiş..
Seyrani
Hayırlı Cumalar...


Everek'li (Develi) Aşık Seyrâni
3 Temmuz 2014
HALK OZANI EVEREKLİ
AŞIK SEYRANİ

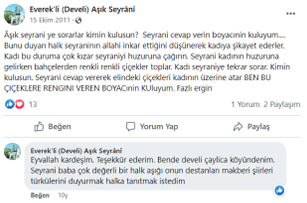
Everek'li (Develi) Aşık Seyrâni
15 Ekim 2011
Aşık seyrani ye sorarlar kimin kulusun? Seyrani cevap verin boyacının kuluyum....
Bunu duyan halk seyranının allahi inkar ettiğini düşünerek kadıya şikayet ederler.
Kadı bu duruma çok kızar seyraniyi huzuruna çağırın. Seyrani kadının huzuruna
gelirken bahçelerden renkli renkli çiçekler toplar. Kadı seyraniye tekrar sorar. Kimin
kulusun. Seyrani cevap vererek elindeki çiçekleri kadının üzerine atar BEN BU
ÇİÇEKLERE RENGİNİ VEREN BOYACInin KUluyum. Fazlı ergin
13
1 Yorum 2 Paylaşım
Beğen
Yorum Yap
Paylaş
Everek'li (Develi) Aşık Seyrâni
Eyvallah kardeşim. Teşekkür ederim. Bende develi çaylica köyündenim.
Seyrani baba çok değerli bir halk aşığı onun destanları makberi şiirleri
türkülerini duyurmak halka tanıtmak istedim
Beğen 10y

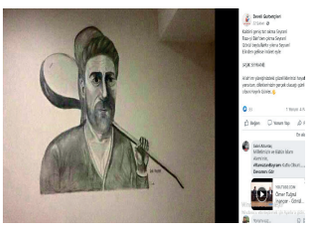


DEVELİ'DE (Eskiler) KİM KİMDİR
29 Ağustos 2018
Ormanda büyüyen adam zegını
Çarşıda pazarda insan beğenmez
Medrese kaçkını softa bozguncu
Sellam vermek için kesan beğenmez.Alemi tan'n eder yarına varsan
Seni yanıltır bir mesele sorsan... Devamını Gör
YOUTUBE.COM
Uğur Işılak - İnsan Beğenmez (Seyrani)
Bin Yıllık Yankılar · 06.11.2014

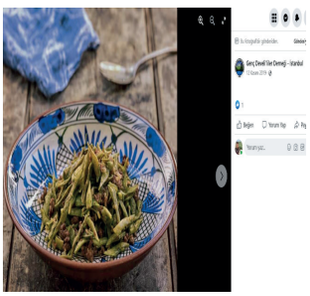


DEVELİMİZ
Girabolu Nedir: (Bitkinin Bilimsel ismi: Wiburnum Opulustur) Ayrıca Girabolu Bitki
isminin Türkiye'de birçok yöresel söyleniş ve yazılışları da vardır Şöyleki:
Dağdığanağ, Geleboru, Gilabada, Gildar, Gilgili, Girabolu ve Gireboluu dur. İç
Anadolu bölgemizde 'Akarsu kegirebolularında yetişen' Şifalı bir bitkidir. -25
dereceye kadar dayanmaktadır. Bir çok rahatsızlığa iyi geldiği bildirilmektedir.
Ülkemizde Kayseri Develi olmak üzere genelde İç anadolu bölgesinde yetiştiriciliği
yapılan girabolu fidanının ağaç gelişimi orta seviyede olup yayvan bir gelişime
sahiptir. Girabolu fidanının meyve vermesi 3-4 yılı bulabilmektedir. Meyveleri
salkım şeklindedir.
04.10.2021

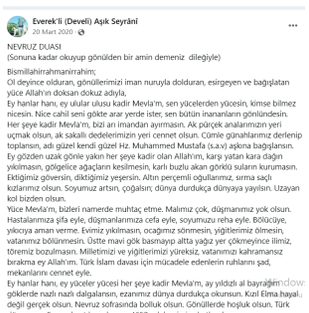
Everek'li (Develi) Aşık Seyrâni
20 Mart 2020
NEVRUZ DUASI
(Sonuna kadar okuyup gönülden bir amin demeniz dileğiyle)
Bismillahirrahmanirrahim;
Ol deyince olduran, gönüllerimizi iman nuruyla doldurup, esirgeyen ve bağışlatan
yüce Allah'ın doksan dokuz adıyla,
Ey hanlar hanı, ey ulular ulusu kadir Mevla'm, sen yücelerden yücesin, kimse bilmez
nicesin. Nice cahil seni gökte arar yerde ister, sen bütün inananların gönlündesin.
Her şeye kadir Mevla'm, bizi arı imandan ayırmasın. Ak pürçek analarımızın yeri
uçmak olsun, ak sakallı dedelerimizin yeri cennet olsun. Cümle günahlarımız derlenip
toplansın, adı güzel kendi güzel Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) aşkına bağışlansın.
Ey gözden uzak görle yakın her şeye kadir olan Allah'ım, karşı yatan kara dağın
yıkılmasın, gölgelice ağaçların kesilmesin, karlı buzlu akan görklü suların kurumasın.
Ektiğimiz göversin, diktiğimiz yeşersin. Altın perçemli oğullarımız, sırma saçlı
kızlarımız olsun. Soyumuz artsın, çoğalsın; dünya durdukça dünyaya yayılsın. Uzayan
kol bizden olsun.
Yüce Mevla'm, bizleri namerde muhtaç etme. Malımız çok, düşmanımız yok olsun.
Hastalarımıza şifa eyle, düşmanlarımıza cefa eyle, soyumuzu reha eyle. Bölücüye,
yıkıcıya aman verme. Evimiz yıkılmasın, ocağımız sönmesin, yiğitlerimiz ölmesin,
vatanımız bölünmesin. Üstte mavi gök basmayıp altta yağız yer çökmeyince ilimiz,
türemiz bozulmasın. Milletimizi ve yiğitlerimizi yüreksiz, vatanımızı kahramansız
bırakma ey Allah'ım. Türk İslam davası için mücadele edenlerin ruhlarını şad,
mekanlarını cennet eyle.
Ey hanlar hanı, ey yüceler yücesi her şeye kadir Mevla'm, ay yıldızlı al bayrağımın
göklerde nazlı nazlı dalgalansın, ezanımız dünya durdukça okunsun. Kızıl Elma hayali
değil gerçek olsun. Nevruz sofrasında bolluk olsun. Gönüllerde hoşluk olsun. Türk
dünyasının Ergenekon'dan çıkışının 4657. yılı benimize kutlu olsun


Everek'li (Develi) Aşık Seyrâni
16 Ocak 2020
Vaktiyle bir dervîş berbere gidip:
- Vur usturayı berber efendi, der.
Berber dervişin saçlarını kazımaya başlar ve diğer tarafa usturayı vuracakken,
mahallenin kabadayısı içeri girer.
Doğruca dervişin yanına gider, başının kazınmış tarafına sert bir tokat atarak:
- Kalk bakalım kabak, kalk da traşımızı olalım, diye bağırır.
'Dövene elsiz, sövene dilsiz' olan, halktan gelen her şeyin Hak'tan geldiğine inanan
dervîş, sabreder. Fakat kabadayının traş esnasında da dili durmaz, sürekli alay eder
dervîş ile: 'Kabak aşağı, kabak yukarı.'.
Nihayet traş biter, kabadayı dükkandan çıkar. Henüz birkaç metre gitmiştir ki,
kontrolden çıkan bir at arabası yokuştan aşağı hızla üzerine gelerek kabadayıyı altına
alıp sürüklер. Kabadayı oracıkta feci şekilde can verir. Berber dervişe bakar, sorar:
- Biraz ağır olmadı mı dervîş efendi?
Dervîş düşünceli bir şekilde cevap verir:
- Vallahi gücenmedim ona. Hakkımı da helal etmiştim. Gel gör ki, kabağın da bir
sahibi var. O gücenmiş olmalı!

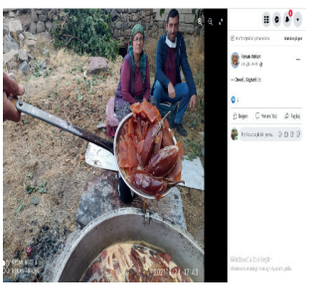




HIDIRELLEZ, TÜRK
DÜNYASI HALK BAYRAMI!
HIZIR VE İLYAS A.S.
BULUŞTUĞU
GÜNEŞİN ÜLKER
BURCUNA GİRDİĞİ
GÜNÜMÜZ KUTLU OLSUN


DİŞ KİRASI
GELENEĞİMİZİ
YAŞATALIM
Ramazan-ı Şerifte
Diş Kirası
Geleneği




20 Haziran 2021
DEVELİDE MARKA OLABİLECEK LEZZETLER
DEVELİMİZ DE MARKA OLABİLECEK İLÇE
EKONOMİSİNE KATKI SAĞLAYAN VE
SAĞLAYABİLECEK ÜRÜNLER
Nezir Öztegen'in Metropol Haber 20 Haziran 2021
günkü Köşe yazısı
Günümüzde şehirlere turist, yeni yerleşimci ve
yatırımcı çekmek için şehirlerin değerini ve
cazibesini artırmaya yönelik gerçekleştirilecek bir
takım faaliyetler bulunmaktadır. Yöresel Ürün ve
hizmetler için markalaşmak, şehirler için de
önemli bir özellik olmuştur.
Marka olan ve cıla... Devamını Gör
7
Beğen
Yorum Yap
Yorum yaz...

rânî'nin ağzından toplumu yönlendirici, iyilik ve güzellik temalı sözler paylaşılmaktadır. Yalnızca Seyrânî'nin şiirleri değil aynı zamanda değişim-dönüşüm süreçleri ile birlikte birçok farklı sanatçının Seyrânî'nin şiirleri üzerinden türkü formuna sokulan icraları da yer almaktadır. Trt Belgesel'in 1974 yılınca çekilen görüntüleri "Âşık Seyrânî Belgeseli" adıyla yayınlamasıyla birçok grup belgeseli sayfalarında paylaşmıştır.

Seyrânî'nin dışında Develi halk kültürüne ait pek çok unsur grup üyeleri tarafından paylaşılmaktadır. Develi'ye ait geleneksel meslekler, yemek kültürü, geleneksel oyunlar, ritüel kökenli bayramların kutlanması, giyim-kuşam kültürü, sözlü kültür ürünleri, geçiş dönemi ritüelleri, maddi kültür unsurları paylaşılan folklor unsurlarıdır.

5. SONUÇ

Mekânsal sınırların ortadan kaldığı, siber uzamın var olduğu ve bu değişimlere bağlı olarak dinamik bir varlık gösteren folklor disiplininde üretim, yaratım ve aktarım ortamlarının da değiştiğine şahit olmaktayız. Kimlik ve aidiyet kavramlarının yeniden tartışılıp değerlendirildiği sanal mekânlarda tüm bu değişimlere bağlı olarak vurgulanması gereken nokta elde edilen folklor ürünleri ve onların niteliği değildir. Elbette alan/saha değişimin sonucunda bir grubun ortaya çıkardığı veya değişip dönüştürdüğü ürünler önem arz etmektedir. Ancak irdelenmesi gereken asıl mesele bunların sonucunda ortaya çıkan yeni kültürler ve kimliklerdir. Daha da önemlisi bu yeni kültür ve kimliklerin ortaya çıkmasına neden olan etkenlerdir.

Belleği kişisel değil de, kültürel bir yetenek olarak kabul eden Connerton, kültürel mirasın zamana bağımlı olmaksızın kuşaktan kuşağa aktarımını mümkün kılanın ne olduğunu araştırmaktadır. Toplumsal bellek, insanın içerisinde bulunduğu topluma adapte olmasını ve aidiyet bilinci kazanmasını sağlamaktadır. Toplum içerisinde ortak bir kültürün ve kimliğin var olması ve bunların aktarılarak devam etmesi, toplumsal belleğin işlevselliğinin bir kanıtıdır. Sanal ortamda da yeni bir kültür ve kimliklerin var olduğu düşünülünce bu ortamların kolektif kararların alındığı ve aynı zamanda grup olma duygusunun, uyuşma ve bağlılığın arttığı bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Kimliklerin ve kültürün değişimine paralel olarak bağlamı değişen ürünün de yeni anlamlar yüklendiği unutulmamalıdır.

Develi ilçesinin ortak nokta olduğu Facebook gruplarındaki paylaşımlardan yola çıkılarak söylenebilir ki ortak bir faktörü paylaşan bu halk grupları tarihsel, ekonomik, coğrafik, toplumsal olarak kendilerini yeni süreçlere adapte etme konusunda hız kazanmışlardır. Ayrıca modernleşmenin getirdiği tüm olumsuzluklara rağmen yok olmak yerine sosyal ağlar vasıtasıyla kendi kimliğini yeniden üretme mekanizmaları bulmaktadırlar. Çalışma içerisinde gösterilen grup sayfalarında paylaşılanlar kimlik bileşenlerini canlı tutmaya yöneliktir. Geçmişte küçük bir halk kitlesi tarafından bilinen çok sayıda geleneksel uygulama ve halk anlatıları internetle beraber geniş kullanım imkânına kavuşmuştur.

KAYNAKÇA

- Acun, R. (2011). Her Dem yeniden Doğmak: Online Sosyal Ağlar ve Kimlik. *Milli, Folklor Dergisi*, *12* (89), 66-77.
- Amos, D. B. (2003). Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru, Çev. *Metin Ekici. Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, Haz. Gülin Öğüt Eker ve diğerleri. Ankara: Millî Folklor Yayınları*, 31-56.
- Bars, M. E. (2018). İnternet Folkloru: Netlore, *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat Ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, *1* (15), 160-179.
- Bars, M. E. (2022). Sanal Ortamda Kültürel Yaratmalar: Dede Korkut Örneği, *Culture and Civilization*, *1* (2).
- Bat, Z. B. A. V. M., VURAL, Z. B. A., & Mikail, B. A. T. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma, *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, *5* (20), 3348-3382.
- Biçim, H. (2021). E-Aşiret: Aşiret Kimliğinin Sosyal Medyada Yeniden Üretimi Facebook Örneği, *Şarkiyat*, *13* (2), 674-693.

- Dundes, A. (2006). Halk Kimdir?, (çev. M. Ekici) MÖ Oğuz vd.(Haz.). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, *1*.
- Erdem, S. (2012). Grup Folkloru ve "Özkültür", *Milli Folklor*, *94*, 41-49.
- Ersoy, R. (2012). Halk Bilimi Çalışmalarının Gelişimine Paralel Olarak "Alan Araştırması" Kavramını Yeniden Düşünmek, *Millî Folklor*, *24* (94), 5-13.
- Fine, G. A. (1979). Small Groups and Culture Creation: The İdioculture of Lttle League Baseball Teams, *American Sociological Review*, 733-745.
- Gülüm, Ü. E. (2018). Dijital İletişim Teknolojileri Aracılı Bir Folklorik Deneyim Alanı Olarak Sanal Ortam, *Milli Folklor*, *30* (119).
- Ong, W. (2003). Sözlü ve Yazılı Kültür (çev. SP Banon,)
- Öcal, O. (2007). Folklor ve Kültürel Mekân, *Millî Folklor*, *19* (76), 30-32.
- Özdemir, G. (2013). Tampon Mekanizmadan Siyasal Aktörlüğe Hemşehri Dernekleri, *Electronic Turkish Studies*, *8* (6).
- Seggie, F. N., & Bayyurt, Y. (2017). Nitel Arastirma: Yontem, Teknik, Analiz Veyaklasimlari (Pp. 267–278). *Ankara, Turkey: Aniyayincilik*.
- Ur Yiğit, G. (2020). *Facebookta Sanal Cemaatlerin Oluşumu ve Sürdürülmesi: İzmir Merkezli Facebook Grupları Üzerine Bir Araştırma* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Yıldız, A.(2020). Âşık Seyrânî'nin Şiir Dünyasında Atasözlerinin Yeri. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2* (1), 25-32.
- **Elektronik Kaynaklar**
- URL1: https://tr.wikipedia.org/wiki/Facebook
- URL2 https://www.facebook.com/gencdeveli/?ref=page_internal
- URL3 https://www.facebook.com/everekliSeyrânî/?ref=page_internal
- URL4 https://www.facebook.com/groups/develimiz/media
- URL5 https://www.facebook.com/develihvds/photos/?ref=-page_internal
- URL6 https://www.facebook.com/groups/1397749933812358/media
- URL7 https://www.facebook.com/groups/develikultursanat/media
- URL8 https://www.facebook.com/groups/gazibelediyesi.netforum/media
- URL9 https://www.facebook.com/develilerdernegi/photos/?ref=page_internal
- URL10https://www.facebook.com/Sevdam%C4%B1z-Kayseri-Develi-k%C3%B6yleri-birlikteyiz-106976571632646/photos/?ref=page_internal
- URL11 https://www.facebook.com/develililer
- URL12 https://www.facebook.com/epcekoyuistanbuldernek/?ref=page_internal
- URL13 https://www.facebook.com/develigurbetcileri/?ref=-page_internal

DEVELİ'DE İZ BIRAKMIŞ KUVAYİMİLLİYECİ BİR KAYMAKAM: MEHMET ATIF TÜZÜN

İlhami Şekercioğlu
Emekli Öğretmen-Çukuryut Köyü/Develi

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması, bağımsız bir devlet olması başta Mustafa Kemal ATATÜRK ve silah arkadaşları olmak üzere isimli isimsiz birçok kahramanın üstün çaba ve gayreti sayesinde olmuştur. Kendilerini saygıyla rahmetle yâd ediyorum. Bu kahramanlardan bir tanesi de Develi'de bir süre kaymakamlık yapmış olan Artvin Arhavi Kemerköprü köyü doğumlu Mehmet Atıf Tüzün Bey'dir.

Bu sempozyumda Mehmet Atıf Tüzün Bey'i bildiri olarak sunma fikri şu şekilde gelişti. Develi Kuvayımillîye Hareketi ve cumhuriyetin o zor yıllarında Türk Milleti adına birçok başarıya imza atmış olan Mehmet Atıf Tüzün kimdi, ülke ve dar alanda Develi tarihi ve Develide'ki Artvin muhacirleri adına ne tür işler yapmıştı? Bu sorunun cevabı hem Develi kültür ve siyasi düşünce yapısı, hem de Türkiye Cumhuriyeti tarihi ve coğrafyası bütünlüğü adına oldukça önemliydi.

Diğer önemli bir konu ise; Develi'nin özellikle -somut değerler- üzerinden yetiştirdiği ilim bilim insanları, şairleri yazarları, ülke adına yetişen kahramanları, bununla birlikte Develi siyasal ve kültürel tarihinde Âşık Seyrânî ve Mehmet Atıf Tüzün örneğinde olduğu gibi iz bırakmış insanların Selçukludan günümüze araştırılarak sistematik halde ileride oluşturulabilecek "Yaşayan Şehir Develi" kültürel kavramı düşüncesine oldukça küçük bir katkı sunma düşüncesidir.

Muhakkak ki farklı alanlarda yıllardır çalışmış, yazılar şiirler, ilimde bilimde makaleler kitaplar yazmış, edebiyatta, sanatta, üretimde emekler harcamış saygıyla yâd edilen, yâd edilecek oldukça çok hemşerilerimiz vardır. Kendilerini saygıyla-rahmetle anıyorum.

Düşüncemiz o ki aslında Develi tarihi, günümüz, yakın tarih çalışmaları ve özellikle Develi Belediyesinin kocaman emekler harcayarak düzenlediği sempozyumlar bu kavramı sistematik olarak oluşturmada gerçekten her türlü donanıma sahiptir.

Bu çalışmada; Türk Milleti, Türk kültürü adına; Türklerin bir kısmının Kavimler Göçüyle birlikte Anadolu top-

raklarında varoluşları, zamanla bu topraklarda Selçuklu, Osmanlı hâkimiyeti ve bu toprakların Osmanlı Rus Harbi ile birlikte I. Dünya Savaşı yıllarında kaybedilme tehlikesi ve daha sonra yeniden Türk yurdu olabilmesi adına önemli görevlerde bulunan rahmetli Mehmet Atıf Tüzün Bey'in anlatımlarının, hatıralarının bilinmesi gelecek nesillere önemli bir değer oluşturacaktır.

MEHMET ATIF TÜZÜN'ÜN KISA ÖZGEÇMİŞİ

Mehmet Atıf Tüzün Ulusal Kurtuluş Savaşı öncesi ve sonrası Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına değerli hizmetleri olmuş, Mustafa Kemal Atatürk'ün güvenini ve beğenisini kazanmış daha sonra farklı coğrafyalarda cumhuriyetin farklı birimlerinde ağır şartlarda idareci ve milletvekili olarak çalışmış, tarihteki yerini almıştır.

Mehmet Atıf Tüzün Artvin ili, Arhavi ilçesi Arhavi'nin aydınlık yüzü. Dünden bugüne Arhavi Ali İmdat Özçakmak. Kemerköprü köyü doğumludur. 1885 yılında dünyaya geldi. Eski Kadılardan Temyiz Mahkemesi Şer'iye Dairesi üyesi ve TBMM I. Dönem Lazistan Milletvekili İbrahim Şevki Bey'in oğludur.

Şevki Bey 4 Nisan 2021 pazar 15.07 saat tarihli "Rize'nin Sesi" isimli başlığı altında yapılan radyo programında ve yayımlanmış haliyle kısaca şu bilgiler paylaşılmaktadır.

CUMHURİYETE KOL KANAT GEREN BİR KARADENİZLİ AİLE

Hizmete adanmış bir Tüzün ailesi:

Şevki Bey ve ailesi Osmanlı ve cumhuriyet tarihinin önemli kişilikleridir. Şevki Bey 1867 yılında Artvin ili Arhavi ilçesinde doğdu. Tüccardan Hacı Kibarzade Ahmet Efendi'nin oğludur. İlk ve ortaöğrenimini Arhavi İbtida-i Mektebi ve Rüştiyesinde tamamladı. Daha sonra İstanbul'a giderek Süleymaniye Siyavuş Paşa *Medresesinde öğrenim ve eğitim gördü. 13 Kasım 1894 tarihine icazetname aldı. Bu sırada Mekteb-i Nüvab'a devam ederek dört yıllık öğrenimini tamamladı ve 1 Eylül 1896 yılında mezun oldu. Mezuniyetinden sonra Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinde önemli hizmetlerde bulundu.

Kadılık, maiyet memurluğu, ilçe naipliği daha sonra I. Dönem Meclis Üyeliği yaptı. 1 Ocak 1923 yılında görevi başında vefat etti. Evli dört çocuk babasıdır.

Çocukları Mehmet Atıf Tüzün Türkiye Cumhuriyeti adına çeşitli yerlerde farklı görevlerde bulunur. Diğer oğlu Ragıp Tüzün de halk evlerinde çalışır. Çalışkan, üretken bir yapısı vardır. Buradan Ankara Belediyesine geçer, bir dönem Ankara *Dünden Bugüne Arhavi: Ali İmdat Özçakmak. Belediye başkanlığı yapar. Bugünkü Ankara Yenimahalle de evsizler için kurduğu kooperatif ile Yenimahalle'nin kuruluşuna vesile olur.

Mehmet Atıf Tüzün ilköğrenimini köyünde Sübyan Mektebi'nde tamamladıktan sonra ailesiyle İstanbul'a giderek Beyazıt Rüştiye'si ve Mercan İdadi'sinde okudu. 1907 yılında girdiği Mülkiye Mektebi'nden 1911 yılında mezun oldu.

Aynı yıl Bağdat vilayeti maiyet memurluğuna atandı. Bu görevde stajını tamamladıktan sonra bir süre Bağdat Sultanisi Müdürlüğünü yürüttü. Bu görevi Ane, *(Bağdat yakınlarında bir bölge ve yerleşim alanı) *Mendeli, (Irak Türkmenlerinin tarihsel olarak baskın bir nüfusa sahip olduğu geniş toprakları tanımlayan politik bir isimdir.) Horasan ve *Cezîre (Cezire doğuda, Güneydoğuda genişçe bir bölgenin adıdır. I. Dünya Savaşı yıllarında bölge Türkiye, Irak ve Suriye arasında pay edildi. Samsat, Harran, Ceylanpınar, Nusaybin, Cizre, Mardin, Diyarbakır, Hasankeyf, Silvan Türkiye'de, Musul ile Sincar Irak, Rakka ile Ceber ise Suriye sınırları içerisinde kaldı.) İslam Ansiklopedisi. Ramazan Şeşen. Kaymakamlıkları izledi. Birinci Dünya Savaşı'na *Dünden Bugüne Arhavi Ali İmdat Özçakmak. Yedeksubay olarak katıldı. Özverili hizmetleriyle üstün hizmet madalyası aldı.

1918-1920 yılları arası Tafile, Bünyan, Boğazlıyan ve Develi Kaymakamlıkları yaptı.*Tafile ili (Bugün itibarıyla Ürdün illerinden birisidir. Ülkenin orta güneybatı kısımlarında yer alır. Tafile ili Merkez, Biseyre ve El Hasa olmak üzere üç ilçeden meydana gelen bir şehirdir.

Bünyan-ı Hamidiye: Bünyan ilçesi idari anlamda kurulmadan önce Sarımsaklı isminde bir yerleşim alanı, nahiye mevcuttur. 1895 yılında II. Abdülhamit döneminde ilçe olmuş, kaymakamlık teşkil edilmiş ve padişahın ismine izafeten Bünyan-ı Hamidiye ismi verilmiştir. Bünyan Arapça'da bina, yapı anlamına gelmektedir. 1908 yılında Hamit kelimesi kaldırılarak ismi Bünyan olarak değiştirilmiş ve mülki idare olarak Sivas ilinden ayrılıp Kayseri iline bağlanmıştır.

Kaymakamlık anlamında son görevi olan Develi Kaymakamlığı sırasında Develi Kuvayımilliye Teşkilatını kurdu. Oluşturduğu birliklerin başında Ermeni ve Fransızlara karşı mücadele etti. 23 Nisan 1920 yılında açılan ilk meclise Kayseri milletvekili olarak girdi. Sivas Çamlıbel, Tokat Yenihan ve beldelerinde çıkan isyanlara Dünden Bugüne Arhavi, Ali İmdat Özçakmak. Arhavi'nin aydınlık yüzü Mehmet Atıf Tüzün. Vekilliğini koruyarak 15 Mayıs 1920 yılında Tokat mutasarrıflığına atandı.

İsyanların önlenmesinde önemli rol oynadı. Milletvekilliği ile memurluğun aynı anda aynı kişide bulunmasını önleyen 05.09.1920 tarihli Nisab-ı Müzekkere yasasına göre yeniden milletvekilliği görevine döndü. 4 Ağustos 1923 de Kırşehir'in il olmasından sonra Kırşehir valisi olarak çalışmalarına devam etti. 11 Ocak 1925 yılında Ankara Valiliği'ne getirildi. Bu görevde iken 14.06.1926 tarihli ve 854 sayılı yasa ile Milli Mücadeleye Dünden Bugüne Arhavi, Ali İmdat Özçakmak. Arhavi'nin aydınlık yüzü Mehmet Atıf Tüzün. Katılmayan memurların durumunu incelemek üzere kurulan Heyeti Mahsusa Başkanlığını ilk görev olarak yürüttü. Cumhuriyet tarihi ilk yıllarında devlet şurasının kurulmasıyla 23 Haziran 1927 yılında yapılan seçimlerde "Mülkiye Dairesi" başkanı oldu.

Atıf Bey üçüncü dönem Rize milletvekili olarak seçildiğinden sonra Mülkiye Dairesi Başkanlığı görevinden 31 Ekim 1927 yılında ayrıldı. Üçüncü ve dördüncü dönem Rize milletvekilliğinden sonra 1950 yılına kadar Çoruh (Artvin) milletvekili olarak sürdürdü.

Mehmet Atıf Tüzün dört çocuk babasıdır. 1970 yılında Ankara'da vefat etti.

Mehmet Atıf Tüzün ve ailesi gerek Osmanlı gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devlet geleneğine sahip çıkmış bu uğurda önemi görevler üstlenmiştir.

93 HARBİ VE I. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA BİRBİRİNİ TAKİP EDER DURUMUYLA KAFKASYA'DA YAŞAYANLAR VE YAŞAYANLARINA YANSIMALARI

Türk Rus savaşları Türk tarihinin önemli bir bölümünü oluşturur. Bu savaşların oluşturduğu göçler ve sürekliliği ile kendi köyümde bir kısım insanların Artvin'den Kayseri'ye göçü, yine aile olarak Osmanlı ve Cumhuriyet tarihine hizmet etmiş Artvin doğumlu bir kaymakamın Develi'de aynı zamanda birliktelikleri ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına oldukça zor şartlarda verdikleri hizmet ve mücadelenin kısaca anlatımı şu şekildedir.

1877-1878 yıllarında Osmanlı Devleti Çarlık Rusya arasında yapılan savaş rumi takvimde 1293 yılına denk geldiği için tarihimize 93 Harbi olarak da geçmiştir. Bu savaş Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda çökme sürecine sürüklendiği bir savaştır. Bununla birlikte Kafkaslarda toprak kaybı ve bu toprak kaybına dayalı olarak göçlerin yaşanması.

Savaşın sebebi görünür yüzüyle Rusların Osmanlıları Avrupa'dan çıkarmak, İstanbul'u işgal etmek, sıcak denizlere inebilmek gibi sebepler *Eltut Nükhet Türkiye gösterilse de esas sebep kendilerinin 1853 yılında ki Kırım bozgununda uğradıkları yenilginin intikamını alma

düşüncesi, kendi inancından ve soyundan olduğunu iddia ettikleri Hristiyan Ortodoks ve Slav azınlıkları korumak adına sürekli olarak Osmanlı'nın iç işlerine karışmak. Başta Ermeniler olmak üzere el altından azınlıklara sahip çıkma, onların tüm Osmanlı coğrafyasında Osmanlılar'a karşı ayaklanmalarını sağlama düşüncesi ve Osmanlı'nın bu düşünceye karşı kendisini savunma kaynaklı bir savaş olduğunu söyleyebiliriz.

Rusya 24 Nisan 1877 de Osmanlı'da Padişah II. Abdülhamid döneminde tek taraflı olarak Osmanlı Devletine savaş ilan etmiş, Yunanistan Osmanlı'ya karşı düşmanca bir tavır takınmış, Romanya, Sırbistan ve Karadağ Prenslikleri de isyan ederek (Tarihibilgi.org) Rusya'nın yanında yer almıştır. Savaş Tuna ve Kafkasya cephelerinde olmuştur. Bu savaş sırasında özellikle Türk nüfusun şehit olması, göçe tabii tutulması sebebiyle Balkanlar'da azınlığa düşmesine sebep olmuştur. 93 Harbi 31 Ocak 1878 tarihinde Edirne Mütarekesi ile sona erdi. Ruslar kendi karargâhlarını Florya semtine bulunan askeri bir bölge olan Ayastefanos'a taşıdılar. Barış görüşmeleri burada devam etti. 3 Mart 1878 de Ayastefanos Antlaşması imzalandı. (Tarihibilgi.org) Bu antlaşma ile Osmanlı Sırbistan, Romanya, Karadağ, Bulgaristan gibi toprakları kaybetti.

Osmanlı savaş tazminatı olarak 1 milyar dört yüz on bin ruble Ruslara harp tazminatı olarak ödemeyi kabul etti. Ancak bu tazminatın 30 milyon rublesi para olarak ödenirken; geriye kalan büyük bir kısmına karşılık olarak *Tarihibilgi.org Artvin, Kars, Ardahan, Oltu, Batum ve Doğu Beyazıt Ruslara bırakılacaktır. Osmanlı hem cephede hem de ilgili antlaşma ile Kafkaslarda toprak kaybına uğramıştır. Rus işgali tam kırk iki yıl sürmüştür. Bu süreç içerisinde (1899-2013) karşılıklı resmi yazışmalar olmuş bu yazışmalardan içerisinde Hod köyünün de bulunduğu 36 âdet yazışma asıllarından günümüz Türkçesine çevrilmiş belge niteliğinde olan bu tercümelerin bir kısmı "Göç bizim kaderimizdi" isimli kitap çalışmamızda yayımlanmıştır.

Hod Köyü: Artvin'den Kayseri'ye, Adana'ya göç eden insanların göç ettikleri köydür.

Osmanlı bu savaşlarda 5.5 milyon insanın yaşadığı 212 bin km kare (Tarihibilgi.org) toprağını kaybetmiştir.

Bu yazışmalara göre: Göç edenlerin dışında bölgede, kendi köylerinde kalan insanların göç edenlerden daha farklı problemler yaşadıklarını görüyoruz. Bir dönem otlakıye için hayvan başına 40 kapik (kuruş) para alınmış daha sonra ilgili yazışmalarla bu paradan vazgeçilmiştir. Bu yazışmalarla Rusya'nın keyfi tutumu ile karşı karşıya kalan bölge insanının özellikle mera ve benzerleri mağduriyetinin giderilebilmesi için Osmanlı tarafından gerekli her türlü çaba gösterilmiştir.

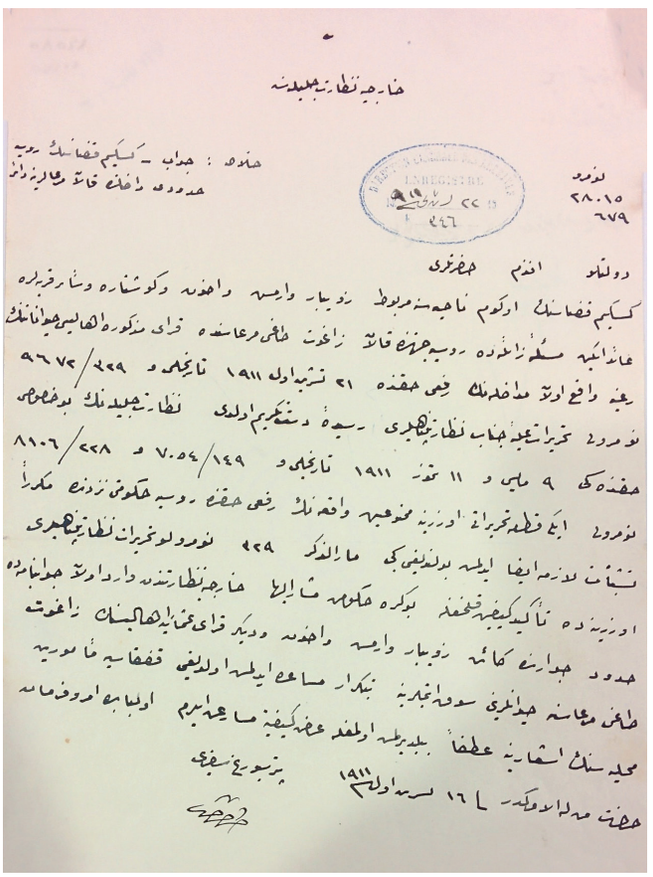

151516
Hariciye Nezaret-i Celilesine

Hülasa: Cevap – Keskim kazasının Rusya hududu dahilinde kalan meralarına dair.

Numara: 28015 679

Devletli Efendim Hazretleri

Keskim kazasının ökdem nahiyesine merbut züybar, varmış, dahun ve küşnara ve sair karyelere ait iken, mes'ele-i zaile de Rusya cihetinde kalan Zagot (Cebel) Dağı merasında Kuray-ı mezkure (adı geçen köyler) ahalisi hayvanatının rayine vaki olan müdahalenin ref'i hakkında 21 Teşrin-i evvel (Ekim) 1911 tarihleri 329/9672 numaralı Tahrirat-ı Aliye-i Cenab-ı Nezaret Penahileri reside-i (erişilmiş) dest-i terkim (rakam konulmuş) oldu. Nezaret-i Celile'nin bu hususu hakkındaki 9 Mayıs ve 11 Temmuz tarihli ve 149/7054 ve 228/8106 numaralı iki kıt'a tahriratı (yazıyı) üzerine memnu'un vakıanın ref'i hakkında Rusya hükümeti nezdinde mükerreren teşebbüsat-ı lazime ifa edilmiş bulunduğu gibi sarez zikir (çok zikredilen) 329 numaralı tahrirat-ı nezaret Penahileri (sığınmaları) üzerine de te'kit keyfiyet kılınmakla, bu kere hükümet-i müşarün ileyha Hariciye nezaretinden varit olan cevap namede hudut civarında kain züybar, varmış, vahun ve diğer Kuray-ı (köyler) Osmaniye ahalisinin Zagot Dağı merasına hayvanlarını sevk etmelerine tekrar müsaade edilmiş olduğu, Kafkasya memurin mahliyesi'nin iş'arına atfen bildirilmiş olmakla arz-ı keyfiyete müsarat eylerim. Ol babta emir ve ferman hazret-i minlehül emrindir.

16 teşrin-i evvel 1911, Petersburg Sefiri (elçisi).

Osmanlı Rus harbinde Artvin, Kars,* Çıldır ve yakın bölgelerinden 800 den fazla Türk askeri şehit olmuştur. *1835 yılı Yukarı Livane nüfus sayımı, Buket Şahin Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü.

Sultan II. Mahmut döneminde kurulan yeni ordunun yani Âsakir-i Mansûre-i Muhammediye'nin asker ihtiyacını karşılamak ve adil bir vergilendirme sistemi kurmak amacıyla *Artvin Nüfus Sayımı Buket Şahin Yüksek Lisans Tezi Atatürk Üniversitesi. 1831 yılında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde sadece erkek nüfusun yazıldığı nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayım farklı sebeplerle ülke genelinde aynı tarihte yapılamamıştır. Artvin bölgesinin Çıldır Eyaleti'ne bağlı nüfus sayımının 1835 yılında tamamlandığı yapılan araştırmalar neticesinde anlaşılmıştır.

Nüfus defteri şehirlerin demografik yapılarını ortaya koyan en önemli kaynaktır. Artvin bölgesine ait olan 1835 yılında tutulan nüfus kayıtları 2766, 2767, 2768 numaralı defterlerde toplanmıştır.

Hod köyü dâhil 37 köy 2768 sayılı defterde kayıt altına alınmıştır. Müslim ve nüfus yaş oranı ve sayısı şu şekilde geçmekte:

Hod: Hane sayısı 225 erkek nüfus: 575. Sıfır +14 yaş: 246, 15+40 yaş: 218, 41+65 yaş: 85, 65…+26 tahmini toplam nüfus: 1150.

Hod köyü dâhil bölgede yaşayan her bir insana verilen isim ve bu isimlerin nüfus oranında ki sıklıkları:

Her beş kişiden birisinin ismi Mehmet, her dört *a.g.e erkekten birisinin ismi Mustafa, Ali ya da Ahmet, her altı erkekten birisinin adı Hasan ya da Hüseyin'dir.

İsimler günümüzde olduğu gibi bilemediğimiz bir tarihten tespit tarihi olan 1835 yılına kadar süreklilik halinde babadan oğula taşınmıştır.

Hod köyü ve civarında "Âşıklık Kültürü" şiirlerde tespit edilmiş durumuyla 1800'li yıllardan itibaren anadil Türkçe lisan olarak devam etmektedir. *Hod'lu Ozanlar. Öncekiler ve Biz, sayfa 10.570 sayfadan oluşan bir şiir kitabı. Yayıma hazırlayanlar: Dursun Kurt ve Hasan Akın.

ARTVİN'İN KURTULUŞU

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti 22 Şubat 1921 de *Yücel Şimşek. Gürcistan hükümetine Artvin ve Ardahan'ı boşaltması yönünde sert bir nota verdi. O yıllarda Rusya'nın Gürcistan'ı işgale kalkışması Rus Gürcü Savaşı'nı başlatmıştı. Gürcistan Türkiye'nin notasına 23 Şubat 1921 de olumlu cevap verme mecburiyetinde kaldı. Bu durumuyla Artvin savaşsız olarak Türkiye Cumhuriyeti topraklarına yeniden katıldı.

Osmanlı-Rus 93 Harbi ve I. Dünya Harbi sırasında serhat boylarında yoğun şekilde çatışmalar, savaşlar yaşanmıştır. Buralarda yaşayan insanların en büyük problemleri kendi canlarından, mallarından mülklerinden ziyade biçare olan yaşlı ve genç nesillerinin yok edilmeleri ve esaret altında yaşanma tehlikesidir. Muhakkak ki bu düşünce çaresizliğin bir ifadesi olarak göçleri zorunlu kılmaktadır.

Bu savaşların etkileri yıllar boyu sürmüş özellikle gerek Balkanlar'da gerekse Kafkaslardan iç kısımlara doğru yoğun şekilde göçler yıllarca süreklilik halinde devam etmiştir.

Bu savaş ve sonrasında Kafkasya bölgesinde Osmanlı adına savaşan Türkler, Çerkezler, Lazlar, Abhazlar, Dağıstanlılar, Gürcüler yerlerinden edilmiş *Artvin ve Batum Göçmenleri. Muammer Demirel. Türkiye Anadolu coğrafyasında farklı yerlere göç etmişlerdir. Bu göçler I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası dâhil Artvin'in kurtuluşuna kadar zorunlu olarak devam etmiştir.

Artvin ve bölgesi 1537 yılında Kanuni Döneminde Osmanlı topraklarına katılmıştır.

93 HARBİ VE I. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ARTVİN'DEN FARKLI ŞEHİRLER VE KAYSERİ'YE GÖÇLER

Serhat boylarında savaşların kaybedilmesiyle birlikte her iki savaştan sonra özellikle iç bölgelere doğru yoğun şekilde göçler yaşanmıştır.

Osmanlı Rus harbinden sonra, Artvin ve Batum halkının bir kısmı *Karadeniz'de sahil boyu göç ederken diğer bir kısmı da Erzurum, Bayburt, Tokat, Amasya, Muş gibi illere yine benim kendi tespitlerime göre bir kısmı Diyarbakır, Malatya ve Kayseri gibi illere göç etmişlerdir. *Muammer Demirel TÜRKİYE.

1984'li yıllarda arkadaşlarımın önerisiyle televizyon tamiri için öğretmen olduğum Diyarbakır Çüngüş Yeniköy köyünden Ergani'de bulunan bir iş yerine gittim. İş yerinde iki öğretmen arkadaşımla tanıştım. Bu arkadaşlarım öğretmenliğin yanında televizyon tamirciliği de yapmaktadırlar. Bu sırada Artvin şivesi ile konuşan ismi Ziver olan, yaşlıca bir beyefendi iş yerine geldi. Sohbetimiz sırasında tamirci olan öğretmen arkadaşla birlikte kendisinin Artvin Hod köyünün bulunduğu aynı Zigot Dağın diğer yüzünden olduklarını söylediler. Bu şekliyle onların Osmanlı Rus Harbinden sonra Diyarbakır, Ergani'ye yerleştikleri bilgisine sahip olmuştum.

Diyarbakır Ergani Tren İstasyonu ve Ergani Öğretmen Okuluna en yakını olan köy, Ortayazı köyüdür.

*Yine Hod köyünden Malatya'ya göç eden ve destan adı altında 93 Harbi döneminde Artvin Hod köyü ve bölgede yaşananların anlatıldığı 18 kıtadan oluşan şiirin yazarı Ervahi'nin yazdığı ağıtın üç kıtası şu şekildedir;

* Yedi düvel meşvereti kurdular,
Cümlesi birlikte karşı durdular.
Anadol Balkanı yâda verdiler,
Sultan Hamid sade bir tane düştü.
Yazıldı destan bakın yaraya,
Arzuhaller İstanbul'a yürüye.
Versin hazineden alsın geriye,
Millet olan, yaman tufana düştü.
Dilerim Tanrıdan kem ola bahtı,
Devrile başına Urus'un tahtı.
Zulmedüp ülkede ne varsa yıktı,
Şen yer kalmadı hep virana düştü.
*Göç Bizim Kaderimizdi, sayfa 64-66.

Osmanlı Rus harbinden sonra Artvin Ardanuç Yolağzı köyü de Ruslara savaş tazminatı olarak verilmiştir. O yıllarda bir Rus komutan iki askerle birlikte köye gelirler. Hali vakti biraz daha iyi olan insanlardan altın/para isterler. Kayseri Pınarbaşı, Pazarören beldesine gelip yerleşen öğretmen Yaşar Altıner'in büyük dedesinden de altın istenir. Altuner Dede bunları ağırlayarak yemek ikram etmeye altınının olmadığını anlatmaya çalışır. Bu arada Altuner Dede ile askerler arasında altın meselesinden bir tartışma yaşanır. Kavga ederler. Altuner Dede daha çabuk davranır Rus komutanı ve iki askerini vurur.

Bu olaydan sonra yakınları dâhil aynı köyden bir takım insanlar göçe tabi olurlar ve nihayetinde Pınarbaşı Pazarören beldesine gelir yerleşirler.

Rusların I. Dünya Savaşı yıllarında düşmanlıkları yine devam etmektedir. Osmanlı Rus Harbinden sonra Ruslara savaş tazminatı olarak verilen Hod köyünde; Rusya adına burada bulunan Rus komutan Hod'lulara şöyle seslenir: "Şimdi biz bu topraklardan çekiliyoruz. Buraya Osmanlı gelecek. Fakat bu savaştır belli olmaz. Daha sonra biz yeniden gelebiliriz. Ancak siz gönüllü yazılıp bize mermi atarsanız neticesi sizin için çok kötü olur." der.

Olaylar hiç de Rus komutanın dediği gibi gelişmez. Henüz köy sınırları içerisinde iken Hod çetesi milisleri Ruslara saldırır ve elde ettikleri silahları Oltu Erzurum Savaşı cephesine taşırlar.

Birinci Dünya Savaşı sürerken Rusya'da Bolşevik İhtilali gerçekleştirilmiş ve Rusya Brest Litovsk *Yücel Şimşek Çelik. Kafkas Üniversitesi Tarih Bilim Dalı. I. Dünya Savaşı'ndan Milli Mücadeleye Artvin (1914-1917) mütarekesiyle savaştan çekilmiştir. İlgili antlaşmaya dayalı halk oylaması yapılmış %99 kabul kararıyla ana vatana katılmıştır. Bu sevinç çok uzun sürmemiş Osmanlı I. Dünya Savaşını kaybetmiş 1918 yılında, İngilizler'in bölgeden çekilmesiyle Gürcüler'in *Yücel Şimşek Çelik işgaline maruz kalmıştır. Bu süreçte Artvin halkı hem işgal güçleriyle hem de onların silahlandırdıkları Ermeni çetelerine karşı mücadele etmiştir. Bu mücadele içerisinde gerek Hod köyünden gerekse diğer Çoruh bölgesinden çok sayıda insan şehit yahut gazi olmuştur.

I. Dünya Savaşı yıllarında Rusların Ermenilerle olan birlikteliği ile Türklere karşı yaptıkları savaşlar ve sonrasında Hod köyü dâhil bölgede yaşanan olaylar ve göçler insanlık tarihinin en acılı göçlerinden bir tanesidir. Birinci Dünya Savaşı başlarında Hod köyünden kayıplar ve esirler hariç tespit edilebilen şehit sayısı 19 yaralı sayısı ise 14 dür.

Yollarda çekilen açlık, sefalet, iklim şartları, salgın hastalıklar özellikle kolera nedeniyle çok sayıda insan yollarda ölmüştür. Üç yıl gibi bir zaman dilimi içerisinde binlerce insan göç yoluyla bölgeden ayrılmak zorunda kalır.

Örneklendirme adına; 1915 yılı 12 Nisan tarihinde kendi neslim babamın dedesi de yedi kişi ile çıktıkları göçü dört kişi olarak 14. yılında Develi Çukuryut köyünde tamamlayabilmiştir. Tüm bu zor şartlar altında aralarında Artvin merkez Hod köyünden hısım akraba uzak yakın konu komşu, yollarda eklenen birçok insan bu göçe tabii olmuştur. O yıllarda bölgede Osmanlı adına Ruslar ve Ermenilerle mücadele eden Deli Halit Paşanın İç Anadolu'yu Kayseri ve Konya önerisi ile Kayseri'ye daha sonra Kaymakam Mehmet Atıf Tüzün Bey'in isteğiyle Develi'ye göç ederler. Kaymakam Bey hemşerilerinin hemen hepsini Ermeni ve Karamani'lerin göç yoluyla boşalttıkları evlere yerleştirir.

O zamanın şartlarında Artvinli bir kaymakam ile Artvin'den göç eden insanların yolları Develi'de kesişmiştir.

Mehmet Atıf Beyin köyü olan Kemerköprü köyü Rusya'ya savaş tazminatı olarak verilmemişse de, Osmanlı coğrafyasında, bölgede, yakın köylerde yapılan çete savaşlarından, yaşanan olaylardan, acılardan aile olarak göçlerden bilgi sahibidirler.

Mehmet Atıf Tüzün bu ağır şartlarda yetişmiş bir Türk kahramanıdır.

Mehmet Atıf Tüzün'e göre her şartta, her yerde gerekiyorsa mutlaka herkesle bire bir mücadele edilmeli Türk Milleti en azından Mîsâk-i Milli sınırları içerisinde ki topraklarda hâkimiyetini en kısa zamanda ilan etmeliydi.

O dönem Develi halkı da savaşlar, iklim şartları olumsuzluğu, salgın hastalıklar nedeniyle zor, sıkıntılı günler geçirmektedirler. Develi'ye yerleşen insanlar açlık, yokluk, işsizlik, geçim zorluğu vb. sebepler üzerinden bir kısmı Develi'den ayrılır. Develi Çukuryurt, Bakırdağı, Adana Doğanbeyli, Şar ve Avcıpınarı köylerine yerleşirler. Zaman içerisinde tespitlerimize göre Erzurum, Kars, Iğdır gibi doğudan göçen insanlara da aynı önerilerin yapıldığına şahit olmaktayız.

Bu düşünce Anadolu topraklarının İslamlaşması, Türkleşmesi düşüncesinin bir parçası olsa gerek.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu süreci şanla şerefle yeniden tamamlamıştır.

Bu tebliğin hazırlanması sürecinde kıvçak kelimesi üzerinden Anadolu'da Türk tarihi, Türk kimliği ve Türk kültürü adına önemli bir bilgi ile karşılaştığımı ifade etmeliyim.

Bu bilgiye göre Hristiyan Türkler henüz İslam inancı gelmeden IV. Asır Kavimler Göç'ünden hemen sonra farklı Türk boylarıyla, kendi öz lisanlarıyla, ibadethaneleriyle, Orta Asya'daki özel isimleriyle, mezar taşlarıyla birlikte Anadolu topraklarında vardılar (Orta Çağ M.S. 395-1453 Dergi Park *Gizem Musul).

Türkler Seyhun ve Ceyhun Irmağını benzerlikleri üzerinden isim olarak Anadolu'ya taşımış, aynı isim Anadolu'daki iki ırmağa isim olmuş Seyhan Ceyhan ismini almıştır. *(Bu iki isim Seyhan ismi ile kız çocuklarına, Ceyhun ismiyle erkek çocuklarına isim olmuştur.) Gittikleri yerlere Orta Asya'da ki önemli isimleri de belde, bölge isimlerini, Türk boylarına ait isimleri vb. kavramları beraberlerinde taşımışlardır.

Türklerde isim verme, yerel bölgesel isimlendirme ya fiziki yapıya dayalı tabii unsurlardan ya da beşeri ekonomik unsurlardan kaynaklı *olarak isimler verilmiştir. Tabii unsurlar içerisinde vadi, dağ, su, orman, bitki vb. isimlerinin, beşeri ve ekonomik unsurlar içerisinde ise Türk boy, oymak ve aşiretlerinin isimleri ile ören yerlerinin adları ön plana çıkmaktadır. *Çankırı'daki köy adları üzerine coğrafi açıdan bir inceleme: Yrd. Doç. Dr. B. Ünal İbret.

Biz bu özelliklerin bir örneğini de Develi Epçe köyü ve mücavir alanı Kıvçak Vadisi'nde görebiliyoruz.

Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan köyler ve bu köylerde belirli bir yerin, mekânın ve insan-ailenin Türkçe isimleri örneklendirme adına:

Afşarköy: Develi Şıhlı kasabası mücavir alanı içinde bulunan bir dönem (1869 yılı) Develi Çukuryut köyünü de kuran anadili, lisanı sadece Türkçe ve Hristiyan olan Karamani'ce okuyup yazan insanların yaşadığı köy.

Salur Köyü, Kayseri Talas ve Talas ilçesi Salur Mahallesi ve Yokuşu, Kayseri Mancusun Köyü, şahıs ismi anlamında Manasoğulları (Kırgız Manas Destanı) ismi, Derevenk'te Manas Deresi. Yine Karamani Türklerinin yaşadıkları Zincidere köyündeki bir sokağın adı Farsakoğlu Sokağı, diğer bir sokağın adı Karaman Bayırı'dır. İnsanların unvanları ise Farsakoğlu, Kozanoğlu, Avanoğlu gibi. *Hüseyin Cömert "IX ve X. Yüz Yılda Kayseri" isimli çalışması: Mazaka Yayıncılık, Göç Bizim Kaderimizdi, sayfa 25.

Avanoğlu ismi Develi Sindelhöyük kasabasında günümüzde bir başka ailenin soy ismidir.

Kayseri Özvatan ilçesi merkez ve birçok köyü ile birlikte bu köylerde *yaşayan insanlar da mübadeleyle göçe tabii tutulmuş Türkçe lisanın dışında başka bir lisanları olmayan Hrıistiyan Türklerdir. *Karamanlı Rum Hacı Ana Kadınko.

Yine Kayseri merkezde bulunan Varsak/Farsak, Kocasinan ilçesi Salur Mahallesi. Bu tür örnekler Türkiye'nin hemen her bölgesinde oldukça çoğaltılabilir.

Türkler Orta Asya'yı; İslam öncesi ve sonrası yeni mekân oluşturdukları isim ve kültürleriyle birlikte Anadolu dâhil dünyanın farklı bölgelerine taşımış, yine bu bölgelerden Anadolu coğrafyası anlatımlarda da görüleceği üzere Orta Çağın başlangıcıyla birlikte Türk yurdu olmuştur.

Türk kavimlerinin Bulgar, Peçenekler, Uzlar, Kuman-Kıpçak ve Çağatay *olan bir kısmı Hazar Denizi'nin, Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'nın içlerine kadar giderler. Bu Türkler Bizans'la uğraşırlar ve onu rahatsız etmeye, sıkıştırmaya başlarlar. Bizanslılar bu Türk boyları ile antlaşma yoluna gitmiştir. *Göç Bizim Kaderimizdi, sayfa 23.

Günümüz itibarıyla bu Türkler'den birçok kalıntıların Orta Asya merkezli Anadolu ve Balkan coğrafyasında var olduğunu görebiliyoruz.

Karadeniz'in kuzeyinden gelerek Balkanlara inen Hristiyan inancına mensup Bulgar, Avar, Kuman-Kıpçak, Uz gibi farklı Türk boyları zaman zaman Bizanslıları sıkıştırarak hatta İstanbul'u kuşatarak onu zor duruma sokmuşlardır. Bizans Devleti bu Türklerle olan mücadelesini yine diğer *a.g.e. Türk boylarıyla anlaşarak halletmiş ve bu boyları birbirine karşı kullanmış, zaman zaman da hudut boylarını beklemek üzere Anadolu'ya paralı asker olarak göndermiştir. Bu Türkler başta, Konya, Kayseri, Adana, Sis Toroslar, Niğde, Nevşehir, Antalya illerine iskân edilmiştir.

Bu iskânlarla birlikte Balkanlardan gelen *Türkler askeri amaçların dışında akın akın daha sıcak olan Akdeniz havzasına, özellikle Anadolu topraklarına doğru göç etmişlerdir. *Batı Romanın Yıkılışı: Edward Gibbon, The History Of The decline and fall of the Roman Empire. Kavimler Göçü Wikipedi.

Bu Türklerden kalan gerek sözlü-yazılı kaynaklar gerekse fiziki olarak mekân, yer kalıntıları kendi varlıkları geçmişten günümüze tümüyle "kültürel miras" olarak farklı coğrafyalarda devam etmektedir.

Hasan Fehmi Turgal: "Mülga Şeriyye Mahkemeleri sicilleri üzerinden incelemeler" isimli çalışmasında;

"9, Asrın ilk yarısından itibaren Abbasilerin Kilikya tarafına kadar uzanan sınır boylarına Ferganalı ve Semerkantlı Türkleri yerleştirdikleri gibi Bizans İmparatorları da Avarlar, Hazarlar, Peçenekler, Kıpçaklar-Kumanlar ve Uzlar gibi türlü adlarla Karadeniz'in şimalinde, *Tuna Boylarında bulunan, oradan Trakya'ya inmiş olan birçok defalar imparatorluğu tehdit eyleyen Türk boylarından teşkil ettikleri kıtaları, Kapadokya'ya yani Abbasi İslam İmparatorluğu sınırlarına kadar yerleştirmişlerdi. Onun içindir ki; Selçuklular Anadolu'ya girdiklerinde Ortodoks Hristiyan olmuş Türkleri Anadolu'nun birçok yerinde meskûn halde buldular" der. Hüseyin Cömert Hoca "IX ve X. Yüz Yılda Kayseri" isimli çalışma.

Yrd. Doç. Dr. Salih Özkan "Kayseri'de Türk Ortodoks Kilise Kongresinin Toplanması ve Anadolu'da "Türk Ortadoks Sedası" Gazetesi Kaytam Yayınları No: 5, 2003 Kayseri sayfa 4'deki ifadesiyle; bu insanların Türkçe dışında bir lisanlarının olmadığını ve zamanla İncil'i Osmanlıcaya çevirdiklerini ilgili kaynaklarda uzun uzadıya anlatır. Bu dönemlerde Afşarköy dâhil Develi ve civarında yaşayan Hristiyan Ortodokslar doğrudan Kayseri metropolitliğine bağlıdırlar. Göç Bizim Kaderimizdi, sayfa 41.

Bunun önemli bir örneğini ilçemiz Develi Epçe köyü kırsalında görmekteyiz. Aynı isim başka yerlerde var mıdır bilmiyorum ama Samsun Çarşamba'da aynı şekilde köy ismi "Epçeli" olarak geçmekte.

Bölgeyi kamudan emekli olan arkadaşlarım Yaşar Tekdemir, Metin Çelik, aynı köyden Ali Özkan ve yine ilgili bölgeyi yakından tanıyan aynı köyden çoban Bahri Boz Bey ile birlikte 21 Mayıs 2022 cumartesi günü gezmeye çalıştık.

Epçe köyü fraktın. (Hitit dönemi kabartma resimlerinin olduğu köy. Fraktı: Zazaca Diyarbakır Çüngüş ilçesi civarındaki anlamıyla; etrafı çit çeperle çevrili yer,

mekân demektir.) Yolu güneybatı kısmında Develi Dağlarına doğru 5 km kadar uzayan vadinin ismi geçmişten günümüze bilinir haliyle "Kıvçak" Vadisi olarak geçmektedir. Aynı vadi Ballık, Yığya ve Elmacık Pınarı isimleriyle birlikte Develi Dağları üzerinden Yukarı Develi yakınlarına kadar uzanır. Bölgede çok sayıda içilebilir halde su kaynakları mevcuttur. Kıvçak Vadisi içerisinde günümüz şartlarında yakın tarihte yapılmış Kıvçak Pınarı isimli bir çeşme bulunmaktadır.

Yine aynı bölgede 1700 metre gibi bir rakım da bulunan Belören isimli bir yerleşim alanı ve bu bölgeye ait aynı isimle bir maşatlık ve bir kilise bulunmaktadır. Aynı Belören isimi Türkiye'nin farklı coğrafyalarında yerleşim alanıdır. Bu alanda mağaralar, hayvan barınakları ağıllar, küp kırıkları benzeri pişmiş toprak parçaları, iki adet 25 cm, x2 m, x 4 metre ebadında bölgede olmayan altı lahit mezar yahut anıt mezar olabileceği düşünülen kaya parçaları bulunmaktadır.

Epçe köyü, köy mezarlığı Epçe Sultan Türbesi yakınlarında Selçuklu ve Osmanlı kültürü bezemeli mezar taşlarının yanında İslam öncesi *Göktürkler dönemine ait "Taş Ata-Taş Baba, Taş Nine" mezar geleneğine de rastlanmaktadır. "Taş Baba, Taş Nine" eski Göktürk ve Uygur Türk geleneğinde mezar taşı, heykeli olarak ifade edilir. *Aslı Sağıroğlu Arslan E.R.Ü Sanat Tarihi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, sayı: 6/3 2017.

Mezar taşları ve belde isimleri müşahhas olarak bir ulusun, bir milletin o bölgede varlığının Tapu Senetleridir.

III. Develi Türk Kültürü ve Âşık Seyrânî Kongresine "Develi'nin Sosyo-Kültürel Yapısı İçinde Seyrânî" isimli sunum da bulunan Prof. Dr. Alemdar Yalçın Hocanın farklı bölgeler ve bugünkü konumuyla Epçe köyündeki zaviyelerle (tekke) (1530-1700 yılları arası) ilgili sunumu şu şekildedir. İlgili zaviyelerdeki sıralamasıyla.

15. Hoca Vatan Tekkesi. Epçe.

Epçe Köyü merkezinde bulunan daha sonra yıkılan camiinin bulunduğu mekân. *Ali Özkan.

16. Ebce Sultan Tekkesi. Epçe. Günümüzde varlığını halen devam ettirmektedir.

Zaman içerisinde Adana, Kozan *Hacılar ve Aslanlı köylerinden, Yozgat Bozok, Yukarı Develi, Tomarza Çilmezar köyünden gelen insanlar köyün halen sakinleridir. *Köy halkından Ali Özkan, Kalender Arslan.

Yakın geçmişte Epçe, Fraktın köyleri ve Yukarı Develili Türkmenlerin sürüleri ile birlikte bir dönem konakladıkları yer, uzak yakın bölge.

Bu anlatıma göre Epçe köyü Orta Çağ döneminden itibaren günümüze kadar kendi varlığını sürdürebilen bir Türk köydür.

Onur Güven Hoca'nın ilgili çalışmasında kıvçak kelimesi şu şekilde ifade edilmektedir.

Onur Güven *(Onur Güven OMÜ/SBE Tarih Yüksek Lisans.) Bey'in yaptığı akademik bir çalışma olan "Artvin'in Kültürel Tarihinde Türk İzleri" isimli kitap çalışması Artvin Valisi Sayın Ömer Doğanay'ın yazmış olduğu önsöz ile birlikte 2018 yılında yayımlandı. Bu çalışmada Artvin'in kültürel yapısı hakkında geniş kapsamlı çok önemli bilgiler verilmektedir. Bu bilgilerde Artvin bölgesinde farklı kültürler ve bu kültürlere bağlı olarak farklı ulusların geçici sürelerle hâkimiyetleri, varlıkları söz konusudur. Türk nüfus ise; Kimmerler, İskitler, Bunturkiler, ve ağırlıklı olarak Kıpçak ve Ahıska Türkleri olarak ifade edilmektedir. Daha sonra bir kısım ayrılıklar olsa da Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti hâkimiyeti.

Hüseyin Cömert Hoca "IX ve X. Yüz Yılda Kayseri" isimli çalışmasında *Fahrettin Kirzioğlundan (Kars Tarihi) nakille M.Ö 713 yılında Aras ile birlikte Çoruh, Büyük Zap ve Bohtan suyu boylarına göçebe, atlı Türk Oğuz asıllı askerlerin yerleştirildiklerinden bahsetmektedir. *Göç Bizim Kaderimizdi.

Kıpçak kelimesi Orta Asya'da yerel bölgesel anlamda şu şekilde farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

Kıpçak ismi tarih sahnesine ilk kez Tobol ve İşim Nehirleri civarında ortaya çıkmıştır. Bu nehirler ve bölge Kazakistan ve Rus' ya sınırları içerisinde kalmaktadır. Kıpçak adının yazılı kaynaklarda ilk defa geçtiği yer ise Uygur Eletmiş Bilge Kağan'ın Şine Usu veya Selenga* (734 yahut 735 yılında Bilge Kağan adına oğlu tarafından dikilen yazıt) adı verilen yazıtıdır. *Artvin'in Kültürel Tarihinde Türk İzleri, sayfa 58.

Aynı isim Dîvanu Lügati't-Türk'te (1072-1074) Kıfçak şeklinde geçen ve Türklerde "Türklerden büyük bir bölük", Kaşkar yakınlarında bir yer adı ve bu bölüğün oturduğu yer adı ve "bu bölüğün oturduğu bölge" gibi anlamlara gelen bu kelime Yusuf Hac Hacib'in Kutadgu Bilig (11 yy.) adlı eserinde dört yerde Kıvçak olarak geçmekte ve "kof", boş "şanssız" ve "yabani" anlamlarına gelmektedir. Oğuz Kağan Destanında ise "içi çürümüş ve oyulmuş ağaç" manasında kullanılmıştır. Tarihçi Nemeth'e göre bu adın anlamı günümüzde Şagay şivesiyle kullanılan ve "öfkeli, birden kızan" anlamına gelen kıpçak sözü ile aynıdır, age sayfa 58.

Farklı telaffuzla ifade edilen Kıpçak kelimesi başka nerelere taşınmıştır bilinmez ama tarih sahnesine çıktığı 734 yılından sonra varlığını İslam öncesi Kıvçak, Taş Baba, Belören, kilise, maşatlık ve İslam olduktan sonra Kutadgu Bilig'teki II. yüzyıl ifadesiyle günümüz Develi Epçe köyü bağlamında halen varlığını devam ettirmektedir.

Bu ifade; Anadolu coğrafyasında Türkler henüz Müslüman olmadan önce Kayseri ve civarında devamıyla yakın bölgemiz Epçe köyü üzerinden Anadolu coğrafyasında Türk varlığının önemli olan bir anlatımıdır.

KAYMAKAM MEHMET ATIF TÜZÜN BEY VE HİZMETLERİ

Ulusal Kurtuluş Savaşı ve milletvekilliği dönemindeki hizmetleri dışında Meclis İdare Amiri olarak yaptığı çalışmalar ve ortaya koyduğu eserler hakkında ilgili kaynaklar üzerinden bir takım bilgilere sahibiz.

Rahmetli Mehmet Atıf Tüzün'ün Milli Mücadeleye ait hatıralar dâhil -Çapanoğlu Celal ve *kardeşi Halit'in isyanları- başlığı ile yayımlanmamış anılarına göre Kurtuluş Savaşındaki çalışmaları şu şekilde özetlenmektedir. *Dünden Bugüne Arhavi, Ali İmdat Özçakmak.

Kurtuluş Savaşı'nın Adana ili Kozan Sancağı Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. İşgalin oradan Develi'ye ve Kayseri'ye, hatta Sivas'a kadar *a.g.e genişletileceği söylentileri yayılmaya başlar. Bu sırada Atıf Bey Develi kaymakamıdır.

Yurdun hemen her yerinde Müdaafa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmaktadır. *(Anadolu ve Rumeli Müdaafa-i Hukuk Cemiyetleri Mondros Mütarekesinden sonra Anadolu'nun ve Rumeli'nin çeşitli şehirlerinde işgallere karşı kurulan milli cemiyetlerin 7 Eylül 1919 tarihinde Sivas Kongresinde birleştirilmesinden sonra yeni cemiyete verilen isim.) Mehmet Atıf Tüzün Develi'nin ileri gelenlerini bir araya toplar. Gerekli görüşmelerden sonra cemiyetin *Adı geçen eser. Kurulmasına karar verilir. Alınan karara yalnız o dönemde Develi'de Ceza Reisi olan Muharrem Bey karşı çıkar. Böyle bir örgütün Fransızları kızdıracağını, onların her türlü imkâna sahip olduklarını, bu haliyle başarının zor olduğunu toplantıda dile getirir.

Kaymakam bu işte maneviyatın önemli olduğunu her şeye karşın direnileceğini bildirmesi üzerine Ceza Reisi toplantıyı terk eder. Daha sonra Afyon'da Yunanlılara katıldığı duyulur.

Kurulan cemiyetin başkanlığına Mehmet Atıf Tüzün getirilir. Dokuz arkadaşıyla birlikte köyleri dolaşmaya, halkı bilgilendirmeye ve silah temini için çalışmaya başlarlar. Bu sırada Kozan Eşrafından Sehlek Zade Hasan, Kurt Zade Hulusi ve tüccarlardan Halil Efendilerin *adı geçen eser. Develi'ye geldikleri öğrenilir. Kozanlılar ve bölge halkı Fransızların baskınlarına dayanamadıklarını,

kendilerinden külliyetli miktarda para istediklerini ve bu yüzden Kozandan kaçtıklarını söylerler. Kaymakam kendilerine; Develi'de kalabileceklerini kendilerine her türlü yardımın yapılacağını söyler.

Bölgeyi daha yakından tanıma adına III. Develi Türk Kültürü ve Âşık Seyrânî Kongresine bir bildiri sunan Prof. Dr. Sayın Alemdar Yalçın hocanın yine "Develi'nin Sosyo-Kültürel Yapısı İçinde Seyrânî" isimli çalışmasında Ayşepınar ve yakın bölge köyleri hakkında Ahmet Cevdet Paşa "Tezakir-i Cevdet" kaynaklı şu bilgileri okuyucusu ile paylaşmakta:

"Kozan'ın Zamantı nehri boyunda münbit ve mahsuldar bir nahiyesi olup ana Rum nahiyesi denilir ki Eşepınarı ve Çataloluk ve Kiske ve Kaleköyü ve Şıhlı ve Yeniköy ve Afşar Köyü ve Karaköy nam Karyeleri ve diğer kura-yı sagireyi ve üçyüz bu kadar haneyi havidir. Eşepınarı (Ayşepınarı köyü) Kozan'ın hududu olan Zamantı nehri kenarında ve Kayseriyye sancağına muzaf Develi Kazası dâhilinde Fırakdın nam bir karye olup Develi kazasına dört ve Eşepınarı karyesine bir saatlik mesafesi vardır" (Tezakir-i Cevdet, 21-39, 115-116).

Bu arada cezaevinden kaçan Arap Ali, Kezik Turan (Gizzik Duran), İngiliz Ali isimli eşkıyaların ilçe köylerinde dolaştıklarını öğrenen kaymakam kendileriyle görüşür. Korunmaları yönünde kendilerine teminat verileceğini söyler. Kendileri de Fransız zulmünden kaçtıklarını, onlarla yapılacak bir çatışmada canla başla mücadele edeceklerini, ilçede kaldıkları süre içerisinde yasa dışı işlerle uğraşmayacakları sözünü verirler. Fransızların Kozandan Feke ve Haçın'a (Saimbeyli'ye) silah taşıdıklarını, *a.g.e uygun görülürse geceleri Kozan Dağlarına gidip düzenleyecekleri baskınlarla silah ve cephanelerine el koyabileceklerini söylerler.

Emekli Cumhuriyet Savcısı Sayın Sadık Kâhya'nın bizimle yazılı olarak paylaştığı bilgiye göre; "O günlerde Develi'de Kaymakam olan M. Atıf Tüzün Beyin Develi Melek Girmez Sokağı devamı Haçdağı Mahallesine çıkış dereye ulaşmadan sağ kol üzerinde bulunan kiliseye yapılan baskınla kilise dehlizinde 40 katır yükü kadar silahın ele geçirildiği bilgisi halk arasında yaygın olarak anlatılmaktadır."

Kaymakam Bey öneriyi yerinde bulur. Bir gece Fransız ve Ermenilerden oluşan Kozan'dan Feke ve Saimbeyli'ye silah taşıyan 20 kadar atlının yolunu keserler, onları yok ederler silahlar Develi'ye taşınır. Bu baskının Develi Kaymakamı Mehmet Atıf Tüzün yaptırdığını düşünen Fransız işgal otoriteleri bu olayı Hariciye Nezareti (Dış İşleri Bakanlığı) aracılığı ile dâhiliye (İç İşleri Bakanlığı) nezaretine duyururlar. Nezaretin durumu Kayseri mutasarrıfında sorması üzerine; Mutasarrıf Asaf Bey, Kaymakam Atıf Bey'e telefon ederek "Ben kendi livamın dışında işlere karışmıyorum sen neden böyle işlerle uğraşıyorsun" diyerek uyarılarda bulunur. Atıf Beyin Mutasarrıf Asım Bey'e cevabı şu şekildedir. "Misak-ı Milli'ye göre memleket bir bütündür. Durum neyi gerektiriyorsa o yapılır. Hem bu işler Develi'de Müdaafa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti tarafından yaptırılmaktadır" der. Durum gün geçtikçe ağırlaşmaktadır. Kaymakam, yukarıda adları geçen Kozanlıları Sivas'a göndererek yapılması gereken hususların "temsil kurulundan" sorulmasını ve Kuvayımilliye adı altında toplanmakta olan milis güçlerinin eğitimi ve yönetimi için rütbeli bir askere duyulan ihtiyacın belirtilmesini ister. Temsil Kurulu Başkanı Mustafa Kemal Paşa, kendilerini sıcak karşılar. Kaymakama iletilmek üzere bir mektup verir. "Sadır" kelimesiyle başlayan 1.10.1919 tarihli mektup şu şekildedir.

Sadır kelimesi şu anlamlara gelmektedir. Bir şeyin başlangıcı ya da o işin başı, göğüs, yürek. Kazaskerlere verilen unvan. Sadrazam. Çıkan görünen şey.

Everek (Develi) Kaymakamlığına

Anadolu ve Rumeli Mûdafaa-i Hukuki Milliye Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi; Kilikya KuvayımilliyeKomutanlığına Binbaşı Kemal Bey ve muavinliğine Osman Bey atanmıştır. Ulusal görevlerinin devamı boyunca Kemal Bey, "Kozanoğlu Doğan Bey", Osman Bey de "Aydınoğlu Tufan Bey" takma adlarını taşıyacaklardır. Görevlerinin yapılmasında tarafınızdan her türlü kolaylık ve desteğin gösterilmesini önemle rica ederim.

01.10.1919

Anadolu Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyeti adına

Mustafa Kemal

Mektupta adları geçen komutanlar birkaç gün içerisinde bir araya gelir her gece kaymakamlıkta yaptıkları toplantılarda yapılacak işleri görüşüp konuşmaya başlarlar. Bu yönde çeşitli kararlar alınır. Bu kararlar gerek halka gerekse ilgili yerlere iletmek yine Kaymakam Atıf Beyin görevleri arasındadır.

Bu arada Kozan Fransız askeri Mutasarrıf Yardımcısı Kozan I. Tabur komutanı ile birlikte Ali Saip Bey ve 30, 40 kadar atlı Develi sınırlarına yakın Zamantı Irmağının hemen güneyinde bulunan kendi köyüme 15-18 km mesafede ki Ayşepınar köyüne gelirler. Kaymakam Atıf Bey, Belediye Başkanı Kanberli *a.g.e. Osman Efendi'yi, Komutan Yardımcısı Osman Bey'i ve yukarıda adları geçen eşkıyaları yanına alarak hemen Zamantı Irmağının kuzeyinde bulunan Fraktın köyüne giderler. Kozan heyetinin ne amaçla Ayşepınarı köyüne kadar geldiklerini araştırmaya başlarlar.

Mutasarruf yardımcısının amacı Ermeni nüfusun yaşadığı yerleri kolayca işgal etme buralarda Ermeni-Fransız hâkimiyetini kurma daha sonra bu işgali Sivas'a kadar genişletme düşüncesidir.

Bölgede Ayşepınarı köyüne dikilen bayrakla birlikte Zamantı Irmağı güney kısmında bulunan Taşçı, Satı, Çukuryurt, Beşkardeş, Hoşça, Gürümze, Afşarköy, Kiske

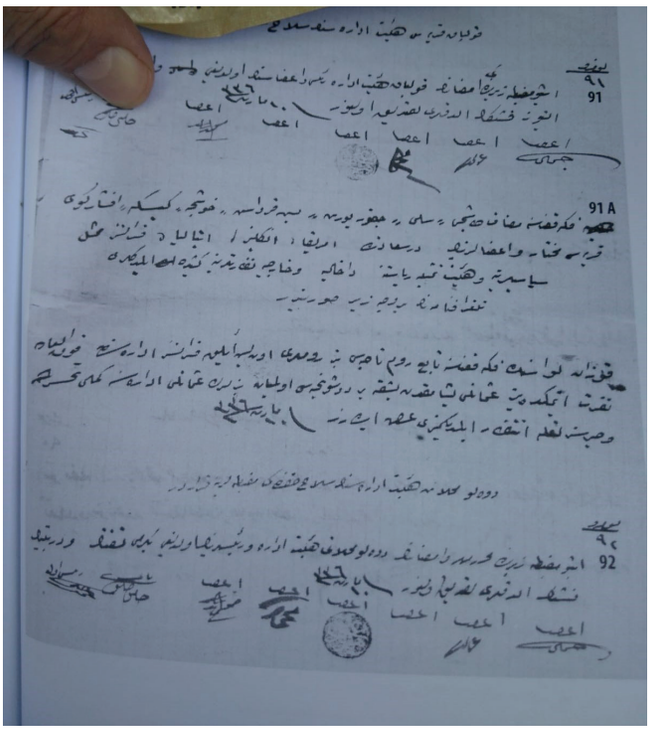

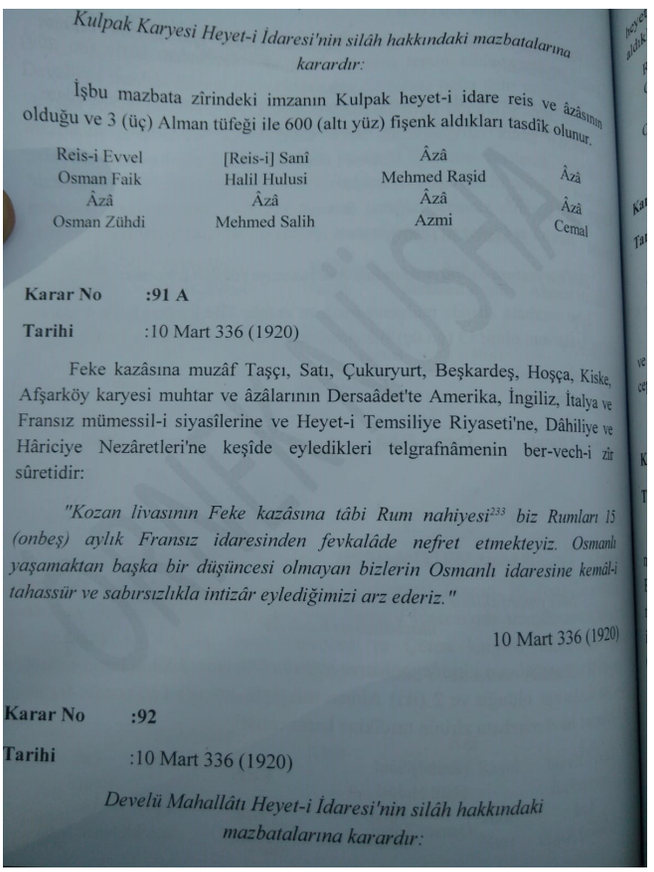

Kulpak Karyesi Heyet-i İdaresi'nin silâh hakkındaki mazbatalarına karardır:

İşbu mazbata zîrindeki imzanın Kulpak heyet-i idare reis ve âzâsının olduğu ve 3 (üç) Alman tüfeği ile 600 (altı yüz) fişenk aldıkları tasdîk olunur.

Reis-i Evvel	[Reis-i] Sanî	Âzâ	Âzâ
Osman Faik	Halil Hulusi	Mehmed Raşid	Cemal
Âzâ	Âzâ	Âzâ	
Osman Zühdi	Mehmed Salih	Azmi	

Karar No :91 A

Tarihi :10 Mart 336 (1920)

Feke kazâsına muzâf Taşçı, Satı, Çukuryurt, Beşkardeş, Hoşça, Kiske, Afşarköy karyesi muhtar ve âzâlarının Dersaâdet'te Amerika, İngiliz, İtalya ve Fransız mümessil-i siyasîlerine ve Heyet-i Temsiliye Riyaseti'ne, Dâhiliye ve Hâriciye Nezâretleri'ne keşîde eyledikleri telgrafnâmenin ber-vech-i zir sûretidir:

"Kozan livasının Feke kazâsına tâbi Rum nahiyesi[233] biz Rumları 15 (onbeş) aylık Fransız idaresinden fevkalâde nefret etmekteyiz. Osmanlı yaşamaktan başka bir düşüncesi olmayan bizlerin Osmanlı idaresine kemâl-i tahassür ve sabırsızlıkla intizâr eylediğimizi arz ederiz."

10 Mart 336 (1920)

Karar No :92

Tarihi :10 Mart 336 (1920)

Develü Mahallâtı Heyet-i İdaresi'nin silâh hakkındaki mazbatalarına karardır:

köyleri de Fransızlar tarafından işgal edilir. Bu köylerden Afşarköy, Çukuryurt ve Beşkardeş köyü hariç Türklerle Rumlar/Karamaniler birlikte yaşamaktadırlar.

Aynı köylerde birlikte yaşayan insanlar birbirlerinden memnundurlar. Bu durumlarını sürdürme düşüncesinde olan Rumlar kendi durumlarını Osmanlı'ya yazdıkları dilekçeyle şu şekilde ifade ederler.

Bir gece geç vakit *Ali Saip Bey, Fraktın köyüne gelerek kaymakama; kozan mutasarrıf yardımcısının kendisiyle görüşmek istediğini söyler. Olumlu cevap almasıyla bu görüşme Ayşepınar köyü yakınlarında gerçekleşir. Kaymakamın ziyaret nedenini sorması üzerine Ali Saip Bey şunları söyler:

(Dip Not: *Ali Saip Paşa bir takım gelgitleri olsa da gerek Osmanlı gerekse Türkiye Cumhuriyeti adına büyük işler yapmış Trablusgarp'ta Atatürk ile tanışmış daha sonra yaptığı işlerle birçok ödül almış 24 Ekim 1923 tarihli kararı ile de kırmızı yeşil kurdeleli istiklal madalyası ile ödüllendirilmiştir. Ali Saip Bey, Kadirli İlçe Jandarma komutanıdır. Fransızların kendilerine ve Ermenilere karşı olan Kozan Jandarma Tabur Komutanı Osman Nuri Sarol'u görevden aldıktan sonra onun yerine Ali Saip Beyi atadılar. Bu vesile ile Develi Fraktın köyünde mutasarrıf yardımcısıyla birlikte Kaymakam Mehmet Atıf Tüzün Beyle Fransızlar adına görüştü. Ali Saip Bey Kozan Jandarma Bölük komutanı iken kendisini; Fransızlara aşırı Türk düşmanı bir Kürt olarak tanıtmış bu arada Türk köylüleri ile girdikleri bir çatışmada Andırın'lı Baltacı Mustafa tarafından yaralanmıştır. Görevi başında yaralandığı gerekçesiyle Fransızlar Ali Saip Bey'i tedavi ettirirler. Ali Saip Bey daha sonra Milli Mücadele Savaşının başlamasıyla birlikte yeniden Milli Mücadele hareketine katılmıştır. Ali Saip Bey Urfa'nın kurtuluşunda Namık takma adı ile önemli görevler yapmıştır. İstiklal Mahkemeleri başkanlığı yaptı. Buralarda da önemli görevlerde bulundu. Konu Atatürk Ansiklopedisi Ali Saip URSAVAŞ konu başlığı altında yazılan ilgili çalışma üzerinden takip edilebilir. 23 Mart 1925 yılında ilk kez TBMM Genel kurulunda yapılan törenle göğsüne takıldı.)

"Biliniz ki, Kilikya denilen bölge dâhil şimdi bulunduğumuz noktaya kadar biz Fransız bayrağı astık. Buralara kadar Fransız toprağıdır. Ben Trablusgarp'ta bulundum. Oralarda insanlara daima iyi muamele ettim. Sizin de herhangi bir problem çıkarmayacağınızı ümit ederim" der. Bu sözler üzerine Kaymakam Atıf Bey şu sözleri söyler: "Kilikya dediğiniz bölgede yüzde doksan dokuz *a.g.e. Türk kökenli insanlar yaşamaktadır. Burada hangi hakla Fransız toprağından söz ediyorsunuz? Astığınız bayrakları kendi ellerinizle indireceksiniz! Aksi halde bu işi biz yapacağız. Trablusgarp Müslümanları sizi sevmiş olabilirler. Biz Türklerin işgalci bir yabancıyı sevmeleri asla mümkün değildir."

Halka zulmeden, ondan topladığı silah ve cephaneyi Ermeni askeri ve ahalisine veren, Türkleri savunmasız bırakan bu yabancılar nasıl sevilebilir? Kendilerinin uygar olduğunu söyleyen Fransızların insanlık adına utanç veren eylemlerde bulunduğunu yakinen biliyoruz. Daha üç gün önce bir köy imamını sabaha kadar bağırtıp bacaklarından astınız. Bu marifetinizin duyulmadığını mı sanıyorsunuz? Bu sırada *Ali Saip Bey, sert konuşmasından dolayı Kaymakam Bey'i uyarmaya çalışır; ancak aldığı cevap aynı sertliktedir.

"Paris'e kadar yolları var, canları cehenneme, derhal cehennem olup gitsinler!" a.g.e

Mutasarrıf yardımcısı Kozan'a döndüğü zaman, askeri mutasarrıfa verdiği raporda şu öneride bulunur.

"Develi'de milliyetçi bir kaymakam var. Bu durumda bizim Kayseri'ye ve oradan Sivas'a gitmemiz imkânsız. Genel valiye yazılarak kendisini işgal altındaki bir livaya mutasarrıf olarak tayini yapılırsa, belki o zaman direncini kırabiliriz başka çare yoktur!"

Kaymakam Atıf Bey bundan sonra örgütlenme çalışmalarını Kozan'ın köylerine yaymak için çabasını yoğunlaştırır bu çalışmalarda Feke'de oturan emekli Bucak müdürü Cezmi Bey›den geniş ölçüde yararlanır. Cezmi Bey herkesle iyi geçinmeye çalışır. Ticaret gerekçesiyle köyleri gezer teşkilatı genişletmeye çalışır Ermeni ve Fransızların yapacakları olası bir işgale ve zulme karşı önlemler alır.

Kaymakam Develi Askerlik Şubesi'nde bulunan iyi/kötü bütün silah ve cephaneyi şube reisi Nebih Bey'in direnmesine karşın Kozan'dan gelen köylülere dağıtır. Fransızların bölge üzerine yaptıkları saldırılar sırasında bu silahlardan büyük ölçüde yararlanılır. Kaymakam köylerden topladığı 100 *a.g.e kadar milisi yedek subay Can Bey'in emrine bir o kadar milisi de Belediye Başkanı'nın emrine vererek Haçın üzerine yollar. Doğan Bey komutasında Haçın Harbi başlar.

Bu çatışmalara bölge halkı devamıyla Artvin muhacirleri dâhil Kayseri, Develi, Yahyalı ve farklı bölgelerden çok sayıda insan gönüllü olarak katılır.

O dönemde ülkenin/bölgenin durumu ve yaşananların bilinebilmesi adına şu kısa anekdotu paylaşmak isterim.

*Kendi köyüm olan Develi'nin Çukuryurt köyünü anlatan kitabım yayımladıktan sonra dayımın kızı olan emekli öğretmen Perihan Sarıçiçek 1920 yılında Adana, Saimbeyli ilçesi ve civarında yapılan Haçın Savaşları hakkında yaşananları konu alan bir bilgi paylaşmıştı. Aynı bilgi bir yıl sonra tekrar gündeme gelince kitabımda yazamadığım Haçın Harbinde yaşananların bir kısmının tespiti anlamında önem arz ettiğini düşündüğüm, annemin halasının gelini olan, rahmetli Fatımaca Hanımın annesi hakkında halen yaşayan kızı Zekiye halaya ve vefat eden rahmetli dayımın hanımı Sündüs yengeye anlattıklarını yazmak istedim.

Kendileriyle konu hakkında birkaç görüşmemiz oldu. "Yengemiz olan Fatımaca Hanımın annesinin adı Ayşe'dir. Soy ismi yasası çıkınca Bozkurt soy ismini alır. Ayşe Bozkurt'un arka arkaya üç kız üç erkek çocuğu olur. Daha sonra kocası bilemedikleri bir cephede savaşa gider. Bir daha geri dönemez. Bir bilgi sahibi de olamazlar. 1919 yılında Haçın Harbi başlamak üzeredir. O dönemde Develi Kılıçkaya (Pungu) köyü yol güzergâhı olduğundan bir dönem merkez olarak kullanılır. Buralardan Develi merkezde kurulmuş olan KuvayımilliyeTeşkilatına asker temin etmeye çalışılır. Ayşe Bozkurt'tan on beş on altı yaşlarında olan büyük oğlunun Kuvayımilliye Teşkilatına katılması istenir. Ayşe Bozkurt bu duruma razı olmaz. O dönem kendisi rahatsız, erkek çocukları daha da küçüktürler. İki asker eve gelir. Ev yer damıdır. Odanın bir kenarında ocaklık vardır. Askerlerin geldiğini gören Ayşe Bozkurt çocuğunu ocaklığın bacasına çıkarak saklanmasını ister. Çocuğun evde olmadığını gören milisler bir müddet sonra evden ayrılırlar. Çocuk bacada duman ziftinin oluşturduğu zehirli havayı teneffüs etmiştir. Çok uzun sürmez hastalanır. On beş yirmi gün sonra akciğerleri iflas eder ve hak vaki olur. Çocuk ölür. Bu durum Ayşe Bozkurt'u çok üzer. Kocasını ve oğlunu kaybetmiştir. Fakat yıllarca süren savaşlar henüz bitmemiştir. Kendisinin de bir şeyler yapması gerektiğine karar verir. Haçın Harbi başlamak üzeredir. Evinde bir çift öküzü ve dört tekeri olan bir at arabası vardır. O dönem de Develi Kaymakamı olan Mehmet Atıf Tüzün çevreden bir miktar silah temin etmiştir. Atatürk'ün emri ile Niğde'den Develiye silah sevkiyatı yapılır. Bu silahlar Develi'den şu an Saimbeyli ilçesine bağlı olan Doğanbeyli köyü yakınlarına kadar taşınacaktır. Silah taşıma işi olabilecek baskınlardan korunmak için farklı günlerde geceleri değişik saatlerde gerçekleştirilecektir. Ayşe kadın kağnısını koşar. Kendi köyünden yüklediği silahları taşımaya başlar. Gez Bel ismi verilen mevkiine gelince öküzünün bir tanesi hastalanır. Yolda ölür. Ayşe kadın çaresizdir. Silahlar taşınacaktır. Ayşe kadın bir süre öküzünün karşısına geçer, ona arkadaş

olur. Daha sonra Cadıryeri köyünden gıyaben tanıdığı Bitlis Hizandan gelerek bölgeye yerleşen bir ailenin (bir dönem Bitlis milletvekili ve bakan olan rahmetli Kamuran İnan'ın yakınları) temin ettiği öküz ve sahibi olan bayan arkadaşı ile birlikte Doğanbeyli'ye kadar taşırlar. *(Düşüncemiz o ki Develi Saraycık köyü dâhil daha birçok karakolda, karakol çavuşluğu yapan Adana Saimbeyli (Haçın) ilçesinde Ermenilerce şehit edilen Kürt Genco Çavuşun eşi yahut bir yakınıdır.) *Şahadetinin 100. Yılı Anısına "Genco Çavuş" Ser Veren Sır Vermeyen Yiğit. Ahmet Kaytancı ilgili kitap çalışması.

Tıpkı Nene Hatun gibi o da cepheye silah taşır. *Kim bile bilir tarihimizde daha nice Ayşe Kadınlar, Nakiye Elgünler, Şerife Bacılar, Halide Onbaşılar (Halide Edip Adıvar), Halime Çavuşlar, Nezahat Onbaşılar, Çete Emir Ayşeler, Fatma Seher Erdemler (Kara Fatma), Gördesli Makbuleler, Tayyar Rahmiyeler, Hafız Selman İzbelilier, Zeliha Faikalar, Tayyibe Hatunlar, Naciye Hanımlar, Süreyya Sülün Hanımlar, Kılavuz Haticeler, Yirik Fatmalar, Gül Hanımlar, Asker Saimeler (Münevver Saime), Nazife Kadınlar, Tarsuslu Kara Fatmalar, Tayyar Rahimeler, Binbaşı Ayşeler, Ayşe Çavuşlar, Şerife Ali Kübralar… Vardır? *Oyalı Kalpaklılar. İstiklal Harbinde kadın kahramanlar. Meral Bulut.

Artvin'de kendilerine oldukça çok şeylere mal olan savaşlar bu topraklarda da halen devam etmektedir. Artvinliler kendi aralarında birliktelik oluştururlar. Savaşa katılmaya karar verirler. 9 Mart 1920 günü Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne müracaatları olur. Cemiyet bunlara 30 adet silah temin eder. Bu silahlarla Haçın Harbine katılırlar.

Taşçı köyünden Ahmet Barkan, Bilal Turan, Çarko Hafız (Veysel Tarhan), Çukuryurt köyünden Bilal Timur, Develi'den Benli Hafız (Mehmet Çiftebenli-Çulhaoğlu) Haçın Harbine katılırlar. Ahmet Barkan bacağından yaralanır, topal kalır ve topal Ahmet olur. Bilal Turan ise şehit olur, Benli Hafız yaralanır, ölene kadar yaralanmasına sebep olan şarapnel parçasıyla birlikte yaşar.

Haçın Harbine Gizzik Duranın çetesinde yer alan Pungu/Kılıçkaya köyünden amcamın kayınpederi Duran Arıkan da katılır.

Bu sırada Ankara'da toplanacak olan Millet Meclisi'nin oluşturulmasına ilişkin bir emir gelmiştir. Buna göre her Liva'dan seçilecek 5 kişinin Ankara'ya *a.g.e gönderilmesi istenmektedir. Temsilci seçimi uzayınca Mustafa Kemal Paşa'nın uyarısı üzerine sorun çözümlenir liva temsilcileri arasında Develi Kaymakamı Atıf Bey de vardır. Artık onun için yeni bir yaşam başlamaktadır 17 Nisan 1920 tarihinde Ankara'ya ulaşır.

TBMM 23 Nisan cuma günü dualar eşliğinde 115 milletvekilinin katılımıyla açılır aynı gün Bakanlar Kurulu oluşturularak Ankara hükümeti kurulur. Genel kanı meclisin 2 aylık olağanüstü bir çalışmadan sonra dağılacağı merkezindedir fakat Yunan işgali ve isyanlar hükümeti devamlı kılar.

Atıf Bey meclisin ilk toplantısında meclis İdare Amirliğine seçilir aynı zamanda İçişleri Bakanlığı Memurin Müdürlüğü (Personel Müdürlüğü) görevi de kendisine verilir. Daha sonra İçişleri Bakanı Câmi Bey'in (Baykurt) isteği üzerine İdare-i Mahalliye Umum Müdürlüğü (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü) görevini üstlenir bu görevi sürdürmekte iken Mustafa Kemal Paşa kendisini çağırtarak şu emri verir:

"Atıf Bey; Çamlıbel ve Yenihan taraflarında isyanlar çıkmış subaylarımızı şehit etmişler. Toplarını tüfeklerini almışlar, isyanın Tokat'a bulaşması ihtimali vardır. Tokat mutasarrıfı zayıf iradeli bir adamdır sizi onun yerine göndermeye uygun buldum şimdi İçişleri Bakanını görünüz. İsyana ait evrakı da okuduktan sonra hemen yarın hareket ediniz."

Atıf Bey Paşa'nın odasından çıkarken Sivas milletvekili Emir Paşa ile karşılaşır durumu öğrenen Emir Paşa çok

memnun olur. O tarihte Tokat livası Sivas Valiliğine bağlı bulunmaktadır. Ertesi günü Emir Paşa ile birlikte bir araba ile hareket ederler yolda kötü bir handa konakladıktan sonra ertesi günü Yozgat'a varırlar mutasarrıf vekili muhasebeci Hikmet Bey ile görüşler ona isyana hazırlandıklarını öğrendikleri Çapanoğlu Celal Bey ile kardeşi Halit Bey'in nerede ve ne durumda olduklarını sorarlar. Hikmet Bey bu konularla bir bilgisinin *age. olmadığını söyler bu kez mutasarrıf Necip Bey'i evinde görmek isterler karşılaştıklarında; "Hasta mısınız vekâleti ne için muhasebeciye bırakarak evinize çekildiniz?" sorusuna aldıkları cevap çok ilginçtir. "Olağanüstü zamanlarda idare amirliği yapacak adamlardan değilim bu yüzden vekâleti muhasebeciye bıraktım!" der. Bir idare adamı için oldukça kötü olan bu cevap üzerine mutasarrıf Atıf Bey idare amirleri asıl böyle zamanlarda memlekete hizmet etme durumundadırlar. "Mademki bunu yapamıyorsunuz derhal istifa etmeniz gerekmez miydi?" diye sorarsa da bu soru cevapsız kalır.

Ertesi sabah erkenden Emir Paşa ile birlikte yollarına devam ederler uzunca bir yolculuktan sonra Çayırözü denilen bir Çerkez köyüne varırlar. Karşılaştıkları köy imamı kendi evinde Çapanoğlu Celal Paşa ile 30'a kadar atlısını konuk ettiğini söyleyerek kendilerini de bekçinin odasına davet eder. Emin Bey ve Atıf Bey bu daveti kabul ederler.

Emir Paşa Çapanoğlu Celal Bey'i tanıdığını kendisiyle konuşabileceğini söyler ve imamın evine gider. Emir Paşa Atıf Bey'in uyarısına da uyarak Celal Bey'le yaptığı konuşma sırasında onun adını ve kimliğini saklar. Aralarında üç saat kadar süren hararetli tartışmalar geçer. Emir Paşa bekçi odasına gece yarısına doğru döndüğü zaman ilk sözü "Atıf Bey, tuzağa düşmüşüz de haberimiz yokmuş" olur. Çapanoğlu Celal Bey; Ankara'da *a.g.e toplanan meclisten söz ederek Ankara'da bir kongre yapmışsınız. Padişah ve Hali-i Müslümüyin hazretlerine isyan etmişsiniz. Ben hilafet ordusunun kumandanıyım.

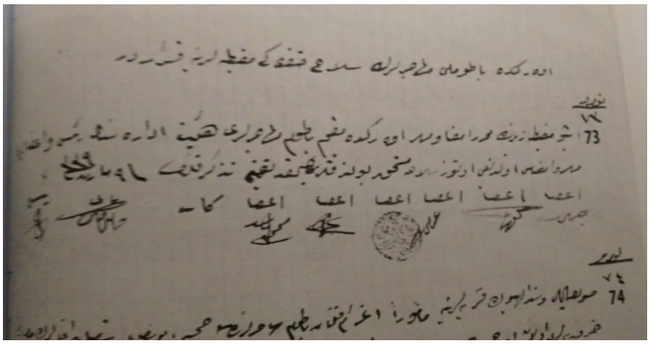

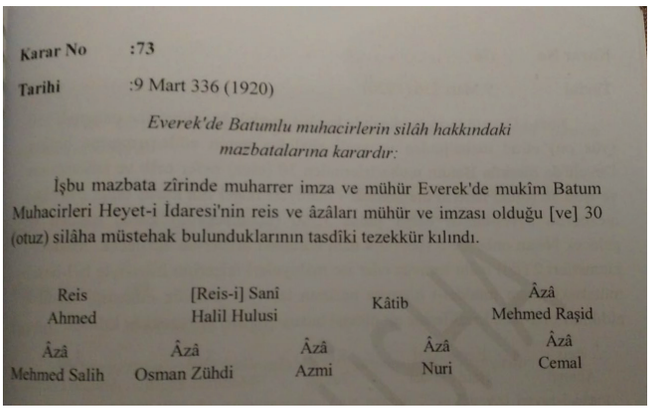

Karar No :73

Tarihi :9 Mart 336 (1920)

Everek'de Batumlu muhacirlerin silâh hakkındaki mazbatalarına karardır:

İşbu mazbata zîrinde muharrer imza ve mühür Everek'de mukîm Batum Muhacirleri Heyet-i İdaresi'nin reis ve âzâları mühür ve imzası olduğu [ve] 30 (otuz) silâha müstehak bulunduklarının tasdîki tezekkür kılındı.

Reis Ahmed	[Reis-i] Sanî Halil Hulusi		Kâtib	Âzâ Mehmed Raşid
Âzâ Mehmed Salih	Âzâ Osman Zühdi	Âzâ Azmi	Âzâ Nuri	Âzâ Cemal

Şimdi kuvvet topluyorum. Ankara'ya gelip meclisi başınıza yıkacağım demiştir.

Emir Paşa'nın açıklamaları Çapanoğlu'nun duygu ve düşünceleri üzerinde en ufak olumlu bir etki bırakmamıştır. Bunun üzerine biraz dinlendikten sonra konuşmaları tekrar sürdürebileceklerini söyleyerek oradan ayrılır. Emir Paşanın II. konuşması da üç saat sürer. Aralarında şiddetli tartışmalar olur. Celal Bey elinde mavzer olduğu halde yüksekçe bir yere oturmuştur. Ünlü eşkıyalardan Ayrancıoğulları sağında ve solunda durmaktadırlar. Kendi gücüne inanan Celal Bey, herkese meydan okuyan bir hava içindedir. Sonunda benim uykum geldi yarın konuşuruz diyerek Emir Paşa'yı yolcu eder.

Atıf Bey bu arada Emir Paşa'nın bir çıkış yolu bulamadığını hesaba katarak kurtuluş planları yapmıştır. Atıf Bey'in arabayı köyde bırakarak atla hemen yolculuğa devam etme önerisini, Emir Paşa yaşını ileri sürerek bu öneriye yanaşmaz. Sonunda gece saat dörde doğru

bekçiyi de yanlarına alarak Arabayla köyden ayrılırlar. Altı saatlik yolu üç dört saat gibi bir zamanda aldıktan sonra, Zile'ye yaklaşırken bekçiyi yine geri gönderirler. Durumu bekçiden öğrenen Çapanoğlu Celal Bey, Emir Paşa'nın yanındaki kişinin Mustafa Kemal olabileceğini düşünür. Yakalanmaları için hemen adamlarını sevk etse de bir netice alamaz.

Yirmi dört saat aç ve susuz kalan Emir Paşa ve Atıf Tüzün Bey doğruca Zile Kaymakamlığına çıkarlar. Çay ve peynirden oluşan menü ile kahvaltılarını yaparlar. Kendisinden ilçenin durumu hakkında bilgi alırlar. Kaymakam gerekli açıklamaları yaptıktan sonra Müftü Ali Efendi'nin, çevresindekilere şeraitten, hilafetten, padişahtan söz ettiğini güvenilir birisi olmadığını söyler.

Bu duyumu alan Atıf Bey Kaymakam Bey'i de yanına alarak doğruca (Fetvahane'ye) müftülüğe gider. Atıf Bey Tokat Mutasarrıflığına atandığını söylese de kendisinin milletvekilliği üyeliğinden bahsetmez. Ona uyarıcı konuşmalar yapar ve oradan ayrılırlar.

Ertesi gün Turhal'a ulaşırlar. Turhal'da jandarmadan Tokat'ta bulunan Kolordu Komutanı Çolak Selahaddin Beyi arayarak kendilerine bir araç gönderilmesini ister. Tokat'a ulaşan Atıf Bey ilk iş olarak Turhal'da bir kahvehanede karşılaştıkları ve kendisini Tokat Mutasarrıfı olarak tanıtan kişinin görevden azledildiği kendisine bir yazıyla tebliğ eder. Bu bilgiyi kendi anlatımları ve hemen yanı başında oturan Bucak kadısının anlatımlarından öğrenmiştir. Kendisini Cebrezeli ve Tokat milletvekili olarak tanıtan diğer bir kişinin de takip edilmesini ister. Tokat Mutasarrıfı olan Atıf Bey'in öncelikli konusu; Türkiye Cumhuriyetine isyan eden Çapanoğlu Celal Bey'in durumudur.

Çapanoğlu Celal, Çayırözü köyü ve yakınlarında kendisine kuvvet toplamaya çalışır. Zamanla güçlenir. 450-500 civarında adamıyla Yozgat'ı işgal ederek yönetime adamlarıyla birlikte el koyarlar. Kadı Efendi Yozgat Liva Mutasarrufluğuna getirilir. Bu süre içerisinde birçok memur işine gitmez. Altı gün boyunca isyan yağma, talan devam eder. Çerkez Ethem Yozgat isyanı bastırır. İsyancılar Yozgat'ı terk ederler. Çerkez Ethem Mutasarrıf vekili Kadı Efendi'yi orada astırır. a.g.e

Çapanoğulları Yozgat'tan kaçtıktan sonra Tokat'ın Sulusaray ve Artova köylerine giderek daha önce Çamlıbel'de ve Yenihan'da askerlerimize saldırmış olan eşkıya Nazım'la birleşirler. Eski bucak müdürlerinden olup görevini kötüye kullanmaktan işine son verilen ve bir süre posta sürücülüğü yaptığından "Postacı Nazım" sanıyla tanınan eşkıya Nazım, gücünü giderek artırır ve çevreye korku salar. Ortaklıkta isyancıların Tokat'ı ve Zile'yi basacakları haberleri dolaşmaya başlar. Nazım "Hilafet Ordusu Kumandanı" sanını kullanarak daha önce birliklerinden ayrılan erata, yeniden askere alınmayacaklarını, halktan alınan vergilerin kaldırılacağına ilişkin belgeler vermektedir. Ancak isyancılar Kızıl Kiriş Boğazı'nda Mutasarrıf Atıf Bey'in gönderdiği kuvveler karşısında çekilmek zorunda kalır. Fakat bir süre sonra Çapanoğlu, Halit Bey'le birleşerek Zile'yi işgal ederler.

Atıf Bey, Amasya'da bulunan 5. Kafkas Fırkası Kumandanı Cemil Cahit (Toydemir) Bey'den acele yardım yapılması isteğinde bulunur. İstek hemen yerine getirilerek Zile isyancılardan temizlenir. Fakat isyancıların çıkardığı yangınlar sonucunda ilçe merkezinde 1000 kadar ev bir o kadar dükkân ve 3 cami yanmış kül olmuştur. Zile Olayından sonra köylere dağılan isyancılar, halka olmadık kötülükler yaparlar. Sonunda yakalanan Çapanoğlu Halit, Postacı Nazım ve Zile Müftüsü İstiklal Mahkemesi kararıyla idam edilirler.

Atıf Bey, olaylarla yüklü verimli bir hizmet döneminden sonra Nisab-ı Müzakere Kanunu gereğince Milletvekilliği görevini tercih ederek 5 Ekim 1920 tarihinde Tokat'tan ayrılır. (Bu makale Rahmetli Atıf Beyin Torunu Sevda

Derbil'den sağlanan "Yayınlanmamış Hatıralarım" adlı çalışmasından elde edilmiştir.) age.

Atıf Bey, Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetlerinden dolayı kırmızı-yeşil şeritli istiklal madalyası ile ödüllendirilmiştir. Buna ilişkin karar aşağıdadır.

İstiklal Madalyası Vesikası

Karar No 1847

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Birinci Devre-i İntiha biyesi azasından olup davayı-ı muhik ve mezrumuzu ihzar ve bunu müdafaa etmekle beraber bilfiil kıt'a başında asar-ı hamaset ve fedakârlık gösterdiğinden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 17 *Mart 1340 (1924) tarihinde vuku bulan ikinci içtima senesi, 14.* İçtimanın *birinci celsesinde, birinci devre Kayseri Mebusu Atıf Bey'e bir kıt'a* Kırmızı ve Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir.

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK

ANILARI

Sanayi Bakanlığı eski müsteşarlarından Necmettin Özkazanç *(Necmettin Özkanaç Atıf Bey'in akrabası ve damadıdır.) Rahmetli Atıf Tüzün'den zaman zaman dinlediği anıların bir kısmını şöyle aktarmıştır:

Atıf Bey Kırşehir valisidir. 17 Ekim 1924 tarihinde Gazi Hazretleri eşi Latife Hanım ve maiyeti erkânıyla Kırşehir'e gitmişlerdir. Halk kendilerini büyük bir coşku ile karşılamıştır. Akşam yemeğine vilayet erkânı davetlidir. İl Jandarma Alay Komutanı da oradadır. Gazi Mustafa Paşa kendisine sorar:

"Kumandan Bey Kırşehir'de asayiş durumu nasıldır?"

Kumandanın cevap vermesine vakit bırakmadan Vali Bey araya girer. "Gazi Hazretleri der, Jandarma Komutanı bana karşı sorumludur. Müsaade buyurulursa bu soruya bendeniz cevap vereyim." Gazi Paşa'nın büyük bir anlayışla peki Vali Bey o halde sizi dinleyelim demesi üzerine şunları söyler. "Bu memlekette merkezi hükümet güçlü olursa o memleketin her yerinde asayiş, dirlik ve düzen yerinde olur. Bizim ülkemizde durum böyle olduğuna göre Kırşehir'de de başka yerde de olduğu gibi asayiş yerindedir. Bundan şüpheniz olmasın efendim." der. Gazi Hazretleri'nin Ankara'ya dönmesinden kısa bir süre sonra Atıf Bey Ankara Valiliğine atanır. Bu suretle hem yetkilerini titizlikle kullanan bir idare adamının ödüllendirilmesine hem de devlet başkanının kamu hizmetinde yeteneğe ve uygarca sergilenen bir cesarete ne derece değer verdiğinin yeni bir kanıtına tanık olunur.

O tarihte Ankara da önemli olaylar yaşanmakta, Atıf Bey Cumhurbaşkanı'nın korunması önlemleri ile bizzat uğraşmaktadır. Bu yüzden valilik makamına seyrek uğramakta günlük işlerin yürütülmesini daha çok yardımcılarına bırakmış bulunmaktadır.

Ankara Valisi Atıf Bey makamında çalıştığı bir gün kapısında görevli jandarma eri içeri girerek bir grup din adamının geldiğini, ziyaret amacında olduklarını söyler. Vali'nin "Buyursunlar" demesi üzerine hoca efendiler makama arka arkaya girerler ve gösterilen koltuklara otururlar. Vali "Buyurun hoca efendiler, bir konu mu var?" dercesine teker teker yüzlerine bakar. Sessizliğin sürmesi üzerine "Bir isteğiniz olduğu anlaşılıyor çekinmeyin, söyleyin" der.

Bu sözler üzerine Hoca Rıfat (Börekçi) Efendi konuşmaya başlar "Vali Beyefendi bir yağmur duasına çıkacağız. Havalar çok kurak gidiyor." Vali Bey hemen onları rahatlatan bir cevap verir. "Çıkın niye çıkmıyorsunuz, size engel olan mı var?" Buna karşılık Rıfat Efendi biraz da çekinerek "Nasıl çıkalım?" derse de sonunu getirmez. Çekingenlikleri isteklerinin yeni yönetim tarafından nasıl karşılanacağının bilinmemesinden, kuşkusundan da kaynaklanmaktadır.

Vali'nin cevabı açıktır. "Burada hükümet benim. Toplumun güvenliğini ve huzurunu bozmayacak her türlü eylemde bulunabilirsiniz. Gazi Hazretleri laik bir liderdir. Kimsenin dini inancına karışmaz. İstediğiniz zaman

yağmur duası yapabilirsiniz. Çağırırsanız gelir ben de katılırım, der."

Hoca efendiler Valilikten memnun ve mutlu ayrılırlar. Aradan birkaç gün geçer arayan soran yoktur. Fakat bir öğle sonu Gazi Paşa'nın yaverlerinden biri vilayete gelerek Vali Beye Gazi Hazretleri'nin kendisini Söğütözün'de beklediğini söyler. Başka da hiçbir açıklamada bulunmaz.

Vali Mercedes-Benz arabasıyla Söğütözü'ne hareket eder. Burada Gazi Paşa'nın küçük bir kulübesi vardır. Zaman zaman oraya giderek dinlenmekte çayını kahvesini içmektedir. Vali Bey arabasından indiği zaman Paşa'nın kulübesinin önünde bazı kimselerle oturduğunu görür. Biraz yaklaşınca bu kalabalığın bir süre önce kendisini ziyaret eden hoca efendilerden oluştuğunu anlar. Bir soruyla, bir açıklama isteğiyle karşılaşacağını hesaba katarak kendi içinden söylenir. "Atıf, Paşa Hazretleri şimdi sana hocalarla daha önce neler konuştuğumuzu soracak. Sen valilikte yapılan konuşmayı aynen kelimesi kelimesine tekrar edeceksin."

Gazi Hazretleri'nin ilk sözü "Hoca efendiler size geldiler kendilerine neler söylediniz?" olur. Vali Atıf Bey'in hocalarla yapılan konuşmaları aynen tekrarlaması üzerine konukların gözlerinin içine bakarak şöyle der." Gördünüz mü benim Vali mi?" Vali, güven ve beğeni anlamı taşıyan bu sözler üzerine derin bir nefes almış daha da rahatlamıştır.

Ankara çevresinde yer altı suyu aranmaktadır. Çalışmalar Gazi Orman Çiftliğinde yoğunlaştırılmıştır. O tarihte bu tür çalışmalar yabancılar Ermeni ve Bulgar ustalar tarafından yapılmakta. Gazi Hazretleri çalışmaları adım adım izlemektedir.

Bir gün Ağustosun sıcak günlerinden birinde Gazi Paşa bir traktörün başında kan ter içindedir. O sırada beyaz şemsiyesi ile kendisine yaklaşan Latife Hanım'ın: "Paşa Paşa bu sıcakta bu kadar niye uğraşıyorsunuz? Arkanda mal bırakacağın çoluk çocuğun mu var?" diye seslendiği duyulur. Bu sözler karşısında Paşa oldukça hüzünlenir, üzülür. Bir süre sonra cevap verir. "Çocuğum yok ama ben, bütün Türk çocuklarının manevi babasıyım. Tüm Türk çocuklarına özgürce yaşayacakları bir vatan bırakıyorum "der.

Atıf Bey Ankara Valisi olduğu zaman, dış kapı yönünde İsmet Paşa Mahallesi dışında yerleşim yok gibidir. Ankara'nın hükümet merkezi olması, nüfus akımına ve bir mesken sıkıntısına yol açmıştır. Bu durumda Vali, bugün "Atıf Bey Mahallesi" denen bir yerleşimi planlamış ve ihtiyaçlı halka belli ölçülerde bir yapıyı gerçekleştirmek üzere ucuz bedellerle arsa dağıtımını sağlamıştır. Valinin adını ölümsüzleştiren mahalle böyle ortaya çıkmıştır.

Yeni Mahalle'nin oluşmasında Ankara Belediye Başkanı Dr. Ragıp Tüzün'ün ağabeyi Atıf Tüzün'ün Atıf Bey Mahallesi uygulamasından esinlendiği söylenebilir. Bugün Yeni mahalle ana caddelerinden biri Dr. Ragıp Tüzün adını taşımaktadır.

KİŞİLİĞİ

Yapılan açıklamalardan anlaşılmış olacağı gibi Atıf Tüzün: çalışkan, başarılı, özverili, gösteriden hoşlanmayan, yasalara saygılı, ciddi ve güvenilir bir irade ve devlet adamıdır. Özel yaşamında ise kişiye değer veren, haktanır, sevecen ve hoşgörülüdür.

Kendisini saygıyla rahmetle anıyoruz.

KAYNAKÇA

- Ali Saip: Urfa'nın Kurtuluş Mücadelesi. Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul: 1340-(1924)
- Ali Çankaya: Mehmet Atıf Tüzün Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler. Cilt: 4, Sh: 1390, Ankara 1968.
- Fahri Çoker: Mehmet Atıf Tüzün. Türk Parlamento Tarihi ve Milli Mücadele ve T.B.M.M I. Dönem Cilt 3, Sh: 636 Ankara 1995.
- Müşerref Hekimoğlu: Bir Bağdat Öyküsü Cumhuriyet 18.1. 1985.
- 1973 Kırşehir Yıllığı birinci Büyük Millet Meclisi Arşivinden "Hal Tercümesi".
- Necmettin Özkazanç'ın Kayınpederi M. Atıf Tüzün hakkındaki anıları.
- Sevda Debil'in dedesi M. Atıf Tüzün hakkında 19.6.1997 ve 30.6.1997 mektuplarıyla lütfettiği bilgiler ve belgeler.

TÜRKİYE ÇİLEK TARIMINDA MEVCUT DURUM

THE CURRENTSITUATION IN STRAWBERRY CULTIVATION IN TURKEY

Prof. Kazım Gündüz
Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, kazim.gunduz@ozal.edu.tr,
0000-0002-6473-5909

1. GİRİŞ

Üzümsü meyveler yüksek oranda flavonoidler ve fenolik asit içermeleri ve bu maddelerin antikanserojen, antimutajen ve antioksidan özelliklerinin bilinmesi nedeniyle sağlık açısından büyük öneme sahiptirler. İnsan vücudunda metabolizma sırasında ortaya çıkan süperoksit, hidrojen peroksit ve hidroksil radikalleri gibi reaktif oksijen molekülleri ve serbest radikaller hücresel yapılara ve işlevsel moleküllere (DNA, protein ve lipitler) hasar verebilirler. Serbest radikaller, insan vücudunda çeşitli biyokimyasal olaylar sonucu açığa çıkabileceği gibi, dış etkenlerle de oluşabilmektedir. Serbest radikaller fazla miktarda üretilirlerse, hücre çekirdeği düzeyinde zarar oluşturup, bazı enzimlerin aktivasyonu sonucu kanser nedeni olan tümör oluşumlarına sebep olabilirler. Birçok antioksidan bileşik antiinflamatuar, antiaterosklerotik, antiproliferatif, antitümör, antimutajenik, antikarsinojenik, antibakteriyel ya da antiviral etkiye sahiptir.

Türkiye'de kültür çileği yetiştiriciliği Avrupa'dan gelen oktoploid çeşitlerle İstanbul, Ereğli ve İzmir yörelerinde başlatılmış olup, Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Yetiştiriciliğin yaygınlaşması Yalova Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü tarafından A.B.D.'den getirilen çeşitlerle gelişim göstermiştir. Bu dönemde genel olarak çilek yetiştiriciliği çok yıllık, açıkta ve düz alana çoklu sıra halinde dikilmiş sistemler kullanılarak yetiştirilmekteydi. Damlama sulama, gübreleme, malçlama, örtü altı yetiştiriciliği ve frigo fide kullanımı gibi yeni gelişmelerin yetiştiricilikte kullanılmasıyla, yükseltilmiş masuralarda yapılan tek yıllık yetiştiricilik sistemine geçilmiştir. Ülkemizde bu yöntemler Akdeniz ve Ege bölgelerinde başarıyla uygulanmış, yeni ve uygun çeşitlerin yetiştiricilikte kullanılması ve alanda kamu ve özel sektörün yayım çalışmaları sonucunda bugün ülkemiz çok önemli bir çilek üretici haline gelmiştir (Serçe & Özgen, 2015).

Dünya çilek üretiminde 2019 yılı itibarıyla 3,2 milyon ton ile Çin ilk sırada, 1 milyon tonluk üretimi ile ABD ikinci, Meksika ise 861 bin ton ile üçüncü sırada yer almaktadır. Çilek üretiminde lider konumda olan Çin, toplam dünya çilek üretiminin %36,2'lik kısmını karşılamaktadır. Üretim miktarında olduğu gibi üretim alanlarında da Çin 126 bin ha ile lider konumdadır. Polonya 50 bin ha ile ikinci, Rusya ise 31 bin ha ile üçüncü sırada yer almaktadır. Dünya çilek ticaret verilerine göre, 2020 yılı dünya taze ve dondurulmuş çilek ihracat miktarı 1,6 milyon tondur. Bir önceki yıla göre ilk sırada yer alan İspanya'da %3,8, üçüncü sırada yer alan ABD'de %2,0 oranda düşüş yaşanırken ikinci sırada yer alan Meksika'da ise %7,6 oranlarında artış yaşanmıştır. 2020 yılında dünya taze ve dondurulmuş çilek ithalat miktarı 1,7 milyon tondur. İthalatta ilk sırada yer alan ABD'de bir önceki yıla göre %3,1, ikinci sırada yer alan Almanya'da %3,0 ve üçüncü sırada yer alan Kanada'da ise %3,3 oranında artış yaşanmıştır (TEPGE, 2021).

Ülkemiz yetiştiriciliğinde çilek üretim alanı; Türkiye 2020 yılı çilek yetiştirilen toplu meyvelik alan varlığı incelendiğinde; %26,8'lik paya sahip olan Mersin 48 bin dekar ile birinci, Bursa 30 bin dekar ile ikinci, Konya ise 20 bin dekar ile üçüncü sırada yer almaktadır. Çilek üretim alanları 2016 yılına oranla 2020 yılında %16,5 civarında artarak 179 bin da olmuştur. Toplam çilek alanı 2019 yılına göre 2020 yılında %11,7 oranında artış göstermiştir. Çilek meyve üretimi; 2020 yılında Mersin 188 bin ton çilek üretimi ile birinci sırada yer alırken, Aydın 68 bin ton ile ikinci, Konya ise 51 bin ton ile üçüncü sırada yer almaktadır. 2020 yılında bir önceki yıla oranla üretim miktarı Mersin'de %11,6 oranında, Aydın'da %0,4 oranında, Konya'da ise %17,2 oranında artmıştır. TÜİK Bitkisel Üretim verilerine göre 2020 yılında 546 bin ton çilek üretiminin %18,2 oranında artarak 2021 yılında 646 bin ton olacağı tahmin edilmektedir (TEPGE, 2021).

2. ÇİLEKTE DİKİM ZAMANLARI

Yaz Dikimi: Frigo fideler ile ağustos ayında yapılır. Frigo fide, özel fideliklerden aralık-ocak aylarında sökülerek temizlenen fungusit (tercihen Benlate) ile ilaçlanan -2°C'de soğuk hava depolarında saklanmış olan fide tipidir. Soğuk havadan çıkartılan frigo fideler bir gece suda bırakılmalı, serin saatlerde dikim yapılmalıdır. Dikimden sonra bitkiler günde 2-3 defa olmak üzere 15-20 gün üstten yağmurlama sulanmalıdır. Dikimden hemen sonra açan çiçekler ve kollar koparılır. Bu dikim sisteminde dekara 6.000-7.000 fide kullanılmaktadır. Uygun çeşit kullanıldığında dekardan 5-6 ton ürün alınabilmektedir. Özdemir vd., (2002) Hatay koşullarında farklı yaz dikim zamanlarının (1 Temmuz, 15 Temmuz, 1 Ağustos, 15 Ağustos) Dorit, Camarosa ve Selva çilek çeşitlerinde verim, erkencilik ve kalite üzerine etkilerini belirlemek amacıyla yürüttükleri çalışmada, araştırmanın yürütüldüğü her iki yılda da en yüksek verimler erken yapılan dikimlerinden (1 Temmuz) alınmış; fakat 1 Temmuz dikiminde meyve iriliği daha küçük bulunmuştur. Dikim tarihleri geciktikçe verimler azalırken, meyve irilikleri artmıştır. En düşük verimler 15 Ağustos dikiminden alınmıştır. Hatay koşullarında temmuz ortası yaz dikimleri için en uygun dikim zamanı olarak belirlenmiştir.

Tüplü Taze Fide Dikimi: Yavru bitki üretim fideliğinden mayıs-haziran aylarında oluşan yavru bitkilerin steril yetiştirme ortamlarında köklendirilmesi ve temmuz-ağustos aylarında esas yerlerine dikilmesidir. Erkenci olup verim yönünden yaz dikimi kadar verimlidir. Bu dikim sisteminde kış ayları boyunca meyve alındığı için üretim ısıtılan seralarda veya donlara karşı önlem alınan seralarda yapılmalıdır. Yine Amik Ovası koşullarında yedi çilek çeşidi (Camarosa, Sweet Charlie, Seascape, Pajaro, Chandler, Dorit, Selva) tüplü taze fideyle yüksek tünelde yetiştirilerek verim, kalite ve erkencilik durumları değerlendirilmiştir. Çeşitlerden Pajaro (620.2 g/bitki)

en yüksek verimi veren çeşit olarak bulunmuş, bunu Camarosa (579.8 g/bitki) çeşidi izlemiştir. Sweet Charlie ise en erkenci çeşit olarak saptanmıştır. Meyve kalite kriterleri bakımından çeşitler arasında istatistiksel olarak bir farklılık görülmemiştir. Çalışmada ilk ürünler aralık-ocak ayında elde edilmiştir. Erken ürün elde edilmesinde tüplü bitki kullanımı, yüksek tünel yetiştiriciliği ve çeşitler etkili olmuştur (Özdemir vd., 2001).

Kış Dikimi: Kışları ılık geçen yerlerde (Akdeniz) ekim-kasım aylarında taze fidelerle yapılan dikim şeklidir. Fide kökleri 8-10 cm kalacak şekilde ve taç tuvaleti 2-3 genç yaprak olacak şekilde yapılır. Fideler % 0.1'lik 'Benlate' çözeltisine 5-10 dakika batırılıp, açılan çukurlara tam kök boğazı hizasında dikilir. Dikimden sonra bolca can suyu verilir. Verim birinci yılda soğuk ekolojilerde 1-1.5 ton, ılık koşullarda 2-3 ton ürün alınırken, ikinci yıl 4-5 ton ürün alınabilir.

Sonbahar Dikimi: Yüksek rakımlı fideliklerden sökülen taze fidelerle eylül ayında yapılan dikim şeklidir. Bu dikimde erken meyve elde edilmesine karşın, meyve verim ve kalitesi düşük olur. Bu dikimde yetiştiriciliği örtü altında yapılması önerilir.

Ülkemiz koşullarında tarafımızdan yürütülen bazı çalışmalar aşağıda sunulmuştur.

Özdemir vd., (2003) Hatay ili Yayladağı koşullarında yürüttükleri çalışmada 9 çilek çeşidi (Dorit, Camarosa, Selva, Sweet Charlie, Seascape, Pajora, Chandler, Tudla ve Muir) yaz dikim yöntemiyle yetiştirilerek verim ve kalite durumları incelenmişlerdir. Derimlere nisan ortasında başlanmış ve temmuz ortasına kadar devam edildiğini bildirmişlerdir. Çalışmada Muir (1089.0 g/bitki) en verimli çeşit olarak saptanmış, bunu Chandler ve Camarosa izlemiştir. Kalite özellikleri bakımından, çeşitler arasında en iri meyveler Muir (16.0 g) ve Tudla'dan (15.7 g) alınmıştır. Sweet Charlie en yüksek SÇKM ve en düşük asit içeriğine sahip çeşit olarak belirlenirken; meyve eti sertliği en fazla Camarosa (0.52 kg) çeşidinde saptanmıştır. En yüksek C vitamini içeriğinin Chandler (55.2mg/100ml) çeşidinden alındığını bildirmişlerdir.

Açıkta ve yüksek tünel yetiştiriciliğini karşılaştırma amacıyla iki yıl süreyle yürütülen diğer bir çalışmada, ilk yıl 4 çilek çeşidi (Dorit, Camarosa, Selva ve Chandler) ile ikinci yıl Sweet Charlie çeşidinin de eklenmesiyle 5 çilek çeşidiyle yaz dikim yöntemi kullanılarak araştırma yürütülmüştür. İki yılın sonuçlarına göre Amik Ovası koşullarında en erken çiçeklenme yüksek tünelde Sweet Charlie ve Selva çeşitlerinde aralık başı ve aralık sonunda görülmüştür. Açıkta yetiştiricilikte ise en erken çiçeklenme ocak ayının 1. ve 3. haftası yine aynı çeşitlerde görülmüştür. İlk derimlere en erken yüksek tünelde şubatın ilk haftasında başlanırken, açıkta yetiştiricilikte martın son haftasında başlanmıştır. Derim süresi yüksek tünelde çeşitlere ve yıllara bağlı olarak 96-130 gün arasında değişirken, açıkta yetiştiricilikte 73-94 gün olarak belirlenmiştir (Gündüz & Özdemir, 2008).

Çilekte topraksız kültür sistemlerinden katı ortam torba kültürü ile normal sedde yetiştiriciliğin karşılaştırmak üzere yürütülen çalışmada iki yetiştirme sezonunda "Camarosa", 'Sweet Charlie' ve 'Selva' çilek çeşitleri yetiştirilerek karşılaştırılmıştır. Dikimler her iki yılda da taze tüplü fide ile ağustos ayı başında yapılmıştır. Torba kültürü her iki sezonda da masura kültürü yetiştiriciliğinden daha erken ürün vermiştir. Bitki başına verimler de torba kültüründe masura kültüründen daha yüksek bulunmuştur. Meyve kalite değişkenleri (meyve ağırlığı, SÇKM, asit ve sertlik) yetiştirme sistemleri tarafından etkilenmemiştir. Verim bakımından Sweet Charlie çeşidi ön plana çıkmıştır. Camarosa çeşidi meyve ağırlığı ve meyve sertliği bakımından diğer çeşitlere göre daha yüksek değerler vermiştir. Torba kültürü sisteminin verim ve erkencilik bakımından masura kültürüne alternatif yetiştirme sistemi olabileceği kanısına varılmıştır (Özdemir & Gündüz, 2004).

Erkenci çilek yetiştiriciliği için tüplü bitkiler hızla frigo fidelerin yerini almaktadır. Özdemir vd., (2009) tarafından yürütülen iki yıllık bu çalışmada, ülkemizde en yaygın olarak yetiştiriciliği yapılan çeşitlerden 'Camarosa' ve 'Sweet Charlie' çeşitleri tüplü bitki üretiminde kullanılarak yavru bitki üretimi üzerine GA_3'ün etkisi araştırılmıştır. 15 Mart'ta siyah plastik malçla örtülmüş seddelere dikilen frigo bitkiler, haziran sonunda tek seferde hasat edilmiştir. Denemede stolon sayısı, bitki başına yavru bitki sayısı ile yavru bitki ağırlıkları değerlendirilmiştir. Çeşitlerden ana bitki başına üretilen yavru bitki sayıları 'Camarosa' ve 'Sweet Charlie' 2006 ve 2007 yılları için sırasıyla 16.4, 13.4 ve 16.1, 19. 3 olmuştur. Yavru bitki ve ana bitki başına üretilen yavru bitki sayılarına GA_3 uygulamalarının etkisi değişken olmuştur. Ancak genel olarak bu uygulamalar stolon ve gövde çapları ile kol ağırlıklarını düşürmüşlerdir. Yavru bitki ağırlıkları > 1g olanlar pazarlanabilir fide olarak değerlendirilmiştir. Uygulamalar ve çeşitlere göre pazarlanabilir yavru bitki yüzdesi %71.1-87.3 arasında değişim göstermiştir

3. ÇİLEK FİDE TİPLERİ VE FRİGO FİDE MUHAFAZASI

Çilek yetiştiriciliği dünyanın karasal iklim bölgelerinde çok yıllık olarak yapılsa da, yetiştiriciliğin daha yoğun olarak yapıldığı subtropik kuşakta tek yıllık olarak yapılmaktadır. Tek yıllık yetiştiricilik yükseltilmiş seddelerde, plastik malç ve damla sulama ile yapılmaktadır (Serçe & Özgen, 2015). Fide yetiştiriciliği için de en uygun ekolojik koşullar hafif bünyeli toprakların bulunduğu sonbahar da fidelerin soğuklama gereksinimlerini erken dönemde karşılayabildikleri alanlardır.

Fide yetiştiriciliği ülkemiz koşullarında genel olarak nisan ayında frigo fidelerin araziye dikimi ile başlamaktadır. Büyüme dönemi boyunca gelişen fideler yaz aylarının uzun günlerinde kol ve yavru bitkiler oluşturmaktadırlar. Bu dönem boyunca sulama ve gübreleme, yabancı ot, hastalık ve zararlı kontrolleri yapılmaktadır. Sonbaharda havaların soğuma başlaması ve günlerin kısalmasıyla birlikte yeni oluşmuş yavru bitkilerde çiçek tomurcuğu oluşumu gerçekleşmekte ve fideler soğuklanma gereksinimlerini karşılamaktadır. Tüm çilek fide tiplerinde çiçek tomurcuğu oluşumu ve soğuklanma gereksinimi fideliklerde karşılanmalıdır (Serçe & Özgen, 2014). Taze fideler fideliklerde çiçek tomurcuğu oluşumunu ve soğuklanma gereksinimi tamamlayan yavru bitkilerin sökülmesiyle elde edilir. Taze fideler dinlenmeye girmediklerinden hızlı bir şekilde su ve asimilat kaybetmektedirler. Bu yüzden mümkün olan en kısa zamanda meyve yetiştiricilik alanlarına dikilmelidirler. Akdeniz ve Ege bölgesi gibi subtropik bölgelerdeki meyve yetiştiricilik alanlarına mümkün olan en kısa zamanda dikimi gerçekleştirebilmek için (eylül ve ekim aylarında) fide yetiştiriciliği yüksek rakımlı alanlarda yapılması gerekmektedir (Baruzzi vd., 2015). Taze fide alanlarının meyve üretim alanlarına yakın mesafelerde olması ve fidelerin nemli ve serin bir ortamda taşınması gerekmektedir. Üretim şekilleri ve fizyolojik dönemleri bakımından tüpü taze fideler (plug fideler, viyöl fide, "tray" veya "containerized") taze fidelere benzemektedir. Tüplü taze fideler üretim şekilleri ve fidelerin çıplak köklü dikilmemeleri gibi birçok bakımdan öteki çilek fide tiplerinden ayrılırlar (Serçe & Gündüz, 2011). Plug fideler torf vb. gibi karışımlar içeren viyöllerde, çilek ana bitkilerinden yaz ayları boyunca oluşan kolların köklendirilmesiyle üretilirler. Tüplü fide üretiminde stolon uçlarının köklenme yeteneği çok önemli olduğundan kol verimi yüksek ve soğuklama gereksinimi düşük çeşitlerin seçilmesi gerekir. Kolların köklendirme ortamına yerleştirilmesinden sonra dört hafta içerisinde üretim tamamlanır. Tüplü taze fidelerde taze fidelerde olduğu gibi yüksek rakımlı sonbaharda erken soğuyan bölgelerde yetiştirilerek meyve üretim alanlarına taşınırlar. Plug fidelerin üretimde önemi giderek artmaktadır (Serçe, 2011).

Çilek yetiştiriciliğinde ülkemizde yoğun kullanıma sahip fide tipi frigo fidelerdir. Ancak son yıllarda taze fide ve tüplü taze fide yetiştiriciliğindeki gelişmeler ile frigo fide kullanımı zayıflamaktadır. Frigo fide üretimde dikimi yapılan ana bitkiler üzerinde oluşan yavru bitkiler yaz dönemi ve sonbahar dönemi boyunca gelişirler. Tam dinlenmeye girdikleri kış ortasında sökülürler. Bu yüzden frigo fide üretim alanlarının sonbaharda erken soğuklayan bölgelerde seçilmesi zorunlu değildir. Kesilen fidelerin yaprakları kesilir ve fideler 20-25 adetlik desteler halinde hazırlanırlar. Bu desteler polietilen torbalar içinde kasalara yerleştirilirler. Uygun muhafaza koşullarında frigo fideler 10 aya kadar muhafaza edilebilmektedirler. Frigo fide dikimleri temmuz-ağustos aylarında yapıldığından fidelerin uzun dönem muhafazası gerekmektedir. En uygun muhafaza sıcaklığı -2 °C'dir. -2 °C'nin altındaki sıcaklıklar gövdeye zarar verirler (Lieten, 2002).

Özdemir vd., (2001) yılında Amik ovasında fide üretmek için yürüttükleri çalışmada denemeye alınan 9 çilek çeşidinde (Seascape, Dorit, Camarosa, Sweet Charlie, Pajaro, Chandler, Tudla, Muir, Selva) fide verim ve kalitesi incelenmiştir. Birim alandan en fazla fide Seascape ve Dorit çeşitlerinden (sırasıyla 240.3; 237.5 adet/m^2) elde edilmiş, bunu Camarosa çeşidi (233.3 adet/m^2) izlemiştir. En az fide ise Selva çeşidinde (183.5 adet/m^2) saptanmıştır. Fide kaliteleri bakımından da çeşitler arasında farklılıklar gözlenmiştir. 1. kalite fide en fazla Selva, Dorit ve Muir çeşitlerinden alınmıştır. En az ıskarta fide ise Selva çeşidinden elde edilmiştir. Denemeye alınan 9 çilek çeşidinin fideleri verim ve kalite açısından değerlendirildiğinde en iyi sonuçlar Dorit, Camarosa ve Muir çeşitlerinden elde edilmiştir.

4. ÇİLEKTE MEYVE MUHAFAZASI

Meyvelerin kalite özellikleri karışık bir süreçtir ve objektif olarak tanımlamak zordur. Bu özelliklerin genetik veya çevresel olarak kontrol edildiği ve çeşitlilik gösterdiği bildirilmektedir. Çilekte meyve iriliği, meyve eti sertliği, meyve şekli, suda çözünebilir kuru madde (SÇKM), SÇKM/asit oranı, bireysel şekerler (glikoz, fruktoz, sakaroz) ve asitlik önemli kalite özellikleridir (Azadanlou vd., 2004). Çilekte diğer önemli bir kalite kriteri ise renktir (Koşar vd., 2004). Çilekte derim sonrası muhafazasında başarılı olabilmek için modern yetiştiricilik sistemlerinin kullanılarak meyve kalite özelliklerinin korunması gerekmektedir. Çilek bileşik meyve grubunda yer almakta olup, meyve çiçek tablasının etlenip sulanması sonucu oluşmaktadır. Gerçek meyveleri ise aken olup, meyve üzerinde bulunmaktadır. Meyveyi meydana getiren dokuları oluşturan hücreler iri olup, hücre duvarları incedir. Bu nedenle fiziksel zararlanmaya karşı oldukça duyarlıdır. Çilekler için en uygun derim zamanı meyve yüzeyinin ¾'nün kızardığı dönemdir (Wszelaki & Mitcham, 2000).

Çilek meyvelerinde olgunlaşmaya doğru kırmızı rengi oluşturan antosiyanin içeriği artmakta, klorofil miktarı azalmaktadır. Diğer yandan suda çözünebilir kuru madde (%SÇKM), toplam şekerler, askorbik asit içeriği, pH, suda çözünebilir pektinler artarken, asitlik ve meyve eti sertliği azalmaktadır (Kader, 1991). Derim sırasında ve derim sonrası işlemler sırasında meydana gelen mekanik zararlanmalar solunum hızını artırıcı etki yapmaktadır. Derimden sonra hemen hızlı bir soğutma yapılması, solunumun ve diğer biyokimyasal reaksiyonların hızlarının yavaşlatılması, hızlı bozulmanın önüne geçilmesi açısından zorunludur. Bu şekilde kalite ve ağırlık kayıplarının azaltılması için, derimden sonra 1-2 saat içerisinde hızlı bir ön soğutma ile meyve iç sıcaklığın 0 °C'ye düşürülmesi gerekmektedir. Soğutmada 6 saatlik gecikme ağırlık kayıplarını %50 oranında artırmaktadır (Nunes vd., 1995). En uygun koşullarda (0-1 °C, %95 oransal nem) çileğin depo ömrü yaklaşık 7 gündür (Nunes vd., 1995). Çileklerde muhafaza boyunca en sık gözlemlenen kayba, etmeni botrytis cinerea olan kurşuni küf sebep olmak-

tadır. En fazla zarar, derim sırasında olmaktadır. Bulaşık meyveler üzerindeki misel, sağlam meyvelere penetre olarak, kurşuni küf yayılmaktadır. Botrytis'in yavaş bir hızda da olsa 0 °C'de büyümeye devam edebilmesi çilek meyvelerinin soğukta muhafazası ve taşınması sırasında önemli kayıplara yol açabilmektedir (Mitchell, 1992).

5. SONUÇ VE ÖNERİ

Çileğin çok geniş alanda yetiştirilebilmesinde, adaptasyon kabiliyetinin yüksek olması yanında çeşit zenginliği de önemli rol oynamaktadır. Ancak ekonomik çilek yetiştiriciliği hususunda sıcak ılıman iklime sahip ekolojiler daha fazla öneme sahiptir.

Ülkemiz önemli çilek üreticisi ülkeler arasındadır. Üretim artışı, yapılan bilimsel çalışmalar sonucu bölgelere uygun yeni çeşitlerin seçimi ve modern yetiştirme tekniklerinin kullanımıyla sağlanmıştır.

Ülkemizin hemen her yerinde çilek yetiştiriciliği yapılmakla birlikte kitlesel olarak üretim Akdeniz, Ege ve Marmara bölgelerinde yoğunlaşmıştır.

Türkiye'de çilek dış ticareti taze ve dondurulmuş çilek olarak yapılmaktadır. Üretilen çileğin büyük bir bölümü yurt içinde tüketilmekte olup, toplam üretimin yaklaşık %8'i ihraç edilmektedir.

Ülkemiz Develi ilçesi çilek yetiştiriciliği bakımından uygun gözükmektedir. Ancak çilek yetiştiriciliğini geliştirmek amacıyla, yörede güncel çilek çeşitleri ile adaptasyon çalışmaları yaparak toprak ve ekolojik faktörlerinin uygunluğunun belirlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Azadanlou, R., Darbellay, C., Luisier, J.L., Villettaz, J.C., & Amodo, R. (2004). Changes in flavour and texture during the ripening of strawberries. European Food Research and Technology 218: 167-172.
- Baruzzi, G., Özgen, M. & Serçe, S. (2015). İtalyan çilek yetiştiriciliğine güncel bir bakış. Harman Time 27: 56-59.
- Gündüz K. & Özdemir, E. (2008). Bazı çilek çeşitlerinin amik ovası koşullarında açıkta ve yüksek tünel altında yetiştiriciliğinin verim, erkencilik ve kalite üzerine etkileri, MKÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 35-42.
- Kader, A.A. (1991). Quality and its maintenance in relation to the postharvest physiology of strawberries. p. 145-152, In: A. Dale and J.J. Luby (Eds). The strawberry in the 21st century. Timber Press, Portland, OR.
- Koşar, M., Kafkas, E., Paydaş, S. & Başer, K.H.C. (2004). Phenolic composition of strawberry genotypes at different maturation stages. Journal of Agricultural and Food Chemistry 52: 1586-1589.
- Lieten, F. (2002). Gassamen stelling bewaring gaard bei planten (Controlled atmosphere storage). Annual Researh Reports: Strawberries. pp. 13-15.
- Mitchell, F.G. (1992). Postharvest handling systems: small fruits, p. 223-231. In: Kader, A.A. (Ed.). Postharvest technology of horticultural crops. 2nd ed. Publication 3311. Univ. of California, Division of Agriculture and Natural Resources, Oakland, Calif.
- Nunes, M.N., Brecht, J.K., Morais, A.M.M.B. & Sargent, S.A. (1995). Physical and chemical quality characteristics of strawberries after storage are reduced by a short delay to cooling. Postharvest Biology and Technology 6: 17-28.
- Özdemir, E., & Gündüz, K., (2004). Comparison of bag and raised bed treatments for strawberry production under unheated greenhouse conditions, Journal of the American Society for Horticultural Science, 58: (2): 118-122.
- Özdemir, E., Bayazit, S. & Gündüz, K. (2001). Amik Ovası koşullarında yetistirilen bazı önemli çilek çesitlerinin fide verim ve kalitesi. MKU Ziraat Fakültesi Dergisi, 6 (1-2): 23-28, Antakya.
- Özdemir, E., Gündüz, K, & Bayazit, S., (2002). Hatay koşullarında yetiştirilen çileklerde yaz dikim zamanlarının belirlenmesi, Bahçe, 31 (1-2):65-71.
- Özdemir, E., Gündüz, K., Şehitoğlu, M., (2003). Yayladağı (Hatay) koşullarında yetiştirilen bazı çilek çeşitlerinin verim ve kalite özelliklerinin belirlenmesi, IV, Ulusal Bahçe Bitkileri Kongresi, 08-12 Eylül 2003, Antalya, 301-302.
- Özdemir E., Kaşka N., Serçe S., Gündüz K., "Strawberry runner tip production on open field for plug plants", Horticulture, Environment, and Biotechnology , 3-8 pp., 2009.
- Serçe, S. (2011). İspanyol çilek fide üretimi ve metilbromid alternatifleri. Hasad (Bitkisel Üretim) 27 (319): 110-113.
- Serçe, S. & Gündüz, K. (2011). Çilekte plug fide üretimi ve kullanımı. TarımTürk 32 (Kasım-Aralık) (Tohum ve Fide Eki): 44-48.
- Serçe, S. & Özgen, M. (2015). Turkish soft fruit production. Cronica Horticulturae 55: 16-20.
- Serçe, S. & Özgen, M. (2014). Çilek yetiştiriciliği ve yeni eğilimler. TarımTürk 47 (Mayıs-Haziran) 86-92.
- TEPGE, 2021. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Müdürlüğü, Çilek, Haziran-2021, Tarım Ürünleri Piyasa Raporu, s. 4.
- Wszelaki, A.L. & Mitcham, E.J. (2000). Effects of super atmospheric oxygen on strawberry fruit quality and decay. Postharvest Biology and Technology, 20 (2), p, 125-133.

DEVELİ VE YÖRESİ AĞIZLARINDA İSTEM DEĞİŞİMİ ÖRNEKLERİ

EXAMPLES OF CHANGES IN VALENCY IN DEVELI AND ITS REGION DIALECTS

Doç. Dr. Ahmet Haşimi
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

1. GİRİŞ

Dilde fiiller kendi anlamlarına uygun tamlayıcılar alırlar buna *istem (valency)* denir. Buna göre her fiilin seçtiği istemler birbirinden farklıdır. Mesela Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde *gelmek* fiili *kimden* tamlayıcısını kabul ederken *kimi* tamlayıcısını kabul etmez. Bundan da anlaşılacağı üzere her fiilin bir istemi vardır. Bunun yanı sıra Türkçe'nin tarihî dönemlerinden günümüze kadar bazı fiillerinin istem değiştirdikleri de görülür. Bu duruma, tarihî metinlerde olduğu gibi Türkçe'nin ağızlarında da rastlanır. Bu çalışmada Develi ağzından yapılan derleme metinlerinden hareketle Develi ağzında karşılaşılan istem değişiklikleri incelenecektir. Tarihî metinlerde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında istem değişimi ile ilgili çalışmalar son zamanlarda artış göstermektedir. Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde istem değişimine pek rastlanmaz, Türkiye Türkçesi ağızları ise tarihî metinlerde olduğu gibi istem değişimini koruyan örnekleri barındırır. Bu çalışmayla, ağızlarda görülen istem değişiminden hareketle ağızların tarihi metinlerle ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bunun yanı sıra bu çalışmayla tarihî metinlerdeki bazı meseleleri izah etmede ağızlardan da faydalanılacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL/KURAMSAL ÇERÇEVE

Dil insanlar arasında iletişimi sağlayan en önemli kuvvetli iletişim unsurlarının başında gelir. Bir dilde en küçük ifade birimi cümledir. Cümle ise bazen tek bir fiille ifadesini bulur. Her ne kadar fiiller ifade birimleri olsalar da konuşmanın bağlamını tespit etmekte fiiller tek başlarına yeterli olmazlar.

Fiille ismin ilişkisi ismin herhangi bir durumda olmasıyla ortaya çıkar. Durum, temelde isimlerle fiillerin ilişkisi yanında isimlerle isimlerin ve isimliklerin de ilişkisini sağlar. Yine durum, ismin durumu kavramları yalnız ismin devinime girmesiyle ilgili kavramlar değildir. Çünkü fiiller

de ancak çevrelendikleri durumlarla, anlam kazanırlar. Çünkü fiil çekim ekleri, fiili yalnızca zamana kişiye veya tasarıya, kişiye bağlar. Oysa fiillerin önlerinde yer alan ve biçim düzlemine yansıyan ya da yansımayan durumlarla, durum ekli veya durum eksiz tamlayıcılarla ilişkileri olmasa zihinde anlam verme eksik kalır, dolayısıyla cümle de oluşmaz (Özezen 2000, 149).

Fiilin kullanışa çıkmasını sağlayan ve onun ifade ettiği anlamı tamamlayan unsur veya unsurlara fiilin tamlayıcısı adını vermekteyiz. Fiilin tamlayıcıları fiilin etki ettiği varlığı veya nesneyi, yerini veya yönünü, durumunu veya zamanını vb. özelliklerini belirtirler (Özkan 1999, 125).

Fiiller kullanışa çıkarken sadece özneyle yetinebilecekleri gibi, özne dışında tamlayıcıya da ihtiyaç duyabilirler. "öl-" fiili sadece özneyle yetinebilir: adam öldü. Ancak "sev-" fiili özne dışında bir tamlayıcıya da ihtiyaç duymaktadır ve bu fiilin kullanıldığı yerde kimi/neyi sorusuna cevap verilmesi gerekir: adam onu sevdi. Bu tamlayıcıların sayısı fiilin anlamına ve ifade ettiği duruma göre değişmektedir. Fiillerin aldıkları tamlayıcılar fiillerin anlamlarıyla bağlantılıdır. Yani fiilin anlamı ile tamlayıcı arasında bir ilişki vardır (Özkan 1999, 125).

İstem, bir fiilin yönetebildiği istem sayısıyla sınırlı değildir. Fiillerin istemi cümlede yönetebileceği tamlayıcıların sayısını belirlediği gibi tamlayıcıların şekil özelliklerini de belirler. Her fiilin her tür tamlayıcıyla gerçekleşemediği, başka bir ifadeyle aynı mantıksal isteme sahip fiillerin aynı tamlayıcıları yönetemediği, farklı tamlayıcı tipleriyle gerçekleştiği görülür. Fiiller, cümlenin yapısını ya da söz dizimsel çevresini mantıksal, söz dizimsel ve morfolojik istemine göre belirler. Bu, Türkçe fiillerin kuracağı cümle yapılarını ve kendine bağımlı kıldığı tamlayıcıların şekil özelliklerini belirleyebilme imkânı verir (Doğan 2011, 532).

Tamlayıcılardan bazıları fiile doğrudan bazıları ise ekler vasıtasıyla bağlanırlar.

Eski ve Orta Türkçe'de fiil-tamlayıcı ilişkisi bakımından dokuz adet öne çıkan tamlayıcı eki vardır "nominatif (yalın hâli), genitif (ilgi hâli), akkuzatif (yapma hâli), datif (yaklaşma hâli), lokatif (bulunma hâli), ablatif (uzaklaşma hâli), instrümental (vasıta hâli), ekvatif (eşitlik hâli) ve direktif (yön gösterme hâli)" (Ergin, 1980'den akt. Besli, 2019: 714-720).

Korkmaz da, Türkçe'nin tarihî devreleri için de "eşitlik, yön ve vasıta hâlleri" özel eklerle karşılanırken "yalın, yükleme, ilgi, bulunma, yönelme ve çıkma" hâllerinin var olduğunu belirtir (Korkmaz, 2014'ten akt. Besli 2019).

Doğan da istem değişikliğini iki başlık altında ele alır. Eylemlerin istem bilgisi, biçim bilgisel ve anlam bilimsel süreçlere bağlı olarak değişebilir (Doğan 2017, s. 197, Aydın Özkan 2017, s.131). Eylemin anlam bilimsel süreçlerden kaynaklanan istem değişiklikleri *istem değişimi* (valency change); biçim bilgisel süreçlerden kaynaklanan istem değişiklikleri ise *istem değiştirimi* (valency alternation) olarak adlandırılmaktadır (Doğan 2017, 197).

Fiil-tamlayıcı ilişkisinin şeklini ve niteliğini fiilin anlamı belirlediği gibi o dili konuşanlar da belirler. Zaman içinde fiilin aldığı hâl ekli tamlayıcının değişmesi veya bazı hâl eklerinin özellikle bazı fiillerle birlikte farklı fonksiyonlarda kullanılması bunu göstermektedir. Türk dilinin değişik şive ve ağızlarında hâl eklerinin farklı fonksiyonlarda ve birbirinin yerine kullanılması hadisesine sık sık rastlamaktayız. Bu kullanışların tesadüfî olması düşünülemez. Bazı fiillerin aldıkları hâl ekli tamlayıcılar ve bu tamlayıcılardaki hâl ekleri zamanla değişmektedir. Bazı fiillerin dil tarihi boyunca istem değiştirdiklerine şahit olmaktayız. İstem değişmesi zamanla olan bir hadisedir. Bir süre eski şekil ile yeni şekil yan yana görülebilmektedir (Güzel, 1999: 130).

Alan yazında ağızlardaki belirtme-yönelme durum eki nöbetleşmelerinin sebepleriyle ilgili olarak en çok benimsenen görüş Korkmaz (1995)'a aittir. Korkmaz (1995) Eski Türkçedeki {+Xg} belirtme durum ekinin

bağlama ünlüsünün Eski Uygur Türkçesi döneminde genişleyerek -a/-e olabileceğini zamanla -g sesinin eriyerek ekin -a/-e'ye değişebileceğini Güneybatı Anadolu ağızlarında görülen belirtme durum ekinin de bu ekin devamı olabileceğini savunmuştur. Bir diğer görüş ise ünlü daralmasıyla ilgilidir. Karahan (1996) ve Gülsevin (2002)'e göre yönelme durum ekindeki -e > -i değişimi böylesi bir nöbetleşmeyi tetiklemiş olabilir (Sağlam 2020, 280).

Türkçede istem değişikliği bilim insanlarınca sadece tarihî metinlerde ele alınmamış çalışmanın sahası genişletilmeye çalışılmıştır. Bu sahalardan birisi de Türkiye Türkçesi ağızlarıdır. Son zamanlarda istem değişimi ağızlarda da incelenmeye çalışılmıştır.

Sağlam'a göre doğu grubu ağızlarındaki durum eki değişimleri ise Güneybatı ve Kuzeydoğu Anadolu ağızlarından farklılık göstermektedir. Öncelikle doğu grubu ağızlarındaki durum eki değişimleri bir iki durum kategorisi ile sınırlı değildir. Ayrıca diğer ağızlarda görülen nispeten düzenli nöbetleşmeler Doğu Grubu ağızlarında düzensizdir. *Binmek*, *sövmek* eylemlerinin belirtme durum ekli tamamlayıcı alması gibi sınırlı eyleme bağlı olarak düzenli biçimde gerçekleşen nöbetleşmeler Türkçenin tarihî devirlerinden beri süregelen bir durumun ağızlarında devam etmesidir.

Düzensiz nöbetleşmeler olarak adlandırılabilecek Doğu Grubu ağızlarındaki durum eki nöbetleşmeleri birkaç noktada Güneybatı Anadolu ağızlarından ayırmak gerekir. Öncelikle Doğu Grubu ağızlarındaki düzensiz nöbetleşmeler sadece tamamlayıcılarla sınırlı değildir. Tümleyicilerin tamamında düzensiz durum eki nöbetleşmelerini görmek mümkündür. Ayrıca bu nöbetleşmeler neredeyse tüm durum kategorisinde gerçekleşmektedir. Aynı eylemin belirtme, yönelme ve bulunma durum ekli bir tümleyici ile gerçekleştiği örnekleri bulmak mümkündür (230-231). Ayrıca Doğu Grubu ağızlarındaki düzensiz nöbetleşmeler sınırlı eylemlerde değil tüm eylemlerde karşımıza çıkmaktadır (Sağlam 2020, 280)

İstem değişimi örnekleri Buran'ın Anadolu ağızlarında İsim Çekim (Hal) Ekleri adlı çalışmasında Ekin Yerine Kullanılan Diğer Ekler başlığı altında verilmiştir (Buran, 1996). Daha başka ağız çalışmalarında da mesele istem değişikliği adı altında ele alınmamıştır (bkz. Haşimi, 2016 ve 2020).

3. YÖNTEM

Bu araştırma, 1993 yılında Atay tarafından tamamlanan Develi ve Yöresi Ağızları adlı yüksek lisans tezinin derleme metnindeki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Metin kısmına girilmeden önce alanla ilgili şimdiye kadar yapılan çalışmalara ulaşılmaya çalışılmış böylece konuyla ilgili kavramsal ve kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Daha sonra ise tarihî metinlere ve Türkiye Türkçesi ağız çalışmalarında bu bakış açısıyla yaklaşılmıştır.

Bu çalışma, istem değişikliği çeşitlerinden biri olan tamlayıcı hal ekleri ile sınırlı tutulmuştur. Derleme örneklerinde metnin sonundaki rakamlar konuşan kişi ve satır numarasını göstermektedir.

4. BULGULAR

Develi ve yöresi ağızları adlı çalışmada istem değişikliği örnekler aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır:

Yükleme Hali Eki Yerine Yalın Halin Kullanılması

birin de ğaybetdik, evden ğaybetdik, efendim ödedik (1-19)

ğorḫaḫ musdava birin de şiyi de dıḫıyo, ḥortlā (6-45)

bir iki ğomşusun da alıllar (8-22)

Yükleme Hali Yerine Yönelme Halinin Kullanılması

tallıya ekdik, tallıya ekdik allaḥ tālā virmedi ki (2-1) (tarlayı)

şindi elliye doldurduḳ heralda (24-12) (elli yaş)

ġıniye yaḳallar (25-15) (kınayı)

Yalın Hal Yerine Yönelme Hal Ekinin Kullanılması

vallā buğadara ğızım, başğa ne diyim? (6-55)

bunda o ğadara ğorḫmadım, ğorḫma didiler bana ordan. saña bi şey yapmaz didiler. ğorḫsam da o ğadara ğorḫmadım. bunun didi şu ğadara boyu didi. (9-57)

onnar tabi onun ġadar ġotürmez, annesi ġadara (10-16)

bi egmeġ assa da gesse de ijjıḫ şu‿ğadar şu‿ğadara yesek. (11-22)

ondan sōna perşembiye ġadara dūn çaldırrıḳ (25-12)

Yönelme Hal Eki Yerine Yükleme Hal Ekinin Kullanılması

omuzunu bi ḡat‿elbise giydirillerdi (14-11)

Bulunma Hal Eki Yerine Yönelme Hal Ekinin Kullanılması

onun‿uçun çarıḫ yapardıḫ‿onu. çivte çıba, her yere giyerdig‿onu. ota, ğamışa, tarlıya, yazıya bağa, bāçiye her yere giyergıġ‿onu (8-159)

Bulunma Hali Eki Yerine Yönelme Hali Ekinin Kullanılması

bu çocuḫ böyle diyor ikiye bir (10-118)

atı sularḫana at ikiye bir ḥuylanıyür sudan, su işmiyur (10-141)

ikiye bir ōlan da saḫlanmış o sırıya (10-158)

Bulunma hali Eki Yerine Yalın Halin Kullanılması

esgiki ġunner nere, şimdiki ġunner nere (11-44)

Ayrılma Hal Eki Yerine Yönelme Hal Eki Kullanılması

ikĭ uçaḫ ḳaḫdı, ardına da otuz yidi uçaḫ ğaḫdı (18-2)

Vasıta Hali Eki Yerine Ayrılma Hali Ekinin Kullanılması

bi de bu yedi ğardaşdan, şiye gidiyolar, ava gidiyurlar, bu yedi ğardaşlar. (10-57)

5. SONUÇ VE ÖNERİ

Bu çalışmada, daha önce tespit edilen ve çoğu araştırmacının hal eklerinin birbirinin yerine kullanılması olarak ele aldığı Türkçede istem değişimi ele alınmıştır. İstem ve istem değişimi meselesi dünyada ve Türkiye'de yeni işlenmeye çalışılan bir alandır. İstem değişiminin sebepleri hakkında bilim adamları arasında henüz bir birlik sağlanmamıştır. Bu çalışmada sınırlı sayıda bir metin üzerinden tamlayıcı ekleri bağlamında istem değişimi tespit edilmeye çalışılmıştır. Yüz yirmi üç sayfadan oluşan Develi ve Yöresi Ağızları adlı çalışmanın derleme metninde on dokuz istem değişikliği gösteren fiil tespit edilmiştir. Bu fiiller sadece istemi değişmiş biçimleriyle değil nöbetleşe de kullanılmaktadır. Tespit edilen örneklere bakıldığında bu yapıdaki kullanımların hem Türkiye Türkçesinin diğer ağızlarında hem de Türkçenin tarihî metinlerinde mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızları üzerinde yapılan akademik çalışmalar üzerine, mevcut incelemelerin yanı sıra istem gibi yeni bakış açılarıyla da bakılabilir.

KAYNAKÇA

- Atay, A. (1993). *Develi ve Yöresi Ağızları.* Kayseri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Besli, E. (2019). Eski Türkçe Fiillerin İstem Sözlüğünün Yöntemi Üzerine. *XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiriler Kitabı 16-18 Ekim* (*Serkan Şen & Mediha Mangır* (*Ed.*), (s. 714-719). Samsun.
- Buran, A. (1996). *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim* (*Hâl*) *Ekleri.* Ankara, TDK Yayınları.
- Doğan, N. (2011). *Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişimleri.* Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Haşimi, A. (2016). *Kırıkkale İli Ağızları.* Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Haşimi, A. (2020). Hatay Ağzında Hâl Eklerinin Farklı Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 17 (46), 449-480.

- Kanar, M. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü.* İstanbul, Say Yayınları.
- Karahan, L. (1997). Fiil-Tamlayıcı İlişkisi Üzerine. *Türk Dili, S. 549,* 209-213.
- Karahan, L. (2011). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması.* Ankara, TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1995). Batı Anadolu Ağızlarında Yazı Dilinden Ayrılan İsim Çekim Ekleri ve Fonologie-Morfologie Bağlantısı. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar II* (s. 222-231). İçinde Ankara, TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Genişletilmiş 2. Baskı T.D.K.: 575, Ankara.
- Özezen, M. Y. (2000). "*Tamlayıcı konusu ve cümle", Namık Kemal'in Romanlarında Cümle.* Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Özkan, A. (1999). Türkçede Fiil-Tamlayıcı İlişkisi ve Fiillerin İstem Değiştirmesi. *Arayışlar-İnsan Bilimleri Araştırmaları,* S. 1, Isparta, s. 125-143.
- Sağlam, B. (2020). *Doğu Grubu Ağızlarında İstem.* Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- *Tarama Sözlüğü* (2012). Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, S. & Zülfikar, H. (2004). *Nehcü'l-Ferādis* (*Metin ve Tıpkıbasım*). Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

DEVELİLİ ALİ CELALEDDİN'İN ŞİİRLERİNDE TARİH DÜŞÜRME SANATI

Kadir Özdamarlar
KSÜ Emekli Öğretim Üyesi – ozdamarlarkadir@gmail.com

Kasım Kocabaş
Araştırmacı – Yazar, aydilekler@gmail.com

Öz

Develi'de (1825 veya 1831) yıllarında dünyaya geldiği varsayılan Celâleddin Efendi, Seyrânî ile aynı dönemlerde yaşamış, onunla bir süre İstanbul'da bulunmuş, Develi'nin yetiştirdiği bir başka şair ve devlet adamıdır. 1911 yılında yine Develi'de vefat etmiş olup mezarı da buradadır.

1938 yılında Develi'de öğretmenlik yapan Haşim Nezihi Okay'ın, divançesini torunlarından emanet alarak bazı koşmalarını makale olarak yayımlaması ile hakkında yapılan bu ilk çalışmadan sonra divançesi kaybolmuş ve başkaca bir çalışma yapılamamıştır. 2019 yılında bir sahaftan satın alınmak suretiyle divançenin yeniden ortaya çıkması sonucu hakkında çalışmalar yeninden başlamıştır. Halk için söyleyen, halkın dertlerini dile getiren ve bu konuda sık sık hicve başvuran Seyrânî'ye nazaran Celâleddin Efendi, edebi ve sanatsal tarzda şiirler yazmıştır. Bu duruma, aldığı medrese eğitimi ve devlet görevlerinde bulunmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Şiirlerinin dikkat çeken bir diğer yönü ise görev yaptığı şehirler ve burada muhatap olduğu kişiler ile ilgili şiirler yazması, ayrıca bazı şiirlerinde tarih düşürme sanatına yer vermesidir. Bu makalede daha çok onun şiirlerindeki tarih düşürme örneklerinden yola çıkılarak bu konudaki başarısı üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Zira tarih düşürme, bir şairin ustalığını göstermesi yanında, tarih düşürülen olay ya da zamanla ilgili de önemli bilgiler içermektedirler.

Anahtar Kelimeler: Ali Celâleddin, Tarih Düşürme

THE ART OF IDENTIFYING DATE IN DEVELELI ALI CELALEDDIN'S POEMS

Abstract

Celaleddin Efendi, who is assumed to have been born in (1825 or 1831), is another poet and statesman raised by Develi, who lived at the same time as Seyrânî and spent some time in Istanbul with him.

Haşim Nezihi Okay, who was a teacher in Develi in 1938, took his divançe from his grandchildren and published some of his works as an article. As a result of the re-emergence of the sofa by being purchased from a second-hand bookshop in 2019, studies have started again. Celâleddin Efendi wrote poems in literary and artistic style compared to Seyrânî, who spoke for the people, voiced the people's troubles and frequently resorted to satire on this issue. It is thought that the madrasa education he received and the fact that he was in government positions were effective in this situation. Another striking aspect of his poems is that he wrote poems about the cities he worked for and the people he was dealing with there, and also included the art of recounting in some of his poems. In this article, it will be tried to focus on his success in this subject, based on the examples of the art of identifying date in his poems. Because, besides showing the mastery of a poet, they also contain important information about the event or time that was dropped.

Key Words: Ali Celaleddin, The art of identifying date

1. GİRİŞ

Develi'nin yetiştirdiği önemli şairler arasında yer alan Ali Celâleddin Efendi hakkında ilk çalışmalar 1938 yılında Haşim Nezihi Okay tarafından yapılmıştır. Kayıp olan divançesinin 2019 yılında bir sahaftan satın alınma suretiyle ortaya çıkması ile Develili Ali Celâleddin Efendi şiirleri üzerinde çalışmalar yeniden başlamıştır. Aşık Seyrânî ile hemen hemen aynı dönemlerde yaşamış olan Ali Celâleddin Efendi, hemşehrisi olmasının yanında Seyrânî ile İstanbul'da da bir süre beraber bulunmuşlardır.

Hem Osmanlı son dönem divan edebiyatı örneklerinden sunması, hem de Seyrânî ile olan bağları nedeniyle Ali Celâleddin Efendi'nin şiirleri ayrı bir önem kazanmaktadır. Her ne kadar her iki şairin şiirleri içerisinde bir birlerine ait herhangi bir iz bulunmasa da, şiirleri üzerinde yapılacak detaylı mukayeseler ile benzerlik veya farklı yönleri ileride daha detaylı olarak ortaya koyulabilecektir.

Bu makalede öncelikle Ali Celâleddin Efendi'nin Seyrânî'den farklı olarak yeterince örnek verdiği "tarih düşürme" sanatı üzerinde durmak istiyoruz. Seyrânî bir halk ozanıdır. Halkın duygularına yerine göre hicivle, çekinmeden, korkmadan tercüman olmuştur. Bu yüzden şiirleri sade ve çok fazla sanat kaygısı taşımadan söylenmiştir. Oysa Ali Celâleddin Efendi bir devlet görevlisi olması sebebiyle sürekli bürokrasi ile iç içedir. Seyrânî gibi çekinmeden şiirler söyleseydi görevi nedeniyle pek çok sıkıntılara maruz kalabilirdi. Bu yüzden hiciv içeren şiirler söylememiş, ya da söyledi ise bunları yazıya geçirilip açığa çıkmasını istemediği düşünülmektedir. Ortaya çıkan divançesindeki şiirler Seyrânî'ye göre daha sanatsal ve hicivden uzaktır. Şiirlerinin bir kısmı çevresinde olan ya da saygı ve sevgi duyduğu kişilere yazılmıştır. Konya'da görev yaptığı sırada Hâdimi Hazretlerine (Ebu Said Muhammed Hâdimi 1701-1762, sayfa 30a-30b), kendisine sahip çıkan bir başka hemşehrisi Kasım Paşa'ya (21a-21b), görev yaptığı yerlerdeki bazı devlet ricali veya onların çocuklarına yazdığı şiirler bunlara örnek verilebilir.

Bu şiirleri içerisinde tarih düşürme yöntemi ile yazdığı şiirleri de bulunmaktadır. Bu şiirlerinde bulunduğu yer, kişi ve olaylar hakkında bilgi vermesi ve tarih düşürmedeki başarısını ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

2. TARİH DÜŞÜRME SANATI

Edebiyat tarihimizde İstanbul'un fetih sürecinden sonra başlayan tarih düşürme sanatı, şairin ustalığını göstermesinin yanında pek çok amaçla kullanılmıştır. Çeşitli mimari eserlerin yapılış tarihi, doğum, vefat, evlenme, sakal bırakma, önemli bir göreve atanma gibi önemli olaylar tarih düşürme sanatının icrası için birer sebep teşkil etmişlerdir. Tarih düşürme sanatı Arap ve Fars edebiyatından ziyade gelişimini daha çok Türk edebiyatı sahasında göstermiştir (İspirli, 2000.)

Her ne kadar Fars ve Arap edebiyatında sıklıkla kullanılmasa da, tarih düşürme geleneğinin ilk defa İran-Fars edebiyatında ortaya çıktığı, onlardan Türklere, Türkler'den de Arap edebiyatına intikal ettiği bilinmektedir. Fars edebiyatında Hâfız-ı Şîrâzî, İbn Yemîn-i Tuğrâî, Münîr-i Buhârî, Arap edebiyatında Abdülganî en-Nablusî gibi şairler ön plana çıkmışlardır. Türk edebiyatında ise Fatih Devri'nde Hızır Bey ile başlayan tarih düşürme sanatı, Bursalı Hâşimî ve Seyyid Osman Sürûrî, Ahmed Paşa, Hızır Bey, Hayâlî Bey, Tâcî Bey, Molla Lutfi, Necâtî Bey, Taşlıcalı Yahyâ, Edirneli Nazmî, Lâmiî Çelebi, Zâtî, Âşık Çelebi gibi pek çok şair bu sanatı en güzel şekilde icra edenlerden sadece bir kaçıdır (Karabey, 2011).

Tarih düşürme, Arap alfabesindeki harflere verilen sayısal değerler kullanılarak yapılan hesaplamalar yöntemidir. Ebced adı verilen bu hesaplama yönteminde harflere verilen sayısal değerler aşağıdaki gibidir:Yukarıda tabloda verilen harfler ve karşılığına gelen sayısal değeri kullanan şairler, tarih düşürme sırasında pek çok yöntem kullanmışlardır. Bu yöntemler arasında bazen bir cümlenin

elif (ا)	1	yâ (ي)	10	kaf (ق)	100
be (ب)	2	kef (ك)	20	ra (ر)	200
cim (ج)	3	lâm (ل)	30	şın (ش)	300
dal (د)	4	mim (م)	40	te (ت)	400
he (ه)	5	nun (ن)	50	se (ث)	500
vav (و)	6	sin (س)	60	Hı (خ)	600
ze (ز)	7	`ayn (ع)	70	zel (ذ)	700
Ha (ح)	8	fe (ف)	80	Dad (ض)	800
Tı (ط)	9	Sad (ص)	90	Zı (ظ)	900
ğayn (غ)	1000				

tamamı bazen bir cümlede altı çizilen bir kelime ya da kelimelerin karşılığı olabileceği gibi, bazen de tamamıyla bir beyit ya da bir beyitte iki ayrı tarih düşürme sanatı icra edildiği durumlar da olmuştur. Bunların yanında cümlede sadece noktasız harfler ya da sadece noktalı harfleri dikkate alarak, bazen de cümlede tarihi doğrudan söyleme gibi yöntemler gibi daha pek çok şekilde kullanılmıştır (İspirli, 2000).

3. TARİH DÜŞÜRME SANATININ ÖNEMİ VE TÜRK EDEBİYATINDAN BİRKAÇ ÖRNEĞİ

Yukarıda da belirtildiği gibi, tarih düşürme sanatının başlıca bir kaç amaca yönelik kullanıldığı görülmektedir. Bunların başında şairin ustalığını göstermesi gelmektedir. Zira bir beyitte kâfiye, anlam bütünlüğü sağlamak ve bununla birlikte ebced hesabına göre kastedilen tarihi denk getirmek, ancak bir ustalık işidir. Böylece şairler sıradan bir şair olmadıklarını ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte tarih düşürme sanatını kullanmamış şairlerin usta olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Tarih düşürme sanatını kullanmadıkları halde usta bir şair olarak bilinen pek çok şair de vardır.

Bunun yanında asıl amaç ise tarih koyulan olayın meydana geliş tarihini kayıt altına alarak unutulmasının önüne geçmektir. Hem şiirle söylenişin kolay ve akılda kalıcı olması da bu sanatı kullanmaya sevk eden önemli nedenlerden birisidir (Karabey, 2011).

Şair Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ ismindeki kitabını tamamladığı tarihe aşağıdaki dizeler ile tarih düşürmüştür (Komisyon MEB, 1967):

Gül gibi nazmı ile ehl-i dilün
Olsa reşk-i cihân bu ravza n'ola
Eyleyüp cem' bir yire 'Ahdî
Didi târîh "Gülşen-i Şu'arâ*"* (971/1564)

Diğer bir örnek, Kanuni'nin Bağdat'ı fethi sebebiyle İstanbul'un süslenmesi hadisesine düşülen tarih örneğidir (Kılıç, 2018):

Serîr-i pâdşâh oldı müzeyyen
Tekrâr pâdşâh gelüp tonandukda dimişdür. Mısra': Tonandı serîri pâdşâhun (941)

Celalzade Mustafa'nın nişancı olduğu güne düşülen tarih (Sungurhan, 2017):

Mustafâ bin Celâl tevkî'i (941)

Bu örnekleri artırmak mümkündür. Zira edebiyat tarihimizde tarih düşürme örneği oldukça fazladır. Biz burada bir kaçını vermekle yetineceğiz.

4. CELÂLEDDİN EFENDİ VE ŞİİRLERİNDE TARİH DÜŞÜRME SANATI

1825 ya da 1831 tarihinde (Atabay, 1909; Çapraz, 2014), Everek'te (Develi) dünyaya geldiği tahmin edilen şair, aynı zamanda Seyrânî'nin hem arkadaşı hem hemşehrisidir. Medrese eğitiminden sonra gittiği İstanbul'da Seyrânî ile bir yıl kadar su yolu hizmetinde bulunmuşlardır (Okay, 1938). Bundan sonraki süreçte Celâleddin Efendi memuriyet görevleri ile hayatının büyük bölümünü başka şehirlerde geçirirken, aynı tarihlerde İstanbul'dan ayrıldığı düşünülen Seyrânî ile daha sonra görüşüp görüşmedikleri konusunda bir bilgi bulunmamaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi şiir konusunda oldukça maharetli olan Celâleddin Efendi bu maharetini büyük ölçüde almış olduğu medrese eğitimine borçludur. Seyrânî daha çok halk içinde ve halk diliyle koşma tarzında şiirler söylerken, sözünü devrin yanlışlıklarından ve devlet idarecilerinden esirgememiştir. Celâleddin Efendi ise pek çok devlet görevinde bulunması gibi nedenlerle şiirlerinde ya hicivden kaçınmış, ya da hiciv ile yazdığı şiirleri bir şekilde bugüne ulaşmamıştır. (Köksal, 2014). Ayrıca Seyrânî'nin aksine Celâleddin Efendi de gazel gibi divan edebiyatı tarzında şiirleri daha çoğunlukta iken, halk edebiyatı tarzındaki şiirleri azınlıktadır. Şiirlerinin bir kısmını görev yaptığı şehirlerde etkilendiği eşhas ile ilgili yazmıştır. Divançesindeki 144 şiirinden 17 tanesinde tarih düşürme sanatını kullanmıştır (Celâleddin, Yazma Nüsha).

5. CELÂLEDDİN EFENDİ'NİN ŞİİRLERİNDE TARİH DÜŞÜRME ÖRNEKLERİ

Yukarıda belirtildiği üzere tespit edebildiğimiz 17 şiirinde tarih düşürme sanatını kullanan Celâleddin Efendi'nin divançesinde bu şiirlerin sıralamaya göre düzenleri dikkate alındığında genel olarak en erken tarihten başlayarak günümüze doğru ilerleyen bir sıralama göze çarpar. Birkaç şiirde bu düzen kısmen bozulsa da genel olarak divançe de tarih sırasının uyumlu olması, divançenin şiirlerin yazım tarihine göre oluşturulduğu izlenimi vermektedir. Her ne kadar yazım tarihleri ile divançe de yer alışları uyumlu olsa da birkaç yerde eski tarihli şiirin yeni tarihli şiirden birkaç sayfa sonra verilmesi, divançedeki şiirlerin bizzat yazılıkları tarihte değil de sonradan bu tarihlere uygun olarak kaleme alındığı tezini kuvvetlendirmektedir (Celâleddin, Yazma Nüsha).

Divançede verilen ilk tarih, tarih düşürme yöntemi ile değil, doğrudan tarih yazılmak suretiyle verilmiştir. "Nusaybin Kazâsına 'Azîmetimde İmâm Zeynü'l Âbidin Hazretleri'ne Mütekaddim Arzuhâlimdir" başlığıyla verilen şiirin altında 1293 tarihi yazılmıştır. Buradan hareketle Celâleddin Efendi'nin 1877-1878 yıllarında Nusaybin'de görevli olarak bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Verilen diğer tarihler bundan sonradır. Sadece Kaymakam Bekir Bey için yazılan şiirin altında 1291 tarihi verilmiştir. Divançedeki tarih sıralamaları da dikkate alındığında tüm şiirlerin bu tarihlerden (1291-1293 hicri, 1874-1876 miladi) sonra yazılmış olma ihtimalleri yüksektir. Ancak Celâleddin Efendi'nin bu tarihten önce yazdığı ya da söylediği şiirleri var mıdır? Bu konuda henüz bir bilgi- belge bulunmamaktadır. Ancak bu ilk şiirdeki tarih dikkate alındığında Celâleddin Efendi'nin doğum tarihi varsayılan 1825 veya 1831 yılı itibariyle 46 ila 50 yaşları civarında olduğu ortaya çıkar ki, bu yaşından çok daha önceleri şiir yazmış olma ihtimali yüksektir. Zira değişik coğrafyalarda kadılık vb. görevlere gitmeden önce bir süre İstanbul'da kalmış, bu sırada Seyrânî ile bir yıl su yolu görevinde de bulunmuştur. Hem yaşı, hem aldığı eğitim ve 1293 tarihi itibari ile divançesinde yer alan sanatsal ve edebi şiirleri dikkate alındığında bu tarihten önce şiirlerinin olması muhtemeldir.

Yukarıda belirttiğimiz başlık altında kaleme aldığı şiirinin sonunda doğrudan 1293 tarihini vererek bu tarihte Nusaybin'de görevli olduğu anlaşılmaktadır. Verilen tarihin hicri mi, rumi mi olduğu belirtilmemiştir. Her iki

takvim dikkate alındığında hicri 1876-1877, rumi 1877 -1878 tarihlerine tekabül etmektedir.

Diğer tarih de doğrudan şiirin sonunda verilmiştir. Divançenin 19a sayfasında Bekir Bey'in Lıhyesi'ne başlığıyla yazılan şiir, Bekir Bey'in sakal bırakması üzerine yazılmış bir şiirdir. İslam'da sünnet kabul edilen ve ayrı bir önem verilen sakal bırakma ibadet sayıldığından Bekir Bey için yazılan bu şiirin sonuna tarih rakamla belirtilmiştir. Divançenin 15a-15b sayfalarına "Kaymakam Bekir Bey'e" atfen yazılan şiir deki Bekir Bey ile yukarıda belirttiğimiz 19a sayfada sakal bırakması üzerine şiir yazılan Bekir Bey'in aynı kişi olduğu düşünülmektedir.

Üçüncü tarih düşürülen şiir "Merhum Dayım Kadir Efendi'ye" başlığıyla kaleme alınan ve vefat etmiş olan şairin dayısı için yazdığı ve şiirin sonda tarih düşürme yoluyla dayısının vefat tarihini belirttiği şiirdir. Defterin 34a sayfasındaki ilk şiirdir.

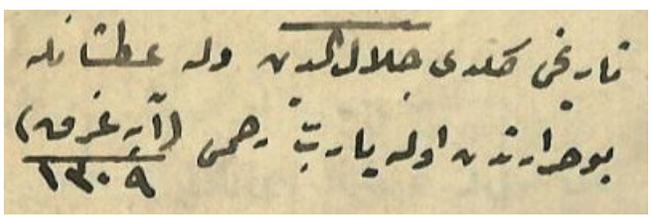

Tarihi geldi Celâleddîn dile 'atşânla
*Bu harâretden ola yâ Rabbi rahm-ı (*âba *gark) 1309*

Burada "âba gark" kelimesinin altı çizilidir ve sonuna da 1309 tarihi ayrıca rakamla yazılmıştır. Buradaki "âba gark" kelimesinin harflerinin ebced karşılığı da 1891-1892 miladi tarihlerini vermektedir ki dayısı Kadir Efendi'nin vefat tarihini belirtmektedir. Tarih düşürülürken kullanılan "âba gark" suda boğulma anlamı taşıyan bu kullanım aslında "gark ı âb" şeklindedir. Gerek son beyitten gerekse tarih düşürülmede kullanılan tamlamadan anlaşılan dayısı Kadir Efendi'nin, ateşli bir hastalık gibi nedenle vefat etmiş olabileceğini akla getirmektedir.

Elif (ا)=1 Elif (ا)=1 Bâ (ب)=2 He (ه) =5 Ğayn (غ)=1000 Ra (ر)=200 Gaf (ق)=100

Toplamı 1309 yapar ki yukarıda da belirttiğimiz gibi miladi tarih karşılığı 1891-1892 yıllarını vermektedir.

Dördüncü olarak verilen tarih düşürme de yine aynı sayfada "Yeğen Efendizâde Ahmet Efendi'nin Mahdumuna Tarih" başlığı altında yazılına şiirin sonda verilmiştir.

Hasretiyle Celâleddîn eder târihin inşâ
Tahsîn olunur eyle nazar beyt-i âhîrde
Tekrârını ihsân ede ol Hazreti Allah
Seyfin sınad*ı kahpe felek iş bu (sağîrde) 1309*

Beytin sonundaki "sağîrde" kelimesinin altı çizilmiştir. Bu kelimenin de ebced değeri 1309 (miladi 1891-92) yılını işaret etmektedir.

Bu şiirden hemen sonra aynı sayfada yazılan "Müftüzâdelerin Mahdumlarına Tarih" başlıklı şiirde de yine 1309 tarihi düşürülmüştür. İki çocuklarını kaybettikleri anlaşılan Develili müftüzadelerin bu iki çocuğu için yazdığı şiirde de aynı tarihi vermiştir.

Ciğerler pâresi çifte emînler gitdi elden âh
Ne çâre *her gelenler uğramakda seyf-i mağdûra*
Nihâyet iki ism-i a'zamı cem' eyledim târih
O masumları teslim etdiler (Hayy-ı Gafûr'a) 1309
Tahammül eylemek elzem Celâleddîn bu hikmetde
Kazâ ber-dâr-ı takdîr eylemiş terfî'-i Mansûr'a

Bu şiirde de "Hayy-ı Gafûr'a" kelimesinin altı çizili olup 1309 (miladi 1891-92) tarihini işaret etmektedir. Bu şiirin hemen altına "Diğer" başlığı ile yine bir tarih düşürme örneği vermiştir.

Ey birâder bâb-ı haktan kimse *me'yûs olmamış*
Şeb *çeker zulmet geçer envârını (tazmînde) 1309*

Defterin 55a sayfasında "Tarih-i Sâl-i Cedîd" başlığı altında girilen yeni yıla atfen yazılan şiirde iki yerde tarih düşürülerek 1319 yılı (miladi 1901- 1902) verilmiştir.

Nûr-ı 'ayn-i Âl-*i Osmân (mazhar hakkâniye)*
Bu mukaddes rütbeyi tevcîh eden Rabbü'l-a'lâ 1319
Söz tamamında Celâleddîn duâ etmek revâ

Feyzine târih-i mergûb işte (*takdîr-i Hüdâ) 1319*

Parantez işareti içerisinde yazılan "mazhar hakkâniye ve takdir-i Hüdâ" kelimelerinin ebced karşılığı olan 1319 tarihleri ayrıca karşılarına rakamla da belirtilmiştir.

Defterin 56b sayfasında "Kevar Başkâtibi Ahmed Efendi'nin Mahdumuna" başlıklı şiirde Kevar, bugünkü adıyla Yüksekova başkâtibi Ahmet Efendi'nin çocuğu (Mehmet Nuri) için yazılan şiirde 1317 tarihi düşülmüştür.

Bir münâdî söyledi *târihi Mehmed Nûri'ye*
*Gösterince mâder-i eyyâm ânı (*âğûşda*) 1317*

Burada da "âğuşda" kelimesi parantez içinde belirtilerek yanına rakamla 1317 tarihi (miladi 1899-1900) yazılmıştır.

Yine 56b sayfasında başlayarak 57a sayfasında biten "Hakkâri Mutasarrıfı Mahmûd Paşa Hazretleri'ne" ithafen yazılan ve ismi geçen kişinin mutasarrıf olmasına binaen yazıldığı anlaşılan şiirin sonunda da tarih düşürülmüştür.

Hesâb etdikde târihin münâdî
Olub hâle (*becâ sâl-i muzaffer) 1317*

Aynı sayfada "Müfred" ve "Diğer" başlıkları altında üç ayrı şiir de de yine aynı tarih olan 1317 tarihi verilmiştir.

Müfred
Enfe'u'n-nâsın nihâli Hazret-i Mahmûd-ı hâl
Gülistân-ı devlet içre ola (mazrûsu devâ) 1317
Diğer
Velîü'n-ni'metim şânına *el-yak*
Kazâ ikbâlin aldı (iktizâya) 1317
Diğer
Şevk ile *etdi tulû'*
(Hâme-i tedbîr eyledi) 1317

Buradaki şiir ve verilen tarihlerden ise Celâleddin Efendi'nin 1800'lü yılların sonu ile 1900 lü yılların başlarında Hakkâri bölgesinde görev yaptığı anlaşılmaktadır.

Defterin 63a sayfasında "Bâlâ Şeri'ye Kâtibi Hâfız Nazîf Efendi'nin Mahdûmuna İsm-i Târîhî" başlıkla yazılan şiirin sonunda da bugün Ankara'nın bir ilçesi olan ilgili şehrin şeriye kâtibi Nazif Efendi'nin çocuğu için yazılan şiirde tarih düşürülmüştür.

Yâdigâr eyle Celâleddîn hulûs-i kalb ile
Ekremi "tazmîn idüb" sâkıb eyle Rabbü'n-Nazîf (1323 Arabî)

Son beyitte geçen "tazmîn idüb" kelimesi tırnak işareti içinde ve altı çizilerek şiirin sonuna 1323 Arabi ibaresi yazılmıştır. Buradan hareketle şairin 1905-1906 yıllarında Bâlâ'da görev yaptığı sonucuna varılabilir.

74a sayfasında şairin yazmış olduğu "koşmalardan" birisinin sonuna kurşun kalem ve aynı yazı hattı ile Rumi 1322 Eylül, Arabi 1324 Şaban tarihi not düşülmüştür.

Fürkat 'âleminden bir bağrı yanık
Görenler rahmeder sîne dâğını (1322 Eylül Rûmî-1324 Şa'ban *Arabî)*

Son tarih düşürülen şiir ise yine defterin 75a sayfasında başlayıp 75b de biten "Tarih-i Sâl-i Cedîd- 1325 Muharrem" başlığı altında verilen şiirdir. Burada şair şiirin sonunda:

Kıyâs olmaz senin sâbıkâne
Bu sâlin tarihi "seyyidü'l-muzaffer" (1325)

"Seyyidü'l muzaffer" kelimesini tırnak işareti içerisinde belirterek 1325 tarihini rakamla yazmıştır. İlgili kelimenin de ebced değeri 1325'tir ve miladi olarak 1907 yılı şubat ayına denk gelmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yukarda verilen 17 kadar tarih düşürme örneğinden de anlaşılacağı üzere Celâleddin Efendi bu sanat alanında oldukça başarılıdır. Ebced ile tarih düşürülen şiirlerin yanına ya da altına ayrıca rakamla ilgili tarihi yazmasından dolayı, yukarıda verilen örneklerde ayrıca harflere denk gelen ebced değerleri ile hesaplama yöntemlerini bir örnek dışında koymadık. Ancak tüm örneklerde yapılan hesaplamalarda verilen tarih ile harflerdeki ebced değerleri örtüşmektedir.

Tarih düşürme sanatındaki başarısı aynı zamanda onun şairlik ve edebiyat konusundaki ustalığını da ortaya

koyan önemli bir göstergedir. Onun şiirlerinin geneli bu perspektiften değerlendirildiğinde Seyrânî'ye nazaran daha halk edebiyatı türlerinden ziyade daha çok divan edebiyatı tarzında beyitler yazmıştır. Seyrânî'nin halk için, halk diliyle şiirler söylemesi onun ve şiirlerinin elden ele, dilden dile yayılmasını, bilinmesini sağlarken, belki de Celâleddin Efendi'nin daha çok sanatsal ve edebi beyitler ortaya koyması, onun Seyrânî kadar tanınması ve bilinmesinin önüne geçmiştir. Ancak bunda Celâleddin Efendi'nin devlet görevlisi olmasının da büyük etkisi vardır. Zira Seyrânî halk adamıdır ve sürekli halkın içindedir. Oysa Celâleddin Efendi bulunduğu görevler nedeniyle devletin üst makamları ve görevlileri ile sürekli iç içedir. Bu nedenledir ki şiirlerinde pek fazla hicve yer vermez. Şiirlerinin bir kısmı görev yaptığı yerlerdeki devlet adamları ya da akrabaları için yazılmasını da bu sebebe bağlayabiliriz.

KAYNAKÇA

- Atabey, K. (1909). Celâlettin (Ali Celâleddin), Kayseri Ansiklopedisi, C 1, s.309-310, İstanbul.
- Çapraz, E. (2014). Fahri Bilge Derlemeleri, Kayseri ve Yöresi Halk Şairleri, s.156-157, Kayseri.
- İspirli, S. A. (2010). Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Geleneği, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 0 (14), Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2846/38975.
- Karabey, T. (2011). Tarih Düşürme, TDV İslam Ansiklopedisi, C 40, S 80-82. İstanbul.
- Kılıç, F. (2018). Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kocabaş, K. Ali Celalettin Divançesi (Yazma Nüsha).
- Komisyon (1967). İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, MEB, İstanbul.
- Köksal, F. (2014). http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/Celâleddin.
- Okay, H. N. (1938). "Everekli Ali Celâlettin Efendi". *Erciyes* (*Kayseri Halkevi Dergisi*). *1* (5):130-134, Kayseri.
- Özdamarlar, Kadir (2019). "Ali Celalettin Efendi", Çağdaş Develi Gazetesi.
- Sungurhan, A. (2017). Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, Ötüken Yayınları, İstanbul.

DEVELİLİ ÂŞIK SEYRÂNÎ'NİN ŞİİRLERİNDE EŞYA ADLARI

Doç. Dr. Meryem Arslan
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, ameryem@ohu.edu.tr,
0000-0002-1621-0286.

Öz

Âşık Seyrânî, çoğu araştırmacının da kabul ettiği gibi döneminin ve bölgesinin dil ve söz varlığını şiirlerine yansıtmış biridir. Bunu, eşya adlarında ortaya çıkarmak için Âşık Seyrânî'nin şiirlerinde eşya adları, konu olarak seçilmiştir. Bu tespitin Türkçe'nin dil ve söz varlığı çalışmaları yanında kültür tarihi çalışmalarına da katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çalışmada 822 şiirden, 150 eşya adı tespit edilmiştir. Bunlar, giyim kuşam (alt birimleriyle birlikte 34 söz), yazı (6 söz), tamirat ve tadilat (4 söz), ev (2 söz), mutfak (18 söz), kesme (5 söz), döşeme (4 söz), uyuma ve dinlenme (2 söz), kişisel bakım (4 söz), temizlik (1 söz), askerlik (18 söz), aydınlatma (1 söz), avlanma (3 söz), ulaşım (5 söz), çocuk oyunları (3 söz), günlük yaşam (7 söz), ticaret (4 söz), zanaatkârlık (3 söz), müzik (9 söz), hırdavat (9 söz), koşum takımları (5 söz), ekim-dikim (1 söz), bağımsızlığı simgeleri (2 söz) çerçevesinde alt başlıklarla ele alınmıştır.

Anahtar sözcükler: Âşık Seyrânî, Develi, Türk Dili, Eşya adları

Abstract

Âşık Seyrânî is a person who reflects the language and vocabulary of his period and region to his poems, as most researchers agree. In order to reveal this in the names of things, the names of things in Âşık Seyrânî's poems were chosen as the subject. It is thought that this determination will contribute to the cultural history studies as well as the language and vocabulary studies of Turkish.

In the study, 150 items were identified from 822 poems. These are clothing (34 words with their subunits), writing (6 words), repair and renovation (4 words), home (2 words), kitchen (18 words), cutting (5 words), flooring (4 words), sleeping and resting (2 words), personal care (4 words), cleaning (1 word), military service (18 words), lighting (1 word), hunting (3 words), transportation (5 words), children's games (3 words)), daily life (7 words), trade (4 words), craftsmanship (3 words), music (9 words), hardware (9 words), harnesses (5 words), sowing-planting (1 word), independence symbols It has been discussed with sub-titles in the framework of (2 words).

Key words: Âşık Seyrânî, Develi, Turkish Language, The names of things

1.GİRİŞ

Edebî ürünler, dil çalışmaları yanında metin üreticilerine dair de katkılar sunar. Böylece bu ürünler söz varlığı başta olmak üzere pek çok dil çalışmasına konu olabilir; şair ve yazarların üslup özellikleri, yetiştikleri ortamlar, dönemleri ve görüşleri hakkında veriler sunabilir. Bu bildiri de genel anlamda edebî ürünlerde geçen araç gereçlerle ilgili söz varlığının belirlenmesi gerekliliğine dikkat çekmek, özelde de Âşık Seyrânî'nin dönemi ve günlük yaşamı hakkında fikir sahibi olabilmek için hazırlanmak istenmiştir. Çalışmanın malzemeleri, *Türk Edebiyatında Seyrânî Olgusu: Develili Seyrânî Ve Eserleri (İnceleme-Metin)* doktora tezinde bulunan şiirlerden toplanmıştır. Bu tezde, Seyrânî'nin şiirleri, onun şiirleriyle ilgili yapılmış çalışmalar yanında cönklerden de derlenmiştir. Böylece 822 şiire ulaşılmıştır (Aydoğdu, 2011: VII)[1]. Bu şiirlerin, tüm çalışmaları kapsayacak ve hatta onlarda bulunmayan şiirleri de ihtiva edecek bir yeterliliğe sahip olması bildirinin malzemeleri için bu tezin seçilmesinde etkili olmuştur. Veriler, sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan metin analizi veya belge analizi yöntemiyle taranmıştır. Belirlenen eşya adları, konularına göre sınıflandırılmış; ayrıca her bir madde de Seyrânî'nin şiirlerinden örnekle tanıklanmıştır.

Âşık Seyrânî, saz şairlerindendir ve oldukça da ünlüdür. Babası, İmam Cafer Efendi, Develi'nin Uruza/Oruza Mahallesi'ndendir. Annesi de Emine hanımdır. Asıl adı Mehmet olan âşığın, badeli âşık olduğu görüşü yaygındır[2]. Âşıkın mahlası, Seyrânî'dir ve mahlasının anlamını da "bilinmeyen âlemlerin seyyahıdır". Seyrânî'nin doğum tarihi tartışmalıdır. Bu konuda 1796, 1800, 1807 gibi görüşler bulunmaktadır. 1807 tarihi çok kabul görmemektedir. Çünkü bir şiirinde söylediği "Altmış beşte kemiklerim ezdirdim. Beni sübyanlara döndürdün felek" mısralarına göre şairin 65 yaşına kadar yaşadığı tanıklanabilmektedir. Eğitiminde babasının katkısı büyüktür. O, ilk eğitimini babasının yanında tamamlamıştır. Bunun yanında Halâsiye Medresesi'nde de eğitim alan âşık, bu eğitimini tamamlamamıştır. Sonra İstanbul'a (1840'lı yıllar) taşınmış ve orada da yedi yıl kalmıştır. Şiirlerinde, döneminin özelliklerini dile getirmiş, devlet adamlarını hicvetmiş, aşk ve tasavvuf konularını ve özellikle ehl-i beyt sevgisini işlemiştir. Hicivlerinden dolayı da sürgünlere tabi tutulan, son yıllarını memleketinde yoksulluk içerisinde geçiren şair, 1866 yılında da vefat etmiştir. Şiirlerini aruz ve hece vezniyle yazmıştır. Aruz vezninde yazdığı şiirleri azdır. Başarısını hece vezniyle yazdığı koşma, semai, destan

1 Aydoğdu, tezinin malzemesini şu şekilde anlatmaktadır: Çalışmada toplam 822 şiir bulunmaktadır. Şimdiye kadar yapılmış olan yayınlar arasında en fazla metin, bu çalışmada yer almaktadır. Bu şiirlerin 80'i (49'u hece, 31'i aruz) ilk defa tarafımızdan tespit edilmiştir. Bu çalışma hazırlanırken öncelikle Seyrânî'nin şiirlerinin bulunduğu yazmalar ve basılı eserler tespit ve temin edilmiştir. Ankara Millî Kütüphane, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi'nde bulunan Ahmet Şükrü Esen Defterleri, California Üniversitesi Kütüphanesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Atatürk Kitaplığı, İstanbul Millet Kütüphanesi, İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi'ndeki cönk ve mecmualar taranarak Seyrânî'ye ait şiirler tespit edilmiştir. Ayrıca Rasim Deniz ve Ethem Paksoy'un şahsi kütüphanelerinde bulunan cönk ve mecmualar da taranmış ve Seyrânî'ye ait şiirler temin edilmiştir. Bu şiirler transkribe edilerek çeşitlenmesi olan şiirler tespit edilmiştir (Aydoğdu, 2011: V, VII).

2 "Bir yaz mevsiminin mehtaplı bir gecesinde mahalle mescidinin imamı bulunan pederinin kapısı vurulur. Ve cemaat dışarıda kaldı. Sabah namazının vakti geçer gibi sesler yükselir. Pederi yatağından telaşlı bir şekilde fırlar. O zaman on beş yaşında bulunan oğlu Mehmet'i camiyi açmak ve kandilleri yakmakla tavzif eder. Çocuk mescidi açar. Fakat kandilleri yanmış bulur. Donuk ve ölgün ışıklar saçan kandillerin şua-yı raşedarı (titreyen) altında muntazam saflar bağlayan yeşil kavuklu, aksakallı, iri gövdeli mehip kıyafetli, nurlu simalı cemaat görür. Bu acayip ve mehip kıyafetlerin manzara-yı umumiyesi karşısında titrer, korkar, düşer, bayılır ve günlerce ortadan kaybolur. Yavrusunun böyle esrarengiz bir şekilde gaybubetinden dolayı validesi ağlar. Çırpınır. Nihayet bir hafta sonra Mehmetlikten Seyrânî mahlaslı şairliğe istihale eden oğlunu baygın bir hâlde kendi bağlarında bulur" (Ulusoy, 1340: 3-4).

gibi şiirlerde göstermiştir. Dili sade ve akıcıdır. Şiirlerinde deyimleri, atasözlerini de kullanmıştır (İslamoğlu, 2002, 16; Albayrak, 2009: 37-38; Yıldız, 2020: 27; Yılmaz-Özdamar, 2021: 13-17).

Eşya, türlü amaçlarla kullanılan, taşınabilir cansız nesneler (Türkçe sözlük, 2011) anlamına gelir. Eşya adları da bu cansız nesnelerin tanınmasını sağlayan göstergelerdir. Onlar, kültür tarihinin önemli verilerindendir. İnsan-eşya ilişkisi çerçevesinde ele alınan eşyalar, dillerin söz varlığı açısından da oldukça değerlidir. Çünkü bunlara bakılarak toplumun tarih boyunca yaşayışının izleri sürülebilir. Bunlar, kültür tarihi, arkeoloji, sanat tarihi için önemli olduğu kadar dil çalışmaları için de araştırma konusu olmaktadır. Dil çalışmalarında ad bilim, söz varlığı açısından ele alınmaktadır. Türkçe'nin söz varlığında eşya adları yerel ve alıntı sözler olarak yer almaktadır. Eşya adlarındaki alıntılar erken çağlardan itibaren görülmektedir. Bu noktada Türkçe eşya adlarının diğer milletlerce de alıntılandığı örnekler bulunmaktadır. Söz gelimi Rusedebi dilinde gözlenen ilk Türkçe alıntılar arasında Bulgar-Kıpçak devrinden geçen altın, araba, denga, basma, bizmen, kırbaç, kalpak, tovar gibi sözler bulunmaktadır. Bu alıntılar, iki toplum arasındaki ilk temasları yansıtması açısından da değerlidir. Bunun yanında Türkçe'de de alıntı eşya adları bulunmaktadır: çerağ, dürbün, fener, soba, sofra, şişe, anahtar, fırın gibi (Öner, 2018: 841-845).

Türkçe'de bu konu, araştırıcılar tarafından ilgi görmektedir. Konu çerçevesinde yapılan çalışmaların birkaçı şu şekildedir:

Güner, *Codex Cumanıcus Bağlamında Kumanların/ Kıpçakların Gündelik Hayatına Dair Söz Varlığı: Eşya Adları* çalışmasında *Codex Cumanıcus*'ta geçen eşyaları belirlemiş ve bunları tasnif ederek ele almıştır. Börk, çalma, içik, oprak, ton, tüvme, çulgav, etik, bardak, çanak, kazan, bıçkı, çövürmek, ip, toga, toga tili, biz, kalıp, kâğıt, kalam, araba, saban, temir tespit ettiği eşya adlarından bazılarıdır (Öner, 2016: 1544-1560).

Öner, 2018 çalışması, *Türkçe Söz Varlığında Eşya Adları Üzerine Notlar* adını taşımaktadır. Öner, eşya adları ve insan yaşamındaki etkileri üzerine bilgiler verdikten sonra yer adı, şahıs adı eğretilemesiyle oluşturulmuş ve Türkçe'de kullanılan eşya adlarını konu edinmiştir. Bu çerçevede Hacı Tarhan>*Haştarhan Astırhan//astragan, martini>martin, İng. Macintosh>Rus. Макинтош >Tatar. makintoş eşya adları üzerinde durmuştur (Öner, 2018: 841-848).

Kıpçak Türkçesine Ait Sözlük ve Eserlerde Geçen Alet-Eşya İsimleri, Toprak (2002) tarafından ele alınmıştır. Toprak, Kıpçak sözlük ve eserlerinden derlenen günlük hayatla ilgili alet-eşya isimlerini, bugünkü Türk lehçeleriyle karşılaştırmış ve etimolojilerini de incelemiştir. Alet-eşya isimlerini de aldıkları eklere göre tasnif etmiştir. Tespit edilen eşya isimlerinden birkaçı, kamçı-kamşı, karçı, kamuş, açkuç, bıçkuç-bıçkıç, kürek, orak, dolkuk, elek, bıçak, kişen, tokma, baltacak, ellik, küllüktür (Toprak, 2002: 165-185).

2. BULGULAR[3]

2.1. Giyim Kuşama Dair Eşya Adları

2.1.1. Giyim Kuşam Malzemeleri İle İlgili Eşyalar

atlas: Yüzü parlak, sık dokunmuş bir ipekli kumaş türü, saten.

Her ölüye olmaz tabut/ Atlas eskir olur çaput/ olsa ak çuhadan kaput/ Eskiyince çul görünür (s. 1025)

bez: Pamuk veya keten ipliğinden yapılan dokuma, çaput.

Seyrānî dir buldı yaş kemalini/ Bir daḫı görse idim māh cemalini/ Ḥesāb itdim cümle dünyā malını/ Yalñız āh bir ṭop beze ṭayandı (s. 439)

çaput: 1. Eskimiş bez parçası, paçavra. 2. Bez.

Her ölüye olmaz tabut/ Atlas eskir olur çaput/ olsa ak çuhadan kaput/ Eskiyince çul görünür (s. 1025)

3 Sözcüklerin anlamı için Türkçe Sözlük, 2011'den; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, 2013'ten yararlanmıştır.

çuha: Tüysüz, ince, sık dokunmuş yün kumaş. Metinden ak çuha çeşidinin bulduğu da anlaşılmaktadır.

Her ölüye olmaz tabut/ Atlas eskir olur çaput/ olsa ak çuhadan kaput/ Eskiyince çul görünür (s. 1025)

çul: 1. Genellikle kıldan yapılmış kaba dokuma. 2. Kıldan veya yünden yapılmış hayvan örtüsü. 3. Tekke mensuplarının büründüğü örtü.

Her ölüye olmaz tabut/ Atlas eskir olur çaput/ olsa ak çuhadan kaput/ Eskiyince çul görünür (s. 1025)

ibrişim: 1. Kalınca bükülmüş ipek iplik. 2. Bu iplikten yapılmış.

Sevdigim böyle degil idiñ ezel/ ʿAşḳımıñ bağına düşürdiñ ġazel/ İbrişimden nāzik ṣandıġım güzel/ Meger bulat gibi bükülmez imiş (s. 1052)

ipek: 1. İpek böceği kozaları çözülerek çıkarılan ve dokumacılıkta kullanılan çok ince, esnek ve parlak tel. 2. Bu telden yapılmış.

Yüzlerime gülmez oldı aḥbāblar/ Böcek ekdim ḳoz ṭutmadı ipekler/ *Ṭabaḳ oldım ṣıçmaz oldı köpekler/ Ḳovalardım ḳande görsem ḥayvānı* (s. 482)

kumaş: Pamuk, yün, ipek vb.nden makinede dokunmuş her türlü dokuma.

Añlayana sivrisinek saz olur/ Añlamayana ṭavıl ẕurna az olur/ Ṣūretde insānlar ḥìlebāz olur/ *Öyledir māʿnada ḥayvān olanlar* (s. 863)

kutnu: Pamuk veya ipekle karışık pamuktan dokunmuş kalın, ensiz kumaş türü.

Öküz boḳı ile yaḳsañ *ocağı/ Ḳutnu minder ile serseñ bucağı/* Ṣıyırsañ şalvarı dikseñ *bacağı/ Ḳucaġıma ḳadar çekmez miyim* (s. 734)

penbe: Pamuk.

Atmaḳla penbe-yi arḳaç erbişi/ Ḳırmış yoḳdır yay-ı ḳudret kirişi/ Bazar-ı tecellî alış virişi/ Ümîdim var itmez inkâr-ı ḳudret (s. 1067)

2.1.2. Baş, Gövde, Yüzde Kullanılan/ Giyilen Giyim Kuşam Eşyaları

aba: 1. Yünün dövülmesiyle yapılan kalın ve kaba kumaş. 2. Bu kumaştan yapılmış yakasız ve uzun üstlük. 3. Bu kumaştan yapılan ve dervişlerce giyilen hırka.

Fuḳarā üstine esdi ṣabā/ Egniñe girsiñ bir ḳara ʿabā/ Seyrānì dir aġniyāya merḥābā/ Ne seni söyleyim zamāne böyle (s. 384)

allı pullu: Göz alıcı renkler ve şeylerle süslenmiş (giysi).

Ayḳaṣṭān Rumları biraz yollıdır/ Anlar iṭāʿatde eski çullıdır/ Ba'żıları ise allı pullıdır/ Ḳadınlar işlerler bağçeyi bağı (s. 453)

daman/ damen: Etek.

Ḥaḳḳ'ıñ dergāhına yüz sürem dirseñ/ Niyāz eyle göñül ezel ḳandìle/ Ḥāk-i pāya yüz sür dest dāmānına/ Bādesin içe gör ṭolu ḳandîle (s. 372)

Baña nāz eyledi ol çeşm-i siyah/ Cemālin görince eyledim ben āh/ Ḫūblarıñ içinde yoḳdır böyle şāh/ *Dest-i dāmeniniñ ḳınasın gördim* (s. 453)

esvap: Giysi.

ʿAşḳ odından ḳalb-i gedā gövünür/ *Ciger kebābından şāh yer ṭoyunur/ Ḳalbinden gedānıñ ʿaşḳı ṣoyunur/* Şāh olan cisminden esvāb yerine (s. 396)

gömlek: Vücudun üst kısmına giyilen kollu veya yarım kollu, yakalı giysi.

Makamımız ala karlı dağ olsa/ Etrafı hep lâle sümbül bağ olsa/ Her ne kadar paşa olsa bey olsa/ Yakasız gömleğe sarılır bir gün (s. 838)

hırka: Genellikle soğuktan korunmak için giyilen, kumaştan, bazen içi pamukla beslenmiş, ceket biçiminde, önden açık, kollu üst giysisi.

Seyrāni ne ġam yiyelim/ Ḳader böyle ne diyelim/ Şükriñ libāsın (ı) giyelim/ Tāc [ü] ḫırḳa şāl yerine (s. 397)

hulle: Cennette giyilecek elbise.

Ezmeyince Ḥaḳḳ emriniñ yelinden/ Ḳoḳu gelmez şefāʿatiñ gülinden/ İdrìs peyġamberiñ cennetde elinden/ *Ḥulle biçmek yeşil baña al bana* (s. 318)

ihram: Hacıların örtündükleri dikişsiz bürgü.

Varsam müşʿir-i iḥrāma/ Anda dursam ben ḳıyāma/ Ecʿalli yevmü'l-ḳıyāme/ Şefāʿat yā Resūlallah (s. 413)

kaput: Asker paltosu.

Verd-i ḫandān güle beñzer ṭudağı/ Pūs itsem bir kerre aḥmer *yanağı/ Ṭaḳmış miyānına gümüş bıçağı/ Al ḳaput egninde ḥamrādan geçer* (s. 915)

kaftan: 1. Çoğu ipekten yapılan, bir tür uzun, süslü üst giysisi. 2. Padişahların gönül almak, ödüllendirmek için birine giydirdikleri değerli kumaş veya kürkten yapılmış giysi, hilat.

Ḳopçullı'nıñ ṣoġuḳ ṣuyı içilir Vücūhları ayrı yere seçilir Vālìlere ḳaftān anda biçilir Everek'dir şimdi (...)'iñ ocağı (s. 451)

kefin: Ölünün gömülmeden önce sarıldığı beyaz bez, kefen bezi, yakasız gömlek, yakasız mintan.

Ölüm olsa diz çökerler/ *Tepki ile res çekerler/ Kefinine göz dikerler/ Satılmayın hocalara* (s. 335)

kispe: Yağlı güreşte pehlivanların giydikleri, belden baldıra kadar uzanan, dar paçalı meşin pantolon.

Ṭolaşırım maġrayı var ini/ Kispesi düşdü (...) virmez mi varını/ Seyrānî dir yaslanmaḳdır varını/ Baġlamadan yāri dile düşürdiñ (s. 805)

libas: Giysi.

Eski libas gibi aşıḳıñ gönli/ *Sökildikden giri dikilmez imiş/ Güzel sever iseñ gerdanı benli/ Her güzeliñ ḳahrı çekilmez imiş* (1051)

mimtān: Gömlek.

Ġayetle severdi Ḥavva'yı *Adem/ Didi imdi seniñ ḥaṭrıñı nidem/ Ḳoparup buġdayı yidiler ol dem/ Gelüp melaʾikler ḳoydı mimtanı* (s. 565)

şal: 1. Genellikle Hindistan'da dokunan, özel motifleri olan değerli bir yün kumaş. 2. Kadınların omuzlarını örtmek için kullandıkları geniş atkı.

Seyrānî ne ġam yiyelim/ *Ḳader böyle ne diyelim/ Şükriñ libāsın (ı) giyelim/ Tāc [ü] ḫırḳa şāl yerine* (s. 397)

şalvar: Genellikle ağı çok bol olan, bele bir uçkurla bağlanan, geniş bir pantolon türü.

Öküz boḳı ile yaḳsañ *ocağı/ Ḳutnu minder ile serseñ bucağı/* Şıyırsañ şalvarı dikseñ *bacağı/ Ḳucaġıma ḳadar çekmez miyim* (s. 734)

post: Tüylü hayvan derisi.

Bilmezim neyleyim olmışım ḫasta/ ʿAbdālım baḳ bu egnimdeki posta/ Aġyārlar ucından varamam dosta/ Aġyārı aradan sürememiş mi (s. 467)

taç: Soyluluk, iktidar, güç veya hükümdarlık sembolü olarak başa giyilen, değerli taşlarla süslü başlık.

Ara bul şemʿanı yaḳ da/ Ṣular gibi ingin aḳ da/ Ne dırnaḳ idim ayaḳda/ Ne tāc gibi serde idim (s. 691)

yaşmak: 1. Kadınların ferace ile birlikte kullandıkları, gözleri açıkta bırakan, ince yüz örtüsü. 2. Başla birlikte yüzü, ağzı kapatan örtü.

(...) mıdır bāḫuṣūṣ çubuḳluya/ Söz virüp gösterme yaşmaḳdan oya (...) Ġayrı [yār] sevmek ḥarām oldı bana (s. 317)

yensiz gömlek: Kefen.

Âşık Seyrânî'yim fazla yormayın/ *Halli müşkül olan süval sormayım/ Yensiz gömlek ile sin'e varmayım/ Biçen ustasının makası nerde* (s. 368)

nikap: Yüz örtüsü, peçe.

Nikâbın yüzüne çeksen ey perü/ Hu çeker sultanlar al yanağına/ Bu dünya kurulup olandan berü/ Meftun Süleymanlar al yanağına (s. 322)

2.1.3. Ayağa Giyilen Eşyalar

çarık: İşlenmemiş sığır derisinden yapılan ve deliklerine geçirilen şeritle sıkıca bağlanan ayakkabı.

ʿĀlem yıḳıcı olmış yoḳ (bir) yapucı/ *Kimi cellād olmış kimi ḳapucı/ Evvel giymez iken mesti pābucı/* Şimdi vir çarıġa mes ḳara baḫtım (s. 679)

mes/ mest: Üzerine mesh edilebilen, kısa konçlu, hafif ve yumuşak bir ayakkabı türü.

ʿĀlem yıḳıcı olmış yoḳ (bir) yapucı Kimi cellād olmış kimi ḳapucı Evvel giymez iken mesti pābucı Şimdi vir çarığa mes ḳara baḫtım (s. 679)

peçe: Kadınların sokakta yüzlerine örttükleri ince siyah örtü, nikap.

Çalman ilk lānesinden pìçesin Uġurladır āşiyāndan peçesin Ḳuş uçurur lānesinden peçesin ʿĀşıḳlar lāneden yār uçururlar (s. 867)

2.2. Yazı veya Yazıyla İlgili Eşya Adları

defter: Genellikle hafif bir kapak içerisinde, yazı yazmak için bir araya tutturulmuş kâğıt yaprakları.

Efendim ṣaġlıġın isterim Ḥaḳḳ'dan/ Üzerime sāyeñ yeter māl *bana/ Defteriñde ismim ṣarsañ yoḳdan/ Zehir olur şeker ile bal bana* (s. 318)

divan: Divan edebiyatı şairlerinin şiirlerini topladıkları eser.

Seyrânî bu aşkı buldu ezeller/ Hicran tarlasına ekdi güzeller/ Bunca divan defter bunca gazeller/ Düzer şâirânlar al yanağına (s. 322)

hokka: Metal, cam veya topraktan yapılmış, içine mürekkep vb. şeyler konulan küçük kap.

Seyrânî aşkının gülün yolduran/ Böyle takdîr etmiş açıp dolduran/ *Sedef dehânıma inci dolduran/* Yâr değil mi senin hokka dehenin (s. 809)

kâğıt: Hamur durumuna getirilmiş türlü bitkisel maddelerden yapılan, yazı yazmaya, baskı yapmaya, bir şey sarmaya yarayan kuru, ince yaprak.

Seḥer yili sen Mevlā'yı severseñ/ Ṣılada yārime var seḥer yeli*/ Bu kāġıd içine üç beyit yazdım/ Yavaşca destine ṣun seḥer yeli* (s. 682)

kalem: 1. Yazma, çizme vb. işlerde kullanılan çeşitli biçimlerde araç. 2. Yontma işlerinde kullanılan ucu sivri veya keskin araç.

*Ḳaranlıḳ gicede ḳara ḳarınca/ Ḳara ṭaşda gezer yerli yerince/ Allah Seyrān*î*'ye ḳalem verince/ Ḳalbden ḳalbe sürülmez mi iz güzel* (s. 532)

kitap: Yazma, çizme vb. işlerde kullanılan çeşitli biçimlerde araç.

Âdemin alçağı münkir-i şirret*/ Kendi aklı ile eder savaşı/ Dört kitap harici bilmem ne millet/ Hakk'ı kabul etmez kesilse başı* (s. 498)

2.3. Tamirat, Tadilat ve Gündelik İşlerle İlgili Eşya Adları

iğne: Dikiş dikmeye yarayan, ince, ucu sivri, bir ucunda iplik geçecek deliği bulunan çelik araç.

Bülbül ṭaldan ṭala gidiyor sekiş/ Ol sebebden gül (i) le idiyor çekiş/ *A*şḳıñ ignesiniñ dikdigi dikiş/ Ḳıyamete *ḳadar sökilmez imi*ş (s. 1051)

makas: Bir eksen çevresinde dönebilecek biçimde çapraz eklemlenmiş, birbirine bakan yüzleri keskin iki çelik lamadan oluşmuş, arasına yerleştirilen herhangi bir şeyi kesmeye yarayan araç, sındı.

Âşık Seyrânî'yim fazla yormayın*/ Halli müşkül olan süval sormayım/ Yensiz gömlek ile sin'e varmayım/ Biçen ustasının makası nerde* (s. 368)

urgan: Keten, kenevir, pamuk, jüt gibi türlü dokuma maddelerinden yapılan ince halat.

Baḳdım biri gelüp ṭutdı yaḳamdan/ Didiler ne isteñ sen bu imamdan/ Zārî ḳıldım bilmez oldım *kelamdan/ Boynıma ṭaḳdılar anda urganı* (s. 481)

iplik: Pamuk, keten, yün, ipek, naylon vb. dokuma maddelerinin uzun, ince liflerinden her biri.

Aşḳımıñ ipligi olursa igi/ Seyrānî āteşdir pişirir çigi/ Oḳḳanıñ dirhemi artıḳ eksiği/ Bilinür mîzān [ü] ʿırfān içinde (s. 365)

2.4. Eve Dair Eşya Adları

otağ: Büyük ve süslü çadır, çerge.

Ḳulaġı virmedik çalındı sazlar/ Ḳurmış oṭaġına gelinler ḳızlar/ Gördim Ḥācı Beg'in bu sitem sözler*/ Aldı ʿaḳlım serden kirāz dudağı* (s. 448)

direk: Ağaçtan veya demirden yapılan uzun ve kalın destek.

Alemde bir devir döniyor amma/ Devr-i İngiliz mi Firenk mi bilmem/ Ḥalli asan degil müşkil muʿamma/ Ẓulm-i ẓālim göge direk mi bilmem (s. 657)

2.5. Mutfak ve Mutfakla İlgili Eşya Adları

bardak: Su vb. şeyleri içmek için kullanılan, genellikle camdan yapılan kap

Fārıḳ gel bu işden seni yaḳallar/ Āteş bardaḳ boġazına daḳallar/ Maḥşer ḫalḳı cümle saña baḳallar/ Lāyıḳ bu kendin bîhūş idenlere (s. 403)

bıçak: Bir sap ve çelik bölümden oluşan kesici araç.

Yoḳ naṣîbim ʿazlin ḫavfın çekeyim/ Ustabaşı gibi ölçüm dökeyim/ Bu tekkeye (baġlı) bir ḳurbānlıḳ tekeyim/ Vaḳti gelsün bıçaġıñı çal bana (s. 318)

çakmak: Çelik, taş, cam, plastik vb. maddeden yapılmış gaz veya benzinle dolu tutuşturma aleti.

Çeşme boġazına helkesin daġar/ Benden ġayrısınıñ ḳabına aḳar/ Cümle tiryakiye ḳav çaḳmaḳ çaḳar/ Ama baña bir çaḳım çavın çaḳmadı (s. 423)

çatal: Yemek yerken kullanılan iki, üç veya dört uzun dişli çoğunlukla metal araç.

Ḳayıḳ iseñ göster ġanca küregiñ/ Gemi iseñ göster yelken diregiñ/ Yigid misiñ çatal mıdır yüregiñ/ Yoḳsa işkembesi seminli misin (s. 816)

elek: Taneli veya un gibi toz durumunda olan şeyleri yabancı maddelerden ayıklamak veya incesini kabasından ayırmak için kullanılan, tahta bir kasnak ve tek tarafa gerilmiş, gözenekli tel, kıl, bez vb.nden oluşan araç.

Sekiz oldum dokuz oldum on oldum/ Er pîr mutfağında piştim hûn oldum/ Değirmensiz ben öğündüm un oldum/ Bilmem amma eller eleklendiler (s. 926)

fırın: İçinde genellikle odun yanan, her yanda aynı derecede ısı oluşturarak ekmek, pasta vb. pişirmeye yarayan, tavanı tonoz biçiminde, önünde tek açıklık bulunan ocak.

*Dünyā āḫret birbirine müşterek/ Bir fır*ūnda iki pişmez bir çörek/ *Yerden göge ẓāhir dikilmiş direk/ Olsa bir cihāna olmaz iki ad* (s. 352)

filcan: Çay, kahve vb. sıcak şeyler içmekte kullanılan, genellikle kulplu, porselen veya camdan yapılmış küçük kap.

Diş çekici benim üstāzım deyü/ Çekdirdim aġrıyan üst azım deyü/ Oñun şāʿirlikde üstāzım deyü/ Derūnı mey ṭolu fılcān içinde (s. 362)

ibrik: Su koymaya yarayan kulplu, emzikli kap.

Îsâ celb-i Rahman vaktine kaldı Çıkar göğe deyu Cebrâil saldı Dünya metâından dört nesne aldı Seccâd-iğne ibrik bir de şâneyi (s. 607)

kâse: Cam, çini, toprak vb.nden yapılmış derince çanak.

Bir eli kāseli bir eli ṭaslı/ Bir ṭaḳım keyflidir bir ṭaḳım yaslı/ Bir ṭaḳım deli var bir ṭaḳım uṣlı/ Bir ṭaḳım ʿāṣıḳ [u] mestāneler var (s. 893)

külek: Bal, yağ, yoğurt vb. şeyler koymaya yarar tahta kova.

Bul orman kendi[ne] balṭa ṣaplamaz/ Bir ḳartal bul (ü) leşde seküp ḫoplamaz/ Ṭabaġlar külege ṣaḳaṭ ṭoplamaz/ Ṣıfatca murdārdan şifā olmasa (s. 339)

küllük: 1. Çöplük. 2. Sigara külü silkelenen ve sigara söndürülen kap, tabla, kül tablası, sigara tablası.

Boşa yedirmezler tûtîye şeker/ Aslı karga olan küllükte gezer/ Kim peşine düşse sitemin çeker/ Bir kimse yüzünden fayd'etmez asla (s. 1661)

küp: Su, pekmez, yağ vb. sıvıları veya un, buğday gibi tahılları saklamaya yarayan, geniş karınlı, dibi dar toprak kap.

İl küpine ilde ṭurşı ḳurıcı/ *Var Seyrānî olma aṣlın sorucı/ Sen ol şer işleri ḫayra yorıcı/ Ḥaḳḳ'a ʿibādeti elden bıraḳma* (s. 315)

ocak: 1. Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma vb. amaçlarla kullanılan yer. 2. Isı vererek üzerine veya içine konulan maddeleri ısıtan, pişiren, kaynatan, eriten araç veya alet.

Tütmez oldı ocaġımda tütünim/ Söyindi āteşim közim ḳalmadı/ *Ay mis*āli yarım oldı bütünim/ *On dört gicedeki yüzim ḳalmad* (s. 427)

peymane: Kadeh.

Elmās peymāneli billūr şîşeli/ Yār ile buluşup biz bilişeli/ Sevdā-yı ʿaşḳına düşdim düşeli/ Gedā göñlim yoḳsul iken bayıldı (s. 435)

şişe: İçerisine sıvı konulan, cam veya plastikten yapılmış, dar ağızlı uzun kap.

Elmās peymāneli billūr şişeli/ Yār ile buluşup biz bilişeli/ Sevdā-yı ʿaşḳına düşdim düşeli/ Gedā göñlim yoḳsul iken bayıldı (s. 435)

tabak: Yiyecek koymaya yarar, az derin ve yayvan kap.

Yüzlerime gülmez oldı aḥbāblar/ Böcek ekdim ḳoz ṭutmadı ipekler/ Ṭabaḳ oldım ṣıçmaz oldı köpekler/ Ḳovalardım ḳande görsem ḥayvānı (s. 482)

tandır: 1. Yere çukur kazılarak yapılan bir fırın türü; 2. Bazı yerlerde, kışın ayakları ısıtmak amacıyla alçak bir masanın altına mangal konulup üstüne yorgan örtülerek yapılan düzen.

Üzerinden güneş doğup asıyor/ Eriyüp ḳar gibi baḳtım üşiyor/ Göñül tandırında bir aş pişiyor/ Yanan ciger midir yürek mi bilmem (s. 657)

testi/ desti: Geniş gövdeli, dar boğazlı, emzikli veya emziksiz olabilen, toprak, cam, metal vb. maddelerden yapılan su kabı.

Bir ṣu çesmesiniñ basına vardım/ Destime bir damla ṣuyı aḳmadı/ Muḥabbet penbesinegerdim ṣardım/ Merḥametle naẓar idüp baḳmadı (s. 423)

2.6. Kesme İle İlgili Eşya Adları

balta: Ağacı kesme, yarma, yontma vb. işlerde kullanılan ağaç saplı, demir araç.

Ger neccār çınar iseñ/ Balṭañ bende ṣınar iseñ/ Ben ednāyı ḳınar iseñ/ Ben gibi olasıñ sen de (s. 360)

bıçak: Bir sap ve çelik bölümden oluşan kesici araç.

Yoḳ naṣîbim ʿazlin ḫavfın çekeyim/ Ustabaşı gibi ölçüm dökeyim/ Bu tekkeye (bağlı) bir ḳurbānlıḳ tekeyim/ Vaḳti gelsün bıçağıñı çal bana (s. 318)

orak: Yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin metal bir bıçakla, buna bağlı bir saptan oluşan ekin, ot vb. biçme aracı.

Zamāne aḥbāb[ı] ṣaḳal darağı/ Eñ ṭoğrısı ekinciniñ orağı/ Derde yana yana ʿömrim çerāğı/ Tükenür yaġ fitîl söner gidersiñ (s. 821)

satır: Et kesmeye, kemik kırmaya yarayan ağır ve enli bir bıçak türü.

Kimiñ ayağına gelecek öyün/ Cellād ṣaṭırına uzatma boyun/ Ḥüsn-i rıżāsıyla ḳurda bir ḳoyun/ ʿAceb var mı virmiş çoban içinde (s. 364)

teber: 1. Balta. 2. Bazı dervişlerin taşıdıkları sapı uzun, keskisi ayça biçiminde, küçük ve hafif balta. 3. Meşin kesmek için kullanılan araç.

Ḳurtardım oradan selāmet seri Dervîş oldım aldım tāc ü teberi Tekkeniñ birine serdim minderi Ṭaġıldı tekkeniñ hep dervîşānı (s. 482)

2.7. Döşeme ve Döşeme İle İlgili Eşya Adları

döşek: Yatak.

Anadan ṭoğunca döşek ġavġāsın/ Beşige yatmadan sürer daʿvāsın/ Ṣanma birbir (ler) iniñ ṭutmazlar yasın/ Girüp mābeynine yime şablaġı (s. 450)

kilim: Döşeme, divan gibi yerlere serilen, genellikle desenli, havsız, kalın, kıl veya yün dokuma.

Fukarada kaldı sadece sabır/ Kefensiz ölmeye ararlar kabir/ Revâ mı mümine ceza-yı tedbir/ Eve haciz girdi kilim kalmadı (s. 426)

minder: İçi yumuşak bir malzeme ile doldurularak dikilen, oturmaya, yaslanmaya yarar şilte.

Sevdigim bir selām sen bize gönder/ Dünyā seniñ olsa virmez bir minder/ *Ey çarḫ murādımca devrānı dönder/* [Ömrüm] ḳış bahār yaz güze ṭayandı (s. 439)

taht: Hükümdarların oturduğu büyük, süslü koltuk.

Ṣādıḳ yārġār ʿÖmer nāmıdār/ ʿOsmān ḥazînedār nūrını *vaḳar/ Îmāmeyn dindār sāḳî*ü'l-ebrār/ *Taḫtü'n-nehār'ı buldım bu yolda* (s. 1649)

2.8. Uyuma ve Dinlenmeyle İlgili Eşya Adları

yastık: Başın altına koymak veya sırtı dayamak için kullanılan, içi yün, pamuk, kuş tüyü, ot vb.yle doldurulmuş küçük minder.

Ḥaḳḳ bilür yaṣdıġa başım ḳoymadım/ Uyḳu gelüp gözim süzülmeyince/ Saz-ı mecāzîden elim yumadım/ Maġrifetiñ sazın düzülmeyince (s. 355)

yorgan: Yatakta örtünmeye yarayan, içi pamuk, yün vb. şeylerle doldurularak dikilmiş geniş örtü.

Zülfiniñ telleri ṭuba/ Seyrânî canım merḥaba/ Doḳunursa bad-ı ṣaba/ Örtün yorġanıñ olayım (s. 682)

Pamuk yorgan çeşidi de bulunmaktadır.

Boyu uzun olsa derler ki yüce/ Boyu kısa olsa derler ki cüce/ Sararsan kısayı üç gün üç gece/ Pamuk yorgan döşek sefasına bak (s. 610)

2.9. Kişisel Bakıma Ait Eşya Adları

ayna: Işığı yansıtan, varlıkların görüntüsünü veren, cilalı ve sırlı cam, gözgü, mirat.

Ben ayneye ḳılsam naẓar/ Ṣaġ ṭarafım ol görinür/ Şah padisah ferman yazar/ Tatarlara yol görinür (s. 1025)

mirat: Ayna.

Ey dil çekdiñ fāni sürürıñ yaṣın/ Göñül mir'ātiniñ Ḥaḳḳ sile paṣın/ *Acı nedāmetiñ şimdi libasın/Biçüp ḳāmetiñe göre dikindi* (s. 522)

şane**:** Tarak.

Îsâ celb-i Rahman vaktine kaldı/ Çıkar göğe deyu Cebrâil saldı/ Dünya metâından dört nesne aldı/ *Seccâd-iğne ibrik bir de şâneyi* (s. 607)

ṭaraḳ: Saçların, sakalın, hayvan tüylerinin karışıklığını gidermeye veya kadınların saçlarını tutturmaya yarayan dişli araç.

Bir üstāda olsam çıraḳ/ Bir olurdı yaḳın ıraḳ/ Yapsalar kemigim ṭaraḳ/ Yār zülfiniñ tellerine (s. 393)

2.10. Temizlik Malzemeleri İle İlgili Eşya Adları

süpürge: Süpürme işinde kullanılan araç.

Ḥarmān muḥtāc olur bir süpürgeye/ Bir ḳuşa bir dāne Ḥaḳḳ esirgeye/ Küpünde acıyup azan sirkeye/ *Çatladup ḳabını ḳırmaḳ yoḳ mıdır* (s. 955)

2.11. Askerlik İle İlgili Eşya Adları

ceng cidal etme aleti: Savaş aleti.

Azaldı cihānda bize ḥabîbler/ Etmedi derdime devā ṭabîbler/ Çevirmişdir eṭrāfımı raḳîbler/ Ceng cidāl etmeye ālet mi ḳaldı (s. 434)

gülle: Eskiden som taş veya demirden, yuvarlak bir biçimde yapılırken, günümüzde çelikten silindir biçiminde, bir ucu sivri olarak yapılan top mermisi.

Aç gözini ḥayālleme Seyrānî/ Muḥanneti ḳovalama Seyrānî/ Nāfileye çabalama Seyrānî/ *Ḳovansız ṭoplara gülle olur mı* (s. 463)

hançer: Ucu eğri ve sivri, kamaya benzer, silah olarak kullanılan bir bıçak türü.

Zebān kelāmından oldım derd-i nāk/ Aceblemeñ beni etse sîneçāk/ Etmek içün üftādeleriñ helāk/ Ṭaḳar sîm ḫançer ince miyāna/ Ḳaṣdi var cāna (s. 321)

kalkan: Ok, kılıç vb.nden korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık.

Çalḳan hey tecellî deryāsı çalḳan/ *Dilim maḥzūn çeşmim aḳıdır al ḳan/ Ḳurtaramaz ḥasūd ser ṭutsa ḳalḳan/* Āhım oḳun atsa nişangâhına (s. 323)

kemend: Hayvanları yakalamak için kullanılan, ucu ilmikli, kaygan uzun ip. 2. İdam için kullanılan yağlı kayış.

Bu lisāñ cürmini çeker mi ola/ Zebānî kemendi daḳar mı ola/ Ulu Sübḥān bizi yaḳar mı ola/ Aḳıtdım dîdemden yaşıla ḳanı (s. 469)

kılıç: Uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah.

Söylenir dillerde ḥaẓret-i kerrār/ Titredi ḥiddetden cihān bîḳarār/ Aña münāsib buldı Düldül Zülfeḳār/ Ḳılıcdan geçürdi çoḳ münkir ānı (s. 472)

kovan: Fişeğin kapsül, barut ve kurşun taşıyan yuva bölümü, kapçık.

Aç gözini ḥayālleme Seyrānî/ Muḥanneti ḳovalama Seyrānî/ Nāfileye çabalama Seyrānî/ *Ḳovansız ṭoplara gülle olur mı* (s. 463)

kundak: Tüfek gibi bazı ateşli silahlarda bunları çeşitli yönlere çevirmeye yarayan, namlunun altında bulunan ağaç veya metal bölüm.

Maḥalle-yi evvel Müslim Fenese/ Keklik olup ṣanki girmiş pinese/ Mazġaldan tüfengi atar kümese/ Ṣırmadandır tüfengin ḳundaġı (s. 453)

māncılık: Top yapımının bilinmediği çağlarda, kale kuşatmalarında, ağır taş gülle fırlatmakta kullanılan basit bir savaş aracı.

İbrāhîm'i nāra atdı māncılıḳ/ Sebebi cingāna yoḳ yalancılıḳ/ Südünde bulunan yād yabancılıḳ/ Iṣlāḥ olur mevt[l] e dermān olursa (s. 340)

nişangāh: Ateşli silahlarda hedefin uzaklığına ve bulunduğu yerin yüksekliğine göre namluya gereken yükseliş açısını veren, silahı bu hedefe doğrultmaya yarayan alet, nişane.

Çalḳan hey tecellî *deryāsı çalḳan/ Dilim maḥzūn çeşmim aḳıdır al ḳan/ Ḳurtaramaz ḥasūd ser ṭutsa ḳalḳan/ Āhım oḳun atsa nişangâhına* (s. 323)

ok: Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk.

*Ṣanma ki Seyrān*î yıldız ay olur/ Ṭoġrı oḳ[u] atar egri yay olur/ Ḳaṭreler ḳarışur ırmaḳ çay olur/ Bulur deryāsını çay gide gide (s. 357)

ok ucu: Okların hedefe yönelik tarafında bulunan ok parçası.

Âşıklardan güzel sevmek şan kalır/ Âşıkın benzinde sanma kan kalır/ Dokunsa ok ucu kimde can kalır/ 'İbni Vakkas' gibi gazi yayının (s. 810)

silah: Savunmak veya saldırmak amacıyla kullanılan araç.

Ṭorunıyız bir dedeniñ/ Toḫumıyız bir bedeniñ/ Münkir ile ceng idenin/ Silāḥ olsam bellerine (s. 393)

tir: Ok.

Ḥüs (ni)ñe maġrūr olma ey rū-yı māhım/ Niçeler bu ṭarz-ı revìşden geçdi/ Kār itmedi sāña feryād [ü] āhım/ Tîr-i āhım Kūh-i Keşîş'den geçdi (s. 510)

top: Gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silah.

Ṭop ḳurarlar ḳalʿadaki bedene/ Atarlar kemlikle gelüp gidene/ Kāmil iseñ sāña kemlik idene/ Eyle mürāʿati elden bıraḳma (s. 315)

tüfek/tüfeng: Savaş veya avda kullanılan, uzun namlulu ateşli silah.

Tüfeğine acar derler/ Demirine Macar derler/ Yatan kelbe kocar derler/ Kalk koca'ğlan yatcı olma (s. 316)

Maḥalle-yi evvel Müslim Fenese/ Keklik olup ṣanki girmiş pinese/ Mazġaldan tüfengi atar kümese/ Ṣırmadandır tüfengin ḳundaġı (s. 453)

yay: Ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk.

Havālandı deli göñül sersemdir/ Düşürdim göñlimi yay ḳaşlarına/ Cemāl gülşeni baña merhemdir/ Ben de mā'il oldım ay ḳaşlarına (s. 328)

zemberek: Saatlerin çeşitli parçalarını harekete geçiren bölüm, yay.

ʿĀlemde îdrākler ol ḳavm-i Firenk/ Aḥvāl-i ʿālemi ḳaldı diger renk/ Dîn-i Muḥammed'e ṭuç zemberek/ Atup iġtiḳād-ı İslām'ı yıḳdı (s. 429)

2.12. Aydınlatma İle İlgili Eşya Adları

fener: Saydam bir maddeden yapılmış veya böyle bir madde ile donatılmış, içinde ışık kaynağı bulunan aydınlatma aracı.

Hayât-ı zulmetde lâzımdır fener/ Şem'ası olmayan geriye döner/ Şebçerâğ-ı Hızr'ı zannetme söner/ Hayât içmek Hak'tan ihsân olursa (s. 341)

2.13. Avlanmaya veya Hayvanları Tutmaya Yarayan Eşya Adları

ağ: İplik, sicim, tel vb. ince şeylerden kafes biçiminde yapılmış örgü.

Diyār-ı ġurbetde bir dilber sevdim/ Dîvāne göñlimi egler dolanır/ Ġāfilen serime bir ḳada gelse/ Ḥayıf saña deyi aġlar ṭolanır (s. 966)

kafes: Hayvanlar için aralıklı tel, metal veya ağaç çubuklardan yapılmış taşınabilir bölme.

Bu ʿaşḳı sevdāya olanlar heves/ Cān bülbüli bulur bir altun ḳafes/ Mürşîd-i kāmilden alanlar nefes/ Bulur vücūdında iksîr-i kimya (s. 1654)

kemend: Hayvanları yakalamak için kullanılan, ucu ilmikli, kaygan uzun ip. 2. İdam için kullanılan yağlı kayış.

Bu lisāñ cürmini çeker mi ola/ Zebānî kemendi daḳar mı ola/ Ulu Sübḥān bizi yaḳar mı ola/ Aḳıtdım dîdemden yaşıla ḳanı (s. 469)

2.14. Ulaşımla İlgili Eşya Adları

kağnı: İki veya dört tekerlekli, dingili tekerlekle birlikte dönen öküz arabası.

Bezirgān devesi gerekdir çañlı/ Öküz yük getürir cızılar ḳañlı/ Emzirdigi süde ananıñ göñli/ Gāhî ḥarām gāhì ḥelāle düşer (s. 941)

kayık: Kürek veya yelkenle yürütülen ufak tekne.

Ḳayıḳ iseñ göster ġanca küregiñ/ Gemi iseñ göster yelken diregiñ/ Yigid misiñ çatal mıdır yüregiñ/ Yoḳsa işkembesi seminli misiñ (s. 816)

gemi: Su üstünde yüzen, insan ve yük taşımaya yarayan büyük taşıt, sefine.

Sefînem ġarḳ oldı ḳaldım ḳarada/ Ḥaḳḳ'ıñ ḳudretinde naẕarım ḳaldı/ Yazın seybiz olur ḳışın ḳarada/ Ḫanım ʿüryān oldu enẕārım ḳaldı Sefînem ġarḳ oldı ḳaldım ḳarada* (s. 299)

sefine: Gemi.

Seyrānî feleginñ olsa edebi/ [Ş]eker-i İslām'a ḳatmazdı şebi/ *Sen de sefîne-yi Nūḥ nebì gibi/ ʿAẕāb ṭūfānına daldıġıñ yeter* (s. 944)

vapur: Su buharı gücüyle çalışan gemi.

Süleyman'dır kuş dilinden söyleyen/ *Her Süleyman kuş dilinden bilür mi/Ates vapurını îcad idenler/Yelken açup yel kadrini bilür mi* (s. 541)

2.15. İnsanlara Günlük Yaşamında Yardımcı Eşya Adları

asa: İhtiyarların baston yerine kullandıkları uzun sopa.

Besik bulınmazsa pîr ü velimde/ Salıncak çok Sah-ı Merdan Alî'mde/ Demir asa aşındırup elimde/ Ayagımda demir çarık delerim (s. 728)

beşik: Bebekleri yatırmaya ve sallayarak uyutmaya yarayan, tahta veya demirden yapılmış sallanır bir tür küçük karyola.

ʿAşḳıñ zā[ġ]ı gör ki neyler/ Ḳalbin paşın her dem siler/ Ülfet ṭıflın çözüp beler/ ʿAşḳ beşiginiñ *dayesi* (s. 603)

boğça: İçine çamaşır, elbise vb. koyup sarılan dört köşe kumaş.

*Ask*ıñ metaından düzdüm bagçemi/ *Seyrânî'yim yan basamam ökçemi/ Ben viririm muḥabbete aḳçemi/ Sen yil çalış ʿömriñ rūzigāra vir* (s. 995)

lif: Yıkanmak için kullanılan bitki telleri demeti veya türlü ipliklerden yapılmış örgü.

Zamane kadını şeytanın pîri/ Terbiye görmemiş ellide biri/ Lifinen arınmaz ağzının kiri/ Sanki paçavara bulunmaz imiş (s. 1049)

seccade: Bir kişinin üzerinde namaz kılabileceği büyüklükte, halı, kilim, post veya kumaştan yaygı, namazlık.

Seyrānî ʿaşḳıla ülfet ideli/ Rüʾyāmda pādişāh gelüp gideli/ Ne cāmiʿ ne mescid ḥāṣır bedeli/ Ne bir miḥrāb ne bir seccāde gördim (s. 703)

tarak: Saçların, sakalın, hayvan tüylerinin karışıklığını gidermeye veya kadınların saçlarını tutturmaya yarayan dişli araç.

Her ırmaġa bir yol virmiş aḳıyor/ Cümlesini bir dereye dökiyor/ Her ḳumaşı bir ṭaraḳda ṭoḳıyor/ Şeridini bāzārlara çeziyor (s. 1004)

tesbih: Belirli dinî sözleri tekrarlamak veya elde oyalanmak için kullanılan, türlü maddelerden boncuk biçiminde yapılmış, genellikle otuz üç veya doksan dokuz taneden oluşmuş dizi.

Zülfeḳār'ı Şāh-ı Merdān ṭaḳındı/ İslām çeşmesinden ʿirfān aḳıtdı/ Secde tesbiḥinden ṣanma ṣaḳındı/ Sen İbn-i Mülcem'i yoḳdan vara vir (s. 995)

2.16. Çocuk Oyunları ve Oyunlarla İlgili Yönelik Eşya Adları

salıncak: İki ucundan iki iple veya zincirle yüksek bir yere asılan ve üzerine oturulup sallanılan eğlence aracı.

Besik bulınmazsa pîr ü velimde/ Salıncak çok Sah-ı Merdan Alî'mde/ Demir asa aşındırup elimde/ Ayagımda demir çarık delerim (s. 728)

tavla: 1. Bölümlere ayrılmış iki yanlı tahta üzerinde on beşerden otuz pul ve iki zarla iki kişinin karşılıklı oynadığı oyun. 2. Bu oyunun üzerinde oynandığı, iki iç yüzü bölme desenli, dikdörtgen biçimindeki tahta kutu.

Ḥaḳḳ güzel ẕülfiniñ yaratmasınıñ/ Ḥikmeti var yuyup ṭaratmasınıñ/ Ṭavlıda aşıḳda zār atmasınıñ/ Yek dü seyle çār şeş beşlemesi var (s. 875)

zar: Tavla ve başka oyunlarda kullanılan kemik, fil dişi, plastik vb. maddelerden küp olarak yapılan ve altı yüzünde, birden altıya kadar benekler bulunan oyun aracı.

Ḥaḳḳ güzel ẕülfiniñ yaratmasınıñ/ Ḥikmeti var yuyup ṭaratmasınıñ/ Ṭavlıda aşıḳda zār atmasınıñ/ Yek dü seyle çār şeş beşlemesi var (s. 875)

2.17. Ticaret İle İlgili Eşya Adları

kantar: Ağırlık sıfırken yatay duran bir kaldıraç koluna dik olarak tutturulmuş bir ibrenin sapmasıyla kütleleri tartan araç.

Terāzîler beli var/ Aġzı yoḳdır dili var/ Veznecíniñ eli var/ Ḳanṭār dirhemden imiş (s. 1043)

para: Devletçe bastırılan, üzerinde değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı.

Hocaların hüneri var/ Nere gitse zengin arar/ İşin düşse para sorar/ *Kapılmayın hocalara* (s. 335)

sikke: Madenî para.

Ḥażret-i Mehdî Āl-i Resūl'iñ/ Şarṭınca sikkeniñ ḳızıl[ı] çıḳdı/ Aḥkām-ı vālānıñ zevîl aḥvāliñ/ Reʾyinden ehl-i ḥalḳ uṣanup bıḳdı (s. 429)

terazi: Bir kolun iki ucuna asılı iki kefeden oluşan tartı, mizan.

Yedi yıldız doğdu üçü terazi/ Kavuştu ülkere gitti birazı/ Yarın mahşer günü ararlar bizi/ Mizan terazisi kurulur bir gün (s. 838)

2.18. Zanaatkârlık İle İlgili Eşya Adları

çatal ig: Pamuk, yün vb.nden iplik eğirmekte kullanılan, ortası şişkin, iki ucu sivri ve çengelli olan, ağaçtan yapılmış araç, eğirmen, kirmen.

Bir çoban elinde dünyā bir kirmen/ Mi§āli yüñ egirüp ip ṣarar hemen/ Hìç keyfince çatal igli değirmen/ Unundan aġzıña doḳunur mı ṭad (s. 352)

hadde: Madenleri tel durumuna getirmek için kullanılan ve türlü çapta delikleri olan çelik araç.

Olan şeb-çerâğ-ı şem'in feneri/ Can eri sayılıp hem de ten eri/ Âşık Seyrânî'ye ma'şûk hüneri/ Aşkın haddesinden çeker tel gibi (s. 505)

kirmen: Elde yün eğirmeye yarayan tahtadan yapılmış araç.

Bir çoban elinde dünyā bir kirmen/ Misāli yüñ egirüp ip ṣarar hemen/ Hîç keyfince çatal igli değirmen/ Unundan aġzıña doḳunur mı ṭad (s. 352)

2.19. Müzikle İlgili Eşya Adları

bağlama: Üç çift telli olan ve mızrapla çalınan bir saz.

Kim çalarsa ḳara düzen bağlama/ Ḳullanır parmaġın mıżrāb yerine/ ʿĀşıḳlara ḳara göziñ aġlama / Ḳoymışlar ḳaşlarıñ miḥrāb yerine (s. 396)

davul: Büyük ve enlice bir kasnağın iki yanına deri geçirilerek yapılan, tokmak ve değnekle çalınan çalgı.

Bir araya gelse hep tercümanlar/ Bir dilden eylesek aḥd ü āmānlar/ Havāda buluṭlar daġda dumanlar/ Davul ṭozı ṭopa gülle olur mı (s. 464)

def: Zilli bir kasnağa geçirilmiş kursak zarından oluşan çalgı.

İkisinden meṯ*iyyesi bu defa/ Güş ṭutmazım hem nāyla bu defe/ Rāş gelmişem bir semege bu defa/ Ṣadefiñ baṭnından çıḳan bu dür ne* (s. 334)

kaval: Genellikle kamıştan yapılan, daha çok çobanların çaldığı, yumuşak sesli, üflemeli bir çalgı.

Senedim yoḳ ʿazlim ḳayġı çekeyim/ Ustabaşı gibi ölçüp dökeyim/ Ḳoy başıma derd-i ʿaşḳı çekeyim/ Gelir ögütleriñ bir ḳaval bana (s. 319)

keman: Dört teli olan, çenenin altına dayayarak çalınan yaylı saz.

Kaşları benzer kemana/ Şive ile gel meydana/ Seladır beyaz gerdana/ Dolaşır âşıklar gezer/ Geliyor perçemi güzel (s. 309)

mızrap: Telli çalgıları çalmaya yarayan, kemik, maden, plastik veya özellikle kiraz ağacından yapılan alet, çalgıç, tezene, pena.

Kim çalarsa ḳara düzen bağlama/ Ḳullanır parmaġın mıżrāb yerine/ ʿĀşıḳlara ḳara göziñ aġlama/ Ḳoymışlar ḳaşlarıñ miḥrāb yerine (s. 396)

santur: Kanuna benzeyen, tokmaklarla çalınan bir tür telli çalgı.

ʿĀşıḳ ṣāḥib-i ʿirfān ṣanma kem anı/ Kimi ṣantur çalar kimi kemanı/ Yitiren sen gibi ḳaşı kemanı/ Ḳış ardına düşüp yaz erer güzel (s. 635)

saz: Her tür müzik aracı, çalgı.

Seyrānî'yim boş küp gibi inlemem/ Üç ṣıfırla bir raḳamıñ binlemem/ Elimde çaldığım sazı dinlemem/ ʿAşḳım sazı virir nūr-ı ḥāl bana (s. 319)

zurna: Ağaçtan yapılan, iki karış boyunda, ağız bölümü yayvan, keskin bir ses çıkaran ve çoğu zaman davulla veya dümbelekle birlikte çalınan nefesli çalgı.

Añlayana sivrisinek saz olur/ Añlamayana ṭavıl żurna az olur/ Ṣūretde insānlar ḥîlebāz olur/ Öyledir māʿnada ḥayvān olanlar (s. 863)

2.20. Hırdavat Türü Eşya Adları

çan: İçinden sarkan tokmağının kenarlara vurmasıyla ses çıkaran madenden araç, kampana.

Bezirgān devesi gerekdir çañlı/ Öküz yük getürir cızılar ḳañlı/ Emzirdigi süde ananıñ göñli/ Gāhî ḥarām gāhì ḥelāle düşer (s. 941)

çengel: Bir yere takılmaya, geçirilmeye yarayan eğri ve ucu sivri demir.

Gönlüme yuva yaptı gide gele/ Felek ümidim bil budur engele/ Cismim yareleyip takma çengele/ Ne taktı ne takar ne taksa gerek (s. 621)

halka: Halka.

Çeşme *bogazına helkesin dakar/ Benden gayrısınıñ kabına akar/ Cümle tiryakiye av çakmak çakar/ Ama baña bir çaım avın çamadı* (s. 423)

kürek: Toprak, kömür vb.ni bir yerden bir yere alıp atmaya, taşımaya yarayan ve yayvan bir bölümü, buna bağlı uzun bir sapı bulunan araç.

Cevizden gürgenden yaparlar kürek/ Göstere halkı da çok yerler çörek/ Fıraktın'da vardır abalı firenk/ Kavgayı gördü mü hemen yörür (s. 897)

kilit: Anahtar, düğme gibi takılıp çıkarılabilen bir parça yardımıyla çalışan kapatma aleti.

Dost ḳapusı kilididir ṭoġrılıḳ/ Dosta ʿināyeti elden bıraḳma/ Ṭoġrı olmayanıñ soñı uġrılıḳ/ Olur ferāseti elden bıraḳma (s. 315)

mengene: Onarma, işleme, düzeltme vb. işlemlerin uygulanacağı nesneyi sıkıştırıp istenildiği gibi tutturmaya yarayan bir tür alet.

Vardıġıñ meclisde ṣıḳılmaz iken/ Mengeneye virseñ bükülmez iken/ Seyrānî arslana yıḳılmaz iken/ Didirdiñ dilkiye pes ḳara baḥtım (s. 679)

miftah: Anahtar.

Oḳur ṭāliblerіñ ʿaşḳ kitabından/ Vir sāḳî rūḥlara sen şarabından/ *Lutfı miftāhıñla kendi babından/* ʿĀlemiñ maṭlūbun feṯḥ-i bāb eyle (s. 380)

tel: Türlü metallerden yapılmış, kopmaya karşı bir direnç gösteren ince uzun nesne.

Olan şeb-çerâğ-ı şem'in feneri/ Can eri sayılıp hem de ten eri/ Âşık Seyrânî'ye ma'şûk hüneri/ Aşkın haddesinden çeker tel gibi (s. 505)

zincir: Taşıtların kar veya buzda kaymaması için tekerleklerine takılan alet.

Gel ey ʿāşıḳ ʿaşḳıñ odına dağlan/ Ḫudā'nın zincìrin ʿaşḳıla bağlan/ Ḳızdan başḳa ṭoġdı işbu biñ oğlan/ İnanmayup eyler misin gümānı (s. 569)

2.21. Koşum Takımları İle İlgili Eşya Adları

dizgin: Gemin uçlarına bağlanarak hayvanı yöneltmeye yarayan kayış.

Aşḳıñ müḥendisi güzel göñlimiñ/ Ölçüp ḥesābını almadan oynar/ Aşḳ atına süvār olmış göñlimiñ/ Dizginin boynına ṣalmadan oynar (s. 869)

eğer: Binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne.

Ḳır at egerlendi öger bulınur/ Yār yaṣdıḳda iken uyar bulınur/ Ṣanma ey Seyrān ì uyar bulınur/ Everek'iñ edna Seyrānîsine (s. 399)

gem: Atı yönlendirmek için ağzına takılan demir araç.

Başlayup at gibi gemin gevmeğe/ Aşḳ menzilin aldırmaġa evmege/ Gide gide ben ednāyı sevmeğe/ Ār iden olursa böyle olmalı (s. 456)

semer: At, eşek, katır vb. hayvanların sırtına yerleştirilen, üzerine yük bağlanan veya binilen, iskeleti ağaçtan araç.

Oduncı oldım ṭaġdan kesdim odını/ Yükletdim ḥayvāna diñleyiñ bunı/ *Ester öldi gitdi ġuruşıñ onı/ Semerin[i] ṣatdım ḳaldı ḳolanı* (s. 483)

kolan: At, eşek vb. hayvanların semerini veya eyerini bağlamak için göğsünden aşırılarak sıkılan yassı kemer.

Oduncı oldım ṭaġdan kesdim odını/ Yükletdim ḥayvāna diñleyiñ bunı/ Ester öldi gitdi ġuruşıñ onı/ Semerin[i] ṣatdım ḳaldı ḳolanı (s. 483)

2.22. Ekim-Dikim İle İlgili Eşya Adları

saban: Çift süren hayvanların koşulduğu demir uçlu tarım aracı.

Çiftci oldım bir gün diñle bu sözi/ *Bilemedim gice ile gündüzi/ Çift sürerken öldirdim de öküzi/ Tarlada bıraḳup ḳaçdım ṣabanı* (s. 480)

2.23. Bağımsızlığı Simgeleyen Eşya Adları

bayrak: Bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş, sancak.

Güney Maḥallesi çoḳ çorap örer/ Vücūhları onlar güneşe serer/ Anlarıñ dostlıġı ḫarmāna sürer/ Dikerler ḳalʿaya vìrā bayrağı (s. 451)

sancak: Çoğunlukla askerî birliklere verilen yazı işlemeli, kenarları saçaklı ve gönderli bayrak.

Şerîʿat sancaġın dikdi ol Resūl/ Ḥaḳḳ eyledi ana Ḳurʾān'ı nüzul/ Anıñ daʿvetini ḳabūl itmeyen ḳul/ Bulmadı cennetde baġ-ı Rıdvān'ı (s. 472)

3. SONUÇ

Tartışmalara göre 18. yüzyılın sonu veya 19. yüzyılda doğmuş olduğu düşünülen Seyrânî'nin şiirlerinde eşya adlarının kullanıldığı görülmüştür. Bunları bazen benzetme bazen şiirdeki anlamı güçlendirmek için kullanmıştır.

Tespit edilen eşya adları, giyim kuşam (alt birimleriyle birlikte 34 söz), yazı (6 söz), tamirat ve tadilat (4 söz), ev (2 söz), mutfak (18 söz), kesme (5 söz), döşeme (4 söz), uyuma ve dinlenme (2 söz), kişisel bakım (4 söz), temizlik (1 söz), askerlik (18 söz), aydınlatma (1 söz), avlanma (3 söz), ulaşım (5 söz), çocuk oyunları (3 söz), günlük yaşam (7 söz), ticaret (4 söz), zanaatkârlık (3 söz), müzik (9 söz), hırdavat (9 söz), koşum takımları (5 söz), ekim-dikim (1 söz), bağımsızlığı simgeleri (2 söz) konuları ve dolayısıyla

alt başlıkları altında toplanmıştır. Toplamda 150 eşya adı tespit edilmiştir.

İncelemede bazı eşyaların çeşitleri de ifade edilmiştir: Pamuk yorgan gibi.

Askerlik araç gereçleri, genel anlamda *ceng cidal etme aleti* şeklinde tamlamayla da belirtilmiştir.

Şair ve yazarlar, anlatımlarında çevrelerine dair de bilgiler sunarlar. Bu çalışmada Seyrânî'nin anlatımları sonucunda bize sunduğu eşya adlarından dönemin kültürünün de izleri sürülebilir olmaktadır. Bu hem Türk dili hem de kültür çalışmaları için gereklidir. Bu çalışmaların artması özellikle ilgili alanlar için faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Albayrak, Nurettin (2009). Seyrânî. TDAV, 37: 37-38.
- Aydoğdu, Betül (2011). Türk Edebiyatında Seyrânî Olgusu: Develili Seyrânî Ve Eserleri (İnceleme-Metin). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes.
- Devellioğlu, Ferit (2013). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Güner, Galip (2016). Codex Cumanıcus Bağlamında Kumanların/ Kıpçakların Gündelik Hayatına Dair Söz Varlığı: Eşya Adları. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5 (4): 1544-1560.
- İslamoğlu, Mustafa (2002). *Seyrânî-Hayatı Kişiliği Sanatı Şiirleri*, İstanbul.
- Öner, Mustafa (2018). Türkçe Söz Varlığında Eşya Adları Üzerine Notlar, XIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildiriler Kitabı, Varşova Polonya, 25-28.2018, 841-848. (https://www.academia.edu/38053134/T%C3%BCrk%C3%A7e_S%C3%B6z_Varl%C4%B1%C4%9F%C4%B1nda_E%C5%9Fya_Adlar%C4%B1_%C3%9Czerine_Notlar_XIII_Uluslararas%C4%B1_B%C3%BCy%C3%BCk_T%C3%BCrk_Dili_Kurultay%C4%B1_Bildiriler_Kitab%C4%B1_Var%C5%9Fova_Polonya, Erişim Tarihi: 22.05.2022)
- Toprak, Funda (2002). Kıpçak Türkçesine Ait Sözlük ve Eserlerde Geçen Alet-Eşya İsimleri, EKEV Akademi Dergisi, 6 (11): 165-185.
- Ulusoy, Ahmet Hazım (1340). Sanihat-ı Seyrânî, Anadolu Halk Şairlerinden Everekli Merhum Mehmed Seyrânî. İstanbul: Matbaa-yı Millî.
- Yıldız, Abdurrahim (2020). Âşık Seyrânî'nin Şiir Dünyasında Atasözlerinin Yeri. Anadolu Akademi Soyal Bilimler Dergisi, 2: 25-32.
- Yılmaz, Muammer Özdamarlar, Kadir (2021). Seyrânî'nin Düşünce Dünyası. Kayseri: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları Edebiyat Dizisi

DEVELİ FARAŞA DEMİR MADENLERİNDEN İSTİFADE EDİLMESİNE DAİR KAYSERİ MİLLETVEKİLLERİNCE TBMM'YE VERİLEN TEKLİFLE İLGİLİ ARŞİV BELGELERİ

ARCHIVAL DOCUMENTS RELATED TO THE PROPOSAL GIVEN TO THE GRAND NATIONAL ASSEMBLY BY KAYSERI DEPUTIES REGARDING THE UTILIZATION OF DEVELI FARAŞA IRON MINES

Prof. Dr. Muhittin Eliaçık
Kırıkkale Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, meliacik63@kku.edu.tr orcid: 0000-0002-5137-3275.

GİRİŞ

Bugün Kayseri iline bağlı bir ilçe olan Yahyalı ve köylerinin büyük bir kısmı eskiden Develi'ye bağlı olmuş ve bir kısmının ismi de bugünkünden farklı bulunmuştur. Eski ismi değişik olan köylerden birisi de bugünkü adı Çamlıca olan köy olup eskiden burasının adı Faraşa idi. Civarında zengin demir yatakları bulunan bu köyün 19. yüzyıl sonunda 350 haneli büyük bir Rum köyü olduğu, Ayios Minas manastırının önemli bir ziyaretgâh olarak tanındığı, buraya daha sonra mübadelede Selanik muhacirlerinin yerleştirildiği ancak müteakiben çevre köylerden gelen Varsak Türkmenleri ile köyün demografik yapısının değiştiği bildirilmektedir. Bu köy Osmanlı ve Cumhuriyet arşiv belgelerinde Develi'ye bağlı bir köy olarak sıkça geçmekte ve bunun da en önemli sebebini bölgede bulunan zengin demir madenleri oluşturmaktadır. Faraşa demir madenlerinin bulunduğu bu bölge Büyükbelen diye de bilinmekte olup Yahyalı'nın 28 km güneydoğusunda bulunmakta ve bölgede ayrıca krom ve çinko-kurşun yataklarının da bulunduğu bilinmektedir.

FARAŞA / BÜYÜKBELEN DEMİR MADENLERİ

Faraşa demir zuhuru Türkiye'nin işletilebilir nitelikteki ikinci büyük demir provensini oluşturan Attepe (Mansurlu-Feke-Adana) yöresinin 10 km kadar güneybatısında bulunmakta olup bu cevherin otokton lateritler ve kırmızı renkli topraklardan oluştuğu, cevherin yapısal ve dokusal özelliklerinin götit, silisli bileşenler ve hematit (demir oksit, kan taşı) tarafından belirlendiği, demirin ıslak periyodlar süresince sarımsı kahve renkli bir ayrışma ürünü veren götit oluşumu sonucunda serbestleştiği ve daha sonra kurak dönemlerde dehidratasyona uğrayan götitlerden de kırmızımsı kahve renkli hematitlerin türediği belirlenmiştir (Küpeli & Kayabalı, 2000, s.1). Bu demir madenleri için gerek Osmanlı döneminde gerek Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde çok sayıda çalışma

yapılmış ve ülke iktisadiyatı için istifade edilebilecek önemli potansiyelinin bulunduğu düşünülerek çeşitli tekliflerde bulunulmuştur. Bunlardan birisi de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda Kayseri milletvekillerince verilen heyecanlı ve iddialı bir tekliftir. Ahmet Hilmi ve üç arkadaşının imzasını taşıyan bu teklife göre bu madenler ülkede yapılması düşünülen demir yollarının ihtiyacı olan demir için çok uygundur ve bir proje olarak mutlaka değerlendirilmelidir. Aşağıdaki belgelerde görüldüğü üzere bunun için deliller, örnekler ve izlenecek yollar da ayrıntılı biçimde orta konulmuştur. Cumhuriyet arşivi belgeleri arasında yer alan bu belgeler bildiğimiz kadarıyla ilk kez bu bildiri ile dikkatlere sunulmaktadır. Dört belgeden oluşan bu yazışmalar Kayseri milletvekillerinin konuya verdiği önemin büyüklüğünün bir göstergesi olup sadece demiryol malzemesinin sağlanması için değil, aynı zamanda Ulukışla-Kayseri ve Ankara-Kayseri arasında yapılacak olan demiryolu hattı için de sağlam bir zemin oluşturma gayretinin de bir parçası olarak kendisini göstermektedir.

YÖNTEM

Faraşa demir madenlerinden istifade edilmesi amacıyla Türkiye Cumhuriyetinin ilk yılında ülke iktisadiyatı için çok önemli olduğu vurgulanan bir teklif verilerek hem ülke hem de Kayseri ve civarı için hayati önemde olan bir adım atılmak istenmiştir. Kayseri milletvekillerince bu amaçla verilen teklif arşiv belgeleri arasından alınıp incelenerek dikkatlere sunulmakta ve sonuçları tartışılmaktadır.

BULGULAR

Faraşa demir madenlerinin, savaştan yeni çıkmış bir ülkede yeni kurulan bir devletin atması gereken önemli adımların bir parçası olarak büyük potansiyel oluşturduğu görülmüş ve bundan dolayı önemli bir teklif yapılmıştır. Çünkü kurulacak fabrikaların madenlere uzaklığı düşünüldüğünde bunların birbirine bağlanması için en uygun vasıta demiryolu olduğundan bunun için ciddî bir demir ihtiyacı olacaktır. Gerekli olan demirin ise Faraşa demir madenlerinde fazlasıyla olduğu görüldüğünden bunun bilincindeki Kayseri milletvekilleri çabuk davranmış ve tekliflerini en uygun zemin ve zamanda yapmışlardır. Böylece ülke ve bölgenin kalkınması için hayati önem taşıyan bir teklifin verilmesiyle gerek ülke gerek Kayseri ve civarı için önemli bir adım atılmıştır. Her ne kadar bu teklif meclis başkanlığı ve başvekil tarafından çok önemli görülerek gereğinin yapılması amacıyla ilgili bakanlığa yani Nafia Vekâletine havale edilmişse de bu vekâlet *"Demir yollarında ve diğer hususlarda kullanılacak demir malzemesinin ülkemizden tedarikindeki faydalar açık ise de bu yıl bu gibi fabrikaları ülkemizde kurmak mümkün olamayacağından demir yollar tahsisatından bu işe para ayırmanın doğru olamayacağı"* şeklinde bir kanaat bildirmiş, ancak yine de bu teklife olumsuz cevap vermemiş ve "şimdilik" diyerek şartlar el verdiğinde bunun olabileceğini ima etmiştir. Kayseri milletvekilleri tarafından bu amaçla verilen teklife ait belgeler ve özetleri aşağıda verilmektedir:

1.

Kayseri milletvekilleri Nuh Naci, Hâlid, Sâbit ve Ahmed Hilmi tarafından 25 Nisan 1924 tarihinde TBMM Başkanlığına sunulan teklif özetle şöyledir:

Hükûmetin 1924 yılı çalışma programında bulunan takdire şayan demiryolu yapım işinde aşağıdaki hususlar gözden uzak tutulmamalıdır. Yalnız Sivas ve Samsun'a kadar yapılacak hattın travers ve ray aksamı ve diğer demir mazemesi için 10-15 milyon lira gerekecek ve hattın bitimi bu yerlerle sınırlı kalmayıp çok önemli olan Ulukışla-Kayseri-Sivas-Erzurum-Diyarbakır-Musul gibi önemli hatlar da yapılacaktır. Bütün bu inşaatta demire harcanacak servetin ne büyük miktara ulaşacağı çok açıktır. Hâlen vatanımızın çok zengin demir madenleri

olduğu hâlde maalesef terk edildiğinden hatların en küçük kısımlarına kadar demir malzemesini Avrupa'dan almak zorunda kalacağız. Bu yüzden demir yolları inşaatına devam edildikçe beş yılda yaklaşık elli milyon liramız dışarı kaçacaktır. Demir yalnız demir yolu ile ilgili olmayıp iğneden ipliğe her şey demire bağlıdır ve her yıl bunlar için vereceğimiz para da eklenirse ülkenin ekonomisinde iş yapacak paramızın nasıl dışa çıkacağı açıkça anlaşılır. Bu sebeple yurdumuzdaki demir madenlerinden birisinin işletilmesi elzemdir. Özel sermaye ile bu işin başarılacağını sanmıyoruz. Fennî ve mükemmel demir fabrika ve ocakları büyük sermayeye ve uzmanlığa bağlı olduğundan özel sektörler yeterli gelmez. Fakat 1924'te yapılacak demir yollarının demir aksamı için harcanacak meblağın üç beş milyon liralık bir kısmını bu işe ayırarak mütehassıs çağırmak, Almanya ve Belçika gibi bu işte ilerlemiş ülkelere mürâcaat ederek herhangi bir grupla anlaşmak demir fabrikasının Türkiye'de kurulması için mümkün olabilir. Ayrıca Develi kazası dâhilindeki Faraşa demir madenleri çok zengin ve kolayca istifade edilecek durumdadır ve yüzyıl önceye kadar bu madenden bolca istifade edilip Orta Anadolu'nun bütün demir ihtiyacı buradan karşılanmış ancak sanatta fen hâkim olunca Avrupa demiri karşısında rekabet edemeyip sönmüştür. Faraşa'nın Ulukışla'dan trenlere mesafesi de uzak olmayıp asıl hat yapılıncaya kadar bir dekoville bağlanabilir. İyi bir tesadüf olarak o civarda Araplı kömür madeni de olup bu madenden Kayseri'deki harp imalatı istifade ettiğine göre demir ocaklarında da işe yarayabilir. Gerekli inceleme ve araştırmalar yapılırsa iyi ve olumlu sonuca ulaşacağı ve ülke ekonomisine yeni bir ruh verileceği muhakkak olduğundan bu maruzatı yüksek kurulun onayından sonra hükûmetin uygulamaya koymasını arz ve temenni ederiz.

2.

TBMM Başkanlığı Başkitâbeti-Kavânîn Müdürlüğünden Başvekâlet'e, 26 Nisan 1924:

Develi dâhilindeki Faraşa demir madenlerinden istifâde edilmesi hakkında Kayseri milletvekili Ahmed Hilmi Bey ve arkadaşlarınca verilip genel kurulun 26 Nisan 1924 tarihli toplantısında size sunulması uygun görülen teklifin onaylı sureti ekte sunulmuştur. TBMM Başkanı Ali Fethi.

3.

T.C. Başvekâlet Kalem-i Mahsûs Müdürlüğü, 28 Nisan 1924, İktisâd Vekâlet-i Celîlesine. Nâfia Vekâlet-i Celîlesine:

Develi kazâsı dâhilindeki Faraşa demir madenlerinden istifâde edilmesi hakkında Kayseri mebusu Ahmed Hilmi Bey ve arkadaşlarınca verilip genel kurulun bu konudaki kararı gereğince TBMM Başkanlığının 26/2/1340 târîh ve 7/168/2652 numaralı tezkiresiyle Başvekâlete gönderilen temennî yazısının onaylı sureti gereği yapılmak üzere ekli olarak sunulmuştur. Durum İktisâd ve Nâfia Vekâletlerine de arz edilmiştir. Başvekil (İsmet).

4.

T.C. Nâfia Vekâleti. Demir yollar ve Limanlar Genel Müdürlüğünden Başvekâlet'e Özet:

Demir malzemesinin tedariki için demir yollar idaresinden para ayırmak doğru olamayacağı. 28 Nisan 1924 tarih ve 6/956 numaralı tezkirelerinin cevabıdır:

Demir yollarında ve diğer hususlarda kullanılacak demir malzemesinin ülkemizden tedarikindeki faydalar açık ise de bu yıl bu gibi fabrikaları ülkemizde kurmak mümkün olamayacağından demir yollar tahsisatından bu işe para ayırmanın doğru olamayacağını ve demir madenleri, kömür ocakları ve fabrikalar hakkındaki mütalaa da ilgili vekâlete havale edilmiş olduğundan

gereğinin yapılmasını arz ederim. 17 Mayıs 340 Nâfia Vekili Süleyman Sırrı.

ARŞİV BELGELERİ

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâseti Başkitâbeti-Kavânîn Müdîriyyeti

Bismihi

Riyâset-i Celîleye

25-2-1340

Hükûmetin 340 senesi mesâî programı arasında demir yolu inşâsı keyfiyeti vardır. Pek şâyân-ı tebcîl olan bu işde husûsât-ı âtiyyenin nazar-ı dikkat ve ehemmiyetden dûr tutulmamasını pek lâzım ve hayât-ı iktisâdiye-i memleketle alâkadâr addederiz. Yalnız Sivas'a, Samsun'a kadar inşâ olunacak hattın travers ve ray aksâmı ve sâir demir mazemesi için 10-15 milyon lira sarfı iktizâ edecekdir. Hattın müntehâsı şübhesiz bu yerlerde kalmayacak, pek mühim Ulukışla-Kayseri-Sivas-Erzurum-Diyarbekir-Musul gibi hutût-ı mühimme seneden seneye inşâ ve ikmâl olunacakdır. Bütün bu inşââtda demire sarf olunacak servetin ne azîm mikdâra bâliğ olacağı sâde bir hisâb netîcesinde tebârüz eder. Hâl-i hâzırda vatanımızın pek zengin demir madenleri olduğu hâlde maa'l-esef metrûk ve mensî kaldığından hutûtun en ufak aksâmına kadar demir malzemesini Avrupa'dan celb etmek ıztırârında kalacağız. Bu yüzden demir yolları inşââtına devâm olundukça -ki her sene behemehâl nisbet-i mütezâyide ile demiryollarımızın inşâsı kat'iyyen lâzımdır- meselâ beş senede vasatî bir hisâbla elli milyon liramız hârice çıkacakdır. Demir yalnız şimendüferlerde alâkadâr değildir. İğneden sapana, topa varıncaya kadar velhâsıl bu asırda yaşamak ve kuvvet olmak için ne lâzımsa hepsi demire muhtâcdır. Her sene bunlar için de vereceğimiz para ilâve olunursa memleketin iktisâdiyâtında âmil olacak paramızın nasıl bir tehâlükle hârice çıkacağı bedîhî bir mes'ele olur. Binâen-aleyh yurdumuz dâhilinde demir madenlerinden birinin işledilmesi derece-i vücûbdadır. Husûsî sermâye ile bu işin başarılacağını zannetmiyoruz. Fennî ve mükemmel demir fabrika ve ocakları çok sermâyeye vukûf ve ihtisâsa tevakkuf etmekdedir. Husûsî teşebbüsler kâfî gelemez. Fakat 340'da inşâ olunacak demiryollarının demir aksâmı için sarf olunacak meblağın hatta bir kısmı bu işe hasr u tahsîs olunursa ki üç beş milyon lira tutar mütehassıs celb etmek, Almanya, Belçika gibi bu işde terakkî memleketlere mürâcaat olunarak herhangi bir grupla anlaşmak demir fabrikasını Türkiye'de te'sîs etmek mümkin olduğu kanâatindeyiz. İlâve-i ma'rûzât olarak da şu cihetin kaydını da fâideli addetdik: Develü kazâsı dâhilindeki "Faraşa" demir madenleri çok zengin ve sühûletle istifâde olunacak vaz'iyyet ve mikdârdadır. Ümîd ederiz ki bu bâbda hükûmetin kâfî ma'lûmâtı vardır. Yüz sene evveline gelinceye kadar bu madenden mebzûlen istifâde edilmiş, merkezî Anadolu'nun bütün demir ihtiyâcâtı bu yerden te'mîn olunmuş ancak san'atda fen hâkim olunca Avrupa demiri karşısında rekâbeti idâme edemeyerek sönmüşdür. Faraşa'nın Ulukışla'dan şimendüferlere mesâfesi uzak değildir. Esâslı hat yapılıncaya kadar bir dekovil ile rabtı mümkindir. İyi bir tesâdüf olarak o civârda Araplı kömür madeni de vardır. Bu madenden Kayseri'deki imâlât-ı harbiyye istifâde etmiş olduğuna göre demir ocaklarında da işe yarayacağı tahmîn olunabilir. Lâzım gelen tedkîkât ve tetebbuât icrâ olunursa hayırlı ve müsbet netîceye vâsıl olunacağı ve hayât-ı iktisâdiyye-i memlekete yeni bir rûhverileceği muhakkak bulunduğundan ma'rûzât-ı ânifeyi hey'et-i celîlenin tasvîbinden sonra hükûmetin zemîn-i icrââtına vaz'ını arz ve temennî eyleriz efendim.

Kayseri meb'ûsu: Nuh Naci. Kayseri meb'ûsu: Doktor Hâlid. Kayseri meb'ûsu: Sâbit. Kayseri meb'ûsu: Ahmed Hilmi.

Aslına mutâbıkdır. 26/2/1340. (030-10-6-36-39)

2. Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet Kalem-i Mahsûs Müdîriyeti

İktisâd Vekâlet-i Celîlesine. Nâfia Vekâlet-i Celîlesine

28-2-1340

Develü kazâsı dâhilindeki "Faraşa" demir madenlerinden istifâde edilmesi hakkında Kayseri meb'ûsu Ahmed Hilmi Bey ve rüfekâsı tarafından verilip hey'et-i umûmiyyenin ol bâbdaki karârı mûcibince Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesinin 26/2/1340 târîh ve 7/168/2652 numaralı tezkiresiyle Başvekâlete tevdî' kılınan temennî takrîri sûret-i musaddakası îfâ-yı muktezâsı recâsıyla rabten takdîm kılınmışdır efendim. Keyfiyet İktisâd ve Nâfia Vekâlet-i Celîlelerine arz edilmişdir.

Başvekil (030-10-6-36-39).

3.Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâseti Başkitâbeti-Kavânîn Müdîriyyeti

Bismihi

Başvekâlet-i Celîleye

26-2-1340

Develü kazâsı dâhilindeki "Faraşa" demir madenlerinden istifâde edilmesi hakkında Kayseri meb'ûsu Ahmed Hilmi Bey ve rüfekâsı tarafından verilip hey'et-i umûmiyyenin 26/2/340 târîhli ictimâında makâm-ı sâmîlerine tevdîi tensîb olunan temennî takrîrinin sûret-i musaddakası leffen takdîm kılındı efendim.

TBMM Reîsi Ali Fethi (030-10-6-36-39).

4. Türkiye Cumhuriyeti Nâfia Vekâleti Demiryollar ve Limanlar Müdîriyet-i Umûmiyesi

Bismihi

Başvekâlet Makâm-ı Sâmîsine

Hulâsa: Demir malzemesinin tedârükü için demiryollar idâresinden para ayırmak doğru olamayacağına dâir 28/2/340 târîh ve 6/956 numaralı tezkire-i devletleri arîza-i cevâbiyyesidir. Demir yollarında ve sâir husûsâtda istimâl edilecek demir malzemesinin ülkemizden tedârükündeki menâfi' îzâhdan vâreste olup ancak bu sene bu gibi fabrikaları memleketimizde te'sîs etmek mümkin olamayacağından demir yollar tahsîsâtından bu işe para ayırmak doğru olamayacağı ve demir madenleri kömür ocakları ve fabrikalar hakkındaki mutâlaa da vekâlet-i âidesine emr ü havâle buyurulmuş olduğundan mezkûr mutâlaaya nazaran îcâb-ı hâlin îfâsına tevessül olunması îcâb edeceği mutâlaasında bulunduğumu arz eylerim efendim. Fî 17 Mart sene 340.

Nâfia Vekili: Süleyman Sırrı 18727340-Kaleme 19 (030-10-6-36-39).

SONUÇ

Faraşa demir madenlerinin bulunduğu bölge Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde ülke iktisadiyatı için istifade edilebilecek önemli bir potansiyeli bulunduğu düşünülerek önem verilen bir bölge olup bunun bir göstergesi de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda başlatılan kalkınma seferberliğinde ortaya çıkan durumdur. Bu madenlerin önem ve konumunu çok iyi bilerek Kayseri ve çevresi için de ne denli büyük önem taşıdığının farkında olan Kayseri milletvekilleri bu madenlerin değerlendirilmesi için heyecanlı ve iddialı bir teklif vermişlerdir. Bu teklife göre eğer bu madenler ülkede yapılmakta olan demiryollarının demir ihtiyacı için değerlendirilirse sanayileşme ve diğer kalkınma kalemlerinde çok büyük tasarruflar sağlanacaktır. Bu teklifte gerekli delil ve örneklerle izlenecek yol da sıralanıp ortaya konulmuştur. Bu teklifin meclis başkanlığı ve başvekâlet tarafından da önemli görüldüğü hemen işleme konulmasından belli olup ancak bu teklifin asıl muhatabı olan Nafia Vekâleti şartların şimdilik uygun olmadığı gerekçesiyle bir bakıma teklifi beklemeye almıştır. Bu vekâletin "demir yolları ve diğer hususlarda kullanılacak demir malzemesinin ülkemizden karşılanmasındaki faydalar açık ise de bu yıl bu gibi fabrikaları ülkemizde kurmak mümkün olamayacağından" diye şerh koyması büyük ihtimalle maddî imkânlardan dolayı şimdilik bu teklifin değerlendirilebilmesinin mümkün

olmadığını bildirmek içindir. Yoksa teklife bu vekâletin de olumlu baktığı gayet açıktır. Fakat daha sonra bu madenler demir yollarının demir ihtiyacı için faal ve direkt olarak bildiğimiz kadarıyla değerlendirilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-10-6-36-39.
- Göç (2001) *Rumların Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı* (1919-1923), çev. Damla Demirözü, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Küpeli, Ş. & Kayabalı, İ. (2000). Büyükbelen (Faraşa - Yahyalı - Kayseri) Demir Cevherinin Oluşumu, *Türkiye Jeoloji Bülteni, 43* (2), 1-20.
- https://nisanyanmap.com/?lv=2&y=Fara%C5%9Fa&t=&srt=x&u=1&ua=0
- https://www.altayli.net/ana-dili-turkce-olan-ortodoks-rumlar-1923-yili-mubadelesi.html

SULTAN IV. MEHMED DÖNEMİ BİR ARŞİV BELGESİNİN DEVELİ SİVA SİTTİ HÂTÛN CÂMİ HAKKINDA SÖYLEDİKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Murat Bıyıklı
Kayseri Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, muratbiyikli@kayseri.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-3432-3727.

Öz

Develi Kayseri'nin en büyük ve en önemli ilçelerindendir. Develi'nin tarihi de dikkate şayan olaylara şahit olmuştur. Develi tarihi ile ilgili önemli olayların bir kısmı arşiv belgelerinde gün yüzüne kavuşturulmayı beklemektedir. Osmanlı'dan günümüze ulaşan arşiv belgeleri Develi ilçesinde meydana gelen olaylar hakkında kayda değer bilgiler sunmaktadır. Daha önceleri Develi ile ilgili Osmanlı arşivinde yaklaşık 350, Cumhuriyet Dönemi arşivlerinde 56 adet belge tespit edilse de bu sayı günümüzde binlere ulaşmıştır. Develi ile ilgili önemli vesikalardan biri de Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığında bulunan hicri 18 Şaban 1088 tarihli Sivâ Sitti Hâtun Camii ile ilgili belgedir. Miladi takvimde 18 Ekim 1677 tarihine tekabül eden söz konusu belge, dönemi itibari ile Sultan IV. Mehmed'in saltanat yıllarına denk düşmektedir. Bu bildiride kısaca Develi'nin tarihçisine ve buradaki tarihi eserlere temas edilmiş, sonrasında belgenin orijinal sureti sunularak, muhtevası üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.
Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Develi, Sivâ Sitti Hâtûn, Cami

WHAT DOES AN ARCHIVE DOCUMENT FROM THE SULTĀN IV. MEHMED PERIOD SAY ABOUT THE DEVELI SIVĀ SITTI HĀTŪN MOSQUE

Abstract

Develi is one of the largest and most important districts of Kayseri. The history of Develi has witnessed important events. Some of the important events are waiting to be revealed in archival documents. Archival documents that have survived from the Ottoman Empire provide remarkable information about the events that took place in the Develi district. Although about 350 documents were previously found in the Ottoman archive related to Develi and 56 in the archives of the Republican period, this number has reached thousands today. One of the important documents related to Develi is the document related to the Sivā Sitti Hātūn Mosque dated Hijri 18 Shaban 1088, which is in the Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of State Archives. The document in question, corresponding to the date of October 18, 1677, coincides with the years of Sultān IV. Mehmed's reign. In this statement, the historian of Develi and the historical monuments here were briefly contacted and then the original version of the document was presented and evaluations were made on its contents.
Keywords: Islamic History, Develi, Sivā Sitti Hātūn, Mosque

1. GİRİŞ

Kayseri'nin Develi ilçesi Erciyes Dağı'nın güneyinde bulunmakta ve "Erciyes'in Güney İncisi" diye adlandırılmaktadır. Develi bulunduğu konum itibarıyla Kayseri'den farklıdır. Önemli ticaret yollarına sapa bir konumda bulunması ve ticaret merkezlerinden uzak olması bu ilçenin göç almasını engellemiştir. Ancak bununla beraber Develi'nin kendine özgü gelenek ve göreneklerini korumasını da sağlamıştır.

Develi ilçesi oldukça kadim bir yerleşim yeridir. Nitekim burada yapılan kazılarda elden edilen arkeolojik bulgular, M.Ö. 2500-2000'li yıllara kadar uzanan yaşam izlerinin varlığını göstermektedir (Elden, 2002: 461). Fraktin'e 2 km mesafede bulunan höyüklerde, Develi ve çevresinin Bakır Çağı'nda (2500–2000) önemli bir yerleşim yeri olduğu tespit edilmiştir (Doğan, 2018: 179).

Develi'de bulunan Hanyeri, Fraktin, Karadağ, Taşçı, tarihi eserlerinin varlığı Hitit Kralı III. Hattuşili dönemine kadar uzanmakta olup bahsi geçen bu abideler günümüze kadar ulaşmıştır. Bu eserlerin varlığı, Hitit Dönemi'nde Develi ve çevresinin önemli bir yerleşim yeri ve yaşam alanı olduğuna işaret etmektedir. Develi Hititlerden sonra Frigler, Kimmerler, Persler (Topçu, 2013: 2; Doğan, 2018: 179) Makedonyalılar, Büyük Kapadokya Krallığı, M.S. 17. yy'de Roma İmparatorluğu ve Roma İmparatorluğu'nun bölünmesiyle Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir. İlerleyen zamanda Sâsânî, Emevî ve Abbâsî devletlerinin buraya düzenlediği seferler ile buranın hâkimiyeti değişikliğe uğramıştır (Kanberoğlu, 2009: 78). Abbâsîler zamanında özellikle Halife Me'mûn ve Mu'tasım zamanından beri bu bölgelere seferler düzenlenmiş; burası Bizans'tan sonra yaklaşık yüz altmış yıl Abbâsîlerin egemenliği altında kalmıştır. Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla beraber İslam orduları Anadolu'ya sürekli akınlar düzenlemeye başlamış ve Anadolu'nun doğu ve orta kısımlarına doğru genişlemişlerdir. Anadolu'nun kuzeyinde Emir Sabuk'un emrindeki Selçuklu birlikleri, 1051 yılında Bizans'ın yönetiminde bulunan Sivas üzerine hareket etmişlerdir. Burada bulunan Bizanslı idareciler kaçarak Develi'ye gelmişlerdir. Sonrasında Anadolu'nun ortalarına doğru ilerleyen Selçuklular 1067'de Kızılırmak'ı takip ederek Kayseri'yi ele geçirmişlerdir. Ancak Develi'nin kesin bir şekilde ele geçirilmesi Anadolu'nun Türk yurdu kılınmasına vesile olan 1071 Malazgirt Savaşı sonrası olmuştur. Sultan Alparslan Selçuklu Emirlerini Anadolu'nun farklı bölgelerine göndermişti. Bu emirlerden Danişmend Ahmet Gazi (1071-1105) Amasya, Kayseri, Sivas, Tokat, Zamantı, Develi ve çevresini fethetmekle görevlendirilmiştir. Develioğulları diye bilinen Türk aşireti bugünkü Yukarı Develi'ye yerleşmiştir. Son derece önemli olan bu süreçten sonra Develi'deki İslâm mimarisi eserlerinin yapımı hız kazanmış cami ve medrese gibi dini yapılar ve eğitim kurumları bina edilmiştir. Bundan sonraki zamanda Develi, Selçukluların zayıfladığı dönemlerde zaman zaman Ermeni saldırı ve yağmalarına maruz kalmıştır. Alâeddin Keykubad Döneminde doğuda ortaya çıkan Moğal tehlikesinin hızla Anadolu'ya yayılmasından Develi de hissesine düşen payı almıştır. Özellikle 1243 yılında Selçuklular ile Moğollar arasında yapılan Kösedağ Savaşı'nda Selçukluların yenilmesi ifade yerindeyse sonun başlangıcı olmuştur. Tahta geçen Rükneddin Kılıçarslan Kastamonu, Aksaray ve Develi'nin gelirlerini Moğollara vermeye razı olmuştur. Bundan sonraki süreçte Develi, IV. Rükneddin Kılıçarslan ve II. İzzeddin Keykavus arasında yaşanan mücadelede olduğu gibi Selçuklu Sultanlarının taht mücadelelerinden dolaylı ya da doğrudan bir şekilde etkilenmiştir. 1308 yılında Selçukluların yıkılmasıyla burada bir dönem Moğol hâkimiyeti sürmüştür (Topçu, 2005: 7-10). Develi'deki hâkimiyet bundan sonra da farklı Türk-Moğol beylikleri arasında el değiştirmiştir. Danişmendoğulları, Moğollar, İlhanlı valileri, Kadı Burhaneddin Beyliği, Eratna Beyliği, Zülkadiroğulları, Dulkadiroğulları

ve Memlüklerin desteğiyle 1435 yılında Kayseri'yi ele geçiren Karamanoğulları tarafından yönetilmiştir. Sultan Fatih döneminde Gedik Ahmed Paşa'nın emrindeki ordunun 1474 yılında Karamanoğulları'nın üzerine yürümesi ile Osmanlı egemenliğine girmiştir.

Fatih Sultan Mehmed Develi'yi ele geçirdikten sonra daha önceki Karamanoğulları yönetiminden memnun olsalar gerek halk isyan etmiştir. Bunun üzerine Sultan Develi Kalesi'ni yıktırmış buradaki halkı da farklı illere dağıtmıştır. Fatih zamanında Karaman eyaleti on bir vilayet ve iki nahiyeye ayrılmıştır. Bu nahiyelerden bir tanesinin Develi olduğu zikredilmektedir. 1502 yılına gelindiğinde Karahisar-i Develi adında bir kazanın kurulması ile Develi bu kazaya bağlanmıştır. Nahiye olan Develi'nin bahsi geçen dönemde Karabey Mescidi Mahallesi ve Aylugem Mahallesi adlarında iki mahallesi vardı. O dönemde Develi'ye 24 köy ve 26 mezra bağlıydı. 1518'de Develi Nahiyesi 12 köy ve 30 mezra, 1522'de 23 köy ve 29 mezradan müteşekkildi. Bu köylerden Everek'in bir kısmında ve Zile köylerinde 1522'ye kadar gayrimüslimler ikamet ederken Fenese ve Everek'in diğer kısmında Müslümanlar ikamet ediyordu. Develi, II. Beyazıt ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde Karaman eyaletine bağlı bir nahiye iken 1584 yılında Niğde sancağına bağlı bir kaza haline getirilmiştir.

Develi, Tanzimat'tan sonra 1856 yılında Bucak merkezi haline getirilmiştir.1850'li yıllarda Karaman eyaletinden ayrılan Kayseri, Bozok eyaletine Develi de Bozok Sancağına bağlanmıştır. Bahsi geçen dönemde Kayseri Sancağı, Develi, Kara Hisar-ı Develi, İncesu, Sarıoğlan, Zamantı ve Köstere olmak üzere altı nahiyeden oluşmaktaydı. 1864'te eyaletlerin yerine vilayetler kurulunca Develi, Ankara vilayeti Kayseri livasına bağlanmıştır. 1870'li yıllarda Develi, Kayseri sancağına bağlı bir kaza merkezi haline getirilmiştir (Topçu, 2005: 11-12).



Şekil 1: Develi Sivâ Sitti Hâtûn Cami (Cami-i Kebîr) Dıştan Bir Görünümü Kaynak: (Kolektif, 2019: 324)

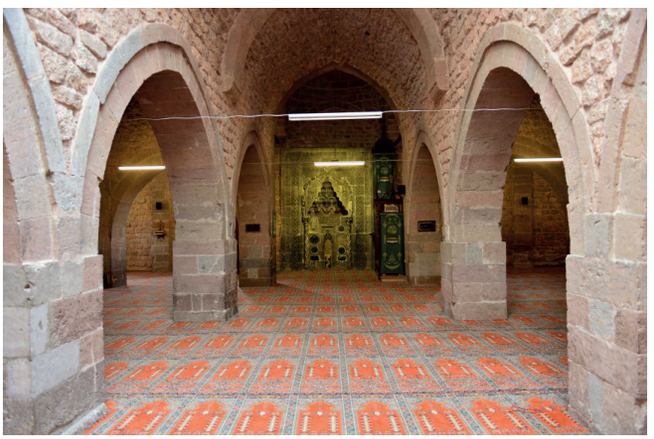

Şekil 2: Develi Sivâ Sitti Hâtûn Cami (Cami-i Kebîr) İçten Bir Görünümü Kaynak: (Kolektif, 2019: 324)

Görüldüğü üzere Develi, Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlı gibi birçok devlete şahitlik etmiştir. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere özellikle Selçuklular Döneminde burada önemli İslami yapılar bina edilmiştir. Bu eserler arasında hiç şüphe yok ki camiler yer almaktadır (Türkmen, 2002: 219). Bunların en önemlilerinden ve günümüze ulaşanlardan biri de Sivâ Sitti Hâtûn tarafından yapılan ve onun adıyla isimlendirilen Develi Ulucami'sidir. Sivâ Sitti Hâtûn Cami Göçeraslan oğlu Nasrullah ve eşi Siva Sitti Hatun tarafından 680/1282 yılında inşa ettirilmiştir (Gülşen, 2012: 94; Arslan, 2014:

260). Bugün Yukarı Develi Cami-Kebîr Mahallesi Selçuk Sokak'ta bulunmaktadır. Cami sade kesme taştan Selçuklu mimarisiyle yapılmıştır. Camide bulunan kitabedeki *"Bu mübarek caminin yapılmasına Allah mülkünü daim kılsın iki kıblenin özlemi ile tutuşan ümmetlerin dizginlerini elinde bulunduran din ve dünyanın bereketi yüce sultan Kılıçarslan oğlu Keyhusrev zamanında emredilmiştir."* ifadelerden bu güzide eserin Selçuklu sultanlarından IV. Kılıçarslan'ın oğlu III. Keyhüsrev zamanında yapıldığı anlaşılmaktadır. İnşa yılı 680/1281-82 olarak kaydedilmektedir. Kuzeydoğu, güneybatı yönünde uzanan dikdörtgen şeklinde bir oturuma ve eğimli bir araziye bina edilmiştir.

2. SİVÂ SİTTİ HÂTÛN CAMİ İMAM HATİBİ İLE İLGİLİ YAŞANAN HADİSEYİ MÜBEYYİN ARŞİV BELGESİNİN MUHTEVASI

Osmanlı Devleti'nden günümüze ulaşan ve sadece Osmanlı arşivindeki yaklaşık 150 milyon civarındaki belge ve defterlerden, arşiv belgelerinin tanzim ediliş tarzı, büyük bir özenle muhafaza edilmelerinden ve bürokrasinin her kademesindeki yazışmalardan Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren resmî belgeleri korumaya bugünkü tabirle arşivciliğe oldukça önem verdiği anlaşılmaktadır. Bu belge ve defterlerde Dîvân-ı Hümâyûn, Mâliye ve Bâb-ı Defterî'nden başka hem Osmanlı Dönemi hem de Tanzimat sonrası ortaya çıkan biyografi, coğrafya, astroloji, edebiyat, ilâhiyat, tıp vs. konularda pek çok vesika mevcuttur (Yıldırım, 2022: 56-57). İşte Osmanlı'dan günümüze ulaşan ve bahsi geçen arşiv belgeleri bu kadim ilçe hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. "Osmanlılarda Arşivcilik, Günümüzde Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı ve Develi İle İlgili Arşiv Belgelerinden Seçmeler" başlıklı arşiv uzmanlarından Hacı Osman Yıldırım tarafından 2002 yılında yapılan çalışmada Develi ile ilgili Osmanlı arşivinde yaklaşık 350, Cumhuriyet Dönemi arşivlerinde 56 adet belge tespit edilmiş; ancak bu sayı günümüzde binlerle ifade edilir hale gelmiştir (Kanberoğlu, 2009: 78). Bu vesikalardan biri de arşivde TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ali Emiri Mehmed IV Birimlerine Ait Belgeler [AE. SMMD. IV.], No. 23, Gömlek No. 2574 kısmında yer alan hicrî 18 Şaban 1088 tarihli belgedir. Miladi takvimde 18 Ekim 1677 tarihine tekabül eden söz konusu belge, dönemi itibari ile Sultan IV. Mehmed'in saltanat yıllarına denk düşmektedir.

Belgede evvela Develi halkından olan birinin ilgili makama yine Develi'de bulunan ve Sivâ Sitti Hâtûn tarafından inşa edildiği için bu isimle anılan cami ile ilgili arz dile getirilmektedir: "Der-i devlet-i kemîne arz-ı dâ'î-i kemîne oldur ki kasaba-i Develi'de vâki' Sivâ Sittî Hâtûn'[un] binâ eylediği câmi'de". Bahsi geçen camide imam hatiplik görevini sürdüren Ali adındaki görevli vefat etmiştir ve camide bu görevi sürdürecek kimsenin kalmadığı anlaşılmaktadır: "vazîfe-i mu'ayyenesiyle sâbıkan hatîb olan 'Alî fevt olup mahlûl oldukda." Sonrasında camiye görevli atanmasında söz sahibi olan makamın bahis mevzu imam hatiplik vazifesini daha önceki vefat eden görevli imam hatibin oğlu Mehmed'e verdikleri görülmektedir: "hitâbet-i mezbûrda erbâb-ı istihkâkdan işbu bâ'is-i 'arz-ı 'ubûdiyyet-i müteveffâ merkûmun sulbî oğlu Mehmed dâ'îlerine tevcîh buyurulmakla." Camide imam hatip olarak görevlendirilen Mehmed vazifesini hakkıyla sürdürmesinin yanı sıra Develi kasabasında da ders vermektedir: "hizmetinde kusûru olmadığından gayri kasaba-i mezbûrede dâyimâ idâre-i ders üzere iken." Bununla beraber Develi halkından mı yoksa başka yerden mi olduğu belgede belirtilmeyen Osman adındaki birinin söz konusu Sivâ Sitti Hâtûn camiye yapılan Mehmed'in atama kararına karşı çıktığı ve görevden el çektirdiği görülmektedir: "Osmân nâm kimesne hitâbet-i mezbûreyi hilâf-i inhâ olup berât ettirip." Ancak Osman adındaki bu kişinin sebebi ve gerçekleşen olaylar zikredilmeden imam hatip olarak atanan Mehmed'den özür dilediği ve meselenin hallolduğu anlaşılmaktadır: "merkûm dâ'îlerine özür etmekle." Bu yüzden Develi halkından Asaf el-Abbâd Abdülhalîm el-'Âsî adındaki bir kişi, ilgili

makama, Sivâ Sitti Hâtûn camine atanan Mehmed'in görevinde bırakılması ve bu şekilde karar alınmasını isteyen bir dilekçe yazmıştır ve son karar verecek olanın da yetkili makam olduğunu dile getirmektedir: "Hitâbet-i mezkûrda yine mezbûr Mehmed dâ'îlerine ibkâ ve mukarrer buyurulmak ricâsıyla pâye-i serîr-i a'lâya arz olunduğu bâkî fermân men lehu'l-emrindir". Asaf'ın yazdığı dilekçeye düştüğü hicri tarihin 18 Şaban 1088 olduğu anlaşılmaktadır: "Tahrîran fî evâhir-i şehr-i Şa'bânü'l-mu'azzam sene semâni ve semânîne ve elfi."

Mevzubahis edilen belgenin[1] çeviri yazısı ve günümüz Türkçesi'ne aktarılmış şekli şöyledir:

"Der-i devlet-i kemîne arz-ı dâ'î-i kemîne oldur ki kasaba-i Develi'de vâki' Sivâ Sittî Hâtûn'[un] binâ eylediği câmi'de vazîfe-i mu'ayyenesiyle sâbıkan hatîb olan 'Alî fevt olup mahlûl oldukda hitâbet-i mezbûrda erbâb-ı istihkâkdan işbu bâ'is-i 'arz-ı 'ubûdiyyet-i müteveffâ merkûmun sulbî oğlu Mehmed dâ'îlerine tevcîh buyurulmakla hizmetinde kusûru olmadığından gayri kasaba-i mezbûrede dâyimâ idâre-i ders üzere iken Osmân nâm kimesne hitâbet-i mezbûreyi hilâf-i inhâ olup berât ettirip merkûm dâ'îlerine özür etmekle hitâbet-i mezkûrda yine mezbûr Mehmed dâ'îlerine ibkâ ve mukarrer buyurulmak ricâsıyla pâye-i serîr-i a'lâya arz olunduğu bâkî fermân men lehu'l-emrindir. Tahrîran fî evâhir-i şehr-i Şa'bânü'l-mu'azzam sene semâni ve semânîne ve elfi.

Asaf el-Abbâd Abdülhalîm el-'Âsî Kasaba-i Develi müvelliden"

"Yüce devlet kapısına başvuran aciz duacının isteğidir ki Develi kasabasında bulunan ve Sivâ Sitti Hâtûn tarafından inşa ettirilen camiye İmam hatip olarak atanmış olan daha önceki görevli Ali vefat etmiş olup görev yeri boşalmıştır. Bahsi geçen camide hak sahibi olan kişiler bu görevi vefat etmiş olan ve zikri geçen Ali'nin oğlu Mehmed'e vermiş olmakla ve hizmetinde kusuru olmamasından başka zikri geçen Develi kasabasında sürekli ders vermekte iken Osman adında bir kişi bahsi geçen Sivâ Sitti Hâtûn camine görevlendirilen Mehmed'in atanmasına karşı çıkıp görevinden el çektirmiştir. Sonrasında Osman, Mehmed'den özür dilediği için Mehmed'in haklı olduğu anlaşılmıştır. Bu yüzden söz konusu camideki görevde bahsi geçen Mehmed'in tekrardan görevlendirilmesi ve bu şekilde karar alınması ricası yüce makamınıza arz olunmuştur. Ferman emir sahibinindir. Bu dilekçe 18 Ekim 1677 tarihinde yazılmıştır.

Develi Kasabası Doğumlu Asal el-Abbâd Abdülhalîm el-'Âsî".

3. SONUÇ

Tarihi çok kadim bir zamana dayanan Develi'deki yaşam izleri Hititlere kadar uzanmaktadır. Burada ilerleyen zamanlarda Sâsânî, Emevî, Abbâsî ve Osmanlı gibi devletlerin etkisi görülmüş ve özellikle Abbâsîler iki yüzyıla yakın bir süre Develi'ye hâkim olmuştur. Ancak buranın tam manasıyla İslamlaşmaya başlama süreci Selçuklular ile hız kazanmıştır. Danişmend Gazi'nin Develi'yi ele geçirmesiyle beraber buraya yerleşen Develioğulları buranın İslamlaşmasına katkı sağlamıştır. Selçuklularla beraber burada önemli dini yapılar inşa edilmiştir. Bu noktada buraya ilk inşa edilen ve ulu cami konumunda olan Sivâ Sitti Hâtûn cami özellikle dikkat çekmektedir. Yapısıyla ve kendisini ilgilendiren hadiselerle bir tarih barındıran bu cami arşiv belgeleri arasındaki yerini almıştır. Cami ile ilgili belgeler oldukça değerli bilgiler sunmaktadır. Çalışmada ele alından belge orijinali ile sunulmuş ve muhtevaya yönelik bilgiler verilmiştir. Belgeden hareketle cami görevlisinin görevden el çektirilmesine Develi halkının duyarsız kalmadığı ve nihayetinde görevine yeniden dönmesinin sağlandığı tespit edilmiştir.

1 Belgenin orijinal sûreti "Ekler" kısmında verilmiştir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ali Emiri Mehmed IV Birimlerine Ait Belgeler [AE.SMMD.IV.], No. 23, Gömlek No. 2574.

KAYNAKÇA

- Arslan, C. (2014). Develi'deki Selçuklu Dönemi Mihrapları. *Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, ss. 257-80.
- Doğan, M. (2018). *Kayseri Medeniyetlerin Beşiği*, ed. A. D. Doğan. Kayseri: Acar Basım.
- Elden, Y. (2002). Develi İle İlgili Tezler. *Bütün Yönleriyle Develi*, ed. K. Özdamarlar. Kayseri: Sanat Ofset Matbaacılık, ss. 461-62.
- Gülşen, Nuran. (2012). "Ulucami (Develi Ulucamii (Yukarı)", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (42), 94-95, İstanbul.
- Kanberoğlu, N. (2009). "Arşiv Belgeleri Işığında 20. Yüzyıl Başında Develi (1900-1905)". *II. Uluslararası Develi, Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi "Develi Bildirileri"*, ed. R. Özkan. Kayseri, ss. 77-88.
- Kolektif (2019). *Türkiye Ulu Camileri* (*Albüm*). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ali Emiri Mehmed IV Birimlerine Ait Belgeler [AE.SMMD.IV.], No. 23, Gömlek No. 2574.
- Topçu, S. (2005). *Develi'deki Türk Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Topçu, S. (2013). Develi Şehrinin Selçuklular Dönemindek Fiziksel Yapısı. *Karadeniz Araştırmaları* (38):1-14.
- Yıldırım, İ. (2022). Tarihî İki Belgeden Hareketle Gayrimüslimlerin Mescid-i Aksâ'dan Men Edilmesi ve Manzum Mescidi Aksâ Methiyesi. *İslara Uluslararası İslam Araştırmaları Kongresi*, ed. E. C. Öztürk ve M. E. Erkaya. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları, ss. 54-67.

EKLER

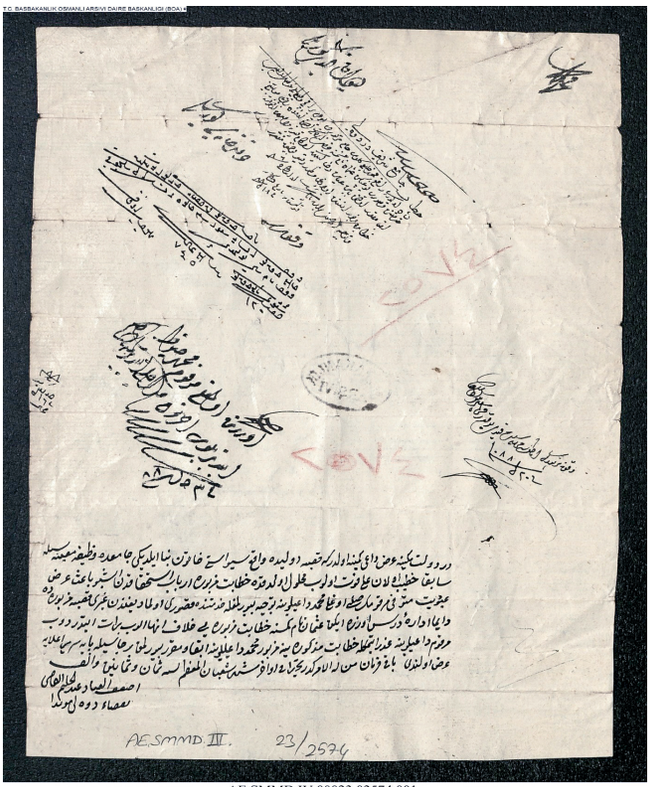

AE.SMMD.IV.00023.02574.001

Arşiv Belgesinin Aslı

TRABLUSGARP SAVAŞI, KORE SAVAŞI, KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI İLE MUHAREBE DIŞI ŞEHİT OLAN DEVELİLİLER (EVEREKLİLER)

Prof. Dr. Naci Şahin
Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi ABD. Öğretim Üyesi, Yozgat-TÜRKİYE,
naci.sahin@bozok.edu.tr ORCID 0000-0002-1732-4250

Özet

Türkler, Anadolu'ya gelip yurt tutmaya başladıkları tarihten itibaren bu vatan coğrafyası için sayısız mücadeleler vermişlerdir. Anadolu'nun vatan olmasında ve hemen her karış toprağında aziz şehitlerimizin kanı, bir anısı ve hatırası bulunmaktadır. Anadolu insanı, uzun yıllar boyunca Trablusgarp'tan Kore topraklarına kadar uzanan geniş coğrafyalarda hem vatan savunmasına katkı sağlamışlar ve hem de dünya barışını koruma noktasında görev üstlenmişlerdir.

Milli Savunma Bakanlığı'nın yayımladığı Kayseri/Develi (Everek)'li şehitlerimiz kendi içerisinde incelemeye tabi tutulmuş, isimleri, lakapları, baba isimleri, yaşları, doğum tarihleri, şehit oldukları gün, ay ve yıllar bağlı oldukları, kuvvet komutanlıkları, Tugay, Alay, Tabur, Bölük ve Fırka'ları şahsi bazda analiz edilerek tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Develi/Everek, Kore Savaşı, Kıbrıs Barış Harekâtı, Trablusgarp Savaşı, Muharebe Dışı Şehit

THOSE FROM DEVELI (EVEREK) WHO BECAME NON-BATTLE MARTYRS DURING TURCO-ITALIAN WAR, KOREAN WAR AND CYPRUS PEACE OPERATION

Abstract

Beginning from the date they came to and settled in Anatolia, Turks put up numerous fights for this country's geography. There are bloods, memories and reminders of our beloved martyrs in becoming homeland of Anatolia and nearly all inches of the land. Anatolian people both contributed to defence of the homeland and took on a task for protection of world peace during long years in broad geographies from Tripolitania to Korean territories.

Our martyrs from Kayseri/Develi (Everek) published by the Ministry of National Defence were subjected to examination on their own merits; and it was tried to make analyses by examining personally their names, nicknames, father's names, ages, dates of birth, days, months and years of martyrization, military departments, Brigades, Regiments, Battalions, Companies and Parties.

Keywords: Develi/Everek, Korean War, Cyprus Peace Operation, Turco-Italian War, Non-Battle Martyr

GİRİŞ

Bu çalışmada, Trablusgarp Savaşı, Kore Savaşı, Kıbrıs Barış Harekâtı ile muharebe dışı şehit olan askeri personel insan kayıplarımız çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Kayseri vilayetinin, Develi/Everek kazası Trablusgarp Savaşında bir evladını, Kore Savaşında iki evladını, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında iki evladını ve muharebe dışı savaşlarda ise dokuz evladını şehit olarak vermiştir. Trablusgarp gibi Osmanlı Devleti'nin merkezine çok uzak olan bir coğrafyada verilen şehidimizin orada kalması hiç kuşkusuz o coğrafyanın Osmanlı Devleti'nden ayrılması ile neticelenmesi üzüntü verici bir durumdur.

Bir diğer husus Kore gibi uzak doğu coğrafyasında şehadet şerbetini içen kahraman askerlerimizin cenazelerinin oralarda kalmalarıdır. Teselli bulduğumuz bir diğer durum ise yavru vatan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin varlığını devam ettirmesi için verilen iki şehidimizin Türk askerinin nöbet tuttuğu bir vatan coğrafyasında emin ellerde huzur içerisinde uyumalarıdır. Anadolu'nun bağrında yetişmiş hepsi birbirinden kıymetli ve değerli insanlarımızın vatan uğruna değişik coğrafyalara gitmeleri ve oraların elden çıkmasıyla cenazelerinin bile o topraklarda kalması üzüntü vericidir.

Anne ve babalarının kim bilir hangi ümitlerle dünyaya getirdikleri, hangi hayaller kurdukları, bu gencecik evlatlarımız genç yaşta vatan savunması için hayatlarını kaybetmişler ve şehit olmuşlardır.

TRABLUSGARP SAVAŞI, KORE SAVAŞI, KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI VE MUHAREBE DIŞI ŞEHİTLER

Trablusgarp Savaşı:

Milli birliğini tamamlayarak ulusal bir devlet haline gelen İtalya bundan önce küçük devletçikler halinde varlığını devam ettirmekteydi. Venedik, Ceneviz, Cenova, Floransa, Raguza gibi genellikle ticari faaliyetlerle iştigal eden bu küçük cumhuriyetler, milli birliklerini tamamlamaları ile beraber ve dünyadaki diğer devletlerin sömürgecilik faaliyetlerine eş değer olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika topraklarına göz dikmişlerdir. Kuzey Afrika gibi bir coğrafyanın savunulması stratejik ve lojistik açısından oldukça zordu. Bir Osmanlı toprağı olan Mısır işgal altında olduğu için karadan yardım ulaştırılamamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin kendisini savunacak veya harekât yapacak yeterli miktarda donanması da olmadığı için Trablusgarp'a denizden ulaşma imkânı da hemen hemen yok gibiydi.

Osmanlı Devleti ile İtalya Devleti arasında, 1911-1912 yılları arasında çıkan ve İtalya'nın galibiyetiyle sonuçlanan Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşının çıkma belirtisi göstermesi üzerine başladıktan bir hafta sonra 15 Ekim 1912 tarihinde imzalanan Uşi Antlaşması ile sona ermiş, Osmanlı devleti Trablusgarp ile beraber Rodos ve 12 adayı da İtalya'ya terk etmek zorunda kalmıştır.

Türk vatanperverliği ile Trablusgarp'ta yeteri kadar hem de en iyi subaylar toplanmış bulunmaktaydı. Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal (Atatürk), Kurmay Yarbay Enver (Enver Paşa), Ali Fethi Bey (Okyar), Fuat Bey (Bulca), Yüzbaşı Nuri Bey (Conker) bunların en başta gelenlerini oluşturmaktadır. [1]

Trablusgarp Savaşı Osmanlı İmparatorluğu için bir kader harbi olmuştur. Türk Milleti 1911 yılında başlayan 1922 yılında Lozan Antlaşması ile son bulan Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Harbinde birçok evlatlarını şehit vermiş, en sonunda bugünkü vatan toprağını kurtarabilmiştir. Trablusgarp Savaşı, Osmanlı İmparatorluğunun yapısının tamamen çökertilmesi ve son buldurulması için Türk

1 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912), T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Askeri Tarih Yayınları, Seri No: 5, Ankara 1981, s. 64.

ulusuna düşman saldırılarının başlangıcıdır denilebilir.[2] Fahrettin Altay, Hürriyet kahramanları genç subayların Trablus ve Bingazi'den döndükten sonra vatanı kurtarmanın çarelerini aramaya başladıklarını kaydetmektedir. Altay, devamla önemli bir tespitte bulunarak, Rus genelkurmayının 19 ağustos tarihini taşıyan raporuna atıfta bulunarak "Mustafa Kemal, Büyük Türk kumandanlarının halk tarafından en çok hürmet görenidir. Cesur, muktedir, azimkâr ve azmi şöhretini Trablus Bingazi'sindeki muvaffakiyetle elde etmiş olup, Çanakkale'de iki defa vaziyeti kurtarmıştır" demektedir. [3]

Trablusgarp Savaşında Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı kayıtlarına göre toplam 15 şehit verilmiştir.[4] Bunlardan birisi Develilidir.

Kore Savaşı:

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1945 yılı mayıs ayında Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasında yapılan antlaşmaya göre Kore Devleti, savaş bittikten sonra ABD., SSCB., İngiltere ve Çin'in ortak vesayeti altına konulacaktı. 1945 yılındaki Potsdam Konferansında Sovyet Rusya uzak doğu savaşına katılmaya karar verince askeri harekât bakımından Kore toprakları 38. enlem çizgisi ile ikiye ayrılmıştı.[5] Bu çizginin kuzeyi Sovyet Rusya ve güneyi ise Amerikan askeri harekât bölgesi kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği'ne göre, Amerika Birleşik Devletleri'ni Asya kıtasından atmak zamanı gelmişti. Sovyetler Birliği'nin desteklediği Kuzey Kore birlikleri 25 Haziran 1950 sabahından itibaren Güney Kore'ye karşı saldırıya geçmişlerdir. Bu saldırganlık karşısında Amerika Birleşik Devletleri, Birleşmiş Milletlere (BM) başvurarak Kore'ye Birleşmiş Miletler barış gücünün gönderilmesi kararı aldırmıştı. Türkiye'de Birleşmiş milletler kuvvetlerine bir tugaylık askeri birlik ile katılmıştır. Kore'de akan Türk kanı ve Türk kahramanlığı Türkiye'nin 1951 yılında NATO'ya alınmasına vesile olmuştur.[6] Türkiye'nin NATO'ya alınmasına İngiltere ve ABD başlangıçta karşı çıkmış olmasına rağmen, Türkiye'nin Ortadoğu'nun savunulmasında aktif rol oynayacağına dair söz vermesi üzerine İngiltere itirazından vazgeçmiş ve Türkiye NATO'ya alınmıştır.[7] Üç yıl süren görüşmelerin ardından 27 Temmuz 1953 tarihinde Panmunjom'da imzalanan antlaşma ile Kore savaşı sonlanmıştır.[8]

Türkiye, Kore'ye 4.500 kişilik tugay seviyesinde bir askeri birlik göndermiştir. Tugay komutanlığını Tuğgeneral Tahsin Yazıcı, Piyade Alay Komutanlığını da Albay Celal Dora üstlenmiştir. 12 Ekim 1950 tarihinde Kore'de Pusan limanına varan Türk birliği savaşın sonuna kadar (1950-1953) kendisine verilen görevi yerine getirmiştir. Türkiye, ABD'den hemen sonra Kore'ye asker gönderen ilk ülke olmuş, Cumhuriyet tarihinde ilk defa yabancı bir ülkeye Türk Silahlı Kuvvetleri'nden bir birlik gönderilmiştir.[9] Türk birlikleri Kore'de çeteleri yok etmek, yol ve köprü güvenliğini sağlamak ve Birleşmiş Milletler ordusunun kuşatılmasına engel olmakla görevlendirildi. Üstün sayıdaki düşmanla yabancısı olduğu coğrafyada destan yaratırcasına savaştı. Başarısı Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerinin geliştirilmesine katkı sağladı. Bu askeri yardım, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'yi

2 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, a.g.e., s. 467-468.

3 Fahrettin Altay, Görüp Geçirdiklerim 10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası, İnsel Yayınları, İstanbul 1970, s. 62, 127.

4 https://www.msb.gov.tr/SehitVefat/SehitListesi (Erişim Tarihi: 01.02.2022).

5 Rifat Uçarol, Siyasi Tarih- (1789-2014), Der Yayınları, s. 670.

6 Türkiye'nin dış politikasının oluşmasında belirleyici role sahip olan Kore Savaşı'nın, Türkiye'nin NATO üyeliğine alınmasında ve ABD ile ilgili müttefikliğinin gelişmesindeki aşamaları için bk.; Sedef Bulut, "38. Enlemde Güç Mücadelesi: Kore Savaşı ve Türkiye'deki Tezahürleri", Mavi Atlas, 6/1, 2018, s. 185, s. 185-204.

7 Uçarol, a.g.e., s. 696, 727-728.

8 Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1984, s. 454-456.

9 Uçarol, a.g.e., s. 728-729.

müttefik olarak görmesi sonucunu doğurdu. Yardımının artacağı beklentileri çoğaldı.[10]

Kore Harbi zarfında Türk ordusundan hayatını kaybeden ve şehit statüsünde (şehit ya da gaiben şehit) işlem gören askeri personel sayısı 892'dir. Bu personelin 41'i subay, 25'i astsubay ve 826'sı ise erdir. Şehitlerimizin bir kısmı Güney Kore'de Seul-Pusan kasabası yakınlarındaki Tanggok mezarlığı içerisinde bulunan Pusan Şehitliği'nde yatmaktadır.[11] Bu 826 şehit askeri personelimizden ikisi ise Develilidir.

Kıbrıs Barış Harekâtı:

1960 ile 1980 yılları arasındaki yirmi yıllık Türk dış politikasının esasını Kıbrıs meselesi oluşturmuştur denilebilir. Kıbrıs Türkiye'nin en hayati ve milli meselesi ve milli menfaatlerimizin ağırlık noktasıdır. Kıbrıs'ta Rumların adayı Yunanistan'a ilhak planı olarak nitelendirilen ENOSİS'ten vazgeçmemeleri ve 1960 anayasasının Türklere tanıdığı hakları bir türlü hazmedememeleri bunalımın temel nedenidir. 1960 yılından itibaren Rumlar ENOSİS'i gerçekleştirmeye ve Türkler'in haklarını saymamaya ve anayasayı ihlale başlamışlardır. 1963 yılından itibaren Türkleri yıldırma amacına yönelik Rum tedhişçileri Türklere saldırmaya başladılar. Türkler, kaçırılıyor ve öldürülüyorlardı. 24 Aralık 1963 günü Rumlar Lefkoşe'de 24 Türk'ü şehit ettiler. 40 Türk'ü de yaraladılar. Bu olaylar Türkleri yok etme planının başlangıcı idi. Türkiye garanti anlaşması gereği Yunanistan ve İngiltere'yi harekete geçirdi.[12]

Kıbrıs adasındaki Türklere karşı Rum baskıları artarak devam etmiş tedhiş, terör, yıldırma, adadan Türkleri göç ettirme, öldürme, yaralama eylemleri çığırından çıkıp artış gösterince Türk Silahlı Kuvvetleri 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'ta barış ve anayasal düzeni yeniden sağlamak amacıyla Kıbrıs'a asker çıkartmıştır. Yapılan askeri harekât planlara tam bir uygunluk içerisinde başarıyla tamamlanmıştır. Birleşmiş Milletler ateşkes çağrısı yapmış, Türk tarafı Kıbrıs'ta yaşayan Türkler'in hakları garanti altına alınmadıkça adadan çıkmayacağını belirtmiştir. Bu durum üzerine Yunanistan 22 Temmuz 1974 tarihinde ateşkesi kabul ettiğini Ankara'ya bildirmiştir. Diplomatik görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmış Türkiye yarım kalan askeri harekâtına 14 Ağustos 1974'te tekrar başlamış böylece İkinci Kıbrıs Barış Harekâtı yapılmıştır. [13]

Kıbrıs Barış Harekâtında Türk ordusu 498 şehit vermiştir. Kıbrıs Türk tarafının kayıpları ise harekâtta 70 mücahit ve 270 kişi olup, Kıbrıs Türklerinin genel olarak verdiği şehit sayısı ise 1.672 olarak kayıtlara geçmiştir. [14] Develi ise bu savaşta iki insanını şehit olarak vermiştir.

MUHAREBE DIŞI ŞEHİTLER

Her hangi bir savaşa girmeksizin, bölgesel ya da kısıtlı bir bölgede meydana gelen insan zayiatı ile sonuçlanan çatışmaları anlatmak için kullanılan bir tabirdir. Bu bağlamda Develi'nin verdiği şehit sayımız ise dokuzdur.

1.Şehit Askeri Personelin İsimleri

Bütün dünyada insanların bir isimleri vardır. İsimsiz olan insanlar ise birer istisnadır. Kimi insanlar ismi ile kimi insanlar ismi ve soy ismi ile kimileri ise bilinenin dışında göbek ismi ile kimi insanlarda halkın ağız alışkanlığı veya kısaca ifade etmek gerekirse istediği veya alışkanlık haline getirdiği isimler ile anılırlar.

Anadolu insanı isimlendirmeyi çok önemsemiş ve ona özel bir ehemmiyet atfetmiştir. Doğal olarak isimlendirme söz konusu olduğunda evvela büyük baba, ardından

10 Ahmet Emin Yaman, "Kore Savaşı'nın Türk Kamuoyuna Yansıması", Atatürk Yolu Dergisi, C. 10, S. 37, 2006, s. 245, s. 231-245.

11 F. Rezzan Ünalp, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı: 415, Ocak 2013, s. 41.

12 Armaoğlu, a.g.e., ss. 783-817.

13 Uçarol, a.g.e., s. 763-767.

14 https://www.trthaber.com/haber/gundem/kibris-baris-harekatinin-uzerinden-44-yil-gecti-376114.html (Erişim Tarihi: 28.06.2022).

baba veya aileden değer verilen birisinin ismi çocuğa isim olarak konulmuştur.

İsimlendirme de genellikle bir iki husus dikkati çekmektedir.

A) Milli nitelikte isimlendirme

B) Dini nitelikte isimlendirme

C) Etkisi altında kalınan bir olay, bir vaka ya da şahsiyetin isim olarak verilmesi gibi hususlardır.

Grafik. 1 Trablusgarp Savaşı, Kore Savaşı, Kıbrıs Barış Harekâtı ve Muharebe Dışı Şehit Olan Develililer

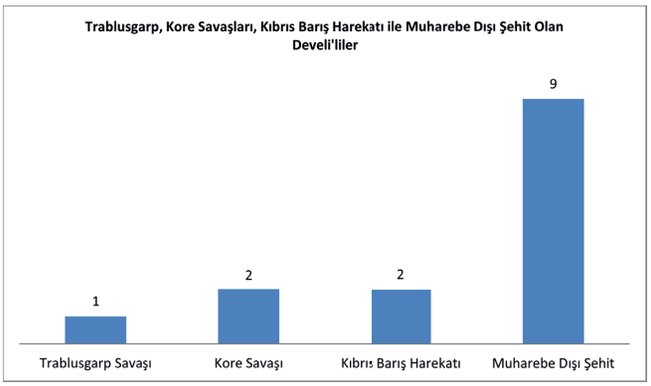

Tablo. 1. Trablusgarp Şehidimizin İsmi

SIRA NUMARASI	İSİM	SAYI
1	İZZET	1
TOPLAM		1
BİLİNMEYEN		-
GENEL TOPLAM		1

Trablusgarp savaşında şehit olan İzzet isimli bir şehidimiz bulunmaktadır. Büyük ihtimalle büyük babasının ismini almış olmalıdır.

Tablo. 2. Muharebe Dışı Şehit Olan Develililer

SIRA NUMARASI	İSİMLERİ	SAYI
1	HASAN	1
2	AHMET	2
3	OSMAN	1
4	İBRAHİM	1
5	İSMAİL	1
6	KADİR	1
7	BEYAZIT	1
8	HÜSEYİN	1
TOPLAM		9
BİLİNMEYEN		-
GENEL TOPLAM		9

Muharebe dışı şehitlerimizin aldıkları isimlendirmelerde genel olarak dini anlam taşıdıkları görülmektedir. Ahmet ismi 2 kez alınmış, Hasan, Osman, İbrahim, İsmail, Hüseyin ise birer kez alınmışlardır. Türkçe kökenli olarak Kadir ve Beyazıt birer kez isim olarak kullanılmışlardır.

Tablo. 3. Kore Savaşı Şehitlerimizin İsimleri

SIRA NUMARASI	İSMİ VE SOY İSMİ	SAYI
1	HAYRETTİN YANAR	1
2	MEHMET KEMAL PATATOĞLU	1
TOPLAM		2
BİLİNMEYEN		-
GENEL TOPLAM		2

Kore Savaşı şehitlerimizin isimlerinden birisi dini ve diğeri ise milli geleneklerimize göre alınmış görülmektedirler.

Tablo. 4. Kıbrıs Barış Harekâtı Şehitlerimizin İsimleri

SIRA NUMARASI	İSİMLERİ	SAYI
1	ERDOĞAN YILDIZ	1
2	KAZIM ŞAHİN	1
TOPLAM		2
BİLİNMEYEN		-
GENEL TOPLAM		2

Kıbrıs Barış Harekâtına katılan ve şehit olanlardan ikisi de milli kültürümüze göre isimlendirilmiş bulunmaktadırlar.

Grafik. 2. Trablusgarp Savaşı, Kore Savaşı, Kıbrıs Barış Harekâtı ve Muharebe Dışı Şehit Olan Develililer

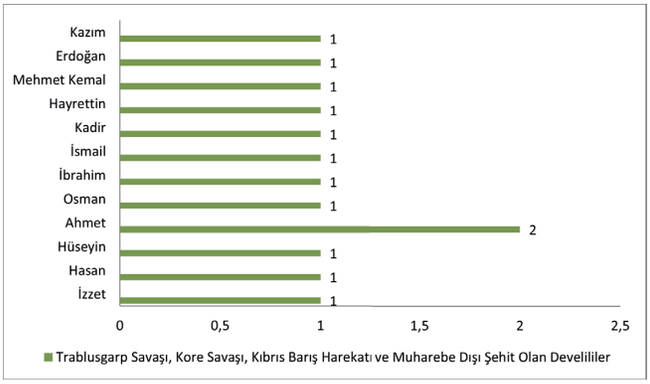

2. Şehit Askeri Personelimizin Lakapları

Trablusgarp Savaşı, Kore Savaşı, Kıbrıs Barış Harekâtı ile Muharebe dışı şehit olan Develililer/Evereklıler isimli çalışmada esas alacağımız bir diğer husus şehitlerimizin lakapları olacaktır.

Anadolu coğrafyasında lakap verme ya da lakap takma hususu çok yaygındır. "Yiğit lakabıyla anılır." sözü bir anlamda darb-ı mesel olmuştur. Kişinin tanınması ve bilinmesini belirgin hale getirmek için lakap geleneği yaygın olarak kullanıla gelmektedir.

Tablo. 5. Trablusgarp Şehidimizin Lakabı

SIRA NUMARASI	LAKABI	SAYI
1	Öksüz Oğulları	1
TOPLAM		1
BİLİNMEYEN		-
GENEL TOPLAM		1

Tablo. 6. Muharebe Dışı Şehitlerimizin Lakapları

SIRA NUMARASI	LAKABI	SAYI
1	Manakoğulları	1
2	Hacı Hamzaoğlu	1
3	Osman Ağa Oğlu	1
4	-	-
5	Kasalıoğlu	1
6	Avşarpaşaoğulları	1
7	Kör Memişoğlu	1
8	-	-
9	Emir Ağaoğulları	1
TOPLAM		7
BİLİNMEYEN		2
GENEL TOPLAM		9

Tablo. 7. Kore Savaşı Şehitlerimizin Lakapları

SIRA NUMARASI	LAKABI	SAYI
1	-	-
2	-	-
TOPLAM		-
BİLİNMEYEN		2
GENEL TOPLAM		2

Tablo. 8. Kıbrıs Barış Harekâtı Şehitlerimizin Lakapları

SIRA NUMARASI	LAKABI	SAYI
1	-	-
2	-	-
TOPLAM		-
BİLİNMEYEN		2
GENEL TOPLAM		2

3. Şehit Askeri Personelimizin Yaşları

Tablo. 9. Trablusgarp'ta Şehit Olan Develili Şehidimizin Yaşı

Doğum Tarihi (Rumi-Miladi)	Yaş	Sayı	Yüzdesi
R. 1288/ M.1872	-	-	-
R. 1297/ M.1879	-	-	-
R. 1306/ M. 1888	-	-	-
R. 1308/ M.1890	-	-	-
R. 1315/ M. 1897	-	-	-
R. 1316/ M. 1898	13	1	100
R. 1319/ M. 1901	-	-	-
1930	-	-	-
1953	-	-	-
1954	-	-	-
TOPLAM		1	100
BİLİNMEYEN		-	-
GENEL TOPLAM		1	100

Trablusgarp'ta şehit Olan Develili şehidimizin yaşının çok küçük olması dikkat çekicidir. Bu dönem Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Balkanlar coğrafyasından geri çekilme sürecinin hızlandığı bir tarih aralığına tekabül etmektedir. Askeri anlamda yenilgiler üst üste gelmiş ve çok kısıtlı bir coğrafya da hareket alanı bulunula bilinmiştir. Askere alma işlemlerinin zorluğu dikkate alınırsa daha çocuk yaşta denilebilecek bir çağda askerlik görevinin üstlenilmesinin acı neticeleri kendiliğinden görülecektir.

Tablo. 10. Muharebe Dışı Şehit Olan Develililerin Yaşlarına Göre Dağılımı

Doğum Tarihi (Rumi-Miladi)	Yaş	Sayı	Yüzdesi
R. 1288/ M.1872		1	
R. 1297/ M.1879		1	
R. 1306/ M. 1888		1	
R. 1308/ M.1890		3	
R. 1315/ M. 1897		1	
R. 1316/ M. 1898		1	
R. 1319/ M. 1901		1	
1930		-	
1953		-	
1954		-	
TOPLAM		9	100
BİLİNMEYEN		-	-
GENEL TOPLAM		9	100

Muharebe dışı şehit olan Develili şehitlerimizin doğum tarihleri bilinmekte ancak şehadet tarihleri kısmında "Muharebe Dışı Şehit-(1853-1928)" ifadesinden hangi yılda tam olarak şehit düştükleri anlaşılamamaktadır.

Tablo. 11. Kore Savaşı Şehitlerimizin Yaşlarına Göre Dağılımı

Doğum Tarihi (Rumi-Miladi)	Yaş	Sayı	Yüzdesi
R. 1288/ M.1872		-	
R. 1297/ M.1879		-	
R. 1306/ M. 1888		-	
R. 1308/ M.1890		-	
R. 1315/ M. 1897		-	
R. 1316/ M. 1898		-	
R. 1319/ M. 1901		-	
1930	22	2	
1953		-	
1954		-	
TOPLAM		2	100
BİLİNMEYEN		-	-
GENEL TOPLAM		2	100

Kore Savaşına katılan iki şehidimizinse doğum tarihleri 1930 olup her ikisi de 22 yaşında şehit düşmüşlerdir.

Tablo. 12. Kıbrıs Barış Harekâtı Şehitlerimizin Yaşlarına Göre Dağılımı

Doğum Tarihi (Rumi-Miladi)	Yaş	Sayı	Yüzdesi
R. 1288/ M.1872		-	
R. 1297/ M.1879		-	
R. 1306/ M. 1888		-	
R. 1308/ M.1890		-	
R. 1315/ M. 1897		-	
R. 1316/ M. 1898		-	
R. 1319/ M. 1901		-	
1930		-	
1953	21	1	
1954	20	1	
TOPLAM		2	100
BİLİNMEYEN		-	-
GENEL TOPLAM		2	100

Kıbrıs Barış Harekâtına katılan şehitlerimizden birisi 1953 doğumlu ve diğeri ise 1954 doğumlu olup 20 ve 21 yaşlarında şehit düşmüşlerdir.

Grafik. 3. Trablusgarp Savaşı, Kore Savaşı, Kıbrıs Barış Harekâtı ve Muharebe Dışı Şehit Olan Develili Şehitlerimizin Doğdukları Senelere Göre Dağılımı

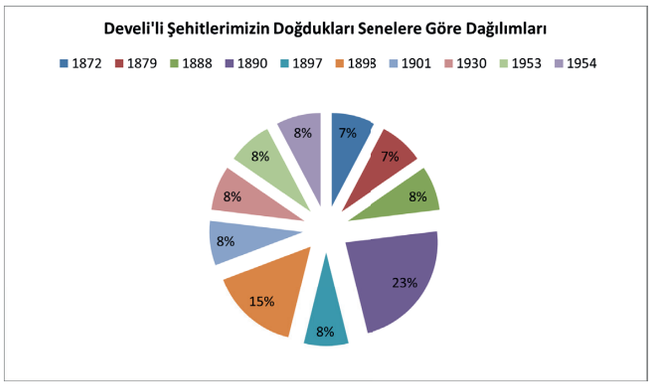

4. Şehit Askeri Personelimizin Rütbeleri

Trablusgarp Savaşı, Kore Savaşı, Kıbrıs Barış Harekâtı ve Muharebe dışı şehit olan Develili şehitlerimizin rütbelerine göre dağılımına baktığımızda:

Tablo. 13 Trablusgarp Şehidimizin Rütbesine Göre Dağılımı

SIRA NO	NİTELİĞİ	SAYI	YÜZDESİ
1	ER	1	100
TOPLAM		1	100
BİLİNMEYEN		-	-
GENEL TOPLAM		1	100

Tablo. 14. Muharebe Dışı Şehitlerimizin Rütbelerine Göre Dağılımı

SIRA NO	NİTELİĞİ	SAYI	YÜZDESİ
1	ER	6	66.6
TOPLAM		6	
BİLİNMEYEN		3	33.3
GENEL TOPLAM		9	100

Tablo. 15. Kore Savaşı Şehitlerimizin Rütbelerine Göre Dağılımı

SIRA NO	NİTELİĞİ	SAYI	YÜZDESİ
1	ER	2	100
TOPLAM		2	
BİLİNMEYEN		-	
GENEL TOPLAM		2	100

Tablo. 16. Kıbrıs Barış Harekâtı Şehitlerimizin Rütbelerine Göre Dağılımı

SIRA NO	NİTELİĞİ	SAYI	YÜZDESİ
1	ER	2	100
TOPLAM		2	
BİLİNMEYEN		-	
GENEL TOPLAM		2	100

Trablusgarp, Kore, Kıbrıs Barış Harekâtı ile Muharebe dışı şehit olan askeri personellerimizin 11 tanesinin tamamı er rütbesinde bulunmaktadır. Üç şehidimizin rütbesi ise bilinmemektedir.

Grafik. 4. Trablusgarp Savaşı, Kore Savaşı, Kıbrıs Barış Harekâtı ve Muharebe Dışı Şehit Olan Develililerin Rütbelerine Göre Dağılımı

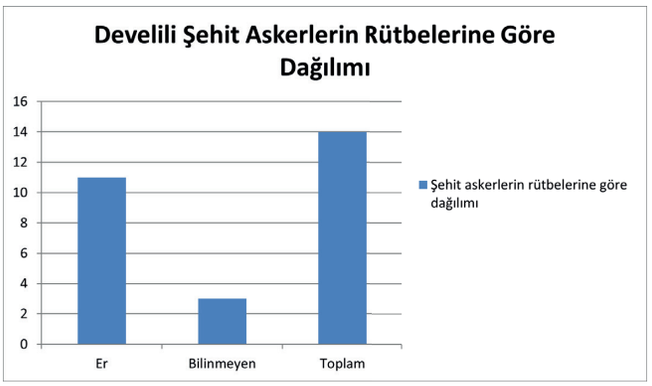

5. Şehit Askeri Personelimizin Askeri Sınıfları

Tablo. 17. Trablusgarp Şehidimizin Askeri Sınıfı

SIRA NUMARASI	ASKERİ SINIFLARI	SAYI
1	-	-
TOPLAM	-	-
BİLİNMEYEN	1	1
GENEL TOPLAM	1	1

Tablo. 18. Muharebe Dışı Şehitlerimizin Askeri Sınıfları

SIRA NUMARASI	ASKERİ SINIFLARI	SAYI
1	-	-
2	-	-
3	-	-
4	-	-
5	-	-
6	-	-
7	-	-
8	-	-
9	-	-
TOPLAM	-	-
BİLİNMEYEN	9	9
GENEL TOPLAM	9	9

Tablo. 19. Kore Savaşı Şehitlerimizin Askeri Sınıfları

SIRA NUMARASI	ASKERİ SINIFLARI	SAYI
1	-	-
2	-	-
TOPLAM	-	-
BİLİNMEYEN	2	2
GENEL TOPLAM	2	2

Tablo. 20. Kıbrıs Barış Harekâtı Şehitlerimizin Askeri Sınıfları

SIRA NUMARASI	ASKERİ SINIFLARI	SAYI
1	-	-
2	-	-
TOPLAM	-	-
BİLİNMEYEN	2	2
GENEL TOPLAM	2	2

Şehit askerlerin askeri sınıflarına göre dağılımına baktığımızda, 14 şehidimizin de tamamının sınıflarının bilinmediği dikkati çekmektedir.

Grafik.5. Şehit Askerleri Personelimizin Sınıflarına Göre Dağılım Grafiği



6. Şehit Askeri Personelimizin Baba İsimlerine Göre Dağılımları

Tablo. 21. Trablusgarp Şehidimizin Baba İsmine Göre Dağılımı

SIRA NUMARASI	BABA İSİMLERİ	SAYI
1	İSMAİL	1
TOPLAM		1
BİLİNMEYEN		-
GENEL TOPLAM		1

Trablusgarp şehidimizin babasının isminin dini geleneklerle verildiği görülmektedir.

Tablo. 22. Muharebe Dışı Şehitlerimizin Baba İsimlerine Göre Dağılımı

SIRA NUMARASI	BABA İSİMLERİ	SAYI
1	ŞAKİR	1
2	HAMZA	1
3	ARİF	1
4	CAFER	1
5	DERVİŞ	1
6	İBRAHİM	1
7	ALİ	1
8	HASAN	1
9	HABİP	1
TOPLAM		9
BİLİNMEYEN		-
GENEL TOPLAM		9

Muharebe Dışı şehit olan Develili şehitlerimizin babalarının isimlerine göre dağılımlarına baktığımızda İslami

ritüellerle konulan isimlerin yaygın olduğu ve çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir.

Tablo. 23. Kore Savaşı Şehitlerimizin Baba İsimlerine Göre Dağılımı

SIRA NUMARASI	BABA İSİMLERİ	SAYI
1	HASAN HÜSEYİN	1
2	MEHMET ALİ	1
TOPLAM		2
BİLİNMEYEN		-
GENEL TOPLAM		2

Kore savaşında şehit olan şehitlerimizin baba isimlerinin de İslami geleneklerden esinlenerek verildiği anlaşılmaktadır.

Tablo. 24. Kıbrıs Barış Harekâtı Şehitlerimizin Baba İsimlerine Göre Dağılımı

SIRA NUMARASI	BABA İSİMLERİ	SAYI
1	FETTAH	1
2	HÜSNÜ	1
TOPLAM		2
BİLİNMEYEN		-
GENEL TOPLAM		2

Kıbrıs barış harekatına katılan ve şehit olan Develili askeri personelimizin isimlendirmelerinin dini=İslami ritüel ve geleneklerle eş değer olarak verildiği gözlenmektedir. Her savaşta kaybettiğimiz şehit babalarının isimleri birer kez geçmektedir.

7. Şehit Askeri Personelimizin Şehadet Yerlerine Göre Dağılımı

Tablo. 25. Trablusgarp Şehidimizin Şehadet Yerine Göre Dağılımı

SIRA NUMARASI	ŞEHADET YERİ	SAYI
1	Trablusgarp Meydan Harbi	1
TOPLAM		1
BİLİNMEYEN		-
GENEL TOPLAM		1

Tablo. 26. Muharebe Dışı Şehitlerimizin Şehadet Yerlerine Göre Dağılımı

SIRA NUMARASI	ŞEHADET YERİ	SAYI
1	Müsademede	2
2	Eb Muharebesinde	1
3	Şeyh Sait Harekatında	2
4	Cerabih Muharebesi	1
5	Cizan'da	1
6	Bulgar çeteleriyle meydana gelen muharebe	1
TOPLAM		8
BİLİNMEYEN	1	1
GENEL TOPLAM		9

Tablo. 27. Kore Savaşı Şehitlerimizin Şehadet Yerlerine Göre Dağılımı

SIRA NUMARASI	ŞEHADET YERİ	SAYI
1	Kore	2
TOPLAM		2
BİLİNMEYEN		-
GENEL TOPLAM		2

Tablo. 28. Kıbrıs Barış Harekâtı Şehitlerimizin Şehadet Yerlerine Göre Dağılımı

SIRA NUMARASI	ŞEHADET YERİ	SAYI
1	Kıbrıs Barış Harekatı	2
TOPLAM		2
BİLİNMEYEN		-
GENEL TOPLAM		2

8. Şehit Askeri Personelimizin Mensup Olduğu Askeri Birlikler

Tablo. 29 Develili şehitlerimizin mensup oldukları askeri birlikler

SIRA NO.	BİLİNMEYEN	KUVVET	ORDU	KOLORDU	TUGAY	FIRKA	ALAY	TABUR	BÖLÜK
1	-	K	-	-	-	-	57.	1.	3.
2	-	K	-	-	-	-	12.	3.	-
3	-	K	-	-	-	-	54.	1.	3.
4	-	K	-	-	-	41.	12.	3.	9.
5	-	K	-	-	-	-	-	-	3.

SIRA NO.	BİLİNMEYEN	KUVVET	ORDU	KOLORDU	TUGAY	FIRKA	ALAY	TABUR	BÖLÜK
6	-	K	-	-	-	41.	12.	3.	11.
7	-	K	-	16.	-	-	-	3.	11.
8	-	K	-	-	-	-	116.	3.	9.
9	-	K	-	-	2.	-	-	-	-
10	-	K	-	-	2.	-	-	-	-
11	-	K		-	-	-	-	1.	-
12	-	K	-	-	-	-	-	1.	-
13	-	K	-	-	-	-	-	-	-
14	-	K	-	-	-	-	-	-	-
BİLİNMEYEN	2	K	-	-	-	-	-	-	-
GENEL TOPLAM	2	14	-	1	2	2	6	9	7

Develi'li şehitlerimizin mensup bulundukları askeri birlik dağılımına bakıldığında tamamının Kara Kuvvetlerine mensup askeri birliklerden oluştuğu görülmektedir.

Grafik. 6. Şehitlerimizin Kuvvet Komutanlıklarına Göre Deniz, Kara Veya Jandarma Olarak Dağılımı



Tablo. 30. Develili Şehitlerimizin Kuvvet Komutanlıklarına Göre Dağılımı

KUVVET KOMUTANLIĞI	ASKERİ PERSONEL	YÜZDESİ
DENİZ KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI	-	-
JANDARMA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI	-	-
KARA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI	14	100
TOPLAM	14	100
GENEL TOPLAM	14	% 100

9. Şehit Askeri Personelimizin Kolordulara Göre Dağılımı

Şehit askeri personelin 13'ünün kolordusu bilinmemekte birisinin ise 16. Kolorduya bağlı olarak görev yaptığı görülmektedir. Kolordu komutanlığı olarak 1 ve 4. kolordu komutanlığının mevcut olduğu görülüyor. Bunlara bağlı olarak görev yapan askeri personelin dağılımı ise şu şekildedir.

Tablo. 31. Kolordu Komutanlığına Bağlı Görev Yaparken Şehit Düşen Askeri Personel Sayısı

KOLORDU KOMUTANLIĞI	ASKERİ PERSONEL	YÜZDESİ
16. KOLORDU	1	92.85
TOPLAM	1	
BİLİNMEYEN	13	7.14
GENEL TOPLAM	14	100

Grafik. 7. Şehit Askeri Personelin Kolordulara Göre Dağılımı

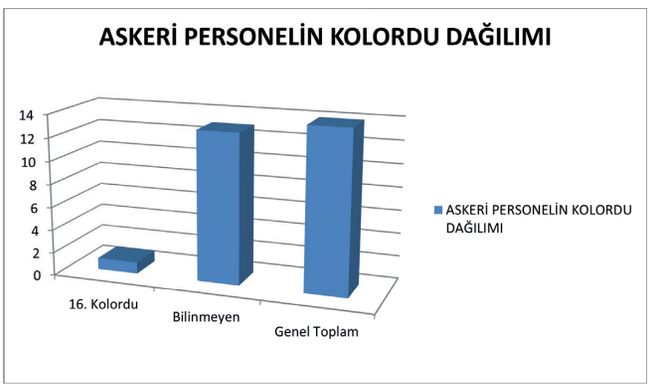

10. Şehit Askeri Personelimizin Fırkalara Göre Dağılımı

Develi'li şehitlerimizin bağlı oldukları ve şehit düştükleri fırkaları bir tablo halinde verecek olursak:

Tablo. 32 Develili Şehit Düşen Askeri Personelin Bağlı Olduğu Askeri Fırkalar

ŞEHİTLERİN BAĞLI OLDUKLARI FIRKA	ŞEHİT DÜŞEN ASKERİ PERSONEL	YÜZDESİ
41.FIRKA	2	14.28
TOPLAM	2	

ŞEHİTLERİN BAĞLI OLDUKLARI FIRKA	ŞEHİT DÜŞEN ASKERİ PERSONEL	YÜZDESİ
BİLİNMEYEN	12	85.71
TOPLAM	14	100

Sadece 2 personelin 41. Fırka olarak fırkası bilinmekte olup diğerlerinin hangi fırkalara mensup oldukları bilinmemektedir.

Grafik. 8. Develili Şehit Düşen Askeri Personelin Fırkalara Göre Dağılımı

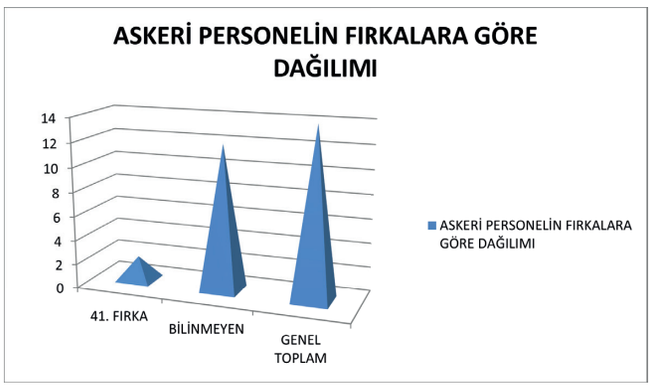

11. Şehit Askeri Personelimizin Alaylara Göre Dağımı

Grafik. 9. Şehit Askeri Personelin Alaylara Göre Dağılımı

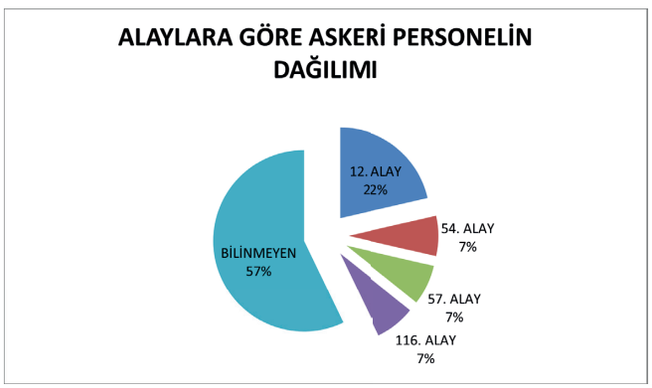

Tablo. 33. Şehit Askeri Personelin Bağlı Oldukları Alaylara Göre Dağılımı

ŞEHİTLERİN BAĞLI OLDUKLARI ALAY	ŞEHİT DÜŞEN ASKERİ PERSONEL	YÜZDESİ
12. ALAY	3	21.42
54. ALAY	1	7.14
57. ALAY	1	7.14
TOPLAM	5	35.71
BİLİNMEYEN	9	64.28
GENEL TOPLAM	14	% 100

Trablusgarp Savaşı, Kore Savaşı, Kıbrıs Barış Harekâtı ile Muharebe Dışı Şehit Olan Develili askeri personelin sayılarına baktığımızda en fazla şehidin 3 askeri personel ile 12. Alay'dan olduğu bunu birer şehit ile 54. ve 57. alayların takip ettiği anlaşılmaktadır. 9 askeri personelin ise hangi alaya ait olduğu bilinmemektedir.

12. Şehit Askeri Personelimizin Taburlara Göre Dağılımı

Tablo. 34. Şehit Askeri Personelin Bağlı Oldukları Taburlara Göre Dağılımı

ŞEHİTLERİN BAĞLI OLDUKLARI TABUR	ŞEHİT DÜŞEN ASKERİ PERSONEL	YÜZDESİ
1. TABUR	4	28.57
3. TABUR	5	35.71
TOPLAM	9	
BİLİNMEYEN	5	35.71
GENEL TOPLAM	14	100

Şehitlerimizin bağlı bulundukları taburları değerlendirdiğimizde, en fazla şehidin % 28.57 oranı yani 4 şehit ile 1. Tabur'dan verildiği anlaşılmaktadır. Bunu % 35.71 ve 5 şehit ile 3. Tabur takip etmektedir. Taburu bilinmeyen şehit sayısının oranı ise % 35.71 oran ile 5 şehittir.

Grafik. 10. Şehit Askeri Personelin Taburlara Göre Dağılımı

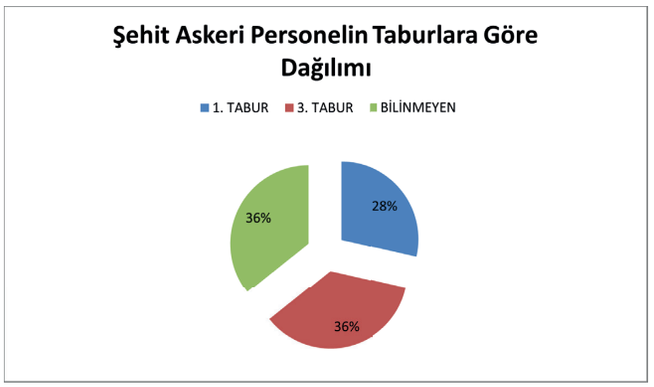

Grafik. 11. Şehit Askeri Personelin Bölüklere Göre Dağılımı



13. Şehit Askeri Personelimizin Bölüklere Göre Dağılımı

Tablo. 35. Şehit Askeri Personelin Bağlı Oldukları Bölüklere Göre Dağılımı

ŞEHİTLERİN BAĞLI OLDUKLARI BÖLÜKLER	ŞEHİT DÜŞEN ASKERİ PERSONEL	YÜZDESİ
3. BÖLÜK	3	21.42
9. BÖLÜK	2	14.28
11. BÖLÜK	2	14.28
TOPLAM	7	
BİLİNMEYEN	7	49.99
GENEL TOPLAM	14	100

Develi'li şehit askeri personelimizin bölüklerine göre dağılımlarına baktığımızda; % 21.42'lik oranlama ve 3 şehit ile 3. Bölük ve % 14.28'lik oran ve ikişer şehit ile 9 ve 11. Bölüklerin geldiği görülmektedir. 7 şehidin ise %49.99 oran ile bölükleri bilinmemektedir.

14. Şehit Askeri Personelimizin Şehadetlerinin Günlere Göre Dağılımı

Tablo. 36. Şehit Askeri Personelin Şehadetlerinin Günlere Göre Dağılımı

Günler	Sayı	Yüzde
1	-	-
2	-	-
3	-	-
4	-	-
5	-	-
6	1	7.14
7	-	-
8	-	-
9	-	-
10	-	-
11	-	-
12	-	-
13	-	-
14	-	-
15	-	-
16	-	-
17	-	-
18	-	-
19	-	-
20	-	-
21	1	7.14

Günler	Sayı	Yüzde
22	1	7.14
23	1	7.14
24	-	-
25	-	-
26	-	-
27	-	-
28	-	-
29	-	-
30	-	-
31	-	-
Toplam	4	-
Bilinmeyen	10	71.42
Genel Toplam	14	% 100

15. Şehit Askeri Personelimizin Şehadetlerinin Aylara Göre Dağılımı

Tablo. 37. Şehit Askeri Personelin Şehadetlerinin Aylara Göre Dağılımı

Aylar	Sayı	Yüzdesi
1	-	-
2	-	-
3	-	-
4	-	-
5	1	7.14
6	-	-
7	2	14.28
8	-	-
9	-	-
10	1	7.14
11	-	-
12	-	-
TOPLAM	4	-
Bilinmeyen	10	71.42
Genel Toplam	14	% 100

Grafik. 12. Şehit Askeri Personelin Şehadetlerinin Aylara göre dağılımı

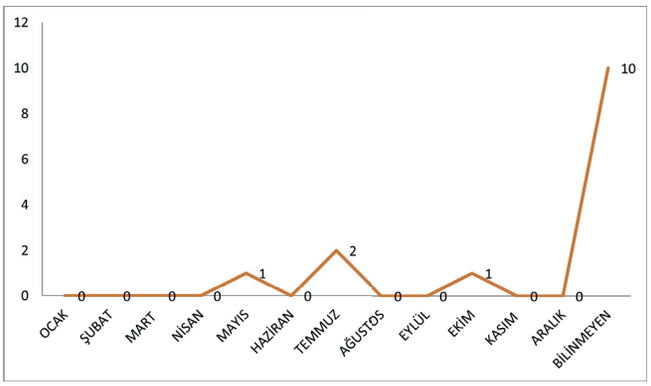

SONUÇ

Develi/Everek şehitlerini konu olarak aldığımız bu üçüncü ve son çalışmada Trablusgarp Savaşı, Kore Savaşı, Kıbrıs Barış Harekâtı ile Muharebe dışı şehit olan vatan evlatları incelenmiştir. Milli Savunma Bakanlığı verilerinden alınan resmi bilgilerden Osmanlı Devleti Dönemi'ndeki askeri kayıtların sağlıklı tutulamadığı anlaşılmaktadır. Askere ne kadar kişi sevk edilmiş, kaç kişi silahaltına alınmıştır. Bu konularla ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Askere alınmış, vatan evlatlarının tam künyelerine de rastlanılamamaktadır. Birçoğunun bağlı bulunduğu ordu, kolordu, alay, tugay, tabur, fırka, bölük gibi en temel olması gereken bilgilerde de eksiklikler göze çarpmaktadır. Savaşlara gönüllü olarak gittiği varsayılan vatan evlatlarımız da göz önüne alındığında askeri kayıpların daha büyük olduğu varsayılabilir. Askerlerimizin şehadet mertebesine ulaştıkları hususlarla ilgili detay kısmı boş olarak görünmektedir. Kore Savaşı ile Kıbrıs Barış Harekâtında bile bu türden eksik bilgilerin bulunması düşündürücüdür. Muharebe dışı şehitlerimizin şehadet tarihleri ile ilgili 1853-1928 gibi geniş bir zaman aralığının verilmesi en temel eksikliklerin başında gelmektedir. Hangi sülaleye ya da aileye ait olduklarını tespit etmek Cumhuriyet Öncesi Dönem için oldukça zor

hatta imkânsızdır. Kısmın aile lakaplarından yola çıkılarak bir varsayımda bulunulabilir.

Cumhuriyet Dönemi askeri verilerin ise Osmanlı Devleti dönemindeki kayıtlara nazaran daha düzenli kayıt altına alındığı anlaşılmaktadır.

Araştırma ve inceleme imkânı bulduğumuz böyle ulvi bir konu ile şehitlerimizin isimlerini bir nebze de olsa tarihe altın harflerle yazabildi isem kendimi bahtiyar hissederim. Rabbim mekânlarını cennet, ruhlarını şad eylesin.

KAYNAKLAR

A. Milli Savunma Bakanlığı Arşivi (Yayımlanmış Belgeler)

- https://www.msb.gov.tr/SehitVefat/SehitListesi

B. Diğer Kaynaklar

- ALTAY, Fahrettin, 10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası, İstanbul, 1970.
- ARMAOĞLU, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Ankara, 1997.
- ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), 6. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No. 252, Ankara, 1989.
- BELEN, Fahri, Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, Ankara, 1964.
- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi-Osmanlı İmparatorluğunun Siyasî ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi, C. I, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1970.
- UÇAROL, Rifat, Siyasi Tarih (1789-2010), Der Yayınları, Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş sekizinci basım, No. 391, İstanbul, Haziran, 2010.

MODERNLEŞME YOLUNDA BİR ANADOLU KASABASI: DEVELİ (1925-1935)

Doç. Dr. Nursal Kumaş
Bursa Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü e-mail: kumasnursal16@gmail.com Bursa/Türkiye,
ORCID: 0000-0002-6554-5007.

Öz

Cumhuriyet Dönemi'nin başlarında Kayseri iline bağlı olan Develi nüfusu ve ekonomik yapısıyla gelişmekte olan bir ilçe görüntüsü sergilemekteydi. İlçenin Merkez, Bakırdağı, Tomarza ve Yahyalı nahiyeleri ve bu nahiyelere bağlı toplam 99 köyü vardı. İlçe nüfusunun %32,67'si 20-45 yaş aralığında üretken bir özellik göstermekteydi ve bu aralıkta kadın nüfus %63,42'lik oranıyla ekonomik faaliyetlerin yükünü çekmekteydi. Şehrin 20 yaşın altındaki %53,71'lik nüfusu gelecek yıllar için ilçenin iş gücünün potansiyelini oluşturmakla beraber ilçe dışına yaşanan göçler bu olumlu yapının yeterince değerlendirilmesini engellemekteydi. İlçe merkezinde tarım ve hayvancılık ön planda yer alırken kunduracılık, demircilik ve elbise yapımı önemli birer ekonomik etkinlik alanıydı.

Develi şehir merkezinde ve Yahyalı nahiye merkezinde belediye teşkilatı mevcuttu. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında yapılan idari birtakım düzenlemeler çerçevesinde civar il ve ilçelere bağlı bazı köyler Develi'ye bağlandı. 1935 yılı verilerine göre şehir merkezinde okuma-yazma oranları erkeklerde %23,3 ve kadınlarda %8,2 olup Türkiye ortalamalarının üstündeydi. Buna karşın erkek ve kadın arasındaki okuma-yazma farkı çoktu.

Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yılları dikkate alınarak Develi ilçesinin idari, nüfus ve sosyo-ekonomik yapısı belirlenmeye çalışıldı. Bu amaçla Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Belgeleri, 1927 ve 1935 yılı genel nüfus sayımı verileri, devlet salnameleri, istatistik yıllıkları, maarif istatistikleri, 1927 sanayi sayımı verileri ve çeşitli tetkik eserlerden yararlanıldı. İstatistiki veriler tablo ve grafik yöntemi kullanılarak metne aktarılarak yorumlandı.

Anahtar Kelimeler: Develi, Develi Ekonomi, Develi Nüfus, Cumhuriyet Dönemi Develi

AN ANATOLIAN TOWN ON THE PATH OF MODERNIZATION: DEVELI (1925-1935)

Abstract

At the beginning of the Republican Period, Develi, which was connected to the province of Kayseri, was a developing district with its population and economic structure. The district had Merkez, Bakırdağı, Tomarza and Yahyalı sub-districts and a total of 99 villages connected to these sub-districts. 32,67% of the population of the district was productive in the age range of 20-45, and in this range, the female population was bearing the burden of economic activities with a rate of 63,42%.While the city's population of 53,71% under the age of 20 created the potential of the county's workforce for the coming years, the migrations out of the county prevented this positive structure from being adequately evaluated. While agriculture and animal husbandry were at the forefront in the district center, shoemaking, blacksmithing and dress making were important economic activity areas.

There was a municipal organization in Develi city center and Yahyalı town center. Within the framework of some administrative arrangements made in the first years of the Republican Period, some villages of the surrounding provinces and districts were connected to Develi. According to the data of 1935, literacy rates in the city center were 23,3% for men and 8,2% for women, which was above the average of Turkey. On the other hand, the literacy gap between men and women was large.

In this study, it was tried to determine the administrative, population and socio-economic structure of the Develi district, taking into account the first years of the Republican Period. For this purpose, Presidency State Archives Republican Archive Documents (BCA), 1927 and 1935 census data, state yearbooks, statistical annuals, education statistics, 1927 industrial census data and various research works were used. Statistical data were interpreted by transferring them to the text using the table and graphic method.

Keywords: Develi, Develi Economy, Develi Population, Republican Era Develi

GİRİŞ

Akademik araştırmalar Develi'nin tarihsel sürecinin milattan önceki yüzyıllara kadar uzandığını gösterdi. Şehir birçok uygarlığın etkisi altında kaldıktan sonra Kayseri ve çevresinin 1067 yılında Türk hâkimiyeti altına girmesiyle birlikte Büyük Selçuklu Devleti sınırlarına dâhil edildi (Tunç, 2021, s. 76). Develi 1474 yılında Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılarak yeni kurulan Karaman eyaletine bağlandı (Süme, 2015, s. 450-451). Şehir tarihsel süreç içinde Niğde/Kayseri'ye bağlı olarak nahiye/kaza statüsünde nüfusunu artırarak varlığını sürdürdü (Süme, 2008, ss. 1-5). Develi'nin toplam nüfusu 1921 yılına gelindiğinde 39.142'ye ulaştı (Tunçel, 1994, s. 15).

Develi hakkında birçok akademik çalışmanın mevcut olduğu görüldü. Bu çalışmalar içinde Osmanlı Devleti'nin son dönemiyle ilgili ilçenin tüm yönlerini ele alan Mehmet Süme'nin Develi Kazası (1839-1910) ve Cumhuriyet Dönemi'ni genel olarak inceleyen Harun Tunçel'in Develi ilçesinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası isimli doktora tezleri dikkat çekmekteydi. Buna karşın Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarını kapsayacak şekilde ilçenin çeşitli yönleriyle ilgili istatistiği verilere dayalı bir çalışmanın olmadığı tespit edildi.

Bu çalışmada resmi kaynaklardan elde edilen istatistiği verilere dayanarak Develi'nin 1925-1935 yılları arasındaki dönemi aydınlatılarak bahsi geçen eksikliğin giderilmesi amaçlandı. Genel nüfus sayımı verilerinin aktarılış şeklinden dolayı çalışma Develi ilçe merkezi ve Develi ilçe geneli olmak üzere iki kısımda incelendi fakat bu ayrımda veriler süreklilik arz etmediği için karşılaştırma yapma imkânı bulunamadı. Genel nüfus sayımı ve sanayi sayımı istatistiklerinden elde edilen demografi ve ekonomiye ait veriler tablo ve grafik aracılığıyla yorumlandı.

1. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE DEVELİ (1925 1935)

1.1. İdari Yapı

Cumhuriyet Dönemi'nde Develi Kayseri iline bağlı bir ilçe konumundaydı ve yüz ölçümü 2900 km^2 olup Pınarbaşı ilçesinden sonra ilin en geniş topraklarına sahipti. İlçe topraklarının 680 hektarı ormandı (1928-1929 Devlet Salnamesi, s. 648). Bu dönemde ilçeye bağlı mevki sayısı da 101'di.

1926-1927 yılı verilerinde ilçeye bağlı sadece iki nahiye gözükmekteydi: Tomarza ve Bakırdağı (1926-1927 Devlet Salnamesi, s. 1053). 1935 yılı verilerine göre ilçeye bağlı nahiye sayısı dörde çıktı: Merkez, Bakırdağı, Tomarza ve Yahyalı. Nahiye merkezleriyle beraber ilçeye bağlı toplam köy sayısı 99 olup nahiyelere dağılımı şu şekildeydi: Merkez nahiyesi 24, Tomarza nahiyesi 37, Bakırdağı nahiyesi 23 ve Yahyalı nahiyesi 15[1]. (28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, 1929, Fasikül: 1, s. XI; 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, Cilt: 33, 1937, s. 6).

Develi'nin 1923 yılı itibarıyla tespit edilebilen ilk kaymakamı Cevdet Bey'di (BCA, F. 30.18.1.1/8.41.18/2, 29.11.1923). 1925-1926 yılında ilçe teşkilatında şu isimler yer almaktaydı: Kaymakam Atıf Bey[2], Mal Müdürü Ruhi Bey, Müftü Numan Efendi, Asliye Mahkeme Başkanı Ahmet Tevfik Bey, Asliye Mahkeme Muavini Ali Rıza Bey, Asliye Mahkeme Müdde-i Umumiyesi Tahsin Bey, Müstantik Bekir Bey, Posta ve Telgraf Müdürü Sıtkı Bey (1925-1926 Devlet Salnamesi, s. 773).

1 Develi ilçesinin 1928-1929 yılı verilerine göre Bakırdağı, Tomarza ve Yahyalı nahiyeleriyle birlikte toplam 98 köyü vardı (1928-1929 Devlet Salnamesi, s. 646).

2 1928-1929 yılında kaymakam Şakir Bey'di (1928-1929 Devlet Salnamesi, s. 651).

Tablo No: 1 Develi Belediyesi'nin Yıllara Göre Bütçe Durumu (Lira)

Yıl	Tahmini Tutar	Gerçekleşen Tutar	Tahsilat	Masraflar
1929	19.640	11.125	8890	8877
1930	21.529	12.400	8131	8124
1931	29.570	15.654	11.453	11.133
1932	16.515	13.260	10.334	10.069
1933	20.239	15.449	15.335	14.981

Kaynak: Belediyeler İstatistiği 1929-1933, s. 48

Akademik araştırmalar Develi'de belediye teşkilatının 1871 tarihinde kurulduğunu göstermekteydi (Süme, 2008. s. 33). Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında Develi şehir merkezinde ve Yahyalı nahiye merkezinde belediye teşkilatı bulunmaktaydı. Cumhuriyet Dönemi'nde 1929-1933 yılları arasında belediye bütçesinde inişli çıkışlı bir durumun hâkim olduğu buna karşın yıllar içinde masraf tutarının %68,76 oranında arttığı Tablo No: 1'den anlaşılmaktadır.

1.1.1. İdari Düzenlemeler

Bu dönemde iç göçler ve savaşlardaki kayıplar bazı yerleşim yerlerinde önemli bir nüfus değişikliğine neden olmaktaydı. Buna ek olarak bazı bölgelerin ekonomik açıdan cazibe merkezi haline gelmesi ve ulaşım imkânlarının artması idari birtakım değişiklikleri zorunlu kılmaktaydı. Üstelik bu değişikliklerde yöre halkından gelen taleplerin de önemli bir etkisi olmaktaydı. Her ne kadar hükümet bu değişiklikleri ülkenin ekonomik yapısına ve sosyal planlamasına uygun olarak gerçekleştiriyor olsa da bu girişimi başlatan yerel unsurlardı. Bu çerçevede Develi'de de idari değişiklikler yapılarak bazı köylerin ilçeye bağlandığı anlaşıldı.

Adana ili Saimbeyli ilçesine bağlı Köseler, İmamkolu, Dereşmeli, Saraycık ve Çadıryeri köyleri 23 Haziran 1931 tarihinde Kayseri ilinin Develi ilçesine bağlı Bakırdağı nahiyesine bağlandı. Söz konusu köyler Saimbeyli ilçesine 14-16 saat, Develi ilçesine 9 saat ve Bakırdağı nahiyesine de 6 saat uzaklıktaydı. Ayrıca kışın Gezbel geçidi kapandığı için köylüler Saimbeyli ilçesine gidememekteydi. Adana ili köylülerinin bu köylerde otlakları olduğu ve hayvanlarını otlatmak için bölgeye geldikleri yönündeki itiraz Dâhiliye Vekâleti tarafından uygun görülmedi (BCA, F. 30.11.1.0/63.16.7, ss. 3-4, 23 Haziran 1931).

Develi ilçesine bağlı Sarıca köyünde içme suyu yoktu ve coğrafi özelliği nedeniyle yöre bazı dönemlerde don olayına maruz kalmaktaydı. Bu nedenle köyde ikâmet edenler 20 Temmuz 1931 tarihinde aynı ilçenin Karacaviran köyüne nakledildi (BCA, F. 30.18.1.2/22.52.16, s. 1, 20 Temmuz 1931).

Çavdaruşağı köyü Adana ili Karaisalı ilçesine bağlı Karsantı nahiyesinin Büyükçayır köyü muhtarlığı tarafından idare edilmekteydi ve Büyükçayır köyüne altı saatlik uzaklıktaydı. Köyün nüfus ve askerlik işlemleri Adana ili Karaisalı ilçesi tarafından, tapu vb. işlemler de Kayseri ili Develi ilçesi aracılığıyla yürütülmekteydi. Köyün kamuya yönelik işlemlerinin bölünmesinden dolayı köy halkı zorluk yaşamaktaydı. Üstelik Çavdaruşağı köyünün Karsantı nahiyesine 16 saat, Karaisalı ilçesine 26 saat ve Develi ilçesine de 11 saat uzaklıkta olduğu dikkate alındığında Develi ilçesi köye daha yakın mesafedeydi. Tüm bu nedenlerden dolayı Adana ilinin de onayı alınarak 18 Mart 1930 tarihi itibarıyla Çavdaruşağı köyü Kayseri ilinin Develi ilçesine bağlandı (BCA, F. 30.11.1.0/54.8.3, s. 8, 11, 18 Mart 1930)[3]. Yeni köylerin katılmasıyla birlikte ilçenin yüz ölçümünün artması beklenirken 1935 yılı genel nüfus sayımı verilerinde yeni köylerin yüz ölçümlerinin dâhil edilmediği ve 1927 yılına ait verilerin aynı şekilde kullanıldığı tespit edildi.

3 Buna karşın 1935 yılı genel nüfus sayımı verilerinde köyün ismi ilçeye bağlı köyler arasında bulunmamaktaydı.

1.2. Develi İlçesi Geneliyle İlgili Veriler

1.2.1. Nüfus

Şehrin nüfus bilgilerine devlet salnameleri ve 1927, 1935 genel nüfus sayımı verilerinden ulaşıldı. 1926-1927 yılı verilerine göre Develi ilçesinin nüfusu 20.214 erkek ve 21.753 kadın olmak üzere toplam 41.967'ydi (1926-1927 Devlet Salnamesi, s. 1053). Ayrıca arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla 1926 yılında Aydınlı aşiretinden 92 hane ilçede iskân edildi (BCA, F. 272.0.0.12/49.103.2, s. 1, 17 Ekim 1926).

Tablo No: 2 Türkiye-Kayseri-Develi'nin Toplam Nüfus Artış Yüzdelerinin Karşılaştırılması

İdari Birim	1927 Yılı Toplam Nüfus	1935 Yılı Toplam Nüfus	Nüfus Artış Yüzdesi
Türkiye Geneli	13.648.270	16.158.018	18,39
Kayseri İli	251.370	310.458	23,51
Develi İlçesi	50.853	60.169	18,32

Kaynak: 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, Fasikül I, s. XI

20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, C. 33, s. 5.

Tablo No: 2'ye göre ilçe nüfusu 1927 yılında bir önceki yıla göre %21,17 oranında bir artış gösterdi. 1927-1935 yılları arasında bu oran %18,32'ydi ve Türkiye ortalamasına çok yakındı. Bağlı olduğu Kayseri ilinin genel nüfus artış yüzdesi Develi'den %5,19 oranında daha fazlaydı ve üstelik Kayseri Türkiye ortalamasının üstünde bir artış göstermekteydi.

Tablo No: 3 1927 ve 1935 Yılı Develi İlçesi Toplam Nüfus Verilerinin Karşılaştırılması[4]

Yıl	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek%	Kadın%
1927	23.528	27.325	50.853	46,3	53,7
1935	28.946	31.223	60.169	48,1	51,9

Kaynak:28Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, Fasikül I, s.XI; 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, C. 33, s. 5.

Tablo No: 3'e göre; sekiz yıllık süreç içinde erkek nüfusta %1,8 artış oldu fakat kadın nüfusu yakalayamadı. Buna karşın kadın lehine olan %7,4 fark %3,8'e geriledi.

Grafik No: 1 1927 ve 1935 Yılı Develi İlçesi Toplam Nüfus Verilerinin Karşılaştırılması

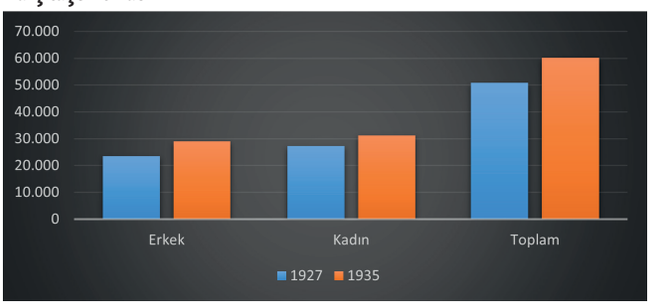

Kaynak: Tablo No:3'deki Verilere Göre Hazırlandı

1927-1928 yılında 1354 doğum (erkek: 636, kadın: 718), 367[5] vefat (erkek: 238, kadın: 129) ve 40 boşanma gerçekleşirken (1927-1928 Devlet Salnamesi, s. 1133), 1928-1929 yılında bu rakamlar 1316 doğum (erkek: 731, kadın: 585), 329 ölüm (erkek: 197, kadın: 132), 186 evlilik ve 1 boşanma şeklindeydi (1928-1929 Devlet Salnamesi, s. 647).

Develi ilçesinin nüfus yoğunluğu 1927 yılında 17,5 iken bu rakam 1935 yılında 21'e çıktı. Merkez ilçe aynı dönemde 34,9'dan 40'a; Bünyan 13,4'ten 15'e; İncesu 17,7'den 20'ye; Pınarbaşı 10,5'ten 12'ye ve il geneli de 18'den 21'e yükseldi. 1935 yılında Kayseri iline bağlı gözüken Ürgüp ilçesinde bu rakam 19'du. Ayrıca 1935 yılı ilçe nüfusu verilerine göre 1000 erkeğe 1078 kadın denk gelmekteydi (28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, Fasikül I, s. XI; 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler

4 1927-1928 ve 1928-1929 yılı devlet salnamelerindeki verilere göre Develi'nin nüfusu 51.074'tü (erkek: 23.971, kadın: 27.103) (1927-1928 Devlet Salnamesi, s. 1133; 1928-1929 Devlet Salnamesi, s. 647).

5 Bu rakam ilgili devlet salnamesinde sehven 362 olarak verilmekteydi.

Kayseri Vilâyeti, C. 33, s. 5; 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler, s. 98).

İlçede 1926-1927 yılı itibarıyla Cumhuriyet Halk Fırkası, Türk Ocağı, Teyyare Cemiyeti, idman yurdu ve bir ticaret odasının bulunması, Develi'nin Merkez ilçeden sonra cazibe merkezi olma yolunda olduğunu göstermekteydi (1926-1927 Devlet Salnamesi, s. 1058).

Tablo No: 4 1935 Yılı Verilerine Göre Develi İlçesi Şehir-Kır Nüfusu

Şehir Merkezinde			Nahiye ve Köylerde			Toplam		
Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
4565	5535	10.100	24.381	25.688	50.069	28.946	31.223	60.169
%45,2	%54,8	100,0	%48,7	%51,3	100,0	%48,1	%51,9	100,0

Kaynak: 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, C. 33, s. 5.

Develi ilçesinde şehir-köy ayrımında kadın nüfusu erkek nüfustan daha fazlaydı. Tablo No: 4'e göre bu fark şehir merkezinde %9,6 iken nahiye ve köylerde %2,6'ydı. Kadın-erkek arasındaki nüfus farkının kırsal alanlarda daha az olması kadının tarım ve hayvancılık alanındaki faaliyetlerini şehirsel alana göre bir nebze olsun hafifletmekteydi.

1.2.1.1. Köy Nüfusları

1935 yılı verilerine göre Develi, Pınarbaşı'ndan sonra ilin en fazla köyü olan ikinci ilçesiydi. İlçeye bağlı köylerin ortalama nüfusu 506'ydı. İl genelindeki köylerin ortalama nüfusu 463'tü ve Pınarbaşı ve Bünyan ilçelerinden sonra en az ortalamaya sahip üçüncü ilçeydi. Buna karşın Develi'de köy ortalama nüfuslarının il ortalamalarının üstünde olduğu anlaşılmaktaydı.

Köylerin ortalama yüzölçümü 29,3 Km^2 olup ilin ortalamasıyla eşdeğerdi (20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î Tasnif Neticeleri, C. 60, s. 38). Köy yüzölçümlerinin ortalaması açısından Pınarbaşı ilçesinden sonra Develi ikinci sırada gelmekteydi. İlin diğer ilçelerine göre Develi ilçesinin köy sayısı fazla olmasına karşın köylerin nüfusları ve yüzölçümleri düşüktü.

Tablo No: 5'e göre; nahiye merkezi olan köyler dikkate alınmadığında ilçeye bağlı köyler içinde nüfusu 1000'in üzerinde olanlar şunlardı: Sindelhüyük, Zile, Kelgin ve Pusatle. Nüfusu 100'ün altında olan köyler de Satı ve Eşelit'ti. Bakırdağı nahiyesinin merkezi Taşçı; Tomarsa nahiyesinin Tomarza ve Yahyalı nahiyesinin merkezi Yahyalı köyleriydi.

Köylerin ortalama nüfusları hesaplandığında Merkez nahiyenin 548,25 olduğu belirlendi. Bu bağlamda en kalabalık köylere sahip nahiyeydi. Bakırdağı nahiye merkeziyle beraber 373,87 iken nahiye merkezi çıkarılınca bu rakam 376,18'di. Tomarza nahiye merkeziyle birlikte değerlendirildiğinde 457,22 iken bu rakam nahiye merkezinin çıkarılmasıyla 418,28'e gerilemekteydi. Yahyalı nahiyesi nahiye merkeziyle beraber 741,40 ortalamaya sahipken nahiye merkezinin çıkarılmasıyla bu rakam 410,64'e düşmekteydi. Bu yıl içinde Yahyalı nahiye merkezinin nüfusu 5372 olup diğer nahiye merkezlerinden çok yüksekti. Söz konusu rakamlar Yahyalı bucak merkezinin ve merkez nahiyeye bağlı köylerin bu dönemde bir çekim merkezi haline geldiğini göstermekteydi.

İlçeye bağlı mevcut 99 köyün sadece 28'inde erkek nüfus kadın nüfustan daha fazlaydı. Bu köylerin nahiyelere dağılımı da şu şekildeydi: Merkez nahiyede 2 köy, Bakırdağı nahiyesinde 12 köy, Yahyalı nahiyesinde 9 köy ve Tomarza nahiyesinde 5 köy. Merkez (%52,52), Tomarza (%52,53) ve Yahyalı (%50,43) nahiyelerinde kadın nüfus fazlaydı. Sadece Bakırdağı (%49,69) nahiyesinde kadın nüfus azdı. Merkez nahiyeye bağlı Zile köyünde kadın sayısı erkek sayısından 190 fazlaydı (%57,71). Bu bağlamda ilçeye bağlı köyler arasında kadın erkek arasındaki farkın en yüksek olduğu yerleşim yeriydi. Ayrıca Merkez nahiyeye bağlı Ayvatacı (fark: 80; %54,93) ve Tomarza (fark: 63; %51,69) köyleri de kadın fazlalığıyla dikkat çekmekteydi. Erkek ve kadın nüfusun eşit olduğu tek köy Bakırdağı nahiyesine bağlı Kale köyüydü.

Tablo No: 5 1935 Yılı Verilerine Göre Develi İlçesine Bağlı Nahiye ve Köylerin Nüfusları

Köyün Adı	Merkez Nahiyesi			Köyün Adı	Bakırdağı Nahiyesi		
	Erkek	Kadın	Toplam		Erkek	Kadın	Toplam
Ayvatacı	366	446	812	**Taşçı (Nahiye Merkezi)**	168	155	323
Çanaklı	179	190	369	**Ayşepınar**	391	362	753
Çoten	329	379	708	**Çadıryeri**	301	314	615
Epçe	257	260	517	**Çataloluk**	257	248	505
Fraktın	344	375	719	**Çukuryurt**	111	98	209
Gazi	446	495	941	**Deresimli**	78	81	159
Gazlıgömedi	92	120	212	**Eşelit**	52	40	92
Girenit	367	372	739	**Havadan**	131	129	260
Gömedi	141	134	275	**Hoşça**	76	65	141
Hüseyinli	104	120	224	**İmamkullu**	329	357	686
İncesu	270	272	542	**Kale**	190	190	380
Karacaveran	69	71	140	**Köseler**	320	285	605
Kızık	150	166	316	**Kisge**	170	182	352
Kulpak	238	253	491	**Künyeikebir**	177	166	343
Madazı	314	320	634	**Künyeikebir Sağır**	102	124	226
Millidere	100	103	203	**Melengi**	57	66	123
Öksüt	334	351	685	**Pungu**	187	195	382
Sarıca	198	208	406	**Sarıkaya**	163	144	307
Soysalı	245	267	512	**Saraycık**	132	128	260
Sindelhüyük	613	658	1271	**Satı**	49	42	91
Sinderemeke	108	102	210	**Şıhlı**	454	459	913
Şahmelek	323	346	669	**Yeniköy**	302	306	608
Tombak	139	192	331	**Yenice**	129	137	266
Zile	521	711	1232	**Toplam**	4326	4273	8599
Yol İşçisi	264	1	265				
Toplam	6511	6912	13.423				

Köyün Adı	Tomarza Nahiyesi			Köyün Adı	Yahyalı Nahiyesi		
	Erkek	Kadın	Toplam		Erkek	Kadın	Toplam
Tomarza[6]	898	961	1859	**Yahyalı**[7]	2634	2738	5372
Ardıç	151	182	333	**Ağcaşar**	99	116	215
Bektaş	58	66	124	**Dereköy**	424	415	839
Bostanlık	196	220	416	**Faraşa**	109	116	225
Böke	151	159	310	**İlyaslı**	115	114	229
Cebir	150	146	296	**Karamadazı**	258	231	489
Cücün	222	223	445	**Karaköy**	190	187	377
Cüregen	56	81	137	**Kesteliç**	200	197	397
Çilmeze	120	125	245	**Kocahacılı**	266	264	530
Çölmekçi	221	225	446	**Kopcu**	117	126	243
Dikir	174	177	351	**Kirazlı**	305	301	606
Göbü	92	99	191	**Mustafabeyli**	158	164	322
Hacıpaşa	177	202	379	**Süleymanfakılı**	144	139	283
Kabaklı	305	314	619	**Taşkan**	369	347	716
Kale	180	168	348	**Yerköy**	125	153	278
Kanber	299	313	612	**Toplam**	5513	5608	11.121
Kepez	283	281	564				
Kelgin	497	517	1014				
Kevenağıl	120	133	253				
Koşcağaz	135	153	288				
Kömür	192	194	386				
Köpekli	147	162	309				
Maracak	184	174	358				
Mardin	166	188	354				
Persek	223	324	547				
Pusatle	464	540	1004				
Sarımehmetli	204	261	465				
Sakaltutan	210	273	483				
Söğütlü	84	85	169				
Sosun	214	233	447				
Süleymanlı	262	328	590				
Şıhbarak	410	434	844				
Şiroz	106	151	257				
Verancık	137	127	264				
Vengicek	166	168	334				
Trafşın	219	300	519				
Yamaçlı	158	199	357				
Toplam	8031	8886	16.917				

Kaynak: 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, C. 33, ss. 10-11.

6 Tomarza bucak merkezinde 25 Ekim 1948 tarihinde belediye teşkilatı kuruldu (BCA, F. 30.11.1.0/202.34.3, s.3, 21 Aralık 1948).

7 Yahyalı'da belediye teşkilatı bulunmaktaydı.

Tablo No: 7 1927 Yılı Verilerine Göre Develi İlçesi Toplam Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Cinsiyet	1 Yaşından Küçük	1-2	3-6	7-12	13-19	20-45	45-60	61-70	71+	Yaşı Bilinmiyor
Erkek	1472	2843	3210	3089	3823	6078	1921	792	274	26
Kadın	808	2030	3272	2658	4106	10.537	2834	659	366	55
Toplam	2280	4873	6482	5747	7929	16.615	4755	1451	640	81

Kaynak: 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, Fasikül II, s. 14.

1.2.2. Medeni Hal

Tablo No: 6 1927 Yılı Verilerine Göre İlçe Nüfusunun Medeni Hal İtibarıyla Ayrılışı

Medeni Hal	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek%	Kadın%
Bekâr	13.749	11.962	25.711	53,48	46,52
Evli	9521	11.768	21.289	44,72	55,28
Dul	222	3410	3632	6,11	93,89
Boşanmış	21	154	175	12,00	88,00
Bilinmiyor	15	31	46	32,61	67,39
Toplam	23.528	27.325	50.853	46,27	53,73

Kaynak:28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, Fasikül II, s. 14.

Tablo No: 6'ya göre şehir merkezinde bekâr erkek ve kadın oranının yüksek çıkması merkez nüfusun yaklaşık yarısının (%49,2) evlilik çağında olmamasından kaynaklanmaktaydı. Kurtuluş Savaşı'nda yaşanılan kayıplar ilçede dul kadın sayısının yüksek çıkmasının temel nedeniydi. 1926 Medeni Kanunla birlikte çok eşlilik yasaklanmış olsa da evli kadın sayısının erkeklerden 2247 daha fazla olması ilçede çok eşliliği akla getirmekteydi. Ayrıca ölen erkeklerin nüfus kaydından düşürülmemiş olması da ihtimal dâhilindeydi.

1.2.3. Yaş

Grafik No: 2 1927 Yılı Develi İlçesi Erkek-Kadın Nüfus Piramidi

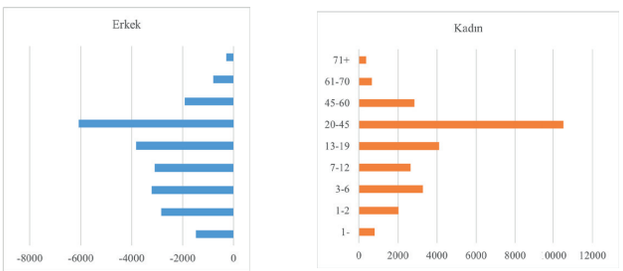

Kaynak: Tablo No: 7'deki Verilere Göre Hazırlandı

Tablo No: 7'ye göre; 20-45 arasındaki yaş grubu tüm ilçe nüfusunun %32,67'sini karşılamaktaydı. Başka bir ifadeyle şehrin üçte biri ekonomik açıdan üretken bir yaştaydı. Bu durum ilçenin gelişiminde önemli bir itici güç olmasına karşın nüfusun %53,71'nin 20 yaşın altında çocuk yaşta ve öğrenim çağında olması ekonomik açıdan üretkenliği önemli ölçüde düşürmekteydi.

İlçede kadın nüfusun fazla olmasına karşın 0-1 yaş çağındaki nüfusta erkek bebeklerin oranı %64,56'ydı. Buna karşılık erkek bebeklerin yetişkin çağa geldikten sonra daha çok ekonomik gerekçelerle ilçeden göç etmeleri nedeniyle ilerleyen yıllarda ilçe nüfusunda kadın erkek sayısı dengelenemedi.

1.2.4. Okuma-Yazma Bilme

Tablo No: 8 1927 Yılı Verilerine Göre Develi İlçesinde Okuma-Yazma Bilme Durumu[8]

Tahsil Durumu	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek%	Kadın%	Toplam
Okuma ve Yazma Bilen	2013	195	2208	8,56	0,71	4,34
Okuma ve Yazma Bilmeyen	21.515	27.130	48.645	91,44	99,29	95,66
Toplam	23.528	27.325	50.853	100,0	100,0	100,0

Kaynak: 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, Fasikül II, s. 14.

Tablo No: 8'e göre; erkeklerde ve kadınlarda okuma-yazma oranları Türkiye ortalamalarının altındaydı[9]. Bu dönemde ülkenin diğer şehirlerinde de görüldüğü üzere erkek ve kadın okuma-yazma oranlarındaki fark fazlaydı (%7,85). 1927 yılı verilerine göre ilçe genelinde her yüz erkekten yaklaşık 9'u, her yüz kadından yine yaklaşık 1'i Arap harfleriyle okuma-yazma bilmekteydi.

1933-1934 yılı verilerine göre ilçede Develi Ortaokulu'nun kütüphanesinde tamamı Türkçe olarak yazılmış toplam 95 kitap bulunmaktaydı (Maarif 1933-1934 Halk Okuma Odaları ve Umumî Kütüphaneler İstatistiği, s. 69).

Kayseri vilayet gazetesinin 1931 yılı verilerine göre ilçede 28 ilkokul vardı (Göksu, 2017, s. 72). 1932-1933 yılı verilerine göre Develi Merkez'de 3 resmi ilkokul ve bu okullarda toplam 367 öğrenci (erkek: 271, kadın: 96) öğrenim görmekteydi. İlçeye bağlı köylerde de 27 resmi ilkokul ve 746 öğrenci (erkek: 600, kadın: 146) bulunmaktaydı. Bu okullarda toplam 43 öğretmen (merkezde: 29, köylerde: 14) görev yapmaktaydı[10]. Bu öğretmenler içinde yüksekokul mezunu yoktu. Öğretmenlerin 17'si öğretmen okulu mezunuydu. 24'ü çeşitli kanuni yollarla öğretmenlik yaparken, 2'si de ortaokul mezunu olup meslek derslerine ait sınavları başarıyla vererek öğretmenlik diploması almıştı. Okul ve öğrenci sayısı açısından Develi, Merkez ilçeden sonra ikinci sırada gelmekteydi (Maarif 1932-1933 İstatistiği, s. 54, 126).

Develi Merkez'de 1937-1938 eğitim-öğretim yılında şehir merkezinde 930 öğrenci (erkek: 696, kız: 234) ve köylerde 1314 öğrenci (erkek: 1009, kız: 305) olmak üzere toplam 2244 öğrenci öğrenim görmekteydi. İlçenin köylerinde bu öğretim yılı itibarıyla öğrenim çağında olan 3942 (erkek: 2050, kız: 1892) çocuk vardı ve bu çocuklardan 2628'i (erkek: 1041, kız: 1587) okula gitmemekte veya gidememekteydi[11]. Aynı öğretim yılında Develi'de 9 öğretmeni (erkek: 8, kadın: 1) olan bir de ortaokul mevcuttu (Maarif 1937-1938 İstatistiği, s. 68, 187).

1.2.5. Din

Yapılan araştırmalar Develi ilçesinde 1894-1895 yıllarında belirli sayıda Greogorian Ermeni olduğunu göstermekteydi (Süme, 2007, s. 70).

Tablo No: 9 1927 Yılı Verilerine Göre Develi İlçesinde Dinlerin Dağılımı

Dini Durum	Erkek	Kadın	Toplam
İslam	23.145	26.859	50.004
Katolik	76	122	198
Ortodoks	136	34	170
Protestan	2	148	150
Ermeni (Mezhebi belli değil)	162	153	315
Hıristiyan (Mezhebi belli değil)	7	9	16

Kaynak: 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, Fasikül II, s. 44.

Tablo No: 9'da verilen 1927 yılı verilerine göre Ermeni sayısı Osmanlı Dönemi'ne göre oldukça azalarak 315 oldu. Aynı yıl içinde ilçede toplam 849 gayrimüslim (erkek:

8 İlgili belgede "yalnızca okuma bilenlerin sayısı" ayrıca verilmemiş tüm okuma-yazma bilen sayısına dâhil edilmiştir.

9 1927 yılında ülke genelinde Arap harfleriyle okuma-yazma oranı %8,16'dır (erkek: %12,99; kadın: %3,67) (1927 Nüfus Sayımı, Fasikül III, s. 46).

10 1933-1934 yılında öğretmen sayısı 42'ydi (şehir: 14, köy: 28). Bu öğretmenlerden köyde görev yapanlardan 2'si vekil statüdeydi (Maarif 1933-1934 Muallimler İstatistiği, s. 52).

11 İlgili maarif istatistiğinde ilçe merkezinde öğrenim çağındaki öğrenci sayısı verilmediği için karşılaştırma yapılamadı.

383; kadın: 466) ikâmet etmekteydi. İlçede sadece 2 erkeğe karşılık 148 kadın Protestan'ın bulunuyor olması da dikkat çekici görünmekteydi.

1.2.6. Engel Durumu

Tablo No: 10 Develi İlçesinde Engelli Nüfusun Engel Durumuna Göre Dağılımı

Engel Durumu	Erkek	Kadın	Toplam
Kör	59	43	102
Çolak	83	8	91
Topal	145	98	243
Sağır-dilsiz	25	10	35
Kambur	6	3	9
Çeşitli engellilikler	211	55	266
Toplam	529	217	746

Kaynak: 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, Fasikül II, s. 44.

Tablo No: 10'daki verilere göre ilçe genelinde engellilik durumu açısından ayağı topal olanlar ilk sırada gelmekteydi. Savaşlardaki yaralanmalar ve doğum sırasında yaşanılan sıkıntılar bu sonucu ortaya çıkarmaktaydı.

1.2.7. Dil

Develi ilçesinde toplam 159 kişi Türkçe dışında bir ana dilde konuşmaktaydı. Bu diller şu şekildeydi: Ermenice (erkek: 34, kadın: 39), Arnavutça (erkek: 36, kadın: 38), Kürtçe (erkek: 1, kadın: 6), Çerkezce (erkek: 1) ve diğer diller (erkek: 4) (28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, Fasikül II, s. 60).

1.2.8. Doğum Yeri

İlçede Türkiye dışında bir ülkede doğan toplam 187 kişi bulunmaktaydı. Bu kişilerin 134'ü (erkek: 51, kadın: 83) Yunanistan; 47'si (erkek: 34, kadın: 13) Rusya; 2'si (kadın) Bulgaristan doğumluydu. 4 kadının da hangi ülkede doğduğu belli değildi (28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, Fasikül II, s. 89).

1.2.9. Ekonomi

İlçede 1925-1926 yılı verilerine göre ziraat yapmaya uygun 1.040.816 dönüm arazi bulunmaktaydı. Bu miktarın sadece 153.388 dönümünün ekimi yapıldı ve 16.063.500 kilo ürün elde edildi. Aynı yıl içinde ilçede mevcut hayvan miktarları da şu şekildeydi: erkek manda: 62; dişi manda: 1006; öküz: 9450; inek: 7876; at: 132; kısrak: 738; ester: 4; dişi merkep: 3483; erkek merkep: 902; koyun: 50.192; kıl keçisi: 13.907; tiftik keçisi: 783 ve deve: 41. İlçe deve ve dişi merkep sayısında diğer ilçeler arasında ilk sırada yer alırken dişi manda sayısında Merkez ilçeden ve kısrak sayısında da Aziziye ilçesinden sonra ikinci sırada yer almaktaydı. Develi ilçesi bu yıl içinde hayvancılık alanında Merkez ve Aziziye ilçelerinin gölgesinde kalmaktaydı (1926-1927 Devlet Salnamesi, s. 1056).

1927-1928 yılı verileri hayvan sayılarında önemli artışlar yaşandığını göstermekteydi. Özellikle inek sayısının 11.195'e; öküz sayısının 12.400'e; manda sayısının 1615'e ve koyun sayısının 76.532'ye çıkmış olması dikkat çekiciydi. Bu yıl içinde Develi 11.600.226 kilo süt üretimiyle Merkez ve Aziziye ilçelerinden sonra gelmekteydi. 144.797 kilo yün ve yapağı üretimiyle Aziziye ilçesiyle başa baş bir görüntü verirken, 7148 kilo keçi kılı üretimiyle ilçeler arasında üçüncü sırada yer almaktaydı (1927-1928 Devlet Salnamesi, s. 1129).

Develi'de 1927-1928 yılında şu ürünlerin ekimi yapıldı: buğday: 158.625 dönüm; arpa: 87.520 dönüm; çavdar: 173.300 dönüm; burçak: 47.000 dönüm; mısır: 5762 dönüm; darı: 1200 dönüm; fasulye 525 dönüm; patates 825 dönüm; mercimek: 3800 dönüm; nohut: 17.300 dönüm; soğan 1500 dönüm; sarımsak: 933 dönüm ve havuç: 100 dönüm. Aynı yıl içinde elde edilen ürün miktarı: buğday: 2.586.250 kilo; arpa: 3.752.000 kilo; çavdar: 1.733.000 kilo; burçak: 890.000 kilo; mısır: 115.240 kilo; darı: 15.000 kilo; fasulye: 5250 kilo; patates: 24.750 kilo; mercimek: 38.000 kilo; nohut: 173.000 kilo; soğan:

30.000 kilo; sarımsak: 9725 kilo ve havuç: 5000 kilo (1927-1928 Devlet Salnamesi, s. 1130-1131).

İlçe genelinde 1927 tarım sayımı verilerine göre ekimi yapılan tohumlar ve bu tohumlardan elde edilen ürün miktarları şu şekildeydi: buğday (ekilen: 32.639 dönüm, ürün: 3.347.283 kilo); arpa (ekilen: 26.243 dönüm, ürün: 2.776.519 kilo); çavdar (ekilen: 60.316 dönüm, ürün: 5.296.690 kilo); kaplıca (ekilen: 417 dönüm, ürün: 43.019 kilo); darı (ekilen: 804 dönüm, ürün: 98.088 kilo); mısır (ekilen: 443 dönüm, ürün: 62.052 kilo); patates (ekilen: 2037 dönüm, ürün: 190.120 kilo); pancar (ekilen: 257 dönüm, ürün: 25.791 kilo); soğan (ekilen: 1917 dönüm, ürün: 110.952 kilo); sarımsak (ekilen: 204 dönüm, ürün: 10.263 kilo) (1927 Tarım Sayımı, s. 33, 44, 74).

x

1927 sanayi sayımı verilerine göre ilçe genelinde 153 işletme ve bu işletmelerde görevli toplam 368 çalışan bulunmaktaydı. Tarım ve hayvancılık sektörü 111 işletme ve 260 çalışanıyla ilk sırada gelmekteydi. Tablo No: 11'e göre bu sektörü içine alan zirai faaliyetleri mesleği olarak belirten 11.301 kişi bulunmaktaydı ki tüm nüfusun %22,22'sini oluşturmaktaydı. Erkeklerin zirai faaliyetlerde %73,44 oranında yer alması ilçedeki kadın-erkek nüfus dengesi açısından tezat bir durum ortaya çıkarmaktaydı. Aslında bu tezatlığa neden olan mesleğini bildirmemiş olan nüfus içinde kadınların %63,19'u teşkil etmiş olmasıydı. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde ağırlıklı olarak erkek için bir meslek tanımı yapılmıştı. Oysa bu sektörde kadınlar ve okula gitmeyen veya ders saatleri dışında bu faaliyetlere destek veren önemli miktarda çocuk mevcuttu ki mesleği olmayan yüzde içinde bu kesim yer almaktaydı.

İkinci sırada 36 işletme ve 88 çalışanıyla maden-maden işleme ve makine imalatı sanayisi gelmekteydi. 6 işletme ve 20 çalışanıyla dokuma sektörü de üçüncü sıradaydı. Bu üç sektörün dışında ilçede başka bir sektöre ait işletme yoktu (1927 Sanayi Sayımı, s. 43). Merkez (3664 çalışan) ve Bünyan ilçeleri (618 çalışan) dokuma sektöründeki işçi sayısıyla dikkat çekerken, Develi'de bu sektör henüz bir gelişim göstermemişti. Buna karşın Merkez ilçe dışındaki diğer ilçelere göre Develi tarım-hayvancılık ve maden-maden işleme-makine imalatı alanında önemli bir başarı göstermekteydi. Tablo No: 11'e göre ilçede bir PTT çalışanın olması posta hizmetlerinin mevcut olduğunu ifade etmekteydi. İlçede kadın memur olmaması ve sadece 4 hâkimin bulunması da dikkat çekici görünmekteydi.

1.2.10. Adliye

İlçede gerçekleşen adli olaylarla ilgili olarak haklarında takibat yapılan kişi sayısı şu şekildeydi:

1932 yılında 3, 1933 yılında 2 ve 1935 yılında 5 kişi (1935-1936 İstatistik Yıllığı, s. 180).

1924 yılında ilçe genelinde 570 adli olay vuku buldu ve bu olaylar sonucunda 75 kişi mahkûm oldu (1925-1926 Devlet Salnamesi, s. 772).

1.3. Develi Şehir Merkezi'ne Ait Demografik Veriler

Develi şehir merkezine ait nüfus bilgileri 1927 ve 1935 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre, diğer bilgiler sadece 1935 yılı genel nüfus sayımı verilerine dayalı olarak hazırlandı. 1935 yılı genel nüfus sayımının il özelinde ve ayrıntılı olarak hazırlanmış olması bu verilere ulaşılmasını mümkün kıldı.

1.3.1. Nüfus

Tablo No: 12 1927 ve 1935 Yılı Develi Şehir Merkezinin Nüfusu

1927 Yılı Nüfus Sayımı		1935 Yılı Nüfus Sayımı	
Erkek	4327	Erkek	4565
Kadın	5179	Kadın	5535
Toplam	9506	Toplam	10.100

Kaynak: 1936-1937 İstatistik Yıllığı, s. 36; 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, C. 33, s.10.

Grafik No: 3 1927 ve 1935 Yılı Nüfus Sayımı Verilerine Göre Develi Şehir Merkezinin Erkek ve Kadın Nüfusu

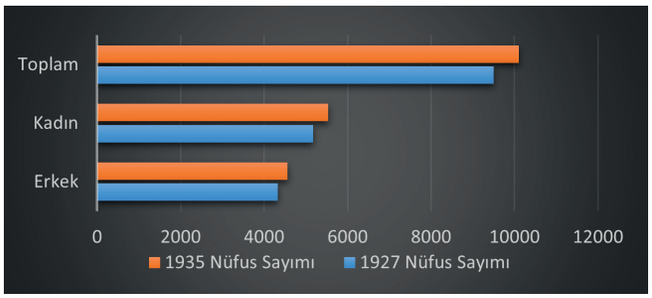

Kaynak: Tablo No 12'deki verilere göre hazırlandı

Tablo No: 12'ye göre; Develi şehir merkezinde sekiz yıllık süreç içinde erkek nüfus %5,50; kadın nüfus %6,87 ve toplam nüfus da %6,25 oranında bir artış gösterdi. Bu oranlar Türkiye ortalamalarının çok altındaydı (bk. Tablo No: 2). Savaşlar nedeniyle erkek nüfus azaldığından şehir merkezinde kadın nüfus fazlaydı. Söz konusu fazlalık 1927 yılında 852 iken bu rakam 1935 yılında 970'e çıktı. Erkek nüfusta bir artış olmasına karşın kadın nüfusun daha fazla sayıda artması 1927 yılında kadın lehine olan %8,96'lık farkın 1935 yılında %9,60'a çıkmasına neden oldu. İlçe genelinde sekiz yıllık süreç içinde kadın erkek farkının azalmaya başladığı dikkate alındığında bu durum şehir merkeziyle tezat bir yapı sergilemekteydi.

1.3.2. Yaş

Tablo No: 13 1935 Yılı Verilerine Göre Develi Şehir Merkezi Toplam Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek%	Kadın%	Toplam
0-4	912	752	1664	20,0	13,6	16,5
5-9	835	822	1657	18,3	14,9	16,4
10-14	650	609	1259	14,2	11,0	12,5
15-19	289	347	636	6,3	6,3	6,3
20-24	369	450	819	8,1	8,1	8,1
25-	3055	2980	6035	66,9	53,9	59,8
25-29	209	447	656	4,6	8,1	6,5
30-34	251	406	657	5,5	7,3	6,5
35-39	210	323	533	4,6	5,8	5,3
40-44	147	317	464	3,2	5,7	4,6
45-49	108	214	322	2,4	3,9	3,2
25-49	925	1707	2632	20,3	30,8	26,1
50-54	152	321	473	3,3	5,8	4,7
55-59	98	142	240	2,1	2,6	2,4
60-64	130	217	347	2,9	3,9	3,4
65-69	94	47	141	2,1	0,8	1,4
70-74	57	62	119	1,2	1,1	1,2
50-74	531	789	1320	11,6	14,2	13,1
75-79	16	18	34	0,4	0,3	0,3
80-84	22	25	47	0,5	0,5	0,5
85-89	6	4	10	0,1	0,1	0,1
90-94	8	8	16	0,2	0,1	0,1
95+	1	1	2	0,0	0,0	0,0
75+	53	56	109	1,2	1,0	1,0
Bilinmiyor	1	3	4	0,0	0,1	0,0
Toplam	**4565**	**5535**	**10.100**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Kaynak: 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, C. 33, s. 48.

Grafik No: 4 Develi Şehir Merkezi Erkek-Kadın Nüfus Piramidi

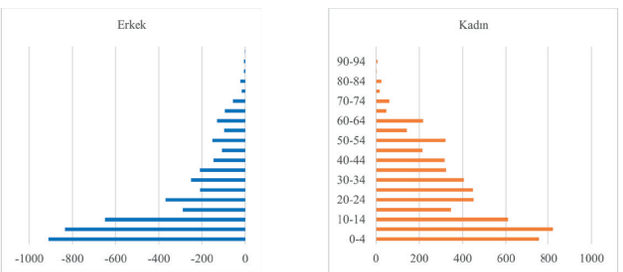

Kaynak: Tablo No: 13'teki Verilere Göre Hazırlandı

1927-1935 yılları arasında bir savaş veya askere alma söz konusu olmadığına göre erkek nüfus ve kadın nüfus arasındaki farkın kapanması gerekiyordu fakat bu fark izleyen yıllarda azalsa da daima mevcudiyetini korudu. Bu durum erkeklerin bir kısmının iş bulmak amacıyla ilçeden ayrılmış olabileceği iddiasını güçlendirmekteydi.

Tablo No: 13'te ve Grafik No: 4'teki nüfus piramidinde yer alan veriler ilçenin genelindeki verilerle benzer

özellikler taşımaktaydı. 0-19 yaş aralığını çocuk kabul ettiğimizde bu aralığın merkez nüfusa oranı ilgili tabloya göre %51,6'ydı. Başka bir ifadeyle merkez nüfusun yarısı çocuktu. Merkezdeki toplam erkek nüfus içinde çocuk yaşta olanların oranı %58,8 ve toplam kadın nüfus içinde kız çocuklarının oranı %45,7'ydi. Nitekim 0-1 yaş aralığındaki bebek nüfusunda da erkekler öndeydi. Develi Merkez'de 1935 yılı verilerine göre; 0-1 yaş aralığında 151 erkek ve 140 kız olmak üzere toplam 291 bebek vardı. Erkek bebeklerin aylara göre dağılımı şu şekildeydi: 1 aylık 50; 2 aylık 14; 3 aylık 15; 4 aylık 6; 5 aylık 2; 6 aylık 51; 7 aylık 2; 8 aylık 4; 9 aylık 5 ve 10 aylık 2. Kız bebeklerin dağılımı da şu şekildeydi: 1 aylık 28; 2 aylık 22; 3 aylık 10; 4 aylık 7; 5 aylık 3; 6 aylık 46; 7 aylık 6; 8 aylık 8; 9 aylık 6; 10 aylık 2 ve 11 aylık 2'ydi. 20-49 üretken yaş aralığı %34,2'ydi. Nüfusun geri kalan %14,2'si üretimin dışındaydı veya üretime katkısı sınırlı düzeydeydi (20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, C. 33, ss. 74-75). Her ne kadar erkek bebek ve çocuk sayısı kızlardan fazla olsa da daha önce de dile getirildiği üzere bu durum sonraki yıllarda kadın erkek nüfus dengesinin kurulmasını sağlayamadı.

1.3.3. Medeni Hal

Tablo No: 14 1935 Yılı Verilerine Göre Şehir Merkezi Nüfusunun Medeni Hal İtibarıyla Ayrılışı

Medeni Hal	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek%	Kadın%	Toplam
Bekâr	2851	2553	5404	62,5	46,1	53,5
Evli	1672	2260	3932	36,6	40,8	38,9
Dul	33	701	734	0,7	12,7	7,3
Boşanmış	3	16	19	0,1	0,3	0,2
Bilinmiyor	6	5	11	0,1	0,1	0,1
Toplam	4565	5535	10.100	100,0	100,0	100,0

Kaynak: 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, C. 33, s. 52.

Tablo No: 14'teki verilerde şehir merkezinde bekâr (erkek ve kadın) oranının yüksek çıkması merkez nüfusun yaklaşık yarısının (%51,7) evlilik çağında olmamasından kaynaklanmaktaydı. İlçe genelinde olduğu gibi kadınların evlilik sayısının erkeklerden 588 daha fazla olması çok eşlilikle veya nüfus kaydından düşürülmemiş olma ihtimaliyle açıklanmaktaydı.

1.3.4. Eğitim

Tablo No: 15 1935 Yılı Verilerine Göre Develi Şehir Merkezinde Okuma-Yazma Bilme Durumu

Tahsil Durumu	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek%	Kadın%	Toplam
Okuma ve Yazma Bilen	1493	519	2012	32,7	9,4	19,9
Yalnız Okuma Bilen	3	10	13	0,1	0,2	0,1
Okuma ve Yazma Bilmeyen	3069	5006	8075	67,2	90,4	80,0
Toplam	4565	5535	10.100	100,0	100,0	100,0

Kaynak: 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, C. 33, s. 53.

Türkiye'de 1935 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre okuma-yazma oranları erkeklerde %23,3 ve kadınlarda %8,2'ydi (20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î Tasnif Neticeleri, s. 207). Bu veriye ve Tablo No: 15'teki rakamlara göre ilçe merkezinde okuma-yazma oranları Türkiye ortalamalarının üstündeydi. Merkezde kadın sayısı erkek sayısından %9,6 oranında fazla olsa da okuma-yazma bilme durumu erkek ve kadın arasında erkek lehine %23,3'lük bir farkı ortaya çıkarmaktaydı. Bu durum ilçe merkezinde yeterince Millet Mektebi açılıp/açılmadı mı? veya kadınlar bu okullara istenilen düzeyde ilgi gösterip/göstermedi mi? sorularını akla getirmekteydi. Ayrıca tarım ve hayvancılık alanında kadın iş gücünün yüksek olması da kadınların eğitim-öğretim faaliyetlerine istenilen düzeyde katılmamış olmasına bir neden teşkil edebilirdi. Buna karşın söz konusu varsayımları destekleyecek nitelikte kati veriler elde edilemedi.

1.3.5. Din

Tablo No: 16 1935 Yılı Verilerine Göre Develi Şehir Merkezinde Dinlerin Dağılımı

Dini Durum	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek%	Kadın%	Toplam
İslam	4307	5178	9485	94,3	93,6	93,9
Katolik	35	37	72	0,8	0,7	0,7
Ortodoks	164	215	379	3,6	3,9	3,8
Protestan	11	14	25	0,2	0,2	0,2
Gregoryen	3	8	11	0,1	0,1	0,1
Hıristiyan (Mezhebi belli değil)	27	39	66	0,6	0,7	0,7
Ermeni (Mezhebi belli değil)	18	44	62	0,4	0,8	0,6
Gayrimüslim Toplamı	258	357	615	5,7	6,4	6,1
Genel Toplam	4565	5535	10.100	100,0	100,0	100,0

Kaynak:20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, C. 33, s. 53.

İlçeye ait 1935 yılı verileri -yıllar içinde azalmış olsa da- şehir merkezinde %6,1 oranında bir gayrimüslim varlığına işaret etmekteydi. Şehirde Osmanlı Dönemi'nden itibaren Ermeni tebaanın olduğu bilindiğinden Tablo No: 16'daki veriler Ortodoks olarak ayrımı yapılan gayrimüslimlerin ağırlıklı olarak Ermeni olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktaydı.

1.3.6. Dil

Tablo No: 17 1935 Yılı Verilerine Göre Develi Şehir Merkezinde Konuşulan Ana Dillerin Dağılımı

Anadil	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek%	Kadın%	Toplam
Türkçe	4396	5324	9720	96,3	96,2	96,2
Arnavutça	15	15	30	0,3	0,3	0,3
Ermenice	153	196	349	3,4	3,5	3,5
Lazca	1	-	1	0,0	-	0,0
Toplam	4565	5535	10.100	100,0	100,0	100,0

Kaynak:20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, C. 33, s. 53.

Develi merkezde Tablo No: 17'ye göre; Türkçe dışında konuşulan üç dil arasında Ermenice'nin açık farkla önde olması daha önce ifade edilen Ortodoks gayrimüslimlerin Ermeni olabileceği teorisini desteklemekteydi.

1.3.7. Doğum Yeri

Tablo No: 18 1935 Yılı Verilerine Göre Develi Şehir Merkezinde Doğum Yerine Göre Nüfusun Dağılımı

Doğum Yeri	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek%	Kadın%	Toplam
	Türkiye'de Doğanlar					
Aynı İlçede Doğanlar	4227	5194	9421	93,7	94,7	94,3
Aynı İlin Başka İlçesinde Doğanlar	63	85	148	1,4	1,6	1,5
Başka İlde Doğanlar	219	203	422	4,9	3,7	4,2
Toplam	4509	5482	9991	100,0	100,0	100,0
	Yabancı Ülkelerde Doğanlar					
Yunanistan	39	38	77	69,6	71,7	70,7
Rusya	9	8	17	16,1	15,0	15,6
Yugoslavya	2	2	4	3,6	3,8	3,7
Bulgaristan	1	1	2	1,8	1,9	1,8
Arnavutluk	1	-	1	1,8	-	0,9
İtalya	-	1	1	-	1,9	0,9
Irak	1	-	1	1,8	-	0,9
Suriye	-	1	1	-	1,9	0,9
Bilinmiyor	3	2	5	5,3	3,8	4,6
Toplam	56	53	109	100.0	100,0	100,0
Genel Toplam	4565	5535	10.100	-	-	

Kaynak:20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, C. 33, s. 54.

Tablo No: 18'deki veriler ülkenin başka illerinden veya Kayseri ilinin diğer ilçelerinden Develi'ye bir göç yaşanmadığını göstermekteydi. Bu dönemde henüz sanayi tesisi anlamında bir varlık gösteremeyen şehir doğal olarak göç almamakta aksine göç vermekteydi. Yabancı ülkede doğanlar içinde ilk sırada ve büyük bir farkla Yunanistan gelmekteydi. Buna karşın konuşulan ana dilde Rumca'nın olmaması Yunanistan doğumlularının tamamının Türk göçmenler olduğunu bildirmekteydi.

1.3.8. Ekonomi

Tablo No: 19 Develi Şehir Merkezinde 1935 Yılı Verilerine Göre Meslek Grupları[12]

Meslek Grupları	Erkek Çalışan	Kadın Çalışan	**Toplam Çalışan**

12 İlçede 1935 yılı verilerine göre; kimya sanayi, kâğıt ve tabi sanayi alanlarıyla sanayi müesseselerinde fen ve idare memuru

A. Toprak Mahsulleri	1034	807	1841
B. Sanayi ve Küçük Sanatlar			
1. Maden ocakları, memlehalar, taş ocakları (çıkarma ve işletme)	2	-	2
2. Taş ve toprak sanayi	15	-	15
3. İnşaat, bina ve mobilya sanayi	44	1	45
4. Ağaç işleme sanayi	24	-	24
5. Demir Sanayi	99	1	100
6. Makine, cihaz ve alet imalatı sanayi	6	-	6
7. Dokuma sanayi	10	14	24
8. Deri, kösele, kauçuk, seloit, kemik, boynuz, kehribar eşya sanayi	23	-	23
9. Gıda, içki ve tütün sanayi	61	4	65
10. Elbise sanayi	157	17	174
11. Elektrik, gaz ve su istihsal ve tevzii	1	-	1
12. İhtisası gayri muayyen sanayi amelesi	62	26	88
Toplam	504	63	567
C. Ticaret	197	17	214
Ç. Nakliye ve Muvasala	34	-	34
D. Umumi İdare ve Hizmetler, Serbest Meslekler	159	7	166
E. Ev İktisadiyatı, Şahsi Hizmetler	5	17	22
F. Mesleksiz, Mesleği Meçhul Veya Gayri Muayyen	2632	4624	7256
Genel Toplam	4565	5535	10.100

Kaynak: 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, C. 33, s. 54.

Tablo No: 20 İlçe Merkezinde 20 ve Üzeri Çalışanı Bulunan Meslek Grupları

Meslek Grupları	Erkek Çalışan	Kadın Çalışan	Toplam Çalışan
1. Ziraat	823	644	1467
2. Gayrimenkul ticareti ve tabilik	182	16	198
3. Bağcılık, bahçıvanlık, çiçekçilik	86	100	186
4. Hayvan yetiştirme ve bakımı, arıcılık	121	63	184
5. Kundura imal ve tamiri	122	-	122
6. Genel İdare	100	3	103
7. Uzmanlık alanı belli olmayan sanayi işçisi	62	26	88
8. Demircilik, nalbantlık, bıçakçılık	76	-	76
9. Elbise imalatı	32	17	49
10. Bina inşaatı ve tamiratı	34	-	34
11. Ekmekçilik	28	4	32
12.Ev işlerinde çalışanlar (erkek ve kadın hizmetçi, vekilharç, mürebbiye, kapıcı, gündelik hizmetçi ve emsali)	5	17	22
13. Bakırcılık, kalaycılık	20	1	21
14. Marangozluk, kakmacılık	20	-	20
Toplam	1711	891	2602

Kaynak: 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, C. 33, ss. 56-60.

Şehir merkezinin ekonomisi ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık üzerine kuruluydu. Tarım ve hayvancılık faaliyetleri dışında kundura ve elbise imalatı ve demircilik işleri de önemli ekonomik sektörler olarak görülmekteydi. Tablo No: 19 ve 20 zirai faaliyetler alanında çalışan sayısında erkeklerin ilk sırada olduğunu ifade etse de merkez nüfusta üretken yaştaki kadın sayısının fazla olması kadın çalışanların kayıt altına alınmadığını göstermekteydi. Mesleği meçhul olarak değerlendirilen alanda kadın sayısının erkekten iki kat fazla olması da bu durumu desteklemekteydi.

1.3.9. Engel Durumu

Tablo No: 21 Develi İlçe Merkezinde Engelli Nüfusun Engel Durumuna Göre Dağılımı

Engel Durumu	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek%	Kadın%	Toplam
Kör	28	28	56	20,9	21,7	21,3
Bir kolu çolak	26	6	32	19,4	4,7	12,2
İki kolu çolak	4	3	7	3,0	2,3	2,7
Bir ayağı topal	39	59	98	29,1	45,7	37,3
İki ayağı topal	10	7	17	7,5	5,4	6,5
Sağır-dilsiz	16	11	27	11,9	8,5	10,3
Kambur	2	6	8	1,5	4,7	3,0
Kötürüm	5	8	13	3,7	6,2	4,9
Birçok engel	2	-	2	1,5	-	0,7
Çeşitli engellilikler	2	1	3	1,5	0,8	1,1
Toplam	134	129	263	100,0	100,0	100,0

Kaynak: 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti, C. 33, s. 61.

İlçe genelinde de ifade edildiği üzere doğum sırasında yaşanılan sıkıntılar ve savaşlar sırasındaki yaralanmalar ayak ve kol kayıplarını ilk sıraya taşımaktaydı. Tablo

bulunmadığı için tabloya dâhil edilmedi.

No: 21'de kör olanların sayısının fazla olması bölgede trahom ve çiçek hastalığının varlığını düşündürmekteydi. Nitekim yapılan akademik çalışmalar 1925-1945 yılları arasında Develi ve çevresinde trahom hastalığının olduğunu göstermekteydi. Söz konusu yıllar arasında trahom hastalığının görülme sıklığı nüfusa oranlandığında Kayseri Merkez: %17,2, Beydeğirmeni: %19,5, Sultanhanı: %14,9 ve Develi: %7,2'ydi (Özer, 2014, s. 151). Muhacirlerin bölgeye gelmesiyle birlikte çiçek hastalığının da etkili olduğu anlaşılmaktadır (Esen, 2017, s. 82).

SONUÇ

Develi ilçesi 1927 yılı verilerine göre Kayseri iline bağlı olup toplam 50.853 nüfusuyla orta büyüklükte bir ilçe görüntüsü sergilemekteydi. İlçenin şehir merkezi bu görüntünün aksine 9506 nüfuslu küçük bir kasaba görünümündeydi. 1927-1935 yılları arasında ilçenin nüfusu %18,32 oranında artarak 60.169'a çıkarken, merkez nüfustaki artış sadece %6,25 oranında gerçekleşerek 10.100 oldu. Bu dönemde idari değişiklikler neticesinde ilçeye bazı yeni köylerin katılmış olması nüfus artışında bir derece etkili oldu. İlçeye bağlı Yahyalı nahiyesinin merkez köyü Yahyalı 1935 yılı verilerine göre 5372 olan nüfusuyla dikkat çekmekteydi. Üstelik ilçede sadece merkezde ve Yahyalı nahiye merkezinde belediye teşkilatı bulunmaktaydı. Bu veriler Yahyalı nahiye merkezinin bu yıllardan itibaren bir çekim merkezi haline geldiğini göstermekteydi.

Develi ilçesi nüfus ve ekonomik veriler açısından şehrin önemli ilçelerinden biriydi. İlçeye bağlı köy sayısının fazlalığı ve ortalama köy nüfuslarının yüksek oluşu tarım ve hayvancılığı ön plana çıkarmaktaydı. İlçede 1927 sanayi sayımı verilerine göre bir maden işletmesi bulunmamasına karşın maden işleme-makine imalatı ilçenin en önemli ekonomik faaliyetleri arasında yer almaktaydı. İlçe merkezinde 122 erkek çalışanıyla kundura imalat ve tamiri de dikkat çekmekteydi. Develi'de bir ticaret odasının bulunması ekonomik faaliyetlerin canlı olduğuna işaret etmekteydi.

1927 ve 1935 genel nüfus sayımı verilerine göre ilçede kadın nüfusu fazlaydı ve dul kadın sayısı da erkeklere göre daha yüksekti. Askeri kayıplardan dolayı yaşanan bu durum özellikle tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde kadın iş gücünü ön plana çıkarmaktaydı. İlçe nüfusunda 20-45 yaş aralığı en yüksek seviyedeydi ve bu aralıkta kadın nüfus %63,42 düzeyinde olup üretimdeki etkinliği önemli ölçüde artırmaktaydı. Buna karşılık tarım-hayvancılık faaliyetlerinde kadın iş gücü istatistiki verilere bilinmez bir nedenle yansıtılmamaktaydı. Ayrıca 0-19 çocukluk ve eğitim yaşında olan nüfusun %53,71 düzeyiyle ilçe nüfusunun yarısından fazlasını oluşturması bu dönem için ekonomik faaliyetleri geriletmiş olsa da ilerleyen yıllar için ilçenin çalışan potansiyelini oluşturmaktaydı. Buna karşın yetişkin erkeklerin çalışmak için ilçe dışına gitmiş olmaları mevcut potansiyelin elverişli kullanılmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktaydı.

İlçe genelinde okuma-yazma oranları ülke ortalamalarının altındayken şehir merkezinde aksine bir durum yaşanmaktaydı. İlçe genelinde ve merkezde kadın nüfus fazla olmasına karşın okuma-yazma oranlarında kadınlar erkeklerin çok gerisinde kalmaktaydı. Develi mevcut ilkokul sayısında Merkez ilçeden sonra ikinci sırada gelmesine karşın bu pozitif durum kadın okuma-yazma oranını istenilen düzeyde artıramamaktaydı.

Sonuç olarak Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında Develi sosyoekonomik açıdan gelişmeye çalışan Kayseri'nin önemli ilçelerinden biriydi.

KAYNAKÇA

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Belgeleri

- F. 30.18.1.1/8.41.18, s. 2, 29 Kasım 1923; F. 272.0.0.12/49.103.2, s. 1, 17 Ekim 1926.
- F. 30.11.1.0/54.8.3, s. 8, 11, 18 Mart 1930; F. 30.11.1.0/63.16.7, s. 3-4, 23 Haziran 1931.
- F. 30.18.1.2/22.52.16, s. 1, 20 Temmuz 1931; F. 30.11.1.0/202.34.3, s. 3, 21 Aralık 1948.

2. Resmi Yayınlar

- *Belediyeler İstatistiği 1929-1933 Varidat Masarifat Memurlar*, (1936). Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Malî İstatistikler Serisi Sayı: 8, Neşriyat No: 79, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara.
- 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler. (1929). Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Fasikül I, Hüsnütabiat Matbaası, Ankara.
- 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler. (1929). Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatı No: 7, Fasikül II, Hüsnütabiat Matbaası, Ankara.
- 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili. (1929). Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü. Fasikül III, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara.
- 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kayseri Vilâyeti. (1937). Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, C. 33, Neşriyat Sayısı: 75, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul.
- 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î Tasnif Neticeleri. (1937). Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, C.60, Mehmet İhsan Basımevi, Ankara.
- Sanayi Sayımı 1927. (1969). Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 584, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- İstatistik Yıllığı 1935-1936. C.8, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Neşriyatı: 88, Devlet Basımevi, İstanbul.
- İstatistik Yıllığı 1936-1937. C.9, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Neşriyatı: 115, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Maârif 1932-1933 İstatistiği. (1934). No: 31, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, Maarif 1937-1938 İstatistiği. (1939). No: 145, Sühulet Basımevi, İstanbul.
- Maarif 1933-1934 Halk Okuma Odaları ve Umumî Kütüphaneler İstatistiği. (1935). Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Neşriyat No: 60, Devlet Matbaası, İstanbul.
- Maarif 1933-1934 Muallimler İstatistiği. (1935). Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Neşriyat No: 58, Devlet Matbaası, İstanbul.
- Tarım Sayımı 1927. (1970). Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın No: 614, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüsumat Sâlnâmesi) 1925-1926. (1926). Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüsumat Sâlnâmesi) 1926-1927. (1927). Matbuat Müdüriyet Umumiyesi Neşriyatı: 2.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüsumat Sâlnâmesi) 1927-1928. (1928). Matbuat Müdüriyet Umumiyesi Neşriyatı: 3.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929. (1929). Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı: 4, Devlet Matbaası, İstanbul.

3. Tetkik Eserler

- Esen, Atakan. Sıhhî-i İctimâî Coğrafya Kitaplarına Göre İç Anadolu'da Görülen Salgın Hastalıklar (1922-1926). (2017). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* (60), 73-90.
- Özer, Sevilay. Türkiye'de Trahomla Mücadele (1925-1945). (2014). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* Türk Millet (54), 121-152.
- Süme, Mehmet. Develi Kazası (1839-1910). (2008). (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Bilim Dalı, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa Turan, Ankara.
- Tunçel, Harun. Develi İlçesinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası. (1994). (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hamdi Kara, Ankara.
- Göksu, Meral Metin (2017). Kayseri İlinin Eğitim Tarihi Açısından İncelenmesi (1923-1980). (Basılmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Betül Aslan, Erzurum.
- Süme, Mehmet (2007). 42 Numaralı Develi Şeriye Siciline Göre (1894-1895) Develi'de Türk-Ermeni İlişkileri. Hoşgörü Toplumunda Ermeniler. C.III, Haz. Prof. Dr. M. Metin Hülagü, Yrd. Doç. Dr. Gülbadi Alan, Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirci, Yrd. Doç. Dr. Şakir Batmaz, *Erciyes Üniversitesi I.Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Osmanlı Toplumunda Birlikte Yaşama Sanatı: Türk Ermeni İlişkileri Örneği*. Erciyes Üniversitesi Yayın No: 153. 67-76.
- Süme, Mehmet (2015). Develi, Kayseri Ansiklopedisi, I, 449-455, Kayseri.
- Tunç, Bilal (2021). Develi İlçesinin İdari Yapısında Yapılan Düzenlemeler (1960-2000), *II. Uluslararası Develi-Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi Develi Bildirileri*, C.1, ed. Prof. Dr. Recep Özkan, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 174, Kayseri, 75-80.

ANADOLU İNSANININ GÖZÜNDEN "KAYSERİ DEVELİ"

IN THE EYES OF THE PEOPLE OF ANATOLIA "KAYSERI DEVELI"

Nurşen Ünal
Selçuk Ünv. Mezunu El Sanatları Anabilim dalı, Bilim Uzmanı ve El Sanatları Öğretmeni (MEB) hiveran_@hotmail.com

Nergis Ünal
Ondokuzmayıs Üniversitesi Psikoloji Lisans Öğrencisi nrgsunl@gmail.com

GİRİŞ

Araştırmada Anadolu insanının Kayseri Develi ilçesinin yurt genelinde ne kadar tanındığı, coğrafi konumu, kültürel özellikleri, tarihi özellikleri, sanatsal çalışmaları, ekonomik özellikleri gibi hangi özellikleriyle tanındığı, bu özelliklerin neler olduğu, Develi'nin tanıtımına dair öneriler ile ilgili istatistik verilere yer verilmektedir. Araştırmanın amacı elde edilen bu verilerin sonuçlarının Develi ilçesinin kalkınmasına ve tanıtılması için yapılacak çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir. Tanıtımının doğru yapıldığı kanallar tespit edilecek, yemek kültürü, geçim kaynakları, coğrafi konumu, tarihi ve turistik yerlerinin tanıtımının ve sivil yaşamın Anadolu içerisinde tanınması için yeni fikirler ortaya koyacaktır.

Bu araştırma bu güne kadar Kayseri'nin Develi ilçesi için yapılmış tanıtımların yetersizliği veya tanıtım sürecinde yanlış yolların izlenmesinin önüne geçilerek daha sağlıklı veriler elde etmeyi önemsemektedir.

Yapılan araştırma da literatür taraması, ucu açık nitel sorulardan oluşan bir anketin hazırlanması, bu anketin katılımcılara uygulanması, verilerin değerlendirilerek excel tabloları kullanılarak yorumlanmadan, gerçek verilerin yüzdelik hesapları yapılarak sonuçlar göz önüne serilecektir.

KAVRAMSAL/KURAMSAL ÇERÇEVE

Şehir tanımı ya da tanıtılması ile ilgili doğru verilere ulaşabilmek için öncelikle bir şehir araştırmasında nelere ulaşabileceğimizi bilmemiz gerekmektedir.

Şehirler çevrelerinin bir yönden değil, birçok bakımdan merkezliğini yapan topluluklardır. Her şey den evvel şehir idari bir bütündür.

Bilindiği gibi şehir, en kısa tabiri ile çevresinin merkezidir. İster büyük ister küçük olsun iki mühim özelliğe sahiptir.

Şehrin Vaziyeti: Şehir sınırları dâhilinde kalan ve bulunduğu yere göre özellikler kazanan kuruluş, yapı tarzları, büyümesi vesairesi ile alakalıdır.

Şehrin Vazifesi: Çevresinin hayatını tanzim etmek ve bu faaliyete merkez olmaktır ki, bu ikincisi bir şehrin bilhassa en önemli hususiyetidir.

Yapılan araştırma da Kayseri'nin Develi ilçesinin birçok özelliğinin tanınmışlığını sorgulamaktadır. Sorgulama sürecinde kapsamlı bir şekilde alanında uzman kişilerden yardım alınarak hazırlanmış anket sorularına yer verilmiştir. Bu anket soruları Anadolu içerisinde şehrin coğrafi konumundan, yemek kültürüne, tarihi yapılarına, sanatsal ve geleneksel festivallerine kadar nasıl tanındığını, hangi sebeple daha çok tanındığına dair veriler elde edecektir. Bu verilerin ilçenin ileride daha iyi gelişmesine ve tanınmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın metodu alan araştırması, literatür taraması, karşılıklı mülakat ve anket uygulanmasından oluşmaktadır. Bu araştırma 27.03.2022 ile 06.04.2022 tarihleri arasında elde edilen verilerden oluşmaktadır. Araştırmanın evrenini Anadolu insanının Kayseri Develi hakkında ki bilgilerini tespit etmek üzere 12 soruluk anketin cevaplanmasından elde edilen veriler oluşturmaktadır. Anketin soruları alanında uzman kişiler tarafından ucu açık nitel sorular olarak hazırlanmıştır. Araştırmamızın sınırlarını Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşayan 105 katılımcı oluşturmaktadır. Anketlere Anadolu'nun 20 şehrinden katılım sağlanmıştır. Bu şehirler katılım sayısıyla beraber Adana 2, Ankara 22, Amasya 1, Antalya 2, Balıkesir 3, Burdur 1, Karaman 5, Kastamonu 10, Konya 4, Manisa 1, Muğla 1, Rize 1, Samsun 20, Sinop 1, Trabzon 13, Van 1, İstanbul 9, İzmir 5, Çorum 2, Şanlıurfa 1. olarak tespit edilmiştir. Çalışmanın örneklemini çeşitli meslek, yaş, öğrenim ve şehirlerde yaşayan bay bayan toplam 105 kişinin yanıtları bulunmaktadır. Anketlerin bir kısmı yüz yüze bir kısmı online olarak uygulanmıştır. Anketlerden elde edilen veriler Excel 2010 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler çözümlenirken tablolardan faydalanılmıştır. Bulgular sınıflandırılarak, % de hesaplamalar ile birlikte sonuçlar anketlere bağlı olarak yansıtılmıştır. Belgeler, analizler, ulaşılan sonuçlar grafik ve çeşitli tablolarla desteklenerek aktarılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1: Demografik Bilgi

Demografik Bilgi		n	%
Cinsiyet	**Kadın**	73	69.5
	Erkek	32	30.5
	Toplam	105	%100
YAŞ	**18-25**	32	30.47
	26-35	23	21.90
	36-69	50	47.61
	Toplam	105	%100
ÖĞRENİM DURUMU	**İlköğretim**	2	1.90
	Lise	8	7.61
	Yükseköğrenim	95	90.47
	Toplam	105	%100
MESLEK GRUBU	**Memur**	8	7.61
	Serbest meslek	12	11.42
	Öğretmen	45	42.85
	Öğrenci	28	26.66
	Sağlık personeli	4	3.80
	Bankacı	1	0.95
	Psikolog	1	0.95
	Sosyolog	3	2.85
	Mühendis	1	0.95
	Akademisyen	2	1.90
	Toplam	105	%100

Tablo 1'e göre uyguladığımız ankette katılımcıların %69.5'i kadın, %30.5'i erkektir.

Katılımcıların yaş ortalamasına bakıldığında %30.47'si 18-25, %21.90'ı 26-35, %47.61'ı 36-69 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların öğrenim durum-

ları %90.47'si yükseköğrenim, %7.61'inin lise olduğu, %1.90'ın ilköğretim olduğu elde edilen veriler arasındadır. Katılımcıların meslek grupları incelendiğinde %26.66'sı öğrenci, %42.85'i öğretmen, %11.42'si serbest meslek, %7.61'i memur, %1.90'nının akademisyen, %0.95'inin mühendis, %2.85'i sosyolog, %0.95'i psikolog, %0.95'i bankacı, %3.80'i sağlık personeli olduğu saptanmıştır.

Tablo 2. Kayseri'nin Develi İlçesi Hakkında Bilgi

Kayserinin Develi İlçesini biliyor musunuz?	n	%
Evet	25	23.80
Hayır	80	76.19
Toplam	105	%100

Tablo 2 de katılımcılara Kayseri'nin Develi ilçesi hakkında bilgileri olup olmadığı sorulduğunda %23.80'inin evet, %76.19'unun hayır cevabı verdiği tespit edilmiştir.

Tablo 3. Develi İlçesi Hakkında Hangi Bilgilere Sahipsiniz?

Develi ilçesi hakkında hangi bilgilere sahipsiniz?	f	%
Coğrafi Konumu Hakkında Bilgi	74	84.1
Yemek Kültürü Hakkında Bilgi	28	31.8
Folklorik Yapısı Hakkında Bilgi	7	8
Tarihi Hakkında Bilgi	9	10.2
El Sanatları Hakkında Bilgi	13	14.8
Turistik Yerleri Hakkında Bilgi	9	10.2
Hiç Bilgi Sahibi Olamayanlar	17	16.19
Toplam	105	%100

3. Tabloda katılımcılara Develi ilçesinin hangi özellikleri hakkında bilgi sahibisiniz diye sorulduğunda birden fazla seçenek işaretlenmesi belirtilmiştir. Verilen cevapların %84.1'i coğrafi konumu, %31.8'sı yemek kültürü, %8'i folklorik yapısı, %10.2'si tarihi, %14.8'ı yörenin el sanatları, %10.2'si turistik yerleri hakkında bilgi sahibi olduğu, hiç bilgi sahibi olmayanların %16.19'unu oluşturan kaydedilen veriler arasındadır.

Tablo 4. Develi'nin Geçim Kaynakları Hakkında Bilgi

Develi ilçesinin Geçim kaynakları nelerdir	f	%
Hayvancılık	48	55.2
Tarım	42	48.3
El Sanatları	33	37.9
Sanayi	8	9.2
Hiçbiri	18	17.14
Toplam	105	%100

Tablo katılımcılara Develi ilçesinin geçim kaynaklarından hangileri hakkında bilgi sahibi oldukları sorulduğunda alınan cevapların %55.2'si hayvancılık, %48.3'ü tarım, %37.9'u el sanatları, % 9.2'sı sanayi, % 17.14'ü hiç biri hakkında bilgi sahibi olmadığı olarak saptanmıştır.

Tablo 5. Develi İlçesinin Hangi Bölgemizde Yer Aldığını Biliyor musunuz?

Develi İlçesinin Hangi Bölgemizde Yer Aldığını Biliyor Musunuz?	f	%
Evet	90	85.71
Hayır	15	14.28
Toplam	88	%100

Tablo 5 de yer alan Develi ilçesinin hangi bölgemizde yer aldığını biliyor musunuz sorusuna verilen cevapların %85.71'ni evet, %14.28'ini hayır oluşturmaktadır.

Tablo 6. Develi'de Bulunan Tarihi ve Turistik Yerler Hakkında Bilgi Sahibi misiniz?

Kayseri'nin Develi İlçesinde Bulunan Tarihi ve Turistik Yerler Hakkında Bilginiz Var mı?	n	%
Evet	16	15.23
Hayır	89	84.76
Toplam	105	%100

Katılımcılara Develi ilçesinde bulunan tarihi ve turistik yerler hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulduğunda cevapların % 15.23'ünü evet, % 84.76'sının hayır olduğu elde edilen veriler arasındadır.

Tablo 7. Develi'de Yapılan Geleneksel Bayramlar, Festivaller ve Panayırlar Hakkında Bilgi

Develi'de Yapılan Geleneksel Bayramlar, Festivaller ve Panayırlar Hakkında Bilginiz Var mı?	n	%
Evet	8	7.61
Hayır	97	92.38
Toplam	105	%100

Anket katılımcılarına Develi ilçesinde yapılan geleneksel bayramlar, festival ve panayırlar hakkında bilginiz var mı sorusuna alınan cevapların %7.61'inin evet, % 92.38'inin hayır olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8. Develi Geleneksel Yemekleri Hakkında Bilgi

Şıklardaki Develi Geleneksel Yemeklerinden Hangisi Hakkında Bilgi Sahibisiniz?	f
Cıvıklı	36
Samakta Yahni	7
Köfter	15
Sızgıt	6
Yanıt Vermeyen	47
Toplam	105

Katılımcılara Develi'nin geleneksel yemeklerinden hangisi hakkında bilgi sahibisiniz sorusuna cevaplardan 36 kişi cıvıklı yemeğini,7 kişi samakta yahni, 15 kişi köfter yemeğini, 6 kişi sızgıt yemeğini bildiğini söylemiştir, 47 kişinin ise Develi yemekleri hakkında bilgisi olmadığını verilen cevaplar arasındadır.

Tablo 9. Develi'de Doğmuş, Yaşamış, Eserler Vermiş Âşık ve Ozanlar Hakkında Bilginiz Var mıdır?

Develi Âşık Ve Ozanları Hakkında Bilginiz Var mıdır?	n	%
Evet	15	14.3
Hayır	90	85.7
Toplam	105	100

Tablo 10. Develi İlçesi Hakkında Bildiklerinizi Nereden Öğrendiniz?

Develi İlçesi Hakkında Bildiklerinizi Nereden Öğrendiniz?	n	%
Bizzat orada bulundum	11	12.9
TV den izledim	17	20
Gazete ve vs. okudum	5	5.9
Arkadaşlarımdan duydum	37	43.5
İnternette inceledim	36	42.4
Hiç bilgisi olmayan kişi sayısı	20	19.04
Toplam	105	100

Katılımcılara Develi hakkındaki bilgilerinizi nereden elde ettiniz sorusuna verilen cevapların %12.9'unu Bizzat bulundum, %20'si TV'den izledim, %5.9'u gazeteden ve vs. okudum, %43.5'i arkadaşlarımdan duydum, %42.4 internette gördüm olarak belgelenmiştir. %19.04 kişinin develi hakkında hiç bilgisi olmadığı elde edilen bilgiler arasındadır.

Tablo 11. Kayseri Develi Yerel TV Kanalları Hakkındaki Bilgi

Kayseri Ve Develi'nin Yerel TV'lerinden hangilerini tanıyorsunuz?	n	%
38 Kent TV	6	11.8
Elif TV	0	0
Kanal 38	9	17.6
Kay TV	6	11.8
Kampüs TV	6	11.8
Erciyes TV	30	58.8
TV 1	12	23.5
Toplam		%51.42

Kayseri ve Develi ilçesine ait yerel kanallardan hangilerini biliyorsunuz sorusuna katılımcılardan gelen cevapların %11.8'ini 38 Kent TV, %17.6'sını Kanal 38, %11.8'ini Kay TV, %11.8'ini kampüs TV, %58.8'ini Erciyes TV, %23.5'ini TV1 olarak tespit edilmiştir. 54 kişi TV kanallarından haberi olmadığını belirtmiştir. Elif TV'den bu ankete katılan katılımcıların bilgisi yoktur.

SONUÇ VE ÖNERİ

Kayseri'nin Develi ilçesinin tanıtımı ve gelişimine katkı sağlaması açısından önemli olduğunu düşündüğümüz bu araştırma sonuçlarına göre Kayseri'nin Develi ilçesi Anadolu da farklı özellikleriyle az da olsa tanınmaktadır, tarihi dokusu el sanatları ve sanayisi ile ülkemize iç ve dış ticaret alanında büyük katkılar sağlayabilmesi için bir takım tanıtımların arttırılması gerektiği elde edilen verilerden tespit edilmektedir. Yapılan araştırmaya göre develinin tanındığı bu özelliklerden en çok bilineni coğrafi konumu ve yemek kültürü olduğu tespit edilen veriler arasındadır. En az bilgi sahibi olunan özelliklerinin ise yörenin folklorik yapısı, tarihi ve turistik yerleri hakkındaki bilgiler olduğu tespit edilmiştir.

Develi ilçesinin yöreye mesafe olarak uzak olan bölgelerin mesafe olarak yakın olan bölgelere göre daha çok tanındığı da elde edilen veriler arasındadır.

Yörenin geçim kaynaklarının en çok hayvancılık ve tarım olduğu görülmektedir. Yapılan anketlere göre elde edilen veriler yörede yapılan faaliyetlerin Anadolu'da yaygın olarak duyurulmadığını göstermektedir. Develi'de geleneksel olarak bilinen yemek kültürünün Anadolu'nun birçok kesiminde tanınmadığı veya farklı isimlerle anıldığı tespit edilmiştir. Develi yerel kanallarından Erciyes TV'nin çok izlendiği ve tanındığı elde edilen veriler arasındadır. Yapılan araştırma sonuçlarına göre Kayseri'nin Develi ilçesinin tanıtımı için, kısa tanıtım filmlerinin veya belgesellerinin çekilip, filmlerin ulusal kanallarda sık sık yayınlanmasının sağlanması yörenin tanıtılması açısından yarar sağlayacaktır. Ulusal platformlarda Develi kültürünü sergileyen panayırlar, stantlar ve sergiler düzenlenerek başka illerin Develi kültürü hakkında bilgi sahibi olması sağlana bilinmektedir. Farklı illerdeki fuarlarda stantlar kurulabilir. Farklı illerde dernekler kurularak bu derneklerin aktif çalışması ve geleneksel günlerde Develi ilçesiyle paralel kutlamalar yapılarak tanıtımı arttırılabilir. İnternette Develi ile ilgili blokların kurulup bu blokların yaygınlaştırılması sağlana bilinir. Turizmin geliştirilerek yurt dışına reklam yapılması sağlanmalıdır. İl dışı ve içinden üniversite öğrencilerine hafta sonları ücretsiz turlar ayarlanabilir. Seyahat yolculuklarındaki TV'lerde tanıtım filmleri izletilmesi sağlanabilir. Doğa yürüyüşleri düzenlenebilir. Broşürler düzenlenerek şehirlerarası terminallerde belde faaliyetlerinin duyurulması sağlanabilir. Sosyal medyadan da faydalanıla bilinir. Belediye ve özel güçlü şirketlerin desteği ile turizmin güçlenmesi sağlanabilir. Sosyal medyadaki akımlara uygun şekilde geleneksel yemekleri, yemek tarifleri, tanıtılan kısa çekimler yapılabilir ve ulusal kanallara gönderilebilir. İnstagram sayfası üzerinden reklam verilebilir. Gastronomi ve yöresel ürünler festivalleri düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

- Çağatay, N. (1983), Makaleler ve İncelemeler, S.Ü. Yayınları, Konya.
- Eravşar, O. (2000), Seyahatnameler de Kayseri, KTO Yayınları, Kayseri.
- Gürlek, A. (1975), Memleketim Develi, Ankara.
- İzbırak, R. (1953), Develi Ovası Ve Ekonomik Gelişimi, TTK Yayınları, Ankara.
- Süme, M. (2018), XIX. Yüzyılda Orta Anadolu'da Bir Osmanlı Kazası "Develi", Ankara.
- Özçörekçi, H. (2017), Anadolu Da Küçük Şehir Araştırmaları, Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü Anabilim Dalı, Ankara.
- Özdamarlar, K. (1997), Develi ve yöresinin folklor ve halk edebiyatı ve etnografyası, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, Kayseri.

MEYVECİLİKTE SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIM UYGULAMALARI

SUSTAINABLE AGRICULTURE SYSTEMS IN FRUIT PRODUCTION

Prof. Dr. Oğuzhan Çalışkan
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, ocaliskan@mku.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-2583-9588

Arş. Gör. Derya Kılıç
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, deryakilic@mku.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-4076-7594

GİRİŞ

Binlerce yıldan bu yana toplumların gıda ihtiyaçlarının karşılanması her zaman öncelikli bir konu olmuştur. Artan dünya nüfusunun beslenmesi için mevcut tarımsal alanların toprak yapısı, su miktarı ve biyolojik çeşitliliğinin korunması, gelecekte de bu alanlarda tarımsal üretimin sürdürülebilmesi için önemli görülmektedir. Bunun yanında, kimyasal gübrelerin ve tarımsal ilaçların doğa üzerinde yapmış olduğu tahribatlar insanoğlunun sağlıklı, sürdürülebilir ve kaliteli ürün yetiştiriciliğini zorunlu kılan arayışlara yönlendirmiştir (Çalışkan, 2020). Bu arayışlar "sürdürülebilir tarım" düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Tarımda sürdürülebilir kelimesi ilk kez Bruntland (1987) tarafından Birleşmiş Milletlerde ifade edilmiştir. Sürdürülebilir tarımın İngilizce karşılığı olan "sustainable" sözcüğü latince "sustinere" kelimesinden gelmekte ve uzun vadeli destekleme ve varlığını sürdürme anlamı taşımaktadır (Aksoy & Yaşar, 1994).

Sürdürülebilir kelimesi, "gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılamak" olarak tanımlanmıştır. Bugün, sürdürülebilir tarımın üç temel özelliği olarak "ekonomi", "ekoloji", ve "sosyal yaşam" gelmektedir. Bu temel özelliklerin birbirleriyle eşit ve güçlü bağlara sahip olduğunda sürdürülebilirlik ortaya çıkmaktadır. Sürdürülebilir tarım, belirli bir dizi tarım uygulamasından ziyade bir amaca yönelik olarak düşünülmelidir. Ayrıca sürdürülebilir tarım, üretimin çiftlikte doğal olarak meydana gelen biyolojik ilişkilerden yararlandığı, satın alınan girdilerin azaltıldığı, arazi yönetimini öne çıkaran bir dizi seçenek olarak düşünülmektedir (Granatstein & Kupferman, 2008).

Sürdürülebilir tarım uygulamalarının temel amaçları içerisinde;

- Sağlıklı meyve yetiştiriciliğine imkan sağlanması,
- Doğaya zarar vermeden gelecek nesillerin korunması,

- Tarımsal ilaç ve kimyasalların insan, çevre ve hayvanlar üzerindeki zararlı etkilerden uzak tutulması,
- Tarımsal üretimde ekonomik canlılığın sağlanması,
- Meyvecilikle uğraşan insanlarla birlikte toplumun diğer bireylerinin yaşam standardının yükseltilmesi yer almaktadır.

Bu derlemede, Türkiye'de sürdürülebilir meyvecilik sistemleri, bunların temel ilkeleri ve mevcut durumu ile ilgili genel değerlendirmelere yer verilmiştir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIMIN TEMEL PRENSİPLERİ

Sürdürülebilir tarım, agroekoloji, alternatif tarım, organik (biyolojik, ekolojik), entegre tarım ile de ilişkilendirilmektedir. Ancak bu sistemlerin tümünde çevre kirliliğini en aza indirecek tekniklerin kullanılması hedeflenirken, uygulamalarda birbirinden azda olsa bazı farklı ilkeleri benimsemektedirler (Aksoy & Yaşar, 1994). Sürdürülebilir tarımın temel prensibi yüksek kaliteli ürün yetiştiriciliği yaparken, toprak kaynaklarını korumak, çevre dostu tekniklerine uygulamada öncelik vermek, sera gazı emisyonunu azaltmak ve bunları ekonomik biçimde yapmaktır (SDK, 2018).

Organik veya iyi tarım uygulamalarına benzer şekilde "sürdürülebilir tarım" olarak ayrı bir standartlar mevcut değildir. Ancak, sistemin izlenebilirliği ile ilgili farklı üretim sistemleri sürdürülebilir tarım sistemi içerisinde değerlendirilmektedir.

Sürdürülebilir tarımda, yetiştiricilik yapılan tarımsal alandaki biyolojik çeşitliliğin korunması, tarımsal atıkların geri dönüşümü, yenilenebilir ve üretim girdilerini azaltan uygulamalara öncelik verilmesi, yoğun bilgi ve tarımsal üretime özel yönetim ve çiftlik uygulamalarının hem uzun hem de kısa vadeli faydaya dönüştürülmesi hedeflenmektedir (Granatstein, 1991).

Sürdürülebilir tarım bir eşikten ziyade bir tarımsal üretimde bir yön değişimi olarak düşünülmelidir. Bir tarımsal üretim işletmesinin nispeten daha kolay sürdürülebilir hale gelip gelmediğini, örneğin toprak erozyonunu azaltıp azaltmadığını, biyolojik kontrolün etkinliği ve satın alınan gübre yerine baklagiller gibi türlerden daha fazla miktarda azotlu besleme sağlanıp sağlanamadığını izleyerek belirleyebiliriz (Granatstein & Kupferman, 2008).

SÜRDÜRÜLEBİLİR MEYVE ÜRETİMİ

Türkiye'de ve dünyada meyve üretimi, ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları kapsayan bazı sürdürülebilirlik sorunuyla karşı karşıyadır. Artan üretim maliyetleri (özellikle işçilik), ürüne olan talebe göre oluşan fiyattaki dalgalanmalar, dünya genelinde yetiştirilen ürüne olan tüketimin azalması gibi etmenler üreticinin ekonomik gücünü olumsuz etkilemektedir. Tarımsal üretimde tarımsal ilaç kullanımı, tarımsal su ve suyun kalitesi, enerji tüketimi, biyoçeşitlilik ve çevreyle ilgili konuların tümü sürdürülebilir meyveciliği ilgilendirmektedir. Ayrıca, sürdürülebilir meyvecilik sosyal yaşam kalitesinin geliştirilmesini, işçi güvenliğini, güvenli meyve tüketiminin sağlığa faydalarını kapsamaktadır (SDK, 2018).

Sürdürülebilir meyve üretimi için yetiştiricilik yapılacak bölgenin ekolojik koşulları ve üretim sonrası pazarlama kanalları önemli birer unsurdur. Özellikle küçük ölçekli, doğrudan pazara meyvesini götüren üretici, ihracata yönelik büyük ölçekli bir meyve üreticisine göre farklı zorluklarla karşı karşıyadır. Bu nedenle, küçük alanda üretim yapan meyve üreticilerinin bir araya gelerek organize olması bir çözüm yolu olarak görülebilir.

Sürdürülebilir bir meyve üretiminde yetiştirilecek çeşidin tüketici tercihlerine uygun olması ve pazarda talep görmesi başlangıç için oldukça önemlidir. Yetiştirilen çeşide olan sürekli talep, sürdürülebilir yetiştiricilik içinde dinamik bir yapı oluşturmaktadır. Örneğin, ABD'de üreticisine yıllarca karlı bir yetiştiricilik olanağı sunan Red Delicious elma çeşidi, tüketici tercihlerine uygun yeni çeşitlerin geliştirilmesi ile bu çeşide olan ilgi

azalmış ve 1990'ların sonu ile 2000'li yılların başında binlerce hektar Red Delicious bahçeleri sökülmüştür. Bu durum sürdürülebilir bir meyve yetiştiriciliği için kritiktir. Tüketici taleplerine uygun, tat-lezzet bakımından öne çıkan, sağlıklı beslenmeye etkisi ön planda olan çeşitlerin yetiştiriciliğine ve fiyata dikkat edilmesi gereklidir. Diğer yandan tüketicilerin obezite, diyabet ve diğer hastalıklarla mücadelesinde meyve tüketiminin öneminin arttırılması üretim miktarının artmasına yardımcı olarak, sürdürülebilirliğe katkı sağlayabilecektir. Özellikle, tarımsal ilaç kalıntısı içermeyen ve organik meyvelere olan ilgi giderek artmaktadır. Bu bakımdan, meyve çeşidinin uygun ekolojide, su kaynaklarını koruyarak ve toprağın organik maddesini arttırarak yetiştirilmesi öncelikli hedeflenmektedir (Jones vd., 2005; Duralija, 2022).

Bu anlamda, ülkemizde sürdürülebilir bir meyve üretimi için İyi Tarım Uygulamaları (Global GAP), Organik Tarım ve Biyodinamik Tarım sistemleri kullanılabilmektedir. Bu üretim sistemleriyle ilgili bazı bilgiler aşağıda sunulmuştur. Bu üç sistemin ortak özellikleri olarak sözleşmeli, her aşamasının kayıt altına alınması, bahçeden tüketiciye ulaşıncaya kadar kontrollü olması, sertifikalı ve karşılıklı güvene dayanması söylenebilir.

İyi tarım uygulamalarında kimyasal gübre ve ilaç kullanımı devam ettiği için, verim kaybı organik tarıma göre daha azdır. Dahası, organik tarıma geçiş sürecindeki ürünlerin konvansiyonel ürün özelliği taşıması nedeniyle, iyi tarım uygulamalarını daha avantajlı hale getirmektedir. Bunun yanında çiftçilerin, tarımsal ilaç ve gübre uygulamalarını herhangi bir kontrol mekanizması olmaksızın tamamen kendi tecrübeleriyle yapmaları nedeniyle organik tarımın uygulanmasında zorluklar olabilmektedir. Bu anlamda ilk aşamada, üreticilere çevre koruma yöntemleri konusunda eğitilmeleri ve sonrasında organik tarıma başlanılması büyük avantaj sağlayabilir (Eryılmaz ve ark., 2019).

3.1. Meyvecilikte İyi Tarım Uygulamaları (GLOBAL GAP)

İyi Tarım Uygulamaları (İTU), tarımsal üretim sisteminin sosyal açıdan yaşanabilir, ekonomik açıdan verimli ve karlı, insan ve hayvan sağlığı ile çevre bakımından koruyucu hale getirmek için uygulanması gereken işlemler olarak tanımlanmaktadır. İyi Tarım Uygulamalarının amacı, insan sağlığına ve çevreye zarar vermeyecek şekilde üretimin yapılmasıdır. Bunun için İTU, Zararlılarla Entegre Mücadele (Integrated Pest Management, IPM) ve Entegre Ürün Yetiştiriciliği (Integrated Crop Management ICM) tekniklerinin, üretimde birlikte uygulanmasını önermektedir. İTU, konvansiyonel bir tarım uygulamasıdır. Başka bir ifade ile meyve yetiştiriciliğinde kimyasal ilaç ve gübre ile büyümeyi geliştirici maddelerin kullanılmasına müsaade edilen bir sistemdir. Bu anlamda, bitki besleme uygulamalarının yaprak ve toprak analizleri sonuçlarına göre planlanması ve hastalık-zararlılarla mücadelede tarımsal ilaçların doğru zamanda ve miktarda uygulanmasını temel almaktadır.

Çağımızın gerektirdiği tempolu yaşamla birlikte, artan gelir düzeyi ve eğitim seviyesi, güvenli gıda tüketiminin de önemini arttırmıştır tüketiciler doğrudan tükettikleri tarımsal ürünler başta olmak üzere, satın aldıkları tüm gıda ürünlerinin güvenliğinden emin olmak ister hale gelmiştir. Bu bilinçle, gerek doğrudan tarımsal ürünlerin, gerekse işlenmiş gıdaların güvenle üretildiğinin garantisini tüketicilere sunabilmek için, tarımsal sistemler ve standartların oluşturulması ihtiyacı kaçınılmaz olmuştur.

Ülkemiz sahip olduğu iklim, toprak ve su koşulları ile tarımsal üretim için son derece avantajlı konuma sahiptir. Buna karşılık, üreticilerimizin geleneksel üretim teknikleriyle üretimi gerçekleştirmeleri ve buna bağlı olarak da teknik hizmet alma konusundaki eksiklikleri tarımsal üretimimizde birtakım sorunlar ortaya çıkartmıştır. Özellikle bilinçsiz tarımsal ilaç uygulamaları, tarımsal ürün ihracatımızda "kalıntı" sorunu yaşamamıza neden olmaktadır

(Sönmez ve ark., 2008). Ülkemizde İyi Tarım Uygulamaları şartlarının, başta tarım danışmanlarımız olmak üzere, tüm sektör çalışanları tarafından benimsenip, doğru şekilde uygulanması ve uygulatılması, meyveciliğin geleceği açısından büyük önem taşımaktadır (Çalışkan, 2020).

İyi Tarım Uygulamaları konusundaki gelişmeler sayesinde başta meyve üretimimiz olmak üzere dış pazarda rekabet şansını yakalayacaktır. Dış pazara güvenli ürün sunulurken, ülkemiz insanının da sağlıklı ve güvenilir ürün tüketmeleri sağlanacaktır. İyi Tarım Uygulamaları konusunda ülkemizin gerekli ilerlemeyi sağlaması, meslekte çalışan ziraat mühendislerinin ve üreticilerin bu konudaki eğitimleri ve bilgilendirilmeleri ile mümkün olacaktır (Çalışkan, 2020). Bu kapsamda, meyve hasadı ve hasat sonrası depolamada hijyenik koşulların sağlanması ve meyveye herhangi bir bulaşmanın önlenmesi amacıyla Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları (Hazard Analysis Critical Control Point: HACCP) ilkelerinden yararlanılmaktadır. Böylelikle, İyi Tarım Uygulamaları sertifikasına sahip bir meyve;

- İnsan sağlığına zararlı kimyasal, mikrobiyolojik ve fiziksel kalıntılar içermediği,
- Çevreyi kirletmeden ve doğal dengeye zarar vermeden üretildiği,
- Üretimi sırasında insan ve diğer canlıların olumsuz etkilenmediği,
- Üretildiği ve tüketildiği ülkelerin tarımsal mevzuatına uygun olarak üretildiğini belgelemektedir.

İyi Tarım Uygulamalarının yurt dışındaki karşılı olan EUREPGAP, 2007 yılı itibarıyla GLOBALGAP olarak isim değişikliğine gitmiştir. 2008 yılı itibariyle Avusturya, İngiltere, Şili, Japonya, İspanya, Yeni Zelenda ve Almanya, GLOBALGAP belgelendirmesi için tam eş değerlik sağlayan ülkeler olmuştur. 2021 yılı verilerine göre, dünyada 132 farklı ülkede 200.000'den fazla üretici GLOBALGAP sertifikası ile üretim yapmakta ve bu üretimde elma ve üzüm iki önemli meyve türü olarak görülmektedir.

İyi Tarım Uygulamalarının üreticinin iç ve dış pazarda ürünün tercih edilmesini, eşit rekabet şartlarında ürünün önde olmasını, perakendecilerle nitelikli anlaşma yapmasını, kaliteli ürün yetiştirilmesini, uzun vadede üretim maliyetlerinde düşüş sağlayarak sürdürülebilir bir yetiştiricilik yapılmasını sağlar. Ayrıca, çalışan kişilerin güvenliğini ve refahını sağlamanın yanında sürdürülebilir, çevreye karşı sorumluluk alan bir üretim modeli ile doğal hayatın ve biyolojik çeşitliliği korumayı hedeflemektedir (Çalışkan, 2020).

İTU Sertifikasyonu, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş Kontrol ve Sertifikasyon Kuruluşları tarafından gerçekleştirilir. Sertifikasyon için bireysel ya da grup olarak üreticiler bir araya gelerek sertifikasyon için başvuru yapabilirler. Mevcut durumda, ülkemiz İTU ile tarımsal üretim 63 ilde 10.265 üretici tarafından gerçekleştirilmekte ve altı milyon tondan fazla tarımsal üretim gerçekleştirilmektedir. Dünyada elma, portakal, kiraz, üzüm, armut, muz, mandarin ve şeftali-nektarinler GLOBALGAP belgeli olarak yetiştirilen önemli meyve türleriyken, Türkiye'de İTU belgeli olarak yaygın yetiştirilen meyve türleri elma, üzüm ve armuttur.

3.2. Meyvecilikte Organik Tarım

Monokültür tarım sistemi, büyümeyi düzenleyiciler, antibiyotikler ve katkı maddeleri gibi kimyasal maddeler, tarım ilaçları ve yanlış sulama uygulamaları tüm canlılar ve yaşadığımız yeryüzü ekosistemi üzerine olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu nedenle, tarımda yeni arayışlara yönlenerek alternatif tarım sistemleri ortaya çıkmıştır. Bu sistemlerden biri Organik Tarımdır. Biyolojik, ekolojik, bio gibi farklı kelimelerle tanımlanan "organik tarım", tarımsal üretimde artan kimyasal gübre ve ilaç kullanımının doğa ve insan sağlığı üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin ve

ticari problemlerin aşılmasında bir alternatif yöntem olarak görülmektedir.

Doğal dengeyi bozmadan sağlıklı bitkisel ürünler üretmek için, kültürel tedbirleri öncelikli olarak benimseyerek bitki koruma ve zararlı mücadelesinde doğal yöntemleri tercih etmek yoluyla ve bir sertifikasyon süreci ile kontrol edilen üretime organik üretim ve bu yolla elde edilen meyvelere de "organik meyve" denilmektedir.

Organik meyvecilikte; meyvenin yetiştirilmesi, toplanması, hasat sonrası işleme, tasnif, ambalajlama, etiketleme, muhafaza, taşıma ile ürünün tüketiciye ulaşmasına kadar olan diğer tüm işlemlerde, kimyasal madde veya tarım ilacı kullanılmamaktadır. Bu anlamda, kısmen veya tamamen genetiği değiştirilmiş organizmalardan (GDO) elde edilen, GDO içeren veya GDO'lardan oluşan bitki koruma ürünleri, gübreler, toprak düzenleyiciler, tohumlar, mikroorganizmalar organik tarımda kullanılmamaktadır. Ayrıca organik tarımda doğal olarak toprağın yetiştiricilikte kullanılması esas alınmaktadır. Bu nedenle, topraksız kültür ile yetiştiricilik yapılması organik yetiştiricilik olarak kabul edilmemektedir. Ülkemizde doğal, natürel, katkısız, arılı vb. ifadelerle satılan tarımsal ürünlerin organik ürün anlamına gelmediği de unutulmamalıdır (Çalışkan, 2020).

Organik meyve yapılacak alanlarda, toprak verimliliği ve biyolojik aktivitenin sağlanması için organik tarım yönetmeliğinde yer alan gübreler, toprak iyileştiriciler ve besin maddeleri kullanılabilir. Azot kaynağı olarak organik hayvansal gübreler kullanılabilmekle birlikte, bu uygulama yılda dekar başına en fazla 17 kg saf azotu geçmeyecek şekilde uygulanır. Hastalık ve zararlılara dayanıklı çeşitlerle yetiştiriciliğe başlamak çok önemlidir. Bununla birlikte, kültürel, biyolojik ve biyoteknik mücadele metotları birlikte uygulanabilir.

Organik meyve yetiştiriciliğinin temel amaçları içerisinde uzun yıllar boyunca bilinçsiz toprak işleme uygulamaları, gereğinden fazla kullanılan sentetik kimyasal gübre kullanımı ve bitki koruma ilaçları nedeniyle oluşan çevresel sorunların giderilmesi ve kirlenmemiş alanların korunmasını sağlamak yer almaktadır (Eryılmaz ve ark., 2019).

Organik meyve yetiştiriciliğine fidan aşamasından başlanması istenen bir durum olmasına rağmen, konvansiyonel üretim yapılan bahçelerin de organik üretime geçmesi mümkündür. Bunun için, hasat tarihi başlangıç tarihi olarak kabul edilerek, 3 yıllık bir geçiş süreci uygulanır. Bu süreç, belgelendirilmesi durumunda 2 yıla kısaltılabilir. Ayrıca başarılı bir organik meyve yetiştiriciliği için en önemli başlangıç noktası, uygun ekolojide doğru meyve tür ve çeşidinin yetiştirilmesi ile başlamaktadır.

Dünya'da organik olarak yetiştirilen önemli meyve türleri olarak zeytin (672.036 ha), üzüm (332.913 ha), elma (82.983 ha), muz (62.586 ha), mango (30.307 ha), kayısı (18.201) ve incir (15.551 ha) ön sıralarda yer almaktadır. Bu meyve türleri dünya organik meyve tüketiminin en fazla olduğu Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerine ihraç edilmektedir (Kılıç & Çalışkan, 2019a). Avrupa'da İskandinav ülkeleri (Danimarka, İsveç, Norveç) ve Alp ülkeleri (Almanya, Avusturya, İsviçre) organik meyve tüketiminin ana merkezi konumundadır.

Ülkemizde zeytin (219.075 ton), incir (92.929 ton), üzüm (90.385 ton), elma (78.905 ton) ve kayısı (47.654 ton) organik olarak yetiştirilen önemli meyve türleridir. Bu meyve türlerinden incir Aydın'da, üzüm ve zeytin Manisa'da, kayısı Malatya'da, elma Niğde'de ve zeytin, incir ve üzüm İzmir'de organik olarak yetiştirilmektedir. Özellikle kuru incir, kayısı ve üzüm organik olarak ABD ve Almanya başta olmak üzere, Fransa, Hollanda ve İsviçre'ye ihraç edilmekte ve yaklaşık 100 milyon dolar gelir elde edilmektedir (Kılıç & Çalışkan, 2019a). Türkiye'nin pazara olan yakınlığı, ekolojinin ve meyve türleri bakımından sahip olduğu zengin çeşitlilik organik meyve yetiştiriciliği bakımından önemini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca dünya

organik meyve üretiminde artış eğilimi dikkate alındığında bu üretim sisteminde yetiştiricilik alanlarında artış olacağı beklenilmektedir.

3.3. Meyvecilikte Biyodinamik Tarım

Biyodinamik tarım, güvenli gıda ve toprak sağlığına öncelikle dikkat çeken ve organik tarımından daha ileri olan bir üretim sistemidir (Diver, 1999). Biyodinamik tarımın organik tarımdan ayıran temel farklılıkları, manevi bilimle ilişkilendirilmesi, kozmik ve dünyaya ait güçlerle fiziksel güçlerin dengede tutulması ve bireylerin yaşam enerjisiyle tarımsal ürünleri arttırma olgusudur. Bununla birlikte, kimyasal ilaç ve gübre kullanılmaması, GDO'lu ürünlere izin verilmemesi ve organik azot kaynağının dekara 17 tonu aşmayacak şekilde kullanılması ile de organik tarıma benzerlikleri bulunmaktadır (Çalışkan, 2020). Ayrıca bu üretim sistemi, üç yılı geçiş süreci olmak üzere dört yıl süren bir sertifikasyon sürecini kapsamaktadır. Dr.Rudolf Steiner tarafından 1923'te başlatılan biyodinamik tarım uygulamaları ve kozmik düşünce yapısı ile sürdürülebilir tarım uygulamaları içerisinde yer almaktadır.

Biyodinamik tarımda kullanılan özel kompost uygulamaları da bu üretim sistemini organik tarımdan ayırmaktadır. Bu sistemde kullanılan temel kompost karışımları için kullanılan bitkiler ve kod numaraları aşağıda yer almaktadır (Bucher vd., 2021).

502-Civanperçemi (*Achillea millefolium*)
503-Papatya (*Chamomilla officinalis*)
504-Isırgan otu (*Urtica dioca*)
505- Meşe kabuğu (*Quercus robur*)
506-Karahindiba (*Taraxacum officinale*)
507-Kedi otu (*Valeriana officinalis*)
508-Tarla atkuyruğu (*Equisetum arvense*)

Bu bitkilerden 502-507 numaralı olanlar karıştırılarak kompost olarak kullanılırken, 508 numaralı tarla atkuyruğundan elde edilen kompost mantari hastalıklarla mücadelede yapraktan uygulanmaktadır. Bununla birlikte, 500 nolu boynuz gübresi ve 501 nolu boynuz silikasıda bitki beslemede kullanılmaktadır. 10 dekarlık bir arazide yapılacak olan biyodinamik kompost uygulaması için 25 g civanperçemi, 25 g papatya, 250-500 g ısırgan ot, 25 g meşe kabuğu, 25 g karahindiba ve 50 g kedi otuna ihtiyaç duyulmaktadır.

Biyodinamik tarım, organik tarım anlayışına sahip olmakla birlikte daha çevreci ve sürdürülebilir tarımın ilk model uygulamasını oluşturan bir sistemdir. Dünya'da mevcut durumda 53 ülkede 5.595 üretici biyodinamik tarım sistemiyle üretim yapmaktadır. Almanya (85.395 ha), Fransa (13.665 ha), İtalya (9.640 ha) ve ABD (9.001 ha) biyodinamik tarım uygulamalarıyla sertifikalı üretimin yapıldığı önemli ülkelerdir. Dünyada bu sistemle yetiştirilen önemli meyve türlerinin başında üzüm, zeytin, muz, elma ve kayısı gelmektedir (Kılıç & Çalışkan, 2019b).

Ülkemizde ise 937.73 ha üretim alanında 153 üretici ile biyodinamik tarım yapılmaktadır. Ülkemizde biyodinamik tarım sisteminde yetiştirilen önemli meyve türleri kayısı (299.96 ha), fındık (206.77 ha), üzüm (186.79 ha) ve incir (150.83 ha)'dir. Hâlihazırda, sürdürülebilir tarım sistemi içerisinde çok yaygın olmasa da, bu sistemin gelecekte meyve yetiştiriciliğinde kullanımının artacağı ve organik tarım anlayışına farklı bir değer katacağı öngörülmektedir (Kılıç & Çalışkan, 2019b).

SONUÇ VE ÖNERİ

Son yıllarda, birçok ülkede sürdürülebilir meyve yetiştiriciliğine artan bir ilgi bulunmaktadır. Özellikle dünya meyve üretim zincirindeki sürekliliğin sağlanması, tüketici tercihlerindeki değişim, çevre ve sosyal hayata olan bakışın değişimi bu ilginin artmasına neden olmuştur. Meyvecilik bakımından tüketicilerin güvenli gıdaya olan taleplerinin her geçen yıl artması ve bu üretim sırasında doğaya zarar verilmeden yetiştiriciliğin yapılmasının istenmesi tarımsal üretimde sertifikalı üretim sistemlerini

ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda, İyi Tarım Uygulamaları (GLOBALGAP), Organik Tarım ve Biyodinamik Tarım uygulamaları ülkemizde sertifikalı olarak gerçekleştirilen üretim sistemleridir. Meyve yetiştiricilik alanlarına ait ekolojiye zarar vermeden ve uzun yıllar boyunca başarılı bir yetiştiriciliğin yapılması ve pazarda bu ürünlere olan talebin karşılanması için oldukça önemlidir. Bu durum hem çevrenin korunması hem de üreticinin karlı bir yetiştiricilik yapması için önemlidir. Bu bakımdan, ülkemizin sahip olduğu ekoloji ve meyve tür-çeşit zenginliği büyük bir avantaj oluşturmaktadır. Bu anlamda, özellikle elma ve armut yetiştiriciliğinin gelişimi için önemli alanlara sahip Develi/Kayseri'de, bu üretim sistemleri ile yetiştiricilik alanlarının arttırılması, ulusal ve uluslararası pazarda Develi ilçesine ait bir marka oluşturmasına önemli katkı vereceği kanısındayız.

KAYNAKÇA

- Aksoy, U. & Yaşar, E. (1994). *Sürdürülebilir tarım*. EÜ. Tarımsal Uygulama ve Araştırma Merkezi, Teknik Bülten 23, s.4, İzmir.
- Brundtland, G.H. (1987). *Our common future*. World Commission on Environment and Development, United Nations, New York. 318 pp.
- Bucher, R., Bucher, A., Florin, J.M., Jayakaran, J., Lazzarin, A.D. & Sommer, M. (2021). *Biodynamıc Preparation Plant Cultıvation Plant Cultivation*. Derkzen, P., Bernaschina, P. (ed.). Biodynamic Federation–Demeter International, Frankfurt, Germany.
- Çalışkan, O. (2020). *Bahçe Bitkilerinde İyi Tarım Teknikleri*. Ders Notu. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, Hatay.
- Diver, S. (1999). Biodynamic farming & compost preparatıon. www.attra.ncat.org. 99.1-20. Erişim Tarihi: 21.08.2022.
- Duralija, B. (2022). Sustainable fruit growing: from orchard to table-editorial commentary. *Sustainability 14*, 1053, doi:10.3390/su14031053.
- Eryılmaz, G.A., Kılıç, O. & Boz, İ. (2019). Türkiye'de organik tarım ve iyi tarım uygulamalarının ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi, 29* (2): 352-361.
- Granatstein, D. (1991). Shaping a sustainable agriculture. Toogood, J. (Ed.). Sowing the Seeds of Sustainable Agriculture. *Proc. Travelling Symposium*, Feb. 11-15, p. 13-20.
- Granatstein, D. & Kupferman, E. (2008). Sustainable hortıculture in fruit production. *Acta Hortic. 767*: 295-308.
- Jones, G.V., White, M. A., Cooper, O.R. & Storchmann, K. (2005). Climate change and global wine quality. *Climatic Change, 73* (3): 319-343.
- Kılıç, D. & Çalışkan, O. (2019a). Situation of organic fruit growing in Turkey and the World. *1st International Congress On Sustainable Agriculture and Technology*, 1-3 April 2019, pp. 413-427, Gaziantep, Turkey.
- Kılıç, D. & Çalışkan, O. (2019b). A new approach to organic agriculture: Biodynamic agriculture. *1st International Congress On Sustainable Agriculture and Technology*, 1-3 April 2019, pp. 488-495, Gaziantep, Turkey.
- SDK (2018). Sürdürülebilir Kalkınma Derneği SDK. Sürdürülebilir Tarım İlkeleri İyi Uygulamalar Rehberi. s.64, İstanbul.
- Sönmez, İ., Kaplan, M., & Sönmez, S. (2008). Kimyasal gübrelerin çevre kirliliği üzerine etkileri ve çözüm önerileri. *Derim, 25* (2), 24-

AZERBAYCAN BAYATILARI, MAHNILARI: ONLARIN ANADOLU, KAYSERİ, DEVELİ MÂNİLERİ VE TÜRKÜLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI, BENZERLİKLERİ

Öğr. Üyesi Vüsale Memmedova
Azerbaycan Devlet Diller Üniversitesinin Öğretim Üyesi [Azerbaycan, Bakü], email: vusalememmedli99@gmail.com

Özet

Türk halkları Balkanlar'dan Pasifik Okyanusu kıyılarına kadar geniş bir alana yerleşmişlerdir. Onlar zengin, eşsiz bir folklora sahiptir. Türk halklarından biri olan Azerbaycan Türklerinin bayatıları, mahnıları ve neğmeleri [mânileri ve türküleri] Anadolu, Kayseri ve Develi Türklerinin folkloruna çok benzerdirler. Bu benzerlikler ve yakınlıklar Azerbaycan, Anadolu, Kayseri ve Develi Türklerinin köklerinin aynı olması gerçeğiyle açıklanmaktadır. Çokyönlü Azerbaycan folklorunda bayatıların, mahnı ve neğmelerin [türkülerin, manilerin] özel bir yeri vardır. Bu halk örneklerinde Azerbaycan Türklerinin dilek ve arzuları, aşkları, sevinçleri, kederleri ve hüzünleri yansır.

Anadolu, Kayseri ve Develi Türklerinin folklorunda da esas yeri şarkılar tutuyor. Şarkılar iki kısma ayrılır: Türküler ve Maniler. Türküler ve Manilerin Anadolu, Kayseri ve Develi Türklerinin folklorunda geniş bir yeri vardır. Türkü şiirin müziğe uyarlanma halidir. Bu müzik türü tamamen efsaneler veya önemli olaylar hakkında olabileceği gibi, aşk veya sevgiyi konu alan bir şiir de olabilir. Anadolu, Kayseri ve Develi Türklerinin türküleri ve manilerinde aşk, hasret, sevinç, ölüm, yoksulluk gibi hayatın dramatik yönlerini yansıtan örneklere sıklıkla rastlarız.

Makale Azerbaycan Türklerinin bayatıları, mahnıları ve neğmeleri, elece de Anadolu, Kayseri ve Develi Türkleri folklorunun mânileri ve türküleri gibi türlerini incelemektedir. Makalede ayrıca bu türler arasındaki benzerlikler ve yakınlılıklar da araştırılıyor.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Anadolu, Kayseri, Develi, folklor, bayatı, mahnı, şarkı, mâni, türkü.

AZERBAIJAN'S BAZAARS AND MAHNIS: THEIR COMPARISON WITH ANATOLIAN, KAYSERI, DEVELI MANI AND FOLK SONGS, THEIR SIMILARITIES

Summary

Turkic peoples settled in a wide area from the Balkans to the shores of the Pacific Ocean. They have a rich, unique folklore. The batiks, mahnıs and neğme [manis and folk songs] of the Azerbaijani Turks, one of the Turkish peoples, are very similar to the folklore of the Anatolian, Kayseri and Develi Turks. These similarities and affinities are explained by the fact that the roots of the Azerbaijani, Anatolian, Kayseri and Develi Turks are the same. In the multifaceted Azerbaijani folklore, "Batıs", "mahnı" and "neğme" [folk songs, mani] have a special place. In these folk examples, the wishes and desires, loves, joys, sorrows and sorrows of the Azerbaijani Turks are reflected.

Songs hold the main place in the folklore of Anatolian, Kayseri and Develi Turks. The songs are divided into two parts: Folk Songs and Manis. Folk songs and Manis have a wide place in the folklore of Anatolian, Kayseri and Develi Turks. Turku is the adaptation of poetry to music. This type of music can be all about legends or important events, or it can be a poem about love or affection. Love, longing, joy, death, poverty and p. We often come across examples that reflect the dramatic aspects of life, such as

The article examines the genres of the Azerbaijani Turks, such as "Batıs", "Mahnı" and "Neğme", and, in particular, the folklore of Anatolian, Kayseri and Develi Turks. The article also explores the similarities and affinities between these species.

Keywords: Azerbaijan, Anatolia, Kayseri, Develi, folklore, corny, mahni, song, mania, folk song.

1. GİRİŞ

Türk halkları Balkanlar'dan Pasifik Okyanusu kıyılarına kadar geniş bir alana yerleşmişlerdir. Onlar zengin, eşsiz bir folklora sahiptir. Türk halklarından biri olan Azerbaycan türklerinin bayatıları, mahnıları ve neğmeleri [mânileri ve türküleri] Anadolu, Kayseri ve Develi Türklerinin folkloruna çok benzerdirler. Bu benzerlikler ve yakınlıklar Azerbaycan, Anadolu, Kayseri ve Develi Türklerinin köklerinin aynı olması gerçeğiyle açıklanmaktadır. Çok yönlü Azerbaycan folklorunda bayatıların, mahnı ve neğmelerin [türkülerin, manilerin] özel bir yeri vardır. Bu halk örneklerinde Azerbaycan Türklerinin dilek ve arzuları, aşkları, sevinçleri, kederleri ve hüzünleri yansır.

Anadolu, Kayseri ve Develi Türklerinin folklorunda da esas yeri şarkılar tutuyor. Şarkılar iki kısma ayrılır: Türküler ve Mâniler. Türküler ve Manilerin Anadolu, Kayseri ve Develi Türklerinin folklorunda geniş bir yeri vardır. Türkü şiirin müziğe uyarlanma halidir. Bu müzik türü tamamen efsaneler veya önemli olaylar hakkında olabileceği gibi, aşk veya sevgiyi konu alan bir şiir de olabilir. Anadolu, Kayseri ve Develi Türklerinin türküleri ve manilerinde aşk, hasret, sevinc, ölüm, yoksulluk gibi hayatın dramatik yönlerini yansıtan örneklere sıklıkla rastlarız.

2. YÖNTEM

"Bayatlar, Azerbaycan sözlü halk edebiyatının en yaygın türlerinden biridir. Bayatlar derin felsefi, sosyal, tarihi, dini ve ahlaki düşünceleri yansıtır. Bu küçük şiir parçalarında kitlelerin manevi dünyası tamamen aydınlatılmıştır. Bayatlarda sömürü ve millî baskı duyguları, vatan ve halk sevgisi, sevgi, aşk vb. gibi kavramlarla sık sık karşılaşırız." [Efendiyev, 1993: 198] Bayatılar her yerde, her vesileyle, düğünlerde, cenazelerde, içeriklerinin genişliğine göre tek başına ve birlikte okunur. Örneğin:

Bu qala, daşlı qala,
Çınqıllı, daşlı qala.
Qorxuram, yar gəlməyə,
Gözlərim yaşlı qala. [Hacılı, 2000:143]

Mahnı [Şarkı, türkü] - şiir, müzik eşliğinde metintir. Mahnı, diğer milletlerin müziği olduğu gibi Azerbaycan müziğinin de en gelişmiş ve sevilen türüdür. Mahnıların yaşı, insanın, insanoğlunun yaşı ile aynıdır. Şarkının insan konuşmaya başlamadan önce yaratıldığına şüphe yok. Dilin ve sözün yaratılmasından sonra sözlü şarkının, yani söz ve müziğin birliği ortaya çıkmıştır. Müzik aletlerinin ortaya çıkışından sonra mahnı üç boyut kazandı - ses, kelime ve enstrüman. Mahnılar söylendikçe cilalandı, sevildi ve nesilden nesile aktarıldı. [https://az.wikipedia.org/wiki/MahnıB1]

Nağmeler de Azerbaycan edebiyatında lirik edebiyatın en eski türlerinden biridir. Çeşitli içerik türleri vardır: emek neğmeleri, tören neğmeleri, sezon neğmeleri, kahramanlık neğmeleri. Emek neğmelerinin ilk örnekleri, eski insanların ortak emeği sürecinde yaratılmıştır. Holavarlar ve sayaçılar neğmeler olup, emek şarkıları sayılır. [https://az.wikipedia.org/wiki/Neğmeler]

Anadolu, Kayseri ve Develi türklerinin folklorunda ise esas yeri şarkılar tutuyor. Şarkılar iki kısma ayrılır: Türküler ve Maniler. Türkü – [İngilisce: Ballad ve Fransızca: Ballade] şiirin, müziğe uyarlanmış halidir. Türküler önemli hayat olayları hakkında olabileceği gibi, aşkı, mahebbeti, hesteti, kederi de konu alan şiirler de olabilir. [https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkü]

3. BULGULAR

Türkülerin Anadolu, Kayseri ve Develi Türklerinin folklorunda geniş bir yeri vardır. Bu müzik türü tamamen efsaneler veya önemli olaylar hakkında ola bileceği gibi aşk veya sevgiyi, hasreti, yoksulluk gibi konuları alan bir şiir de olabilir. Anadolu, Kayseri ve Develi Türklerinin

türkülerinde hayatın diger dramatik yönlerini yansıtan örneklerle de sıklıkla rastlarız.

Anadolu, Kayseri ve Develi türklerinin folklorunda şarkılarının bir kolu da Manilertir. "Mani, Azerbaycan bayatlarının, Özbek koşuklarının, Kazak-Kırgız jırlarının, Anadolu manilerinin ve Irak-Türkmen hoyralarının ideolojik-estetik göstergeleri ile yakından ilişkilidir." [Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, 2002:251] Maniler, tıpkı Azerbaycan bayatları gibi dört dizeden oluşuyor. Onun her dizesi 4+3 bölümlü, 7 heceden oluşmakta, a-a-b-a kafiyesiyle oluşturulmuştur.

Bayatı ise Azerbaycan lirik halk şiirinin bir türüdür. Kafiye sistemi a,a,b,a esasına dayanan 4 dizelik bir şiir olup, her dize 7 heceden oluşur. Bu şiir biçimi, sadece Azerbaycan halk edebiyatında değil, genel olarak Türk folklor etnografyasında da en yaygın biçimlerden biridir. Bayatı 7 heceden ve 4 satırdan oluşur. Üçüncü satır serbest, kalan satırlar kafiyelenmiş oluyor. Bayatlar bir anlamda mani ve çastuşkalara biçim ve içerik olarak çok yakındır. [Kasımlı, Allahmanlı, 2018: 43]

Anadolu ve Develi folklorunda yayğın olan bu maniye bakalım:

Al kolanın beldedir,
Bir ucu da yerdedir.
Dünya dolu kız olsa,
Benim gözüm sendedir. [Çobanoğlu, 52]

Bu maniye çok benzer olan ve Azerbaycan folklorunda yaygın olan şu bayatıları dikkatle inceleyelim:

Kişmir şalın məndədir,
İki ucu səndedir.
Yüz nocavan yığılsa,
Mənim gözüm səndədir. [Azerbaycan bayatıları, 2004: 203]

Ve ya:

Araxçının məndədir,
Sərmişəm, çəməndədir.
Aləm gözelə dönsə,
Mənim gözüm səndədir. [Azerbaycan bayatıları, 2004: 205]

Azerbaycan Türklerinin mahnılarında da tıpkı Anadolu, Kayseri ve Develi Türkülerindeki gibi, aşk, sevgi, vüsal, hasret, ölüm, yoksulluk gibi hayatın dramatik yönlerini yansıtan örneklere sıklıkla rastlıyoruz. Azerbaycan Türklerinin folklorunda yas tutmayı anımsatan, ayrılık ve ölümle ilgili yas şarkılarının güçlü bir duygusal etkisi vardır:

Arpa çayı aşdı daşdı,
Sel Saranı aldı qaşdı.
Hər görənin gözü yaşdı,
Apardı sellər Saranı,
Bir ala gözlü balanı.

Ve ya:

Bu əlim oda yansın,
Pərvanə oda yansın.
Men yandım yar üzündən,
Eşitsin o da yansın.
Ay Laçın, can Laçın,
Mən sənə qurban Laçın... [https://az.wikipedia.org/wiki/Kateqoriya:Azerbaycan_halq_mahnılarıB1]

"Ay bəri bax", "Durnam", " Küçələrə su səpmişəm", "Qaragilə", "Azərbaycan maralı","Ay qız" gibi lirik-romantik Azerbaycan mahnıları saf aşk, temiz sevgi, hasret, güzellik, ayrılık, hicretten gibi konulardan bahseder. Örneğin, "Ay beri bax" mahnısından bu parçaya dikkat verelim:

Pəncərədən daş gəlir,
Ay bəri bax, bəri bax.
Xumar gözdən yaş gəlir,
Ay bəri bax bəri bax.

Səni mənə versələr,
Ay bəri bax bəri bax.
Hər görənə xoş gəliər,
Ay bəri bax bəri bax. [Azerbaycan türküleri. 1-ci Cilt, 2005: 54]

"Küçələrə su səpmişəm" mahnısında ise lirik kahraman kendi hislerini bele ifade ediyor:

Küçələrə su səpmişəm,
Yar gələndə toz olmasın.
Elə gəlsin, elə getsin,
Aramızda söz olmasın.

Samavara od salmışam,
İstəkana qənd salmışam.
Yarım gedib, tək qalmışam,
Nə əzizdir yarın canı! [Azerbaycan türküleri. 1-ci Cilt, 32005: 6]

Erol Aksoy ve Erhan Çapraz "Kayseri Türküleri ve Oyun Havaları" kitabında yazıyorlar: "Eskiden Türklerin yaşamında önemli bir yer tutan "Şölen", "Sığır" ve "Yuğ" adı verilen törenlerde "ozan, kam, şaman, baksı, oyun" adlı kimselerin "kopuz" eşliğinde söylemiş olduğu "dinî-sihirbâzâne" nitelikteki şiirler bugün "türkü"nün de içerisinde yer aldığı halk şiiri geleneğimizin temelini teşkil etmiştir. Türkü, çok eskiden beri Türk dünyasının müştereklerinden biridir. Azerbaycan Türklerinin *mahnı*; Başkurtların *halk yırı*; Kazakların *türki*, *türik halık* öni; Kırgızların *eldik* ır, *türkü*; Kumukların *yır*; Özbeklerin *türki*, *halk koşiği*; Tatarların *halık* cırı; Türkmenlerin *halk aydımı* ve Uygur Türklerinin *nahşa*, *koça nahşisi* adı verdikleri türkü, Osmanlı coğrafyasında da daha ziyade *türkü* adıyla bilinmiştir. [Aksoy, Çapraz, 2019: 17]

Anadolu, Kayseri ve Develi folklorundakı en popüler türküler ve şarkılar aşk ve sevgi türküleridir. Saf duyguları yücelten "Yârim İstanbul'u Mesken mi Tuttun", "Akşam Aşıp Gidiyor ", "Off of, oy, ey, aman, yandım, gel, gel", "Gesi Bağlarını Dolanıyorum" gibi bu türküler, bu gün de Anadolu, Kayseri ve Develi türkleri tarafından sevilmektedir. Örneğin:

Yârim [Ağam], İstanbul'u mesken mi tuttun [aman]
Gördün güzelleri beni unuttun [amman]
Sılaya dönmeye yemin mi ettin [aman]
Gayri dayanacak özüm kalmadı [aman]
Mektuba yazacak sözüm kalmadı [aman]
Yârim sen gideli yedi yıl oldu [aman]
Diktiğin fidanlar meyveye döndü [amman]
Seninle gidenler sılaya döndü [aman]
Gayri dayanacak özüm kalmadı [aman]
Mektuba yazacak sözüm kalmadı [aman]. [Aksoy, Çapraz, 2019:24]

"Yârim İstanbul'u Mesken mi Tuttun" adlı türküden alınan bu parçada, para kazanmak için İstanbul'a gitmek zorunda kalan sevgilisinin çaresiz, vefasızlığından yakınan bir kadının her şeye rağmen onunla iletişim kurma arzusu açıkça hissedilmektedir

"Akşam Aşıp Gidiyor" türküsünde ise ela gözlü sevgilisinin dağları aşıp gidişine efkârlanan birinin türküyle kendisini teskin etmeye çalıştığı hissedilmektedir:

[Of of] Akşam aşıp gidiyor
Fikrim şaşıp gidiyor
Ela gözlü sevdiğim
Dağları aşıp gidiyor
Aman keklik, yaman keklik, çil keklik, aman,
Çık dağların başına da, öt keklik, aman.
Gak gak gubarak gubarak gubarak öt, keklik aman.
Kekliği düz ovada avlarlar aman.
Güzellere meyil bağlarlar aman [Aksoy, Çapraz, 2019: 25]

Yine oldukça meşhur olan "Gesi Bağlarını Dolanıyorum" adlı türküde benzer insanî hislerle karşılaşıyoruz:

Gesi bağlarını dolanıyorum,
Yitirdim yârimi [anam] aranıyorum.
Bir çift selamına güveniyorum,
Atma anam atma beni dağlar ardına,
Kimseler yanmasın anam yansın derdime,

Posta yollarını dolanıyorum [aman]
Yitirdim yârimi aranıyorum [aman]
Bir çift selamına güveniyorum [aman]
Ya sen gel buraya ya ben varayım [aman]
Elmas kadehlerin ben doldurayım [aman] [Aksoy,

Çapraz, 2019: 22]

Bazen türküler kızla oğlanın deyişmesi, yani, diyalog ve değiş şekinde de ola biliyor. Kayseri folklorunda rastlaçtığımız bu türkünü dikkata alak:

Oğlan:
Eline kına yakmadım
Gözüne sürme çekmedim
Alıp da sultan deyemedim
Eşim deye deye geldim

Kız:
Elim Allah'dan kınalı
Gözüm Mevlâ'dan sürmeli
Hemen ağzına vurmalı
Eşim oğlan Tahir sensin [Aksoy, Çapraz, 2019: 23]

Azerbaycan mahnılarında da tıpkı bu türkülere benzer, Deyişme, dialoğ şeklinde olan mahnılar var. Örneğin "Ver yaylığı" adlı Azerbaycan mahnısına bakalım:

Qız:
Anamdan bir yaylıq aldım,
Heç bilmirəm, harda saldım.
Səndədirsə, ver yaylığı.
Yaylıq salar ayrılığı, yar, yar,
Gözel oğlan, ver yaylığı.

Oğlan:
Yaylığını tanı, ay qız
Məndə yaylıq hanı, ay qız?
Kim dedi yaylıq məndədir?
Bəlkə düşüb, çəməndedir, yar, yar.
Get, axtar tap yaylığını. [Azerbaycan türküleri. 1-ci Cilt, 32005: 122]

"Neylərsən" adlı başka bir Azerbaycan mahnısı da kızla oğlanın deyiçmesi şeklindedir;

Oğlan:
Sən bir gözəl ceyran olsan,
Düzlərə qaçacaq olsan,
Mən bir mahir ovçu olub,
Səni ovlasam, neylersən?

Qız:
Sen bir mahir ovçu olsan,
Məni ovlayacaq olsan,
Men bir qızıl alma olub,
Sandığa girsəm, neylərsən? [Azerbaycan türküleri. 1-ci Cilt 3, 2005: 135]

Azerbaycan bayatları Anadolu, Kayseri ve Develi manilerine çok benzerdir. Örneklere dikkat edelim:

Azerbaycan folklorunda:

Bulaq başı toz olur,
Üstü dolu qız olur.
Mən sənə gül demərəm,
Gülün ömrü az olur [Azerbaycan bayatıları, 2004: 145].

Anadolu folklorunda:

Bağçalarda saz olur,
Gül açılır yaz olur.
Ben yarime gül demem,
Gülün ömrü az olur [Şükrü, 2004: 283]

Kayseri ve Develi folklorunda:

Süpürgesi saz olur,
Gül açılır saz olur
Ben yârime gül demem
Gülün ömrü az olur. [Aksoy, Çapraz, 2019: 279]

Diger örneklere dikkat verelim:

Azerbaycan folklorunda:

Endim bulaq başına,
Yarım çıxdı qarşıma.
Sevda nədir bilməzdim,
O da gəldi başıma. [Azerbaycan bayatıları, 2004:150]

Anadolu ve Kayseri folklorunda:

İndim çeşme başına,
Yazı yazdım taşına.
Sevgi nedir bilmezdim,
O da geldı başıma. [Şamil, 1998: 41]

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Eskiden Mâniler halk şenliklerinde daha çok seslendirilir. Erkekler ve kızlar birbirleriyle konuşur ve mâni söylüyorlardı. Sevgilisinin sadakatsizliğinden şikayet eden, yolunu beklemekten yorulan aşikler, duygularını, arzularını ve heyecanlarını dile getirirler. Bu anlamlar daha net incelendiğinde manilerin bizim bayatlarımıza na kadar yakın ve benzer oldukları görünüyor.

KAYNAKÇA

- Azerbaycan bayatıları. (2004), Bakü: "XXI - Yeni Yayınevi", 304 sayfa.
- Aksoy, Erol Çapraz Erhan. (2019) Kayseri Şarkıları ve Oyun Havaları. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları., 450 sayfa.
- Azerbaycan türküleri. 1-ci Cilt. (2005) Bakü: Önder Yayınevi, 168 sayfa.
- Çobanoğlu, Özkul. Halk Edebiyatına Giriş I. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2464, 170 sayfa.
- Efendiyev, Paşa. (1992). Azerbaycan sözlü halk edebiyatı, Bakü: Maarif, 477 sayfa.
- Hacılı, Asıf. (2000). Bayatı poetikası. Bakü: Elm, 242 sayfa.
- https://az.wikipedia.org/wiki/MahnıB1
- https://az.wikipedia.org/wiki/Neğmeler
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkü
- Kasımlı, Muharrem, Allahmanlı, Mahmud. (2018). "Şiirsel biçimler ve aşk şiiri çeşitleri". Bakü: Bilim ve eğitim, 154 sayfa.
- Şamil Ali. Arnaut T. (1998). Amin Abid ve Gagavuz çılgınlığı, Eskiliğimiz hayatımızdır. [araştırmaların bilimsel derlemesi]. Bakü: 142 sayfa
- Şükrü Elçin. (2004), Halk edebiyatına giriş. Ankara: Başer, 785 sayfa.
- Türk Dünyası Edebiyat Tarihi. Maniler. (2002). Cilt 3. Atatürk Kültür Bakanlığı Yayınları, Sayfa 251.

DEVELİYE ÖZGÜ TESCİLLİ ATA BUĞDAYI: DEVELİ GACERİ

Doç. Dr. Sancar Bulut
Kayseri Üniversitesi, Safiye Çıkrıkçıoğlu MYO, Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü, Organik Tarım Programı, Talas/Kayseri,
sancarbulut@kayseri.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-6261-0256

Özet

Buğday şüphesiz insanoğlunun dün olduğu gibi bugün ve yarında temel gıdası olmaya devam edecektir. Kavuzlu buğdaylar 1960'lı yıllarda 100 bin hektardan fazla alanda ekilmekte iken, günümüzde tarımındaki zorluklar nedeniyle adeta yok olmaya yüz tutmuş durumdadır. Çiftçilerin bu kavuzlu buğdayları terk etmesindeki ana neden hasat sonrası çiçek kavuzlarının (kapçıkların) ayrılmamasıdır. Kavuz ayırma işlemi yörede hala geleneksel yöntemlerle ve yarı makineli olarak yapılmakta bu ise günlük ayırma kapasitesini oldukça düşürmektedir. Bu zorluklara bağlı olarak işlenmiş ürün (bulgur, yarma ya da kırık bulgur, nişe vb.) yüksek fiyatlardan satılmaktadır. Tarımındaki zorluklara rağmen; yüksek protein oranı ve lezzeti tüm bunlardan da öte bulgur yapım aşamalarına ihtiyaç duymadan sadece kavuzlardan ayrıldıktan sonra doğrudan bulgur ve bulgur türevi olarak kullanılabilmektedir.

Develi ilçesinde "Gacer" adıyla bilinmektedir. Ülkemizde Kastamonu, Konya Kars ve Kayseri ilinin Develi ilçesine bağlı sayılı köyde yine sayılı çiftçi tarafından yaşatılmaya çalışılmaktadır. Gacerin yüksek proteinli, bol lifli ve zengin faydalı alkoloid içermesi ve inanılmaz lezzeti bu doğal yapısının bir gerçeğidir. Tanesinin sert yapılı ve çiçek kavuzları da taneyi sıkıca sardığından kavuzlar hasattan sonra taneden ayrılmamaktadır. Bu tarımını kısıtlasa da üstün lezzeti ve harmandan sonra diğer bulgur yapımında kullanılan buğdaylar gibi haşlama, kurutma, soyma ve savurma işlemine gerek kalmadan doğrudan tanelerinin bulgur ve türevi olarak kullanılması onu üstün kılmaktadır. Son zamanlarda ise marjinal alanlarda yetişebilmesi, organik tarıma uygunluğu ve yüksek besin değerinden dolayı tekrar güdeme gelmiştir.

Bu bildiride amaçlara ulaşıldığında yüksek besin değeri ve lezzetinden dolayı yerel ve ulusal pazarlarda çok rahat satılan Develi Gacer buğdayının başta bulgur ve türevleri olmak üzere çok sayıda gıda üretiminde kullanılmak amacıyla uygun ekolojilerde yüksek miktarda üretiminin yapılmasına katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kavuzlu buğday (Gacer), Emmer, Bulgur, Organik Tarım

REGISTERED ANCIENT WHEAT: DEVELI GACERI

Abstract

Wheat has supplied basic human nutrition up to now and it will continue to supply in the future. Hulled wheat was grown in 100 ha in 1960s, but nowadays it has been planted in a limited area and goes to extinction due to cultivation difficulty. One of the main hinder to cultivate this wheat species is hulled grains that hulls firmly stick on the grain. The separation of the hulls from the grain is made by semi-mechanized way by the growers with a limited amount of hull separation per a day. However, the processed wheat grains as bulgur, yarma, or kink bulghur is sold in a high price. Despite its cultivation difficulty, high protein content and taste and its direct use as bulgur and bulgur derivatives without undergoing any process are the main preference of this hulled wheat species.

It is known as Gacer in Develi province. This wheat is kept and produced by Kastamonu, Konya, Kars and some farmers of some village of Develi province of Kayseri. Higher fiber, rich and beneficial alcholoids and its unbelievable taste are the natural fact of Gacer. The hard grain is firmly covered by hulls which are not easy to separate from the grain. Despite these negative properties of Gacer, farmers prefer to grow Gacer since there is no deed to boil, dry and pill seed coat to make bulgur and its derivatives. Lately, its suitability for marginal lands, organic farming and higher nutrition contend its cultivation has been recognized.

When the objectives of this invited speech are achieved Develi Gaceri that have higher nutrient content with great taste will be developed. The necked Gacer wheat will be able to be produced in large areas and widely used as bulgur and bulgur derivatives in the production of many foods.

Keywords: Hulled Wheat (Gacer), Emmer wheat, Bulgur, Organic Farming

1. GİRİŞ

1.1. Antik kavuzlu buğdayların tarihçesi

Buğdayın insan beslenmesinde vazgeçilmez kaynaklardan biri olduğu tartışmasız kabul edilmektedir. Buğday insan beslenmesinde gerekli olan kalori ve proteinin önemli bir kısmı karşılamakta ve dünya nüfusunun %35'ini oluşturan 40 ülkenin temel gıdasını oluşturmaktadır. Çağımızda teknolojik gelişmelere bağlı olarak bitki genetiğindeki birtakım uğraşlar gıda güvenliğini ve insan sağlığını da olumsuz etkilemektedir. Besin zincirindeki yeni arayışlar sonucu beslenme güvencesi noktasında organik gıdalara yönelme söz konusudur. Gerek organik tarıma uygunluğu gerekse yüksek beslenme değerine sahip yöremizde Gacer olarak bilinen emmer buğdayı (*Triticum turgidum* L. var. *Dicoccum, [tetraploid, AABB]*) Anadolu'da asırlardır yetişen ve nesli tükenmekte olan antik bir buğday türüdür. Bu buğdaylar MÖ 6000-8000 yıllarında kullanılan ve ilkel buğday sınıfındadır. Bu kavuzlu türler diploidse (yani 2n: 14 kromozomsa) Türkçe: kaplıca, latince: Triticum monococcum, İngilizce: Einkorn, tetraploidse (yani 2n: 28 kromozomlu ise) Türkçe: gernik, latince: Triticum Dicoccum, İngilizce: Emmer olarak adlandırılmaktadır (Tablo 1, Tablo 2). Kültüre alınmış modern kaplıca buğdayı ise Triticum aestivum var. spelta (2n: 42 kromozomlu hexaploid yapıda ise) kavuzlu buğdaydır (Gökgöl, 1939; Gökgöl, 1969). Günümüzde geleneksel olarak kurak bölgelerde İtalya, İspanya, Türkiye, Avusturya ve Çek Cumhuriyetinde yetiştirilmektedir. Ülkemizde ise Kastamonu, Sinop, Kars ve çalışma alanımız olan Kayseri ilinde sadece Develi ilçesinde sayılı çiftçi tarafından hala yetiştirilmektedir.

Şekil 1. Ticari Buğdayların Orijini

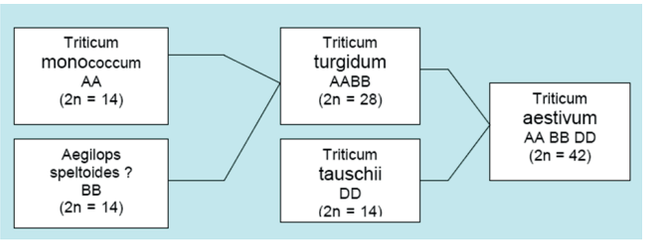

Kaynak: Faris, 2014

Makarnalık buğdayların atası olan *Triticum turgidum*'un, *Triticum monococcum* ve *Aegilops speltoides*'in doğada melezlenmesinden oluştuğu tahmin edilmektedir (Şekil 1). *T. turgidum*'un mutasyona uğraması ve seleksiyonlar sonucu geçmişte kültürü yapılan Emmer ve zamanımızda üretimi yapılan tetraploid buğdayların atası olan *T. durum* oluşmuştur. *Triticum monococcum* ve *Aegilops speltoides*'in orijinleri Güney Doğu Anadolu Bölgemiz ve civarlarıdır.

Tablo 1. Kavuzlu buğdayların sınıflandırılması

Türkçe İsim	İngilizce İsim	Latince İsim	Kromozom Sayısı	Genom Yapısı
Siyez	**Einkorn**	**T. monococcum**	2n=14 Diploid	AA
Gernik	**Emmer**	**T. dicoccon**	2n=28 Tetraploid	AABB
Spelta	**Spelt**	**T. spelta**	2n=42 Hexaploid	AABBDD

Kaynak: Chantret vd., 2005

1.2. Develi Gaceri Nedir?

Triticum monococcum'un kültüre alınan ilk formu olan Einkorn'un (14 kromozomlu) orijinin ise ülkemizin kuzey doğusundaki dağlık bölgeler (Ardahan ve Kars civarları) ile Kafkaslardır (Tablo 2). Einkorn, yakın zamanlara kadar Siyez, Germik, Çatalca gibi yöresel adlarla bazı bölgelerimizde bulgurluk olarak yetiştirilmiş ve de yetiştirilmektedir. Gernik, emmer ya da dicoccon olarak bilinen 28 kromozomlu kavuzlu buğday grubudur. Spelta grubu ise günümüzde kültürü yapılan kavuzlu buğday grubudur ve hexaploid yapıda olup 42 kromozoma sahiptir. Develide

ise Gacer adıyla bilinmektedir. Bitkiye ait başak, başakçık ve kavuzlu ve kavuzu ayrılmış tanelerin morfolojik yapısı aşağıda verilmiştir (Resim 1).

Tablo 2. Gacerle ilgili tespit edilen bilgileri

Türkçe İsim	İngilizce İsim	Latince İsim	Kromozom Sayısı	Genom Yapısı
Gernik	Emmer	T. dicoccon	2n=28 (Tetraploid)	AABB

Kaynak: Faris, 2014; Chantret vd., 2005

Resim 1. Gacerin başak, başakçık, kavuzlu ve kavuzu ayrılmış tanelerin morfolojik yapısı

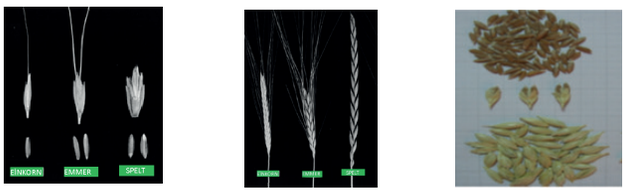

Kaynak: Bulut, 2016

Develi İlçesinde **"Gacer"** adıyla bilinmekte ve ilçeye bağlı sayılı köyde (9 köy) yine sayılı çiftçi tarafından yaşatılmaya çalışılmaktadır. Gacerin yüksek proteinli, bol lifli ve zengin faydalı alkoloid içermesi ve inanılmaz lezzeti bu doğal yapısının bir gerçeğidir. Tanesinin sert yapılı ve çiçek kavuzları da taneyi sıkıca sardığından kavuzlar hasattan sonra taneden ayrılmamaktadır. Bu tarımını kısıtlasa da üstün lezzeti ve harmandan sonra diğer bulgur yapımında kullanılan buğdaylar gibi haşlama, kurutma, soyma ve savurma işlemine gerek kalmadan doğrudan tanelerinin bulgur ve türevi olarak kullanılması onu üstün kılmaktadır. Son zamanlarda ise marjinal alanlarda yetişebilmesi, organik tarıma uygunluğu ve yüksek besin değerinden dolayı tekrar gündeme gelmiştir. Yörede yapılan yayım ve tanıtım faaliyetleri ile geleneksel bulgur ve pirince alternatif yüksek besin değerine sahip, bol lifli ve insan sağlığına dost "Gacer Bulguru" daha ekonomik hale getirilmeye çalışılmaktadır.

2. DEVELİ GACERİNİN ÖNEMİ

2.1. Develi Gacerinin Bitkisel Gen Kaynağı Olarak Önemi

Türkiye'deki önemli kazılar ve bulgulardan yola çıkılarak Kayseri'de Hacılar (MÖ 6750) Yabani siyez ve kültüre alınmış gernik buğday kalıntıları bulunmuştur. Son yapılan arkeolojik çalışmalar Karacadağ'da (Diyarbakır) 6000 yıllık, Çatalhöyükte (Konya) 8500 yıl öncesine ait buğday tanelerine rastlanmış olması Anadolu'nun bu bitkinin gen merkezlerinden olduğunun kanıtıdır (Akkaya, 2008). Buğdayın gen merkezinde bulunan ülkemizdeki yerel çeşitler önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Buğday ıslahında sürekli yeni gen kaynaklarına gereksinim duyulmaktadır. Doğal olarak uzun yıllar sonunda ortaya çıkmış olan yerel çeşitler, ıslah programlarında varyasyonu sağlayabilmek yönünden çok önemli potansiyel gen kaynakları olarak karşımıza çıkmaktadır (Biesandz, 1990; Kınacı, 1993; Zencirci vd., 1993). Ülkemizdeki yerel çeşitlerin fizyolojik özelliklerinin ortaya konulması ileride yapılacak olan buğday yetiştiriciliği ve ıslahı bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu düşünceden hareketle, Erciyes Üniversitesi Seyrânî Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümünde 2010 yılında başlayan çalışmalar ışığında Gacerin morfolojik, biyolojik ve tarımsal özellikleri yönünden mevcut farklılıkları ortaya koymak için Gacerin gübre ve ekim sıklığına tepkisini belirlemek için bir yüksek lisans tez çalışması yaptırılmıştır. Ayrıca, verim ve kalitesine yönelik olarak yapılan çalışmalardan 4 adet araştırma makalesi yazılarak 2 si uluslararası platformda yayınlanmıştır. Daha sonra Kayseri Üniversitesi bünyesinde yürütülen çalışmalar kapsamında da Gacer için Develi Belediyesi ve Kayseri Üniversitesi ortaklığında Türk Patent Marka Kurumuna yapılan başvuru sonucu "Develi Gaceri" olarak Coğrafi İşaret alınarak tescil ettirilmiştir (tescil belgesi ve ürüne ait özellikler makale sonunda sunulmuştur). Daha sonraki yapılacak çalışmalarla çeşit ıslahı, organik tarıma

uygunluk, mekanizasyona uygunluk, yüksek kaliteli lokal ürün geliştirme vb. yönleriyle değerlendirilecektir.

2.2. Bulgurun Tarihi Süreci ve Gacer Bulgurunun Önemi

Yaklaşık 4000 yıllık geçmişe sahip olan ve Dünyada ilk işlenen gıda maddeleri arasında yer alan bulgur, eski Hitit ve Babilliler'den beri insan gıdası olarak kullanılan bir tahıl ürünüdür. Tarih boyunca farklı kültürler tarafından değişik isimlerle adlandırılan bulgurun (Romalılar "cerealis", İsrailoğulları "dagan", Ortadoğu halkları "arisah") menşei ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte, bazı araştırıcılar "arisah" adi altında Tevratta bahsedildiğini bildirmektedir. Günümüzde de "bulgur" (Kuzey Amerika), "burghul" (Ortadoğu ve Kuzey Afrika) ve "burgul" (Arap ülkeleri) gibi farklı isimlerle bilinmektedir (Bayram & Öner, 2002). Türkler tarafından ilk defa bulunmuş ve yine Türklerin tarih boyunca devam eden akınlarıyla birçok ülkeye yayılmış olma ihtimalinin kuvvetli olduğu birçok araştırmacı tarafından belirtilmiştir (Tekeli, 1964). Bütün dünyada Türkçe ismiyle bilinen bulgur, Amerikan Bilim Merkezince en besleyici besin maddelerinin başında yer aldığı belirtilerek; içerdiği vitaminler, mineral maddeler ve besinsel lif nedeniyle insanımızın geleneksel olarak beslenmesinde önemli rol oynamaktadır (D'Antuono vd., 1998). Bununla beraber, bulgur yapımı için tescil ettirilmiş özel bir çeşit yoktur. Genel olarak, makarna üretimine uygun olmayan çeşitler bulgur için kullanılmaktadır. Bundan dolayı, daha kaliteli üretim için acilen bulgur yapımına uygun renk ve kalitede çeşit geliştirilmesi gerekmektedir (Dönmez vd., 2004). Bulgur pirinç makarna gibi gıdalara göre daha iyi posa ve B vitamini içeren ekonomik ve dayanıklı bir besindir. Türklerin yüzyıllardan beri diyetlerinde olduğu kadar türkü, atasözü gibi sözel kültürlerinde de yerini almıştır. Günümüzde yüzlerce çeşit bulgurla yapılan yemek mevcut olmasına rağmen bulgurun tüketiminin yerini günden güne pirinç ve makarnanın aldığı görülmektedir. Türklerin çok fazla şekilde yemeklerinde kullandığı bulgur birçok yemeğe lezzet katan besinsel üstünlükleri ile sağlıklı bir yaşam sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Sadece bulgurdan veya bulgur katılarak yapılan yemeklerin diyette yeterince yer alması sayesinde bulgur yemekleri hem gelecek kuşaklara aktarılmış hem de bulgurla ilgili birçok Türk yemeği Türk mutfak kültürü ile birlikte tanıtılmış olacaktır. Zengin bir kültür sürecinde süzülerek gelen Türk mutfak kültüründe yer alan tüm değerlere sahip çıkılması gerekmektedir (Şeren Karakuş vd., 2007). Kana en hızlı karışan şeker olan glikoz 100 kabul edilerek gıdaların glisemik indeks değerleri belirlenmektedir. GI değeri 70 ve üzerinde olan gıdalar Yüksek Glisemik İndeksli gıdalar grubuna, GI değeri 56–59 arasında olanlar Orta Glisemik İndeksli gıdalar grubuna, GI değeri 55 ve altında olan gıdalar da Düşük Glisemik İndeksli gıdalar grubuna girmektedir. Bulgurun glisemik indeks değeri 48 olarak tespit edilmiş olup düşük glisemik indeksli gıdalar grubuna girmektedir (Demirci, 2003).

2.3. Develi Gacerinin Tarımsal Önemi

Dünya'da kurak bölgelerde İtalya, İspanya, Türkiye, Avusturya ve Çek Cumhuriyetinde yetiştirilmektedir (Piergiovanni vd., 1996). Ülkemizde ise Kastamonu, Sinop, Kars ve çalışma alanımız olan Kayseri ilinde sadece Develi ilçesinde sayılı köyde yine sayılı çiftçi tarafından hala yetiştirilmektedir. Buğdayın atalarından biri olan bu çeşit, modern buğday türlerinden farklı birçok özelliğe sahiptir. Bol lifli, yüksek proteinli fakat düşük gluten içeriğinden dolayı bulgur yapımına daha uygundur. *Slow Food* taraftarı çiftçi ve tüketiciler bu buğdayı yaşatmaya çalışmaktadır.

Gacer buğday popülasyonunun marjinal alanlarda (çok kötü toprak şartlarında) yetişebilmesi, yabancı otları baskılama özelliği, hastalık-zararlılara dayanıklı olması ve yüksek kardeşlenme (Resim 2) kapasitesinden dolayı hem

iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden kaçmada hem de organik tarımın gelişimine katkıda bulunması yönüyle büyük fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan beyaz undan elde edilen unlu mamuller aşırı yağlanma ve kilo aldırması ve pirincin sindirim sistemimizde yüksek emilim oranına sahip olmasından dolayı obezite, kolesterol vb. sağlık sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Gacerin bol lifli olması ve yüksek oranda antioksidan içermesinden dolayı son zamanlarda diyetisyenlerin tavsiye ettiği tüm özellikleri taşıyan sağlıklı bir gıda olarak ayrı bir üstünlüğü bulunmaktadır. Gacer buğdayı üretiminin yaygınlaşmasına en büyük engel tanelerin kavuzlardan hasatta ayrılmaması sonucu tanelerin kavuzlu kalması ve bu kavuzların ayıklanma işleminin ise meşakkatli işlemlere dayanmasıdır. Çalışmalarda hedeflenen amaçlara ulaşıldığında yüksek besin değeri ve lezzetinden dolayı yerel ve ulusal pazarlarda çok rahat satılan Gacer buğday çeşidinin başta bulgur ve türevleri olmak üzere çok sayıda gıda üretiminde kullanılmak amacıyla uygun ekolojilerde yüksek miktarda üretiminin yapılmasına katkı sağlanacaktır.

Resim 2. Develi Gacerinin kardeşlenme ve başaklanma dönemlerinden görünüşü





Kaynak: Bulut, 2015; Bulut, 2016

Günümüzde buğday ekim alanı ülkemizde 6,8 milyon hektar, üretimi 17,7 milyon ton ve dekara ortalama verimi ise 262 kg'dır (TUİK, 2021). Kaplıca grubu buğday ise 23.766 da alanda ekilmekte, 4.069 ton toplam üretime karşılık dekara verimi ise 171 kg/da'dır (TUİK, 2021). Ancak ektiği ürünün buğday olduğunu beyan ettiklerinde kaplıca olarak yazılmamış kayıt altında olmayan üreticilerin olduğu bilinmektedir. Elde edilen verilere toplam buğday ekim alanları, üretimi ve verimi içindeki toplam kaplıca üretiminin çok küçük bir pay olduğu gözlenmektedir. Çiftçilerin bu kavuzlu buğdayları terk etmesindeki ana neden hasat sonrası çiçek kavuzlarının (kapçıkların) ayrılmamasıdır. Kavuz ayırma işlemi yörede hala geleneksel yöntemlerle ve yarı makineli olarak yapılmakta bu ise günlük ayırma kapasitesini oldukça düşürmektedir. Çiftçiler hasat sonrası ürünü doğrudan kullanamadığı için yarı mekanik bir sistemle tanelerin kavuzdan ayrılmasını sağlamaktadırlar (Resim 5).

Resim 3. Gacerin kavuzlarından ayrılma işleminden bir kesit







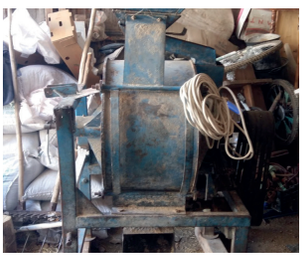

Kaynak: Bulut, 2015; Bulut, 2016

Bu zorluklara bağlı olarak işlenmiş ürün (bulgur, yarma ya da kırık bulgur, nişe vb.) yüksek fiyatlardan satılmaktadır. Develi Belediyesinin bu değeri koruma noktasında gerek köylerde gerekse ilçe merkezinde ürün miktarını artırmaya yönelik destekleri ve işlenen ürünün pazara kazandırılması noktasında projeleri bulunmaktadır. Epçe

Mahallesi'nde üreticilerin ürünlerini işlemesine yönelik altyapı desteği sunulmuş ve işleme kapasitesi her geçen gün artmaktadır. "Toprak Anadan Develi Ekonomisine" isimli ve Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN) tarafından desteklenen proje ile ilçe merkezinde işlenmiş ürüne ve günlük tüketime uygun gıdalara dönüştürülen (lavaş ekmeği, kete, simit, poğaça vb.) ürünlerin kadın üreticileri teşvik amacıyla açılacak olan pazar ve satış merkezi yapımında sona yaklaşılmıştır. Ayrıca; Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kent Ekmek tarafından Aralık 2020 tarihinden itibaren "Develi Gacer Ekmeği" üretimine geçerek şehrin dört bir yanında tüketicilerin kullanımına sunmuştur. Tarımındaki zorluklara rağmen; yüksek protein oranı ve lezzeti tüm bunlardan da öte bulgur yapım aşamalarına ihtiyaç duymadan sadece kavuzlardan ayrıldıktan sonra doğrudan bulgur ve bulgur türevi olarak kullanılabilmektedir. Sonraki çalışmalarda bu antik buğdayın doğal yapısını bozmadan mevcut haliyle, popülasyon içerisindeki kavuzları kolay ayrılabilen bitkilerin seçilerek tekrar üretiminin yaygınlaştırılmasını amaçlanmaktadır. Tüm bunlardan yola çıkılarak yörede kullanımı azalan bu buğday popülasyonunun tekrar üreticiler kanalıyla tüketicilere ulaştırılması gerekmektedir. Bu ise ancak bu buğdayın yetiştiricilikle ilgili sorunlarına çözüm bulunacak bilimsel çalışmalarla mümkündür.

3. DEVELİ GACERİNİN BESİN DEĞERİ VE İNSAN SAĞLIĞI YÖNÜNDEN İRDELENMESİ

3.1. Develi Gacerinin Besin İçeriği Yönünden Önemi

Şu ana kadar yaptığımız çalışmalardan elde ettiğimiz bulgular ışığında tetraploid formda olan Gacerin protein oranı yapılan tarımsal uygulamalara göre %13-18 aralığında değişim göstermektedir. Ayrıca, 10 farklı köyden alınan gacer buğdayının mineral içeriği incelenmiş ve ortalama Bakır (Cu) içeriği 3.26, Demir (Fe) içeriği 5.83, Mangan (Mn) içeriği 32.69, Selenyum (Se) içeriği 0.025, Çinko (Zn) içeriği 4.22, Arsenik (As) içeriği 0.027, Kadmiyum (Cd) içeriği 0.0382, Kobalt (Co) içeriği 0.065, Krom (Cr) içeriği 1.14, Nikel (Ni) içeriği 0.786 ve Kurşun (Pb) içeriklerinin 0.065 ppm olduğu tespit edilmiştir (Bulut, 2016; Bulut, 2022).

Tablo 3. Develi Gacerinin Kimi Özellikleri

Özellik	Değer
Enerji	344 - 345 kcal / 100g
Nem	10,27 - 10,28 g / 100g
Kül	1,74 - 1,78 g / 100g
Protein	13,85 - 15,35 g / 100g
Karbonhidrat	62, 01 - 62,15 g / 100g
Diyet lif	9,59 - 9,62 g / 100g
Yağ	2,28 - 2,53 g / 100g
Mg (magnezyum)	633,9 - 665,1 mg / kg
Gluten	77,68 - 81,31 ppm
B1 vitamini (tiamin)	0,34 - 0,35 mg / 100g
B2 vitamini (riboflavin)	0,10 - 1,10 mg / 100g
B3vitamini (niasin)	2,10 - 2,14 mg / 100g
B6 vitamini (pridoksin)	0,30 - 0,34 mg / 100g
B9 vitamini (folat)	35,40 - 39,10 g / 100g
Zn (çinko)	27,41 - 28,14 mg / kg
Fe (demir)	28,04 - 29,55 mg / kg
Ca (kalsiyum)	141,1 - 146,1 mg / kg

Kaynak: Develi Gacerinin ait teknik değerlere ait analizler TÜBİTAK, Marmara Araştırma Merkezinde yapılmıştır.

Şuan yazılı ve görsel basında diyetisyenler tam tahıllı yiyeceklerin tercih edilmesi gerektiğini özellikle ve üzerine basa basa vurgulamaktadır. "Bulgur yerine pirinç olsa ne olur" demeyin. Tercihlerimizin sağlığımızı ve vücut ağırlığımızı etkilediğini bilmemiz gerekiyor. Bu yüzden pirinç yerine bulgur, beyaz un yerine tam buğday unu, şekerli gevrek yerine tam tahıllı kahvaltılık gevrek, beyaz makarna yerine tam undan makarnayı seçmemiz diyetisyenlerce tavsiye edilmektedir (Türker, 2012).

3.2. Develi Gacerinin İnsan Sağlığı Yönünden Önemi

Buğday içerdiği antioksidanlar sayesinde sağlık için yararlı etkileri olan bir bitkidir. Develi Gaceri de başta

E vitamini, B1 (tiamin), B2 (riboflavin), B3 (niasin), B6 (pridoksin) ve B9 (folat) gibi antioksidan işlevler gören maddeler yönünden zengindir. E vitamini veya tokoferol yağda çözünen önemli bir antioksidandır ve özellikle hücre zarları ve lipoproteinlerde hasar yapıcı molekülleri (serbest radikal) temizlemede önemli bir işlevi vardır (Capocchi vd., 2005). Ayrıca; beyin, cilt ve saç bakımı, göz, dolaşım sistemine, kolesterolü düzenlemesine, kanser ve Alzheimer'in önlenmesi ve kalp sağlığına iyi gelmesi gibi sağlık yararlarına sahip olduğu da belirtilmektedir. Bu bilgiler ışığında; içeriklerindeki antioksidan durumlarını belirlemek üzere 2 siyez, 2 yabani gernik ve 3 yazlık buğday çeşidi Çek Cumhuriyeti Gen Bankasından temin edilerek Prag şartlarında Hejtmánková vd., (2010) tarafından karşılaştırıldığı çalışmada en yüksek tocotrienols ve tocopherols (beyin, cilt, göz, ve dolaşım sistemine iyi gelen E vitamin bileşikleri) oranları yabani gernik buğday popülasyonlarından elde edilmiş olması Develi Gaceri gibi ata buğdayların antioksidan içeriklerinin zengin olduğunu göstermektedir.

Gernik buğdayı yüksek besin içeriğine sahip taneleri ve tohumunun kullanılarak yapıldığı ürünlerinin kendine has lezzeti ve hastalık-haşerelere dayanıklılığı ve bu özelliklerinin ekmeklik ve makarnalık buğdaylara aktarılabilir olması yönüyle günümüz tahıllarına ışık tutmaktadır (Tablo 1). Diğer yandan yüksek kardeşlenme, biotik ve abiotik stres koşullarına dayanıklılık, yabancı otlarla yüksek rekabet gücü ve olumsuz toprak koşullarına uyum gibi tarımsal üstünlükleri de vardır (Konvalina vd., 2012). Bu yönü ile düşük girdili üretim sistemi olan organik tarıma da uygunluğunun göz ardı edilmemesi gerekir (Zaharieva vd., 2010). Dahası Gernik buğdayının üstün özelliklerin günümüz ekmeklik ve makarnalık buğdaylarına aktarılmış (özellikler gernik buğdayı orjinli Sr2 geni) olması sayesinde hem 1950'lerdeki yeşil devrimdeki yüksek tane verimlerine ulaşmadaki başarısı hem de günümüzde popüler kavramlardan olan iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin hafifletilmesinde bu genlerin etkisi devam ediyor olabilir (Zaharieva vd., 2010). Diğer çalışmalarda ise kavuzlu buğdayların günümüz buğdaylarına göre daha yüksek protein içerikleri (Teklu vd., 2007), yüksek dirençli nişastaya sahip olmaları, bol lif ve antioksidan içerdikleri de vurgulanmaktadır (Serpen vd., 2008; D'Antuono vd., 1998; Pagnotta vd., 2009). Kanada'da bir siyez ve 2 kavuzlu ilkel buğday populasyonu yazlık buğday ve makarnalık buğdaylarla 5 lokasyonda besin içerikleri yönünden karşılaştırılmıştır. Siyez aksesyonları yüksek protein, fosfor, potasyum, riboflavin (B2 vitamini) ve pridoksin (B6 vitamini) içeriklerinden dolayı besin değerlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Abdel-Aal vd., 1995). Ayrıca siyez ve kaplıcaların protein verimleri (Glutenin, Gliadin ve glutenin proteinleri yönünden) daha düşük; gıda renklenmesini sağlayan '-Karoten içerikleri yönünden de yazlıklardan ve makarnalık buğdaylardan daha üstün bulunmuşlardır (Abdel-Aal & Rabalski, 2008). Selenyum (Se) antioksidan, anti kanser ve anti-viral özellikleri olan insan ve hayvan sağlığı için gerekli bir mikro besin elementidir. Buğday ise yüksek selenyum içeren bir bitkidir. Yüksek selenyum içeriğini belirlemek için yapılan gübreleme çalışmalarında artan selenyum dozu olan gübreleme tane verimini artırmamıştır. Ayrıca kükürtlü gübrelemenin düşük dozları bile buğday tanesinin selenyum içeriğini azaltmaktadır. Azot gübrelemesinin etkisine bakıldığında; vaktinde uygulanan azot gübresi selenyum içeriğini artırmazken yapraktan geç uygulanan üre buğday tanesinin selenyum içeriğini artırmıştır. Bu veriler ışığında tüketicilere yüksek maliyet getirmeyen ve başta kanser riskini azaltan yeterince yüksek selenyum içeriği olan buğday üretmede sodyum selenat gübrelemesi ucuz ve pratik bir yöntemdir (Lyons vd., 2004). Aynı araştırıcılar selenyum eksikliği olan kişilerde tiroid fonksiyon bozukluğu, kanser oranlarının

artışı, şiddetli viral hastalıklar, kardiyovasküler hastalıklar ve çeşitli enfeksiyon koşullarının ortaya çıktığını ifade etmişlerdir (Lyons vd., 2003).

Yanlış beslenme alışkanlıkları ve beyaz ekmek ve pirinç tüketimine bağlı olarak çocukluk çağı obezitesinin tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de halk sağlığını tehdit eden en önemli hastalıkların başında yer almaya başladığı görülmektedir (Raine vd., 2001; Ergüven vd., 2008; Altuncu vd., 2011). Esmer buğday unu ve türevleri ve tam buğdaydan elde edilen bulgur ve türevlerinin kullanımı bol lifli olmaları nedeniyle obezitenin önüne geçilmede kullanılabilir. Tam buğday unu; prebiyotik, anti-diyabetik, anti-kolesterol, anti-oksidan, anti-kanserojen ve bağışıklık arttırıcı etkilere sahip olup, rafine beyaz unlara göre üstün besinsel özellikleri ile ön plana çıkmakta, ülkemizde de özellikle tam buğday ekmeği tüketim talepleri yıldan yıla artış göstermektedir. Yapılan son düzenlemelerle, bu tür ürünlerin üretilmesine yönelik yasal zorunluluklar getirilmekte ve özellikle de Türk insanın vazgeçilmezi olan ekmeğin, tam buğday unlarından üretilmesi için teşvikler ve destekler arttırılmaktadır (Demir, 2013) (Resim 6).

İtalyada buğdayların prolamin içeriğinin kanserde (kolon kanseri Caco-2/TC7 ve lösemi K562-S hücre içermeleri yönünden) toksik düzeyde olup olmadığının belirlenmesi amacıyla 3 buğday türü; yabani kavuzlu buğday (T. monococcum, genome A, 2n = 14), Gernik buğdayı (T. turgidum ssp. dicoccum, genome AB, 2n = 28) ve kültür formu kavuzlu buğday (T. aestivum spp. spelta, genome ABD, 2n = 42) kullanılmıştır. Çalışmada ekmeklik buğdaydan elde edilen Peptic-tryptic (PT) kontrol hücresi olarak kullanılmış ve her iki hastalık içinde (kolon kanseri Caco-2/TC7 ve lösemi K562-S hücre içermeleri yönünden) kavuzlu buğdayın kültür formu (2n=42 formunda ve ABD genomlarının üçünü de taşıyan) toksik etkiye sahip olmuştur. Diğer yandan diğer iki ilkel buğday türü (sadece A ve AB genomlarını taşıyan) bu hastalık etmeninin taşıyıcısı olan hücrelerin yapışması yönünden olumsuz etkiye sahip olmamışlardır (Vincentini vd., 2007). Buradan buğdayda genom sayısı artışına bağlı olarak bir takım hastalık toksistesi yönünden olumsuzlukların da başladığını söyleyebiliriz.

Bitkisel kaynakların etkili kullanımı ve korunması için genetik farklılıkların karakterizasyonu çok önemlidir. Kaymaz & İzbırak (2010) tarafından 19 gernik populasyonu 25 RAPD işaretleyici kullanılarak karakterize edilmiş ve populasyonlar arasında % 47.75 oranında polimorfizm bulunmuştur. Kavuzlu buğdayların kendi aralarında karşılaştırmasının yapıldığı bir çalışmada ise; Antik buğdaylardan Gernik buğdayının Siyez buğdayına göre önemli derecede yüksek antioxidant aktivite, toplam fenolik madde, ferulik asit ve flavonoidlere sahip olduğu belirtilmiştir (Serpen vd., 2008). Sağlığa faydalı bu bileşiklerin kavuzlu buğdaylarda bolca bulunması da kollestrolü düşürme, kolit, alerji, çölyak hastalığı (Pflüger vd., 2001; Briani vd., 2008), koroner kalp hastalığı (Behall vd., 2006), tip 2 diyabet (Fung vd., 2002; Montenen vd., 2003), göz hastalıkları (Chatenoud vd., 1998), bazı kanser türleri (Kasum vd., 2001; Larsson vd., 2005) gibi hastalıklara tedavi etmede potansiyellerinin olduğunu göstermektedir.

4. DEVELİ GACERİNİN ORGANİK TARIM POTANSİYELİ

Artan kimyasal girdi kullanımına bağlı olarak yapılan konvansiyonel tarım beraberinde birtakım zararlı etkiler bırakmaktadır. Özellikle kanser yapıcı bu kimyasallar sonraki süreçte insanların kazançlarını sağlık kuruluşlarına harcama şeklinde heba olmasına yol açmaktadır. Gacer buğday popülasyonunun marjinal alanlarda (çok kötü toprak şartlarında) yetişebilmesi, yabancı otları baskılama özelliği, hastalık-zararlılara dayanıklı olması ve yüksek kardeşlenme kapasitesinden dolayı organik tarım için büyük potansiyel oluşturmaktadır. Yaptığımız

çalışmalarda gübre ve sulama gibi tarımsal işlemlere çok yüksek tepki vermemesi de organik tarıma uygunluğunu pekiştirmektedir. Develi Gaceri genetik yapısında değişiklik yapılmamış halde doğal olarak korunduğu ve organik tarıma uygun tarımsal özellikleri taşıması nedeniyle neslimizin sağlıklı gıda ile beslenmesi için temel besin kaynağımız olacak nitelikte bir buğday türüdür. Ayrıca yüksek besin içeriği ve bol antioksidan içermesi de sağlıklı gıda üretiminde kullanılması kolaylaştırmaktadır. Doğrudan bulgur olarak kullanılabilmekte olan bu buğday; ekmek, pasta, börek, dolma, sarma içi, köfte harcı ve hamuru, çorba malzemesi, tatlı nişasta vb. birçok yemek yapımında yörede kullanılmaktadır. Üretim miktarının ve ürün çeşitliliğinin artırılmasıyla bu yerel lezzetlerin tüm ülkemizdeki tüketicilere ulaştırılması için başta elektronik ticaret kanalları olmak üzere pazarlama ağına dahil edilmesiyle birlikte organik tarımın gelişimine katkı sağlayacaktır.

5. SONUÇ VE ÖNERİ

Develi Gacerinin üstün özelliklerinden bahsetmek gerekirse;

- Çok kötü toprak şartlarında (marjinal alanlarda) yetişebilmesi,
- Yabancı otları baskılama özelliği,
- Hastalık-zararlılara dayanıklı olması
- Yüksek kardeşlenme kapasitesinden dolayı
- İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden kaçınma özelliği
- Organik tarıma uygunluğu ve organik tarımın gelişimine katkıda bulunma özelliği,
- Başta obezite (beyaz undan elde edilen unlu mamuller aşırı yağlanma ve kilo aldırması ve pirincin sindirim sistemimizde yüksek emilim oranına sahip olmasından dolayı), diyabet, kolesterol ve tansiyon gibi sağlık sorunlarına yol açmaması
- Bol lifli olması ve yüksek oranda antioksidan içermesinden dolayı son zamanlarda diyetisyenlerin tavsiye ettiği tüm özellikleri taşıması
- Gübre ve sulama gibi tarımsal uygulamalara tepkisinin az olmasından dolayı organik tarıma uygunluğu gibi saymakla bitmeyen pek çok üstün özelliği bulunmaktadır.

Sonuç olarak; Gacer yörede pazarlarda lokal olarak satılan bir ürün olmasına karşılık tanıtımı çok iyi yapılamamaktadır. Ancak, Kayseri Üniversitesi ve Develi Belediyesi ortaklığında Coğrafi İşareti alınarak 22 Haziran 2022 tarihinde "Develi Gaceri" olarak teşcil ettirilen bu ata buğdayı yeniden başta Develi ve Kayseri'de olmak üzere üretici ve tüketicilerin kullanımına sunularak, pirinç ve bulgura alternatif kullanım alanı olan bu üründen patentli başta un, bulgur olmak üzere yeni ürünler geliştirilecek ve bu buğdayın üretim miktarı artırılacaktır. Elde edilecek bulguru tüm marketlerde normal buğday bulguru ve pirince alternatif olarak raflara konacak; unu geleneksel ekmek yapım teknikleri kullanılarak 2020 yılı aralık ayından itibaren Kayseri Büyüksehir Belediyesi Kent Ekmek fabrikasında "Gacer Ekmeği" markası ile sınırlı sayıda üretilmekte olan ekmeğimiz daha fazla çeşitle ve miktarla Ülke geneline ürünlerinin yayılması sağlanarak Ülke ekonomisine doğrudan yada dolaylı katkı sağlanmış olacaktır.

Diğer yandan tüm bu üstün özelliklerine rağmen; Develi Gacerinin üretiminin yaygınlaşmasında en büyük engel tanelerin hasat sonrasında kavuzlarından ayrılmaması sonucu bu kavuzların ayıklanma işleminin ise meşakkatli işlemlere dayalı olmasıdır. Bundan sonraki yapılacak ilk tesisle bu ürünün işleme kapasitesinin artırılması gerekmektedir.

"PİRİNCİ BIRAK GACERE BAK"

KAYNAKÇA

- Abdel-Aal, E.S.M. & Rabalski I. (2008). Bioactive compounds and their antioxidant capacity in selected primitive and modern wheat species. *Open Agriculture Journal*, *2* (1): 7-14.
- Abdel-Aal, E.S.M., Hucl, P. & Sosulski, F. W. (1995). Compositional and nutritional characteristics of spring einkorn and spelt wheats. *Cereal Chemistry*, *72* (6): 621-624.
- Akkaya, M.S. (2008). Çatalhöyük (Yazı: Aylan Erkal). *Atlas Dergisi, Mayıs 2008, sayı 182.*
- Altuncu, M. E., Yılmaz, K.Ö. R., İrdem, A., Başpınar, O. & Keskin, M. (2011). Obez çocuklarda insülin direnci ve metabolik sendrom sıklığı. *Gaziantep Medical Journal*, *17* (1): 15-19.
- Bayram, M. & Öner, M.D. (2002). The new old wheat: convenience and nutrition driving demand for bulgur. *World Grain, November*, 51-53.
- Behall, K.M., Scholfield, D.J. & Hallfrisch, J. (2006). Whole-grain diets reduce blood pressure in mildly hypercholesterolemic men and women, *J. Am. Diet. Assoc., 106*, 1445.
- Biesandz, A. (1990). *Ein Beitrag zur Erforschung des Produktivitatstyps und der Qualitat van Durumveizen* (*Triticum turgidum con. Durum*)- *Untersuchungen an türkischen Land- und Zuchsorte*n. Technische universitat Berlin. D. 83, Nr 124, 162 Seiten.
- Briani, C., Samaroo, D. & Alaedini, A. (2008). Celiac disease: from gluten toautoimmunity. *Autoimmunity Reviews, 7*, 644-650.
- Bulut, S. (2016). Hulled wheat farming in Develi. *Current Trends in Natural Sciences, 5* (9): 115-119.
- Bulut, S. (2022). Mineral composition of emmer wheat (Triticum turgidum L. VAR. dicoccum) landraces. *Fresenius Environmental Bulletin, 31* (01A): 963-970.
- Capocchi, A., Fontanini, D., Muccilli, V., Cunsolo, V., Saviozzi, F. & Saletti, R. (2005). NsLTP1 and NsLTP2 isoforms in soft wheat (*Triticum aestivum cv. Centauro*) and faro (*Triticum dicoccon Schrank*), Br. *J. Agric. Food Chemistry, 53*, 7976.
- Chantret, N., Salse, j., Sabot, F., Rahman, S., Bellec, A., Laubin, B., Dubois, I., Dossat, C., Sourdille, P., Joudrier, P., Gautier, M.F., Cattolico, L., Beckert, M., Aubourg, S., Weissenbach, J., Caboche, M., Bernard, M., Leroy, P. & Chalhoub, B. (2005). Molecular Basis of Evolutionary Events That Shaped the Hardness Locus in Diploid and Polyploid Wheat Species (Triticum and Aegilops). *Plant Cell, 17*: 1033-1045.
- Chatenoud, L., Tavani, A., La Vecchia, C., Jacobs, D.R., Negri, E., Levi, F. & Franceschi, S. (1998). Whole grain food intake and cancer risk, Int. J. Cancer, 77, 24.
- D'Antuono, L. F., Galletti, G. C., & Bocchini, P. (1998). Fiber quality of emmer (Triticum dicoccumSchubler) and einkorn wheat (T monococcumL) landraces as determined by analytical pyrolysis. *Journal of the Science of Food and Agriculture*, *78* (2), 213-219.
- Demir, M. K. (2013). KOP Bölgesinde Tam Buğday Unu Ve Ürünlerinin Yaygınlaştırılması. *Ulusal Kop Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*, 14-16 Kasım 2013 Konya.
- Demirci, M. (2003). *Beslenme*, 1. Baskı, İstanbul, Rebel Yayıncılık, Tekirdağ.
- Dönmez, E., Salantur A., Yazar S., Akar T. & Yıldırım, Y. (2004). Ülkemizde Bulgurun Yeri Ve Bulgurluk Çeşit Geliştirme. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, *13* (1-2): 71-75.
- Ergüven, M., Seher, K.O.Ç., İşgüyen, P., Yılmaz, Ö., Sevük, S. ve Yüksel, E. (2008). Obez adolesanlarda metabolik sendrom ve obezite gelişiminde rol oynayan risk faktörlerinin araştırılması. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, *2* (3).
- Faris, J.D. (2014). Wheat Domestication: Key to Agricultural Revolutions Past and Future (Chapter 18). *Genomics of Plant Genetic Resources. Volume 1*, Managing, sequensing and mining genetic resources. Edited by Tuberosa, R., Graner A., Frison, E. Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-7572-5_18
- Fung, T.T., Hu, F.B., Pereira, M.A., Liu, S., Stampfer, M.J., Colditz, G.A. & Willett, W.C. (2002). Whole-grain intake and the risk of type 2 diabetes: a prospective study in men. *Am. J. Clin. Nutrition, 76*, 535.
- Gökgöl, M. (1939). *Turkiye Buğdayları*. Yeşilköy Tohum Islah Enstitüsü Yayım No: 14, Cilt II, Tan Matbaası, 955 sayfa, İstanbul.
- Gökgöl, M. (1969). Serin İklim Hububatı ve Islahı. *Tarım Bakanlığı, Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü,* Özaydın Matbaası, İstanbul.
- Hejtmánková, K., Lachman, J., Hejtmánková, A., Pivec, V., & Janovská, D. (2010). Tocols of selected spring wheat (Triticum aestivum L.), einkorn wheat (Triticum monococcum L.) and wild emmer (Triticum dicoccum Schuebl [Schrank]) varieties. *Food chemistry*, *123* (4): 1267-1274.
- Kasum, C.M., Nicodemus, K., Harnack, L.J.Jr. & Folsom, A.R. (2001). Whole grain intake and incident endometrial cancer: the Iowa Women's health study. *Nutr. Cancer, 39*, 180.
- Kaymaz, A. & İzbırak, A. (2010). Molecular Characterization of Genetic Diversity Among *T. dicoccoides* and *T. dicoccon* Populations by RAPD-PCR Technique. *Hacettepe J. Biol. & Chem., 38* (4): 333-344.
- Kimber, G. & Feldman, M. (1987). Wild wheat. An introduction. *Special Report, College of Agriculture, University of Missouri-Columbi*a, 353.

- Kınacı, E. (1993). Cumhuriyetten Bugüne Makarnalık Buğday Araştırmaları ve Gelişmeler. *Makarnalık Buğday ve Mamülleri Sempozyumu,* 30 Kasım-3 Aralık, 1993, Ankara. 49-55.
- Konvalina, P., Capouchová I. & Stehno, Z. (2012). Genetic resources of hulled wheat species in Czech organic farming. 62. Tagung der Vereinigung der Pflanzenzüchter und Saatgutkaufleute Österreichs 2011, 81 – 86.
- Larsson, S.C., Giovannucci, E., Bergkvist, L. & Wolk, A. (2005). Whole grain consumption and risk of colorectal cancer: a population based cohort of 60,000 women, Br. J. Cancer, 92, 1803.
- Lyons, G. H., Lewis, J., Lorimer, M. F., Holloway, R. E., Brace, D. M., Stangoulis, J. C., & Graham, R. D. (2004). High-selenium wheat: agronomic biofortification strategies to improve human nutrition. *Food Agric Environ*, *2* (1), 171-178.
- Lyons, G., Stangoulis, J., & Graham, R. (2003). High-selenium wheat: biofortification for better health. *Nutrition Research Reviews*, *16* (01), 45-60.
- Montonen, J., Knekt, P., Jarvinen, R., Aromaa, A. & Reunanen, A. (2003). Whole-grain and fiber intake and the incidence of type 2 diabetes. *Am. J. Clin. Nutr., 77*, 622.
- Pagnotta, M.A., Mondini, L., Codianni, P. & Fares, C. (2009). Agronomical, quality, and molecular characterization of twenty Italian emmer wheat (*Triticum dicoccon*) accessions. *Genet. Resour. Crop. Evol., 56*, 299.
- Pflüger, L.A., Martin, L.M. & Alvarez, J.B. (2001). Variation in the HMW and LMW glutenin subunits from Spanish accessions of emmer wheat (*Triticum turgidum* ssp. *Dicoccum* Schrank). *Theor. Appl. Genet., 102*, 767.
- Piergiovanni, A. R., Laghetti, G., & Perrino, P. (1996). Characteristics of Meal from Hulled Wheats (Triticum dicoccun Schrank and T. spelta L.): An Evaluation of Selected Accessions. *Cereal chemistry*, *73* (6): 732-735.
- Raine, J.N., Donaldson, M.D.C., Gregory, J.W., Savage, M.O. (2001). Obesity. In, Practical Endocrinol and Diabetes in Children. *United Kingdom: Blackwell Science, 161-71*.
- Şeren Karakuş, S., Küçükkömürler, S. & Ekmen, Z. (2007). *Türk Kültüründe Bulgur*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Serpen, A., Gokmen, V., Karagoz, A. & Koksel, H. (2008). Phytochemical quantification and total antioxidant capacities of Emmer (*Triticum dicoccon* Schrank) and Einkorn (*Triticum monococcum* L.) Wheat landraces. *J. Agric. Food. Chem., 56*, 7285.
- Tekeli, S.T. (1964). *Bulgur, Hububat Teknolojisi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Zakültesi Yayınları No: 228, 4. Bölüm, 103-109, Ankara.
- Teklu, Y., Hammer, K. & Röder, M.S. (2007). Simple sequence repeats markers polymorphism in emmer wheat (*Triticum dicoccon* Schrank): analysis of genetic diversity and differentiation. *Genet. Resour. Crop. Evol. 54*, 543.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (Aralık 2021). Bitkisel Üretim İstatistikleri. http://www.tuikapp.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 14.06.2022.
- Türker, S. (2012). *Bulgurun Beslenmemizdeki Yeri*.http://www.toprakcilarmakina.com/tr/akademi/1/konu/1/bulgurun-beslenmemızdekı-yerı.aspx
- Vincentini, O., Maialetti, F., Gazza, L., Silano, M., Dessi, M., De Vincenzi, M., & Pogna, N. E. (2007). Environmental factors of celiac disease: cytotoxicity of hulled wheat species Triticum monococcum, T. turgidum ssp. dicoccum and T. aestivum ssp. spelta. *Journal of gastroenterology and Hepatology*, *22* (11): 1816-1822.
- Zaharieva, M., Ayana, N.G., Hakimi, A.A., Misra, S.C. & Monneveux, P. (2010). Cultivated emmer wheat (Triticum dicoccon Schrank), an old crop with promising future: a review. *Genet Resour Crop Evol., 57*, 937–962. https://doi.org/10.1007/s10722-010-9572-6
- Zencirci, N., Aktan, B. & Atlı, A. (1993). Türkiye Makarnalık Buğday Yerel Çeşitlerinin Genetik Zenginliğinin Modern Çeşitlere Katkısı. *Makarnalık Buğday ve Mamülleri Simpozyumu,* 107-112.

TÜRK PATENT
TÜRK PATENT VE MARKA KURUMU

COĞRAFİ İŞARET TESCİL BELGESİ

No:1155 - Mahreç İşareti

DEVELİ GACERİ

Tescil Ettiren
DEVELİ BELEDİYESİ
KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Bu coğrafi işaret, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında,
26.01.2021 tarihinden itibaren korunmak üzere,
22.06.2022 tarihinde tescil edilmiştir.

Cemil BAŞPINAR
Kurum Başkan V.

-. Develi Gaceri

Bu coğrafi işaret, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında 26.01.2021 tarihinden itibaren korunmak üzere 22.06.2022 tarihinde tescil edilmiştir.

Tescil No : 1155
Tescil Tarihi : 22.06.2022
Başvuru No : C2021/030
Başvuru Tarihi : 26.01.2021
Coğrafi İşaretin Adı : Develi Gaceri
Ürün / Ürün Grubu : Buğday / Diğer
Coğrafi İşaretin Türü : Mahreç işareti
Tescil Ettiren : 1. Develi Belediyesi
2. Kayseri Üniversitesi
Tescil Ettirenin Adresi : 1. Cumhuriyet Cad. No:28 Develi / KAYSERİ
2. Yenidoğan Mah. Turhan Baytop Sok. No:1 38280 Talas / KAYSERİ
Coğrafi Sınırı : Kayseri ili Develi ilçesi
Kullanım Biçimi : Develi Gaceri ibareli aşağıda verilen logo ve mahreç işareti amblemi, ürünün kendisi veya ambalajı üzerinde yer alır. Ürünün kendisi veya ambalajı üzerinde kullanılamadığında, Develi Gaceri ibareli logo ve mahreç işareti amblemi, işletmede kolayca görülecek şekilde bulundurulur.

Ürünün Tanımı ve Ayırt Edici Özellikleri:

Develi Gaceri, Kayseri'nin Develi ilçesinde yetiştirilen ve gernik olarak adlandırılan *Triticum turgidum* L. var. *dicoccum* çeşiti buğdaydan elde edilen kavuzlu buğdaydır. Gacer, 2n=28 tetraploid kromozom içeren AABB gen grubuna dâhil bir buğdaydır.

Develi Gaceri, doğal tozlaşmanın dışında genetik olarak hiçbir müdahale edilmemiş emmer buğday sınıfındandır. Develi Gaceri buğdayının başağı, her birinde tek dane bulunduran ve tek başakçıkların karşılıklı iki sırasından oluşan kavuz adı verilen kılıfla kaplı olmasından dolayı hastalıklara ve mantarlara karşı dirençlidir. Başak taneleri beyaz, tüylü ve mumsu yapıya sahip olup büyüme habitusu dik gelişen yapıdadır.

Develi Gaceri, kavuz kısmından hasat sırasında ya da sonradan ayrılır ve doğrudan çorbalarda, yemeklerde ve pilavlarda kullanılabilme özelliğine sahiptir.

Develi Gaceri eski bir *Triticum turgidum* L. var. *dicoccum* buğday çeşidinden üretildiği ve genetiği değiştirilmediği için, yüksek tane kalitesine sahip protein ve mineral içeriği zengin bir buğdaydır.

Deve Gacerinin fiziksel, kimyasal, morfolojik, agronomik ve tane kalite özellikleri aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 1. Develi Gacerinin Fiziksel ve Kimyasal Özellikleri

Özellik	Değer
Enerji	344 - 345 kcal / 100g
Nem	10,27 - 10,28 g / 100g
Kül	1,74 - 1,78 g / 100g
Protein	13,82 - 13,99 g / 100g
Karbonhidrat	62, 01 - 62,15 g / 100g
Diyet lif	9,59 - 9,62 g / 100g

Yağ	2,28 - 2,53 g / 100g
Mg (magnezyum)	633,9 - 665,1 mg / kg
Gluten	77,68 - 81,31 ppm
Folat	35,40 - 39,10 g / 100g
B1 vitamini (tiamin)	0,34 - 0,35 mg / 100g
B2 vitamini (riboflavin)	0,10 - 1,10 mg / 100g
B6 vitamini	0,30 - 0,34 mg / 100g
Niasin	2,10 - 2,14 mg / 100g
Zn (çinko)	27,41 - 28,14 mg / kg
Fe (demir)	28,04 - 29,55 mg / kg
Ca (kalsiyum)	141,1 - 146,1 mg / kg

Tablo 2. Develi Gacerinin Morfolojik ve Agronomik Özellikleri

Özellik	Değer
Bitkinin gelişme tabiatı	Yazlık
Bitki büyüme şekli	Dik
Başaklanma zamanı (başakların % 50'sinde ilk başakcığın görüldüğü zaman)	3 - 10 Haziran
Bitki boyu (sap, başak, kılçıklar ve çıkıntılar dâhil)	61,1 - 70,9 cm
Sapın ortadan enine kesitinin kalınlık durumu	Zayıf
Yatmaya duyarlılık (iklim, toprak ve yetiştirme koşullarına bağlı olarak değişebilir)	Dayanıklı
Sapta en üst boğum tüylülüğü	Tüylü
Bayrak yaprakta kının mumsuluğu	Var
Kılçıkta antosiyanin oluşumu	Yok
Başak tüylülüğü	Var
Başakta mumsuluk	Var
Kılçıkların dağılımı	Uca doğru toplanan
Kılçık rengi	Beyaz
Alt dış kavuz tüylülüğü	Yok
Başak uzunluğu (kılçıklar ve çıkıntılar hariç)	2,5 - 5 cm
Başaktaki başakçık sayısı	15 - 30
Başak rengi (olgunlukta)	Beyaz
Başağın profilden şekli	Paralel kenarlı
Başağın yoğunluğu	Gevşek

Tablo 3. Develi Gacerinin Tane Özellikleri

Özellik	Değer
Tane şekli	Uzamış yumurta şekli
Tane rengi	Kehribar
Kavuz oranı (%)	25 - 35
Tane çapı	1,5 - 3 mm
Bin tane ağırlığı	26,45 - 33,16 g
Tane protein oranı (%)	13,85 - 15,35
Tane sertlik değeri (%)	55,4 - 61,3
Kırma renk değeri L (L değeri, tane örneklerinin parlaklığı ile ilgili olup; 100 olduğunda beyaz, 0 olduğunda siyah anlamına gelir.)	88 - 92
Kırma renk değeri a (a değeri "kırmızı-yeşil" rengin göstergesi olup; +a: "kırmızılık değeri" olarak ifade edilir.)	0,9 - 1,1
Kırma renk değeri b (+b: "sarılık değeri" olarak ifade edilmekte olup; b sarılık değerinin yüksek olması, beta karoten miktarının yüksek olduğunun göstergesidir.)	6,9 - 7,3



Şekil 1. Kavuzlu ve kavuzu ayrılmış Develi Gaceri

Develi Gaceri kışa dayanıklı olmadığı için yazlık olarak şubat - mart aylarında ekilir. Hasat zamanı temmuz – ağustos aylarıdır.

Üretim Metodu:

Develi Gacerinin ekim işlemi, serpme ekim şeklinde geleneksel olarak ya da makineli ekim şeklinde doğrudan kavuzlu taneler kullanılarak yapılabilir. Ekimde kullanılan tohum miktarı 20-30 kg (kavuzlu halde) arasında olup organik üretim yapılacaksa gübre kaynağı olarak çiftlik gübresi ya da yeşil gübre denilen macar fiği (1,5 - 2 ton / dekar) kullanılır.

Tarla Hazırlığı ve Ekim:

Ekim öncesi tarlada bitki artıkları yok edilir. Bu işlem kültürel tedbirler ve ilaçlı mücadeleyle yapılır.

Kültürel tedbirler; temiz ve sertifikalı tohum kullanmak, tekniğine uygun ekim nöbeti yapmak ve tarla çevresinin temizliğine özen göstermek gibi durumları içerir. İlaçlı mücadele ise hububatın kardeşlenmesinden sonra sapa kalkmadan önceki döneminde yabancı ot ilaçlarının kullanılması ile yapılır.

Toprak hazırlığı, kıştan önce ikileme ya da üçleme usulüne göre pullukla yapılır. Develi Gaceri kışa dayanıklı olmadığı için yazlık olarak şubat - mart aylarında ekilir.

Ekim işlemi; sıra arası 15 - 20 cm, ekim derinliği 4 - 6 cm olacak şekilde yapılır. En uygunu kombine mibzerle ekimdir. Mibzerle ekimde dekar başına 16 - 18 kg tohum yeterlidir. Serpme ekim yapılırsa bu miktara 2 - 3 kg daha eklenmelidir.

Develi Gaceri tohumunun düzenli bir çıkışının ve kuvvetli bir kök sisteminin olması için tohum yatağının iyi hazırlanması gerekir. Toprağın iyi işlenmesi; toprağın havalanmasını ve toprak canlılarının yeterli faaliyet göstermelerini sağladığından, her hasattan sonra tarla, gölge tavında iken 15 - 20 cm derinlikte meyille dik yönde pullukla sürülür. Bu sürümden sonra tarla kesekli ise diskaro ve tırmık geçirilerek kesekler kırılır.

Gübreleme:

Develi Gaceri daha çok yoğun olarak kullanılmayan eğimi yüksek alanlarda yetiştirildiği için gübre gereksinimi düşüktür. Gerekli hallerde dekara 1,5 – 2 ton çiftlik gübresi vermek sureti ile sulama yapılmaksızın yetiştirilebilir. Ekim döneminden 1-2 ay önce tekniğine uygun olarak alınacak toprak örnekleri tahlil ettirilip bunun sonucuna göre kullanılacak gübre miktarı belirlenir. Fosforlu gübreyi ekimde tohumla birlikte kombine mibzerle vermek en idealidir. Azotlu gübrenin yarısı, tarla yüzeyine gübre dağıtıcısı veya el ile serpildikten sonra, mibzerle ekim yapılarak fosforlu gübrenin tohum derinliğinde banda verilmesi sağlanmalıdır.

Sulama:

Develi Gaceri özelliği gereği çok yoğun olrak kullanılmayan eğimi yüksek alanlarda üretimi söz konusu olduğundan yetiştirme süresi boyunca, yeterli ve düzenli yağış olması durumunda sulamaya ihtiyaç duymaz. Öngörülemez iklim değişiklikleri gibi major şartlarda ise günün koşullarına göre yetiştirilme zamanı tarlaya yağmurlama sulama metoduyla su takviyesi yapılabilir.

Hastalık ve Zararlılarla Mücadele:

Diğer buğday gruplarında olduğu gibi hastalık ve zararlılarla mücadele ilaçlama ile yapılır. Develi Gacer buğdayı yüksek kardeşlenme karakterine sahip olduğu için yabancı otlardan önce gelişerek ot gelişimini baskı altına alır.

Hasat ve depolama:

Develi Gacerinin hasadı biçerdöverle yapılır. Kavuzlu yapıya sahip olduğundan, biçerdöverle yapılan hasatta tamamen çıplak yapıda tane elde edilemez. Bu nedenle biçim yapıldıktan sonra taş değirmende kavuzundan ayrılır ve savurma işleminden geçirilir. Develi Gacerinin hasadı, yazlık olarak ekildiği için normal kışlık ekilen diğer buğdaylara göre 20 - 25 gün daha sonra yapılır. 25 Temmuz - 10 Ağustos aralığında hasat olgunluğuna gelir.

Develi Gacerinin depolanacağı ve ambar olarak kullanılacak alan içi sıcaklık 15 °C 'yi geçmemeli ve Develi Gaceri tane nem oranı % 10 - 12 aralığında korunmalıdır.

Develi Gaceri hasat edildikten sonra, elde edilen ürünün sofralık olarak değerlendirilecek kısmı kavuz ayırma işleminden önce yığın halinde ambarda depolanır. Tohumluk olarak kullanılacak bölümü (doğrudan kavuzları ile) ise çuvallar halinde depolanabilir. Sofralık ürünler ve un amacıyla kullanılacak ürün kavuz ayırma işleminden geçirildikten sonra büyük miktarlarda (5, 10, 15, 20, 25, 50 kg ve üzeri) bez çuvallarda, daha küçük miktarlar da (250, 500 ve 1000 g) ise kese kâğıdı ya da naylon ambalajlarda saklanır.

Ürün Verimi:

Develi Gacerinin dekar başına verimi ortalama 105 kg olup verim yetiştirildiği iklim ve toprak şartlarına bağlı olarak 75-130 kg arasında değişim gösterebilir.

Denetleme:

Denetimler; Develi Belediyesi ve Kayseri Üniversitesinin koordinasyonunda; Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Develi İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, Develi Ziraat Odası, Kayseri Üniversitesi Safiye Çıkrıkçıoğlu Meslek Yüksekokulu ile Develi Belediyesinden konuda uzman birer kişinin katılımıyla 5 kişiden oluşan denetim mercii tarafından yapılır. Denetimler düzenli olarak ekim (şubat-mart) ve hasat (temmuz-ağustos) dönemlerini kapsayacak şekilde yılda iki defa, ayrıca gerek görülmesi veya şikâyet halinde ise her zaman gerçekleştirilir.

Denetime esas kriterler aşağıdaki gibidir.

- Üretimde kullanılan buğday çeşitinin uygunluğu.
- Ekim yapılan tarla şartlarının, depolama ve ambalajlama koşullarının uygunluğu başta olmak üzere üretim metoduna uygunluk.
- Hasat edilen ürünün morfolojik, agronomik ve tane özelliklerinin uygunluğu.
- Develi Gaceri ibaresinin, logosunun ve mahreç işareti ambleminin kullanımının uygunluğu.

Denetim mercii, kamu kuruluşlarından veya özel kuruluşlardan veya bunlarda görevli uzman gerçek veya tüzel kişilerden denetimin gerçekleştirilmesi sırasında faydalanabilir veya hizmet satın alabilir. Tescil ettiren, hakların korunmasında hukuki süreçleri yürütür.

DEVELİ KIZIK HALK İNANÇLARINDA KUMAN/KIPÇAK İZLERİ

Bu bildiri, 13-15 Ağustos 2020 tarihinde yapılması planlanan ve pandemi sebebiyle ertelenen "3. Uluslararası Develi Develi-Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi"nde sunulmak üzere Yaşar Kalafat tarafından hazırlanan çalışmanın revize edilmiş halidir.

Dr. Öğr. Üyesi Yasin İPEK
Kayseri Üniversitesi, Develi İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, yasinipek@kayseri.edu.tr, 0000-0002-7178-6683.

Dr. Yaşar KALAFAT
Halkbilimi Araştırmaları Kültür ve Strateji Merkezi, yasarkalafat@gmail.com.

Öz

11. yüzyıl ile 14. yüzyıllar arasında Doğu Avrupa'da varlık göstermiş olan Kumanlar, aynı coğrafya içerisinde birlikte yaşam sürdükleri Kıpçak Türkleri ile çok yakın ilişkiler kurmuşlardır. Bu sebeptendir ki kaynakların birçoğunda Kuman ve Kıpçaklar birlikte anılmışlardır. Bizde bu çalışmamızda bu iki Türk halkını Kuman/Kıpçak Türkleri şeklinde ifade edeceğiz. Farklı dillerde değişik anlamlara gelen "kuman" kavramının, "sarışın renkli gözlü" insanları nitelemek için kullanıldığına dair genel bir kabulden söz edilebilir.
Tarihsel süreçte Tengricilik, Göktanrı inancı, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi dinlere mensup olan Kuman/Kıpçak Türkleri, Avrupa'dan Asya'ya kadar dünyanın farklı coğrafyalarına dağılmışlar ve buralarda varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu yerlerden biri de Anadolu olmuştur. Anadolu'nun değişik bölgelerinde yaşamlarının sürdüren Kuman/Kıpçak Türkleri'nin izlerine Kayseri'nin Develi ilçesine bağlı Ova Kızık köyünde ve Kızık Mahallesi'nde de rastlanılmaktadır. Bu çalışma ile Kuman/Kıpçak Türkleriyle ilişkilendirilebilecek bazı inanış ve uygulamaların bu yöredeki inanış ve uygulamalarla mukayesesi yapılarak aradaki benzerliklerden yola çıkılarak Develi'de ki Kuman/Kıpçak Türklerine ait izler araştırılmıştır.
Anahtar kelimler: Develi, Kuman, Kıpçak, Halk İnançları.

THE TRACES OF KUMAN/KIBCAKS IN DEVELI KIZIK FOLK BELIEFS

Abstract

The Cumans, who existed in Eastern Europe between the 11th and 14th centuries, established very close relations with the Kipchak Turks, with whom they lived together in the same geography. For this reason, Cumans and Kipchaks are mentioned together in most of the sources. In this study, we will express these two Turkish peoples as Cuman/Kipchak Turks. It can be mentioned that the concept of "kuman", which has different meanings in different languages, is used to describe people with "blond eyes".
In the historical process, Cuman/Kipchak Turks, who belonged to religions such as Tengrism, the belief in the god, Christianity and Islam, dispersed to different geographies of the world from Europe to Asia and continued their existence there. One of these places was Anatolia. Traces of Cuman/Kipchak Turks living in different parts of Anatolia can also be found in Ova Kızık Village and Kızık Neighborhood of Develi district of Kayseri. In this study, some beliefs and practices that can be associated with Cuman/Kipchak Turks were compared with the beliefs and practices in this region, and the traces of Cuman/Kipchak Turks in Develi were investigated.
Key words: Develi, Cuman, Kipchak, Folk Beliefs.

GİRİŞ

Bu bildiride, Anadolu'da yurt tutmuş olan Kuman/Kıpçak Türkleri ile Oğuz Türklerinin kültür coğrafyalarının genel bölgeleri, var ise halk inançları farklılıklarından hareketle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu ihtiyaca, Kuman/Kıpçak Türklerinin Gregoryen Hristiyan mezhebine girdikten sonra, Güney Kafkasya'da Ermeni ve Gürcü (Kalafat, Temmuz 2019: 2) toplumları arasında eriyerek kültürel kimlik değişimi yaşamış olmaları ve onlar için haksız olarak konulmuş olan "savaş sanatlarının dışında kültürlerinin olmadığı" şeklindeki hatalı teşhis" konulması lüzum göstermiştir. Buradan hareketle dil-din bağlantısı, kültürel kimliğin değişime ve kayba uğramasına, halk inançları penceresinden bakmaya çalışılmıştır. Bu tespitten yola çıkılarak, halk inançları kültürlerinden hareketle yapılan araştırma sonuçları, bildiri konusu olarak ele alınmıştır.

Anadolu'da Kuman/Kıpçak İzleri

Kuman/Kıpçaklar için konulan bu gerçek dışı tanımlama tamamen asılsızdı. Prof. Dr. İbrahim Tellioğlu, Prof. Dr. Salim Çöhçe, Prof. Dr. Osman Karatay, Prof. Dr. Ahmet Gökbel, Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel, Prof. Dr. Firidun Rızayev'in çalışmaları, Kuman/Kıpçak Türklerinin, Türkmen Türklerine nazaran daha aristokrat olduklarını gösterir içeriklidirler. Gregoryen Kıpçaklar Ermeni harfli Türkçe dini metinlerin yansıra Arapça sözlük ve gramer kitapları da yazmışlardır. Ortodoks Türk Atabekleri gibi, Musevi inançlı Kırımçak Türkleri de Urumlular olarak bilinen Türk kesimler de Kuman/Kıpçak Türklerindendiler.

İslamiyet'ten evvelki Bulgarlar gibi Türk toplumlarının da Balkanlardaki akıbetleri de bir anlamda Kuman/Kıpçak Türklerinden farklı olmamıştır (Kalafat, Ağustos 1989:20-22). Bu noktadan hareketle, Kuman/Kıpçak halk inançları incelemeye çalışılmıştır. Güdülen bu amaçla, halk inançlarında yaşayan Kuman/Kıpçak inanç izlerinden hareketle, geçmişten günümüze bu Türk toplumunun Anadolu coğrafyası da belirlenmiş olacaktır. Bu özelliği ile çalışma, yazılı tarih belgeleri yaşayan halk inançlarından hareketle, canlı tarih verileri ile örtüştürülecekti.

Kuman-Kıpçaklar, Altaylardan Anadolu ve Balkanlara, Rus bozkırlarından Kuzey Afrika'ya kadar olan geniş bir coğrafyada siyasi ve kültürel açıdan derin izler bırakmıştır. (Yılmaz, 2002). 2015 yılı baharında bize Cezayir'den tanımadığımız birisi mesaj gönderdi mesajda, "Ben de Kalafat'ım Türk müyüm? Bana Kalafatlar hakkında bilgi verir misin?" denilmekteydi. Ona verdiğim bilgide; "Yılmaz Öztuna'nın bu konuya da açıklık getirebilecek yaptığı açıklamaya göre, "Osmanlı Sadrazamlarından birisi M. A. Kalafat'tı. Bu şahıs Kuman Türklerinden olabilir, Osmanlı döneminde devşirme olarak orduya girmiş olabilir. Siz de muhtemelen Barbaros dönemi Kumanlarından olabilirsiniz" şeklinde ihtiyatlı bir açıklama yapmıştım.

2019'da Sürmene'nin Petekli (Magavla) köyünden emekli öğretmen Selahattin Kalafat'tan aldığım Kalafatlı ailesinin mahiyetini araştıran bir mektupta, Kalafat ve Kalafatoğlu ailelerinin çoğunlukla Trabzon, Giresun, Ordu hatta Sinop illerinde yaşadığını, Kalafatların bölgenin yerli halkı mı yoksa bölgeye dışardan mı geldiğini soruyordu (Kalafat, S., 2019).Anadolu'nun Karadeniz sahil şeridinde Kalafat aile ismi Zonguldak ve Çanakkale'yi de kapsamaktaydı.[1] Bu coğrafyanın mübadiller coğrafyası (Kalafat, 2019: 8-9), Çepni Türkmenleri bağlatısı üzerinde de durulmuştur (Kalafat, Ekim 2019: 18-19).

Araştırmacı "Evliya Çelebinin 1640 yılındaki Trabzon seyahatnamesinde; "Burada 1640 tarihinde Trabzon'da Kalafatoğlu künyeli isimleri bulunan kişilerin olduğunu görmekteyiz" ve Evliya Çelebi bu kişilerin "Laz Taifesi" olduğunu söylemektedir. Evliya Çelebi "Laz" derken burada yerli halktan bahsettiği açıktır. Bu durumda Kalafat

1 Emin Kalafat, 1902 yılında Selanik'te dünyaya gelmiş 01 Kasım 1984 yılında Ankara'da ölmüştür. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde okumuş, yabancı dil olarak Fransızcayı seçmiştir. IX. X. ve XI dönemlerde TBMM de milletvekilliği yapmıştır.

ailesinin Karadeniz'in yerli halkı olduğu düşüncesi kuvvetlenmektedir." demektedir (Kalafat, S.). Bu noktada Selahattin Kalafat'ın da belirttiği gibi 1486, 1583, 1553 ve 1583 Osmanlı Tapu Tahrir kayıtları, Makavla köyünün Müslüman veya gayri Müslüm olduğunu bu arada Kalafat'ların konumu belirleyebilecektir.

Kalafatlı ailesinin geçmişini araştırma adına ailemizden ve köyümüz olan Petekli/Makavla'dan yaptığımız araştırmalarda baba soyundan 13 ve Mutoğulları anne soyundan 12 nesil evveline dair çıkarabildiğimiz soy kütüğünde çıkarabildiğimiz bütün isimler Türkçe ve İslami idiler (Kalafat, Y., 2018). Köy merkezi ve yakın çevresinde çevre köylerinde kilise kalıntısı dahi yoktu. Konuşma dilimiz de Lazca ve Rumca değildi.

"1238 yılında Moğol akınları başlayınca Başbuğ Köten idaresinde kırk bin kişilik bir Kuman grubu 1239 yılında Macaristan'a gelmiştir. Kralın tabiiyetinde bulunmak ve Hristiyanlığı kabul etmek koşuluyla Macaristan'a sığınmışlar (Korkmaz, 2016: 19-20) ve Tuna ile Tisa arasına iskân edilmişlerdir (Kafesoğlu, 1977: 159). Gelenlerin hepsi Hristiyanlığı kabul etmiştir.

Araştırmalarımızda, Kırım'da Bulgaristan'da, Romanya'da Kıbrıs'ta Rodos'ta Kalafatlarla ilgili aileler ve yer isimleri tespit ettik. Bu bilgiler ışığında, Tuna-Tisa'nın tespiti Kuman/Kıpçak olan Kalafatlarla doğrulanmaktadır. Halen Yunanistan'da oldukça büyük bir topluluk oluşturabilen Kalafatlı köyleri var. Kalafatlar Türkiye'den giden Mübadillerden evvel de o bölgede varmışlar. Anadolu'nun batı sahillerinde, Muğla gibi illerde, halen bu soy ismi taşıyan aileler mevcuttur. Bunları biz farklı vesilelerle çalışmalarımızda açıkladık (Kalafat, Kasım 2019:30-32).

Macaristan'da Kumanlar, "Yavaş yavaş asimile olmaya başlamakla birlikte, hayat biçimlerinde Doğuya özgü özellikleri uzun süre muhafaza etmişlerdir. Bunda en önemli etken Kumanların kapalı bir topluluk olarak yaşamaları olmuştur (Bartha, 2019:250; Öztürk, 2020). Bu nedenler, Kuman dilindeki özellikle coğrafi adların[2], özel adların, hayvancılıkla ilgili kelimeler ile örf ve adetlerinin büyük bölümünün bu zamana kadar muhafaza edilmesini sağlamıştır (Baski, 2019:1-12; Bartha, 2019:250; Vardan, 2018).

Doğuya özgü özellikler dediğimiz Atlı Göçebe Bozkır Kültürüdür. Yani biz Türklerin İslamiyet'e girmeden evvelki medeniyetidir. Bu medeniyetin dini Gök Tanrı dini, Eski Türk İnanç Sistemi, yani kısmen Şamanizm'di.

"Anadolu'ya bakan kısımlarında, Ahıska'dan Rize'deki Fırtına Vadisine kadar olan kıyı kesimi ile Artvin, Borçka, Şavşat, Ardanuç, Yusufeli ve Torul Kıpçakların idaresine bırakılmıştır. Artık bu bölge "Atabeyler Yurdu" (Sa Atabego) adıyla anılmaya başlanacaktır." (Tellioğlu, 2015:61-66).

"1223 yılındaki Kalka Savaşı'nda Moğolların, Kıpçak-Rus birliklerini dağıtması üzerine Kuman-Kıpçakların bir kısmı Kırım'a gitmiştir. Daha sonra Suğdak üzerinden Sinop'a gelmişler ve buradan Karadeniz'e yayılmışlardır." (Cöhçe, 1988:482; Manay, 2019:115). Biz, yapmaya çalıştığımız alan çalışmalarımızda, halk inançları ve yer adları bilgisinden hareketle Kastamonu çevresinde Kuman/Kıpçak varlığını tespit edebiliyoruz (Kalafat, Mayıs 2019).

Atabeyler yurdu açıklaması ile, bölge itibariyle Ahıska Çıldır Atabeklerini kastedilmiş olur. Çıldır-Ahıska arasındaki coğrafya da doğal olarak, Kuman/Kıpçak coğrafyasıdır (Kırzıoğlu, Mayıs 2019).

"1223 yılındaki Kalka Savaşı'nda Moğolların, Kıpçak-Rus birliklerini dağıtması üzerine Kuman-Kıpçakların bir kısmı Kırım'a gitmiştir. Daha sonra Suğdak üzerinden Sinop'a gelmişler ve buradan Karadeniz'e yayılmışlardır." (Cöhçe, 1988:482; Manay, 2019:115).

2 Ahıska bölgesindeki Kuman-Kıpçaklara ait adlar, Macaristan'daki adlarla benzerlik gösterir bkz. Uyğur, 2017:587-635; Rasonyi, 1966-1969: 71-144; Berta, 1998:133-142; Nagy, Aralık 2013: 157-170; Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 2 (TRT2), 2008.

Bu tespit, Karadeniz'in Anadolu sahili itibariyle Kuman Kıpçak coğrafyasının belirlenebilmesi bakımından bizim için çok önemli idi. Zira çalışmalarımızla Kastamonu-Tosya'da Sinop'-Yakakent'de halk inançları toponomi ve onomastikten hareketle Kuman Kıpçak izlerini bulmuştuk. Kalafatların bölgede köyleri vardı (Kalafat, Mayıs 2019). Sinop-Yakakent ilçesinin kayıtlardaki eski ismi Kumanos-Kümenus idi.[3]

"Kuman-Kıpçaklar, Karadeniz Bölgesi'ne yayılmışlardır. Günümüzde İslamiyet'i benimsemiş bir halde özellikle Artvin, Rize ve Trabzon'da Kuman-Kıpçak antropolojik özelliklerine sahip Türkler çoğunluktadır." (Tellioğlu, 2005:9).

Kuman/Kıpçakların "Suriye ve Mısır", "Türkiye", "Hindistan", "Doğu Avrupa ve Balkanlar", "Altınorda Hanlıklar" tarihî coğrafyaları belirlenmişti (Yılmaz, Ekim 2002).

Bu maksatla genel hatları ile Kuman/Kıpçak coğrafyası çizilmiş, Anadolu Kuman Kıpçak coğrafyasına keza genel hatları ile değinilmiştir. Kuman/Kıpçak-Oğuz Türk halk inançları karşılaştırması için daha evvel yaptığımız çalışmalarda, Doğu Karadeniz'den Artvin Kuman/Kıpçakları (Altınkaynak, Mayıs 2019) ve Batı Karadeniz bölgesinden de Tosya-Kastamonu bölgesi halk inançları üzerinde yoğunlaşmaya çalışılmıştı (Kalafat, Mayıs 2019).

KAYSERİ'DE KUMAN/KIPÇAK İZLERİ

Arayışımızın bu bölümünü Kayseri Kızık Türkmen köylerinden "Ova Kızık" isimli olan köyünde yaptık. Kayseri Kızık yerleşkesi Amasya-Tokat hattından Karadeniz bölgesine açılıyor ve Sinop'a kadar bu hat devam ediyordu (Kalafat, 2020a:169-213). Tespiti yapılabilen bulguların tamamen Kuman/Kıpçaklara ait olduğunu söylemek haliyle mümkün değildi. Zira Kızık Türkmenleri de Kuman/Kıpçak Türkleri gibi Eski Türk İnanç Sistemi inancından gelmekte ve ana dilleri doğal olarak Türkçe idi. Tarih boyunca farklı coğrafyalarda bir arada yaşamış olmalarının yanı sıra, her ikisi de Türk toplumları idiler.

İnanç içerikli bulgularımıza geçmeden evvel bir iki hususa daha kısaca değinmek gerekecektir. Kayserinin bu bölgesi mübadiller kapsamında Balkanlara Türk göçü de vermişti. Bunlardan bir kısmının Kuman/Kıpçak Türkleri olabilecekleri tezini, Anadolu'nun bir kısım Kızık Türkmen halk inançları teyit etmektedir. Nitekim Yunanistan'a mübadil olarak giden halkın halk inançlarında Tengricilik/Eski Türk İnanç Sistemi (Kalafat, 2010) inançları ile ilişki kurulabilecek bulgular içerdiği görülmektedir.

Bu araştırma ile gündeme getirilen tezin savunulması, Karadeniz mübadillerinin halk inançları ile de doğrulanabilmektedir. Karadeniz bölgesi halk inançlarında geçen yüzlerce yıllık İslami döneme rağmen yaşayan halk inançları Yunanistan mübadillerinin halk inançlarında da yaşamaktadır.

Buradan şu sonuca varılabilmektedir. Kuman/Kıpçak Hristiyan ve İslam Türkler olarak Gürcistan, Ermenistan, Yunanistan kültür hayatlarında dinleri ve dilleri değişime uğramış olsalar da onlar Ermenistan, Gürcistan, Yunanistan kültür ve sanatlarının, yapıcılarındandırlar. Bu ülkelerin sanat ve fikir dünyalarına katkıda bulunmuşlar, bu alanların yapıcıları arasında olmuşlardır. Slav, edebiyat, fikir ve düşünce hayatında da durum farklı değildir (Halikov, 1995).

Saniyen açıklayalım, Kuman/Kıpçak Türk kültür izlerini Balkanlar veya Kafkasya'nın gayri Müslüm medeniyetlerinde aramaya kalkarak tarihin akışına ters istikamet verme içerikli olmaz. Zira böyle bir stratejik arayış bölge halklarının ihtilafa sürüklenmelerine yol açar. Bize göre bölge halklarının tarihin derinliklerinde kalmış olsalar da onların arkaik kültür akrabalık bağları, aralarında kurabilecekleri anti emperyalist yapılanma için gereklidir.

Bizim, stratejik kurgumuzla Kuman/Kıpçak kültür izlerini arayışımızla amaç, bölge halklarının, bölgesel güç

3 Kaynak Kişi, Hulusi Sak, 60 yaşlarında Yakakent-Kızık köyünde yaşamakta olan Kızık Türkmenlerinden mahalli araştırmacı

olabilmeleri arayışlarında, değişebilen dinlerine rağmen, uzak geçmişteki akrabalık bağlarına işaret edebilmektir.

Üzerinde durduğumuz husus bir kültür stratejinin ilk adımları mayalanma dönemidir. Emperyalizmin elinden halklar arası ihtilaf kozunu alıp, anti emperyalist yapılanmanın yapı taşları haline dönüştürmektir.

Halkların kültürleri ile göç etmiş olduklarını biz günümüzde Güney ve Güneydoğu Anadolu'da yaşamakta olan Tatar (Kalafat, 2012:191-205) ile Kurt Barak (Kalafat, 2013:207-217). Türk aşiretlerinin halk inançlarında çok net olarak görebilmekteyiz. Her iki Türk toplumu da bölgeye geldikleri yörelerin farklı inanç kültürü izleri ile gelmişlerdi. Bu izlerden hareketle bölgeye geliş güzergahlarının dahi izleri takip edilebilmektedir.

İncelenmesi yapılabilen Kuman/Kıpçakların kültür hayatlarındaki inanç içerikli tespitlere geçmeden, Hristiyan toplumları Hristiyanlık evveli dinleri için pagan dönemi olarak genel bir adlandırma ile bakmakta ortaklığı ve devamlılığı buradan hareketle açıklamaktadırlar. Bize göre bütün dinlerde pagan dönemlerine rağmen millet-lerin farklı mitolojik geçmişleri vardır.

Türk Dinler Tarihi-Halk İnançları Bağlantısı İtibariyle;

"Kuman/Kıpçaklarda yaşamakta olan bazı inançlar anadilleri Türkçe olan Karaçay, Balkar, Kumuk, Nogay gibi halkların yanı sıra Kafkasya'nın farklı ana dilli Abhaz, Çerkez, Çeçen, İnguş, Lezgi, Oset gibi halkların inançlarında da yaşamaktaydı" (Kalafat, 2020a:169-176). Bu inanç tespitleri Atlı Göçebe Bozkır Kültürünün merkez coğrafyası ile bütünleşiyordu. Bu bütünleşme Oğuz Türk inançlarında da doğal olarak görülüyordu. Eski Türk İnanç Sisteminin Oğuzlar ve Kuman/Kıpçak, Peçeneklerde izlerini takip edebilmek mümkün iken, İslamiyet'e girmiş olan Türk kesimlerinde kısmen bir inanç kırılmasının olduğu görülebilmektedir. Bu konuya sebepleri ile tekrar döneceğiz.

İsmi anılan Kafkas halklarında yakın evlilik yok iken Oğuz Türkleri arasında yakın akrabalık olabiliyordu. Totemizm din olmamakla birlikte (Kalafat & Abdurrezzak, 2018) ortak totemi olan halklar arasında yakın evlilik menedilmişti. Zira onlar bir noktada ortak manevi atanın çocukları idiler. Yapılan tespit Totemizmle izah edilebilir miydi? Biz, konuya getirebildiğimiz izah şekli ile, daha ziyade Eski Türk İnanç Sistemi, bu sistemin yapı taşlarından olan "ak ve kara iyeler", sistemin şifrelerinden olan "sahiplilik", "basmak", "bağlamak" gibi kavramlar bağlantılı ihtiyatlı açıklamalar yapabiliyoruz. Yakın akraba evliliğinin olmaması atlı Göçebe Bozkır coğrafyasının iç bölgelerine doğru gidildikçe ve Eski Türk İnanç Sisteminin izleri daha bariz görüldüğü toplumların inançlarında da yoktu.

Dede veya nine hayatta iken ailenin sosyal yapısında babalık ve annelik statüleri bize göre sahipli oldukları için başkaları tarafından kullanılamaz.

Bu noktanın açıklanması İslamiyet'le izah edilebilir miydi? Zira Oğuz Türkleri, tümüne yakını ile Müslümandılar ve İslamiyet akrabalık konusunda sınırlamasını belirlemişti. Kardeş çocukları, amca dayı çocukları evlenebiliyorlar, evlenebilmek için 7 göbek sayılması gerekmiyordu. Bu hususun açıklanmasına, Oğuz Türkü olup İslamiyet'e girmemiş Türklerin halk inançlarına bakılması gerekecektir.

Gürcistan ve Ermenistan Ortodoksları ve Gregoryenlerinde de yakın akraba evliliği yoktur. İslamiyet'e girmiş Gürcüler ve Acara Türklerinde yakın akraba evliliği olabilmektedir. Ayrıca Tatarlarında, Gagavuzlar 'da Urumlarda, Kırımçaklar'da, Çuvaşlarda, Başkurtlarda, Sibirya Türk Halklarında, Kazaklarda, Kırgızlarda yakın akraba evliliği yoktur.

Mitolojik veriler İtibariyle;

Kızıklar, 24 Oğuz'un Bozoklar kolunun, Yıldızhan boyuna bağlı bir Türkmen yapılanması iken Kayseri'nin Kızık köyünde ailede dede ve nene hayatta iken diğer

Türkmenlerdeki uygulamadan farklı olarak ailedeki torunlar baba ve annelerine "baba" ve "anne" diyemezler. Onlardan torunlar, baba ve annelerine "ağabeyi" ve "abla" derler. Bazı hallerde de baba ve annelerine, dede ve nenelerinin hitap şekli ile isimleri ile hitap ederler (Tavkul, 1963:117).

Dede ve nine hayatta iken onlara ait isimler onların torunlarına verilmezler. Onlara ait isimlerin torunlarına verilebilmesi için onların ölmüş olmaları gerekir.

Eşler birbirlerine isimleri ile hitap etmezler, onlara hitap ederlerken ya "Herif", "Bizimki" veya "Adam" gibi takma isimler koyarlar veya ismi örtüleyen bir hitap şekli koyarak, beyleri için "çocukların babası" hanımları için "evin sahibi" gibi ismi açıkça söylemek yerine kaparak söylerler. Gelin kayınvalidesine oğlundan bahsedecek ise "oğlun", damat da annesine eşi için "gelinin" derler. Bu son açıklama şekli Türkmenler ve Kuman/Kıpçaklarda ortak bir özelliktir.

Bu toplumda gelinin gelinlik yapmasındaki kurallar, damadın damatlık yapmasından daha katı daha ağırdır. Gelin, eşinin ilk okul çağındaki erkek kardeşine de "gelinlik" yapmak zorundadır. Salonda ondan yukarıda bir yerde oturamaz o, oturması için izin vermeden, ayakta durur, oturmaz. Onun yanında da yaşmaklanır. Yaşmaklanmak bir edep haya uygulaması olarak bilinir.

Gelin, birlikte yaşadığı aile fertlerinden eşinin kız kardeşi olan görümcesine karşı da gelinlik yapmak durumundadır. Damat eşinin kız kardeşi olan baldızına karşı bu sorumluluğu duymaz. Evlenmek suretiyle oluşan akraba soyunun erkek evlatla devam etmediğine inanılır. Akbalıklarda, erkek tarafının adeta farklı bir ağırlığı, üstünlüğü vardır.

Soy erkekten devam eder, oğlu olmayan ailenin soyunun devam etmediğine inanılır. Soyun erkek tarafından sürdüğü inancı Türkmenler de de Kuman/Kıpçaklarda da vardır. Kuman/Kıpçak Türklerinden olan Karaçay-Malkar Türkleri yedi göbek atasından itibaren ceddini bilmek zorundadır. Bu Türk toplumunda "Tukum Ad" adı verilen bir soy adı vardır. Bu toplumda ilk soyların atalarına "Tin Ata" denilir (Tavkul, 1963:117).

Eski Karaçay-Malkar Geleneklerinde birbirleriyle yedi göbek, yedi kuşak önceden akraba olanlar veya aynı soydan, tohumdan gelenler değil, soyları aynı tin ataya dayanan bile evlenemezlerdi Karaçay Balkarlarda kardaş soy, kardaş tohum sayılan soylardan gelenler de evlenemezlerdi.

Kayseri Kızık köyünde çok gelinli ailelerde genelde ata ocağından kardeşlerden en büyüyü ayrılır. Karaçay Balkarlarda "Ullu Üyür" dağılmadan evvel ayrılan kardeşler ocaktan birer kor parçası ateş alarak kendi evlerinde ilk ateşi onunla yakarlar ve böylece baba ocağına bağlılıklarını bildirirlerdi (Tavkul, 1963:118).

Bu uygulama İran Türklerinden Kaşkailer'de de halen yaşamaktadır. Türk halklarının sözlü kültüründe "baba ocağının ateşini taşıdı", "aynı ocaktan ayrıldılar" şeklinde yaşamaktadır. Baba Ocağında bir kut'un olduğuna inanılır.

Kayserinin Ova Kızık, Kızık köyünde yaşamakta olan bir inanca göre, çok çocuklu kadının otağının eşiğinin altından alınan toprak, yaşamayan bebeklerin altına serilir ise onların da yaşayabileceklerine inanılır. Bu toprakta kut aranır, ölüme yol açan kara iyelerin hükmünün bu toprağa geçmeyeceğine inanılır (Kalafat, 2020a:169-176).

Büyük aile tiplerinde, gelin ve damat kendi anne ve babalarının yanında, çocuklarına açıktan sevgi gösteremezler, bu tür haller ayıp ve saygısızlık olarak algılanır. Bu son tespit de Türkmenlerde ve Kuman/Kıpçaklar'da ortak özelliktir.

Kadın kişinin saldırı halindeki düşman erkeğinin önüne yaşmağını atması üzerine saldırının durması örneği, Kuman/Kıpçaklar'da olduğu gibi Türkmenlerde de vardır.

Gerek Türkmenler'de ve gerekse Kuman/Kıpçaklarda işi istikametinde yürümekte olan er kişinin yolu kadın kişi

tarafından kesilmez. Kadın kişinin bu kurala uymaması er kişinin kısmetini engelleyeceği, uğruna sekte vuracağı şeklinde anlamlandırır, inanılır. Böyle bir duruma düşmemek isteyen er kişi geriye döner, evine gidip, bağlı olan, bağlı olduğuna inanılan yolun açılmasını bekledikten sonra tekrar yoluna çıktığı olur. Bazı hallerde kadın kişi yüklü arabanın da keza aynı gerekçe ile yolunu kesmemesi gerektiğine inanılır ve ona göre davranır.

Bağlamak, bağlanılmak, bağlanılmış olmak, uğura mâni olmak bir büyü uygulaması halidir. Kurtağzı bağlandığı gibi damat da bağlanır, keza bu uygulamada kısmet bağlanmış olmaktadır (Kalafat, 2020b; Kalafat, 2020b; Kalafat, Sonbahar 2019:9-16).

Yolu kadın kişi tarafından kesilen er kişini de, kısmeti, rızkı kadın kişi tarafından basılmış, kesilmiş olmaktadır. Zira özellikle kırsal kesimde az da olsa yaşayabilen inanca göre kadın kişi de pek uğur aranmaz.

SONUÇ

Kızık Türkmenleri'nin halk inançlarında da doğal olarak Eski Türk İnanç Sisteminin İzleri vardır. Kuman/Kıpçak Türkleri'nde bu inanç devamlılığı daha barizdir. Kızık Türkmenleri'nden Develi Kızık köyü ve Ova Kızık köyü ile Orta Karadeniz bölgesi Sinop-Amasya yöresi Kızık hattı halk inançlarında Kuman/Kıpçak halk inançları benzerliği daha barizdir. Kuman/Kıpçaklar'da görülen yakın akraba evliliğinin menedilmiş olması gibi tespitler, bu cümleden olarak zikredilebilir.

Yakın akraba evliliği bilinebilen kadarı ile Eski İnanç Sisteminde de yoktu. Tarih boyunca farklı dinlere de girebilen Türklerin büyük çoğunluğunda yakın akraba evliliği yokken, İslamiyet'e girmiş Türklerde yakın akraba evliliği görülebilmektedir.

Atlı Göçebe Bozkır Medeniyeti kültür izlerini taşıyan ve fakat ana dili Türkçe olmayan Kafkas halklarında da yakın akraba evliliği yok iken, bu halkların Kafkasya ve Anadolu'da olup İslamiyet'i kabul etmiş olanlarında da yakın akraba evliliği olabilmektedir.

Üzerinde durulan Kızık bölgesinde Kuman/Kıpçak izlerinin görülmesi; Türkmenlerle Kuman/Kıpçakların bir arada ortak toplum oluşmaları sonucu etkilenmiş olmaları ile izah edilebileceği gibi, Bir kısım Türkmen toplumlarının İslamiyet'e rağmen geçmiş inançlarına daha bağlı bir tutum tercih etmeleri ile de izah edilebilir.

KAYNAKÇA

- Altınkaynak, E. (Mayıs 2019). Meydancık Beldesi Gürcülerinde Düğün, www.yasarkalafat.info, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2019. ""www.yasarkalafat.info"
- Bartha, J. (2019). Macaristan'da Yaşayan Bir Türk Etnik Gurubu: Kumanların Halk Kültür Mirası, X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 2019, 250-253, Eskişehir.
- Baski, I. (2019). Orta Çağ Macaristan'ına Yerleşmiş Göçebe Kıpçak Kumanların Şahıs Adlarının En Eski Katmanı Üzerine, Antalya Birinci Yörük Sempozyumu, 6-8 Aralık 2019, 1-12, Antalya.
- Berta, A. (1998). Kumanların Kökeni Macaristan'daki Kumanların Erken Tarihi, E. Yılmaz (Ter.), Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S. 9-10, 133-142.
- Cöhce, S. (1988). Doğu Karadeniz Bölgesinin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü, Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi, 480-492, Samsun.
- Halikov, A. H. (1995). Rus Tanınan 500 Bulgar-Tatar Türk Asıllı Sülale, M. Öner (Ter.), Türk Dünyası Araştırmaları Yayını İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (1977). Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kalafat, S. (11 Ağustos 2019). Kalafat Ailesinin Geçmişi Hakkında.
- Kalafat, Y. & Abdurrezzak, A. O. (2018). Türk Halkbilimi İnanç Araştırmaları II. Totem, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Kalafat, Y. (2010). Doğu Anadolu'da Eski Türk İnanç Sisteminin İzleri, Berikan Yayınları, Ankara.
- Kalafat, Y. (2012). Tatar Aşiretinde İnanç Tespitleri (Şırnak Tatar Halk İnançlarına Dair Bazı Kayıtlar), Aşiretlerimizde Mitolojik Bulgular, Berikan Yayınları, Ankara.
- Kalafat, Y. (2013). Baraklar Üzerine Yeni Tespitler, Türk Halk İnanmalarından Hayvan Üslubunda Mitolojik Devridayım-I, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Kalafat, Y. (2018). Pınarbaşı Halk İnançlarında "Arpad", "Angut", "Şiringa" Tanımlamaları ve Mitolojik Derinlikleri,

I. Pınarbaşı (Aziziye) Sempozyumu, 10-12 Mayıs 2018, Kayseri.

- Kalafat, Y. (2019). Batı Trakya Türklüğü-Mübadiller-Kuman/Kıpçak Türkleri ve Kalafatoğulları, 6 B'liler Haber Bilim Kültür Bülteni, S.12, 8-9.
- Kalafat, Y. (2020a). Kayseri/Kızık Türkmen Köyünde Kuman/Kıpçak Türk Halk İnançlarının İzleri, Y. Kalafat ve A. O. Abduurrezzak (Ed.), Oğuz Boylarından Kızıklar ve Halk İnançları, Avrasya Strateji Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Kalafat, Y. (2020b). Yaşayan Türk Halk İnançlarında Büyü I, Aktif Yayınevi, İstanbul,
- Kalafat, Y. (2020c). Yaşayan Türk Halk İnançlarında Büyü II, Aktif Yayınevi, İstanbul,
- Kalafat, Y. (Ağustos 1989). Aziz Nesin ve "Bulgaristan'da Türkler Türkiye'de Kürtler" İsimli Esere Dair, Yeni Forum, S. 239, 16-31.
- Kalafat, Y. (Ekim 2019). Kalafatlılar Kuman/Kıpçak mı Çepni mi?, Yesevî Aylık Sevgi Dergisi, S. 310, 18-19.
- Kalafat, Y. (Kasım 2019). Batı Trakya Türklüğü-Mübadiller-Kuman/Kıpçak Türkleri ve Kalafatoğluları I, Yesevî Aylık Sevgi Dergisi, S. 311, 30-32.
- Kalafat, Y. (Mayıs 2019). Batı Karadeniz Kumanlarında Halk İnançları, www.yasarkalafat.info, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2019.
- Kalafat, Y. (Sonbahar 2019). Kuman/ İnançları- Kıpçak Türk Kültür Coğrafyasında Halk Büyü Bağlantılı Bir Kısım Mitolojik İnanç Kodları, Kültür Evreni, S. 26, 9-16.
- Kalafat, Y. (Temmuz 2019). Atlı Göçebe Bozkır Kültürünün Kafkasya ve Anadolu Halk İnançları Kültüründe İzleri- Mitolojik Bir Arayış, Turque Diplomatique, S. 123, 2.
- Kırzıoğlu, M. F. (Mayıs 2019). Ahıska-Ardahan-Artvin ve Oltu'da Hıristiyan Atabekler Hükümeti (1268-1578), www.yasarkalafat.info, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2019.
- Korkmaz, A. (2016). 1239'da Kuman-Kıpçakların Macar Krallığı'na Göçleri ve Bu Göç Hareketinin Sonuçları, International Symposium on Migration & Culture Göç ve Kültür Sempozyumu, 1, Aralık 2016, 19-20.
- Manay, F. K. (2019). Kıpçak Göçleri, Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sinop
- Nagy, E. K. (Aralık 2013). Yok Olan Bir Halk ve Yok Olan Bir Dil Macaristan'daki Kumanlar ve Kumanca, Tehlikedeki Diller, 2 (2), 157-170.
- Öztürk, A. (2020). Karadeniz Bölgesi ile Macaristan Kuman-Kıpçak Coğrafyasının karşılaştırmalı Halk İnançları, Karadeniz Araştırmaları, 17, (66), 385-421.
- Rasonyi, L. (1966-1969). Kuman Özel Adları, Türk Kültürü Araştırmaları, III-IV-V-VI, 71-144.
- Tavkul, U. (1963). Kafkasya Dağlılarında Hayat ve Kültür, Karaçay-Malkar Türklerinde Sosyo Ekonomik Yapı ve Değişme Üzerine Bir İnceleme, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Tellioğlu, İ. (2015). Doğu Karadeniz Kıpçakları, Karadeniz Araştırmaları, S. 48, 59-78.
- Tellioğlu, İ. (2005). Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, S. 5, 9-14.
- Türkiye radyo Televizyon Kurumu 2 (TRT2), (2008). Macaristan, Kuman Türkleri Özü Türk Belgeseli, https://youtu.be/GsvbUHiSBuk, Erişim Tarihi: 09.11.2019.
- Uyğur, S. (2017). 1595 Tarihli Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Ahısha'da Geçen Türkçe Kökenli Kişi Adları Üzerine, Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 2, 587-635.
- Vardan, N. (2018). Macaristan'daki Kumanların Kültürel Hayatı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Yılmaz, S. (Ekim 2002). Kıpçak Türkleri ve Yerleştikleri Sahalar, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 140, 53-64.

STK'LAR VE İLETİŞİM BAĞLAMINDA İSTANBUL DEVELİ VE YÖRESİ KÜLTÜR DAYANIŞMA DERNEĞİ

Doç. Dr. Ali Korkmaz
Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, alikorkmaz@erciyes.edu.tr 0000-0003-0974-4498

Mustafa Öcal
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğr., mustafaocal33@gmail.com

Öz

Sivil toplum kuruluşları, kamu ve özel sektörün dışında gönüllülük esasına göre örgütlenmiş kurumlardır. Bu kuruluşlar toplumsal, kültürel, siyasi, insan hakları, çevre sorunları ve ekonomik sorunlara dayanışma ve gönüllülük ruhuyla destek olurlar. Kamunun yetişemediği veya yetersiz kaldığı alanlarda sorunların etkilerini azaltmaya ve çözüm üretmeye çalışırlar. Bu durum sivil toplum kuruluşlarının önemini daha da artırmıştır. Bu kurumlar devlet ile toplum arasında ikilik olarak değil, birbirinin devamı olan bir karşılıklı etkileşim zemininde gerçekleşmektedir. Türkiye'de sivil toplum kültürü batıya göre gecikmiştir. İstanbul Develi ve Yöresi Kültür Dayanışma Derneği, ilk olarak Develiler ve Develi'yi Sevenler Derneği ismiyle 1950'de kurulmuştur. 1987'de İstanbul Develi ve Yöresi Kültür Derneği adını alan kuruluş, İstanbul'da faaliyet göstermeye başlayan ilk dernekler içerisinde yer almaktadır. Dernek, şimdilerle 500 öğrenciye burs vererek onların ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir misyonu üstlenmektedir. Bu çalışmada bir sivil toplum kuruluşu olan İstanbul Develi ve Yöresi Kültür Dayanışma Derneği kuruluşundan günümüze geçirdiği evreler ve yaptığı sosyal faaliyetler anlatılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Develi, Kültür, Dayanışma, Yardımlaşma, Sivil Toplum Kuruluşları.

ISTANBUL DEVELI AND ITS REGION CULTURAL SOLIDARITY ASSOCIATION IN THE CONTEXT OF NGO'S AND COMMUNICATION

Abstract

Non-governmental organizations are organizations organized on a voluntary basis apart from the public and private sectors. These organizations support social, cultural, political, human rights, environmental and economic problems with a spirit of solidarity and volunteerism. They try to reduce the effects of problems and produce solutions in areas where the public cannot reach or be insufficient. This situation has increased the importance of non-governmental organizations even more. These institutions do not occur as a duality between the state and society, but on the basis of mutual interaction that is a continuation of each other. Civil society culture in Turkey is delayed compared to the west. Istanbul Develi and its Region Cultural Solidarity Association was first established in 1950 under the name of Develi's and Develi Lovers Association. The organization, which was named Istanbul Develi and Its Region Cultural Association in 1987, is among the first associations that started to operate in Istanbul. The association now undertakes an important mission in meeting the needs of 500 students by providing scholarships. In this study, the stages of Istanbul Develi and its Region Cultural Solidarity Association, which is a non-governmental organization, from its establishment to the present and its social activities are explained.
Keywords: Develi, Culture, Solidarity, Non-Governmental Organizations.

GİRİŞ

Sivil toplum kuruluşlarının amacı, her hangi bir konuda kamuoyunu harekete geçirmektir. O halde yapılan çalışmalardan kamuoyunun etkilenmesi, sorunun çözülmesi, devletin yetkili organlarının harekete geçmesi, ticari şirketlerin sorunlu konularda geri adım atması, medyanın konuya yer vermesi gibi ölçütler, sivil toplum kuruluşların hedeflerini ne kadar gerçekleştirebileceğinin göstergeleri sayılabilir (Dursun ve Becerikli, 2008: 33). Sivil toplum kuruluşları kendi iç kurumsal iletişimlerini yürütebilmeleri de önemlidir. Sivil toplum kuruluşlarında iç iletişim, aslında farkındalık yaratmakla olduğu kadar, sahiplenme duygusuyla da ilgilidir. Farkındalık yaratmayı, gönüllülerin, kuruluşun durumundan, yürütülen projelerden ve kendi rollerinden haberdar olmaları olarak tanımlayabiliriz. Bir başka deyişle farkındalık, kuruluşun daha şeffaf olmasıdır. Oysa sahiplenme, gönüllülerin, üyelerin ve çalışanların kendi yaptıkları işlerin/yürüttükleri projelerin, kuruluşun genel hedefleri doğrultusunda nasıl bir rol oynadığını bilmeleri, anlamaları ve sonuçta kendilerini kuruluşun bir parçası olarak hissetmeleriyle ilgilidir. Sivil toplum kuruluşlarının kendi içinde de sağlıklı ve düzgün işlemeyen bir iç iletişim, bir süre sonra kamuoyuna da yansır ve dışa yönelik çalışmalar boşa gider. Çünkü iç iletişim, gönüllüleri, üyeleri, çalışanları motive eder ve onların birer sözcü olarak kamuoyuna kurumu anlatmalarını sağlar. Kaliteli iç iletişim hata payını azaltır. Kuruluş bünyesinde herkesin aynı hedefler etrafında toplanmasını ve aynı amaç doğrultusunda birlikte çalışmasını kolaylaştıracaktır.

İstanbul'da hayata geçirilen ilk derneklerden olan *Develiler ve Develi'yi Sevenler Derneği* 1950'li yıllarda kurulmuştur. İstanbul Aksaray'da *Akdemir Apartmanı*'nda Merhum Dr. Ali Akdemir, Nuri Kalem, İzzet Özilhan, Fevzi Özdemir ve Muharrem Topuz tarafından oluşturulan dernek, Ali Akdemir'in muayenehanesinde faaliyetine başlamıştır. Nuri Kalem, 1944 yılında Develi'den İstanbul'a göç eden ilk iş adamlarındandır. Bu çalışmada bir sivil toplum kuruluşu olan Develi ve Yöresi Kültür Dayanışma Derneği kuruluşundan günümüze geçirdiği evreler ve yaptığı faaliyetler anlatılacaktır.

1. Sivil Toplum Kavramı

Sivil toplum kavramı son yıllarda hem gündelik dilde hem de aktif siyaset içerisinde yer alan aktörlerin söylemlerinde sıklıkla karşımıza çıkan, gündemden hiç düşmeyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Cohen ve Arato, kuramsal tartışmalarda da sık sık sivil toplumun yeniden ortaya çıkması, canlanması, sivil toplumun rönesansı, sivil toplumun yeniden inşa edilmesi gibi terimlerle ifade edilen bir tartışma konusu olduğunu ileri sürmektedir (1992: 29). Howell ve Pearce; sivil toplumun günümüzde neredeyse "paradigmatik bir kavram" haline geldiğini iddia etmektedir (2001: 1).

Sivil toplum kavramının üretken kullanımı kavrama muğlak bir nitelik kazandırmıştır. Liberal, totaliter ve daha sonra Marksist düşüncenin sahip çıktığı ve kendine göre anlamlandırdığı kavramın günümüzde genel kabul gören bir tanımı olduğu söylenemez. Bunun yanında tarihsel süreçte kavrama yüklenen anlam da değişmiştir. İlk kullanımından günümüze gelinceye kadar sivil toplum kavramı çok çeşitli değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Sivil toplum kavramının içeriği kavramı inceleyen, üzerinde çalışan düşünürlerin toplum görüşüne göre yeniden biçimlenmiştir (Aslan, 2010: 189). Sivil toplum yoksulluktan demokrasiye, sosyal çatışmaların çözümlenmesinden insan haklarına, çevre sorunlarından eğitime kadar hemen her alanda faaliyet gösterir (Sarıbay, 1994: 16).

1.1. Günümüzde Sivil Toplum Kavramı

Batılı toplumlarda sivil toplum-politik toplum ilişkisi açısından biri İngiltere ve Amerika'da uygulanan Anglo-Sakson model, diğeri ise Fransız modeli olmak üzere iki farklı gelenekten söz edilebilir. Anglo-Sakson model,

toplumun yukarıdan aşağıya doğru şekillendirilmesinin söz konusu olmadığı birey eksenli, instrumental devlet anlayışına dayanan liberal geleneği ortaya çıkarmıştır. Fransa modeli ise, toplumun yukarıdan aşağıya doğru şekillendirildiği, devlet eksenli, transandantal ve totaliter devlet anlayışını ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla sivil toplum-politik toplum ilişkisinin günümüzde de bu anlayışlara uygun olarak biçimlendiği söylenebilir (Aslan, 2010: 201).

Günümüzde, sivil toplumun en önemli işlevi demokrasinin yerleşmesi ve gelişmesinde görülmektedir. Demokrasinin tabandan tavana doğru yaygınlaşması, politik kadroların yetişmesi, siyasal partilere sosyal bir taban teşkil edilmesi ve devlet üzerinde sınırlayıcı bir mekanizma rolünün oynanması gibi konularda sivil toplum çok kritik bir öneme sahiptir. Kısaca canlı, dinamik, renkli, katılımcı, araştırıcı ve politik mekanizmayı etkileyici bir sivil toplum bugün artık demokrasinin olmazsa olmazını (sine qua non) oluşturmuş durumdadır (Aslan, 2010: 203).

2. Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum kuruluşları, yirminci yüzyılın özellikle son çeyreğinden başlayarak temsili demokrasiye dayalı sistemlerde ve siyasal iletişim süreçlerinde merkezi aktörler haline gelmişlerdir. Batı ülkelerinde yüzyıllara varan ve devlet karşısında bireyin ve bireylerin oluşturduğu yapıların güçlenmesini amaçlayan mücadeleler, sivil toplum kuruluşlarının gelişimini ve çoğalmasını sağlamıştır. Sivil toplum kavramının temelinde sivil toplum düşüncesi bulunmaktadır. Devletin müdahale alanlarının dışında kalan ekonomik ve toplumsal alanı kurabilmek ve tanımlamak için sivil toplum kavramına gereksinim duyulmaktadır. Bu alanın, kendi kendini yaratan ve kendi ayakları üzerinde duran, örgütlü bir toplumsal yaşam alanı olması gerektiği ve birey-devlet ilişkilerinde bireyi ön plana almaya dayandığı belirtilmektedir. Her ne kadar sivil toplum alanının kendi ilke ve kurallarına göre işleyen özerk bir alan olduğu belirtilse de, bu alanın düzenlenmesine dair hukuki ve ekonomik çerçeveyi çizen yine devlettir ve devletin düzenlenmesinden kaçınılamamaktadır (Dursun ve Becerikli, 2008: 27).

Devlet ile sivil toplum arasındaki bağlantının niteliği siyaset sosyoloğu Giddens, birbirleri üzerinde denetim işlevi görecek bir ortaklık ilişkisi olarak tarif etmektedir. Sivil toplumun kendi içinde farklı aktörler arasındaki çıkar çatışmaları da devletin dengeleyici rolüyle aşılmaktadır. Günümüzde devlet tarafından denetlenmeyen haneleri, kitle iletişim araçlarını, piyasayı gönüllü kuruluşları ve toplumsal hareketleri kapsayan bir sosyal ilişkiler ağına gönderme yaparak sivil toplum kavramı kullanmaktadır (Dursun ve Becerikli, 2008: 27-28). Hükümetler, kamu diplomasisinde tek aktör değildirler. Artan sayılarıyla hükümet dışı örgütler ve bireyler, dünya çapında kamuya açık alanda amaçlarının peşinden gitmektedirler. Sivil toplum kuruluşlarının giderek artması, onları yeni kamu diplomasisinde önemli birer aktör haline getirmektedir (Sancar, 2012: 91). Sivil toplum kuruluşları, devlet aygıtından bağımsızdır ve devlet politikalarını etkileyerek değiştirmeye çabalarlar (Biber, 2006: 29). Buradan çok sesliliğe katkı sağlayan önemli kuruluşlar olduğu çıkarımı yapılabilir.

Kavramı biraz daha açan açıklamaya göre, STK'lar, gönüllülük esasına dayanarak faaliyet gösteren, kendi organları ile yönetilen, kâr amacı gütmeyen, devlet ve özel sektörün paydaş olmasına rağmen onlardan bağımsız olarak faaliyet gösteren kuruluşlardır. STK'ları, toplumsal gelişmeye katkı da bulunan ve topluma hizmet eden hayır kuruluşları olarak tanımlamak mümkündür (Bektaş, 2014: 13). Biber'in belirttiği gibi (2006: 53), sivil toplum örgütleri söylemlerini topluma iletmek için gerekli iletişim kanallarını oluşturmak noktasında halkla ilişkiler çalışmalarına ihtiyaç duymaktadır.

3.TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM

Türkiye'deki sivil toplumun gelişmişlik düzeyi ile sivil toplum kurumları gelişmişlik düzeyi ile sivil toplum kuruluşlarına duyulan güvenilirlik düzeyi arasında bir bağıntı vardır ve araştırma bulguları, Türkiye'de sivil toplumun Batılı örneklere kıyasla daha az gelişmiş olması ile sivil toplum kuruluşlarına duyulan güven düzeyi arasında bir ilişki bulunduğu biçimindeki temel varsayımı genel olarak doğrulamaktadır. Belki tam da bu nedenle Türkiye'de sivil toplum kuruluşları, kitle medyası aracılığı ile toplumla iletişim içinde olmaya yoğun bir gereksinim duymaktadırlar (Dursun ve Becerikli, 2008: 32).

3.1 Sivil Toplum Kuruluşları ve İletişim

Sivil toplum kuruluşları için iletişimin stratejik yönetiminde üç ayrı alandan söz edilebilir. Kontrol edilebilir alan, etkilenebilir alan ve tahmin edilemeyecek alandır. Bu alanlar, sivil toplum kuruluşlarının iletişim stratejilerini ve toplumsal ilişkilere dair çalışmalarını uygulama alanlarıdır. Toplumsal dava savunuculuğunda, bilinçlendirme ve harekete geçirmenin ne kadar başarıldığını anlamak için bir sivil toplum kuruluşunun toplum tarafından yöneltilebilecek aşağıda verilen bazı soruları cevaplayabilmesi gerekmektedir (Dursun ve Becerikli, 2008: 32):

- Kamuoyu yaptığınız faaliyetlerden haberdar mı?
- Sizin topluma olan yararınız nedir?
- Siz neden varsınız? Ne amaçla kuruldunuz?
- Ben sizin kuruluşunuza neden geleyim?
- Sizin probleminiz ne, nasıl çözüyorsunuz?
- Kaç tane gönüllünüz var? Sizi kim destekler? Yıllık bütçeniz nedir?
- Kurumunuzun itibarı hakkında hiçbir şey bilmiyorum.
- Bu konudaki deneyimleriniz nedir?

3.2 Sivil Toplum Kuruluşları ve Medya

Sivil toplum kuruluşları; kâr amacı güden kuruluşların aksine, kendilerine doğrudan çıkar sağlamaya uğraşmayan, belli konularda toplumda duyarlılık oluşturmaya çalışan, yani çevrenin çıkarlarını ön planda tutmayı amaçlayan bireylerin oluşturduğu, toplumu merkez alan kuruluşlardır (Dursun ve Becerikli, 2008: 34).

Sivil toplum kuruluşları, medyada sesini duyurmak ister. Medya aracılığıyla topluma yönelmeyi stratejilerinin temel hareket noktası yapmak isterler. Sivil toplum kuruluşlarının demokratik yöntemlerle kamuoyunu bilinçlendirmeye ve harekete geçirmeye yönelik yapılar olması, başından beri altı çizilen iletişim etkinliklerini gerçekleştirirken yazılı, görsel ve sosyal medyadan olabildiğince çok yararlanmalarını gerektirmektedir. Toplumda ulaşılması hedeflenen çeşitli kesimlere erişebilmenin günümüzde en etkili ve geçerli kesimlere erişebilmenin günümüzde en etkili ve geçerli yolu, medyadan yararlanmaktır. Gerek yazılı ve görsel gerekse sosyal medya, sivil toplum kuruluşların toplumsal dava savunuculuğunu hakkıyla yerine getirebilmeleri için önemli potansiyellere sahiptirler. Sivil toplum kuruluşları hem kendi aralarında ve çeşitli kurumlarla işbirliği yapmak, hem de kendisinden haberdar olunmasını sağlamak için daha fazla kişiye zamanında ve daha hızlı ulaşmak gereksinimindedir. Bu ulaşma, kişiler arası koordinasyonu sağlamaya ve ilişkileri canlı tutmaya katkı sağlar. Sivil toplum kuruluşları için tartışmasız en önemli husus kendisinin var olduğunu ortaya koymak ve yaptığı işlerin tanıtımıdır. Taşıdığı misyonun toplum tarafından bilinmesi, görülmesi, etkinliklerini daha rahat yapmasını ve bu konuda toplumdan daha fazla geri bildirim ve destek alabilmesini sağlayacaktır (Dursun ve Becerikli, 2008: 34-35).

Sivil Toplum kuruluşları, aile-devlet-piyasa arasında kamusal alan olarak isimlendirilen toplumsal/iletişimsel eylem alanında faaliyet gösteren örgütlerdir. Sivil toplum alanı da devletten özerkliğini sağlamış, kamusal tartışma aracılığıyla yurttaşların kamusal hayata aktif katılımını sağlayan, ortak çıkarları geliştirmeye odaklı, gönüllülük

temeline dayalı çok sayıda kurum, örgütlenme ve bireyin oluşturduğu esnek bir yapıdır (Tosun, 2007: 19). Yüzyıllar boyu aileden devlete uzanan yelpazede çeşitli ilişki, örgüt veya toplumsal grupları belirtmek için kullanılan sivil toplumu her yönüyle kapsayacak bir tanımlama yapmak oldukça zordur. Bununla birlikte, kavram bugün; devlet tarafından kontrol edilmeyen haneleri, kitle iletişim araçlarını, piyasayı, gönüllü kuruluşları ve toplumsal hareketleri kapsayan bir sosyal ilişkiler ağına gönderme yapılarak kullanılır (Keane, 1989: 16).

Sivil toplum kuruluşu sayılabilmek için gerekli koşul olarak devletten özerkliğini sağlamış olma ve gönüllülük esasına dayanma en fazla dikkate alınan özelliklerdir. Bu iki özelliğin yanında, sivil toplum örgütlerini toplumdaki diğer gönüllü örgütlenmelerden ayıran en önemli niteliklerden biri toplumsal iyiye katkıda bulunmaktır. Yurttaşlık bağının ötesinde bireylerin sivil toplum örgütlerinde bir araya gelmelerini sağlayan en önemli motivasyon kaynağı, topluluğun belirlediği ortak iyiliğe ulaşma konusundaki birlik duygusunun oluşmasıdır (Tosun, 2007: 33).

Sivil toplum örgütlerinin çalışma ölçeği kuruluş amaçlarına bağlı olarak yerel, ulusal ve/veya uluslararası ölçekte olabilir. Faaliyetlerinin ölçeği ne olursa olsun sivil toplum örgütlerinin toplumsal yaşamdaki önem ve etkinliklerinin özellikle 1990'lı yıllardan başlayarak yeniden canlandığını söyleyebiliriz. Sivil toplum etkinliklerindeki canlanmanın medyaya ne ölçüde yansıdığı, sivil toplum örgütlerinin gündelik haberler içinde kendine ne kadar yer bulabildiği, sivil toplum örgütünün faaliyetleriyle ilgili toplumsal gruplara ulaşmada, onlar taraftar/gönüllü/üye olarak kazanmada ne ölçüde başarılı oldukları ise bir soru işareti olarak ortada durmaktadır. Sivil toplum örgütleri ile etkinliklerinin yönelik olduğu hedef gruplar ve medya arasındaki ilişkiler karşılıklı anlayış ve tanıma temeline oturmadıkça, ortak bir dil geliştirilemediği sürece sivil toplum örgütlerinin kamuoyu nezdindeki tanınırlık ve itibarı da zayıf olacaktır (Tosun, 2007: 34).

3.3 Sivil Toplum Kuruluşlarının Kökenleri

İnsanların toplumsal davranışlarla sosyalleşmeye yönelmesiyle ilgili olarak, başlıca üç yoldan bahsedilebilir: Bunlardan birincisi aile ve akrabalık çevresi ilişkilerine; ikincisi, bu çevrenin dışında yer alan gönüllü birleşmelere, üçüncüsü de devlete dayanır. Sivil toplum kuruluşları, sivil toplum kavramı temelinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşlarının gelişimi, sivil toplumun baskın hale gelmesi ile özdeşleştirilmektedir. Sivil toplum, bir ülkede toplumsal yaşamın devlet denetiminden bağımsız olarak kendisini örgütleyebileceği, kendi etkinliklerini bu örgütler yolu ile koordine edebileceği ve yine bu kurumlar yoluyla kendi taleplerini bu kurumlar yoluyla kendi taleplerini siyasi alana taşıyabileceğini simgeleyen bir kavramdır. Sivil toplum, devlet-toplum ayrışması içinde, toplumun devletten ahlaki ve siyasi olarak daha güçlü ve daha belirleyici olduğunu simgelediği sürece, demokratikleşmenin ve demokratik toplum yönetiminin tanımlayıcı temel referans noktalarından biri olma işlevini üstlenmektedir (Şahin, 2007: 18-19). Sivil toplum ve sivil toplum kavramları, kapitalizm ile birlikte ortaya çıkmış, fakat günümüzde küresel bir değer olarak neoliberalizmle tüm ülkelere yaygınlaşmış kavramlardır. Sivil toplum kuruluşları denince, özel sektörün ötesinde ve devletin dışında kâr amaçsız, gönüllü birleşmelerden bahsedilir. Bu bağlamda sivil toplum kavramı, sivil toplum kuruluşları kavramına göre daha geniş bir alanı kapsamaktadır (Şahin, 2007: 20).

Sivil toplum en genel haliyle; işletmeler, eğitim kuruluşları, gönüllü birlikler, medya, sendika, çeşitli yardım amaçlı kuruluşlar, kulüpler ve kiliseleri de içeren, aradaki kuruluşların karmaşık bir bileşimidir. Sivil toplumun kendisi de, kendine özgü değerleri ve bilgileri kuşaklar boyunca birbirine aktaran, bireyin kendi kültürel ortamına sosyalleştiği, daha geniş boyutlu bir toplumda yaşaması

için gerekli nitelikleri sağlayan aile kurumu üzerine inşa edilir (Fukuyama, 1998: 18).

Sivil topluma göre daha dar bir anlamı olan sivil toplum kuruluşları, bir yandan sivil toplumun yaşama geçmesi için diğer yandan sivil toplum içerisinde yer alan özel sektörün başarısızlıklarını da ortadan kaldırmaya yönelik olarak mevcudiyet gösterirler. Bu bağlamda, çoğulcu bir toplumun yaratılması ve küresel neoliberalizmin ihtiyaç duyduğu toplumsal yapının şekillendirilmesi açısından sivil toplum kuruluşları kilit rol üstlenirler. Sivil toplum kuruluşları hayırseverliğin ötesinde gönüllü yapılanmalar olsa da, kökenleri bir dereceye kadar büyük servetlerin çeşitli insani amaçlara tahsisine dayanır. Sivil toplum kuruluşları, yaşam çerçevemizde gittikçe daha önemli hale gelmektedirler. Gerek sayıca artışları, gerekse işlevlerindeki ve etkinliklerindeki artışla, günümüzde önemli bir aktör konumundadırlar. Elbette bu gelişmeler, farklı evrelerde farklı şekillerde olmuştur (Şahin, 2007: 21-22).

Dokuz Avrupa ülkesinde yapılan bir araştırmaya göre; her üç Avrupalıdan biri, "gönüllülük faaliyetlerinin, vatandaşın demokratik toplumda aktif rol oynamalarına yardım ettiği" görüşünü paylaşmaktadır. STK'lar ortaya çıktıkları günden bu yana, farklı gelişim evrelerinden geçmişlerdir. Her evrede STK'ların gelişimini sağlayan itici güç ve eylemcilik güdüsü farklıdır. Devlet-sivil toplum ayrımının kökenleri, gelişimi ve bölgesel anlamı hakkında genellemelerde bulunmanın tüm güçlüklerine rağmen, kavramın karışık tarihinin çeşitli yönlerini açıklığa kavuşturmaya yardımcı olmak açısından; sivil toplum kavramının gelişim evreleri ile ilgili olarak, dört temel evreden söz edilebilir (Şahin, 2007: 24):

4. İSTANBUL DEVELİ VE YÖRESİ KÜLTÜR DAYANIŞMA DERNEĞİ[1]

İlk olarak Develiler ve Develi'yi Sevenler Derneği ismiyle kurulan ve 1987'de İstanbul Develi ve Yöresi Kültür Derneği adını alan kuruluş, İstanbul'da faaliyet göstermeye başlayan ilk dernekler içerisinde yer almaktadır. Dernek, şimdilerle 500 öğrenciye burs vererek onların ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir misyonu üstlenmektedir.

Derneğin Tarihçesi

İstanbul'da hayata geçirilen ilk derneklerden olan *Develiler ve Develi'yi Sevenler Derneği* 1950'li yıllarda kurulmuştur. İstanbul Aksaray'da *Akdemir Apartmanı*'nda Merhum Dr. Ali Akdemir, Nuri Kalem, İzzet Özilhan, Fevzi Özdemir ve Muharrem Topuz tarafından oluşturulan dernek, Ali Akdemir'in muayenehanesinde faaliyetine başlamıştır. Kalem, 1944 yılında Develi'den İstanbul'a göç eden ilk iş adamlarındandır. Bu bilgiler ışığında tam olarak bilinemese de derneğin bu tarihten sonraları kurulduğu tespit edilmiştir. Akdemir'in sağlık konusunda dernek üyelerinden muayene ücreti talep etmediği o günlere tanıklık eden Nevzat Cebeci'nin şu anda dernek başkanlığını yürüten Orhan Cebeci'ye kendi anlatımı sonucunda ortaya çıkmıştır.

Develi Belediye Başkanı Merhum Mehmet Gönenç (1955-1960) döneminde İstanbul'da Develi Belediyesi adına *Fatih Akdeniz Caddesi*'nde bir arsa tahsis edilmiş, belediye daha sonra arsayı bir yurt yapılması amacıyla derneğe devretmiştir. Kalem, 116,58 metrekare arsa üzerinde dört katlı bir yurt yapmak için harekete geçmiş ve Develi tabiriyle *yüze gelen Develililerle* bir toplantı düzenlemiştir. İhtiyaçlar için Merhum Kazım Topuz Demir, Merhum Mahir ve Ahmet Gürlek çimento verecekleri, diğer Develililer ise maddi destek sağlayacaklarının

1 İstanbul Develi ve Yöresi Kültür Dayanışma Derneğinin kuruluş aşamaları hakkındaki bilgiler, Orhan Cebeci'nin 29 Ocak 2021 yılında Çağdaş Develi Gazetesinde kaleme aldığı "Develi'yi Sevenler Derneği'nden İstanbul Develi ve Yöresi Kültür Dayanışma Derneği'ne Derneğimizin Tarihçesi" başlıklı köşe yazısından edinilmiştir. Erişim adresi: https://www.cagdasdeveli.com.tr/kose-yazarlari/develiyi-sevenler-derneginden-istanbul-develi-ve-yoresi-kultur-dayanisma-dernegine-dernegimizin-tarihcesi.html

sözünü vermişlerdir. Ancak 1960 ihtilaliyle birlikte bu girişim tamamlanamamış asıl hedefin Develi'den İstanbul'a gelen öğrencilerin rahat bir eğitim öğretim hayatlarına devam etmeleri adına barınma ihtiyacına cevap verme fikri gerçekleşmemiştir. Aynı zamanda o senelerde Develi dışında eğitim öğretim faaliyetinde bulunan Develili birçok öğrencinin olduğu anlaşılmış, böyle bir duruma olanak sağlayan gelişme ise Develi Lisesi'nin 1933 yılında açılarak hizmet vermeye başlaması olarak gösterilmiştir.

Derneğe maddi destek sağlanması amacıyla 23 Şubat 1959 yılında Taksim Belediye Gazinosu'nda *Develi Erciyes Gecesi* düzenlenmiş, gecede Develi'den getirilen *gilaburu* yemekte ikram edilmiş ve temsili *deve maketi* açık artırmaya çıkarılarak öğrencilerin burs ve ihtiyaçları elde edilen gelirlerle karşılanmıştır. Cebeci'nin aktardığına göre düzenlenen Develi Erciyes Gecelerinin geç saatlere kadar sürdüğü, gurbette yaşayan Develililerin yoğun ilgisine sahne olduğu katılımın davetiye usulüne göre gerçekleşmesinden anlaşılmaktadır.

Dr. Akdemir'in uzun yıllar deneğin başkanlığını yaptığı görülmektedir. Bununla birlikte birçok Develili yönetim kurullarında bu görevi yerine getirmiştir. Tespit edilen bu isimlerden bazıları şöyledir:

Dernek Başkanlığı Yapanlar
Av. Atilla ORAL,
Orhan GÜRLEK
Yönetim Kurulu Üyeliği Yapanlar
Şükrü MAŞLAK,
Cihat DEVELİOĞLU,
Ecz. Haluk YALÇIN,
Nevzat CEBECİ,
Mevlüt SÜLKÜ,
Mahmut KARACA ve
Cevdet AVCI

Derneğin Fatih'te yer alan arsasında bir bina inşa etmek için Beyoğlu semtinde bulunan *Tepebaşı Kazablanka Gazinosu*'nda 1969'da *Develi Gecesi* düzenlenmiş ve kayda değer bir kazanç elde edilmiştir. Bu gecede yapılan hazırlıkları Ecz. Yalçın şöyle anlatmıştır:

"Sirkeci'den İzzet Özilhan'ın firmasından motosiklet, evlerimizden halılar getirip çekilişe koyduk. Motosikleti Kazım Topuz'a çıkardık. O da derneğe bağışladı. Çekilişte halıları kazanan kişiler halıları tekrar derneğe bağışladılar. Önemli miktarda bir bağış toplandı. Bu geceye Ahmet Gürlek, Cemil Gürlek, Mahir Gürlek, Mahmut Özilhan, İzzet Özilhan, Kazım Topuz, Yücel Suyolcu, H. Paşalıoğlu, Sebati Karslıoğlu, Şükrü Maşlak, Mahmut Karaca, Mevlüt Sülkü, Paşa ve Cihat Develioğlu gibi derneğe destek veren hemşehrilerimiz katıldılar. O yıllarda Şükrü Maşlak Beyazıt Pierre loti'de dernek için bir oda kiraladı ve dernek faaliyetlerine orada devam ettik. Dernekte birçok bilgi ve belgeler vardı, daha sonra dernek taşınma esnasında çoğu kayboldu".

Dernek binasının bulunmaması dolayısıyla derneğe ilgi azalmış, genel kurullar artık gerçekleştirilememiştir. Dernek bir süre sonra faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmıştır. Necati Develioğlu'nun İstanbul Vali Yardımcılığı görevini yaptığı yıllarda, münfesih (dağılması) olması için onay bekleyen dernekler arasında *Develi'yi Sevenler Derneği*'nin de arsası olduğunu görülmüştür. Necati Bey konuyu Merhum amcazadesi Servet Develioğlu'na anlatmıştır. Bakırköy *Gelik* Restoran'da düzenlenen yemekli toplantıda Servet Develioğlu Başkanlığı'nda bir yıl önce Aksaray Kızılay Binası'nda kurulan Develi ve Yöresi Derneğine (1987) Fatih'te bulunan arsa, valilik onayıyla Vali Yardımcısı Necati Develioğlu'nun girişimiyle intikal ettirilmiştir. Ardından Kumkapı Binbirdirek Mahallesi Pierre Loti Caddesi Onur Apt. No: 41/B adresindeki dernek binasının mülkiyeti dönemin Başkanı Yücel Suyolcu (1992-1994) liderliğinde Develililerin katkılarıyla alınmıştır. Fatihteki arsanın ve Pierre Loti'deki dairenin satılmasıyla Kadıköy Rıhtım Caddesi Cafer Ağa Mah. Benson

İş Merkezi. No:17/1 dernek binası Necati Develioğlu'nun dernek başkanlığını yürüttüğü yıllarda (2001-2003), Mehmet Paksoy, Sami Dedeoğlu ve hemşehrilerimizin bağışlarıyla satın alınmıştır. Sıtkı Devecioğlu derneğe ahşap masa sandalye ve kütüphane bağışı yapmıştır. Derneğin tüm tadilat masrafları Dedeoğlu tarafından karşılanmıştır. Dernek faaliyetlerini halen bu adreste sürdürmektedir (Cebeci, 2020). Develi'nin öne çıkan en önemli sivil toplum kuruluşu olan İstanbul Develi ve Yöresi Kültür Dayanışma Derneği, 500 kadar öğrenciye burs vermektedir.





18. Genel Kurul toplantısına katılıp İstanbul'daki hemşerileriyle bir araya gelerek hasret gideren Develi Belediye Başkanı Mehmet Cabbar "Dostluk ve kardeşlik içerisinde, Develililere yakışır yaptığımız genel kurul toplantısında Orhan Cebeci Ağabeyimiz hemşerilerimizin teveccühü ile güven tazeleyerek yeniden dernek başkanı seçilmiştir. Orhan Cebeci Ağabeyimi ve yönetimini tebrik ediyor, başarılı çalışmalarının devamını diliyorum. 500 öğrencimize burs veren, kalbi her daim Develiyle atan İstanbul Develi ve Yöresi Kültür Yardımlaşma Derneğimizin bu birlik ve beraberliğinin daim olmasını diliyor, Develi Belediyesi olarak bizler de her daim destekçileri olduğumuzu bir kez daha belirtmek istiyorum" açıklamalarında bulundu.

İstanbul'da Develi'deki hemşerilerimizin memleket havasını teneffüs ettikleri Develi ve Yöresi Kültür Yardımlaşma Derneği'nin 18. genel kurul toplantısında mevcut Başkan Orhan Cebeci güven tazeleyerek yeniden dernek başkanı seçildi.

SONUÇ

Sivil toplum kuruluşlarının faaliyet ve etkinlikleri eğitim, kültür, sanat, din, sosyal hizmet, ekonomik ve mesleki dayanışma, sosyal dayanışma (hayırseverlik), hemşeri dayanışması, şehir kulübü, sağlık, spor, hobi, bilim-araştırma gibi amaçlara yöneliktir. Bu amaçlar genellikle sivil toplum örgütünü oluşturan bireylerin ortak çıkarlarını yansıtır. Ancak bir kısım sivil toplum örgütleri ise; gençlik, kadın ve çocuk hakları, insan hakları, çevre hakları (sorunları) gibi çoğu zaman o sivil toplum örgütünü oluşturan bireylere ait olmayan toplumsal bir sorunun savunuculuğuna yönelik olabilir. Sivil toplum kuruluşları, tüm birimleri, etkinlikleri, mesajları, yayınları vb. ile bir bütün oluşturur. Bu bütün, her davranışıyla ve sözüyle kamuoyu ile iletişim kurar. Kamuoyu ile kurulan iletişimin yapısı, kurumun kamuoyu önündeki itibarını belirler. İletişim ne kadar sağlıklı ve dürüst olursa, kurumun itibarı o ölçüde artacaktır. Kurumun itibarının artması, hem normal zamanlardaki etkinliğinin artmasına yardımcı olur,

hem de herhangi bir olumsuzluğun yaşanması halinde, kamuoyunun bu durumdan fazla etkilenmesini sağlar. Develi'nin öne çıkan en önemli sivil toplum kuruluşu olan İstanbul Develi ve Yöresi Kültür Dayanışma Derneği, 500 kadar öğrenciye burs vermektedir. Bu öğrenciler ileride önemli mevkilere gelecek ve Develi'nin her türlü gelişimi için çalışacaktır. Gelenekselleşen bu faaliyet gelecek kuşaklara aktarılacaktır.

Kaynakça

- Aslan, S. (2010). "Sivil toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz-2010 Cilt: 9 Sayı:33 (s. 188-212).
- Bektaş, İbrahim (2014). Sivil Toplum Kuruluşlarında Yönetim ve Yönetim Sorunları, Semerci Yayınları, İstanbul.
- Biber, Ayhan (2006). Sivil Toplum Örgütlerinde Halkla İlişkiler. Ankara: Nobel Yayınları.
- Cebeci, O. (2021, 29 Ocak). Develi'yi Sevenler Derneği'nden İstanbul Develi ve Yöresi Kültür Dayanışma Derneği'ne Derneğimizin Tarihçesi, *Çağdaş Develi Gazetesi*, Erişim adresi:https://www.cagdasdeveli.com.tr/kose-yazarlari/develiyi-sevenler-derneginden-istanbul-devel i-ve-yoresi-kultur-d ayanisma-dernegine-dernegimizin-tarihcesi.html
- Cohen, J. ve Arato, A. (1992). Civil Society and Political Theory, MIT Press, Cambridge.
- Dursun, Ç. ve Becerikli, S. (2008). Kadın Odaklı Sivil Toplum Kuruluşları ve Medya: Olanaklar, Sorunlar ve Çözümler, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Fukuyama,, F. (1998). Güven-Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması, (Çev. Ahmet Buğdaycı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Howell, J. ve Pearce, J. (2001). Civil Society and Development: A Critical Exploration, Lynne Rienner Publishers, London.
- Keane, J. (1989). Democracy and Dictatorship: The Limits of State Power, UK: Polity Press.
- Sancar, Gaye Aslı (2012). Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler, Beta Yayınları, İstanbul.
- Sarıbay, A. Y. (1994). Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şahin, M. (2007). Kamu Ekonomisi ve Sivil Toplum Kuruluşları, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Tosun, G. E. (2007). Hak Örgütleri: Medyada Görünür Olmak, Hak Savunucusunun El Kitabı, İletişim Vakfı, IPS İletişim Vakfı Yayınlar: 12.

KAYSERİ TÜRKÜLERİNDE "KADIN"

Prof. Dr. F. Gülay Mirzaoğlu
Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi Bölümü, gmirzaoglu@gmail.com 0000-0002-3651-0227

Nevin Büyükkaya
Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi Bölümü, nvnbuyukkaya@gmail.com, 0000-0001-8534-1549

Özet

Türküler, kendine özgü kalıplar ile içinde barındırdığı kültürel değerler bütününde toplumları birbirine yakınlaştıran ve ortak değerlerle birleştiren birer hazine görevi görmektedir. Kayseri, Orta Anadolu Bölgesinde tarihî ve doğal güzelliklerinin yanında müziksel anlamda varlığıyla da dikkat çeken önemli şehirlerden biridir. Türkülere konu olan ve türkü çeşitliliği bakımından zengin bir şehir olan Kayseri, Orta Anadolu Bölgesindeki merkezde bulunan konumu itibariyle geçmişten günümüze pek çok medeniyete ev sahipliği yaparak köprü vazifesi görmüştür. Bu köprülerden geçen ve çeşitlenen Kayseri türkülerinde kadın aşkı ve sevgiyi yüreğinde taşıyan, gurbet yolu gözleyen, hasreti içinde hapsedip türkülerle dile getiren, acının yanında umudu yüreğinde yitirmeyen yönüyle karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada Kayseri yöresinde kadın konusunu ele alan türkü metinlerinde geçen kadın tipleri, kadın ağzı türküler konusu, erkeklerin kadınlarla ilgili söylediği türkülerin konusu, iş türkülerinde kadın uğraşları, kadınlara yönelik benzetme unsurlarının geçtiği türküler, yöre kadınlarının giyim-kuşam ve süslenme unsurlarının türkülere yansıması ve yörede geçen kadın isimlerine dair türkülerden bahsedilecektir. Kadınların icra ettiği ve kadın konusunu ele alan türkülerin içeriğinde türkülere yansıyan gelenek, görenek, ritüel ve semboller hakkında da bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, Kayseri türküleri, kadın, kadın türküsü.

WOMEN IN KAYSERI FOLK SONGS

Abstract

Folk songs serve as a treasure that brings societies closer to each other and unites them with common values in the whole of the cultural values they contain with their unique patterns. Kayseri is one of the important cities in the Central Anatolia Region that attracts attention with its musical presence as well as its historical and natural beauties. Kayseri, which is the subject of folk songs and a city rich in folk song diversity, has served as a bridge by hosting many civilizations from the past to the present, due to its central location in the Central Anatolian Region. In the folk songs of Kayseri, which pass over these bridges and become diversified, the woman appears before us with the aspect of carrying love and affection in her heart, looking for the way abroad, imprisoning her longing and expressing it with folk songs, not losing hope in her heart besides the pain.

In the study, the types of women in the folk songs about women in the Kayseri region, the topic of folk songs with women, the subject of the songs that men sing about women, women's occupations in business songs, the folk songs in which the elements of analogy for women are mentioned, the reflection of the elements of clothing and ornamentation of the local women in the folk songs and the folk songs about women's names will be mentioned. Information will be given about the traditions, customs, rituals and symbols reflected in the folk songs performed by women and dealing with the subject of women.

Keywords: Kayseri, Kayseri folk songs, women, women's songs.

1. GİRİŞ

Türküler, ait olduğu toplumun kültürel unsurlarını ezgiler yoluyla gelecek kuşaklara aktaran anonim halk edebiyatının önemli mahsullerinden biridir. Herder'e göre, türküyü söyleyen, dinleyen ve türkünün toplum çevresi arasında kültürel bir uyum bulunmaktadır (Çobanoğlu, 2005: 96). Türkülerin, kaynak kişisi, icracısı ve dinleyicisi durumundaki insanların mitolojik dönemlerden günümüze uzanan yüzyıllarda kültürel hayattaki yeri ve önemi sıradan sözlerle ifade edilemeyecek kadar büyüktür (Yakıcı, 2007: 21).

Anadolu yöresinde türkülere konu edilen kadın, tarih boyunca sosyal olayların yanında siyasî olaylarda da erkeğin yanında durarak onunla beraber hareket etmektedir. Vefanın simgesi olan kadın, annelik vazifesiyle de kutsal görevi üstlenmektedir. Tarihte Türk kadınının erkeğiyle birlikte ava çıkması, düşmana karşı yanında durması, savaşlarda askerler için yiyecek ve giyecek hazırlaması, yaralı askerlerin bakımını üstlenmesi ve cephanenin taşınması gibi konularda yaptıklarıyla da kahramanlığı görülebilmektedir. Türk toplumunda kadın; destan, efsane, masal, hikâye gibi çeşitli anlatmalarda da erkeğin yanında olurdu. Eski Türk destanlarında erkekler önemli konularda kadınlara danışırdı.

Bir kültür şehri olarak Kayseri'ye bakıldığında, şehrin binlerce yıldır farklı kültürlerle bezenmiş bir medeniyet okulu olduğu görülür. Kayseri, Anadolu'nun en eski yerleşim şehirlerindendir. Antik dönemde Mazaka, Roma zamanında Caesarea, İslam fethinden ve Türkler' in idaresine girdikten sonra Kaysâriye, Kayseriye ve Cumhuriyet döneminde Kayseri olarak adlandırılmıştır. Kayseri, Türkler tarafından fethedildiği 1067'den itibaren devlet yönetiminin gerçekleştirildiği merkez bir vilayet konumunu stratejik ve kültürel açıdan asırlarca korumuştur. Yörede, Eretna Beyliği nedeniyle Uygur, İran Türkleri, Azerî Türkleri ve Fars kökenlilerle, Rum ve Ermeni halk da mevcuttur (Kınık, 2011: 1-3). Kayseri, merkezde yer aldığından tarihte pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Kayserinin pek çok medeniyete ev sahibi yaptığı "Gürcü, Rum, Ermeni, Halep ve Cezayir gibi" yöreye dair türkülerde geçen dizelerden de anlaşılabilmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Türkülerin yaratımında ve icrasında kadınlar önemli rol oynamaktadır. Günümüzde müzikoloji literatüründe "kadın ağzı" olarak kabul edilen terim, kadınların yaratıcısı olduğu türküleri ve kadınların müzikal pratiklerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Kadın ağzı türkülerde, kadınların yaşam pratikleri, deneyimleri, toplumsal ve kişisel ilişkileri konu edilmektedir. Günümüzde kadın ağzı türküler, Türk halk müziği repertuvarında yerini almış olan; "ağıtlar, ninniler, gelin ve kına havaları, baş övmeler, iş türküleri ve kadın oyun havaları" gibi temalar ile hem kırık havalar hem de uzun havalar şeklinde örneklendirmek mümkündür (İrten, 2019: 63). Kadını ele alan türkülerin büyük bir çoğunluğu kadın ağzından yakılmış, kadın gözüyle çevrenin anlatıldığı türkülerdir. Diğeri ise kadın temasının yer aldığı erkek ağzı türkülerdir. Erkek ağzı türkülerde kadın; boyuyla, güzelliğiyle, kıyafetiyle, saçıyla, diliyle, huyuyla çeşitli benzetme unsurları ve hayaller ile yer alırken; bazen de çile çeken ve olumsuz niteliklerle anılan yönüyle de ele alınmaktadır.

Kadınlar iç dünyalarında yaşadıkları sevinci, hüznü, coşkuyu, kırgınlıkları bazen türkü, ağıt, mâni, ninni yoluyla dile getirirken; bazen de bu durum el sanatlarının renklerinde, desenlerinde ve örgülerin ilmeğinde gizli kalmıştır. Yaşanılan yörede el emeği ile halı dokuyan kadınların türküsü, iş türküsü kategorisinde değerlendirilmektedir. Yün eğirme ve halı dokuma sırasında tezgâhın önünde oturan kadınlar tarafından söylenen iş türküleri, hem yapılan işin ritmine eşlik eden hem de kendine özgü ezgisi olan türkülerdir (Mirzaoğlu, 2019: 143).

Kayseri türküleri yapı bakımından incelendiğinde, kendine has bir tarza sahip olduğu örneklerin yanında içerik bakımından da türkülerin harman edildiği ve birçok yörenin özelliğini bünyesinde barındırdığı görülmektedir. Kayseri'nin Orta Anadolu'da bulunan bir şehir olması ve ticaret yolu üzerinde bulunması, sahip olduğu kültürü sürdürmesinin yanında gayrimüslimlerle beraber yaşayarak kültürel etkileşimini de devam ettirmesini sağlamıştır. Kayseri türküleri, yapı bakımından üç ana grupta incelenmektedir. Bunlar: Melodik yapı, ritmik yapı ve şiirsel (sözel) yapı. Kayseri türkülerinde en yaygın tezeneli halk müziği çalgısı bağlamadır. Bağlamanın kullanımı daha çok kırsal bölgelerde yaygındır. Kayseri'nin merkeze ait türkülerinde ise daha çok Türk klasik müziğinde ön planda olan bazı çalgılar halk müziği icrasında kullanılmaktadır. Bunlar içerisinde ud, kanun, keman, klarnet, ney, cümbüş, yaylı ve mızraplı tambur, kemane, tef çeşitli oturma ve toplantılarda bir arada icra edilen çalgılar olmuştur (Kınık, 2011: 49-53).

3. Yöntemler

Çalışmada, öncelikli olarak Kayseri yöresine dair türküleri ele alan kaynaklarla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Yazılı, sözlü ve elektronik kaynakçalarda geçen kadın ağzı türküler ele alınarak konu bakımından analiz edilmiştir. Çalışmanın ilerleyen sayfalarında Kayseri yöresinde türkü metinlerinde geçen belli başlı konulardan bahsedilecektir. İncelenecek olan türkü metinlerinin konu başlıkları şöyledir:

- Kadın ağzı türküler konusu,
- Erkeklerin kadınlarla ilgili söylediği türkülerin konusu,
- İş türkülerinde kadın uğraşları,
- Kadınlara yönelik benzetme unsurları,
- Yöre kadınlarının giyim-kuşam ve süslenme unsurlarının türkülere yansıması,
- Yörede geçen kadın isimlerine dair türküler

4. Bulgular

Kayseri'de kadın ve erkek ağzıyla ele alınan türkülerde konular genellikle aşk, sevgi, gurbet, hasret, ayrılık ve ölüm üzerinedir. Türkülerde aşk temasının geniş ölçüde yer tutmasının sebebi insanların doğasında var olan cinsiyet farklılığından, kadın/erkek ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Cinsler arası karşılıklı ilişkilerin ortaya çıkardığı duygular ve bunlara bağlı yaşanan durumlar bu kaynağın temelini oluşturmaktadır (Mirzaoğlu, 2010: 128). Öncelikli olarak yörede kadın ağzıyla dile getirilen ünü hem yurt içine hem de uluslararası alana yayılan "Gesi Bağları" ve "Yârim İstanbul'u Mesken mi Tuttun" türkülerinin hikayesi ve sözlerinden bahsedilecektir.

"Gesi Bağları", türküsü Kayseri yöresine ait bir türkü olarak bilinmektedir. Türkünün birbirine benzeyen ve birbirinden farklı hikayeleri bulunmaktadır. Gesi Bağları, türküsünün kahramanı ise Necmiye adında bir kadındır. Necmiye, Kayseri'de yaşamakta olan fakir bir ailenin kızıdır. Küçük yaşlarda babasını kaybetmiş, kendisinden küçük kardeşleri ve annesi ile birlikte kalmıştır. Annesi ile geçim derdine düşen Necmiye'nin görücüleri de gelmektedir. Henüz on dört on beş yaşlarında olan Necmiye'ye Gesi'den dünür gelir. Necmiye'nin yaşının küçüklüğüne aldırış edilmeden geçim derdi olan aile başka seçeneği olmayıp gelen dünüre olumlu cevap verir. Söz kesimi, nişan, düğün derken Necmiye Gesi'ye gelin gider (Kınık, 2011: 107).[1]

Büyük hayallerle başladığı yeni hayatında umduğunu bulamayan Necmiye hayal kırıklığına uğrar. Beklediği ilgi ve saygıyı görmediği gibi itilip kakılmaya, hatta dayak da dâhil olmak üzere birçok baskı ve zulme maruz kalır. Bu durum ise türküde şu sözlerle dile getirilmektedir (Aksoy ve Çapraz, 2019: 434-444):

1 Şaban Uyanla 2005 yılı ekim ayında yapılan görüşmeden alınan hikâyenin ve türkü sözlerinin tamamı bahsedilen kaynakta yer almaktadır (109-117).

Gene kalaylandı sofranın tası,
Silerim durulmaz gözümün yaşı
Şu benim çektiğim soysuzun işi
Ne deyim ağlayım bu böyle kalmaz,
Kulların başına gelmedik olmaz.

Kütür kütür kırdın felek dalımı
Kimselere diyemiyom halimi
Ben sana ne yaptım Allah zalimi
Neyleyim neyleyim hep alnımın yazısı
Gülmemiş bu dünyada anam kuzusu

Gesi'ye küçük yaşlarda gelin giden Necmiye'nin yaşadığı hayal kırıklıkları, gurbet sancısının yanında anne hasreti de günden güne artmaktadır. Necmiye, gökte uçan kuşları acaba annesinden mi geliyor diye özlemle izlemektedir. Bunun üzerine şu dizeler dilinden dökülür:

Gesi bağlarında dolanıyorum
Yitirdim yârimi anam aranıyorum
El kadar mektuba güveniyorum
(Bir çift selamına güveniyorum)
Yaz da mektubunu anam postaya bırak
Felek bizi ayırdı anam yolumuz ırak

Gesi bağlarında üç ırgat işler
Anamdan mı gelir şu uçan kuşlar
Analar doğurur ele bağışlar
Atma anam beni bağlar ardına
Kimseler yanmasın anam yansın derdime

Küçük yaşlarda babasını kaybeden Necmiye'nin diğer yandan anne hasreti ile de yüreği kavrulur. Yaşadığı talihsiz evlilik üzerine sabrederken günün birinde Şükrü Efendi, Necmiye'yi boşayarak evden kovar. Anne evine dönen Necmiye'yi bir süre sonra başka biri istemeye gelir. Olumlu cevap vererek yeni hayallerle kuracağı dünyanın umudu tekrardan alt üst olur. Bu haberi alan zalim Şükrü Efendi atı ile gider, düğün alayını basar ve "Sen benim nikâhlımsın, seni başkalarına yar etmem diyerek" Necmiye'yi yaka paça kendi evine götürür. Kısa bir süre sonra psikolojik sorunları olan Şükrü Efendi, kendini vurarak intihar eder. Çaresiz Necmiye yeniden kardeşleri ile oturmakta olan annesinin evine dönmek zorunda kalır ve dilinden şu dizeler dökülür:

Gesi bağlarında tokaçtım taşa
Gardaş ekmeğini, kakarlar başa
Çalışıp yeldiğim emeğin boşa
Örtün pencereyi değmesin yeller
Dertli olduğumu bilmesin eller

Anne evinde kendisini fazlalık olarak gören Necmiye bu sefer umudu onu istemeye gelene kaptırır ve fazla irdelemeden onay verir. Talihsiz Necmiye bu seferde gittiği köy ortamına uyum sağlamakta zorlanır gerek kaynanası gerekse kocası tarafından horlanır:

Gesi bağlarında gülünen süsen
Hiç iflah olmuyor yârine küsen
Candan kimsen yok ki derdini disen
Yas tutsun ellerim, kına yakmayım,
Kör olsun gözlerim, sürme çekmeyim

Zamanla köy hayatına alışan Necmiye'nin bir de kız çocuğu olur. Mutluluğu bulduğuna sevinirken bu mutluluk çokta uzun sürmez. Çünkü birbirlerine alışıp mutluluğu bulduğu eşini askere alırlar. Askere alınan eşini yıllarca bekler ancak eşi bir daha dönmez. Bu arada kaynanası da ölür. Kızıyla hayatını sürdüren Necmiye evinde pekmez satarak, halı dokuyarak en asgarî şartlarla geçinmeye çalışır. Çektiği maddi sıkıntılar tekrar eklense de onu artık etkilememektedir. Çünkü kocasının ve annesinin hasretiyle her daim kavrulmakta ve bunu türkü dizeleriyle dile dökmektedir.

"Yârim İstanbul'u Mesken mi Tuttun" türküsü, Anadolu türküleri içerisinde bir kadının gurbete giden yârini bekleyişinden bahseden türkülerden biridir. Türkü daha çok Orta Anadolu bölgesinde yaygındır. Kayseri yöresinde bir genç kızın, ekmek parası için gurbete giden eşini bekleyişi ve dayanılmaz hasrete yenik düşüşü türkünün

konusunu oluşturmaktadır. Bu bekleyiş bazen türkünün dizesinde düğümlenmiş, bazen türküden ağıda dönüşerek yükselen bir çığlık olmuş bazen ise kızın dokuduğu yedi yıllık halının her ilmeğinde yaslı bir anı olarak kalmıştır.

Türkünün hikayesinde Ali adında bir genç, güzel ve annesi olmayan bir kızla evlenir. Ekmek parası derdine düşen genç çiftin mutlulukları uzun sürmez. Ali gurbete gider gelin yalnız başına kalır. Aradan günler, haftalar, aylar ve yıllar geçse de gurbete giden eşi dönmez. Su taşımak için köyün çeşme başına varan genç gelini gören köyün kadınları hâline bakıp üzülürler. Gelinin çocuğu da olmadığından yanındayken beraberken avunacağı kimsesi de yoktur. Haber alamadığı yâri belki orda başka biriyle evlenmiştir diye düşüne düşüne günden güne solar. Ali'nin gidişinin üzerinden yedi yıl geçer ama ne sesi ne de mektubu gelir. Geçen sürenin üzerine düşüne düşüne rengi solan genç gelin yatağa düşer ve ince hastalığa yakalanır. Taze gelin muradına eremeden göçüp gider bu dünyadan. Ardında, yaşadığı kederli öykünün türküsü kalır. Türkünün sözleri şöyledir (Mirzaoğlu, 2019: 855):

Ağam İstanbul'u mesken mi tuttun
Gördün güzelleri beni unuttun
Sılaya gelmeye yemin mi ettin
Gayrı dayanacak özüm kalmadı
Mektuba yazacak sözüm kalmadı

Türkünün bir başka hikayesinde de köyün iki delikanlısı ile iki güzel kızı nişanlıdır. Delikanlılar para kazanmak için İstanbul'a gider. İstanbul'a giden gençlerden biri iki yaz çalışıp para kazanır döner ancak biri geri dönmez. Dönmeyen genç İstanbul'a giderken "Anne ben İstanbul'a gittikten sonra bu yazmayı nişanlıma ver bürünsün" der. İstanbul'dayken de eğlence hayatına dalar ve geri dönmez. Kendisine yazma bırakılan genç kız bu acının üstüne birde annesini kaybederek öksüz kalır. Genç kız nişanlısını beklerken hayata bağlanmak ümidiyle bağ, bahçe ve tarla işleri ile ilgilenir. Diğer yandan da nişanlısı köye dönüp evlenen arkadaşının mutluluğuna da imrenmektedir. Hasret girdabına düşen genç kız içine kapanık bir duruma düşer. Nişanlısının köyden ayrılışının altıncı yılında mecalsiz, yüreği yanarak sitemler eder. Kendisine yazma bırakılan genç kız bunun üzerine de sitemle şu sözleri söyler (Kınık, 2011: 119-120).

Verdiğin yazmayı ateşe attım
Çürüttüm ömrümü yoluna baktım
Saçımı süpürge kolumu yaktım
Gayrı dayanacak özüm kalmadı
Mektuba yazacak sözüm kalmadı

Genç kız zaman zaman nişanlısının giyimini de hatırlar. Gönlü yakan dile düşen dizelerinde de hatırındaki ve hayalindeki hâli ile nişanlısından bahseder. İstanbul'da başka kızlarla da olabileceği düşüncesinden onu kıskanan hayali biçimde öğüt niteliğinde beyitler dizer:

Ağamın giydiği ketenden gömlek
Yoğ imiş dünyada öksüze gülmek
Bize yakışır mı gurbet beklemek
Tez gel ağam tez gel eğlenmeyesin
Orda güzel çoktur evlenmeyesin

Kendini avutmak için içinden geçenleri dile getiren genç kızın yoldaşı türküler olur. Sevdiği gurbete giden genç kız sevdiğini beklemeye başlarken büyük bir kilimi dokumaya başlar. Tam yedi yılda tamamlanan bir kilim dokur. Her nakışında özlem kokan bir kilimdir bu kilim. Karalı olan her ilmeği dilsiz, sığ ve karanlıktır. Duyulmayan gözyaşları ile saklı olan, kirkit sallamaktan kolları yorulan bahtsız bir kızın eseridir bu kilim. Ağasının diktiği fidanlar meyve verir ama ağası hâlâ dönmez olur. Bu bekleyişe ve acıya dayanamayan genç kız ince hastalığa (vereme) tutulur ve yenik düşer (Güven, 2005: 511-513).

Yârim sen gideli yedi yıl oldu
Diktiğin fidanlar meyveler verdi
Seninle gidenler sılaya döndü
Gayri dayanacak özüm kalmadı
Mektuba yazacak sözüm kalmadı

Aylar tamam oldu, yıllar tükenmez
Bakarım yollara yiğidim gelmez
Ana getir postalımı giyeyim
Karanlık kabre de nasıl gireyim
Yaşım küçük nasıl sual vereyim
Varayım gideyim ıssız yurtlara
Derdimi dökeyim yeşil otlara
Anam yok ki her derdime katlana

Bu türkünün sözlerinin güzel, hikâyesinin etkileyici ve duygusal olmasından etkilenen yöresinin ezgilerini tarihî ve kültürel birikimiyle ustaca kullandığı sazıyla ifade eden usta sanatçı Ahmet Gazi Ayhan, türküyü eviç makamında tekrar besteleyerek bugünkü şekline getirir. Böylece türkünün ölümsüz türkülerden biri olarak dillerden dillere dolaşmasını sağlar (Sıvacı, 2019: 12).

İnsanoğlunun yaşadığı dramatik olayların yanında, günlük hayatın şartları da türkülere yansımıştır. Günlük yaşam uğraşlarının önemli bir kısmı; iş ve meslek türküleri adı altında yer almaktadır. Tarım ile uğraşan işçiler, çiftçiler, balıkçılar, çobanlar, halı dokuyan, su taşıyan kadınların hayatı sürdürebilmek için yaptıkları bu yaşamsal değeri olan uğraşlar, bir bakıma, bir süreci anlatan türküler olarak dikkatimizi çekmektedir (Mirzaoğlu, 2012: 160). Kayseri yöresinde kadının uğraşları da türkülere konu olmuştur. Aşağıda verilen "Saramazsam Yüreğime Derd Olur" isimli türkü örneğinde kadının hamur kesme işinden söz edilmektedir (URL-1):

1.
Ağ pınar da güzelinen görgülü
Siyah saçlar sırmayınan örgülü
O gız bana güçücükten vergili
Saramazsam yüreğime derd olur

2.
Sabahınan vardım hamur kesiyor
Mor belikler efil efil esiyor
O güzel de bana niye küsüyor
Saramazsam yüreğime derd olur

Geçmişte kırsal kesimde yaşayan kadının hayatını dikiş nakış, ip eğirme, çuval dikme, halı ve kilim dokuma gibi el emeği ile yapılan işler genellikle meşgul etmekteydi. Kadının yaptığı bu işler hem çeyiz hem de evin geçimine katkı sağlama mahiyetindeydi. Kadının emek vererek dokuduğu halıda bulunan desenler, renkler ve tasarımlar bulunduğu yöreye özgü kültürel unsurları yansıtmaktadır. Kayseri yöresinde kadının uğraştığı işlerden biri olan halı dokuma işi de türkülerde geçmektedir. Kayseri Hacılar yöresinden Mustafa Özdemir tarafından derlenen, kadınların halı dokuması ile ilgili konunun geçtiği türkünün sözleri şöyledir (Aksoy ve Çapraz, 2019: 328):

1.
Tırnaklarım oldu, ilmek yarası
Gözlerim oldu da, model karası
Dokuduğum halı, ekmek parası
Aman Halıcı Bey, kaldır halını

2.
Asker karısıyım, yaslı gezerim
Giyinmez kuşanmaz, paslı gezerim
Akranım içinde, yaslı gezerim
Aman halıcı bey, kaldır halını

Kadın ağzı ile söylenen türkülerde kadın çoğunlukla iç dünyasından geçenleri aktarmaktadır. Örneğin ağıt yoluyla içsel acısını dışa vurur, ninni yoluyla bebeği için hayata dair beklentilerini dizelere döker. Kayseri yöresinde kadın ağzı ile dile getirilen türkülerde ise gurbetten yakınma, özlem duygusu, gelinin çocuk yaşta evlendirilmesi, gittiği ortamda umduğunu bulamayan ve uyum sağlamakta zorlanan gelinin hayal kırıklıkları, gelin kaynana atışmaları ve kına gecesine dair konulardan söz edilmektedir.

Kayseri yöresinde erkek ağzıyla kadın konusunun dile getirildiği türkülerde de genellikle kızın edalı, nazlı ve cilveli oluşu konu edilmiştir. Bu durum bazen sitem yoluyla söylenirken bazen de bu durumun kadında bulu-

nan özellik olarak doğasıyla bütünleştiği görülmektedir. "Ahdim Olsun Konuşmayım Kızınan" türküsünün sözlerinde erkeğin sevdiği kızın edası ve nazından usansa da gönlünün onun sevdasından vazgeçmediği, bu aşkın ciğerinde ateşe dönüşse de gözünün sevdiğinden başkasını görmediği üzerine yakılmıştır. Türkünün sözleri şöyledir (Kınık, 2011: 136-137):

-1-
Ahdim olsun konuşmayım kızınan
Yaktı beni edâyınan nazınan
Yaremi bağladım ince tuzunan
Üstüne de biber ektim sevdiğim

-2-
Çok uğraştım gönül senden geçmiyor
Ciğerimde bir ateş var sönmüyor
Garip gönlüm başkasını sevmiyor
Dünya dilber dolsa olmaz sevdiğim

Kızın edasının, cilvesinin, nazının geçtiği ve bu durumların onun doğal özelliği olarak görüldüğü bir başka türkü örneği ise şöyledir (Aksoy ve Çapraz, 2019: 275):

Sevdiğim üstüne dört libas giymiş
Bir kara bir yeşil bir al bir beyaz
Güzellerde dört şey îcâd olunmuş
Bir şîve bir cilve bir edâ bir naz

Evlenen kızın baba evinden ayrılarak başka bir ortama girmesi ve oraya alışma süreci de ayrılığın bir parçasını oluşturmaktadır. Gelinin kendi ailesinin evini özlemesinin yanı sıra yeni ortama uyum esnasında yaşadığı kargaşa da duygusallığını derinleştirerek türküler yoluyla bu duygunun aktarımını sağlar. Kayseri yöresinde geçen "Ana Beni Galdırıp da Atmışsın" türküsünde gurbete gelin giden bir kızın anne özlemi, bu özlemi sitemle dile getirişi ve çektiği acıya dermanın yine annesinde olduğu türküde geçmektedir. Özlemin sitem yoluyla dile getirildiği türkünün sözleri şöyledir:

-1-
Ana beni galdırıp da atmışsın aman
Göğde uçan turnalara beni satmışsın
Olmadık cefalara da gatmışsın anam
Yaz yaz mektubunu anam postaya bırak
Mektubun gelmiyor da anam yollar pek uzak

-2-
Çamura taş atma taş batar gider anam
Gurbete gız verme anam gız yiter gider
Anayı sılayı terk eder gider anam
Gayrı dayanacak özüm kalmadı
Mektuplara yazacak anam sözüm kalmadı

Baba evinden evlenmek niyetiyle ayrılan kızın gittiği yerde mutsuzluğu da türkülere konu edilmiştir. Önceden evlenme çağına gelen kızı istemeye gelen kişilere verilmesi hususunda aile büyükleri kendi aralarında karar verirdi. Bu durumda bazen son olarak kıza danışılırdı bazen de danışılmadığı noktalar olabilirdi. Toplumun baskısına ve yapısına aykırı davranmak istemeyen kız da böyle durumlarda genellikle kaderine razı olarak durumu onaylardı. Özellikle kırsal kesimlerde bu durum daha çok yaşanmaktaydı. Yörenin örfî kuralları da türkülere yansıyabilmektedir.

Kayseri yöresinde geçen türkülerde de bu durum dile getirilmektedir. Aşağıda verilen "Kadifeli Yastık Kadifeli Yorgan" adlı türkü örneği bu duruma örnek teşkil etmektedir (Kınık, 2011: 292):

-1-
Kadifeli yastık kadifeli yorgan yer yumuşak
Emmim oğlu yanıma geldi bir uşak
Öpmesi yok sevmesi yok konuşak
Nakarat
Ana beni niye verdin çocuğa
Oynar oynar taş doldurur kucağa

-2-
Sabah olur çocuk gider oyuna
Oynar oynar kum doldurur kucağa
Beni verenlerin vebal boynuna
Nakarat
Ana beni niye verdin çocuğa
Oynar oynar taş doldurur kucağa

Türküde geçen sözlerden hareketle gelinin ailesine olan sitemini dile getirdiği, kendisinden yaşça küçük biriyle olan evlilik hayatına alışmak yerine evlilik öncesi alışkanlıklarını devam ettiren biriyle olan evliliği üzerine siteminden söz edilmektedir. "Ben Gideriken Ekinleri Göğüdü" türküsünde de zengin diye kendisinden yaşça küçük biriyle evlendirilen gelinin mutsuzluğu şu dizelerle dile getirilmektedir (URL-2):

1-
Ben giderken ekinler göğüdü
Görünüyor emmimgilin söğüdü
Gurudu mu fıkaranın yiğidi
Nakarat
Zengin diye bir çocuğa verdiler
Verdiler de günahıma girdiler

-2-
Sabah olur potinini giyemez
Öğlen olur ekmeğini yiyemez
İki sözü bir arada diyemez

Baba evinden ayrılan gelinin yeni hayata alışma sürecinde de bazen çatışmalar yaşanabilmektedir. Bu durum türkülere yansıyan şekliyle genellikle gelin-kaynana, gelin-görümce ve gelin-elti arasında olmaktadır. Kayseri yöresinde derlenen "Talas Altı Haymana" türküsünde de kaynanasına dayanamayan gelinin evini bırakması üzerine yakılan türkü örneği sözleriyle şöyledir (Aksoy ve Çapraz, 2019: 285);

-1-
Talas altı Haymanada
Kül oldum yana yana
İşte geldim gidiyorum
Oğluna gel kaynana

Kaynana ve gelin arasındaki atışmalar mâni şeklinde türkülerin içeriğine de konu olmuştur. Kayseri Sarız yöresine ait "Kaynanam Karıydı" türküsünün sözleri şöyledir (Age: 374):

(Gelin)
Kaynanam karıyıdı
Dişleri sarıyıdı
Öldüğüne amma olmuş
Cazının biriyidi

(Kaynana)
Elleri elcekli gelin
Kolları kolcaklı gelin
Oğlanı ben doğurdum
Kiremit bacaklı gelin

Gelin üzerine söylenen türkülerden biri de gurbete giden henüz genç yaştayken ölen gelinin ardından söylenen ağıt niteliğinde türkü örneğidir. Türkünün sözleri şöyledir (Kınık, 2011: 52):

-1-
Varın da bakın sandığında nesi var
El değmemiş esvapların hası var
Bir gelin ölmüş memleketin yası var
Nakarat
Yandım annem helâl eyle sütünü
Cahil idim tutamadım sözümü

Türk toplumunda vatan sevgisinin en somut göstergesi olan askerlik kutsal bir görevdir. Askerlik konusunda dile getirilen türkülerin içeriğinde vatan sevgisi, seferberlik, kahramanlık ve hasretlik gibi konular yer almaktadır. Kadınlar için zor olan duygulardan birisi de gurbete askere gidenin yolunu gözlemektir. Bu durum asker de olan oğlunun hasretiyle yüreği kavrulan annenin ve gözü hep yollarda olup yârinden haber bekleyen

sevdiğinin bekleyişi üzerine türkülere konu edilmiştir. Askerlik üzerine söylenen türküler kimi zaman askerin kendi ağzıyla kimi zamanda onun yolunu gözleyenlerin ağzıyla dile getirilmektedir. Askerlik türkülerinin yörenin tarihî bilgilerini içermesi bakımından da ayrıca önemi bulunmaktadır.

Kayseri Hacılar yöresinde askere giden yârinin yolunu bekleyen kadının dilinden türkü sözleri dizelere şöyle dökülmektedir (Aksoy ve Çapraz, 2019: 324):

Asker karısıyım, yastadır başım
Kudretten çekilmiş, karadır kaşım
Durmadan ağrıyor, şu garip başım
Mektubum o yârdan, bir haber getir.

"Ceviz Oynamaya Geldim Odana" türküsüyle de asker yolu bekleyen bir kadının özlemi şöyle dile getirilmektedir (Kınık, 2011: 192):

Asker bayrağını burca diktiler
Küçücük yârimi asker ettiler
Ben ölmeden o yâri de alıp gittiler aman
Aman aman olmuyor
Eş eşini bulmuyor
Kara yağız genç oğlan
Niye gönlün olmuyor
Asker oldu yârim gitti kışlaya
Ben beklerim yârim gelsin sılaya
Ben ölmeden yârim bana yollaya

Yârinin yanında annesinin de oğlunu bekleyişi gurbete yakarışını dile getiren türkü örneği şöyledir (Aksoy ve Çapraz, 2019: 329):

1.
Askerin ketesi gam ile pişer
Sofrada dediğin, aklıma düşer
Aklıma düştükçe, ciğerim pişer
Tez gel oğlum tez gel, katı dardayım
Garip bülbül gibi, ah u zardayım.

2.
Kışlayın uğrunda, zeytin ağacı
Doktorlar vermesin, acı ilacı
Sen de bir gün olursun da, sılacı
Tez gel oğlum tez gel, katı dardayım
Garip bülbül gibi, ah u zardayım

Evlilik, geçiş döneminin önemli evrelerinden birisidir. Evlilik esnasında türkünün yoğun hissedildiği etkinliklerden birisi de kına geceleridir. Orta Anadolu bölgesinin yörelerine göre değişen kına gecesi türküleri yakılabilmekte ve ritüeller uygulanabilmektedir. Kayseri yöresinde de kına gecelerinde söylenen çeşitli türkü örnekleri bulunmaktadır. Yöreye ait türkü adları kaynaklardan elde ettiğimiz veriler ışığında şöyledir: "Arabaya Bindim Yayan Yürüdüm", "Ata Yüklettim Halı", "Atladım Gittim Eşiği", "Bir Sigara Ver Bana", "Çalıya Yılan Aktı", "Çattılar Çakmak Taşını", "Çattılar Ocak Taşını", "Çorap Ördüm İlinen", "Değirmenin Üstü Yeşil Ot Olur", "Elekten Elen Unumu", "Hamuru Beziledim", "Kar Yağar Burum Burum", "Kara da Koyun Hoş Koyun", "Kınan Kutlu Olsun Gelinim", "Maraş'tan Kına Gelinim", "Sandığımı Açarım A Lilla Lilla", "Trene Bindi de Savuştu M'ola", "Altın Tas İçinde Kınam Ezildi", "Elekten Elen Gınamı" ve "Kız Anası Kız Anası" .

Kayseri yöresinde kadınlar arasında veya kadınlı erkekli biçimde yakılan kına esnasında yöreye özgü geleneksel giysiler giyilmekte ve kına türküleri yakılmaktadır. Boratav, kına türkülerini "tören türküleri" başlığı altında değerlendirerek, kına yakma töreni sırasında türküyü söyleyen kadın, yakınlarının ağzından geline seslenir; kızın, evini bırakıp gitmesinden duyulan acıyı anlatır; kocasının evindekileri memnun etmek için neler yapması gerektiğini bildiren öğütler verdiğinden söz etmektedir (1988: 155-156). Kayseri Pınarbaşı'ndan derlenen "Kınan Kutlu Olsun Gelinim" türküsünün sözleri şöyledir (Kınık, 2011: 323):

Kınan Kutl'olsun Gelinim

-1-
Kınan kutl'olsun gelinim ağzın tatlı olsun
Evin mutl'olsun gelinim sen sefa geldin

-2-
Giydiğim çizme gelinim ökçesi büzme
Ağlama gezme gelinim sen sefa geldin

-3-
Giydiğin hara gelinim inme pınara
Allah onara gelinim sen sefa geldin

-4-
Karşıda mazı gelinim içinde yazı
Nişanlın tazı gelinim sen sefa geldin

-5-
Giydiğin atlas gelinim iğneler batmaz
Yalınız yatmaz gelinim sen sefa gelinim

Kadın konusunu içeren türkülerde kız isteme esnasında bazı yörelerde geçerli olan başlık parası konusunun da geçtiği görülebilmektedir. "Kele Dezze (Teyze)" türküsünde oğlan sevdiği kızı isterken başlık parasını öne sürmektedir (Aksoy ve Çapraz, 2019: 230):

Kele dezze kele dezze (teyze)
Bend' usandım geze geze
Üç kızıyın birin' bize
N'olur versen kele dezze

Düşün kele dezze
Düşün odunun yararım kışın
Vereceksen paran peşin
Veresiye koyma dezze

Kadına Yönelik Benzetme Unsurlarının Geçtiği Türküler

Türkülerde sevgiliye yönelik benzetme unsurlarında mazmunlardan yararlanılabilmektedir. Benzetme unsurları genellikle sembolik dille ifade edilmektedir. Kayseri yöresi türkülerinde geçen benzetme unsurları genellikle sevgilinin yüzü, gözü, boyu, kirpiği ve saçları üzerinden yapılmaktadır. Örneğin; Âşık Hasan'ın koşmasından uyarlanan ve Kayseri künyesi ile çeşitli yörelere yayılan repertuvara "Erkilet Güzeli" adıyla giren türkünün dizeleri şöyledir (Kınık, 2011: 7-8):

Hep güzeller gelmiş bağlar bozuyor
Kirpikleri kalem olmuş yazıyor
Akranları sürü sürü geziyor
Baktım benim dostum yoğ arasında
Ak eline elvan kınalar yakmış
Ela göze siyah sürmeler çekmiş
Erkilet dilberi seyrana çıkmış
İlla bir suna var ağ arasında

Kayseri'nin Kocasinan ilçesine bağlı Erkilet beldesinde yaşayan bir güzelden bahseden bu türkü de "Kirpikleri kalem olmuş yazıyor" şeklinde geçen dize de kirpikler kaleme benzetilmiş. Kirpik ve kalem ilişkisi şekil yönünden benzerlik göstermektedir. Divan edebiyatında, kalemle kirpik arasındaki şekil benzerliği yanında kirpiğin kıl olması, hokkaya benzetilen göz ile mürekkebe ve kâtibe benzetilen gözyaşıyla yakın ilgisi bulunmaktadır (URL-3). Kayseri yöresi türkülerinde çoğunlukla geçen benzetme unsurlarından birisi de kadının sunaya benzetilmesidir. "Aşağıdan Gelen El Güzel Olur" Pınarbaşı/ Sarız yöresinde derlenen türküde sevgilinin boyu sunaya benzetilmektedir (Aksoy ve Çapraz, 2019: 66):

Aşağıdan gelen urum koyunu
Yârime benzettim suna boyunu
Kendisi küçük de bilmem huyunu

Suna ve ördek türkülerde sevgilinin en çok benzetildiği unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkülerde ördek genelde erkekler için; suna ise kadınlar için kullanılmaktadır. Sunanın suyun kenarında süzülmesi, yüzmeye durması, çırpınarak kenara çıkması ile sembolik anlamlar kazanan davranışları sevgilinin de davranışlarına

benzetilmektedir. Sunanın göl kenarında dururken suya dalması kızın âşığını görmesi üzerine ondan uzaklaşmasını anlatır. Çırpınarak kenara çıkıp çevreye göz süzmesi kızın nazını yansıtır. Sunanın bu görüntüsü aslında âşığın gönlüne hüzün vermektedir. Sunanın suya dalıp uzaklaşması da sevgiliden ayrılışı ve gurbeti simgelemektedir (Yılmaz, 2011: 236).

Kayseri türkülerinde sevgili boy gibi fiziksel özellikleriyle de sunaya benzetilmektedir. Boy özelliğiyle sunaya benzetilen sevgilinin sevgi ve aşk yoluyla simgesel anlam kazandığı görülmektedir. Kadının boyunun sunaya benzetildiği bir başka türkü örneği ise şöyledir (Aksoy ve Çapraz, 2019: 197):

İndim kuyu dibine de indim kuyu dibine de
Kuyu dibi saz olur baktım suyun rengine
Gelin diye sarıldım da analar kız besliyor da
Suna boylu yâr olur vermiyor sevdiğine

Erkek ağzından kadın için söylenen türküler de övgü yanında yergilerde bulunmaktadır. Türkülerde geçen kadın için kullanılan kötü söylemler arasında en çok vefasız ve hayırsız gibi söylemlerin yanında yosma gibi ifadeler de bulunmaktadır. Kayseri Develi yöresinde Muzaffer Sarısözen tarafından derlenen benzetme unsurlarının yoğunlukta olduğu "Ey Sevdiğim Artık Yeter" türküsünün sözleri şöyledir (Kınık, 2011: 244-245):

1-
Ey sevdiğim artık yeter
Bana yosma bakışın var
Ateşlerden daha beter
Âşıkları yakışın var

-2-
Güzel senin hüsnün sebep
Olup gören eyler talep
Cennetten mi çıktın acep
Tavus gibi bakışın var

Türkü de geçen "yosma bakış" ifadesi kadının erkeği baştan çıkaran bakışını ifade etmektedir. Yine aynı türküde geçen tavus gibi bakış ifadesinde, Tanrı kuşu ve cennet kuşu olarak bilinen tavus kuşu, rengarenk kanatları ve başındaki sorgucu ile dikkatleri üzerine çeken bir kuştur. Tavus kuşu, güzelliği ile bakışları üstüne çekmenin yanı sıra kendisini beğenmenin ve böbürlenmenin de sembolüdür (Güneş vd., 2019: 254). Divan şiirlerinde de geçen tavus kuşu, rengarenk kanatları, kanatlarını açışı ile gösterişi simgelemektedir. Sevgilinin tavus gibi bakışı, tavus kuşunun üstten bakışını, kendisini beğenmesini ve böbürlenmesini simgelemektedir.

Kayseri yöresinde geçen "Kudretten Gözü Sürmeli" türküsünde kadının yüzü benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Türkünün sözleri şöyledir (Aksoy ve Çapraz, 2019: 241):

Dök perçemin mah yüzüne
Meftunum kara gözüne
Beni dilden dile saldın
Dargınım o gül yüzüne

Türküde geçen "mah yüzüne" ifadesinde kadının yüzü aya benzetilmektedir. Yüz ve ay arasındaki benzerlik yüzün beyazlığı, aydınlık, parlak ve ışıltılı duruşu yönündendir. Türküde geçen "gül yüzüne" ifadesinde yüzün güle benzetilme unsuru olarak kullanılmasıdır. Gül görünüşü ve rengi bakımından güzelliği ile dikkat çekmektedir. Yüz ile gül arasında da bu özelliklerden dolayı benzerlik söz konusudur.

Yörede söylenen türkülerde yüze dair güzellik unsurlarından başka sevgilinin yürüyüşü de benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. "Yüceye Çıktım da" türküsünde sevgilinin yürüyüşü ceylana benzetilmektedir. Ceylanın bakışı, yüzünün zarif duruşu da kadına benzerliği yönünden unsur olarak kullanılmaktadır (Aksoy ve Çapraz, 2019: 312):

Pınar senin oluğunu keserim
Alt yanına lâle sümbül asarım
Güzel gelin ben de sana küserim
Nettin pınar başındaki güzeli
Ceylan gibi dağdan dağa gezeni

Ceylan yörede ceyran şeklinde de söylenebilmektedir. Dünyada olan güzel kadınlar cennetteki hurilere benzetilmektedir. Kadının güzellik unsuru bakımından benzetilmesi "cennet hurisi" şeklinde de türkülerde geçmektedir. (Aksoy ve Çapraz, 2019: 323)

Elmaların irisi
Güzellerin sürüsü
Gine kapımdan geçti
Sandım cennet hurisi

Yöre Kadınlarının Giyim-kuşam ve Süslenmesinin Türkülere Yansıması

Türkler de kadınlara özgü giyim, kuşam ve süslenmeyle ilgili bilgilere daha çok Dîvânu Lugâti't-Türk'te ulaşabilmekteyiz. Türklerde giyim ve kuşama dair ürünlerin ana malzemesini deve, koyun, kuzu, sığır, tilki, samur ve ayı gibi hayvanların derisi ve kürkü ile koyun, keçi ve deve yünü oluşturmaktaydı. Tarihin eski dönemlerinde atlı-göçebe yaşam tarzında Türklerde erkekler, deri pantolon, belden süslü kemerlerle sıkılan uzun etekli ceketler, uzun kaftan, kürk, soğuk ve sıcak havalar için ayrı ayrı pelerinler, hırka, gömlek kullanırken; kadınlar ise şalvar, gömlek, cepken, dolama ya da kaftan ve ayakkabı; başlarına ise çeşitli başlıklar takarlardı (Baldane, 2019: 82). Kayseri yöresi türkülerine kadının giyim kuşamı da yansımıştır. "Aşağıdan Gelir Hozalı Gelin" türküsünde geçen fistan kadına özgü yörelere göre söylemi değişen uzun elbisedir (Aksoy ve Çapraz, 2019: 69).

-1-
Aşağıdan gelir hozalı gelin
Topla fistanını toz olur gelin
Kaldırsam peçeni baksam yüzüne
Eller arif olmuş söz olur gelin

Fistan'dan söz edilen diğer türküler ise "Kayseri Bülbülü" ve "Sıçanımın Sırtı Sarı" şeklindedir. Fistandan başka yörede giyilen entari (uzun elbise), fermen (kadın yeleği üzeri işlemeli tarzda), fero (bir tür kadın giysisi kat kat görünümlü), kolçak/ kolcak (kadınların koluna taktığı dirseğe kadar olan kumaş, kolluk tarzında) gibi yöreye özgü adlandırmalarıyla kadın giysileri bulunmaktadır ve türkülerde geçmektedir. Yöreye dair türkülerde çeşitli adlandırmalarıyla geçen başörtüsü çeşitlerine de yer verilmektedir. Türkülerde daha çok yazma şekliyle geçmektedir. Yazmanın yanında yemeni (Yemenim Yeleyi İle), çenber (Çenberimi Yudu Mudu), dülbent/ tülbent (Ağalar da Çatal Kavuk Sarınır), puşu (başa sarılan ipek örtü etrafı saçaklıdır) (Yük Üstünde Puşular) ve yaşmak (başı, yüzü ve gözü kapatan örtü) (Aş Pişirdim Gamga İle) adlandırmalarıyla da bahsedilir. "Kayserililer Mavili de Yazma Bürünür" yöreye özgü söylenen türkünün dizeleri şöyledir (Aksoy ve Çapraz, 2019: 376):

1.
Kayserililer mavili de yazma bürünür anam bürünür
Bürünür de uçları yirde sürünür kekliğim sürünür
On yedi benlim sürünür

2.
Al karşımdan tabancamın şeridi anam şeridi
Yüreğimde yağ kalmadı eridi anam eridi
Kız sana yandım eridi

Kadına dair süslenme unsurları olarak yörede daha çok altınla ilgili takılar geçmektedir. İncelenen türkü metinlerinin içerisinde altın bilezik, altın saat, yüzük ve elçek/ elcek (geline kına yakıldıktan sonra eline taktığı eldiven türü), kurdale (saça takılan süs) gibi kadın süslenmeleri geçmektedir. Türkü örneği ise şöyledir (Aksoy ve Çapraz, 2019: 326):

1.
Altın saatim şak şak
Küstün ise de barışak (aman Hasan)

Aramız ırak düştü
Mektup ile de konuşak (aman Hasan)
A benim de gubalı da kekliğim (aman Hasan)
Yâr yolunu nerelerde bekleyim
Turuncu Emiş Hanım da turuncu (aman Hasan)
Düğün olur dümbeleğe de vuruncu

2.
Altın burmam var benim
Kollarıma da dar benim (aman Hasan)
Nalbantların içinde Hasan usta da yâr benim (aman Hasan)
A benim de gubalı da kekliğim (aman Hasan)
Yâr yolunu nerelerde bekleyim
Turuncu Emiş Hanım da turuncu (aman Hasan)
Düğün olur dümbeleğe de vuruncu

Kayseri türküleri, içeriğinde kültüre özgü unsurlar barındırmakta, bölge halkının duygu dünyasını ve yaşam şeklini yansıtmaktadır. Toplum için miras niteliğinde olan türkülerde geçen isimler de köken itibariyle bölgenin sosyo-kültürel unsurları, dinî inanışı ve tarihi geçmişi gibi çeşitli hususlarla ilgili bilgileri aktarmaktadır. İncelenen türkü metinleri içerisinde geçen kadın isimleri türkü adlandırmalarıyla şöyledir:

Ayvanın İrisine	Şerif Hanım
Bahçası Daşlı Şerifim	Şerif
Dam Başında Dirgenlik	Fatma
Deli Gönül Yine Ah u Zar oldu (Leyla)	Leyla
Dere Boyu Gidelim Naciyem	Naciye
Evlerinin Önü Çevirme Çardağı	Fatma
Fadimem Süslü Gezer	Fadime
Aslı'm Göçmüş Mekanımdan Yurdumdan	Aslı
Ayşe'm Nerden Geldin Yayladan	Ayşe ve Leyla
Dayım Ben Bir Güzel Gördüm	Meryem
Talas Yollarını Seller Bürüdü	Leyla
Benli Cennet Gider Suya	Cennet

Sonuç

Türküler yoluyla Kayseri yöresine dair kültürel dokuyu anlayabilmek mümkündür. Kayseri türküleri üzerine yapılan çalışmalar içerisinde yaklaşık olarak 400 türkü metni incelenmiştir. Türkülerin icrasında daha çok erkekler etkin rol oynarken; türkülerin yakılmasına sebebiyet veren ise kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun kadını ve erkeği algılayış biçiminin kadının ve erkeğin toplumda konumu türküler yoluyla da görülebilmektedir. Kadın ağzı türküler, kadına dair özel yaşamı ve onun arkasında yatan öyküyü sunan özel ürünlerdir. İncelenen türkü metinlerinde konular genellikle aşk ve sevgi, gurbet, hasret, ayrılık ve ölüm üzerinedir. Türküler yoluyla yöre halkının kadının kimliği yanında toplumsal rolünün ezgilere yansımasını görebilmek mümkündür. Türkülerin genel şablonundan kadın özeline doğru baktığımızda Kayseri yöresinin gelenek ve göreneklerine, giyim-kuşam ve süslenmelerine, yöresel yemeklerine, kadınların mesleğe dair uğraş alanlarına, danslarına, kına ritüellerine türküler yoluyla ulaşabilmekteyiz. Kayseri yöresinde kadın ağzı ile dile getirilen türkülerde gurbetten yakınma, özlem duygusu, gelinin çocuk yaşta evlendirilmesi, gittiği ortamda umduğunu bulamayan ve uyum sağlamakta zorlanan gelinin hayal kırıklıkları, gelin kaynana atışmaları ve kına gecesine dair konulardan söz edilmektedir. Kadının emek vererek dokuduğu halıda bulunan desenler, renkler ve tasarımlar bulunduğu yöreye özgü kültürel unsurları yansıtırken o esnada söylenen türkü de kültürel dokuyla iç içe geçmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, E. ve Çapraz, E. (2019). *Kayseri Türküleri ve Oyun Havaları*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri.
- Baldane, O. (2019). Türk Giyim-Kuşam ve Süslenme Kültürünün Türkü ve Mahnı Metinlerindeki Yansımaları, *Türkoloğıa*, S. 3 (95), s. 79-94.
- Boratav, P. N. (1988). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

- Çobanoğlu, Ö. (2005). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Güneş, Ö., Yeşil, N. ve Öğreten, N. (2019). Hüsn ü Aşkta Anlam Çeşitliliği Yönünden Kuşlar, *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 5, Ağustos, s. 239-260.
- Güven, M. (2005). *Türkiye Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- İrten, S. (2019). *Türk Halk Müziğinde Kadının Müzikal İfadeleri ve Toplumsal Cinsiyet*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kınık, Mehmet (2011). *Kayseri'de Halk Müziği ve Kayseri Türküleri*, Özkan Matbaa Yayınevi, Ankara.
- Mirzaoğlu, F. G. (2010). Lirik Türkülerde Kadın Tipleri, *Türkbilig*, S. 20, s. 127- 164.
- Mirzaoğlu, F. G. (2012). Türk Halk Türkülerinde Değirmen Motifi ve Değirmenci Türküleri, *Bilig*, S. 62, s. 159-182.
- Mirzaoğlu, F. G. (2019). Gurbet Türkülerinde İstanbul İmgesi: "Yârim İstanbul'u Mesken mi Tuttun", *Folklor/Edebiyat*, C. 25, S. 100, 2019/4, s. 849-859.
- Sıvacı, A. (2019). Kayseri'den Kopan Türkü Ahmet Gazi Ayhan'ın Hayatı, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri.
- Yakıcı, A. (2007). *Halk Şiirinde Türkü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, A. M. (2011). Sembolik ve Gerçek Anlamlarıyla Türkü Metinlerine Yansıyan Hayvanlar, *Folklor/Edebiyat*, C.17, S. 66, s. 229-250.
- Yüksel, H. ve Deligöz, S., Deligöz B. H. (2004). *Kayseri Halk Oyunları, Köy Seyirlik Oyunları Giyim-Kuşam*, Laçin Yayınları, Kayseri.
- **İnternet Kaynakçası**
- URL-1: https://sarkisozu.xyz/develi-yoresi-turkuleri/sarkilari/ (02.06.2022)
- URL-2:https://www.repertukul.com/BEN-GIDERKEN-EKINLERI-GOGUDU-3954 (06.06.2022)
- URL-3: http://www.geocities.com/msefercioglu/makaleler/divansiirindeyazi.htm (05.06.2022)

CIRLAVUKLU EFE MEHMET'İN TÜRKÜSÜ

Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümü bünyesinde gerçekleştirilen, yürütücülüğünü Prof. Dr. Fatma Gülay Mirzaoğlu'nun yaptığı, "Anadolu ve Balkan Coğrafyası Tarihî Türkülerinin Metin-Olay-Mekân Analizi" adlı, 121K281 No'lu TÜBİTAK/Sobag projesi kapsamında hazırlanmıştır. Desteklerinden dolayı TÜBİTAK'a ve Hacettepe Üniversitesi'ne teşekkür ederiz.

THE FOLK SONG OF EFE MEHMET FROM CIRLAVUK

Nursel DEMİRDEN
Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi Bölümü, nurseldemirdenn@gmail.com , Orcid ID:0000-0003-1127-6662.

Prof. Dr. F. Gülay MİRZAOĞLU
Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi Bölümü, gulaym@hacettepe.edu.tr , Orcid ID: 0000-0002-3651-0227.

1.Giriş

19. yüzyıl sonlarında Kayseri, Ankara'ya bağlı bir sancaktır. Son dönemlerini yaşayan Osmanlı Devleti topraklarında önemli isyanlar, savaşlar, iç karışıklıklar yaşanmaktadır. Bu günlerde, ülke içinde artan eşkıyalık olayları da asayişle ilgili düzensizlikler yaşanmasında önemli etkenlerdendir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde kayıtlı bulunan eski yazılı adli belgelerde, hapishane kayıtlarında bu konuyla ilgili bilgiler mevcuttur. 1867'de doğan ve 20. yüzyılın başında öldürülen Cırlavuklu Efe Mehmet de bu belgelerde kaydı bulunanlardandır. Çalışmada, Cırlavuklu Efe Mehmet'in resmi belgelerde "şaki" (eşkıya), halk nezdinde "efe" kimliğine dair tespitler, Efe Mehmet'in adına yakılan türkü çerçevesinde ele alınmaktadır.

Geçmişte yaşanan ve bir bölgeyi etkisi altına alan olaylar, bu olayların kahramanları halk anlatılarına konu oluşturmaktadır. Anlatı türküleri de bu özelliğe sahip halk türkülerindendir (Boratav, 1969). Efe Mehmet'in Cırlavuk'ta nasıl tanındığı, kişilik özellikleri, düşmanlarıyla mücadelesi ve onlar tarafından öldürülmesi, adına yakılan türküde detaylı olarak anlatılmaktadır. Çalışmada Efe Mehmet'in yaşamı, ölümü, ardından anlatılanlar ile resmi belgelerde bulunan bilgiler karşılaştırmalı olarak verilmekte, türkü metninde bu bilgilerin yansımaları tespit edilmeye çalışılmaktadır. Halk türkülerinin sözlü tarih vesikaları olarak değerlendirilmesi ve konuyla ilgili yapılabilecek çalışmalara örnek olması, Kayseri tarihiyle ilgili araştırmalara bir katkı sunması bu bildirinin ulaşmaya çalıştığı amaçlardandır.

2.Kayseri Sancağında Asayiş Olayları ve Efe Mehmet

Kayseri, tarihinde Asur, Roma, Selçuklu, Osmanlı yönetimleri altında bulunmuş, önemli ticaret yollarının kesişim noktası olmuş bir merkezdir. Ticari hayatın canlı olmasından ötürü, toprakları içinde pek çok hanın, kervansarayın, pazarın bulunduğu, farklı bölgelerden tüccarların uğrak noktası olan bir yerdir. Bölgenin bu yönü, para ve değerli malın güvenliğinin sağlanmasını gerektirmiştir. Bu nedenle Kayseri ve civarında, Asurlular döneminden itibaren geçerli olan, Selçuklu döneminde de devam eden, ticareti ve tüccarı koruyucu bir güvenlik sistemi geliştirilmiştir (Işık, 2021). Bu durum Osmanlı Dönemi'nde de varlığını korumakla beraber, 16.yüzyıldan itibaren artan eşkıyalık olayları, asayişle ilgili olumsuz gelişmelerin meydana çıkmasına sebep olmuştur. Bu yüzyılda vuku bulan Celali İsyanları ilerleyen yüzyıllarda bölgesel eşkıyaların tehdit oluşturmasına dönüşmüştür. Kayseri Sancağında 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başlarında aşiret isyanları ile eşkıya olayları, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de âyanların kendi içlerindeki rekabetten kaynaklanan olaylar yaşanmıştır (Doğan, 2020). 1880 yılına ait raporunda İngiliz Konsolos Yardımcısı L. Ferdinant Bennet, Kayseri Sancağında o günlerde çok fazla eşkıyalık olayı olmadığını belirtir. Bennet'in ifadesine göre, güvenlik güçleri sayıca az olsa da yaşanan olayların küçük çaplı ve az olması, güvenlik açığı yaşanmasını engellemektedir (Karpat, 1998). Cırlavuklu Efe Mehmet bu yıllarda yaşamış bir isimdir.

Kayseri Sancağı'na bağlı Cırlavuk (günümüzde Mimarsinan) beldesinde, 1867'de dünyaya gelen Efe Mehmet, Ördekoğlu Seyit Mehmet'in torunudur. Cırlavuk'un yakınında bulunan Darsıyak (günümüzde Kayabağ) köyünden Akkadın'ın oğludur. Ölüm tarihi kesin olmamakla birlikte, 1904'te ya da birkaç yıl sonra öldüğü tahmin edilmektedir. Bu bilgiler, Efe Mehmet'in ailesinden olan ve Ördekoğlu Seyit Mehmet'ten itibaren ailesinin soyağacını çıkaran Sedat Turan'a aittir. Bu soyağacına göre Efe Mehmet, Ayşe ile evlenmiş, bu evlilikten Fatma ve Akkadın adlı iki kızı olmuştur. Akkadın'ın, Osmanlı döneminde "kafa kağıdı" olarak anılan, kimlik kağıdı özelliği gösteren Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Tezkiresi mevcuttur. Bununla birlikte, Akkadın'ın küçük yaşta ölmüş olma ihtimali kuvvetlidir. Kaynak kişi ve tanıdıkları, Efe Mehmet'in Fatma adlı kızını bilmektedir. Fatma daha sonra evlenmiş, iki çocuğu olmuştur. Bugün Fatma'nın torunlarından Akkadın'ın Mimarsinan'da yaşadığı bilinmektedir. Sülale adı, Mehmet'in efeliği sebebiyle zaman içinde "Efeler" olarak anılmaya başlanmıştır. Soyadı kanunun çıkmasıyla bu sülaleden gelenler "Ördek, Bener, Ergen, Atila, Efeoğlu, Turan vd." olarak nüfusa kaydolmuştur (K.K.1, 2022).

Efe Mehmet, varlıklı bir aileden gelmektedir. "Ağa" olarak tabir edilen, bölgede söz sahibi kimselerdendir. Kendisiyle arazi sorunu yaşayan, sınırlarla ilgili olarak anlaşmazlığa düştüğü Hacı Kerimoğullarından Mükremin oğlu Ahmet Ağa tarafından öldürülmek istenir. Ahmet Ağa, o dönemde Aziziye olarak anılan, bugün Pınarbaşı ilçesi olan bölgede yaşayan iki Çerkez'i, Mehmet'i öldürtmek için ikna eder. Efe Mehmet'e satıcı kılığıyla yaklaşan bu kişiler, onun misafirperverliği sonucu öldürme eyleminden vazgeçer, Ahmet Ağa'nın yapmak istediklerini Efe'ye anlatırlar. Bu ilk girişim başarısız olunca Ahmet Ağa, yanında çalışan iki işçisine (marabasına), hapse girdiklerinde onlara maddi yardımda bulunacağı vaadiyle, Efe Mehmet'i öldürmelerini söyler. Küçük Mehmet ve Kara Mahmut adlı bu iki kişi, Efe Mehmet'i tarlada iken öldürür (K.K.1, 2022).

Efe Mehmet'in hayat tarzı, bir süre hapse girmesi ve ölümü sonrası yaşananlar halk arasında ve resmi belgelerde farklılık arz etmektedir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde bulunan eski yazılı belgeler, Mehmet'in bir şaki (eşkıya) olduğu yolunda bilgi vermektedir. Mevcut belgelerin ilki olan hicri 07.04.1316 tarihli belgede, Örde-

koğlu Mehmet'in haydutluk yaptığı, bu durumun daha önce tekrarlandığı, Cırlavuk'ta ikamet eden Karcıoğlu Yusuf (ya da Yunus) ile sorun yaşadığı ve bunun sona erdirilmesi için gerekli müdahalenin yapılması istenmektedir[1]. İkinci belge hicri 23.05.1316 tarihli olup Karcıoğlu Yusuf'un Ördekoğlu Mehmet'ten şikayetçi olduğu bilgisini içermektedir[2].Hicri 07.07.1316 tarihli üçüncü belge ile hicri 14.08.1316 tarihli dördüncü belgeden Ördekoğlu Mehmet'in tutuklu olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu belgeler ıslahının mümkün olmadığı, bu nedenle uygun bir yere nakledilmesinin gerekli olduğu bilgisini taşımaktadır[3]. Mevcut son belge hicri 20.08.1316 tarihli olup Ördekoğlu Mehmet'in mahkumiyet süresinin dolduğunu, serbest bırakılması talebini içermektedir[4]. Mahkumun "serserilik ve cinayetle yargılanan mahkûmlara yapılan muamelelerle yargılanması gerektiği" bilgisi de mevcuttur (Saykı, 2020).

Belgelerde Ördekoğlu Mehmet için "şekâvet ehli, şekâvet ashabı" kullanımları söz konusudur. Bu ifadeler, Efe Mehmet'in toplum düzenini bozduğunu göstermektedir. Resmi belgelerde bir gruba dahil olduğuna dair bilgi bulunmamakta, bireysel suçundan dolayı ceza aldığı görülmektedir. Şu durumda günümüzde çoğunlukla, bir grubu anlatmak için kullanılan eşkıya kavramını Efe Mehmet için kullanmak çok doğru değildir. Eşkıyaların yoksul halkın, evlilik ve aile sorumluluğunu almamış genç erkek bireylerden oluşan, haksızlıklara karşı gelen kimseler olduğu (Üner, 2009) bilgisi dikkate alındığında, bu durumun Efe Mehmet ile çok fazla uyuşmadığını görürüz. Efe Mehmet gençtir fakat yoksul değildir. Köyün ileri gelen ailelerinden olup "ağa" olarak kabul edilmektedir (K.K.1, 2022). Eşkıyaların tek olarak değil gruplar halinde bulunması, zenginlere karşı kendini "aşağı" gören bireylerden oluşması, toplumsal-siyasal-ekonomik düzene karşı çıkması (Hobsbawm, 2011) özellikleri de Efe Mehmet'in yaşamıyla uyum göstermemektedir. Kendisi, bireysel anlaşmazlıklar sebebiyle mahkum olmuştur. Resmi belgelerde ve halk arasındaki anlatılarda bir gruba mensup olduğu bilgisi mevcut değildir. Sadece kaynak kişilerden bir ismin, Efe Mehmet'in bölgenin güçlü ağalarından olduğunu, ondan habersiz bölgede hiçbir şeyin yapılmadığı bilgisini verdiğini söylememiz mümkündür (K.K.2, 2022). Fakat söz konusu kaynakla doğrudan iletişim kurulamadığı, aracı kişi vasıtasıyla bu bilgiye ulaşıldığı için, bilginin çok sağlıklı elde edildiğini iddia etmek hatalı olur. Efe Mehmet'in "efe" olarak anılmasında öncelikle Batı Anadolu'da yaygın olarak bilinen milis güçleri akla gelmektedir. Efe ve zeybeklerin 1.Dünya Savaşı ve sonrasında, bölgelerini düşman işgalinden kurtarmak için mücadele ettiği (Mirzaoğlu, 2001) çeşitli çalışmalarla da kayıt altına alınmıştır. Fakat burada Mehmet için kullanılan "Efe" lakabının, milis gücünü ifade etmesi ihtimali düşüktür. Bu kelimenin "ağa" anlamıyla kullanılması muhtemeldir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bu kelimenin "yiğit, ağırbaşlı, ahlaklı" kişiler için, bazı yörelerde kadınların eşleri için bu tabiri kullandığı bilinmektedir (Mirzaoğlu, 2000).

Halk arasında anlatılan Efe Mehmet'in yaşam tarzı ile resmi kayıtlardaki bilgiler farklılık göstermektedir. Resmi belgelerde şaki (eşkıya) olarak kaydı bulunan Efe Mehmet, halk arasında yaşarken ve ölümünden sonra da "iyi" olarak anılan bir kişi olmuştur. Kendisinin oldukça yakışıklı bir genç olduğu, mahkumiyetiyle ilgili bir hikayede anlatılmaktadır. Buna göre; Efe Mehmet, bir sebeple hapse girer, yargılanır, idam cezasına çarptırılır. İdamın gerçekleştirilmesi için Ankara'ya sevk edilir. Dönemin valisi ve eşi, Mehmet'in güzelliğinden çok etkilenir. Yüzünde makyaj olduğunu düşünüp yüzünü yıkatırlar. Ardından sarığını

1 Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi, 2095-98/1.
2 Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi, 2114-90/1.
3 Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi, 2137-23/1. Şûra-yı Devlet Defterleri, 1347-16/1.
4 Bâb-ı Âlî Evrak Odası, 1250-93714/1.

tekrar sarmasını isterler. Efe Mehmet sarığını çözüp öncekinden daha güzel sarar. Karşılarındaki güzel gencin Türkler arasından çok az çıkacağını söyleyen valinin karısı, valiyi idam cezasını kaldırmaya ikna eder. Böylece Efe Mehmet idam edilmeden, suçu affedilerek serbest bırakılır (Çınar, 2002). Halk arasında "ehl-i namus" olarak anlatılan Efe Mehmet, kendisiyle ilgilenen kadınlarla mesafeli olan, "abdestli-namazlı" bir gençtir. Öldürülmesi esnasında namaz kılıyor oluşu da onun bu "dinine bağlı, ahlaklı" yapısına bir vurgu niteliğindedir. Maddi durumu iyi olan Mehmet'in güzel ve geniş bir evi olup bu evin alt katında, ihtiyaç sahibi ve yolculara yemek verir, müşkül durumda olanlara yardım eder (K.K.1.). Bu durum da kendisinin sevilmesi ve sayılmasında önemli rol oynar.

Efe Mehmet'in ölümü sonrası gelişen bazı olaylar, onun yaşadıklarıyla bağlantılı olarak, "gizemli" kabul edilerek anlatılmaya başlanmıştır. Efe Mehmet'i öldüren katillerin, kasabada kan davası çıkmaması için, aile büyüklerinin de araya girmesi sonrası affedildiği belirtilir. Adli kaynaklarda katillere, ölüm hadisesine dair tarafımızca bilgi bulunamadığını burada belirtmek gerekir. Efe Mehmet'in katillerinden olan Küçük Mehmet'in başına gelenlere dair anlatılar, maktulün intikamının ilahi adalet yoluyla alındığı inancını yansıtmaktadır. Anlatılanlara göre, Küçük Mehmet cinayetten bir süre sonra evlenir, çocuğu olmaz. O günlerde yaşanan Ermeni tehciri esnasında, bir Ermeni çocuğu evlat edinir. Çocuğun adı Rıfat konulur, Rıfat Müslüman olur. Bir süre sonra Rıfat evlenir, çocuğunun adını babasından dolayı Mehmet koyar. Mehmet büyür, 12 yaşına gelir. Efe Mehmet'in yeğeni Nurettin'in evinde yapılan bir düğün evine gider. Tıpkı Efe Mehmet'in öldürüldüğü günkü gibi bahar mevsimidir, ikindi vaktidir. Düğünde bulunan Mehmet Kahya tarafından havaya ateş açılır. Kahya silahını indirirken kurşunlardan biri 12 yaşındaki Mehmet'e isabet eder. Etraftakiler Mehmet'i, Efe Mehmet'in cenazesinin konulduğu taşlardan birine yatırır. Böylece yıllar önce yaşanan olay tekrarlanmış olur. Halk, bunu "sır, ilahi adaletin tecellisi" olarak yorumlar (K.K.1.).

3. Efe Mehmet'in Ölümü ve "Cırlavuk Yolları Cızıdan Cızı" Türküsü

Cırlavuklu Efe Mehmet, yukarıda bahsi geçen Ahmet Ağa'nın adamları tarafından öldürülür. Bu ölümün şekli, katillerle maktul arasında yaşananlar türkünün sözlerine yansır. Bu türkünün, Efe Mehmet'in eşi Ayşe tarafından ağıt olarak yakıldığı rivayet edilmektedir (K.K.1.). Acıların paylaşılarak hafifleyeceğinin düşünülmesi, yaşanan olayların gelecek kuşaklara aktarılarak hafızalarda canlılığını koruması (Yılmaz, 2017: 149-150) için bir araç olan bu ağıt metni tarihî olayın aktarımı açısından da önemlidir. Aşağıda söz konusu metnin çeşitli versiyonları mevcuttur:

Metin I

"Cırlavuk yolları cızıdan cızı
Elinde dividi koynunda cüzü

Alnıma yazılmış bir ince yazı
Yazılan yazılar bozulmaz imiş
Başa gelenler de az olmaz imiş

Saat dörtte arkın suyu bulandı
Hayın Ahmet hayın hayın dolandı
Soktukça kamayı beynim bulandı

Soktukça kamayı ölme mi sandın
On beş sene günü giyme mi sandın

Efe Mehmet Cırlavuk'un arslanı
Nasıl bozdun çiçekteki bostanı
/...../
Yatsının farzını kılmadım daha
Darsayaklı dayım duymadı daha
Engürü valisi kıymadı bana

Soktukça kamayı al kanım akar
Dostlarım ağlaşır düşmanım bakar

Kuyunun başında mevtam yunuyor

Düşmanlarım kıs kıs olmuş gülüyor
Gülme düşman gülme sıra dönüyor

Soktukça kamayı ölme mi sandın
On beş sene günü giyme mi sandın

Kuyunun başında unum elenir.
Kaytan bıyıkların kana belenir
Gülme düşman gülme sıra dolanır

Soktukça kamayı ölme mi sandın
On beş sene günü giyme mi sandın" (Esen, 1986)

Metin II

İcracı: Mustafa Uzel. Beste ve müzikal düzenleme kendisine aittir.

"Cırlavuk yolları cızıdan cızı
Elinde diviti koynunda cüzü
Alnıma yazılmış bu kara yazı
Yazılan yazılar (anam) bozulmaz imiş
Başa gelenler de az olmaz imiş.

Saat dörtte arkın suyu bulandı,
Güççük Memet hain hain dolandı
Vurdukça kamayı, beynim bulandı
Vurma zalım vurma kama yarası
Bura meydan değil, bağlar arası

Akşamın farzını kılmadım daha
Darsiyaklı dayı duymadı daha
Ankara valisi kıymadı bana
Vurdukça kamayı zalım ölmem mi sandın
On beş sene günü giymen mi sandın

Kuyunun başında unum elenir
Kaytan bıyıklarım kana bulanır
Vurdukça kamayı, beynim bulanır
Sekiz bıçak yarası var, çıkıyor canım
Deringöz'ün suyu gibi akıyor kanım

Kuyunun başında mevtam yunuyor
Düşmanlarım kıs kıs olmuş gülüyor
Gülme zalım gülme devir/sıra dönüyor

Efe Memet Cırlavuk'un aslanı
Nasıl kıydın çiçekteki bostanı" (URL, 2021).

[Cırlavuk: Mimarsinan Kasabası. Darsayak/Darsiyak: Kayabağ Mahallesi. Deringöz: Derinöz Deresi. Cızıdan cızı: Çizgi gibi ince yol].

Yukarıda yer alan metinlerde Efe Mehmet'in ölüm anı detaylı olarak anlatılmaktadır. Her iki metin birbiriyle benzer olduğu için ve derleme tarihi olarak daha eski olduğu için Metin I esas alınarak yorum yapmak uygun görülmüştür. Metin II'de bulunan farklı noktalar, yeri geldikçe belirtilmiştir.

Metin I'in ilk bendinde kahramanın okur-yazar olduğu, dini eğitim gördüğü "divit, cüz" kelimeleriyle anlatılmaktadır. İkinci bentte, cinayet öncesinde bulunulan ortam ve kişiler tasvir edilmektedir. Arkın suyunun, saat 4'te bulandığı belirtilmektedir. Mehmet'in tarlası "Arkbaşı" denilen bölgededir (K.K.1.). Yine bu bentte, Efe Mehmet'in ölümünde azmettirici olarak belirtilen Ahmet'in, hain bir şekilde etrafta dolandığı belirtilmekte, cinayetin öncesinde olanlar Efe Mehmet'in ağzından anlatılmaktadır. Metin II'de bu isim "Güççük Memet" şeklindedir. Doğrudan katilin adı zikredilmektedir. Ardından, kama saplanarak öldürme eyleminin gerçekleştirildiği, katilin de on beş sene hapse mahkum olacağının bilindiği anlatılmaktadır. Efe Mehmet'in genç, yakışıklı ve cesur bir erkek olması "Cırlavuk aslanı" ve "çiçekteki bostan" kullanımlarıyla dile getirilmektedir.

Üçüncü bentte Efe Mehmet'in namaz kılan bir kimse olduğu "yatsının farzını/akşamın farzını kılmadım daha" sözleriyle ifade edilmektedir. Aynı bentte Darsayaklı dayı ifadesi yer almaktadır. Burada Efe Mehmet'in annesi Akkadın'ın köyü ve kardeşi kastedilmektedir. Engürü (Ankara) valisinin kendisinin idam cezasını affettiği, ama düşmanlarının bu kadar merhametli olmayıp onu öldürmeye çalıştığı anlatılmaktadır. Dördüncü bentte cenazesinin kuyu başında yıkandığı belirtilmektedir.

Görüştüğümüz kaynak kişi, bu işlemin Efe Mehmet'in evinin avlusunda gerçekleştirildiğini söylemiştir. 2 katlı olan evin[5] avlusunda kuyu bulunmakta, evin giriş kapısı önünde sağ ve sol tarafta, günlük işlerden tahıl yüklenmesini kolaylaştırmak amacıyla 2'şer metrelik iki taş bulunmaktadır. Cenaze, eve getirildiğinde öncelikle bu taşlardan birine konulmuştur. Daha sonra evin avlusunda yıkanıp kefenlenmiş, çevre köylerden gelen yakınlar da toplandıktan sonra ertesi gün toprağa verilmiştir[6] (K. K. 1.). Son bentte, kuyu başında unu elenen, bıyıkları kana bulanan Efe Mehmet, düşmana uyarıda bulunur. Sıra onlara da gelecektir, cezalarını çekeceklerdir. Burada un elenmesi, hayatın bitmesi, artık sonun geldiğinin anlaşılması şeklinde yorumlanabilir. Bıyıkların kana bulanmasında, Efe Mehmet'in başı kesilmek suretiyle öldürülmesinin üstü kapalı şekilde anlatıldığı görülmektedir. Tarlası başında namaz kılarken, iki katilin üzerine çullanması, kama ile yaralamak suretiyle onu etkisiz kılmaya çalışması söz konusudur. Ellerinden kurtulan Efe Mehmet, onlardan intikam almak üzere oradan ayrılmaya çalışırken tekrar bıçak darbelerine maruz kalır. Son olarak Kara Mahmut'un böbreklerine, Küçük Mehmet'in başına vurduğu darbelerle kafası kesilerek öldürülür (K.K.1.).

Görüldüğü gibi türküde anlatılanlar, sözlü kaynağın anlattığı ölüm şekliyle tutarlıdır. Efe Mehmet'in ağzından yakılan türkü, olayın ve katillerin bilgisini detaylı olarak vermektedir. Türkü metninde anlatılanlar, eski yazılı kayıtlardan ziyade sözlü kaynaklarla uyum içerisindedir. Bu bağlamda, türkü metninin tarihi gerçekliği olduğunu ve sözlü tarih kaynağı olarak kabul edilebileceğini söylemek mümkündür. Mustafa Uzel tarafından düzenlenen icrası dikkate alınarak müzikal değerlendirmesini yapmak mümkündür. Fakat burada, icracının türküyü hiç kimseden dinlemediği, kendi belleğinde yer alan ezgilerle birleştirerek bir düzenleme yaptığı unutulmamalıdır. İcracı Mustafa Uzel, gençlik yıllarından itibaren halk müziğiyle ilgilenmiş olup bugün halen çalışmalarını sürdürmektedir. Efe Mehmet Türküsü'nün sözlerinin anonim olduğunu, icra örneğindeki besteyi ve düzenlemesini kendisinin gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Söz konusu düzenleme, Uzel'in arkadaş grubu içerisinde de icra ettiği, sevilen bir türkü olmuştur (K.K.3.). Türkünün bu icrasının kırık hava formu özelliği gösterdiğini, 4/4'lük ritmik yapıya sahip olduğunu, kürdi makamında ezgiye döküldüğünü söylemek mümkündür.

4.Sonuç

Çalışmada, Cırlavuklu Efe Mehmet'in hayatı ve ölümü, resmi kaynaklar ve sözlü kaynaklardan hareketle, ardından yakılan türkü ile karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Resmi kaynaklarda eşkıya olarak anlatılan, bulunduğu bölgede huzursuzluk yaratan ve mahkumiyet alan bir kişi karşımıza çıkmaktadır. Sözlü kaynaklarda ve ardından yakılan ağıtta, kasaba halkı tarafından sevilen, insanlara yardım eden, dini değerlerine bağlı, genç bir adam tasvir edilmektedir. Hem resmi kayıtlardan hem de sözlü kaynaklardan, Efe Mehmet'in bireysel eylemlerde bulunduğu, eşkıya grubu vb. topluluklarla birlikte hareket etmediği, bu nedenle efeliğinin "ağa, bey, yiğit kimse" anlamına gelen "efe" kelimesinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Türkü metninin önceki yıllarda sadece yazıya geçirilmiş şekliyle bulunması, metinden haberdar olanların sayısını kısıtlı tutmuştur. Metnin ezgiyle birleştirilerek icra edilmesi ve video paylaşım sitesine yüklenmesi, daha fazla kişinin metne ulaşmasını sağlamıştır. Çalışmayla, Kayseri yöresi türkülerinden "Cırlavuk'un Yolları Cızıdan Cızı" adlı türkünün hikayesi, resmi belgeler ve tarihi gerçeklik ışığında aydınlatılmaya çalışılmıştır. Türk halk müziğine,

5 Evin yıkılmış durumdaki fotoğrafı, çalışmanın "Ekler" bölümünde yer almaktadır.

6 Efe Mehmet'in mezarının fotoğrafı çalışmanın "Ekler" bölümünde yer almaktadır. Fotoğrafı tarafımıza ileten Sedat Turan'a teşekkür ederiz.

özelde Kayseri halk müziğine ve sözlü tarihine katkısı olması temennimizdir.

Kaynakça

- Boratav, Pertev Naili (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Çınar, M. (2002). *Karadağ'dan Mimarsinan'a Kimliğimiz Oğuzlar*. Şafak Ofset Matbaacılık, Kayseri.
- Doğan, N. (2020). *18. Yüzyılda Merkez-Taşra İlişkileri Çerçevesinde Kayseri Ayanları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Karabük.
- Esen, A.Ş. (1986). *Anadolu Türküleri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Hobsbawm, E. J. (2011). *Eşkıyalar* (Çev. O. Akınhay). Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Işık, N. (2021). Kayseri'de Ticaret Kültürü ve Kayseri Ticaret Müzesi, *II. Uluslararası Develi Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi*, 2019, 133-144. Kayseri.
- K. K. 1 (2022). Sedat Turan. 1959'da, Kayseri'ye bağlı Cırlavuk (Mimarsinan) kasabasında doğmuştur. Üniversite mezunudur. Efe Mehmet'in soyundandır. Konuyla ilgili bilgileri, aile büyüklerinden öğrenmiştir. Efe Mehmet ile ilgili araştırmaları mevcut olup, Mustafa Çınar tarafından kaleme alınan Karadağ'dan Mimarsinan'a Kimliğimiz Oğuzlar kitabında, Efe Mehmet ile ilgili bölüme kaynak kişilik yapmıştır.
- K. K. 2 (2022). Hacı Seyit Cabir. 1930'lu yıllarda, Kayseri'ye bağlı Cırlavuk (Mimarsinan) kasabasında doğmuştur. İlkokul mezunudur. Kendisiyle doğrudan görüşme yapılamamış olup, Sadettin Demirden aracılığıyla bağlantı kurulmuştur. Katkısından dolayı Sadettin Demirden'e teşekkür ederiz.
- K. K. 3 (2022). Mustafa Uzel. 1958'de, Kayseri'ye bağlı Cırlavuk (Mimarsinan) kasabasında doğmuştur. Ortaokul eğitimini yarım bırakmıştır. 1973'ten yakın tarihe kadar Almanya'da yaşamış, amatör anlamda halk müziğiyle ilgilenmiştir, çalışmaları devam etmektedir.
- Karpat, K. (1998). 1880'de Kayseri Sancağı'nın Sosyal, Ekonomik ve İdari Durumu: İngiltere'nin Anadolu Konsolos Yardımcısı Lieutenant Ferdinant Bennet'in Raporu (Ekim 1880) (Çev. B. Bayraktar), *Belleten*, 62 (235), 881-912.
- Mirzaoğlu, F. G. (2000). *Zeybek Türküleri ve Dansları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı (Türk Halk Bilimi) Anabilim Dalı, Ankara.
- Mirzaoğlu, F. G. (2001). Türkülerin İşlevleri ve Zeybek Türküleri, *Türkbilig*, 2, 76-91.
- Saykı, K. (2020). Osmanlı'nın Son Devri'nde Kayseri Merkez ve Kaza Hapishaneleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Nevşehir.
- URL, (2021). Efe Mehmedin Türküsü, https://www.youtube.com/watch?v=ywYAy-ld9Bk&ab_channel=Hebail%C5%9F%C4%B1k , Erişim Tarihi: 16.12.2021.
- Üner, M. E. (2009). *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*. Yılan Yayıncılık, İstanbul.
- Yılmaz, B. (2017). Türkülerle ve Türkülerde "Dert"lenmek, *SOBİDER* (*Sosyal Bilimler Dergisi*), 4 (14), 146-157.

Ekler



Ek 1: Efe Mehmet'in Evi (Mustafa Çınar Arşivinden.)



Ek 2: Efe Mehmet'in Mezarı (Sedat Turan Arşivinden.)

III. ULUSLARARASI DEVELİ - ÂŞIK SEYRÂNÎ VE TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ

III. INTERNATIONAL DEVELİ - ÂŞIK SEYRÂNÎ AND TURKISH CULTURE CONGRESS

30 Haziran - 2 Temmuz 2022 tarihleri arasında Kayseri Develi'de düzenlediğimiz 3. Uluslararası Develi Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi'nin ana teması ilk iki kongrede olduğu gibi; Develi, Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü olarak belirlenmiştir. Türk Kültürü, Develi ve Âşık Seyrânî ile ilgili bilimsel çalışmaları paylaşmayı, bu alanlarda çalışan bilim insanlarını bir araya getirerek işbirliğini sağlamayı ve yeni çalışma alanlarının oluşmasına katkıda bulunmayı amaçlayan Kongre; Develi, Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü ile ilgili paneller ve yine bu üç alanla ilgili hakem değerlendirme süreci sonucu kabul edilen bildirilerin sunulduğu paralel oturumlardan oluşmuştur. Kongre oturumlarında sunulan bildirilerin tam metinleri; Develi, Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü adıyla üç ayrı kitap haline getirilmiştir.

Seyrânî ile ilgili merak edilen birçok şeyi kapsayan bu eser meraklıları için önemli bir kaynak değerindedir.

ISBN Takım No:978-605-9117-75-3
ISBN:978-605-9117-76-0